Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):
Titel | Title: Efterretninger angaaende Byen Ribe.
Bindbetegnelse | Volume Statement: Saml. 1-7
Udgivet år og sted | Publication time and place: Ribe, 1831-48
Fysiske størrelse | Physical extent: 1-11 i 2 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

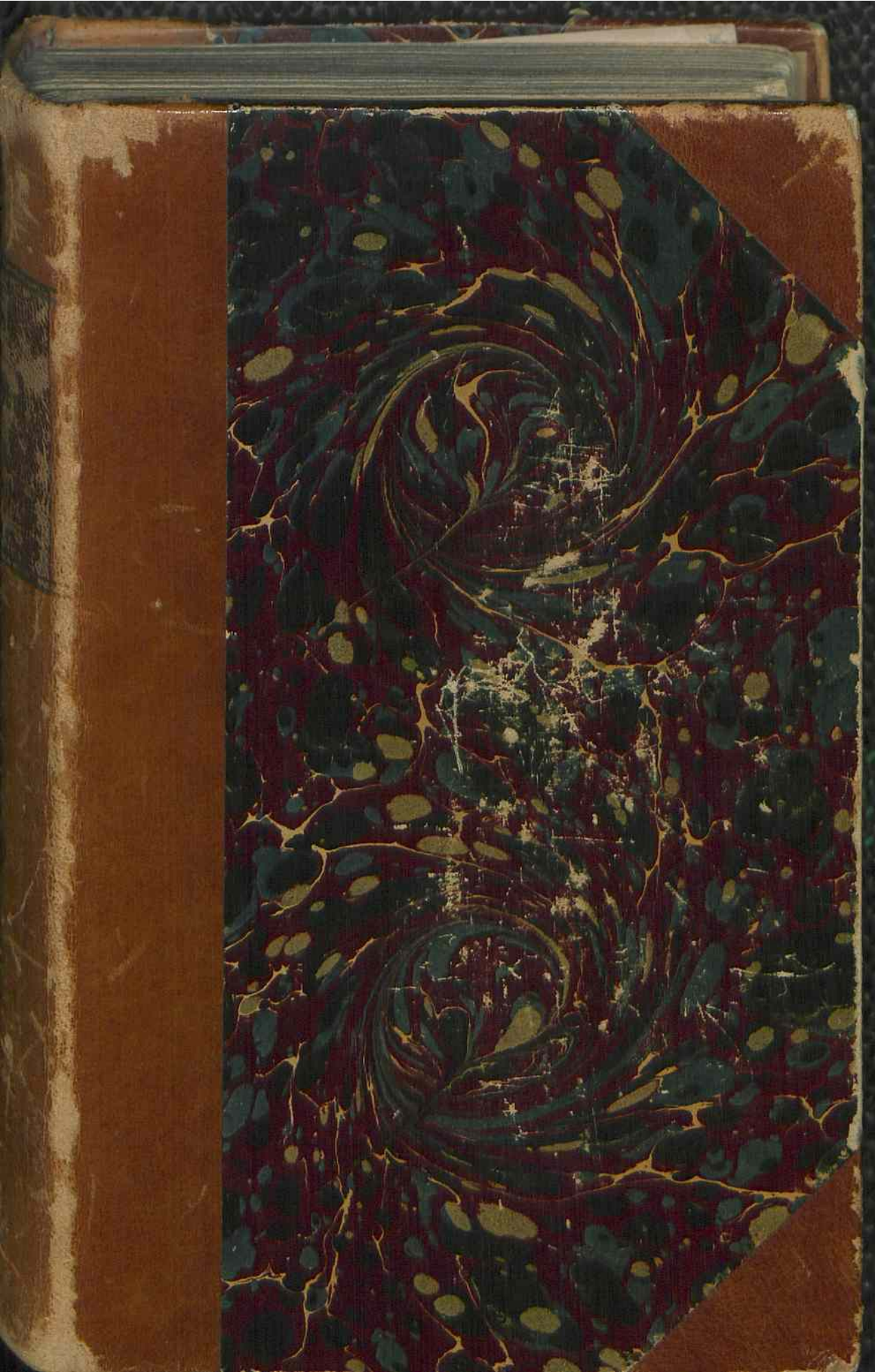

33,-382-8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 33 8°

1 1 33 0 8 04801 9

+REX

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne

som Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Ribe Cathedralskole 1831.

Første Samling

af

P. T. Hansen
Adjunct.

Ribe.
Trykt hos N. S Hyphoff.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Dimittenderne fra Ribe Skole for 1831.

1. Christen Karstensen, en Søn af Gaardeier Karsten Davidsen i Kjær paa Den Als.

2. Hans Christian Gundorph, en Søn af den i Aaret 1821 afdøde Sognepræst Gundorph til Ølby, Asp og Fousing i Ribe Stift.

3. Christian Frederik Hempel, en Søn af den i Aaret 1814 afdøde Forpagter Hempel paa Sonnerupgaard ved Roeskilde.

4. Knud Peter Knudsen, en Søn af den i Aaret 1828 afdøde Kjøbmand Knudsen i Reikavig paa Island.

5. Hack Kampmann, en Søn af den i Aaret 1828 afdøde Proprietair Kampmann paa Sneumgaard i Ribe Stift.

6. Hans Gundorph Kaae, en Søn af den i Aaret 1830 afdøde Sognepræst Kaae til Lintrup og Hjerting i Ribe Stift.

7. Caspar Christopher Müller, en Søn af Sognepræsten Müller i Gram.

Ordenen, hvori de dimitteres, beroer paa den forestaaende Examens Udfald.

Examen begynder den 10de September og holdes i følgende Orden:

Løverdagen den	10de	Septb.,	Dimittenderne og øverste Classe	skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Mandagen	— 12te	—	Alle Classer . .	Dansk og latinsk Stiil.
Tirsdagen	— 13de	—	Dimittenderne, Formiddag	Mathematik, Efterm. Religion og Hebraisk.
Onsdagen	— 14de	—	Alle Classer . .	Religion.
Torsdagen	— 15de	—	Dimittenderne Form.	Græsk, Efterm. Historie og Geographie.
Fredagen	— 16de	—	Alle Classer . .	Fransk.
Løverdagen	— 17de	—	Dimittenderne Form.	Latin, Efterm. Tydsk og Fransk.
Mandagen	— 19de	—	Alle Classer . .	Latin.
Tirsdagen	— 20de	—	. . .	Naturhistorie og Tydsk.
Onsdagen	— 21de	—	. Form.	Hebraisk, Efterm. Dansk.
Torsdagen	— 22de	—	. . .	Historie og Geographie.
Fredagen	— 23de	—	. . .	Mathematik.
Løverdagen	— 24de	—	. . .	Græsk

Examinationstiden er hver Formiddag fra Kl. 8—12 og Eftermiddag fra 2—6.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes herved til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Tirsdagen den 27de Septbr., om Eftermiddagen Kl. 3.

Det har i Almindelighed megen Interesse, naar Man kommer til et Sted, isar hvor der findes Levninger fra Fortiden, at kunne faae nogen Underretning om disses forhenværende Beskaffenhed. De Mænd, der gave sig af med at beskrive Byer eller Egne, have derved bevaret Kundskab om mange Ting, som ellers vilde være tabt; mangen Oplysning, som kunde være vigtig i flere Henseender, end for den blot videbegjerlige Reisende, er derved meddeelt. Byen Ribe har været saa heldig at faae en Beskriver i Lectoren P. Terpager, som ikkun faae Byer kunne rose sig af, om hvem det saa træffende er sagt: „ipse, dum Ripas suas illustrabat, illustrissimus est factus."

Men, da han ei kunde berette Videre, end hvad der var foregaaet i hans Levetid, har Man troet det ei uvelkommet, om der efterhaanden maatte leveres nogle Bidrag, der kunde tjene som Supplementer til Ripæ Cimbricæ, for at beskrive de Forandringer og Indretninger, som efter Terpagers Tid her ere foregaaede og iværksatte, og som Man maatte formode kunde interessere de Nulevende. Dette er Hensigten med disse Blade.

Idet jeg blev anmodet om at paatage mig dette Hverv, følte jeg vel det Dristige i at træde i en saa berømt Mands Fodspoer; da jeg imidlertid troede at have noget Bekjendtskab til det Emne, der denneſinde ſkulde behandles, efterdi jeg tildeels ſom Øievidne kunde fremſtaae, og jeg tillige var mig min gode Villie bevidſt, haaber jeg, at den gunſtige Læſer vil modtage dette lille Bidrag til Kundſkab om min elſkede Fødeby med ſkaansom Bedømmelſe.

Det er mit Ønſke at give Læſeren et Begreb om de Forandringer, der til forſkjellige Tider i det foregaaende Aarhundrede ere foretagne med Domkirkens Bygninger, og, for at kunne gjøre dette saa meget tydeligere, har jeg beſørget en Grundtegning, ſom herved leveres. Idet jeg altſaa følger denne Tegning, vil jeg tilføie, hvad jeg af Documenter didhenhørende har kunnet ſamle; dog maa jeg beklage, at, ſkjøndt Adgang til Archivet med ſærdeles Beredvillighed fra alle Vedkommende har været mig tilſtaaet, har jeg dog ei kunnet indhente fuldkommen Oplysning om Adſkilligt, fordi de Documenter, hvori jeg formodede ſamme, ikke findes her, og hvorom jeg nærmere i det Følgende ſkal forklare mig.

Indtil Aaret 1735 havde Stiftsprovſt Seerup og Lector Terpager i henved 50 Aar været Kirkens Værger, og i den Tid maa der kun være ſlet ſørget for Kirkens Vedligeholdelſe, hvorom vidner en Memorial, ſom Stiftamtmanden Geheimeraad Gabel under 21de Auguſt 1734 indgav til Kong Chriſtian den Sjette, hvilken jeg her vil tilføie: "Som Eders kongl. Maj. engang allernaadigſt behagede at tale om den ſuperbe Bygning af Riber "Domkirke, og befalede, at jeg ſkulde lade mig dens

"Reparation være angelegen, hvorom jeg aarlig i sa-
"lig Biskop Thuras saavelsom udi denne Biskops
"Tid haver gjort idelige Erindringer. Mens forme-
"delst den høie Alder af Kirkeforstanderne, Magister
"Seerup, Stiftsprovst, og Magister Peder Terpa-
"ger, Lector Theologiæ, som haver havt Kirkens Re-
"venuer under Administration over 50 Aar, og ere
"nu Mænd af nogle og 80 Aar gamle, haver jeg ved
"alle mine Erindringer ikke kunnet reussere, ei heller
"seer andet, end Kirkens Undergang, saasom disse
"tvende gode Mænd, som mene det ærlig og vel nok,
"ere formedelst deres høie Alder incapable slig en stor
"Administration at forestaae, og veed jeg ei bedre
"Forslag at gjøre til Kirkens Conservation, end at
"Eders kongl. Maj. allern. behager at befale, at efter
"Loven skulle denne Kirkes Forstandere være Magi-
"straten i Ribe under Stiftamtmandens og Biskop-
"pens Ober-Direction; da jeg formoder, at sligt skul-
"de blive til Kirkens Opkomst, ligesom Man seer, at
"Aarhuus Kirke, saa længe Geistligheden havde den
"under deres Administration, var udi slet Tilstand,
"mens da den efter Loven blev de Geistlige fratagen,
"og lagt til Magistraten under Stiftamtm. og Biskop.
"Ober-Direction er bemeldte Kirke kommen i en yp-
"perlig og deilig Stand, hvilket og formodes kan skee,
"naar Administrationen af Riber Domkirke blev ind-
"rettet paa samme Fundamente, hvorved Aarhuus
"Domkirke er istandsat. Og ville Deres Kongl. Maj.
"dette mit Forslag allernaadigst agreere og bifalde, da
"var det høistnødvendigt, saasom her ingen er, der
"forstaaer at gjøre ret Overslag til slig en stor Byg-
"nings Istandsættelse, at en Bygmester blev her over-
"sendt, paa det derefter de nødvendige Anstalter til

"Bekostningen og Materialiernes Indkjøb kunde føies,
"og Reparationen tilkommende Aar foretages; thi
"skulde det længere henstaae, befrygter jeg, at det sto-
"re Taarn kunde nedfalde og ecrasere den hele Kir-
"ke."

Herpaa var indhentet Biskop Anchersens Betænkning, hvorpaa Kongen i et Rescript af 12te Nov. 1734 resolverede, at, naar de daværende Værger bortdøde, skulde Stiftamtmanden og Biskoppen beskikke to Værger, der aldeles skulde rette sig efter Stiftsøvrighedens Ordre, samt at Ingenieur-Capitain Laurits Thura (en Søn af den afdøde Biskop) skulde syne Kirken og gjøre Overslag over Bekostningerne, hvorpaa Stiftsøvrigheden skulde indkomme med Forslag, hvorledes den nødvendige Summa kunde tilveiebringes.

I Aaret 1736 døde Seerup, og samme Aar frasagde Terpager sig Værgemaalet, hvorpaa en Proces blev anlagt af Stiftsøvrigheden mod dem, hvilken blev paadømt af en Commission 15de Febr. 1738 og i Høiesteret 4de Mai 1739. Sagen var især vigtig for Seerups Arvinger, thi Seerup havde blandt Andet selv oppebaaret hele Tienden af Byen og Landsognet, saavel Kirkens som Præstens Part, og Beløbet derfor i 51 Aar, 10494 Rd. 1 Mk. 15 ß., og Landgilde af Kirkens Jordegods, 750 Rdr. 12 ß., dømte Commissionen dem til at betale Kirken og ligeledes at udlevere en forgyldt Sølvpokal, som tilhørte Capitlet, tilligemed nogle mindre Summer. Arvingerne af Terpager, der imidlertid var død, bleve ogsaa af Commissionen tildømte at betale et Par hundrede Rigsdaler, men i Høiesteret frifandtes begges Arvinger paa en ubetydelig Summa nær, og Seerups Arvinger maatte udlevere den omtvistede

Sølvpocal. Under denne Sag savnede Man Kirkens originale Skjøder, Fundatzer, Gavebreve og Adkomster samt Jordeboger ɔc, hvilke fordredes af Arvingerne, men ved Dommen i Commiss. og Høiesteret frifandtes de fra at tilsvare dem, og, medens Sagen førtes havde Man fundet Kirkens Jordebog, men hos hvem, kan ei sees af Høiesterets-Dommen, hvoraf dette er extraheret.

Ved denne Leilighed fik Stiftsøvrigheden Kundskab om Kirkens Indtægter, hvorom det synes at idet Mindste Geheimeraad Gabel ei har havt noget tydeligt Begreb.

Imidlertid havde Capt. Thura været her og gjort Overslag over de til Kirkens Reparation nødvendige Udgifter der ikke udgjorde Mindre end 21830 Rd. 44 ß., og af en Skrivelse af Gabel synes det, som en Bygmester Stalknecht, der var Hospitals-forstander i Veile, og som havde forestaaet saavel offentlige som private Bygninger i Viborg efter den store Ildebrand 1726, havde udkastet en Plan efter en mindre Maalestok, hvorefter Udgifterne ansloges til 14 a 15000 Rdr. Hvilken Plan der blev fulgt, kan ei siges; thi derom har jeg ei kunnet opsøge Noget i Archivet; dog vil det sees, at de 15000 Rdr. kun forsloge Lidet.

Til at udrede Bekostningerne bevilgede Kong Christian d. Sjette under 11te Jan. 1747 af hver Kirke i Danmark 3 Rd., som skulde udredes i 3 Aar, hvert Aar med 1 Rd.; dernæst en almindelig Collect saavel i Kjøbstæderne som paa Landet i Danmark. Men, da de derved indkomne Summer ei vare tilstrækkelige, foreslog Geheimeraad Gabel at oprette et Lotterie, hvis Indtrader skulde anvendes til dette

Diemed. Dette Forslag bifaldtes ei, men derimod udkom et Rescript under 19de Septbr. 1738, som tilstod atter en Collect over hele Danmark og tillige i Norge, dernæst en Afgift af hver Præst i Ribe Stift fra 5 til 10 Rd. eengang for Alle, og endelig en Udskrivning hos Indbyggerne i Ribe, hvilke skulde taxeres efter deres Evne og Vilkaar. Desuden skjenkede Kongen adskillige Summer til Beløb 1550 Rd.*)

Alle disse Bidrag, Kongens Gaver iberegnede, udgjorde den Summa 19,584 Rd. 5 Mk. 6 ß.; desuden gjorde Kirken et Laan af 2,950 Rd.

Beregningen over Udgiften gaaer fra 11 Apr. 1738 til 17de Septbr. 1743, og den beløb sig til 20,019 Rd. 1 Mk. 3 ß.

Hvad der er udført ved Kirken for denne store Sum, kan jeg ikke nøie bestemme; thi der findes ei i Archivet nogen Beretning desangaaende hverken af Thura eller Stalknecht. Thuras Plan med Tegning over Kirken saavel i sin forrige Skikkelse, som i sin forandrede, havde Kongen forlangt i Een af sine Skrivelser desangaaende, og muligt at der i Cancelliets Archiv i Kh. kunde findes Noget derom. Hvad jeg seer mig istand til at melde, har jeg fundet deels ved at eftersee Ribe Byes Auctionsprotokol, deels ved at gjennemgaae Acterne i en Proces, som i Anledning af denne Reparation førtes af Stiftsøvrigheden mod Vedkommende, og som blev paadømt af Commissairer her og dernæst i Høiesteret, hvorom mere siden, deels af Kirkens Regnskaber.

*) Disse vare deels nogle Bøder, nemlig af Peter Peters paa Vesterlands Fohr for Leiermaal 600 Rd., Charlotte Sophia Celner og Joh. Chr. Wilbrandt i Kh. 400 Rd., forrige Sognepræst til Nicolai Menighed Mag. Mossin i Kh. 350; deels af nogle Penge, som fandtes i Raadmand (senere Justitsraad og Borgemester) P. Fridsches nedbrudte Huus i Ribe, 200 Rd.

Ifølge hvad jeg paa denne Maade har kunnet opspore, sees at de paa Grundtegningen under Litr. Ö anførte 2 Fløie af Omgangen ere blevne nedbrækkede, som overflødige Bygninger, og formoder jeg at tillige det under Litr. d betegnede Lectorium er bortaget; thi, da Lectoratet ved Terpagers Død ophørte, er det rimeligt, at denne nu unødvendige Bygning ogsaa ophørte. Taarnene maae have været i en maadelig Tilstand, thi af Thura har det været projecteret at nedbryde et Stykke af det store Taarn og anbringe derpaa et Spiir, hvilket dog ei blev udført; ellers lader det til af en Yttring i et Brev fra Gabel, at Man har taget Noget af Taarnet i Høiden, men at det skulde holdes skjult. Taget paa Kirken har ligeledes trængt til stor Forbedring, hvilket skjønnes af det betydelige Qvantum Tømmer, der er forbrugt; endvidere har hele Kirkens Blyetag maattet aldeles omsmeltes og omlægges, og derved nødtes Man til at lægge glasserede Tagstene paa en Deel af Kirkens søndre Tag istedetfor Blye.*) Indvendig i Kirken er i samme Tidsrum anskaffet den Indfatning med Billedhugger-Arbeide,**) som endnu findes

*) Disse Tagstene vare ellers senere forvandlede til Blyetavler: men jeg har ei kunnet finde i Regnskaberne, der ei haves fuldstændige i Archivet, naar dette er skeet. At Man ei har troet det muligt, sees af et gammelt Brudevers af 1748, hvor der blandt flere antagne Umuligheder anføres følgende:

For skal Ribe blive nye
Som den gamle Riber-Bye;
Man skal Spiir opreise
For paa store Kirke-Taarn,
Som man haver seet tilforn
Op i Skye at kneise:
For skal samme Kirke faae
For glassered' Stene blaae
Blye paa søndre Side; ꝛc.

**) Dette Billedhugger-Arbeide er forfærdiget i Landsbyen Skiærbek og af Kirkens Regnskab for 1742 sees, at Man flere Gange har havt Bud hos Billedhuggeren for at skynde paa Arbeidet, eftersom Kong Christian den Sjette ventedes hertil; da han imidlertid forandrede sin

omkring Daaben; Orgelet er blevet repareret, og ei Ubetydeligt er anvendt til at male og forgylde Kirkens Stole og Ornamenter, ligeledes have alle Vinduerne været underkastede en Hovedreparation. Som Følge af Reparationen ophørte Gudstjenesten at holdes i Domkirken om Søgnedagene ifølge Reskr. af 19de Novbr. 1738 og tillige om Søndagen efter Reskr. af 31te Julii 1739, og udførtes indtil Slutning af Sept. 1740 i St. Cathrine Kirke, og alternerede Menighederne med at holde første Høimesse Kl. 7 til 10 og anden Høimesse fra 10 til 1.

I Seerups og Terpagers Sted valgtes 1736 af Gabel, dog ei uden Modsigelse af Biskop Ancherſen, til Værger Raadmand Bottcher og Conrad Wedel, og da Man ei vilde betroe dem at indcassere Videre end Kirkens aarlige Indtægter, blev Geheimer. Gabels Fuldmægtig, daværende Byefoged West Thomasen Lund, antagen til at indsamle de betydelige Summer, som ved Collecterne ɔc. indkom. Denne Mand, som Overopsynsmand, under hvem igjen Kirkeværgerne stode, havde Tilsyn med det hele Værk. Bygmesteren Cay Stalknecht og en Murmester N. Reimann forestode Arbeidet. Ifølge Ordre fra Kongen blev foretaget Syn over Kirkens Mure og Tag af en Bygmester Cay Dose fra Schleswig, der paa nogle faae Udsættelser nær erklærede Arbeidet forsvarligt og vel udført.

Byefoged Lund, der senere var bleven Borgemester og Cancellieraad, døde i Aaret 1743, inden hele Reparationen var tilende, hvorpaa hans Enke indvikledes i en Proces, der hidrørte fra det forvirrende

---

Reise, betydedes Billedhuggeren at give sig Tid, for at faae Arbeidet forsvarligt.

Pengeforhold, hvori hendes afdøde Mand havde staaet til Kirkeværgerne. Sagen blev ført for en Commission og for Høiesteret, hvor Fru Lund tabte, og i Regnskabet for 1749 findes af hende betalt 1049 Rd. 6 ß. Commissions-Acterne i denne Sag findes i Archivet i to Bind paa 2467 Sider in Folio.

I de følgende Aar er der ei foretaget nogen betydelig Forandring ved Kirken, førend Man paatog sig at sætte Orgelet paa den Plads, det nu har, nemlig ved den øverste Ende af Kirkens Skib, saa det danner et Skillerum mellem Chor og Kirke. Hvad Tid denne Flytning er skeet, findes anført neden under Orgelets Pulpitur, som bæres af de 4 Piller, der paa Grundtegningen ere betegnede med Ltr. N. Versét lyder saaledes:

Indtil Aar MDCCLXIV
Paa nordre Muren Man mig rystende saae hænge,
Jeg kunde stottelös mig selv ei bære længe,
Da Hr. Stiftamtmand Schack og Biskop Brorson paa
Fast Grundvold tænkte først min Bygning sat at faae.
Hvad hine tænkte først, men kunde ei afgjøre,
Det lod Hr. Lewetzau og Doctor Bloch fuldføre;
Mit Værk forbedret min Beklædning prydet blev,
Og jeg, hvor jeg nu staaer, stod færdig, da Man skrev
Aar MDCCLXX.

Og paa Orgelet selv findes følgende Inscription:
Paa Pillen, hvor Man seer Maria malet staae,
Der sad vor Orgelværk i Kirkens første Aar;
Dog siden hørte Man fra dette Sted ei spille,
Thi den henflyttet blev op til den øverst Pille;
Men at den atter er forflot, og her nu staaer,

Og deler Toner ud til Menighed og Chor,
Derfore Amdi Worm bør ihukommet være,
Thi han som Bygningsmand fortjener denne Ære.

Heraf skulde Man troe, at dette Orgel havde siddet paa den Pille, Grdt. Litr. i, hvorpaa Mariabilledet findes, men dette er ei saa; thi Terpager siger udtrykkeligen, at Kirken i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede havde paa eengang 2 Orgeler, af hvilke Capitlet overlod det Gamle til St. Cathrine Kirke imod den Messing-Lysestage, der nu staaer midt paa Domkirkens Gulv, samt at dette gamle Orgel sad paa ovennævnte Pille Litr. i (vide Rip. Cimb. Pag 313) Grønlund har tilføiet i Skolens Exemplar af R. C., at det gamle Orgels Materialier bleve nedtagne 1706 og anvendte til Kirkens Reparation 1713. Pladsen, som dette Orgel forhen havde, var i den samme Hvælving, hvor det nu sidder, men det var anbragt paa Siden af Kirkens Skib, og, uagtet det rystede, naar Man gik paa dets Gulv, havde Arbeidsfolkene dog stor Møie med at faae det brækket ned, saa fast var det forbundet med Jern. Grunden til denne i Almindelighed særegne Plads *) for Orgelet har sædvanligen været angiven saaledes, at Man var bange for, at det, ved at anbringes i den vestre Ende af Kirken, vilde betage formeget af det Lys, som kommer ind gjennem det store Vindue over den vestre Indgang. **)

---

*) I Beobachtungen auf Reisen in und außer Deutschland B. 2 Pag. 278 anfører Niemeyer, at dette finder Sted i mange engelske Kirker.

**) Domkirken i Viborg, som efter Hr. Professor Høyens Yttring i sin ældre Form har havt fuldkommen Lighed med denne Kirke, har ligeledes havt et stort Vindue i den vestre Ende, hvilket nu endog er ganske tilmuret, og der mærker Man ei, at Lysning mangler; dog maa det

Dette Orgels Flytning kostede ifølge Regnskab for 1766 til Orgelbyggeren 950 Rd. og til Maleren over 200 Rd.

Omtrent i det samme Tidsrum blev Prædikestolen repareret, malet og forgyldt saaledes, som den nu forefindes.

Medens Stiftamtmand Lewetzou og Biskop Tønne Bloch vare Kirkens Directeurer, opsattes mellem de 5 nederste Buer i Kirkens Skib det Pulpitur, som Galthen i sin Beskrivelse regner blandt Kirkens smukkeste Prydelse; om han har Ret, synes senere Kunstkjendere at betvivle.

I det Tidsrum fra 1740 til 1789 har Kirken altsaa været underkastet adskillige Forandringer med Hensyn til sit Indvortes; men derimod synes den aldeles at have været overladt til sig selv og Vejrligets Paavirkning uden til. Især var det Tilfældet med det store Taarn, hvis sydlige og vestlige Sider vare yderst forfaldne; det sydvestlige Hjørne øverst oppe ved Tralværket saae ud, som om det var beskudt med Kanoner. Det var endog forbundet med Livsfare at passere forbi Taarnet, naar der efter Frostveir indtraf Tøe, og de ved Isen sprængte Stene nedfaldt.

En Hovedreparation forestod, som aldeles nødvendig, og til den Ende indgav efter Kirkens Directeurers Anmodning Raadmand og Bygmester Kruse i Horsens under Dato 8de April 1789 et Forslag til de Forandringer, som burde foretages, og en Beregning over de dermed forbundne Bekostninger, hvil-

---

bemærkes, at der ikke, som her, er anbragt Pulpitur mellem Sidepillerne, hvorved altsaa megen Løsning kommer i Kirken fra den Side.

ke jeg har fundet i Ribe Byes Auctionsprotocol, og som i det væsenlige gaae ud paa Følgende:

1) Af det store Taarn, Grdt. Litr. K, foreslloges at nedbryde 15 Alen, og istedet derfor at sætte et Spiir, hvortil Tegning leveredes; de 4 Klokker, som vare ophængte i det lille Taarn, see Grdt. Litr. U, skulde flyttes til det store Taarn oven over Stormklokken; desuden burde af Muren uden til alt det Brøstfældige afhugges og Nyt opsættes istedet derfor. Det store Vindue i Kirkens vestre Gavl foreslloges deelt i to Dele ved en muret Pille af 2 Alens Tykkelse, og nedentil sænkes saa meget muligt, hvorved Kirken vilde vinde i Lysning.

2) Det lille Taarn, see Grdt. Litr. U, som efter foregaaende var overflødigt, skulde nedbrydes, hvorved vandtes Materialier især Blye; ligeledes det derved staaende Blyekammer, Grdt. Ltr. T.

3) Capitelhuset, see Grdt. Ltr. C, skulde nedbrydes, og Capitlet indrettes i den vestlige Ende af Kirkens sydlige Gang, hvor den, see Grdt. Litr. V, støder til Omgangen. Ligeledes skulde Vestibulen, Grdt. Litr. K, borttages.

4) Gavlene paa Høikirken og Korset vare efter gammel Fagon opmurede med Udsveifninger, som stode frem over Taget. Disse, som vanskelige at vedligeholde, burde borttages lige med Taget og dækkes med Blye. Kirkens Vinduer maatte deels repareres deels gjøres af Nyt. Det nye Locale til Capitlet maatte skilles fra Kirken ved to Mure; Dagben, see Grdt. Litr. S, flyttes inden for Chorsdøren, Grdt. Litr. k, og omgives med et Gitter;

paa begge Sider af Alteret skulde indrettes Skrifteskole.

5) Portalerne ved de 3 Hovedindgange skulde repareres med Sandsteen, nye Døre anskaffes, og inden for hver en Forstue af Planker for at forebygge Trækvind.

6) Blyetaget paa hele Kirken, som overmaade brøstfældigt, maatte aldeles omlægges, og Pladernes Vægt bestemmes til 28 Pd. pr. □ Alen.

7) Murene omkring hele Kirkegaarden skulde repareres.

8) Den Fløi af Omgangen, der paa Grdt. er anført under Litr. Æ, burde adskilles fra Kirken ved at nedbryde 9 Alen af den nordre Ende, og derpaa indrettes til et Materialhuus.

9) Alle Stolene i Kirken burde optages, og i den midterste Gang gjøres af Nyt, men i Sidegangene af de Bedste blandt de gamle; ligeledes Noget forandres ved Chorsdøren og Altertavlen, og hele Kirkens Gulv omlægges. Angaaende Orgelet yttrer han sig saaledes:

"Orgelværket er anbragt paa et meget upassende Sted, da det er sat over Chorsdøren, og derved betages alt det smukke Syn, der i Kirken burde og kunde haves til Alteret og til den smukke i sammes Chor opførte Hvælving m. m. Dette Orgel burde flyttes til den vestre Hvælving i Kirken; dog ikke den, som er imellem begge Taarne, eller hvor det store Vindue sidder."

Disse i denne 9de Post anførte Forandringer ansloges til den Summa 1699 Rd. 1 Mk. 8 ß.

Overslaget over det Øvrige var

1) Murarbeide . . . . 4296 Rdr. 2 Mk. 12 ß.
2) Tømmerarbeide . . . 1039 — 2 — — —

3) Snedkerarbeide	380 Rdr.	5 Mk.	ß.
4) Smedearbeidet	544 —	1 —	8 —
5) Steenhugger og Billedhuggerarbeide	450 —	— —	— —
6) Glarmesterarbeide . . .	232 —	2 —	— —
7) Malerarbeide	150 —	3 —	— —
8) Blytækkerarbeide . . .	5856 —	1 —	— —
Hertil de i Planen No. 9 anførte	1699 —	1 —	8 —
ialt	14649 Rdr.	— Mk.	12 ß.

Dette Overslag blev i Bygnings-Administrationen i Kjøbenhavn modereret til 11820 Rdr. 3 Mk. 10 ß., under Dato 5te Oct. 1789.

I Overeensstemmelse hermed blev den 22de Julii 1790 foretagen Licitation, hvorved Peder Schandorph fra Skanderborg, Joh. Fr. Colwitz og Niels Schandorph fra Aarhuus paatoge sig:

1) det udvendige Arbeide for	8750 Rdr.
2) det Indvendige, Orgelets Flytning undtagen, for	850 —
3) Orgelets Flytning for	450 —
ialt	10050 Rdr.

I Kruses Plan var der af Vedkommende gjort følgende Forandringer, som ere indførte i Licitations-Conditionerne: Det store Taarn istandsættes, uden at dets udvendige Skikkelse maa blive forandret; Glamhullerne i Taarnet beholde deres nuværende Størrelse; Uhrskiven ved Uhret flyttes høiere op, og indrettes saaledes, at der bliver 4 Skiver, een paa hver Side af Taarnet; Materialhuset bliver nedskilt fra Kirken; Billedhuggerarbeidet, der ansees ufornødent, bortfalder.

Til Opsynsmand ved Arbeidet skulde Raadmand Kruse i Horsens have været antagen; men, da han ei kunde være uafbrudt her, blev ifølge Cancelliets Bevilling Bygnings-Conducteur Saustrøm valgt, og, da denne pludselig døde, idet han vilde tiltræde Reisen hid, blev efter Justitsraad og Hofbygmester Harsdorffs Forslag Bygnings-Conducteur Langen antagen, som forestod Opsynet ved Reparationen den hele Tid med 200 Rdr. aarlig Løn.

Ifølge hans Indstillinger gjordes endvidere adskillige Forandringer i det af Kruse udarbeidede Forslag, f. Ex. at Orgelet ei blev flyttet, at det store Vindue i Kirkens vestre Gavl ei blev deelt i to ɔc., hvorom altsaa senere Contracter bleve oprettede mellem Entrepreneurerne og Kirkens Directeurer, hvoraf fulgte Moderationer i Betalingen til Besparelse for Kirken. Men, hvor meget derved besparedes, og hvor stor Summa der indkom ved Collecter og paa anden Maade, derom tier Archivet; thi Regnskaber for de Aar, i hvilke Kirken stod under Reparation, findes ikke her; Correspondence-Protokol og Ordrer fra Stiftsøvrigheden angaaende denne Sag ere ei leverede den nuværende Kirkeværger, naar undtages nogle enkelte Skrivelser om det endelige Syn og nogle Klager samt dertil hørende Besvarelser, hvorom jeg i det Følgende skal give nogen nærmere Oplysning.

Kirken fik altsaa sin nuværende udvortes Form og indvortes Indretning, som hosføiede Grundtegning udviser, og vil jeg føre Læserne omkring i denne ærværdige Bygning og forklare, hvad væsentlig Forandring der er foretagen.

Altertavlen, Litr. A, blev gjort lavere, idet et

Fodstykke af omtrent 2 Alens Høide, som var tilføiet den oprindelige Altertavle, blev borttaget.

Capitel-Huset, Litr. C, blev nedbrækket,*) og Døren dertil Litr. B, nedbrudt.

---

*) I dette Capitel gjemtes fordum den saakaldte Munkedragt, see Terpager R. C. Pag 198, hvilken staaer der beskreven som meget prægtig. Jeg vil troe, at Terpager i den Henseende har Ret, men i den senere Tid, da Forgyldningen gik af St. Gertrud, kan det ei nægtes, at, naar Klokkerens Karl (forben Klokkerdrengen) der viser Fremmede om i Kirken, og som, i Forbigaaende sagt, senere har antaget Titel af Klokker-Assistent, i al Stilhed iførte sig denne gamle forrevne Chorkaabe med Tilbehør, især Træe-Masken med sin ubyre Glorie og bagtil anbragte Alongeperuque, og da af kortvillig Skiæmt pludselig viste sig for Fremmede, som besaae Kirken, kunde det gierne undskyldes, om Man tabte Contenancen. Da Kong Frederik den 5te ved sin Nærværelse her i Aaret 1754 besaae Kirken, skal Man have ladet denne saakaldte Munk gaae bam imede, idet han traadte ind i det temmelig dunkle Capitel, hvilket uformodentlige Syn bragte Kongen til at træde tilbage, saa han nær var styrtet baglænds ned af Trappen. I D. Grønlunds vita (Mscr.) anføres om Kongens Nærværelse i Ribe d. 21de Junii 1754: „Efter Taffelet begav han sig i Kirken at see dens „Mærkværdigheder, hvor han blev modtaget af Provsten og al Geistlighed, og blev i Kirken opført af Cantor og Skolen en smuk Mu„siqve, hvortil Biskoppen (H. A. Brorson) havde componeret Ordene."

Det har været og er endnu Skik, at Bønderkarle og Piger paa Markedsdagene komme ind for at see Kirken, hvorved Klokkerens Karl har nogle Sportler, og da spillede denne Munk, hvem der var tilføiet en Nonne, en ikke ubetydelig Rolle; de Uteerligheder, der bedreves, kunne ei sættes paa Papiret. Dette skammelige Uvæsen blev endelig standset, og den sønderslidte Bispekaabe med Tilbehør borttagen fra Kirken omtrent i Aarene 1809 eller 1810, til den daværende Klokkerdrengs store Ærgrelse.

I R. C. Pag. 199 taler Terpager om en forgyldt Sølvpocal, som veiede 240 Lod, og tilhørte Capitlet. Angaaende denne er i Skolens Exemplar af R. C. tilføiet af Grønlund Følgende: „Ved Proces mellem Kirkens Directeurer, Geheimeraad Gabel og Biskop Ancherson imod Kirkeværgerne Stiftsprovst Seerup og Lector Terpager blev blandt Andet i Høiesteret 23de Junii 1739 dømt, at denne Pocal skulde leveres til Konstkamret." See foran Pag. 7. I Regnskabet for 1739 anføres til Udgift paa en Reise til Hadersleb med den forgyldte Pocal at overlevere Posten for Vogneleie og Fortæring 5 Rdr. Den

Istedet for de projecterede Skriftestole oppe ved Alteret, bleve tvende Stole indrettede ved begge Sider af Chorsdøren, see Grdt. Litr. k l.

Over Chorsdøren fandtes Kong Frederik den Fjerdes Navnetræk, omgivet med Løvværk og Kroner, samt over Tralværket paa begge Sider af Choret nogle Vers, anførte i R. C. Pag. 208 og i Appendix inscr. Rip. Pag. 4, hvilket Alt blev nedtaget.*) Løvværket var omtrent i samme Smag som det, der nu er omkring Daaben.

---

gang gik der ei Agepost mellem den hele Vestkyst af Jylland og det øvrige Danmark, hvorfor Penge og andre Ting af Værdie maatte besørges ved Expresser.

Da Capitelhuset blev nedbrækket, fandtes der paa den Side, hvor det stødte til Kirken, mellem Murene en Mængde Blye, som formeentes at hidrøre fra den Ildebrand, der rammede Kirkens østlige Deel i Aaret 1402. d. 7de Nov., see R. C. Pag. 730.

*) Desangaaende havde nogle Borgere i Ribe klaget, hvorpaa gaves følgende Resolution; „Den velbyrdige og velvise Magistrat ville behagentlig betyde Supplicanterne, at de ikke herefter paa dem aldeles uvedkommende Maade have at blande sig i Directionens Forretninger, mindst at ville tale om Kunst og Smag, hvorom deres Supplique noksom viser, at de ikke have første Begreb, ligesom de herefter aldeles have at afholde sig fra at gisre Forestillinger paa deres Medborgeres Vegne, hvortil de ingenlunde have Kald eller Myndighed, og saaledes giver Directionen dem ingen Regnskab for Domkirkens Reparation, hvori de Intet have at sige, men bør lade dette være den dertil bemyndigede Directions Sag."

Senere i Aaret 1824 blev Chorsdøren tilligemed Tralværket, der skiller Choret fra Kirkens Skib, giort lavere i Linie med Kannikestolene i Choret.

Billedet af Kong Christopher I, der er ophængt paa Pillen ved Skriftestolen Litr. k, vilde Maleren prøve paa at opfriske, og gav sig til den Ende ifærd med Ansigtet, hvilket ogsaa lykkedes ham til Enhvers store Forundring, som beser Kirken. Til Lykke blev denne Smører standset i Farten, ellers vilde Kong Erik Emunds Billede, der hænger paa den modsatte Side, formodentlig havt samme Skjæbne.

I det nordre Kors findes paa Grundtegningen under Litr. G betegnet en, nu tilmuret, Dør, som førte ind til den Speckhanske Begravelse, der var i en hvælvet Kjælder under det nedbrækkede Capitelhuus. Liigkisterne bleve derfra nedgravede paa forskjellige Steder i Kirkens Gulv.

Ved Litr. H er det Sted, hvor Man antager, at Kong Erik ~~Menved~~ Emun skulde være begravet.*)

*) Denne Konges formeentlige Grav blev i Aaret 1830 aabnet, og da fandtes deels, at Pladsen deri neppe var stor nok til et Barn paa 12 Aar, deels, at Rummet var meget uregulært og aldeles ikke indrettet til, at nogen Kiste kunde have været anbragt der. Derimod fandtes nogle faae Menneskeben og derved 3 Blyeplader med Inscriptioner, hvilke paa de to Plader vare læselige, nemlig Otbingarus, den 2 catholske Biskop efter Ordenen, og Asgerus, den 7de catholske Biskop; men Inscriptionen paa den 3die var ulæselig. Disse Plader ere indsendte til den kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring, og ifølge sammes Foranstaltning er der tilligemed de forefundne Been nedlagt en Beretning om denne Sag i det igien tilmurede Gravsted til Oplysning for Efterkommerne. De fundne Blyeplader ere opbevarede i Museum i Kiøbenhavn.

Man har stedse troet, at Kong Erik var begravet paa dette Sted i Kirken, og Kammerherre Suhm anfører det i sin Danmarks Historie T. 5 Pag. 518 saaledes, beraabende sig paa Terpagers R. C.: „Hans „Legeme (o: Eriks) blev ført til Ribe, og begraven der udi St. Mariæ „Domkirke paa den venstre Haand af den nordre Indgang i Muren." Terpagers Ord ere disse, i R. C. Pag. 324: „Ille (o: Ericus) in „boreali aditu templi, qvi a foro intrantibus est ad lævam, in „muro sepultus reqviescit." Ligeledes er det anført i Inscriptiones Ripenses Pag. 27. Disse Ord troer jeg ikke bestemt antyde det, Man almindelig har antaget; thi der siges efter min Formening, at det er Døren, som er paa venstre Haand, naar Man kommer fra Torvet. Havde det været Terpagers Mening saaledes, som det af Suhm og flere er forstaaet, mener jeg, han vilde have udtrykket sig omtrent paa samme Maade, som han i R. C. siger om Daaben; „Jux- „ta occidentalem aditum templi collocatum est (sc. baptisterium) „in angulo, qvi a coemeterio occidentali intrantibus est adlæ- „vam, prope valvas."

Da det vel ikke kan nægtes, at Kongen er begravet i Kirken, og hans jordiske Levninger ifølge det, der ovenfor er anført om Gravste-

Vestibulen, der i en skjæv Vinkel stødte til Kirkens nordre Kors, see Grdt. Litr. K, blev efter Krusses Plan nedbrækket, og indenfor Døren sat en Forstue for at forebygge Træk.

I det søndre Kors skulde den anden Hovedindgang, Kattedøren kaldet, see Litr. F, ligeledes have været forsynet med en Forstue; men istedet derfor blev den tilmuret, og Kattehovedet anbragt i Muren udentil, hvor det endnu findes.

Den hele Plads, betegnet i Grundtegningen ved Litr. E, blev indrettet til Capitel. Begravelserne, som fra denne Side gik ind under Choret, bleve tilmurede, og hele Grunden forhøiet og belagt med Brædegulv. Fra den øvrige Deel af Kirken blev dette Capitel adskilt ved en Muur med dobbelte Døre for Enden af den sydlige Sidegang.*)

Strax nedenfor Chorsdøren er en Plads, betegnet Litr. L. Her stod før Reformationen og indtil 1560 et Alter. Senere blev der lagt den saakaldte Messing-Steen**) hvorom Terpager melder i R. C. Pag. 326 og i Inscr. Rip. Pag. 64 under No. 35.

---

dets Aabning, ei fandtes der, troer ieg, at de bør søges paa den modsatte Side af den nordre Indgang i Muren, paa det Sted, der paa Grundtegningen er betegnet med Litr. I.

Jeg er overbeviist om, at der i Muren paa dette Sted maa kunne findes i det Mindste Spoer til Begravelse; thi der er et Stykke af Muren ganske hunlt, og tydeligt Kiendetegn til, at der i den senere Tid har været muret der; og ieg kan grant erindre, at der Nogle gik i Byen, da Kirken stod under Reparation, at Arbeidsfolkene havde aabnet Kongens Grav.

*) Stiftsbibliotheket, som først havde havt sit Locale paa Raadhuset, og derfra skulde have været flyttet i en endnu ledig Sal i Hospitalet, hvilket af det danske Cancellie blev forbudet, er nu i dette Capitel opstillet.

**) Disse Messingplader tilligemed et lille Mariebillede af Metal, hvilket var anbragt uden paa Kirkens vestlige Hovedindgang, see R. C. Pag.

Paa Grundt. Litr. M antydes det forrige Capel Bethlehem, der af Albert Skeel er kjøbt til Begravelse for 400 Rdr. Courant, see R. C. Pag. 262. Nu bruges det til Archiv.

Daaben, see Grdt. Litr. S. som skulde have været flyttet op i Choret, Litr. k, blev uforandret.

Det saakaldte Blyekammer, Grundt. Litr. T, blev nedbrudt ifølge Planen. Dette havde forhen været St. Nicolai Capel. Her stod opstillet den saakaldte lange Christophers colossale Billedstøtte af Træe, som findes afbildet i R. C. Pag 340. Dette Monu-

---

302 forsvandt under Reparationen. Da der desangaaende blev giort Foresporgsel, indgave Entrepreneurerne en Skrivelse til Stiftsøvrigheden af følgende Indhold, som i det Væsentlige gik ud paa, at de havde foreviist de af Stiftsøvrigheden paatalte Messing-Plader, som laae paa en gammel Ligsteen og ei duede noget, samt et Mariebillede af Metal for den paværende Kirkeværge H. Kalhauge, hvorpaa de havde overladt disse Ting til en Kobbersmed, som gammelt Metal, og denne havde godtgiort dem Beløbet derfor i sin Regning for 4 Klokkeskiver, som de havde ladet forfærdige af Kobber, uagtet de ellers kunde have ladet dem giøre af Fiæl. Og, da disse Skiver havde kostet dem 80 Rdr. mere, end det gamle Metal, ansøgte de at faae disse 80 Rdr. godtgiorte. Dette Andragende var dateret Aarhuus den 30te Oct. 1793. Herpaa erklærede de senere Værger, Justitsraad Borgemester Balle og Jac. Holst, og i Overeensstemmelse med deres Erklæring resolverede Stiftsøvrigheden: „Da det havde været Værgeriets Sag under Reparationen at paasee forbemeldte Messing Plader, hvis Inscriptioner rimeligen have været ulæselige og ubekiendte for Entrepreneurerne, og da disse ved Kobbersmedens Regning have godtgiort, at disse Plader, som gammelt Metal, til Uhrskiverne, dog med langt overstigende Udgift for dem selv, ere blevne anvendte: saa see vi ikke derved nu videre kan foretages. Directionen for Kirkerne i Ribe Stift, den 19de Nov. 1793."

Hellfried. Middelboe.

Ligeledes forsvandt en stor Malm-Pande, som stod i Vestibulen, see Litr. K, hvorom meldes i R. C. Pag. 201 ꝛc. Den skal være afhændet for Kirkens Regning, men Publicum troede almindeligen, at Entrepreneurerne havde skaffet den tilside, sig selv til Fordeel.

ment fra Catholicismen blev fortæret af Luerne, og brugt til at smelte Blye ved; det skal have været temmelig bedærvet af Fugtighed.

Det lille Taarn, see Grundt. Litr. U, blev ogsaa nedbrudt efter Kruses Forslag. I dette var en stor Vindeltrappe, særdeles net opført af Sandsteen, hvilken førte op til Hvælvingen. Det kostede megen Møie at faae nedbrudt; thi Murene vare saa faste, at Man maatte underminere den yderste Muur for at faae den til at styrte ned, og et meget stort Stykke af samme blev i mange Aar derefter liggende paa Kirkegaarden som Vidne om Forfædrenes trofaste Bygningsmaade. Af de 4 Klokker, som hang i dette Taarn, var den i R. C. Pag 351 anførte Anden Klokke, støbt 1447, sprukken. Ifølge Stiftsøvrighedens Resolution af 16de Aug. 1792 til Entreprenøren Colwitz bestemtes det, at den skulde sælges, *) hvorfor ikkun de 3 øvrige Klokker bleve ophængte i det store Taarn; dog maatte ingen flere end een ad Gangen ringes, og skulde flere høres, burde der kimes med Resten. Dette er forandret saaledes, at der ei ringes med Nogen af Klokkerne, men Knæblerne svinges ved Toug, hvorved ere Blyelodder anbragte, og saaledes efterlignes nogenlunde Klokkernes Ringning.

I den vestlige Ende af Kirkens sydlige Gang skulde efter Kruses Plan Capitlet have været indrettet, og istedet for Døren, see Grdt. Litr. V, anbragt et

*) Om Klokken blev solgt for Kirkens eller Entrepreneurernes Regning kan jeg ikke afgjøre, da Regnskab ei findes. Almuen troede, at Bygmesterne havde beholdt den. Dette og den Foranstaltning, at Klokkerne ei maatte ringes, var Man meget misfornøiet med, og det kan ei nægtes, at Lyden af disse anselige Klokker var fordum ganske anderledes imponerende, end efter den nu brugelige Maade.

Vindue, hvorfor af Omgangen, Litr. Æ, et Stykke skulde nedbrydes. Dette blev ei udført; men de Stole, som i denne Afdeling af Kirken befandtes, og som ved Puncter ere affatte og betegnede med Litr. ff, bleve borttagne som overflødige. Ved den vestlige Ende af denne Stolerad vare 4 Stole af samme Skikkelse som Kannikestolene i Choret, hvorom Galthen yttrer sin Mening i sin Beskrivelse over Ribe Pag 122—23.

De øvrige Kirkestole i den midterste Gang og i Sidegangene bleve alle nedtagne og regulerede saaledes, som de nu forefindes; dog bleve de i den midterste Gang ikke aldeles forfærdigede af nye Materialier, fordi en Deel af de gamle befandtes bedre, end Man ved Overslaget havde anseet dem for. De findes angivne paa Grundtegningen med Puncter og betmærkede med Litr. e.

Kirkens Gulv, der ved de hyppige Begravelser i samme ideligen berøvedes sin Jævnhed, skulde efter Planen omlægges, og i den Anledning forespurgte Conducteur Langen, om Liigs Begravelse i Kirken for Fremtiden skulde finde Sted eller ikke. Hvis det ikke skulde skee, foreslog han at tilmure alle Begravelser og støife den, som er ophøiet over Gulvet, for at Kirken kunde befries for de usunde Dunster af Ligene. Kirkens Værge, Justitsraad Balle, understøttede dette Andragende, og tilføiede tillige det Ønske, at Kirkegaarden kunde blive udenfor Byen. Hvad der resolveredes, har jeg ikke kunnet opdage; men Begravelserne bleve ei tilmurede. Hele Gulvet blev jævnet efter Vaterpas, og de fleste Liigstene placerede i den midterste Gang, og, da der fra den Tid, dette gik for sig, i Aaret 1792, nok In-

gen er bleven begravet i Domkirken, har Gulvet holdt sig meget jævnt; men en Følge af Omlægningen er den, at Liigstenene ei ligge over de Personer, som i Inskriptionerne antydes at hvile der under. Dog blev den store Steen, som i Midten af Choret er lagt over Kong Christopher den Første, urørt, og ligeledes nogle enkelte andre, da Arvingerne til Gravstederne protesterede mod Flytningen.*)

De svære Piller af Qvaderstene, som bære Høikirken, har Man ved denne sidste Hovedreparation vanziret ved med Kalk at afpensle de Fuger, hvor Stenene ere sammenføiede, hvilket især viser sig paa en afstikkende ubehagelig Maade paa det ældgamle Madonna-Billede, der er malet paa selve Pillen, hvilken er betegnet paa Grdt. Litr. i. Men i de foregaaende Tider er Man endnu gaaen videre ved aldeles at overstryge med Kalk mange Piller, Gesimser og andre Zirater af Granit og Sandsteen, som vistnok af Bygmesterne vare bestemte til at skulle beholde sit eiendommelige Udseende.

Ringmuren omkring Kirkegaarden, der af Mangel

*) En Toft af temmelig Størrelse uden for Byens Nørreport blev kiøbt, og det Rygte gik i Byen, at dens Bestemmelse var at indrettes til Begravelsesplads, men det blev ikke til Virkelighed, og først, da den kongelige Anordning, angaaende Kirkegaardes Anlæggelse udenfor Byerne, udkom, blev den Plads, som nu er dertil indrettet, indviet i Aaret 1807. For at give Almuen et godt Exempel, lod daværende Stiftamtmand, nu Gebeimeconferenceraad og Overpræsident i Kb., Moltke, sin afdøde Gemalindes iordiske Levninger flytte fra Domkirkens Kirkegaard og nedsænke her, hvor om vidner den Inscription, som findes paa en Steen ved hendes Grav, der var den første paa denne Begravelsesplads.

„Fra mörke Grav i Templets Skygge henförtes efter 10 Aars Hvile til dette lysere Hvilested Asken af den forklarede Elisabeth, W. J. A. Moltkes ömme Ægtefælle, hans Rörns hulde Moder, Graziens Fortrolige, Dydens varme Veninde."

paa Plads ei er angiven paa Grundtegningen, begyndte ved den gamle Bispegaard, see Grdt. Litr. g, hvor samme støder til Skolegaden, og omgav mod Vesten, Norden og Østen den hele Plads indtil de Bygninger der fra Steenboegade stode til Torvet. Paa samme vare 5 Indgange, hvoraf een mod Torvet og een for Enden af Grydergade vare Stakitporte til at kjøre gjennem, de øvrige vare for Gaaende, og forsynede med Rist.

Desuden var Lindegaarden, Grundt. Litr. e, adskilt fra de øvrige Dele af Kirkegaarden ved en Muur, der omtrent gaaer i samme Linie, som den østlige Muur af den nedbrudte Omgang, see Grdt. Litr. Ö. Den sydlige Side af Lindegaarden indhegnedes af en Muur fra Litr. a til Materialhuset Litr. Æ, hvilken blev opført, da de 2de Fløie af Omgangen bleve nedbrudte. Denne Muur har Naboen i Aaret 1786 faaet Tilladelse til at forene med sine Bygninger, imod at han for Fremtiden vedligeholder samme. Resten af Kirkegaarden begrændsedes af Lindegaarden, Kirken, Bygningerne i Steenboegade og den nuværende Borgerskole, see Grdt. Litr. h.*)

---

*) Ud mod Torvet, lige for Kirkens østlige Ende, var Vagten for Garnisonen i sin Tid indbygget i Ringmuren. Denne Bygning skjulte meget af dette Kirkens smukkeste Partie, hvorfor samme efter en Resolution i Aaret 1809 blev nedreven tilligemed den østlige, nordlige og Noget af den vestlige Ringmuur. Vagten, der senere er indrettet til Sprøitehuus, blev sat paa den planerede nordre Kirkegaard med Façade mod Østen; Resten af Pladsen anvendtes til at udvide Torvet til Hauge- og Byggeplads, samt til en Forfriskningsplads for Cathedralskolens Disciple. Det Øvrige af den vestlige Kirkegaard beholdt sin Muur, indrettedes til Hauge, og lige for Kirkens vestlige Hoved-indgang benyttedes den ene Stakitport med sine Piller. Lindegaarden overlodes Borgerskolen til Legeplads og benyttes til Undervisnin-

Den 25de Juni 1793 blev der taget Syn over Kirken, og Synsforretningen tilføies herved saaledes, som følger.

„Da vi undertegnede, Muurmester Michael Stobberup fra Rosengaard og Tømmermester Niels Møller fra Lindingbroe, efter Udmeldelse ved Øster-Nørreherreds Ting, samt Muurmester Laurits Schade og Tømmermester Hans Fyhn af Ribe efter Udmeldelse af Byens Magistrat, samtlig har eftersee Alt Ribe Domkirkes Reparation og Istandsættelse ude og indvendig oven og neden, Muur, Blye, Tømmer og Snedker Arbeide, samt alt dettes Materialier saavidt sees kan; og da vi ikke ved Reparationens Opførelse har været nærværende eller seet dens indre Forfatning i Henseende til Materialiernes Godhed, saasom 1) Murenes Indfatning i det Gamle, 2) Blyets Vægt, som nu er paalagt, 3) Snedker-Arbeidets Godhed i Træet, som nu er malet overalt og færdig, 4) Vinduernes Indhold efter Conditionerne med Jernets Vægt, som nu ligeledes sidder indsat og færdig, og endelig 5) Tømmerarbeidet; da befindes alt i den store Taarn i antagelig Stand, videre under Kirkens Tækning i Henseende til Bjælker Spenner og Forskalling under Blyet, da befindes Bjælkerne vel ikke efter

---

gen i Gymnastik, og bruges Grenene i det store Lindetræe, som findes paa denne Plads, til deri at anbringe Klattretouge. I Skolens Exemp. af R. C. er anført af Grønlund efter et gl. Mscr.: „Aar 1573 den 14de Nov. blev nedhugget den skiønne Lind, som stod i Lindegaarden hos Domkirken, som overbredde den ganske Lindegaard." Det nuværende Lindetræe skal tilligemed sin Mage, der i min Ungdom stod ved Siden deraf, men blev forknottet i Verten og derfor borttaget, være plantet for 70 til 80 Aar siden. Paa den øvrige Deel af Kirkegaarden sydvest for Choret har Overlæreren for Borgerskolen en Hauge, og der er tillige en Gjennemgang for Gaaende fra Nykind til Torvet.

Conditionerne og Overslaget, Spennerne nogenledes, men da Alt saadant deels ved Redtagelsen ikke saa lige har forholdt sig med Overslaget, fordi noget behøvedes at nedbrydes mere end Overslaget tilholder, deels en Ting har kunnet hjelpes med mindre, en anden derimod udfordret det overblevne og mere, med videre Forandringer, som Entrepreneurerne sagde, der alt var gjort og istandsat efter den af Bygnings Directionen til Overopsyn ved Kirkens Istandsættelse beskikkede Bygmester Langens Befaling og Ordre var gjort og istandsat, hvilket bemeldte Hr. Bygmester Langen tilstod, som bestandig sagde sig at have været nærværende, og reent ud for alle 4 til Synet beskikkede Mænd tilstod og forsvarede alting at være gjort duabel og godt, samt derpaa tilbød sin Eed at Materialierne vare gode, Blye og Jern at holde sin bestemte Vægt og over, og i Henseende til Tømmer og Bræder havde anseet hvad som af gammelt var anbragt ligesaa godt og tjenligt som nyt kunde været, og endelig i Henseende til de mod Conditionen gjorte Forandringer inde i Kirken, blev af Entrepreneurerne foreviist Breve om dettes Tilladelse og den øvrige Forandring efter nærværende høie Herrers Kirkens Directeurer og Hr. Langens Foranstaltninger."

„Af alt foreskaaende sees, ligesom af os ikke heller ved Synets Begyndelse blev fordret mere end hvad sees kunde, og sees som det nu befandtes."

„Saa følger deraf med faae Ord sagt: at vi ikke kan sige andet og Sandhed siger, at Kirken staaer for fuld og smuk Ansеelse, baade udvendig og indvendig, denne vores Syns-Forretning ere vi villige naar

forlanges at bekræfte, som herved underdanigst fremlægges. Ribe den 25de Junii 1793."

M. Stobberup Muur-Mæster	Niels Møller tømmer Mæster
L. Schade Muurmester	Hans Fyhn tømmer Mæster.

Byens Indvaanere vare ei fornøiede med Fremgangsmaaden ved denne hele Reparation. Adskillige af de Forandringer, som foretoges, f. Ex. Taarnets Nedbrydelse, Klokkernes forandrede Ringning, Liigstenenes Omflytning, Borttagelsen af Ziraterne over Chorsdoren og den saakaldte Messing-Steen samt Mariebilledet paa Døren, Malm-Panden i Vestibulen og den lange Christopher, hvilke Ting der havdes Ærbødighed for, kunde Almuen ei finde sig i, og Man var i Almindelighed særdeles opbragt paa Conducteuren Langen, som Man paastod ei havde tilholdt Entrepreneurerne at iagttage deres Skyldighed.

Desaarsag indgave under 28de Octbr. 1793 fire Mænd af Domkirkens Menighed, Apotheker A. M. Eilschou, Kleinsmed Falch, Rokkedreier C. T. Dreier og Gjørtler J. Jensen, en Forestilling til Stiftsøvrigheden om, at det afholdte Syn efter deres Formening ei kunde ansees for tilstrækkeligt, og forlangte, at et nyt Syn maatte foretages af Bygmesterne Kruse og Hjernøe i Horsens, eftersom den Første af disse, der havde kjendt Kirkens Tilstand, da han gjorde Forslaget til Reparationen, bedst maatte kunne bedømme det udførte Arbeide. De tilbøde at ville betale, hvad et saadant Syn kunde koste, hvis Kirken ei, som de haabede, vilde derved profitere en god Summa.

Da de ei fik Svar herpaa, indgave de en Pro

Memoria desangaaende under 23de Nov. 1793 til det danske Cancellie, hvori de andrage om det Samme og udviklede nøiere Grundene for deres Andragende: at Synet nemlig havde været alt for overfladisk; at den vigtigste Deel af Reparationen, Blytækkerarbeidet paa hele Kirkens Tag, ikke var bleven undersøgt; at Bygmester Langens Forsikkring om stedse at have været tilstede ved Arbeidet nok ei ganske kunde staae til Troende, da det var Enhver bekjendt, at han ofte havde været borte fra Byen, blandt Andet een gang henved 12 Uger i Veile ved Stiftsamtmand Hellfrieds Bygning, uagtet i den Tid Kirkens Reparation gik fort, og en stor Deel af Blyet blev oplagt paa Taget.

Imidlertid havde Stiftsøvrigheden indgivet under 1ste Nov. 1793 en Indberetning til Cancelliet med hvilken fulgte Eilschous med fleres Skrivelse til Stiftsøvrigheden af 28de Oct. 1793, Synsforretningen, en af Bygmester Langen forfattet Beretning om Alt, hvad der var foretaget ved Kirken, vedkommende Øvrigheders Udmeldelser af Synsmænd, samt Copie af Entrepreneurernes Interims-Qvittering. I denne Skrivelse yttredes mod det Forlangende at faae Kruse og Hjernøe til at syne Kirken, at disse ei kunde ansees for upartiske; thi Kruse havde ønsket at faae Reparationen, og maatte derfor ansees som Entrepreneurernes Avindsmænd, men tillige ogsaa som Langens, da denne havde faaet Opsynet, hvilket Kruse ogsaa havde attraaet. Det indstilledes til Cancelliets Bedømmelse, hvorledes Eilschous m. fl. Indblanding i denne dem uvedkommende Sag burde ansees, samt at, hvis et nyt Syn maatte ansees nød-

vendigt, kyndige Mænd fra Kbh. maatte af den kongelige Bygnings-Commission dertil udnævnes.

Derpaa indkom fra Eilschou m. f. den ovenfor anførte Promemoria af 23de Nov. 1793. Den Omstændighed, som deri berørtes: at Langen havde været borte fra Opsynet i henved 12 Uger ꝛc., foranledigede Cancelliet i en Skrivelse af 1ste Marts 1794 til at æske desangaaende nøiere Forklaring.

Bygmester Langen erklærede herpaa, at han aldrig havde hørt, at, naar et saadant Arbeide havde staaet under en Bygmesters Opsigt, Man da havde forlangt noget videre Syn; at han ei kunde indsee, hvad det kunde nytte at lønne en Mand for Opsyn med en Bygning, naar Man ei havde Tillid til ham; at det ei kunde nytte at holde Syn over en færdig Bygning, med mindre Synsmændene maatte rive det gjorte Arbeide ned, thi gjennem Steen, Kalk og Oliefarve kunde ei sees meget; han bolerede over, at Mænd, der vare langt under ham i Bygnings-Kundskaber, havde været hans Dommere, imidlertid havde han underkastet sig dem, da han troede, det af Kirkens Foresatte ansaaes fornødent. Angaaende Arbeidet ved Reparationen erklærede han, at det var forsvarligt, og at de Afvigelser, som vare foretagne imod Licitations-Conditionerne, vare iverksatte ifølge Ordre fra Directeurerne, hvorom han havde udviklet sig i sin forhen givne Indberetning i Cancelliet. Hvorfor Kirkens Blyetag ikke var eftersee af Synsmændene, vidste han ikke, men han ansaae det umuligt at sige noget derom, med mindre hver Plade blev nedtagen og efterveiet, hvilket han tilstod ikke selv at have gjort; vel havde han veiet mangfoldige af dem, og været tilstede ved deres Oplægning, men, at han skul-

de have veiet hver enkelt Plade, eller logeret paa Taget den hele Tid, da Pladerne bleve oplagte, kunde ei fordres af ham. At han havde været i Veile ved Stiftamtmandens Bygning, medens Blyet blev paalagt, besvarede han saaledes: at han saavel ved Stiftamtmandens som andre baade offentlige og private Bygninger havde havt Tilsyn, men at han aldrig havde været borte fra Ribe uden paa saadan Tid, at hans Fraværelse ei kunde skade; at rigtig nok en Deel Blye blev oplagt, medens han var i Veile, men ei Andet, end det, han forhen havde erkjendt godt. Tillige var hans Formening, at den Løn, han fik af Kirken, (200 Rd. aarligen) var saa ringe, at han maatte søge nogen Bifortjeneste, hvilket ei var blevet ham forbudet. Skulde Kirkens Foresatte ville have et Oversyn, udbad han sig Mænd dertil fra Kjøbenhavn.

Under 8de Marts 1794 indstilledes denne Erklæring med Stiftsøvrighedens Betænkning, og udbad samme sig upartiske Mænd til at bedømme Arbeidet.

Herpaa foranledigede Cancelliet gjennem Rentekammeret, at den kongelige Bygmester Professor Magens beordredes her til. Han var her i August Maaned, og under den 12te Sept. indgav han sin Betænkning til Cancelliet, hvilken gik ud paa, at han, naar undtages enkelte Steder af den udvendige Afpudsning og de Steder, som ei kunde tilkommes, ikke kunde skjønne Andet, end at Alt var forsvarligen forfærdiget, og at Kirken for dværende Tid var i god Stand. Hvad Blyetaget angik, da kunde Vægten af Pladerne ei letteligen erfares, og han havde, af Mangel paa Blyetækkere, ikke selv kunnet undersøge samme; men, hvis det maat-

te ansees nødvendigt, foreslog han paa forskjellige Steder at lade udhugge Plader paa 3 Alen i □ som da kunde veies, og derved nogenlunde faaes Kundskab om dette Arbeides Beskaffenhed; thi ganske neie at bestemme alle Pladernes Vægt efter saadanne paa enkelte Steder udhugne Stykker,*) var ikke muligt med Plader, som vare forfærdigede ved fri Støbning og ei valtsede. Iøvrigt gjennemgik han hver enkelt Post, og anførte de Forandringer, der vare foretagne imod de oprindelige Conditioner, samt angav, hvad der ifølge dette i enkelte Poster burde afdrages i Licitations-Summerne.

Den 23 Aug. 1794 indgave Eilschou og de tre øvrige forhen nævnte Mænd atter en Forestilling til Cancelliet angaaende denne Sag, hvori de stykkeviis gjennemgik hver Post i Licitations-Conditionerne, og sammenlignede dermed, hvad der var udført, hvorefter de formeente, at Entrepreneurerne burde afkortes ei Ubetydeligt. De dolerede over, at Prof. Magens blot havde ved sin Nærværelse her betjent sig af Bygmester Langens og den ene Kirkeværgers Oplysninger, hvilke de ikke vidste om han havde faaet tilstrækkeligen; og at han selv efter Sagens daværende Forfatning kunde opdage Alt saaledes, som det

*) Eilschou havde forskaffet sig nogle Stykker saavel af de gamle som nye Plader og sendt en kyndig Mand til Bedømmelse. Denne yttrer sig i sit Svar desangaaende saaledes: „Af tilsendte smaae Blyeprøver „kan jeg ikke bedømme Kirketagets Godhed, er samme i Forhold med „Prøverne forringet, da var det forskrækkeligt hvad Summa enfier„de Part af hele Blyetaget kunde udgiøre; Vindues-Blyet „var Prøven maadelig." Efter Kruses Overslag udfordredes 712 Skpd. 12 Lpd. til hele Taget a 30 Rd. pr. Skpd. I Aaret 1738—39 blev oplagt paa Kirken 924 Skpd. 17 Lpd. 5 Pd. som udgiorde 3482 Tavler.

virkelig forholdt sig, derom tvivlede de meget. *) Blandt de Mangler, som de specificerede var en tynd Beværfning paa Murene udentil, der ei ansaaes durabel,**) og hvorved det blev umuligt at opdage strax, om nye Muursteene overalt vare anbragte paa de udhuggede Steder paa Taarnet og de øvrige Dele af Bygningen. Ligeledes anførtes adskillige Anker over Tømmer-Snedker-Maler- og Steenhugger-Arbeidet. At Blyetaget, som den for Kirken vigtigste Deel, ei var undersøgt, bragtes atter i Erindring. Maaden hvorpaa det store Vindue i den vestre Ende af Kir-

---

*) Herved maa ieg giøre den Bemærkning, at Eilschou m. f. holdte sig ene til Conditionerne, da de ei vidste eller kunde vide, hvilke senere Contracter der vare oprettede mellem Directeurerne og Bygmesterne. Selv Conditionerne ꝛc. havde Eilschou maattet forskaffe sig ad forskiellige Veie; thi da han forlangte Udskrift af Auctionsprotocollen om Alt hvad denne Reparation angik, fik han af Byeskriveren, Raadmand Simonsen, følgende Svar: „I Anledning af Deres Velædelheds Begiæ„ring ved Promemoria af 9de d. M. om at faae Udtog af Auctions„protocollen, betræffende alt hvad der vedkommer den over Domkir„kens Reparation holdte Licitation m. v. meddeles herved til behage„lig Giensvar: at ieg saa meget mindre kan meddele Dem slig Afskrift „som saadant af Hr. Stiftsbefalingsmand v. Hellfried, i Anledning af „min derom giorte Forespørgsel, endog er bleven nægtet."

„Ribe, den 20 Aug. 1794. K. Simonsen."

Dette havde Hellfried indberettet til Cancelliet, som derpaa svarede: „Af Hr. Stiftsbefalingsmand Hellfrieds Skrivelse under 15de „f. M. med Bilage har Man erfaret, at Apotheker Eilschou af Raad„mand og Byeskriver Simonsen har forlangt Udskrift af Licitations„Conditionerne for Ribe Domkirkes Reparation. I Anledning heraf „skulde Man til Bekiendtgiørelse for Vedkommende tienstligst melde „at, endskiøndt Documentet ikke vedkommer Eilschou, saa dog, da Auc„tions-Conditionerne ikke kunne ansees anderledes end som et offent„ligt Documente, der ikke behøver at holdes hemmelig, saa kan Bye„skriveren tillades at meddele ham Udskrift deraf mod Betaling. D. D. C. 6 Sept. 1793."

**) Der gives endnu Adskilligt af denne Beværfning paa forskiellige Steder af Bygningen, dog ikkun paa de Sider af Kirken, hvor Soel og Regn ikke kunne virke med al sin Kraft.

ken var forandret, ansaaes meget manglende. At Orgelets Flytning var anslaaet til den Summa 450 Rd. og at det, da det blev paa sin gamle Plads, kunde koste 400 Rd. blot til Reparation, syntes ei at rime sig. Efter Conditionerne maatte Entrepreneurerne betjene sig til eget Bedste af de gamle Materialier, som ei kunde bruges til Bygningens Istandsættelse. Dertil var regnet en stor Deel Qvaderstene, der angaves 350 Stykker, hvilke Eilschou m. f. meente burde have været anbragte paa Bygningen.*) Det paaankedes ogsaa som en stor Feil, at det ei i Conditionerne var bleven paalagt Entrepreneurerne at være ansvarlige for deres Arbeide i nogle Aar efter Reparationens Fuldførelse. Der anmodedes endelig om et nyt Syn, og at Kruse maatte, ikke som Synsmand, men som Veileder, være overværende, da de ansaae ham som den, der kunde give den tilstrækkeligste Forklaring.

Denne Klage kom til Prof. Magens's Erklæring, og han oplyste, saavidt det var ham bekjendt, hver Post, og henviste til sin forhen forfattede Synsforretning. At han ei havde søgt Oplysning hos Eilschou m. f. ved sin Nærværelse i Ribe, var skeet med Overlæg, da ingen af de andre Parter vare indkalde-

*) Naar Man betragter Taarnets nordøstlige Hjørnemuur, som slet ikke behøvede Reparation, sees den at være opsat af Qvaderstene fra Grunden til det Øverste, derimod er der paa det sydvestlige Hjørne et stort Stykke, hvor slet ingen Qvaderstene ere anbragte; paa det Øverste af samme Hjørne og ligeledes de to andre Hjørner, der udgjorde den Deel af Taarnet, hvor Muren blev borthugget, findes vel Qvaderstene, men ei i en uafbrudt Række; for hver hugget Steen er der et Stykke af samme Brede opført af Muurstene. Hor sones vistnok de af Bygmesterne følgte Qvaderstene at kunne have været paa sin rigtige Plads.

de eller nærværende. Hvorledes derpaa blev resolveret af Cancelliet, har jeg ikke kunnet erfare. Jeg formoder, at der ikke er givet noget Svar til de Klagende; thi blandt Documenter desangaaende findes en Cancelliesskrivelse af 29de Nov. 1794, hvori anføres, at dermed fulgte samtlige Documenter, Ribe Domkirkes Reparation vedkommende, tilligemed Professor Magens's Regning over Omkostningerne paa hans Reise for at syne Reparations-Arbeidet paa Kirken, hvilken Regning Stiftsøvrigheden skulde besørge betalt. Ved samme Cancelliesskrivelse findes Eilschous originale Klager, og Langens og Magens's Erklæringer samt Synsforretningen m.

At der er aflagt Regnskab for dette hele Værk, kan ei omtvivles, især da der blev saa ofte klaget; men synderligt er det, at der her ikke findes een Tøddel desangaaende, hvor det dog var meest magtpaaliggende at vide Noget om en Sag, der dengang var i Alles Munde, og hvorom saa mange, maaskee vrange og ubillige, Domme bleve fældede, hvilke ved et fuldstændigt documenteret Regnskab allerbedst kunde værgjendrevne.

Af et Kongeligt Rescript af 5te Nov. 1791 sees, at Kongen havde approberet Reparationen i Overeensstemmelse med den indsendte Licitationsforretning; dernæst, at der til Omkostningernes Bestridelse var tilladt at sælge af Kirkens Jordegods, samt at Collectebøger maatte ombæres i alle Huse saavel i Kjøbenhavn som i alle Kjøbstæder i Danmark. Hvad der paa denne Maade er indkommet, kan af ovenfor anførte Grunde ikke opgives.

Tre Kongetiender af Andsager, Aulum og Nør-Omme Sogne bleve bortsolgte ved denne Leilighed.

Af disse havde Kirken havt til Indtægt i Aaret 1790 den Summa 261 Rdr., hvilken nu for Fremtiden ophørte.

Senere, formodentlig ifølge kongelig Resolution, fulgtes ogsaa alt det Strøegods, som Kirken eiede paa forskjellige Steder i Stiftet, hvilke indbragte den Summa 15,996 Rdr. 2 Mk. 10 ß., der ere udsatte paa Renter. Af dette Strøegods havde Kirken forhen havt Landgilde, der i Aaret 1790 udgjorde 341 Rdr. 1 Mk. 14 ß.

Det var en stor Byrde for Domkirken, at den foruden sig selv havde saa mange andre Bygninger at vedligeholde, saaledes skulde Cathedralskolen, Stiftsprovstens, Capellanens, Hospitals-præstens, Klokkerens, og Conrectorens Boliger af dens Fond istandsættes. Da dens Indtægter ved Salget af Kirketienderne vare formindskede, saa andrages fra Stiftsøvrigheden, efter et Forslag af Kirkens Værge Justitsraad Balle, at der herved maatte foregaae en Forandring, og ifølge dette resolveredes i Rescript af 13de December 1793:

1) "At ved hver Forandring af de daværende Resi-"dentshavere skal paa Residentsen foretages en Ho-"vedreparation, som foranstaltes og bekostes af "Domkirken, hvorefter den nye Beboer skal mod-"tage Vaaningen efter Syn og Taxation, samt "være forbunden til selv i sin Embedstid at ved-"ligeholde Residentsen, og ved Forandring at afle-"vere den ved Syn og Taxation til Eftermanden "med Ansvar til de befindende Brøstfældigheder.

2) "At Reparationen, hvortil Domkirken, som hidtil, "for de nærværende Embedsmænd er pligtig, dog "skal indskrænkes til Vedligeholdelse af Tag og Fag, "men Bequemmeligheder og Forbedringer skulle af

"Beboerne selv bekostes, saa og Vedligeholdelse af
"Ruder, Rogler og Sligt, der ellers ækes af Lei-
"ere, være dem paalagt."

"Jøvrigt skal den i første Post gjorte Bestemmel-
"se være gjældende i Henseende til den nylig beskik-
"kede Capellans Residence." *)

Denne Foranstaltning maa naturligviis have en betydelig Indtægt til Følge for Kirken; thi Man kan ei forestille sig, hvor store Summer, der Tid efter anden ere anvendte til disse Residentsers Vedligeholdelse, hvilket jeg ved at gjennemgaae mange af Regnskaberne har erfaret. Imidlertid da Kirkens Bygninger ere endnu af saa vidtløftigt Omfang, hører der sikkert den største Kunst til, at den med sine nuværende Indtægter i Fremtiden kan bestaae, om Man endog vedbliver det nu fastsatte Princip: ideligen at efterse Kirkens Brøstfældigheder, og ei, som forhen, lader smaa Reparationer opsættes, indtil de blive uoverkommelige. Sørgeligt vilde det være, om dette stolte Værk fra Fortiden nogensinde ved Ligegyldighed skulde vorde lagt øde.

*) Da nu afdøde Biskop Koefoed blev Stiftsprovst, vilde han ei modtage sin Residents, efterdi den var meget forfalden, hvorfor den blev solgt for 1600 Rd., hvoraf Renterne udbetales Stiftsprovsterne som Bidrag til Huusleie. Reser. 8 Aug. 1806.

Capellanen til Domkirken, N. Lindberg, der var ansat kort Tid før end ovenstaaende Reser. af 13 Decbr. 1793 udkom, indgik med Forestilling angaaende sin Bolig, og da blev i et nyt Reser. 19de April 1794 bestemt, at Domkirken skulde vedligeholde hans Bolig for hans Embedstid.

I Aaret 1755 blev kiøbt en Gaard til Residents for Organisten, som han havde indtil 1758, da den blev overladt til Bolig for Conrectoren, der forhen havde Bidrag til Huusleie. Nu nyder Organisten Bidrag til Huusleie. Conrectors Residents er solgt i Aaret 1798, se Blandede Efterretninger om Ribe Cathedralskole 3die Forts. 1826. Pag. 80.

Forklaring
over Grundtegningen af Ribe Domkirke.

A. Alteret.
B. Dør til det forrige Capitelhuus.
C. Det forrige Capitel.
D. Choret.
E. Det nuværende Capitel, hvori tillige er Stiftsbibliotheket.
F. Kathoveddøren, nu tilmuret.
G. Indgang til den speckhanske Begravelse under Capitlet.
H. Det Sted i Muren, hvor Man hidtil har troet, at Kong Erik Menved er begravet.
I. Et Sted i Muren, muligt Kong Eriks Gravsted, hvor der synes at have været brækket Hul.
K. Vestibulen, nu nedbrudt.
L. Det Sted, hvor den saakaldte Messing-Steen var lagt over Andr. Bundesen.
M. Den skeelske Begravelse, bruges nu til Archiv.
N. De 4re Piller, hvorpaa Orgelet hviler.
O. Prædikestolen.
P. Det lille Taarn, ad hvis Vindeltrappe Opgangen er til Hvælvingerne, Orgelet og Taarnet.
Q. Den holsteinske Begravelse.
R. Taarnet, hvori fordum St. Lucii Capel.
S. Daaben.
T. Det saakaldte Blyekammer, fordum St. Nicolai Capel, nu nedbrudt.
U. Det nedbrudte lille Taarn med Indgang fra Kirken.
V. Dør, som forbinder Kirken med den Deel af Omgangen, der nu er Materialhuus.
X. Vindeltrappe, som fører op til Hvælvingerne.

Y-Z Døre til Omgangen.

Æ Omgangen, der nu bruges til Materialhuus.

Ö. De to Fløie af Omgangen, som i Aarene 1737–38 bleve nedbrudte.

a. Indgang fra Gaden Rykind.

b. Dør fra den gamle Biſpegaard, tilmuret 1792.

c. Lindegaarden.

d. Fordum St. Barbaræ Capel, ſenere Lectorium, nu nedbrudt.

e. Stolene ſaavel i Kirkens Skib, ſom i Sidegangene.

f. En Rad Stole, ſom i Aaret 1792 blev borttagen.

g. Den gamle Biſpegaard fra Reformationen, indtil Biſkop Joh. Ad. Brorſon, ſom var Biſkop fra 1741 til 64, udvirkede, at den blev ſolgt. Den Fløi, ſom ſtødte til Omgangen, er for nogle Aar ſiden nedbrudt af den nuværende Eier.

h. Den Plads, hvor den forrige Hoſpitalspræſt havde ſin Bolig, der nu er Borgerſkole.

i. En Pille, hvorpaa findes malet et Marie-Billede.

k-l De nuværende Skriftestole i Choret.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

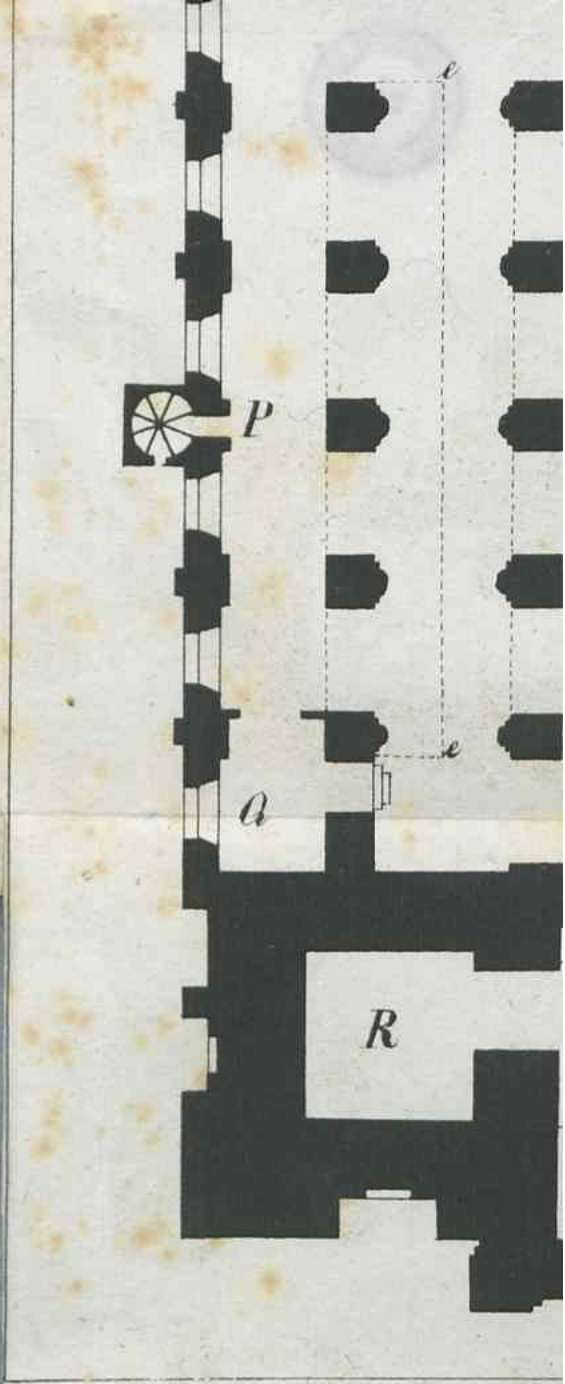

Chr. Thorup del.

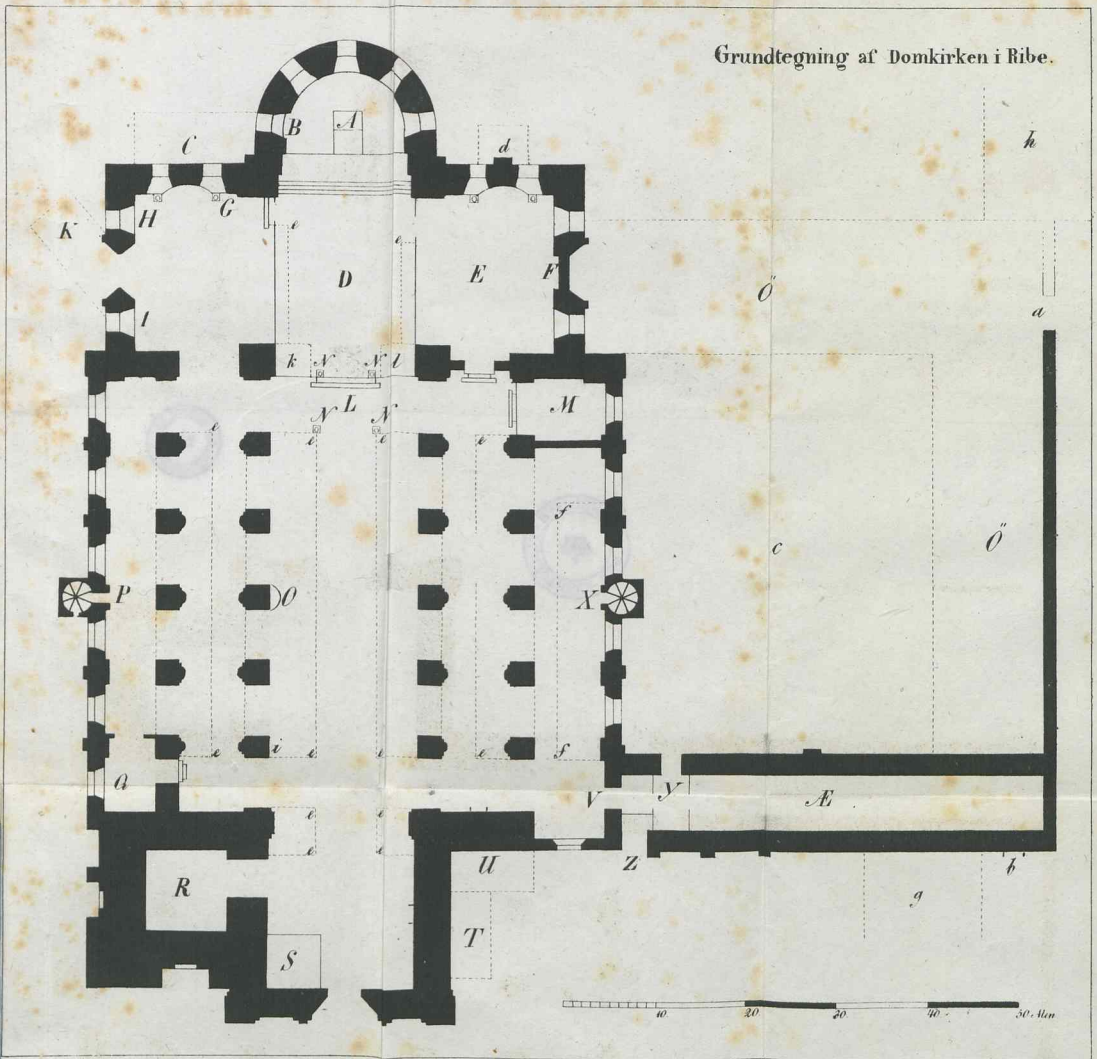

Chr. Thorup del. v. Schmidten lith. Kgl. Stenl. Adr.

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1833.

Anden Samling.

Af

P. N. Thorup,
Rector og Professor.

Trykt i Ribe hos N. S. Hyphoff.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Antiqvariske Bidrag
til
Ribe-Byes Beskrivelse.

Det nuværende Ribe er inddeelt i fire Qvarterer: den Første Fjerding, som indbefatter Byens østlige Deel, St. Hans-Fjerding, som udgjør den sydlige, St. Clemens-Fjerding, der er den vestlige, og Fjerde eller Sidste Fjerding, hvortil den nordlige Strækning af Byen henregnes.

Første Fjerding.

Den Første Fjerding, med hvilken vi her ville gjøre Begyndelsen, bestaaer af følgende Gader: 1, Nørreportsgade eller Nedredammen, 2, Mellemdammen, 3, Storegade, 4, Sortebrødregade, 5, Badstuegade, 6, Vægtergade, 7, Peder Dovnsgade, 8, Steenbogade, 9, Closstergade og 10, Hundegade. Deraf hører No. 1, 2, 3 og 8 tildeels, de øvrige ganske til denne Fjerding, hvis Omfang her angives overeensstemmende med en Fortegnelse over Byens Grundtaxt, skreven i Aaret 1770. Om nogen Forandring med Inddelingen siden skulde være foregaaet, er mig ube-

kjendt, og til det nærværende Øiemeed, som er at ordne disse Bidrag efter Qvartererne, kan det være os temmelig ligegyldigt.

Nørreportsgade kaldes nu sædvanligen Nederdammen og er anført under dette Navn paa Grundtegningen i den Danske Atlas, N. 25. Terpager vil, at den fordum har været kaldet Normandsgade [1]; men saaledes benævnedes Fiskergaden, hvilket jeg paa sit Sted skal vise. Galthen har samme Urigtighed, med den Tilsætning, at Gadens Navn ogsaa var Norfargaath [2]. Det Sidste kan maaskee forholde sig saaledes, da Betydningen vilde være: den Gade, ad hvilken man farer nor paa, og Navnet kunde da formedelst en vis Lighed let være blevet forvexlet med Normandsgade.

Storegade (paa Grundtegningen i Danske Atlas N. 23.) kaldes efter Terpagers Beretning fordum Kræmergade og Bredegade; efter Hofmann, Kjøbmandgade, Bredegade eller Kongensgade; efter Galthen, først Brethegaath siden Kræmergaath. Men ingen af disse Forfattere underretter os om, hvor de anførte forældede Navne forekomme. Med Bredegade har det sin Rigtighed. Den gamle Jordebog, hvorfra Terpager saa ofte henter Beviser, kunde ogsaa her have været anført som hans Hjemmel. Det hedder nemlig der i en Afskrift, som jeg benytter: "It. hauer Byen eth Stykke Jordh, som ligger synden i Brethe-

1) R. C. p. 25.
2) Beskrivelse over Ribe S. 39.

gathe, som man gaaer fra Myllbroen [1]) oc up til Domkirken, vesten nest fra Karinsgadh [2]) ꝛc.

Kræmergade er ellers eet af de flere Navne, som Steenbogade har baaret; men dette kan ikke bevise noget imod Terpager i det nærværende Tilfælde, da et Navn af denne Betydning letteligen til forskjellig Tid kunde være givet forskjellige Gader. I Danske Atlas anføres Kræmergaden blandt dem, "som ikke mere ved Navn ere bekjendte."

Sortebrødregade hedte fordum St. Karens Gade efter Terpagers og Galthens Vidnesbyrd. At dette er rigtigt, have vi nyligen seet. Selv betjener Terpager sig af dette sidste Navn i Betydning af Sortebrødregade p. 43, hvor han anfører Talkes Vandbro i St. Karensgade (in vico Catharinæ). Talkes (eller Tallikes) Vandbro ligger nemlig ved den nuværende Sortebrødregade. Ved en Trykfeil formoder jeg, staaer hos Terpager: Tolkes.

Badstuegade har beholdt sit gamle Navn efter Badstuen, hvorom det i bemeldte Jordebog hedder: "Badstoven, som kaldes Brostow, som Byen tilhører meth Hws og Jord, (og) som ligger paa Aaen northen vidt Gaden" o.s.v. Badstuen maa altsaa have ligget (hvor nu Justitsraad Nielsens Have findes) paa den nordre Side af Gaden, nærmest ved Aaen, paa hvilken Badeanstalten har været indrettet.

---

1) Hvor nu Toldbodgaarden er, men fordum Kongens Mølle stod, som blev ødelagt af Vandfloden den 18 Jan. 1696.

2) Nu Sortebrødregade.

Af et Skjøde fra 1403 [1]) sees deels, at Badstuen, som forhen havde været en privat Eiendom, da først blev kjøbt af Byen, deels at Badstuegaden forhen har været kaldet Sutergade, der vistnok er den samme, som Terpager kalder Sudilegaden, Hofmann i Danske Atlas Sudergaden, og Galthen Sudeler- eller Skomagergade, hvilken han anfører blandt dem, som nu savnes. I Danske Atlas siges den at være indhegnet i Haver. Heri, som i Mere, spores Grønlunds Meddelelse; men det Rigtige er dog vel, som Skjødebrevet viser, at Badstuegade oprindeligen hedte Sutergade d. e. Skomagergade, og at denne altsaa er til endnu under hiint forandrede Navn. Forskjellig fra denne er Suthergaden i Betydning af Sønderportsgade.

Vægtergadens ældre Navn var, som Terpager og andre bemærke, Matz Høines Gade. Den sidste Benævnelse forekommer f. Ex. i Skolens ældste Regnskabsbog. S. Progr. 1826, S. 32. Efter den store Ildebrand, som ogsaa lagde denne Gade i Aske den 3 Sept. 1580, er Gaden bleven betydeligen udvidet.

Peder Dovns Slippe kaldes i Capitlets Registrant 1553 Per Dhorns Gade [2]). Galthen anfører Peder Dovns Gade og Peder Dovns Slippe som to forskjellige Stræder. Paa samme Maade multiplicerer han flere Gader.

---

1) Bil. XXVIII.

2) Grønlunds Ant. i R. C.

Steenbogade, efter Capitlets Jordebog ogsaa Kræmergade kaldet, [1]) forekommer under Navn af Adelgade i et Skjøde fra 1528, hvor der tales om "en Gardt liggendes ved Klyborig (den nuværende Raadstuebygning) paa den Hørne, som man farer til Sønderport, vesten ved Ailgaden, tvert over fra den gardt, ther Andhers Lassen nu wti boer." Her er Adel- eller efter den jydske Udtale Ailgaden aabenbart Steenbogaden (paa Grundt. i D. A. R. 15). Dette bliver aldeles utvivlsomt ved at jevnføre et andet Skjødebrev af samme Aarstal, hvor bemeldte Gaard siges at ligge "ved Kliborg wti Stienboegade vesthen twert offuer fraa det Hwss Andhers Lassen wti boer paa thet Hørne, som man farer til Sønderport". Gaden har altsaa paa samme Tid været benævnet paa begge Maader, eller rettere: Ailgade er eensbetydende med Hovedgade og som saadan brugt om de anseligere Gader, der desforuden havde et andet Egennavn. Denne Bemærkelse af det gammeldanske eller islandske adal- forekommer i Adeltorv, det fornemste Torv, (S. Bil. XXV.) Adelvei, Adelhuus, uden at tale om det islandske adalbol, adalbondi, adalflockr. m. fl. Det bliver altsaa et Spørgsmaal, om der har været nogen Gade i Ribe, som fortrinligviis har baaret Navn af Adelgade, og om ikke Terpager gjør ret i at udelade den af sin Fortegnelse paa Gaderne; thi snart finder man Sønderportsgade, snart Korsbrødregaardsgade, snart Storegade kaldet Adelgade i Betydning af Hovedgade [2]).

---

1) Ligesaa.

2) Terp. R. C. S. 522. De andre Exempler forekomme i Bytingsprotocoller.

Galthen og Hofmann antage desuagtet en sær egen Adelgade, som den Første anfører blandt dem, der nu savnes, den Sidste blandt dem, som ikke mere ved Navn ere bekjendte.

Clostergade, (paa Grundt. i D. A. N. 2) siger Galthen med sin sædvanlige Bestemthed, har fordum hedt Sortebrødregade, Hofmann lægger dog "formodentlig" til. Hvoraf man formoder det, er mig ubekjendt.

I Hundegade, som man, efter et Pantebrev af 1492, ogsaa kaldte Mathis Scriffuers Gade, (Terp. p. 28) fandtes i den ældre Tid, hvis jeg ellers har læst rigtigt i et Skjøde fra 1474, en Gaard, som kaldtes Rosgaard [1]), hvor Byfoged Jes Petersen i sin Tid boede: formodentlig en anselig Gaard, da den havde sit eget Navn, hvilket jeg dog ikke erindrer mig ellers noget andet Sted at have læst. Den sydligste Deel af Hundegaden forekommer under Benævnelse af Kobberuegade. Derom Mere siden.

Endnu maa jeg bemærke, at den Gade eller det Stykke af en Gade, som forbinder Sortebrødregade med Closterqade og paa Grundtegningen i D. A. er betegnet med No. 3, kaldes sammesteds Cathrinegade. I den her benyttede Fortegnelse over Byens Grundtaxt har jeg ikke fundet nogen Gade af dette Navn anført. Den synes der at være indbefattet under Badstuegaden.

Paa Grundtegningen i Danckwerths Atlas findes

1) S. Bil. XI.

en Gade mere i dette Qvarteer end de her opregnede, nemlig imellem Clostergade og Hundegade. Om dette er en Feil ved Grundtegningen, som vel ikke er optagen med den største Nøiagtighed, men dog ellers kjendeligen fremstiller Byens øvrige Gader, skal jeg ikke kunne sige. Af en Mathematicus, som Johannes Meier, der efter kongelig Befaling bereiste Hertugdømmerne for at optage Kaarter til Danckwerths Atlas, burde man ikke vente saa grov en Feil, at han gav os en heel Gade i Tilgift, hvor undskyldeligt det end er, at mindre Forseelser kunne indløbe. Ogsaa Grundtegningerne i den Danske Atlas, som mere end een Gang skulle være gjennemseete paa Stedet selv af enhver Byes Magistrat, ere neppe frie for Urigtigheder.

Efter nu at have ført mine Læsere gjennem Gaderne i dette Qvarteer og maaskee trættet nogle ved altfor smaalige Bemærkninger: ville vi standse lidt ved det nuværende Hospital, fordum Sortebrødreclo-ster. Men da min Hensigt i disse Blade fornemmelig gaaer ud paa, med Udeladelse eller dog kun flygtig Berørelse af det forhen Bekjendte og Tilforladelige, at berigtige, udvide eller, hvor det kunde behøves, med gyldig Hjemmel bekræfte de Efterretninger, som i andre Skrifter haves om Ribe: vil jeg heller ikke gjøre nogen Undtagelse i saa Henseende med Clostrene eller opholde mig ved det, som man hidtil af trykte Skrifter vidste om dem, hvilket nu omhyggeligen findes samlet i Hr. Pastor Daugaards kronede Priisskrift om de danske Clostre i Middelalderen;

derimod ønsker jeg at forøge den Daugaardske Thesaurus med en liden Skjerv, som jeg har fundet i Ribes Archiver, der efter Etatsraad Taubers Forsikring ere rigere paa Manuscripter, end Nogen skulde troe.[1]) Formodentlig vil det ikke være Hr. Etatsraaden og andre Kjendere, som have taget de ripenske Oldskriftsamlinger i Øiesyn, ukjært, efterhaanden at see dem benyttede i vore Programmer.

Jeg forudsætter da som almindeligen bekjendt, at Dominicanerne, hvis Orden var stiftet af Dominicus Gusman i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, anlagde et Closter i Ribe, ikke længe efter at de 1232 vare komne herind i Landet fra Lübeck; at disse Munke kaldtes Prædikebrødre, fordi Evangeliets Prædiken hørte fortrinligviis med til deres Bestemmelse, og Sortebrødre af den sorte med Hætte forsynede Kappe, som de bare oven over deres hvide Kjortel og Scapulier, (en kort Kaabe, som bedækkede Skuldrene);[2])at endelig dette Closter af Christian den Tredie 1543 blev skjenket til et Hospital, som det endnu er. Forøvrigt henviser jeg til det omtalte Priisskrift og indskrænker mig til Meddelelsen af følgende Tillæg, som for det meeste ere hentede fra Stiftskisten og Raadstuearchivet.

I Aaret 1295 afgave Sortebrødrene i Forbindelse med Graabrødrene og Borgemesteren det Vidnesbyrd, at de havde seet Biskoppens og Capitlets Protestation imod Erkebiskop Johan Erlandsens Consti-

1) Blandinger fra Sorøe. 4de H. S. 5.

2) Scapulare, vestis scapulas tantum tegens. Du Cange.

tution i Veile: Cum ecclesia Daciana, hvilken Erklæring udentvivl er mine Læsere bekjendt enten af Historien eller af Ingemanns Fredløse. [1]) Om det skulde være den samme Vidisse, som Daugaard anfører, kan jeg ikke undersøge, da den paaberaabte Tome af Suhms Danmarkshistorie savnes i de Bogsamlinger, som her ere mig tilgængelige. Ligeledes udstedte Dominicanerne i Forening med Franciscanerne i Aaret 1332 en Vidisse af Biskop Jacobs og Capitlets Protestation og Appellation til Rom imod Hennekin Henkersen [2]). Til Daugaards Fortegnelse over Closterets Priorer kan føies Broder Henrik, [3]) der gjorde Begyndelsen til det Foretagende, som Thomas Boosøn troligen fortsætter: efterhaanden at erhverve Closteret Besiddelsen af den saa nær og bequemt liggende St. Hans-Holm [4]). Kronen paa Værket sætter Kong Christian den Første, ved, i sit aabne Brev af 1480, at skjenke de reenlivede Mænd, Prior og Brødre med menige Convent i Sortebrødrecloster, "som nu havde annammet deres rette Ordensregel og observantiam" al Kronens Deel og Rettighed i St. Hans-Holm, samt bekræfte dem i de Besiddelser, som de af andre Eiere efterhaanden havde forskaffet sig [5]). Man sporer tillige deraf, at Dominicanerclostret da nyligen havde været underkastet en Reform, lig den, som paa samme Tid blev foretagen med adskillige Franciscanerclo-

1) Bil. S. 15.

2) l. c.

3) Bil. VI.

4) Bil. IX, X, XI.

5) Bil. XII.

stere, hvor den oprindelige Strenghed i Ordensregelen
Efterlevelse med Tiden var udartet til Slaphed
Men at en saadan Reform har strakt sig til Domi
nicanerclostrene er ikke bemærket af Daugaard, som
vel altsaa Intet har fundet derom i de almindelige
Kilder. Ikke destomindre lade de anforte Udtryk ved
ingen Tvivl tilbage om vort Dominicanerclosters Re
form, da de ere ganske de samme, som brugtes om
de reformerede Franciscanerclostre, hvis Munke kald
tes Observantsbrødre (fratres de observantia) til For
skjel fra dem, som tillode sig større Frihed (fratres de
communi vita).

En anden Prior, som Daugaard ikke kjender, e
Niels Clausen. Ved et Mageskifte med Capitlet i
Ribe skaffede han Clostret en anselig Have, sønden for
samme, imod at afstaae en Deel Jorder, der tilhørte
Closteret norden for Aaen [1]).

Denne Have laa, som det hedder, paa Kobberu
the. Kobberuthe maa altsaa, herefter at domme, ha
ve været en Jordlod, hvoraf da den tilgrændsende
Kobberuebro (paa Grundtegningen i Danske Atlas K
og Kobberuegade, den sydlige Deel af Hundegade, er
bleven benævnet. I Capitlets Laughævd af 1509 [2])
omtales Øster- og Vester-Kobberue ligeledes som
Dele af et Jordsmon. Mod denne Betydning kan der
vel ikke i Grunden ansees stridende, at den her om
talte Have i Christian den Tredies Dom 1539 kaldes
en ved Kobberue liggende Humlehave og Abildgaard;
thi efterat Clostret saalænge havde været i Besidde

1) Bil. XV.
2) Bil. XXVII.

se af denne Have, betragtedes den omsider som afsondret fra det øvrige Kobberuthe, hvortil nu Navnet indskrænkedes.

Hos Terpager søger man forgjæves Oplysning om Navner paa Kobberuebroe, til hvilket Oprindelsen er ham, som han selv tilstaaer, aldeles ubekjendt.

Bemeldte Humlehaves og Abildgaards betydelige Udstrækning kan skjønnes af det anselige Vederlag, som blev givet for den: rigeligen et Par Tønder Land foruden Engen Korsholm, af 1 Dags Slets Størrelse.

I Omegnen af Sortebrødreeloster laa St. Petri Gildehuus, som man seer af Capitlets nys omtalte Laughævd. Hos Terpager, Hofmann og Galthen er Intet at finde hverken om dette eller de øvrige Gildehuses Beliggenhed, og den Sidstes Slutning, at de laae i Nærheden af de efter samme Helgene benævnte Kirker, stadfæstes i det mindste ikke ved det her anførte Exempel af St. Petri Gildehuus.

Den hele Fjerding begrændses mod Østen af Nebsaa, sædvanligt Ripsaa kaldet, som efter Danske Atlas har sit Navn af Svend Neb, til hvem Kong Hans skjødede Midtmøllen. Hvorpaa Hofmann grunder denne Beretning, anfører han ikke. Jeg tilføier derfor, at i Bytingsprotocollen for 1573 S. 114 omtales dette kongelige Skjøde til bemeldte Svend Neb paa "Midtmøllen, som (saa staaer der) kaldes Nebs Mølle". Af Møllen har igjen Strømmen faaet sit Navn. Skade for de lærde Derivationer hos Terpager, som den gode Møller Neb kaster overende! Man vilde endog udlede Ripsaaens Navn af det græske *νίπτειν*.

St. Hans-Fjerding.

St. Hans-Fjerding bestaaer efter den her fulgte Fortegnelse af 1, Skolegaden, 2, en Deel af Steenbo gade, 3, en Deel af Sønderportsgade, 4, Bispegaden, 5, Puggaardsgade, 6, Sviegaden og, 7, den Gade, som kaldes: ved Gravene.

I denne Fjerding lægger Terpager een af Byens fire Sognekirker, nemlig St. Hans-Kirke, og mener, at hele Qvarteret, ligesom ogsaa St. Hans-Holm, St. Hans-Sogn, St. Hans-Gade (hvilket Alt findes i denne Strækning) har faaet Navn af Sognekirken [1]). I Nærheden af St. Hans-Sognekirke vil han ogsaa vide, at der har ligget et Johanniterkloster, som han kalder Monasterium fratrum sancti Johannis baptistæ og anseer for en fra Korsbrødregaardskloster forskjellig Stiftelse [2]). Hofmann anfører Terpagers Beretning, men tilføier: "Andre ere rettere af den Mening, at St. Hans Kirke har været Korsbrødrekirken eller Klosterkirken til St. Hans Kloster, der er det samme som Korsbrødrekloster, endskjøndt Terpager gjør tvende Klostre deraf. Dette Kloster, ligesom det for en Tid var i Besiddelse af St. Nicolai Kloster uden for Nørreport, kan og have havt Eiendomme ved Gravene og paa forbemeldte Holm, endskjøndt baade Klostret og Kirken har liget vesten i Byen." [3]). Daugaard følger Hofmann,

1) R. C. p. 378.
2) l. c. p. 403. 404.
3) Danske Atlas T. V p. 630.

i det han bemærker, at Terpager begaaer den Feil at gjøre tvende Cloſtre og Kirker af St. Hans- og Korsbrødre-Cloſter med deres Kirker. [1]).

Hvilke "de Andre" ere, hvis Mening Hofmann giver Fortrinnet for Terpagers, er Forfatteren af dette Program ubekjendt; men han formoder, at een af dem og den vigtigſte af dem har været den for ſit fortrolige Bekjendtſkab med Ribes Oldſager navnkundige David Grønlund, Capellan til Cathrinekirke i Ribe; thi at denne Mand har leveret Bidrag til den Danſke Atlas, ſeer man af Fortalen til den fierde Tome. Muligt ogſaa, at Rector Hanſen, hvis Efterretninger nævnes i Fortalen til den femte Tome, har været af en ſaadan Mening. At Terpager, efter Grønlunds Anſkuelſe, har feilet i at betragte St. Hans-Cloſter og Korsbrødregaardscloſter ſom tvende forſkjellige Stiftelſer, ſeer jeg af en Randglosſe, ſom Grønlund har tilføiet i ſit Exemplar af Ripæ Cimbricæ, hvilket nu Skolebibliotheket eier. Den findes p. 404 og lyder ſaaledes: "Disſe Munke (fratres sancti Johannis baptistæ) ere de ſamme ſom foregaaende Korsbrødre, der kaldes fratres ordinis Johannis Hierosolymitani, men her ere confunderede og gjorte til tvende Ordener" Om han og Hofmann, ſom heri maaſkee har fulgt Grønlund, har Ret i denne Paaſtand, er neppe ſaa ganſke afgjort; men viſt er det, at naar Hofmann negter Tilværelſen af St. Hans-Sognekirke, ſom forſkjellig fra Korsbrødrenes Cloſter-kirke, og antager, at Terpager har feilet i at anføre

1) Om de danſke Cloſtre i Middelalderen S. 429.

en Sognekirke, St. Hans helliget, i Byens sydlige Qvarteer, som endnu bærer Navn af St. Hans-Fjerding: da begaaer han eller den Correspondent, hvis Mening han gjør til sin, en beviislig Feiltagelse.

Allerede den Formodning, at een af Byens Qvarterer, tilligemed et Sogn, en Gade og en Holm i samme, tilhobe skulde være nævnet efter et Closter i et andet Qvarteer af Byen, er ikke meget sandsynlig. Dog vil jeg ligesaalidet beraabe mig derpaa som paa Galthens Vidnesbyrd, hvis Beskrivelse dog er udkommen en Snees Aar sildigere end den Danske Atlas; thi endskjøndt Galthen, efter min Erfaring, mangen Gang har Ret, hvor han afviger fra sine Forgængere, og ganske vist er gaaet dybere i sine Forskninger, end hans populaire Skrift lader formode: kan han dog ikke forlange, at man ubetinget skal fæste Lid til ham naar han med en Sikkerhed, som maa forundre Enhver, der kjender Misligheden i slige Bestemmelser, afstikker Pladsen til St. Hans-Kirke og Kirkegaard i Haugen ved den nuværende Stiftamtmandsbolig, og det uden mindste Forsøg paa at bevise sin Paastand mod Hofmanns Mening, hvilken han med fuldkommen Taushed forbigaaer [1]). I de gamle Brevskaber, som til Slutningen findes aftrykte for at tjene til nærmere Oplysning og Begrundelse af det her Meddeelte, seer man paa flere Steder St. Hans-Kirkejord (fundus ecclesiæ beati Johannis, scti Johannis Kirchenerde) omtalt som beliggende i St. Hans-Sogn, i Nærheden af St. Hans-Holm og St. Hans-Gade [2]).

1) Galthen S. 45.

2) Bil. II, V.

At derved forstaaes, ikke en særskilt, St. Hans-Kirke tilhørende, Eiendom, men Grunden, hvorpaa Kirken stod eller havde staaet, bliver sandsynligt ved Analogien med lignende Udtryk, som i slige Documenter bruges om bebyggede Pladser. I selvsamme Egn anføres St. Hans-Kirkegaard. [1]) I en Fortegnelse over Byens Jorder, hvilken Terpager ofte beraaber sig paa, findes under Overskriften: "Jordskyld af thet Jordt vidt sti. Hanns Kirkegaard, som nu er bygt Huse paa MDXLVIII"— anført foruden andre Jorder ved Byens Grave mod Sønderporten, ogsaa et Stykke Kaalgaardsjord, som laae ved Broen der gik til St. Hans-Holm og langs med Hospitalets Humlegaard. Det kan da vel ikke være nogen Tvivl underkastet, at St. Hans-Sognekirke har staaet ved denne Kirkegaard, endskjøndt Kirken selv paa de anførte Steder ikke nævnes udtrykkeligen. Dette skeer derimod i et Skjødebrev af 1340, ved hvilket en vis Marienne Hennikesdatter overdrager en Cantor Göto "quendam fundum Ripis in Brethegaat, prope portam, alterum finem usque *ad plateam beati Johannis* in longitudine protendentem, habentem in latitudine alterius finis viginti unam ulnas, et finis alterius ulnas sedecim *ex parte ipsius ecclesiae.*" De sidste Ord kunne nemlig, saavidt jeg skjønner, ikke forstaaes anderledes end: paa den Kant, som vender mod selve Kirken.

Endeligen omtales Kirken, hvis Beliggenhed af det Foregaaende er tilstrækkeligen oplyst, i Præsten Pe-

1) Bil. I, XXVII.

der Madsens Testamente under Navn af ecclesia sti Johannis Evangelistæ [1]): en Benævelse, hvorved den noksom skjelnes fra Korsbrødrenes Closterkirke, da denne Orden var helliget ikke Evangelisten Johannes, men Johannes den Døber. Er det da afgjort, at St. Hans-Sognekirke har ligget i St. Hans-Fjerding, i St. Hans-Sogn, ved St. Hans-Gade, i Nærhedenaf St. Hans-Holm, hvad er da naturligst, enten med Terpager at antage, at Fjerding, Sogn, Holm, Gade er benævnet af St. Johannis Evangelistæ Kirke, eller med Hofmann efter Johanniternes Kirke ved Korsbrødrecloster, i en ganske anden Egn af Byen? Vel var det muligt, hvad Hofmann siger, at denne sidstnævnte Orden kunde have havt Besiddelser paa St. Hans Holm og ved Gravene; men vist er det, at blandt en Mængde ældgamle Skjøde- og Pantebreve paa Jorder, som laae ved Gravene og paa St. Hans-Holm, findes aldeles ingen Bekræftelse for denne Hypothes; derimod have vi seet, at Dominicanerne stedse mere udvidede deres Besiddelser paa denne Kant og navnligen paa St. Hans-Holm, af hvilken denne Orden er efterhaanden, som det synes, bleven udelukkende Eier [2]).

Til St. Hans-Holm regnedes fordum ikke blot den Jord, som paa Grundtegningen i Danske Atlas er anført under dette Navn og betegnet med L, men ogsaa den østen for samme liggende Blegdam, Lit. K.

---

1) Terp. p. 64. "Item ad ecclesiam scti Johannis Evangelistæ unum bovem, quem habet Per Jenssen in Fardrup."

2) S. Bil. IX, X, XI, XII.

Dette er allerede klart af det forhen anførte Sted, hvor der tales om et Stykke Kaalgaardsjord, der laa ved Broen, hvorover man gik til St. Hans-Holm, det er Kobberruebro, og langs med Hospitalets Humlegaard; thi at dette Stykke hørte til St. Hans-Holm, siger Terpager udtrykkeligen.[1]) Det er end videre klart af adskillige blandt Bilagene aftrykte Skjøde- og Pantebreve, hvor der et Sted tales om en Ager paa St. Hans-Holms østre Fold, hvilken Ager i Længden strakte sig ned til Aaen, ikke fra Norden til Syden, men fra Vesten mod Østen, eftersom Breden regnes sønden fra Gravene[2]); paa et andet Sted om en Jordlod, som ligger paa samme Holm, i den samme Retning fra Vesten ned til Aaen[3]), uden at tale om flere Steder, som ikke ville undgaae den opmærksomme Læser.

Paa denne Holm finder man en Bredegade, forskjellig fra den, som i Danske Atlas kaldes Bredegaden ved Nørreport (paa Grundtegningen 35), ligeledes forskjellig fra den Bredegade, der sammesteds betragtes som eensbetydende med Store- eller Kjøbmændgade (paa Grundtegningen 23), hvilken førstnævnte Bredegade paa St. Hans-Holm hverken Terpager eller Galthen har givet Plads i deres Fortegnelse over Gaderne, endskjøndt dens Navn dog forekommer i den Forstes Beskrivelse.

Den synes at have været en Fortsættelse af Hundegade ned til Aaen mod Sønden og at have

---

1) R. C. p. 378.
2) Bil. VI.
3) Bil. IV.

deelt Holmen i den østre og vestre Fold [1]), for at jeg atter skal bruge det Udtryk, som i de paaberaabte Bilag forekommer. Den synes ogsaa at være kaldet Østergade [2]).

Jevnsides med Bredegade mod Vesten, gik, som man af Bil. V maa formode, St. Hansgade, hvorom Mere siden.

Man seer heraf, at St. Hans-Holm i den udstrakte Betydning, hvori Navnet fordum er taget, har engang været bebygget og har udgjort en ikke ubetydelig Deel af St. Hans-Sogn, hvilket ogsaa Terpager [3]) beretter, og Tingbøgerne bevidne [4]).

Inden jeg skrider til et udførligere Beviis for den Formodning, som jeg i mit Skoleprogram for 1826, S. 7, har fremsat, at nemlig den nuværende Bispegade fordum har baaret Navn af St. Hansgade, hvoraf da den paa St. Hans-Holm sidstomtalte Gade kunde være en Fortsættelse: vil jeg, for at vinde et Par faste Puncter i denne Undersøgelse, først see at bestemme Beliggenheden af den gamle Bispegaard og

---

1) Bil. II, III, IV, V, VII, VIII.

2) Bil. VI.

3) R. C. p 48. Ea (insula Sti Johannis) olim probe habita (enten Trykfeil for habitata eller i Betydning af habitata saaledes, som habeo forekommer hos Plautus og Andre) pars erat parœciæ S. Johannis, nunc vero area insolandis linteis et sationi frugum inserviens.

4) Saaledes f. Ex. skiøder Christen Badskær den 26de April 1586 til Christen Lassen sin Gaard paa St. Hans-Holm, mellem Biskop Hans Laugesens Gaard paa vestre og Jens Jepsens paa østre Side.

den saakaldte Sognegaard, som begge laae i den nu-værende Bispegade.

Bispegaarden, siger Galthen,[1] laa i Bispegaden, ligeover for St. Hanses Kirkegaard, som paa den anden Side af Gaden svarede lige imod den. Den var en stor, anselig og grundmuret Bygning. Hvorvidt den til Gaden har strakt sig, kan den aabne Plads i samme endnu bevidne, da den gaaer fra Capellanens Residents[1]) til det sidste Huus i Gaden, der fordum kaldtes Sønderborg. Haugen, som hørte til Bispegaarden, svarede i Størrelse til samme, og i lige Strækning med Gaarden gik op til Hundegade, som er den næste Gade bag ved[2]).

Denne Beskrivelse er udentvivl fuldkommen rigtig. Men, da Galthen her udtrykker sig med en Bestemthed og Nøiagtighed, som ikke findes hos Terpager i det Capitel, der egentligen handler om Bispespegaarden, kunde Nogen maaskee spørge, hvorledes hiin var i Stand til at bestemme Gaardens Beliggenhed saa omstændeligen. Denne Beskrivelse har nemlig ogsaa Terpager, men paa et Sted, hvor man maaskee ikke vilde falde paa at søge den, i Capitlet om den Helligaands-Gaard p. 520. Der angives endog, hvor mange Alen Pladsen var lang og bred i det Brev af 15de Decbr. 1557, ved hvilket Kong Christian den Tredie skjødede Biskopsgaarden til bemeldte Helligaands-Hospital. Biskopsgaarden laa altsaa, hvad jeg især maa bede at lægge Mærke til,

---

1) Siden anvendt til Skole.

2) Galthen S. 67.

paa den østlige Side i Bispegaden, sønden for den Bygning, som paa Grundtegningen i Danske Atlas er betegnet med d.

'Sognegaarden er den nuværende Residents for Sognepræsten til Cathrinekirke (paa Grundtegningen i D. A. c.). Forhen havde Sognegaarden været Embedsbolig for Sognepræsten til Domkirken; men da Snogdal, i Skolegaden, (paa Grundt. b.) blev denne sidste indrømmet til Beboelse, fik Sognepræsten til Cathrinekirke hiin Residents til sit Brug.

Capitlets Brev desangaaende, dateret 1558, er indrykket blandt Bilagene til dette Program under No. XVI.

Naar der nu i et Skjøde af 1465 [1]) siges, at et Huus ligger nordlig i St. Hans-Gade, tvert over for Bispens Gaard, kan dette paa ingen Maade forstaaes om den Gade, som nu kaldes: ved Gravene, (paa Grundtegn. i D. A. No. 10) hvor Terpager, [2]) Hofmann [3]) og Galthen [4]) ville finde St. Hans-Gade; derimod passe Omstændighederne paa Bispegaden.

Videre, naar det i et andet Skjøde af 1481 [5]) hedder: et Huus liggende i St. Johannis Gade i Ribe sønden næst ved Sognegaard, Sognepræstens nuværende Residents, kan Talen ligesaalidet der være om Gaden ved Gravene; men det er aabenbart Bispega-

---

1) Skjødet findes i Stiftsarchivet.
2) R. C. p. 378.
3) D. A. V T. p. 021.
4) Beskrivelse af Ribe p. 100.
5) Bil. XIII.

den, som her betegnes. Flere Exempler kunde jeg anføre til at understøtte min Gisning, men anseer disse for tilstrækkelige, i Forbindelse med det i Program 1826 af Terpagers Beskrivelse fremdragne Sted, hvor en Grund eller Byggeplads (fundus) siges at ligge i St. Hans-Gade, sønden for Klynborg, (den nuværende Raadstuebygning) og strække sig til Suthergade (Sønderportsgade). Hvorledes kunde den her angivne Beliggenhed forklares om den Egn, hvor Terpager og Andre søge St. Hans-Gaden, nemlig ved Gravene?

Er det nu indlysende, som sikkert Enher vil finde det, at Bispegadens oprindelige Navn var St. Hans-Gade, saa lader det sig tænke, at denne Gade fordum har gaaet længere mod Syden, igjennem St. Hans-Holm, parallel med Bredegade, og mellem begge disse Gader have da de tvende Stykker Jord strakt sig, som siges at ligge paa St Hans-Holm "tuschen der breden Strate und scti Johannes Strate"[1]). Forresten negter jeg ikke Muligheden af, at de i Omegnen af St. Hans-Kirke i den sildigere Tid ved Gravene opførte Bygninger ogsaa kunne forekomme under Benævnelsen af St. Hans-Gade, især efterat den ældre St. Hans-Gade havde antaget det herskende Navn af Bispegade.

Førend den Grav, som adskilte St. Hans-Holm fra Byen, omsider blev opfyldt, vedligeholdtes Forbindelsen mellem Holmen og Byen ved adskillige Broer, af hvilke vi hidtil allene have omtalt Kobberuebro; men

---

1) Bil. V.

ved Enden af Puggaardgade gik ogsaa en Spang (Bro for Gaaende) [1]) over Graven, og en Bro ved Enden af Sviegade.[2])

Brugen af det tydske Sprog i offentlige Documenter, saasom i Bil. III. og V., er mærkelig. Ligeledes har jeg fundet Smedenes Gildeskraa udstedet baade paa Dansk og Tydsk. Disse Exempler henhøre alle til det 15de Aarhundred.

Inden jeg forlader dette Qvarteer, har jeg endnu et Par Bemærkninger at tilføie om Smedegaden og St. Mikkelsgaden.

Paa Grundtegningen i Danske Atlas staaer en Gade af det første Navn anført under No. 13. — Jeg skulde næsten troe, at denne Gade har faaet dette Navn, som den nu bærer, ved en Feiltagelse; saa meget er i det mindste vist, at et Stykke af den nuværende Sønderportsgade, nemlig fra Hjørnet af Steenbogade og mod Vesten, til Hjørnet maaskee af Graabrødregade, har fordum havt denne Benævnelse af Smedegade. Det hedder nemlig i et Skjøde af 1497, at en Gaard ligger paa det Hjørne som man gaaer ud af Stenbode: og ind paa Smedegade." I et andet Skjøde af 1618 læses om et Steenhuus, som er beliggende paa Steenbogades Hjørne, indbygt mod Vesten til et andet Steenhuus, som ligger paa Smedegaden. I Bytingsprotocollen for 1561 omhandles (Fredag ante lætare) en Taxationsforretning over 3 Fag Huus i

1) S. Tingprotocol 1592, den 31te Julii.

2) S. Tingprotocol 1595, 17de Mai.

Smedegade, næst op til Knud Nielsens Huus paa den ene og Anna Kjærs Huus paa den anden Side paa Hjørnet ved Bispegaardsgaden. Vi finde da Smedegaden i mere end hundrede Aar paa en ganske anden Plads end den, hvor Hofmann har lagt den, og hvor den siden paa hans Autoritet er bleven liggende. Ifølge en Antegnelse i R. C. var Grønlund af min Mening om Smedegadens Beliggenhed, men anfører ingen Hjemmel for sit Udsagn, som dog vistnok støttede sig paa Erindringer fra de af ham flittigen benyttede Tingbøger.

St. Michelsgade lægger Hofmann imellem Bispegaden og Puggaardgade [1]); men den gamle Jordebog melder: "Item hauer Byen en Ferding-Stigh, som gaaer fra St. Johannisgadh [2]) og vester til Skolegadh [3]) up til St. Mychelis Gadh". Derfra at slutte, har St. Michelsgade ikke ligget imellem disse Gader, men snarere imellem Puggaardgade og Sviegade, fra Østen mod Vesten. Navnet havde Gaden af St. Michels Kirke, som laa ved Puggaard [4]), rimeligviis paa den aabne Plads mod Sønden, hvor nu en Have findes, der mod Østen grænser til Puggaardsgade. At St. Michelsgade var det samme som Puggaardsgade, hvilket Galthen anta-

---

1) D. A. S. 621.

2) D. e. Bispegade.

3) D. e. Puggaardgade.

4) Terp. R. C. p. 388. Capella Sti Michaelis Archangeli, ad Collegium pauperum Scholarium in domo Pukhws spectans.

ger [1]), er en Mening, som ikke lader sig forene med Jordebogens foranførte Ord, der udtrykkeligen skjelne mellem St. Michelsgade og Skole- eller Puggards-gade.

St. Clemens-Fjerding.

St. Clemens-Fjerding indbefatter, efter Grundtaxt-Fortegnelsen, det Øvrige af 1, Sønderportsgade, 2, Skovgade, 3, Graabrødregade, 4, Præstegade [2]) og, 5, Korsbrødregaardsgade. Under Graabrødregaden er Grydergaden der indbegreben, og Slipperne under Hovedgaderne.

Skovgade har fordum hedt St. Laurentii Gade. Saaledes finder man i en Tingbog, under Aaret 1561, Løverdag efter St. Jbs Dag, at Mads Hayesen skjøder til Michel Kjeldsen sit Huus med Gaardsrum i "St. Laurentii Gade, som nu kaldes Skovgade". Med dette dobbelte Navn anføres Gaden paa flere Steder. Paa Grundtegningen i D. A. staaer den betegnet med Tallet 14; men den maa engang have strakt sig længere mod Nord, end nu, og derpaa, som det synes, have vendt sig mod Østen eller Nordost hen til Korsbrødregaardsgade, med hvilken den har forenet sig ligeud for Enden af Præstegade. Jeg seer i det mindste ikke, hvorledes man ellers skal forstaae følgende Udsagn i et Tingsvidneforhør af 1572, Tirs-

1) p. 47.

2) Fordum Øppergade. S. Terp. R. C. p. 26.

dag ante adventus: at den Gade, som af Maurits Podebusk var bleven aflukket med et Gjerde tvers over, havde over i hundrede Aar været Kongens Adelgade[1]) og gaaet fra Pilleporten[2]) til Præstegade og Skovgade.

Denne Gisning bestyrkes end videre ved et andet Sted, hvor det hedder, (1573, Mand. ante Jac. apost.) at Krabby Knudsens sjøder til Maurits Podebusk to Boder paa det norderste Hjørne i Skovgade, fra vor Vor Frue Domkirkes Boder og til Jens Erkedegns Boder vedtage i Præstegade.

Horsfald, en Gade, som fordum hørte til denne Fjerding, men nu er næsten ganske forsvunden, laa efter D. A. udenfor Synderport; men snarere gik den indenfor samme, fra Sønderportsgaden mod Vesten, ned forbi den paa Grundtegningen med Mærket N antydede Stampemølle; thi 1573, Mandag ante omn. Sanct., sjøder Claus Henriksen Rebslaaer til Jb Taysen Toffelmager det vesterste af sine Huse paa den søndre Side i Horsfald, — strækkende sig fra Gaden ned til Byens Grave. Og 1588, den 15de Octbr., sjøder Christen Pedersen Remmesnider til Lars Jacobsen sit Hus og sin Gaard paa det nordvestlige Hjørne i Horsfald, paa den nørre Side ved Gaden, mellem Sal. Karen Peder Bosens Arvingers Huus og Stald paa begge Sider, Vester og Nor, og "paa

---

1) D. e. den Gade, som nu kaldes: ved Muren eller Korsbrødregaards-gade.

2) D. e. den Port, gjennem hvilken man fra Grønnegade gik til Slottet.

Østreside Kongens Gade, som saa kaldes fra gam: Tid."

Kongensgade (en ny Gade, som vi her opdage), gik altsaa fra Horsfald eller nøiere bestemt, fra den vestlige Ende af Horsfald, mod Norden, parallel med Skovgade. Til destobedre at oplyse Beliggenheden af denne Gade, som Terpager og Galthen ingen Plads vidste at anvise, og Hofmann ikke engang nævner (thi Kongensgade i D. A. er Storegade) ville vi lade Tingbøgerne tale. 1576, Tirsd. ante Mathiæ ap., skjøder Niels Thomsen til Laurids Svendsen sin Gaard beliggende i den Gade, som løber nør op fra Horsfald og kaldes af gammel Tid Kongens Gade m. m. 1588, d. 4de Julii, skjøder Jens Mathiesen Skinder til Peder Mortensen Gram 6 Fag Stald med Gaards: rum og Kaalgaard paa den vestre Side af Kongens Gade. At Talen paa det sidste Sted ikke kan være om Storegaden, som efter Danske Atlas ogsaa kaldes Kongens Gade, er klart af Gadens Strækning, som naturligviis maa være nordlig, naar een af dens Si: der kaldes den vestre. Storegade gaaer derimod fra Østen mod Vesten, og dens Sider kaldes følgeligen, hvor de i Tingbøgerne omtales, den nordlige og syd: lige.

Vesten for Kongens Gade laa Slottets Abild: gaard. Jens Svane skjøder nemlig (1596, 1 Juli) til Jesper Hansen 5 Fag Huus paa vestre Side af Kongens Gade, strækkende sig fra Gaden og ned til Slottets Abildgaard. [1] Denne Have er formo:

1) Tingprotok.

deutlig den store Kaalgaard, som Slottet 1488 tilbyttede sig mod den nuværende Slots-Blegdam, som forhen havde været Slotshave.[2])

Hvad jeg iøvrigt har at meddele om dette Qvarteer, angaaer for det meste Graabrødrenes Closter; dog vil jeg i Forbigaaende berøre Johanniternes Closter, hvis Minde Korsbrødregaard endnu bevarer, og den Helligaands Gaard eller Hospital, hvoraf nu intet Spor mere er tilbage.

Korsbrødregaardscloster tilhørte, som bekjendt, Johanniterne: en geistlig Orden, der henved Aaret 1100 var stiftet i Jerusalem og havde sit Navn af St. Johannes den Døber, Samfundets Skytshelgen.[3]) Raymund af Puy var den første af Ordenens Forstandere, som antog Titel af Stormester. Han foreskrev Broderskabet den Regel, som Pave Calixtus den Anden i Aaret 1120 stadfæstede, ifølge hvilken Johanniterne deelte sig i tre Classer. Ridderne, der vare af Adel, skulde efter deres Bestemmelse føre Vaaben imod de Vantroe og beskytte Pillegrimmene. Præsterne og Capellanerne, som bleve tagne af Middelstanden, besørgede de kirkelige Forretninger; og de tjenende Brødre, af hvilke den tredie Classe bestod, vare forpligtede til at pleie de Syge og gjøre Krigstjeneste. Af et hvidt ottekantet Kors, som Ridderne bare paa deres sorte Ordensdragt, er Navnet Kors-

1) Terp. R. C. p. 518.

2) Kochs Revolutionen in Europa 1 B. p. 157. Daugaard nævner ikke udtrykkeligen Johannes den Døber, men Johannes Hierosolymitanus.

brødre sandsynligviis opkommet; dog mener Terpager og Galthen, at det hidrører fra den Skik, at Brødrene stedse skulle have baaret et Kors i Haanden.

Til os kom denne Orden allerede i det 12te Aarhundrede; dog er det uvist, om Ridderclassen nogensinde har nedsat sig her i Landet. Biskop Münter antager, at kun den anden Classe eller de Geistlige have besiddet Clostre i Danmark [1]).

Om Clostrets Stiftelse i Ribe er Intet bekjendt; men før 1311 maa det være anlagt; thi paa den Tid nævnes dets Forstander eller Commendator Johannes. Af Clostrets øvrige Historie, som kan læses hos Daugaard, vil jeg kun fremhæve de Puncter, som ere nødvendige, for dertil at knytte det Lidet, jeg har at tilføie.

Ligesom de andre Clostre af samme Orden stod vort Johanniterkloster under Prioren af Antvorskov. En Prior Anders i Ribe, ved hvem Daugaard sætter Aarstallet 1475, forekommer ogsaa en halv Snees Aar tidligere [2]). Hvis det er den samme Prior, som den der omtales 1475, var hans fulde Navn Anders Thygesen; thi saaledes kalder han sig i et aabent Brev, hvorved han forbinder sit Kloster til at holde en Sjelemesse hver Tirsdag til evig Tid for St. Annæ Alter i Klosterkirkens nye Capel, til Bedste for Laurents Nielsen, Kirkeherre (d. e. Sognepræst) i Heyels [3]). Man seer her et Exempel paa Korsbrødrenes

1) Kirchengeschichte von Dänemark u. Norwegen 2ter Th. 2te Abth. (Leipzig 1831) p. 653.

2) Terp. R. C. p. 452.

3) S. Bil. XXVI.

Virksomhed i at aagre med Ordenens gode Gjerninger, i hvilke Laurents Nielsen gjøres deelagtig, saavel til Gjengjæld for andre Velgjerninger imod Closteret som i Særdeleshed for de ti Mark, han havde skjenket til det nye Capel. En anden Virksomhed, beregnet paa egen Formue, lader sig formode hos Peder Studh, Præst og Korsbroder i Ribe, som i Aaret 1476 skjøder for 60 Steder-Mark i god Guld til Thomas Lange Degn tvende Gaarde i Hostrup, der vare ham selv pantsatte. En Gjenpart af dette Skjødebrev findes i Stiftskisten. 1531 forlehnede Kong Frederik den Første Claus Sehested med Korsbrødrecloster under den Betingelse, at han skulde give Præsterne Føde og Klæder, forbedre Kirken og holde Godset ved Magt. Dette Gods har uden tvivl været betydeligt; men Hofmanns Formodning, at Korsbrødrene havde Besiddelser paa St. Hans-Holm, er, efter hvad jeg i det Foregaaende har viist, ikke sandsynlig. I Capitlets Laughævd af 1509 nævnes adskillige Jorder og Enge, som tilhørte dem saavel norden som sønden for Ribe [1]).

Et Boelsted i Vesterbæk (i Hvidding-Herred) fortjener kun at nævnes, hvis man deraf torde slutte til vigtigere Besiddelser paa denne Kant [2]). Forresten har jeg intet Spor fundet af det Bondergods, som har ligget til Korsbrødregaard.

1548 fik ovennævnte Sehested Closteret til Eiendom. Dets Kirke, Taarn og Steenhuus (et i den ældre

1) S. Bil. XXVII.

2) S. Bil. XIV.

Tid sædvanligt Udtryk for grundmurede Bygninger) var imidlertid paa kongelig Befaling nedbrudt. Blandt de adelige Herrer, som Korsbrødregaard siden har havt, finder jeg i Tingbøgerne Maurits Podebusk flere Gange sigtet for lovstridigt Indgreb i Byens Rettigheder. Saaledes havde han med et Gjerde aflukket Korsbrødregaardsgade, hvilket forhen er omtalt. Efter at have tilhørt Greverne af Schakkenborg fra 1662 og været Stiftamtmandsbolig for nogle af denne Familie, er Korsbrødregaard gaaet gjennem adskillige andre Eieres Hænder og, i den nyere Tid smukt opbygget af Raadmand Rahrs Enke, omsider kommet i Borger Jens Knudsens Besiddelse. Den staaer ubeboet.

Da det dog ikke er afgjort, at den Helligaands-Huus i Ribe, som første Gang nævnes i Aaret 1300, hørte til den af Guido fra Montpellier mod Slutningen af det tolvte Aarhundrede stiftede Helligaandsorden: ville vi ikke opholde os ved denne Ordens Historie. EfterTerpagers og Galthens Formodning laa dette Hospital for Fattige, Gamle og Svage tillige med sin Kirke, Kirkegaard og Hauge mellem Slotsblegdammen mod Norden, Slottet mod Vesten og Korsbrødregaard mod Sønden.[1]) Det stod under Capitlet og omtales derfor i dettes Laughævd.[2]) Christian den Tredie skjenkede efter Reformationen, 1543, den Helligaands Huus først til det i Sortebrødreclosster oprettede almindelige Hospital; men da denne Besiddelse laa beleilig for Slottet, blev 1558 lagt

1) Terp. R. C. p. 512. Galthen S. 59.
2) Bil. XXVII.

derunder, og Hospitalet fik til Vederlag den gamle Bispegaard. 1562 blev, ifølge Tingprotocollen, Bygningen i den Helligaandsgaard vurderet for 200 Daler. 1560 kjøbte Cancellieskriver Christen Lange dette ophævede Hospital tilligemed et Stykke af dets Kirkegaard, der i Skjødebrevet siges at ligge østen for Gaarden selv og strække sig ud til Adelgaden imod Korsbrødregaard. [1]) 1570 solgte den samme Lange, ligeledes efter Tingprotocollens Vidnesbyrd, denne Eiendom igjen til Maurits Podebusk, som ogsaa eiede Korsbrødregaard, med hvilken den Helligaands Huus og Grund siden efter, saavidt jeg veed, har været forenet. Noget Actstykke af Betydenhed til dette Hospitals Historie er ikke forekommet mig i de benyttede Samlinger.

Omtrent samtidig med Dominicus Gusmann stiftede Franciscus fra Assisium Franciscanernes Orden 1210. Dens Closter i Ribe blev anlagt 1232 og er bekjendt under Navn af Graabrødrecloster; thi af deres askefarvede Hætte-Kappe hedte disse Munke ogsaa Graabrødre. De gik med en Strikke om Livet istedetfor Belte og med Træklodser under de blotte Fødder, hvoraf Navnet Barfødder. Af Ydmyghed kaldte de sig selv de ringere Brødre (fraterculi eller fratres minores, Minoriter). De hørte til Tiggermunkene og maatte efter deres Ordensløfte ikke engang røre ved Penge. Mere om denne Ordens Hi-

1) Terp. R. C. p. 521—22.

storie kan læses hos Daugaard, hvis Efterretninger om Graabrødrecloſtret i Ribe jeg heller ikke vil udſkrive, men forøge med adſkillige fra vore Archiver hentede Bidrag. Et Par Vidisser, ſom de i Forbindelſe med Dominicanerne findes at have udſtedet, er forhen omtalt. Af deres Guardianer kjender Daugaard to: Broder Jacob (1309) og Thorbern (1406.) Hertil kan føies Hans Cortſen (1465) og Hans Bruun (1507.) Af den første har man et aabent Brev, hvorved han forpligter Cloſtret til at holde en Sjelemesſe hver Torsdag til evig Tid over den før omtalte Laurits Nielſen, Kirkeherre til Heyels, for hvem ogſaa Korsbrødrene havde forbundet ſig til at holde Sjelemesſe [1]). Den ſamme Hans Cortſen har i Aaret 1460, vigilia Pasce, ſkjødet Peder Jepſen Borger et Stykke Jord øſten for Cloſtret, i Længde op til Gaden 44 Alen, i Brede ved Gaden 17 Al. og i den veſtre Ende 18 Al. [2]). Guardianen Hans Bruun gjorde et Mageſkifte Ao. 1507 med Borgemeſter og Raad, og overlod til Byen en Deel Jord øſten og ſønden for Cloſtret imod Vederlag veſten for ſamme. [3]). 1510 ſolgte Cloſtret en Teilgaard til Byen [4]), formodentlig den gamle Teilgaard, ſom Terpager omtaler p. 548. Iſaafald laa den udenfor Nørreport, veſten for St. Petri Kirke. Samme Aar blev Ordenen ſikret i Be-

---

1) Bil. XIX.

2) Tingprotoc. 1568 p. 11.

3) Bil. XX.

4) Bil. XXI.

siddelsen af Stages Toft, som laa vesten for Closstret [1]). 1545 skjænkede Kong Christian den Tredie Byen Closstrets forrige Kirkegaard til et Qvægtorv [2]), og da man ikke længere behøvede dette Torv, bevilgede Kong Frederik den Anden d. 13 Sept. 1560, at Pladsen blev bebygget [3]).

I Pontoppidans Danske Atlas yttres den Formodning, at Latinskolen er en Levning enten af Graabrødre-Kirke eller Closter. Saa meget, synes mig, maa i det mindste kunne uddrages af de bekjendte Omstændigheder, at denne Mening er urigtig. Der, hvor Closstret havde staaet — det vide vi af Terpager — laa sidenefter Henrik Langes Gaard, og, skjøndt denne Gaard paa Terpagers Tid var nedbrudt, kjendte han dog Stedet, hvor den havde staaet, og siger, at Pladsen var besaaet med Korn. Paa Closstrets Grund var altsaa ingen Latinskole. En saadan aaben og ubebygget Plads, som Terpager omtaler, findes derimod vesten for Graabrødregade, begrændset af Korsbrødregaards Have mod Norden og af Smedegaden, som den nu kaldes, samt en Deel af Sønderportsgaden mod Sønden. Eieren af denne Toft er for Tiden Hr. Kjøbmand Rahr, hvis Farfaders Fader, Hans Hansen Roagger, besad en Gaard i Smedegade og havde tilkjøbt sig al den Jord, som forhen havde tilhørt Henrik Langes paa den Tid nedbrudte Gaard. Just denne Jord er det, hvoraf bemeldte Toft bestaaer, der af Hans Hansen Roagger og fol-

1) S. Bil. XXII.
2) Bil. XXIII.
3) Bil. XXV.

gende Eiere benyttedes til Have. Den her meddeelte Oplysning skylder jeg Tostens nærværende Eier, som godhedsfuld har viist mig en Skrivelse, dateret den 3cte Octbr. 1686, hvori Hans Hansen Roagger forespørger sig hos Præsident Worm, "om ikke Henrik Langes hele Jordsmaal ved Grundtaxeringen befandtes at være observeret, sat og ved hans Huus anført for en hosliggende Hauge." Paa dette Brev har Præsidenten tegnet det Svar: at det var ham nokſom vitterligt, at, da Grundtaxten blev sat af ham og Medcommitterede, blev alt det Jordsmaal, som tilforn havde ligget under Christen Langes da ruinerede og nedbrudte Gaard beregnet under Hans Roagers Gaard og Eiendomme, saasom det for rede Penge af ham var kjøbt. Hvorfor Præsident Worm kalder Gaarden Christen Langes, da den i Brevet er anført under Navn af Henrik Langes Gaard, veed jeg ikke, men formoder, at Christen Lange var en Efterkommer af Henrik Lange, og senere Eier af Gaarden. At Gaarden er den samme, som den, der kaldes Henrik Langes, seer man desuagtet, og det er Hovedsagen.

Det maa altsaa være Graabrødregade, (paa Grundtegn. i D. A. R. 18) som af Bilag XX sees at ligge omtrent 40 Alen østen for Closteret. I samme Bilag tales om et Stræde, som ligger vesten for Closteret og strækker sig fra Kirkens vestre Hjørne i en Retning fra Norden mod Sønden. Har nu dette Stræde, som vi see, ligget vesten baade for Clostret og Kirken, saa følger deraf, at Kirken har ligget enten vesten eller norden for Clostret. Østen for det kunde den efter det, som er os givet, ikke ligge: altsaa ikke i

Grydergade. Sonden for Closteret kunde Kirken heller ikke have ligget, naar det vesten for Closteret løbende Stræde regnes fra Kirkens vestre Hjørne som den nordligste Grændse. Jeg antager da, at Kirken laa norden for Closteret, og det endvidere af den Grund, at Kirkegaarden er, som man veed, siden bleven bebygget; men vesten for den aabne Plads, hvor Closteret maa have staaet, findes ingen Bygninger. Vil Nogen indvende, at dog ingen Vished haves for, at Pladsen mod Vesten altid har været ubebygget, som nu; men at det Modsatte endog er rimeligt, ja efter Grundtegningerne i Danckwerths Atlas og Terpagers Ripæ Cimbricæ vel endog ganske tilforladeligt: saa tager jeg min Tilflugt til et Beviis, som Robert Geisbusch (saa kaldes han i Tingbøgerne) eller Ruprecht Geispuscher (saaledes underskriver han sig) har udstedet 1559 [1]). Dette Brev viser, at den Plads, som han havde indelukket, hvor Graabrødrekirke før har staaet, laa paa et Hjørne norden for Gaden. At denne Gade er Graabrødregade, kan man vel ikke tvivle om, med Hensyn til Omstændighederne; i alt Fald beviser Brevet Kirkens saa nordlige Beliggenhed, at Closteret ikke vel kan tænkes at ligge norden for den.

Var nu Kirkens Plads, efter min Forestilling, ligeud for Grydergade, saa begriber man letteligen, hvorfor denne kaldtes Nørre-Graabrødregade: fordi den førte til Graabrødrekirke, ligesom den Gade, der gik til Sortebrødrekirke kaldtes Sortebrødregade; den, der gik til Nicolaikirke, Nicolaigade o. s. v.

---

1) Bil. XXII.

Inden jeg forlader St. Clemens-Fjerding, burde Læserne dog vide, hvor St. Clemenskirke, efter min Mening, har staaet; men da jeg ikke har læst mere end eet Document (fra 1395), som omtaler denne Kirke, og dette kun ved Sammenhold med andre maaskee kan give noget Lys i Sagen: maa jeg indtil videre henvise til Galthen, der veed god Besked om, hvor Kirken har ligget, nemlig i den Have, som Christian Gartner paa hans Tid havde i Leie af Raadmand Rahrs Enke. Denne Have er just den nysommeldte Toft, hvor jeg ogsaa vilde finde Graabrødre-Kirke og Closter. Dog haaber jeg, at vore Kirker ikke skulle komme i Sammenstød med hinanden; thi Tosten er stor nok til at rumme dem begge, især naar Galthen vil tillade mig at lægge St. Clemens-Kirke sydvestlig. Terpager er, som det synes, ikke langt fra Galthens Mening: han siger, at St Clemenskirke laa i Skovgade, som gik forbi den samme Tofte, hvor vi have seet, at Henrik Langes Gaard (og følgelig Graabrødrecloster) beviisligen har ligget. —

Hermed tager jeg for denne Gang Afsked fra mine ærede Læsere, med Løfte om Fortsættelsen, hvis jeg erfarer, at Begyndelsen har fundet velvillig og overbærende Modtagelse.

BILAG.

I.

Universis presentes litteras inspecturis Christiernus Dei gratia Ripensis Episcopns Salutem in Domino sempiternam! Noverint universi tam presentes quam futuri, quod terra, fundus seu area a *cimiterio Beati Johannis* usque ad *domum nostram lapideam*, quæ fuit quondam Nosingi Pump canonici Ripensis bone memorie et *nos inhabitare consvevimus* prope septem ulnas seu cubitus usuales et a *vico beati Johannis* usque ad finem oram versus orientem ad mensam et communitatem canonicorum Ripensium pertinet pleno jure, quem fundum seu aream confitemur et recognoscimus nos ab ipsis nostro tempore conduxisse pro certa pensione &c.

Datum Ripis in capitulo Anno Dni. MCCC quinto in vigilia Pasche.

II.

Omnibus presens scriptum cernentibus Thytmarus Blawe, Hinricus Krember, Laurentius Jone, Johannes Bramsen, Hermannus Remmesnider, Hennekinus Jenssen, Gotscalcus Rump, Nicholaus Jacobi Kirkmees, Al-

bertus sutor et Regnikinus sartor cives ripen. Salutem in domino sempiternam. Notum facimus universis presentibus et futuris quod sub anno domini MCCCXC quarto sabbato proximo ante festum beati Michaelis archangeli in placito nostro coram nobis et aliis presentibus fidedignis personaliter constitutus *Stephanus Hjort,* noster concivis, viris discretis exhibitoribus presentis consulibus ripen. ad commodum et valitatem predicte ripen. civitatis duos fundos in parochia beati Johannis a *parte australi prope fundum ecclesiæ beati Johannis apud fossuram novam sitos* quemlibet eorum viginti quatuor ulnarum latitudinem, longitudinem vero a platea *Brethgaath* usque ad *plateam* sancti *Johannis* continentem vendidit scotavit et cum omni iuris plenitudine libere resignavit perpetuo possidendos recognoscens se pro dictis fundis ab eisdem consulibus plenum pretium integre percepisse. Insuper obligavit se ad appropriandum ipsis prædictos fundos et ab impetitione quorumcunque penitus liberandum quod vidimus et audivimus coram omnibus verbo veritatis lucide protestamur. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno die et loco supradictis.

III.

Wytlich sy allen guden luden de dessen breff zeen, hören eder lesen dat wy Godeke Wike Borgemester Tuli riggilsen Johan van Bork pawell Tidemannsen Jes Brammessen Anders Henricsen radmen to ripen und riemer Mayesen Borger dar sulves betughen openbare med

dessen Breve dat wy weren op unsen Bydinghe in dem jare na unses Herrn gheborth dusent vierhundert up det seuende up den dinghdagh necst vor sancte Johannes babtiste dagh dar was vor uns vor menighen guden luden Josep jenssen und hadde dar vullenkomen bewisninghe to dat hans greverode em ene toft hadde to pande set de liggende w. up sancte *Johannes holm up der öster side von der strate de Brethagathe* heten is und also langh alse von der strate an vort ueder to der aa &c.

IV.

Omnibus presens cernentibus Jacobus pars (?) civis otton. salutem in domino sempiternam. Tenore presentis pateat uuiversis tam presentibus quam futuris quod recognosco me ex deliberato animo discreto viro godikino Gascup civi ripen latori presentis fundum meum in planitie seu situ sancti Johannis vulgariter sancte Johannes Holm dicto ab *orientali parte prope amplam civitatis plateam Brethægathe* dictam viginti quatuor ulnas in latitudine continentem cuius fundi vero longitudo a dicta ampla platea usque ad ampnem se extendit in australi parte prope fundum dicti Godikini gascup continue ripis situatum modo post mortem dilecti patris mei Hennekini pars (?) quondam civis ripen jure hereditario advolutum vendidisse scntasse et abalienasse &c.

Datum anno domini MCCCCXV^to^ in crastino beati Kanuti regis et martyris gloriosi.

V.

Witlich si allen denen de dessen Breff seen hören offte lesen dat wy her johan johansen prest und Diderick johansen brödere to rypen unde unse rechten eruen bekennen und betugen openbare in desheme unseme openen breve dat wy schuldigh sint von rechter witliker schuld demen vrommen manne Jesse petersen radman to rypæn und sinen rechten eruen VI mrch penninghe also to rypen genge und geue sint dat eyn gud man deme anderen mede ful don mach. Vor desse vorbenannten VI mrch penninghe sette wii em und sinen erven to verwaringhe twe stucke erden de sint belegent i Ripen i sncti Johannis holm *tuschen der breden strate und scti Johannis strate* dat ene stucke is belegen suden negsth *van sancti Johanns Kirken erden* und dat ander stucke suden negesth van der stat erden und se sint bede in de lenghe hundert und XL ellen juwelick stuck und in de brede juwelich stucke XII elne bret also unse openen breff ut wyset den wy dar up hebben myt sodane underschede &c.

Geuuen in deme jare dusent IIIIC und LII &c.

VI.

Alle mend thethe Breff see eller höre helser jegh Eggerth hanssen som kalles friis æwynneligh meth gudh kungöre alle mend meth thethe myth abne Breff schuldigh ath ware aff rette gyaldh hetherlich mand thenne breffwiser *Broder hynrich prior innen sorthe brödre closter i* Ribe tolff lyb. march rethe penning som i ribe er geue ok genge for huilke for^{ue} XII mrc jegh for^{dc} Eg-

gerth meth myn husfru marin hennes wele och samtuch och for beghis wor trangh schyld til pande setter hanem en agher liggende *pa sti johannis holm* pa *then österfold* och er forde agher i lengelse *fra then östergadhe* og nether til aaen och i brethe synder fra graben XXIIII alne meth sodhan forwordh wm theth saa er ath nogher wor arwingh wele thenne forsauth agher i ghen löse for thenne forfauth sum tha schule the give forde closter the forsauth XII mrc udhen alle hynder helperethe eller noger gensiels &c.

Anno domini MCDLIIIIto die scti gregorii papæ.

VII.

Alle men thette breff see eller höre læse helse wy niss michelsen bespens officialis i ribe euinneligh medh gudh oc kungööre meth thette wortt obne breff at aar effther gutz byrdh MCDLX then Fredag næst for sti michels dag war skikket for os oc for flere gode men tha nerverende hooss wore een beskeen quinna Gesæ perskone per blimesters hossfrwæ kendes segh skyldigh ath wære beskeen man jess persen rodman i Ribe forde per blimesters sön XV lyb. mch i gode penge som genge ære i ribe for hwilke penninge forde gesæ blimester i panth sette forde jess persen to agræ po scti *hanns Holm östen veet bredegadhæ* hwilke forde agre gesæ erffdæ effther syn fadher &c.

VIII.

Alle mend thethe breff see eller höre lese helser jegh Jesse Pethersen weth myllen (?) radhmand i Ribe

ewinneligh meth wor herre. Kungore alle mend innen thethe myt obne Breff ath hafwe up ladhet och antwarthet hetherligh mand thermen jeybsen Borgemesther i Ribe alle then rethicheyt och pande breffue som jegh haffuer i then jordh pa scti johannis holm ehware then heithest liggendes er antigh paa den *öster Siith brethegathe eller westen* medh alle jordhsens rethligheyt innen brethe och lennge som the pandebreffue wdwise som jegh hannem ther uppaa anthworthet haffue &c.

Giffuen i Ribe efter Guds Byrd MCDLXII.

IX.

Alle men thethe Breff see eller höre lese hielse wi Brodher thomas booszen Prior i predikebrödher closter i ribe og alle gantze mene conventes brodhre i samme sted ewindeligh med gud kungöre wy alle men met thette wort obne conuentes breff ath wy met welberad rad met fulbord wilie och samtukke wy och wore efterkomme hawe upladeth och fraa os antworded vplade och fra os antworde met thette wort obne breff borghermester raadh och gantze menighedt ii ribe eth stukke aff forde closters iord, som ligger i *Bredegadhe* po then sunder siide wet gaden pa thet Hörne som men gaar up i *sancte Catherine* gadhe som nw hans kymer po boor med all forde iordsens brede og lenge enthet vndetaghen med sodanne vnderskedningh att wy scule igien hawe aff forde borghemester raad och almwe po forscrne closters wegne eth aff forde byssens iord som ligger sunden nest weth wort closters hum-

melgord och östen for *Hunegadhe* och so nedher in tiil riber aa med all siin tilludelsz brede og lenge up och nedher enthet vndethaghen hwilken iord nis petherszen och talke willes hans husfrw nw ii were hawe Item tiilbinde wy forde prior och alle conuentets Brödhre ii samme sted os och alle wore Effterkommere ath frii och frelse then forde closters ioord som forscr. stoor forde Borghemesther raadh och menighet ii ribe for alle mens a tale som ther kan a tale med rette them och theres effterkommere at nude bruge och ath beholde then forde closters Iord tiil ewindeligh eyelse och eydom In cuius rei testimonium et in perpetuum premissorum sigillum nostri conventus antedicti presenti nostre litere duximus appendendum Datum Ripis anno domini MCCCCLXVII ipso die beati ambrosii episcopi et confessoris gloriosi.

X.

Tingsvidne fra Aaret 1473, "ath Johanne Diricks, som var Dirik Johansens effterlewerske hun oc hennes to Döttre meth theris fri wele vplodh oc fra thennem antwordhet hetherlich man, *prior Tomas Bosen prior innen predikebröthre closter i Ribe twenne stycke jordh som liggendes* (*er*) *paa Sti Johans Holm* innen lenge og brethe som the obne breffue inneholde som Thermann jeybsen, Borgemester war i Ribe, haffde i Forwaring och pant aff forde Johanne Diricks och wetherkennet forde Johanne Diriks segh och sine to Döttre och theres Arwing at haffue vpborn penning og goodh Bethaling aff forde prior" o. s. v.

XI.

Alle men thethe breff seer eller höre lesæ helse wii hans andersen Canik i ribe ok bispens officialis i same sted evinneligh meth gudh kungöre wii alle gode men meth thethe wort obne breff ad for os sidende paa dom i wores frue Domkirke war skikket hetherlig qwinner mette nis--- effterlewer oc hennes detter Jnge nielsdetter hwilke med beraden raad full fri wilie sköte uplood oc affhende them oc theres arwing till ewinnelik tiid hetherlik oc regelbunnen man brother *tamis boosen prior i predike brödhre closter* i ribe po hans convents wegne alle theres retikheiedh som the nu po rethe arwings wegen war till fallen po sti johannis holm uthen ved ribe saa som war to goordz eye liggende po then wester fall sönnen nest wed her per plow soortes jord oc en til frwæ taale poors jordh Ith alle theres retikheidth som them war till fallen i *rosgordh* i aruff som jes persen byfoged iboodh i *hwnstraad* Ith wetherkende for^{de} mette nisses oc hennes detter jnge thennem fææ oc fwld weerd up ad hawe born til all theres nye for for^{de} joordh oc gothz aff for^{de} prior i for^{de} closter Ith tilbundh for^{ne} mette nisk. oc jnghe hennes detter thennem oc theris arwingh ad fri ok ad frelsæ for^{de} jordh for^{de} closter fra hwer mans ret til taal som landzlov wdwiser for^{de} closter oc brothre ad nyde oc ad brwge oc ad beholde for^{de} joord ok gotz til ewinnelik eyels ok eydom In qnorum omnium præmissorum testimonium et fidem firmiorem sigillum officii nostri una cum sigillis nobilium virorum uidelicet andreæ jone de towsckaff et cristierni stugge prefecti

castri troyburgh hæc videntium et audientium presentibus est appensum. Datum anno Dei MCCCCLXXIV in profesto beati dionysii.

XII.

Wi Christiern met guds nade Danmarckis Sverriges Norriges Vendis oc gothes Konning hertug i sleswig oc i holsten stormarn oc Ditmarsken Hertug Grewe i oldenborg oc Delmenhorst Gjöre alle vitterligt at efterthi oss elskelige reenliffuede men prior oc brödre og mene convent i swarte brödre closter i ribe *hawe nw annamet theres rette ordens regel oc observantiam* at holde i theres closter Tha haffue wii nu aff wor sönderlige gunst oc nade paa thet at guds tjeneste maa thes ydhermere öges oc uppeholdes unt oc tilladet oc met thette wort obne breff unne oc tillade at for^ne^ prior oc brödre mwe skulle haffue brwghe oc beholde all then deel oc rettigheit som wii paa Kronens wegne haffue vdi sancti Johannis Holm, som ligger uthen for theres closter fore ribe Oc sammeledes at the mwe hawe oc nyde all then deel oc rettigheit som andre eyere them thervdi giffuet haffue Thii forbyude wii alle ehwo the helst ere eller were kunnde oc serdeles wore fogite oc embetzmen borgemestere oc radh af ribe oc alle andre for^ne^ her prior eller brödre i forskrevne swartebrödre closter i ribe her emod paa for^ne^ holm at hindre eller hindre lade eller i nogen made uforrete vuder wor konniglige heffnd oc wrede. Datum in castro

nostro Segeberg die dominica infra oct. assumptionis marie gloriosissime virginis anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo nostro sub secreto presentibus inferius appenso.

XIII.

Wy Abbas Confessor og gantze Convent i Marfagher Closther i nörre Jutlanth i Aars Biskopdom giöre alle witterlicht meth thette vort obne Breff ath wy aff wor fry Viliæ haffuæ soldh oc skooth och nw sele och sködhe til ewyndeligh eyædom hedherlich man Mesther Lamberth Canickæ i Ribe eth worth hwss och Stoldh *liggendes i Sti. Johannis Gadhe i Ribe söndhen nesth wed Soghne Gardh*, &c.

Datum anno Domini MCDLXXXImo feria 2da infra octavas Epiphanie.

XIV.

Mag. Wille Andersen Cannik i Ribe og perpetuus Vicarius til Philippi et Jacobi Alter förer Sandemændstog, at *Prior i Korsbrödregaard* i Ribe og Convent og Closter ingen Ager - eller Engjord eie til deres Byggested i Vesterbæk. Dat. Mandag for Magrethæ Dag 1494.

XV.

Jech Broder *Niels Claussen Prior* og almenighe Conuenth i *Sortebrödre Closter* i Ripæ aff Predikebröders orden, göre alle witherligt, ath wii haffue nw

giorth en wenligh *magheskifft* met erlighe ok hederlige men, Domherre ok Capitel i Riper Domkirki wthi so madhe, at wii ok wore efftherkomere skulle haffue en hawe til ewindeligh Eydom, som liggher pa *kobberruthe* met sin Widheth ok brede neder til Wannet aff for^de^ Capitell liggendes wedh wor Jordh, som wii haffue up nesth til Planckewercket, hwilkhen Jord, som wii finge af Hans Mikelssen hves Siel Gud nade, hwilkhen hawe, som Jacob Barskeer nw i sine wære haffuer, met sadanth wilkor, at for^de^ Capitel skall haffue aff worth Closther ighen til ewindeligh Eydom, thiisse efftherskreffne Jordegootz og Hws, som er först en Tofft liggendes Norvesth fra Sti Nicolai Kirke uthen for Ripe, som Peder Sack nw paaboor, ok skyller aarlige aar XXIIII sk., ok er for^de^ Jordh i lengi aff Nör i Synder Halffierdesinnethiwe alne ok fem alne, og aff Östhen i Synder hwndrede Alne ok atten alne, ok af Östhen i Westher Halffierdesindethiwe alne ok fem. Item en kolgardz Jordh liggendes Westhen fra samme Kirki ok löber neder til aaen, som Jon Anderssen nw bruger ok skyller aarlige Aar atthen Skill. ok er for^de^ Jordh i lenge Hwndrede ok tiwe alne tre alne mynde, ok i brede thiwe alne, Item en annen koldgardz Jordh strax Synden up til, ok löber neder til Aaen, som Dawid nw brwger ok skyller aarlige atthen sk. ok er hwn hwndrede ok tiwe alne i lengi III alne mynde, og tiwe alne i brede. Item en tofft ok westhen wedh forscr^ne^ Kirki paa eth *Biergh* liggendes mellom Adelwæie nesth til then Toft som tames oleffsen gaf til Domkirken, ok er for^de^ Toftz jordh aff Östher ok neder til Wannet hwndrede alne ok sytthen alne, ok

aff Synder ok i Nör tw hwndrede alne thiwe alne mynder. Item eth stycke Jordh westhen widh Sortebrödre Kirkegaard, som 4re Bode nw pa stande, ok en lidel kolgardh Östhen nesth up til then Gard, som Hans Skinder haffuer af Capitell i leie, ok er forscrne Jordh i lengi Halfftrediesinde thiwe alne ok toll alne i brede. Item en omgrawen Engh som kaldes *Kortzholm* *) liggendes hosz Östher Westet i wide ok brede, som hwn nw forfunden er, alle tiise forscrne Jorde &c. &c.

Datum Ripis anno Dni MDXIIII in vigilia assumtionis Virginis Marie gloriose.

XVI.

Wi efterskne Jens Viborg Erkedegn udi Ribe, Thames Knudsen Cannik og Kyrcke Værigh udi Ryber Domkirke, giör vitterligt, at vi med hedherlig Capitels Villie og Samtykke haver bepligtet og med thette vort opne Brev bepligte os och vore epterkommere kyrkeværigher udi forte Domkyrcke at bygge ock forbedre then Gaard liggendes i Bispgaardgade, som kallis *Sognegaard*, som nu er udlagt til *en Sognepræstes Vaa-*

*) Derom ere trende Documenter mig bekjendte:
1, Anders Povelsen Borger i Ribe og Hustru Carines Gavebrev paa bemeldte Korsholm til Sortebrödrecloster, hvorfor skal holdes tvende Begængelser aarlig. dat. die Cosm. et Damiani.
2. En Stadfæstelse af Mag. Povel Andersen, Cannik i Ribe og Forstander til Jomfrue Closter i Ribe, samt af hans Broder Peder Andersen paa ovenmeldte deres Faders Gave. Dat. die Gordiani et Epimachi 1508.
5. Christian 3s. Dom ang. denne Eng 1539.

ning og Residentz til St. Cathrine Kyrcke her i Rybe, at skal blive thertil til Ewig tiid &c.

Datum Rybe Fredagen nest epter Hellig Kors dag Exaltationis Aar MDLVIII.

XVII.

Borgermester i Ribe og *fratres ordinis prædicatorum et minorum* bevidne at have seet Biskoppens og Capitlets Protestation imod Erkebiskop Jakob Erlandsens Constitution i Weile 1256 (Cum ecclesia Daciana) Dat. fer. 6 post dominic. Quasimodo geniti Ao. 1295.

XVIII.

Dominicanernes og Franciscanernes Vidisse af Biskop Jacobs og Capitlets Protestation og Appellation til Rom mod Hennekinus Henceri. 1332.

XIX.

Allæ men thette breff see eller höre læse helsær Wy Brodher *Hans Kortssen* Gardian i Grabrodræ closter i Rybæ oc gantze Conventus Brödhre i samme Stedh evinneligh met Gudh kungöre wy allæ innen thette worth oppne Breff, at wy met endrecteligh willie oc beradh huff ok fulkomeligh Samthyk haffwer annammet ien Messæ ath holdhæ for Gutz ligomes Altare innen wort closter Kirke tiil ewigh thiidh, hvilken forde Messæ at syunghæ tiil tiidh hwer torsdagh tiil ewigh tiidh aff Gutz

legomæ i forde Stedh for forde altare, wy tilbyndhe oss och wore effterkommere innen wort forde closter Gardian och Brödhræ for wden alle forsömmelsæ met officio de corpore Christi cibavit &c. Gloria in excelsis, graduali, alleluja och sequentia som tiil then messæ höræ udhen in quadragesima, tha schal sjwnges officium: Salus populi met alt thet ther tiil hörær oc tha maa siwnges i then *helge* Kirkæ innen forde Messæ alle tiidh skal læses then Collecta pietate tua &c. huilken forde Messæ i alle madæ, som forscreffne ære skal siwnges for hedherligh mæn Hær *Laurentz Nielsen* Kirkæ Herræ i heyelss och perpetuo vicario i wor Fruwæ Cappellæ aneveldhers innen Hadherslöff Domkirkæ oc hans Foreldhers syælæ, oc for allæ the som ham haffwæ goth gyorth oc for alle the, som ham skillich ær, at göræ eller ladhe göræ goth foræ oc for alle cristne Seæle. item for ham oc alle thesse forde wy tilbyndhe oss oc wore effterkommæ ath holdhæ ien begengilse Gutz Legomes Dagh met Vigiliis IX Leccionum sönghen effther affthensangh met VIII Presther oc wnge bröder ther tiil som tiilhörær oc om Morghen VIII Messær innen wor forde Klosther Kirke tiil ewigh tiidh ffor huilkæ forde ewigh messæ oc Vigiliis oc begengielsæ wy haffuæ oppborn effther woræ nöwæ X Mark Stedræ Penninge aff forde Hær Lawrentz oc ij march aff beskedhen man Wille Nielssen hans Brodher tiil ath lade göræ then Fodh met tiil Mwnstrans oc X March aff forde Hr Lawrentzs oc II march aff forde Wille hans brodher tiil wort Klosthers bygning æller ath lönæ arbeyds ffolk ther Kirken mwrer eller tækker. item for swodan welgerninger oc mange andre fle-

ræ met hwilkæ han havær bewyseth sik moth worth fattige Kloster oc for thet hob wy till ham haffue taghe wy ham bodhe leffnes og dödh met thethæ Breff innen worth Brodherskap, oc göræ ham fuldkommeligh loctagen ok deælaactigh aff alle Gutz thennestæ, som skeær oc skal skee eller worde i worth forde Closter till ewigh tiidh. item till ydhermere forwaringe ath alle Stykker som forskreffne standher skal holdes for wdhen forsömmelsæ tilbyndhe wy oss oc wores effterkomme at skule nödiss till aff wores Formen Ministro og custodi som nw ær oc komme skal ath holde uforsömmeligh alle thesse fforscreffne articlos item thet Gudh forbywdhæ om noget forsömmes aff thesse forscreffne stikker, ok ey holdess, tha skal forde Hr Lawrentzs Nielsön eller hans reth arwingh eller ho som thette hawer met mynne fullmyndugh wære udh ath kraffue the forde Penninge igen aff oss eller wores effterkomme i forde Closter, oc skule wy ey eller wore effterkomme wernes met nogher wores ordhens Fryheid eller privilegiis ath göre nogær aaholdh paa forde Penninghe om thesse Article ikke holdhes som forscreffne standher; meen the skulæ ffor wdhen alle helperædæ wthkreffues aff Gardian i worth forde Closter i ligæ modæ, som ien secularis wtkreffwer syn ræthæ gyaldh aff syn jæffnlighæ met Lantz loff, eller ien Kirke Herræ aff ien annen met Kirkeloff for Capittel eller Prowest eller nogen annendh *opperster*. Datum Flensburgi Anno Dni MCCCCLXV ipso die beati Johannis Apostoli et Euangeliste, sub sigillis Custodis, gardiani et conventus.

XX.

Jek brodher *hans brwn* aff sti ffrancisci orden gwardian i Ribe oc alle menæ conventzs brödhre i samme stedh bekenne obenbare for alle godhe men ther thette breff sier eller höre læsze ath wi meth en endracht oc en fuldkommen beradh modh hafiue wetherlawt wnt giffuet oc vpladt tyl evinnelig eyæ hedherlig oc erlig men burgemesthere oc Radh alle menæ allmoo i Ribe tyl eth kerlig wetherlag oc maglaw nogre atskelig iord liggness *öster* og *syndhen* wet wort closther fförst en lord som mett Lantskoon nw paa boor skyldendis aarlig aar tyl iordskyld XII skl It. en iord liggness nest weth ieb clawsens hwss i lenghe fraa wor *closters* (gaard) oc vd tyl gadhen hallfemtæ oc XL alne som lene wlffs paa bodhe hwilken iord skyldher aarlig XVIII skl tyl iordskyld It en iord i thet samme strædhe som nis hwggekynd bodhe paa i lenghe fraa wor closters gard oc vd tyl gadhen hallsettæ oc XL alne som oc skyldher aarlig XVIII skl It en andhen iord paa hörnet i thet samme strædhe som gherbrand smedh nw paa boor oc skyldher ocsaa aarlig XVIII skl It. i then *syndher gadhe* en iordh som kersthen knutzs paa boor oc skyldher aarlig aar XX skl tyl iordz skyld It. en andhen iord i then samme gadhe som nu per smed paa boor oc skyldher aarlig XVIII skl. It. en andhen iordh i then samme strædhe som nu per knutsen paaboor oc skyldher aarlig VIII sk. hwilke forde jordhe rennthe aarlig i en swm tyl iordz skyld II skl og VIII mark It. tylbyndhe wi oss oc wore effterkomer ath fry oc frelsse forde jordhe riber stadh

tyl ewinneligh eyæ for *eth aff bysens* strædhe liggenes *westhen* wet wor closter i lenghe fraa thet *weste wor kyrkess hörne* aff nordhen oc i syndhen tyl nis degns hwss oc for en toft liggness udhen for then iord som wi fynghe aff hedherlig men cannicker i Riber capitell tyl wor closthers beleylichet hwilken toft ther recker aff *nordhen* fraa *helians* gardh oc i *syndher tyl bysens* plancke i lenghe, oc i bredhen fraa forde jordh som wy fynghe aff forde hedherlig capitell og ud tyl Bysens graffue tyl ewinnelig eyæ Offver hvelken kerlig wetherlegelss oc maglaw offuer war bodhe burghemesther i ribe lass petherssen oc hans widessen oc alle radhmen i samme stedh medh andre XXIIII beskeen men vdwald aff alle almoo paa riber radhwss It. loffuet oss forne burghemestere radhmen oc XXIIII almoess men som forskreffuet staar at the wille taghe oss löess qwyt og fry for thet samme wetherlawff som cannikern begerett att haffue for then samme deell som the kenne them at haffue i forde toft It. loffue wi ocsaa oc tylbyndhe oss meth thette wort obne breff at giöre twenne porthe paa forde strædhe en paa then nörre ændhe oc en anden paa then syndher ændhe forne Riber borghere vp at ladhe i twenne saghe oc nyttörvtelichet som er om gwd forbydhe stadh bleff belawd i orloff oc kry eller oc yldbrand kom paa tha sculle bodhe the samme porthe uplades foruthen alle gensielse saa ath allmoen komme ther om behwff giöres stadhen tyl hiellp oc weern In quorum omnium evidens testimonium sigilla Guardiani et Conventus prædicatorum presentibus sunt appensa Ao MDVII ipso die Marcelli pape et martyris.

XXI.

Wy Mester Niels marquartssen Her Niels ebssen oc mester Hans marquartssen Canecker i Ripe Iwer nielssen Anders faderssen oc Jes kopman Borger ibid giör witherlicht for alle meth thethe wort obne breff at wi aff pavelig macht oc befaling som oss er giffuet po renliffuelig ments sancti fransisci ordens bröders wegne ibidem haffuer sold affhende oc scott til ewinelig eyæ til riberstad then *teylgard* meth hwss Jord firæ heste To kierræ oc anden reytskaff som ther nw fynnis til for^de^ theilgards behwff som til thinnæ dag haffuer wert brughet til same closters eyndom oc brugelse Ocsaa aff same macht oc befaling sælie wii for^de^ riberstad en eng som ocsaa hörd same closter til ligendess westen wett for^de^ Teylgard som up er grauen til same Teylgards brugelse po eth aars cleg nær huilken aars cleg for^de^ closter skal sielff brugge nar bröder kunne bliffue ther redæ til effter the for ord som same bröder haffde meth byen then tid the köpte for^de^ teyllade aff oss etc. Oc til bethaling for same teylgard oc Anden ting som forscreffuet stor skal först alle then gjald som closter wor byen plichthig her meth were beslutt oc aff thelet Ocsaa skal byen giffue for^de^ closter syw ogn steen til godhe redhæ en ogn ut at giffue aarlig, syw aar omkring uthen saa war at bröder wilde welwilige lade nogre steen sto til eth anden aar Item skal for^de^ closter haffue til lön samme teylgard eth aar nar bröder wil quit oc frii meth fire hesthe To kierræ oc anden reytskaff ligherwiss som the nw lade han^m^. Oc nar the saa haffue brughet han^m^ tha sculle

the anthworde byen hannum igen ligherwiss som the tog hannum Jn quorum fidem et testimonium Sigilla omnium nostrum presentibus sunt appensa Anno dni millesimo quingentesimo decimo feria tertia post lucie virginis at martyris.

XXII.

Wii Prelather Canicker och gantze Capitell i Ribe gör Vitherligth alle i thette worth obne breff, ath paa thet wilie wenskab och Samdrectigheeth schal och moo hære effther thesz ythermere och stadfæstighere bliffue mellem Capitell forde paa then ene och borgemesthere Raadh och meenighe almwe i Ribe paa then annen Sithe Tha haffue wii annammeth wetherlagh aff forde Borgemesthere och Raadh paa Byens weghne for *Stages Toffth westhen Graabrödhre* Klosther ligendes, som oss tiilhörde och forde Borgemesther och Raad sköthe och solde tiil same Klosther wthen wor withscap och wilie i swo Madhe, ath forde Klosther skal same Toffth beholde tiil ewinneligh Eghendom, och wii tiil Capitell i Ribe sewle beholde two marckes Renthe ighen tiil ewinneligh Egndom i then Gardh *mellem Biscop Gardh och Puge Gardh liggendes i Sti Johannis Soghen*, som hetherligh man Mesther Niels Marqvardssen wor Methbrodher nw i boer och pleieth ath ganghe two marck aff tiil Byen tiil forne som er XVIII skl. aff then Jordh, som Mesther Nielszes abiil-Gardh paa stoer, och XIIII skl. aff then Kaalgards Jordh, som forscrefne Mesther Nielses Söster Annæ Ioensz ther hooss haffuer. Och ladhe wii oss thermeth nöghe for

fwldh wetherlagth forde Stages Tofft af Byen paa forde Klosthers weghue, och Klostereth same Toffth beholde scal, som för er rörth och wele wii och wore effther-kommer Capitell i Ribe selffue upholde the VII liwsz ther aff, som plegher ath brendes paa hoffwe Alther til vor Frwes loff og Hether. In quorum omnium et singulorum testimonium sigillum Capituli presentibus inferius est appensum Datum anno Dni millessimo quingentesimo decimo die beatorum Fabiani at Sebastiani martirum.

XXIII.

Wii Christian mett guudz nade Danmarks Norges wendis oc gottis Konning Hertug udi slesuig holsten stormarn oc Ditmersken greffue wdi Oldenborg oc Delmenhorst giöre alle witherliig at wy nw aff wor synderliige gunst oc nade haffue wndt oc tiilladt oc mett thette wort obne breff wnde oc tiillade att oss elskelige Borgemester Radmendt oc menige borger wdi wor köpstedt Riiffue oc theres effterkommere mwe oc schulle haffue nyde bruge oc beholle *grabrödre kerkegardt* i theres bye liggendes wdj syn lenge oc brede som thend begreffuen er tiil ith *torff oc feemarke* Dog saa att the schulle strax lade brolegge samme kerregardt oc lade holle then wiid magt oc then icke bruge anderledes att forbygge end som forscrefuit staar Thii forbiude wy alle ey huo the helst er eller were kunde Serdeles wore fogeder Embitzmendt oc alle andre forne Borgemester Radtmendt oc menige borgere i forne Riiffue eller theres effterkommere tiil

enigh tiidt her emodt paa forne graabrödre kerregardt efter som forschreffuit staar att hindre eller wdi nogen made forfang att giöre vnder vor hyllist og nade.

Giffuit wdi vor kjöbstedt wiborg Löffuerdagen nest epter wor frwe Dag Kyndelmösse Aar MDXLV wnder wort Siignett

Johan friiss tiil Hesselager
Cantzler.

XXIV.

Jegh Rubprectt Geyspuscher kon. Majts Wundarzt kendes met thette mynt opne Breff at thend gierde jeg haffuer ladet Setthe norden een Gaard jeg nw Selleff vdj boer, oc Sönden op tiil gadenn, oc thermet Jndluctth thend Jordtzmon Som *graabrödher kyrcke* tilforne opaa stoedt, huilke Jordt er mere Jndluctt end *athan alen* wdj widelse, Som kon. Maits Sallige vdi Hoffkommelszes breff Indhollder Som han mig ther opaa naadelig wntt och giffuet haffuer, oc will mig forthij haffue forpligtthet at Jndreme Samme gierde igien hwor thend findes at were for widt vdtsat oc icke heller ieg will heffue (hoffue?) mig thet tiill lengher at beholde, end nar antthen gierde, plancke heller oc husze bögning igien paa nye skall byggcs heller opsettis, heller oc borgemesther oc Raadtmen udi Rybe icke lengher wille thet tiilstede saa at thet were Jndtaggt. Tha skall thet vdi venlighedt vden alle retthergang heller diellszmaal igien optagges och Jndtremmes. At thet saa aff mig oc myne Arffuinghe eller oc hwilken Som thenne Jordt vdi were haff-

uer Saa wbrödeligen holdes skall Som forberördt er tröcker jeg met willige og vedskap myn vanlig pixer wndher thette myt opne breff Datum Ripe löffuerdag nest for ſctorum philippi et Jacobi apostolorum dag anno dni MDLIX

(L.S.) Rubprecht Geispuscher.

Udenpaa skrevet: Mester Rubprechtes Breff paa then Gierde han satte Gaden for ner paa then *Hörne* wiid grobrödre kergaard. 1559.

XXV.

Wy Frederich thend Anden mett gudz naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis Koning, Hertug wdi Sleswig, Holstenn Stormaren ooh Dyttmerschen, Greffue wdi Oldenborg och Delmenhorst Giöre alle wittherlig at oss Elskelige Borgemester och Raadmand wdi wor Kiöbsted Ribe haffue nu hafft for osz itt Stormegtige hogborne förstes wor kjere Herre Faders Hoglofflige ihukommelse obne Beseglede Pergmentz Breff wdgiffuit wdi wort kiöpstedt wiborg Loffuerdagen effther wor Frue dag kynde misse Aar MDXLV Liudendis att Hans Kon. Mai. haffuer wnndt och giffuet thennom och menige Borgere ther sammesteds och theris Effterkommere Graabrödre kirckegard wdi forne Ribe beliggendis wdi sin lenge og brede som thend begreben och forefunden er, att haffue nyde bruge och beholde till itt *torruff och Formarckt* effther som samme Breff ydermere vduiszer och indeholder, och forne Borgemester och Raadmend giffue tilkiende, att the siden

thenne thid haffue större och wiidere gjort theris *adel marcket* ther wdi Byen end thet then tiid war saa ath the icke behöffue andett torff eller mareket til Fee eller anden deel och ther fore ere begjerendis att wij wille tilstede thennem att forbygge forne platz met Huse och bygning byen thil beste. Thy haffue wy aff wor synnerlig gunst oc naade wnndt och tilladt och nu mett thette wort obne breff wnnde och tillade att forne wore wndersotte wdi Riibe *mue före Bygning paa forne graabrödre kirkegaard,* dog saa the skulle sætte ther paa god kjöpstedz Bygning mett tegeltag och then siden altid holde ved god heffd och magt, Saa att her aff kand gange til oss oc Byen slig tynnge och besuering som aff andre gaarde ther sammesteds. Giffuit paa wort Slot Lundenes then XIII Dag Septembris Aar MDLX.

Wnder wort Signet
Friderich

XXVI.

Alle men thette Breff see eller höræ læse helsær wy *Anders Tygissen* fforstander i Ripæ uti *Sti Johannis Closter* och alth Conuenth i samme stedh ewinneneligh met Gudh kungöræ wi alle innen thettæ wort opne breff, ath wy met endrecteligh wilyæ berodh huff oc fulkommelik samtikke haffue annameth jeen Messæ ath holdhe for ste Anne Altare innen thet nye Capellæ innen wort closters kirke, i hwilketh capellæ stander thet beleth wti, som kalles Jhesus tiil ævigh tiid, hwil-

ken forde Messæ ath siwnghe hwer tiisdagh till ewigh tiid i forne Stedh for forde altare The helghe trefolligheth till loff, Jomfru Marie, sto Johanni baptæ ste Anne oc alle helghen wy tilbyndhe oss oc wore efftherkomme innen worth forde closter *Commendator* oc Prester forwthen alle Forsömmelse met officio de sta Anna gloria in excelsis, Graduali alleluia oc sewuentz som til then Messæ höræ uthen in quadragesima tha scal sywnges af ste Anna, som tha bör oc moo sywnges i then helghe kyrki innen huilken forde Messæ scal all tiid læses then Collecta: Pietate etc. Mæen særdeles scal om alle wor Frwes Höttider om aar innen ottendagh som ær visitationis, nativitatis, conceptionis, Purificationis, Annunciationis forde ewig Messæ sywnges aff wor Frwe met officio som till höwtid tha hörær wthen assumcionis, tha scal sywnges thwo messer aff wor Frwe som till thet festh höræ for forde altare, hwilken forde Messæ i alle modhe som forscreffne ære scal sywnges for hetherlik man Hr Llawrentz Nielssen kirki Herræ i Heyeels oc perpetuo vicario i wor Frwe Capellæ Anne Veldhers innen Hatherssleff Domkirke, ath Cuth forlather ham syn Syndh i Liffue oc korter hans Pynæ effther Dödh for Hr. Jeep Olessens Syæll oc forde Hr Lawrentssens Forælleres Syælæ alle the som ham haffwe goth giorth, oc for alle the, som ham skyldhugh ær och göræ eller ladhe göræ goth foræ oc for alle cristne Syelæ. Item for ham oc alle thesse forde tiilbyndhe wy oss oc wore efftherkomme at hollæ ieen begengelsæ till ewig tiid Sancte Anne Dagh effther affthensangh med wigiliis novem Leccionum oc om Morghen ottæ Messær innen wort forde closter Kirkæ

ffor huilke forde ewig Messæ vigiliis oc begiengelsæ wy haffwe oppboreth fullest effther wore nöwe som er fyræ mark oc tivæ stedher Penning orligh uth at settæ poo Rentæ met huilken Rentæ Presther scal lönes for Messer oc vigiliiis eller Gotz met at kiöbæ tiil Presters behoff. Ithem for sodan Welgerning oc mange andre fleræ met huilke han haffuer bewiseth seg modh worth closter Oc for thet hob wi tiil ham haffue, oc serdeles for thee thy Mark han hauer giffuet tiil then forde ny capellæ ath fulkomme, tha tagæ wy ham bodæ leffnes og dödh met thette Breff innen wort Broderskop oc göræ ham fulkommeligh lodtaghen oc deelafftigh aff alle Guts tyennestæ, som sker oc scal ske eller wordhe uti alle wore kloster soo wyth som Cristendommen ær, ssom ær wti ottesangh, Messer, Vigiliis, orationibus, horis canonicis, predicationibus, indulgenciis, jejuniis, abstinenciis et in septem operibus item thær ower ath thessæ forde article sculle stedyghe holdhes, tha haffwe wy forde Commendator oc gantze Conwenth forde Hr Lawrentz giffuet og giffue ful makt eller hans rettæ Arvinger eller hwem thettæ wort Breff met mynne haffwer om thessæ forde article thet Gudh forbywdhe ikke hwlles igeen ath kalle aff oss eller wore effther-komme ath skikke annen stedh, som Gwdh kan bether komme tiil loff oc hans Syæll tiil hyelp uthen noger geenseyelsæ i noghen handhe madhe then forde Swm Penninge fyre mark oc tiwæ. In quorum omnium fidem et testimonium presentes literas fieri et nostri conventus sigilli jussimus appensione muniri. Datum Ripis in curia nostra conventuali anno ab incarnacione Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto ipso die sancti Johannis ante portam lapideam.

XXVII.

Wii Friderich med Guds Naade etc. Giöre alle Witterligt, at oss Elskl. Her Degen, Provst, Cantor og menige Capitel udi Ribe have hafft her for oss et oben beseglet Pergaments Brev med VIII hengendes jndseigle, lydendes Ord fra Ord, som herefter fölger: Niels Skriver Landstings Hörer i Nörre jutland, Mickel Nielsen Prior i sancti Johannis Kloster i Viborg, Niels Eskelsen i Filshove Vebner, Jep Lyng, Christen Libbert Borgemester i Viborg Mickel Lauritzen Bye Foged, Jes Pors Raadmand oc Mickel Gomisen Borger ibd, Giöre alle Vitterligt med dette vort obne Bref at Aar efter Guds Byrd MD nono den Löverdag nest for Sanctorum Philippi et Jacobi Dag paa Viborg Landsting var skikket hederlig Mand Mester Jens Christensen Canik i Riibe, og hafde med sig tvo Laghefds Höring, som var Lauritz Follersen af Warming i Hvidding Herred Vebner og Jb Nielsen af Hiortvad Sandmand i Kalslund Herred kundgiorde og tilstoede, at de hos vare i den Gaard Hans Skinder iboer i Riibe tirsdag næst effter Qvasimodogeniti Söndag, hörde og saae, det hederlig og Velbyrdig Mand Mester Gundi Nielsen Degn i for^te Riibe giorde Laffhöfd selv tolthe med Prester og Kirkens mend, eftersom han var lovlig tilfunden paa Capitels Vegne i Riibe af Lands Dommer med flere her til Landsting, og indvorde dette effterskne Gods, som er, först i *Sti Johannis Sogn* paa den Gaard Hans Skinder udi boer med sin lenge og brede, item all den jord der Norden hos som fler Henrick Holtersen i være hafde, og det som Lydde paaboede, og den Deel som Las Bagge i være haver af for^te Jord. Item den

Jord som Hr, Esky Sacrista paaboer, item alle *östre og Vestre Kobberrue til St. Johannis Kirkegaard.* it. den Jord Nest norden *sti Petri Gilde Huusz,* som Sören Skibbygger paaboer. Item den Jord, som *hellig Korses huus* paastaar. Jt. den Jord Hr. Peder Madsen paabooede mellem begge Gader. Jt. den Jord Væglaghuuse paastaar. Jt. den Jord, som Nis Murmester paaboer. Jt. den Jord Niss Karckehaa paaboer Jt. den Jord Hans Kleinsmed paaboer mellem begge Gader. Jt. den Jord Tyge Jensen paaboer, Jt. *Sognegaard* og den Gaard derhos Las Vogensen iboede. Jt. *Thorneborg* Jord. Jt. den Gaard Hr. Christen Andersen Canik iboer. it. den Gaard Mester Niels Marqvardsen iboer, undtagen det inden Bysens Jord. Jt. *Pugegaard med sin lenge og brede.* Jtt *gamle Skole Jord hos St. Michaelis Kirke.* Jt. den Jord Mester Marqvard paaboer udi Svie Gade, og den Jord Hans Togeschous Hustru, Anders Skinder og Gierbrand Smed derhos i være haver. Jt. den Gaard Hr. Svend Pedersen iboede hos Sönder Porten. Jt. i *St. Clements Sogn* primo den Jord Hr. Matthias af Bedsted paaboede og Matthias Bong og Nis Termansen der Norden hos med lenge og brede. Jt. *Stages tofft Vesten Graabröder Closter.* Jt. *den hellig Aands Gaard* i sin lenge og Brede med den tofft som skifft var fra Slottet med alle Bygninger derpaa er. Jt. *den Jord Sönden fra Graa Brödre, som var vederlagt for en tofft til Mester Lamberts Prœbende.* Jt. *i Vor Frue Sogn* primo den Jord Kort Holthuses arvinger paaboer liggendes paa Mellemdammen, Jt. den Jord Peder Thomasen paaboer. Jt. den Jord Jon An-

dersen paaboer, it. den Jord Esbern Smed paaboer, it. den Jord Christen Andersen paaboer, som Niss Wamdrup paaboede. Jt. den Jord Las Pallesen paaboede, it. den Jord Tielle paaboer, jt. endeel af den jord Erasmus *Pagher* paaboer, som Nis Svensen tilforn boede. Jt. den Jord Hans Iversen paaboor. Jt. den Jord Peder Wanderup paaboer, Jt. den Jord Peder SadelMager og Knud Remsniders Hustrue paaboer. Jt. den Jord Niels Overskiærers paaboer, it. den Jord Skipper Kalli paaboer, it. den Jord Hans Saxe paaboede. Jt. den Jord Hans Jacobsen paaboer. it den Jord store Eske paaboede, it. den Jord Jep Bieringe paaboede imellem begge Gader. Jt. den Jord Matthias Temmer Svend paaboer, Jt. den Jord Nis Hansen paaboer, it. den Kaalgaard Jord Grete Olufsens i Være haver, mod Riiberhuuss. Jt den Jord Else Röds i Være og til Leie haver nest *Slots Kaalgaard.* Jt. den Jord Thomas Nielsen paaboer til begge Gader. Jt. den Jord Las Klinker paaboede i Fisker Gade. it. den Jord i Sorte Brödre Gade, som Anders Povelsen i Være hafde. it. den Jord Keel Fisker paaboede mod *Badstuen*, Jth. den Jord Jep Nielsen paaboede. Jt. den Gaard Hr. Niels Ebbesen Canik udi boer med all den Jord der omliggendes er til fiire Gader mooder. Jt. den Jord sönden Hans Nielsens, som Jacob Bardskerer paaboer i Steenbode. Jt. den Jord Verner Overskerer paaboer. Jt. den Jord Anders Thygesen paaboer, Jt. den Jord David paaboer. Jt. den Jord Provst Wille Friis i Være haver, som Johanne paaboer. Jt. Syv Booder i Steenbode hos Kirk Gaarden. Jt. den Jord Morten Skræder paaboer, Jt. den Jord Norden fra

Domkirken, som Hr. Tue boede og nu Iver Klokker i Være haver. Jt. *en tofft överst i Præstegade nest Kirkegaarden*, som Provst Wille i Være haver, it. den Gaard Hr. Berthel i Foorle i være haver. Jt. den Gaard Hr. Peder Lönne iboer. Jt. den Gaard Hr. Peder Esgisen iboer, it. den Gaard Erke Degnen iboer med en Stald tvert over Gaden. Jt. den Jord Svend Jensen paaboer med de Jorde derhos. Jt, den Jord Hr. Peder Lassen paaboer, it. den Jord Hr. Jacob Jensen i Være haver. it. i Graabrödre Gade det Steenhuusz, som Hr. Eric Hagensen hafde. Jt. det Steenhuusz som Hr. Arendt hafde, Jt. *Skolegaarden*, Jt. den Gaard Hr. Broder Marqvardsen iboer, Jt. den Gaard Mester Jens Christensen iboer. it. den Gaard Hr. Claus Eggertsen iboer. Jt. *Fem Canike Gaarde for ret Canike Sæde af Arille*, som nu inden boer Cantor, Provst Wille Friis, Mester Jens Pedersen, Mester Hans Marqvardsen og Hr. Gregers, som Bispen af Riibe haver at forleie. Jt. XXIIII sk. af Raadet i Riibe hver Aar ud at give. Jt. tre Penninge af hvert Huus i Vor Frue Sogn aarlig Aar at udgives til Sognepræsten om Paaske som kaldes Messe Penninge. Jt. *i Sti Peders Sogn* först den Jord Johan Bron paaboer, Jt. den Jord mellem Thomas Olsen og Göde Claus Kone. Jt. den Jord Christiern Suder og Peder Tydeboe paaboer, it. den Jord Esbern Suder paaboer. Jt. den Jord Matthias Pedersen paaboer, Jt. en Tofft *östen og norden hos Sti Peders Kirkegaard*. Jt. i *Sti Nicolai Sogn*, primo Hr. Lydigh Hartvigsens Jord. Jt. toe Agre *Vesten fra Frue Kloster udi Kielsetofft* med de Toffte som Capitel haver i samme Sogn. Jt.

Kaalgaard Jord, som Niels Ebbesen i Være haver. Jt. Sönden uden Riibe all indnere Bierum og Biærum Fang, undtagen den Deel *Korsbrödre* der haver. Jt. alle Mögle Enge undtagen en Eng, som Biskoppen der haver, fiire Stökker Enge *Kors Brödre* tilhörer, En Eng Anna Bagges og Boolde Kortessens der haver, en Eng, Bolde Las Kones Arvinger tilhörer, tre Stökker Enge til Hellig tre Kongers Alter, og om nogen Deel hörer til *storum* Petri et Pauli Alter i de Stæder. Jt. Norden Riibe *den Eng næst Vesten lange Vedel liggendes, Kocke Haale*, og alle de Enge der imellem ere, som kaldes Made Enge, undtagen en Eng Maje Riis Kone og Hans Weddersen haver, en Eng Las Pallesen der haver, en Eng *Fruer Kloster* tilhörer, Raad Mans Eng, og *Kors Brödre Eng*. Jt. Foorte, Fællig og Fægang Sönden og Norden Riibe alle fiire Vegne til Marke Moode inden Riibe Byefred, og hvis mere Gods Jord ager og Eng og anden Rettighed som findes kand at Capitlet i Riibe tilhörer med rette inden Riiber Byefred intet undtagen med alle forte Gaardes Jordes og Tofftes Rettighed i Brede eg længe, som de have været og endnu er i Capitels i Riibe Være Eyendom og hæfd i alle Maade, og kjendes der ingen anden Lod Deel eller Rettighed inden at have uden Capitel og vor Frue Domkirke i Riibe i noger Maade. Og melte forte Höringe den lafhævd ved Magt og stadig, og blive saalænge hun rygges efter loven. In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus sunt inferius appensa. Hvilket forte Brev vi af vor synderlig Gunst og Naade have fuldbyrd samtykt og stadfest, ved fuldmagt at blive i alle Maade ligerviisz som det

indeholde og udviser, til saa længe nogen kommer for os derom med bedre Beviiszning. Thi forbyde Vi alle ihvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre forte os Elskl. Hr. Degn, Provst, Cantor og menige Capitel i Riibe herimod paa forte deres og vor Frue Dom Kirkes Gaarde toffte Jorde og Gods at hindre, hindre lade, möde, pladse, deele, Umage eller udj nogre Maade Forfang at giöre Under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Gottorp Fredagen næst efter St. Jacobi Apostoli Dag Aar MDXXXI. Under Vort Signet,.

Commissio Regiæ
Majestatis propria.

XXVIII.

Omnibus presens scriptum cernentibus Andreas Henricsen Laur. Deghen, Petrus Eygesen, Hermannus Remesnider, Henricus Kremer, Hintze van Bethem et Iosep Salutem in duo sempiternam Noverint universi presentes et futuri Quod sub anno dni MCD tertio sabbato ante dominicam quasimodogeniti Constitutus coram nobis ac aliis fide dignis in multitudine copiosa in placito nostro senili Ripis in medio quorum liminum discretus vir et honestus Johannes Greverod Proconsul civitatis ripen. stupam suam vulgariter *Badstoue Broostowe* proprie dictam in platea *Sutergathe* sitam tam fundum quam lapides super eodem fundo pro nunc existentes civitati ripen. scotavit, alienavit et resignavit jure perpetuo possidendam recoguoscens se pro predictis

plenum et sufficiens pretium vz stupa, fundo et lapidibus integre sublevasse et ad voluntatem suam totaliter accepisse. Unde obligavit se suosque heredes predicte civitati Ripen dictum fundum atque lapides liberare et disbrigare ab impetitionibus quorumcunque ut ante premissa rata et grata permaneant et in postero aliquod dubium exinde non oriatur. Ego Johannes Greuerod prædicto sigillum meum in testimonium et evidentiam firmiorem una cum sigillis virorum discretorum predictorum presentibus duxi appendendum Datum anno die et loco supradictis.

Dimission fra Ribe-Cathedralskole i Aaret 1833.

1. Samuel Johannes Carstens, en Søn af Landfoged Etatsraad Carstens i Ærøeskjøbing. Dimitteret til Universitetet i Kiel.*)
2. Rudolph Frands Theodor Schrum, en Søn af den afdøde Krigsassessor Schrum, Byfoged i Ringkjøbing.
3. Christian Petersen Ussing, en Søn af Hospitalsforstander Ussing i Ribe.
4. Ove Fabricius, en Søn af den afdøde Kirkeinspecteur Fabricius, Eier af Sobygaard paa Ærø.
5. Christian Carl Alberti, en Søn af den afdøde Proprietair Alberti, Eier af Grauballegaard i Aarhuus St.
6. Hans Christian Paulus Seidelin, en Søn af Apotheker Seidelin i Skanderborg.
7. Jens Teilmann, en Søn af den afdøde Proprietair de Teilmann til Endrupholm.

Disse sidste sex Candidater dimitteres til Universitetet i Kjøbenhavn, i den Orden, som den forestaaende Examen bestemmer.

---

*) Denne Candidats Characterer ved den sidste offentlige Skoleexamen vare følgende: Dansk m. 5 Dansk skr. 5, entredied., Latin m. 5 entrediedeel, Latin skr. 5, Lat. Stiil 5, Græsk 6, Hebraisk 5 entredied., Relig. 5, Geogr. 5 entredied., Hist. 5 entredied., Arithm. 4 totredied., Geom. 5, Tydsk 5 totredied., Fransk 5 entredied. Hovedcharacteren oversteg altsaa 5, som er Meget God.

Examen begynder den 13de September og holdes i følgende Orden:

Fredagen	den 13de	Septbr.	Dimittenderne og øverste Classe skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Løverdagen	— 14de	—	Alle Classer Dansk og Latinsk Stil.
Mandagen	— 16de	—	Dimittenderne, Form. Mathematik, Eftерm. Religion og Hebraisk.
Tirsdagen	— 17de	—	Alle Classer Religion.
Onsdagen	— 18de	—	Dimittenderne, Form. Græsk, Eftерm. Historie og Geographie.
Torsdagen	— 19de	—	Alle Classer Fransk.
Fredagen	— 20de	—	Dimittenderne, Form. Latin, Eftерm. Tydsk og Fransk.
Løverdagen	— 21de	—	Alle Classer . . . . Latin.
Mandagen	— 23de	—	. . . . . Græsk.
Tirsdagen	— 24de	—	. . . . . Naturhistorie og Tydsk.
Onsdagen	— 25de	—	. . Form. Hebraisk, Eftерm. Dansk.
Torsdagen	— 26de	—	. . . . . Historie og Geographie.
Fredagen	— 27de	—	. . . . . Mathematik.

Examinationstiden er hver Formiddag fra Kl. 8—12 og Eftermiddag fra 2—6.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes herved til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Mandagen den 30te Septbr., om Eftерm. Kl. 3.

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1834.

Tredie Samling.

Af

Peter Adler,
Adjunkt.

Trykt i Ribe hos M. S. Hyphoff.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

De Haandskrifter, som ere afbenyttede til dette lidet Arbeide, ere:

Byens Indtægts og Udgivts Bøger for 1625—31, førte af Raadmand Knud Lambertsen, og for 32—33 af hans Eftermand Morten Lassen, i Særdeleshed en Regnskabsbog ført af Lambertsen over Byens Udgivt i den Tid, de Keiserlige vare i Byen. Uddrag og Bilag, hvorved ingen Hiemmel ere anførte, ere tagne af den;

Kæmnerregnskaberne; de 4 Kæmnere vare Regnskabsførerne underordnede, og deres Regnskaber ere som Bilag ved hans;

Skattebøgerne og Raadstudomprotokollerne for 1629—33. Da hverken Ting eller Raadsturet er holdet under Invasionen, findes ingen Tingbøger for 1627—29, ligesom der ogsaa i Raadstu-Domprotokollerne er et Spring fra September 1627 til Juli 1629. Tingbøgerne for 1629—33, som vistnok vilde have givet adskillige Oplysninger, have ikke været at forefinde.

De vigtigere Dage ere anførte baade efter gammel og efter ny Stil; de øvrige allene efter gammel, som endnu længe efter den Tid allene brugtes her i Landet.

Pengesummene ere anførte efter Dalere, hver Daler til 64 ß. dansk eller 32 lß. Jern, Tælle, Øst o. s. v. anføres i Riber Pund, hvert Pund omtrent et Lispund, eller noget derover, i vor Vægt.

Slutteligen maa Forfatteren aflægge de Herrer Professor Thorup og Adjunkt Hansen sin forbindtligste Tak for den Beredvillighed, hvormed de have understøttet ham ved dette lidet Arbeide.

Bidrag til Ribes Historie under de Kejserliges Indfald i Danmark 1627—29.

I.

Aarene for de Kejserliges Ankomst.

Efterat Kristian d. 4de d. $\frac{17}{27}$ Augnst 1626 havde tabt Slaget ved Luther am Barenberg, maatte Holsten og Danmark befrygte et Indfald af de Kejserlige. Vel havde Kong Kristian, som altid var driftigst og modigst i Ulykken, snart igjen bragt sin Hær til en anselig Styrke og anvendt al Anstrængelse for at standse Fjendens Fremskridt, og formene ham Overgang over Elben og Indfald i Holsten; men hans Bestræbelser bleve for lidet understøttede, til at man kunde vente nogen varig Frugt af dem. De tyske Forster, som havde været forbundne med Kongen, søgte at forlige sig med Kejseren; de ham af England tilsagte Subsidier udebleve, og ikke engang de Penge, som han havde forstrakt Kong Jacob, kunde dennes Eftermand Carl 1ste tilbagebetale, saa at Kristian selv maatte besolde de engelske og skotske Tropper, der vare stødte til ham, hvilket faldt ham saameget vanskeligere, som det danske Rigsraad stedse lydeligere

yttrede sin Misfornøielse med denne Krig, som Danmark uvedkommende. For at raadslaa om Midlerne til at forebygge en Invasjon, forsamledes de Slesvig-Holstenske Stænder i November i Rendsborg, hvor Kongen selv var tilstæde, og hvor der besluttedes paa Opfordring af Statholderen, den gamle Geert Ranzau, at alle Vaabendygtige saavel Borgere som Bønder skulde væbnes, ogsaa tilbød Adelen sig at drage mod Fjenden. I samme Hensigt holdt det danske Rigsraad Herredag i Kolding, hvor der besluttedes at understøtte Kongen med overordentlige Paalæg.

I Sommeren 1627 bemægtigede Tilly sig Elbpassagen ved Blekede[1]), og den $\frac{14}{24}$ Juli Passene ved Lutterhausen og Artleberg[2]) og gik den $\frac{26}{4}$ $\frac{\text{Aug.}}{\text{Sept.}}$ over Elben paa en Skibsbro ved Blekede, paa en Tid, da Kongen havde forladt Armeen for at overvære en Landdag i Rendsburg; den danske Armee flygtede over Hals og Hoved til Egnen om Krempe og Glückstad. Wallenstein, som fra den anden Side havde nærmet sig, gik over Elben ved Wiesen[3]) og Zollenspieker[4]), og begge Hærførere samledes den $\frac{4}{14}$de Sept. i Lauenburg, hvor de aftalede Planen til Indfaldet.

I Holsten skedte nu, da Fjenden var for Døren, Intet for at realisere de skjønne Forhaabninger, som den, paa ovennævnte Landdag i Rendsborg yttrede, Begeistring havde vakt. Enthusiasmens Ophavsmand, den gamle Geert Ranzau, var død. Faa eller Ingen

---

1) i det Hannoverske, noget Sønden for Boitzenburg.
2) omtrent ligeoverfor Lauenburg.
3) i det Hanoverske ved Floden Luhe.
4) Vierlandene.

væbnede sig for at forene sig med Kongen, som kun havde 14,000 Mand at sætte imod sine tvende frygtelige Modstandere. Dog vilde han trække Levningerne af de Mansfeldske Tropper til sig og med den forenede Armee forsvare Eideren og saaledes dække Slesvig og Jylland. Men ogsaa dette Haab glippede. Markgreven af Baden-Durlach, som nu anførte hine Tropper, blev aldeles slagen af General Grev Schlick ved Oldenburg [1]) den $\frac{1}{2}\frac{5}{5}$ Sept. Markgreven reddede sig ombord paa de Skibe, som havde ført ham og Tropper over fra Meklenburg til Holsten; men hans Folk bleve næsten alle fangne og toge Tjeneste hos de Keiserlige. Kongen traf sig nu til Kolding, hvorfra han gik til Kjøbenhavn; de 4 bedst disciplinerede Regimenter gik over til Fyen; Resten adspredtes og største Delen af dem indsluttedes i Hals Skandse, hvor de kapitulerede til 8000 Ryttere, anførte af Grev Schlick [2]).

Hertugen af Holsten, Frederik d. 3die, havde underkastet sig Keiseren og paa temmelig haarde Vilkaar erholdt Neutralitet, hvorved han skaffede sine Undersaatter nogen Lettelse, om han end ikke fuldkommen kunde befri dem for Krigens Byrder. Disse følte derimod den kongelige Andel af Hertugdømmene og Jylland i næsten 2 Aar med alle de Rædsler, som slige tøjleløse Bander, som de tillyske og wallensteinske, kunne bringe over et Land [3]). At levere en fuldstændig Skildring af Ribes Lidelser i disse 2 Trængsels Aar, er mig ikke muligt, ja ej engang at bringe en nogenlunde sammenhængende Skizze ud af de faa,

1) i Holsten. 2) Baden. 3) Alg. Weltgesch. 57 Del. 82.

næsten ene af Regnskabsbøger hentede Notitser, som jeg har uddraget af de paa Raadstu-Arkivet opbevarede Dokumenter.

Byens store Udgifter 1624—26.

Byen havde alt de foregaaende Aar, 1624—26, som Forsmag paa Krigen, havt trykkende Udgifter og Byrder. En betydelig Skat, den havde at udrede, var de saakaldte Bøssefkytte-Penge, en Afgivt til "Byfeschytters" (Konstablers) og "Bodtzmends" (Matrosers) Underholdning. Det var nemlig befalet enhver Kobstad i Landet at underholde et Antal Søfolk, i Forhold til dens Storrelse og Velstand, fra 1ste November til Paaske-Aften næste Aar. Denne Underholdning, som i ældre Tider, i det mindste nogle Steder, er skeet i Natura [1]), er siden forandret til en Penge-Afgift først af 6 ß [1]) daglig, senere af 7 [2]) og fra 1625 af 9 ß daglig [3]). Ribe og Aalborg vare de jydske Stæder, som maatte underholde det største Antal, nemlig i 1599, 40 [4]); 1618, 47 [5]), og 1624, 33, endog 50 [6]). Afgiften beløb sig i de sidst anførte Aar til 1300 Daler, som betaltes i 2 Terminer og afhentedes af et Kanselliibud, som gjerne fik en lille

1) Garde Efterretninger om den danske Sømagt 1ste D. p. 77.

1) sammesteds.

2) f. E. det kgl. Brev om Skatten for 1618 aftrykt i Ribe-Avis for 1834 No 38.

3) se Bilag 1.

4) Garde l. c.

5) ovennævnte kongelige Brev, deri staar Aarhus og Randers kun anført for 24 Mand, Kolding 20 og Horsens 17 og de øvrige Stæder end færre.

6) se Bilag 1.

Duſor for ſin Umage [1]). Videre betaltes 1624—26 Bidrag til Lønning og Underholdning for den ſtore Hær, Kongen havde paa Benene, aarligt lidet over 1000 Daler [2]). Desuden en Konge-Skat af 1560 Daler i 1626, ſom betaltes til Slotsſkriveren paa Riberhus [3]), ſaa Byens ſamtlige kongelige Skatter var i 1625 3615 og i 1626 3196 Daler. Desuden erlagdes i diſſe Aar en ikke ubetydelig Afgivt til Poſtbuddes Lønning [4]), og desuagtet lejedes et Bud til ethvert Ærinde af nogen Betydenhed [5]).

I Foraaret 1627 paabødes en ſtor Kongeſkat paa 2080 Rigsd. eller 3120 Sletted., ſom ſkulde erlægges i fire Terminer, af hvilke kun de to bleve betalte til Slotsſkriveren, den ſidſte den 21de Juli [6]). Den 2den Halvdel, eller de to ſidſte Terminer findes ikke ført Regnſkabsføreren til Udgift og for den findes ingen Kvittering af Slotsſkriveren. Dog finder jeg i Kæmner-Regnſkabet, at den er opkrævet i Auguſt og den 24de udbetalt Regnſkabsføreren Knud Lambertſen paa Raadhuſet, og endnu 25de Sept. en Reſtans af bemeldte Skat, ogſaa ſtaar den i hans Oppebørſelsbog anført ſom modtagen. Hvor ere de 1560 Daler da blevne af? De ere faldne i de Kejſerliges Hænder. Udtrykkeligen ſiges dette vel ikke, hverken i den efter Knud Lambertſens Død forfattede Udgivtsbog for 1627 indtil d. 20de Septbr., ej heller i den af ham ſelv førte udførlige Bog over Byens Udgivter

1) Bilag 1.

2) "til Mandtz-Hold til Soldaatterne paa itt fierning Aar, og ſiden paa Itt halff Aar.

3) Bilag 2. 4) Bil. 3. 5) Bil. 3. 6) Bil. 4.

under Invasionen, men man kan med største Rimelighed slutte det af en Post i sidstanførte Regnskab: "den Aar Anno 1627 miste jeg en Beslagen Schrinn, Som dett Sølff war wdj, som Borgere havde udlagt til hans Majestedt og bleff buorte tagen af Feldtmarschalk, koste mig 6 Daler." Da Skatten indbetaltes faa Dage før Fjendens Ankomst og dens Udbetaling ellers ikke omtales, er det vel uden for al Tvivl, at det er den, som menes ved ovenanførte Sølv. Øvrigheden [1]) maa have tilskrevet hans Forsømmelighed eller Uforsigtighed Skylden for Tabet, da den har ført hans Arvinger hine Penge til Regning.

Indkvartering.

Hvorvidt Byen er blevet besværet i disse Aar med Indkvarteringer og Gjennemtog, kan jeg ikke afgjøre, da der ingen Indkvarteringslister findes for den Tid. Store Summer finder jeg ikke anført til Soldaters Underhold her i Byen; men af mindre Summer, der anføres udgivne hertil, kan sees, at Smaapartier oftere ere komne herigjennem [2]).

---

1) Knud Lambertsen var Købmand i Ribe og en af Formændene for Salt-Compagniet. Han døde i Aaret 1632 og Regnskaberne saavel over Indtægt som Udgivt fra 21 December 1626 til 20de September 1627 ere forfattede efter hans Død; thi han kaldes baade paa Omslaget og i Regnskabet selv "Salig K. L." og de ere skrevne med en anden Haand. Oppebørselen var i den Tid i Alt 5589 Daler, Udgivten 3711, for Overskuddet 1878 Daler erklæres Salig K. Ls. Arving at være Byen skyldig. Uvished om Tabet skulde regnes ham eller Byen til Skade, er vel Aarsag i, at han ikke har afgivet Regnskaberne for den Tid, da dog de senere, nemlig for 1628 til 31 incl., ere skrevne af ham selv. Om der er ført Proces herom, har jeg Intet fundet.

2) nogle Tilfælde se i Bilag 5.

Udskrivning af Søfolk.

Nogle Matroser bleve ogsaa i disse Aar herfra Byen udskrevne til Flaaden og forsynede med Klæder, Sko og Reise-Penge. Deres Antal kan jeg ikke angive nøjagtigt, da de findes anførte adspredte i de forskjellige Kæmner-Regnskaber [1]), hvoraf nogle mangle. Omtrent 10 a 12 slige "Bodzmend" har jeg stødt paa i Regnskaberne [2]).

Kapere i Nordsøen.

Skibsfarten i Nordsøen blev i disse Aar gjort usikker ikke allene af spanske og Dünkerker Kapere, men endog af algierske Sørøvere, som saaledes i Aaret 1627 plyndrede Island og Færøerne [3]). Det blev derfor anseet for nødvendigt at lade de Skibe, som førte Øxne over til Holland [4]) konvojere af Krigsskibe, i 1625 og 26 af hollandske [5]). Jeg seer dog ikke, at Byen har havt anden Udgivt derved, end Duører til Kapteinerne, hvis Fortæring her i Byen den ogsaa betalte [6]).

Vandflod.

En betydelig Udgivt, men som rigtignok ikke staar

1) Knud L. var Regnskabsfører, Overkæmner, af hvem de 4 Kæmnere modtoge deres Udlæg, og til hvem de indbetalte deres Oppebørsel. Deres Udlæg anføres ikke i det enkelte, men kun hele den modtagne Sum "efter deris Registers Lydelser.

2) se Bil. 6 et Par Exempler paa hvorledes de udrustedes af Byen.

3) Slange. Garde, P. 126.

4) Stadens Handel med Øxne var af meget stor Vigtighed, se Danckwerth 78.

5) Ogsaa undertiden af danske, saaledes konvojerede Admiral Pros Mundt dem i Aaret 1633. 6) se Bil. 7.

i Forbindelse med Krigen, voldte en stor Oversvømmelse i 1625 Byen. Saaledes er anført i Hovedregnskabet 96 Daler for Kjørsel til at fylde et Hul i Dammen, og et eget Kæmnerregnskab angaar Istandsættelsen af to Damskifter og beløber sig til 611 Daler.

Myntens Nedsættelse.

En Følge af Krigen var derimod de ikke ubetydelige Tab, som saavel Byens Kasse som private Borgere lede ved den under Krigen slagne slette Mynt, Forandringer i og Nedsættelse af den i Omløb værende Mynt. Slange[1]) omtaler, men først ved Aar 1629, Klager især fra Hertugdømmerne over Mynten, fordi Hamborgerne og Lybekkerne ikke vilde modtage den efter den paalydende Værdi. Han taler ogsaa ved Aar 1622 om en Forhøjelse af den danske Mynt,[2]) en Rigsdaler fra 84 til 96 ß, en Mark til 20 ß, for at gjøre den danske Mynt lige, det vil sige, lige saa slet som den tydske, der oversvømmede Landet. Men af Regnskaberne sees at en Nedsættelse har fundet Sted i 1625[3]) og her er det Statskassen, som ikke vil modtage den gængse Mynt til sit fulde Værd. Tabet var omtrent 9 Mk. paa 12 Rigsdaler eller 18 Slette-Daler og undertiden større. Maaske er det tysk Mynt, som Vedkommende ikke vilde modtage, og, som maatte ombyttes med dansk[4]).

1) Pag. 683 og 85.
2) Pag. 475.
3) se Bil. 8.
4) ved en kongelig Forordning af 4de Mai 1625 blev et 24 Skill. Stk.

Rejser paa Byens Vegne.

Krigen nødte ogsaa Borgermesterne enten selv at foretage eller lade andre foretage kostbare Rejser paa Byens Bekostning. Saaledes gjorde i 26 en af Kæmnerne en Rejse paa Byens Vegne til Kjøbenhavn, hvis Omkostninger er beregnet til 76 Daler. Den ældste Borgermester Morten Lime gjorde i 26 en Rejse til Viborg paa Raadets Befaling, ligeledes rejste i 27 samme Lime til Odense. En Hans Jensen Viintapper sendtes til Rendsborg i August, altsaa paa den Tid Landdagen var forsamlet der. Rejser og Sendelser til Nabobyerne forefaldt temmelig hyppigt [1]). Endelig findes paa hvert af disse Aars Regnskaber Smaasummer (2—6 Daler) anførte, givne til Præster, Fruentimmer og andre, som vare fordrevne fra de protestantiske Lande i Tyskland, hvor Krigen og de Kejserlige rasede [2]).

Forsvars-Anstalter. Slottets Tilstand.

Byen var dengang, som nu, en aaben By. Slottet var vel befæstet og var tidligere endog blevet anset for en temmelig stærk Fæstning, men som Brugen af Kanoner og dermed Belejringskunsten tiltog, blev det af mindre Betydenhed. Dets Forsvar blev slet ikke forsøgt, dels vel for den Fare, Byen derved vilde udsættes for, dels og især for den aldeles forfaldne Tilstand, dets Fæstningsværker vare i, og som man i de Aar, vi her omhandle, slet ikke har arbej-

nedsat til 20 ß, en ny Mark til 13 ß. 1 Hvid, en 6 ß. til 5, o.s.v. (Forordninger, som endnu hereffter til Anderledis befalit worder skal holdis. hos Holst. Kbhvn. 1643.)

1) Bilag 9. 2) Bilag 10.

det paa at udbedre, idet mindste har Byen ikke kostet en Skilling derpaa. Af en Synsforretning, holdt i Aaret 1612[1]), kan man slutte, at det har været paatænkt at sætte det i nogenlunde Forsvarsstand, i det mindste at forsyne det med Porte, men at det ikke er sket, eller i det mindste sket ufuldkomment, vil erfares af det Følgende.

Folke-Væbning.

Paa Herredagen i Kolding i April 1626 var blevet besluttet en almindelig Væbning over hele Landet. Købstæderne skulde paalægges at stille et Antal af Borgere, bevæbnet med Musketter. Dette Antals Størrelse bestemtes af Amtmændene. Enhver vaabendygtig Borger skulde være forsynet med "godt sædvanligt Vaaben[2]). Hundrede Kaptejner med et behørigt Antal Underoffiserer bleve fordelte omkring paa Landet, for at øve Folket i Vaaben og anføre det. Nogen Begyndelse til at iværksætte denne almindelige Væbning er der ogsaa gjort, men uden Virkning. Nogle faa Tusinde af Landfolket væbnedes og stødte til Armeen, men udrettede Intet og adspredtes snart.

Borgerkorps.

Ogsaa her i Ribe er Begyndelsen sket til at organisere et Borgerkorps; en Underoffiser øvede dem og en af Borgerne besoldedes af Byen som Kommanderende, der lønnedes Trommeslager o.s.v.[3]). Vagthuse bleve opførte ved begge Portene, paa Bleggaardene o.fl.St., dog er det ikke rimeligt, at man herpaa

1) Bilag 11. 2) Slange 583. 3) Bilag 12.

har grundet noget Haab om Forsvar, især efter at den danske Hær havde opgivet al Modstand og saagodt som var opløst. Sandsynligen har ogsaa disse Forsvars-Anstalter mere været beregnet paa at kunne tilbagedrive Strejfpartier og Marodører af vor egen Hær, som paa dens Hovedkulds-Flugt gjennem Landet begik de største Uordener, plyndrede og herjede, som om de vare i Fjendens Land, med den Undskyldning, at de ligesaa godt kunde tage det, da det dog vilde falde i Fjendens Haand [1]). Og rimeligviis har disse Anstalter ej heller været overflødige, thi en Soldat, der omtales at være bleven skudt uden for Nørreport, har muligen været en saadan Snaphane, og de 7 Ryttere, som nogle Dage før Fjendens Ankomst, i et Regnskab af Arrestforvareren, omtales som indespærrede i Arresterne ere vist ej heller komne der for deres Dyds Skyld [2]), i det mindste har man ikke ventet sig noget Godt af dem, siden man indkvarterede dem paa slige Steder [2]). Ved Toftlund har nok været en Udpost eller Piket, da de mange, som udsendtes til forskjellige Sider "paa Kundschab" gjerne afgik derfra og vendte derhen tilbage. Af Militær var der Intet i Byen; af Ammunition finder jeg kun lejlighedsvis omtalt 3 Halvtønder Krudt.

Mange Borgeres Flugt.

Holberg og flere [3]) berette, at en stor Del af Indvaanerne baade paa Landet og i Stæderne forlode deres Hjem ved Fjendens Nærmelse og flygtede til Øerne. At Adelen paa Gaardene i Omegnen har

1) Slange. 2) Bilag 13. 3) Algem. Weltgesch. 57 B. P. 82.

forladt disse, er udenfor al Tvivl [1]); men at ogsaa fra Byen mangfoldige ere flygtede, nævnes udtrykkeligen i K. L. Udgivtsbog [2]) og fremlyser desuden af flere Steder, som ville blive omtalte i det Følgende. Det ses iærdeleshed af Raadstuprotokollen for 1630—32, da mange Sager opkom imellem de Flygtede og de Tilbageblevne om, hvorvidt hine vare pligtige at erstatte disse de Bekostninger, de havde gjort paa de Soldater, der vare indkvarterede i de forladte Huse [3]). Mange bortsendte ogsaa deres kostbareste Sager f. E. til Øerne i Vesterhavet og til Marskegnene [4]). Blandt de Flygtede formoder jeg ogsaa at den rige Kobmand, Raadmand Mogens Graffue var [5]). At Lænsmanden Albert Scheel forlod Byen, var ganske naturligt. Han var, som en af Rigets Raad, for betydelig en Mand til at falde i Fjendens Hænder, som ogsaa siden det vigtige Hverv, der overdroges ham, viste. Han drog af Byen med Familie d. $\frac{8}{18}$de September til Hadersleb og derfra til Fyen [6]). Fra den Tid af sendtes daglig Folk ud for at bringe Efterretning om Fjendens Fremtrængen, først til Rendsborg siden til Flensborg, Apenrade, og Toftlund var især det Punkt, hvorfra bemeldte Speidere drog ud. En bestandig Vagt holdtes paa Taarnet. Ogsaa finder jeg Spor af, at Raadet har tænkt paa Nødven-

1) se f. Ex. Bil. 14. 2) Bil. 15. 3) sammesteds.

4) se Bilag 15 b.

5) Dette slutter jeg blandt andet deraf, at han ikke findes anført blandt dem, som har forstrakt Byens Kasse med Laan i den trange Tid, da dog det er Tilfældet med Borgermesterne og nogle Raadmænd, og han var Byens rigeste Mand.

6) som ses af Regnskabsbogerne for Bud, der sendtes til ham, da Raadet jevnligen korresponderede med ham.

digheden af at være forsynet med Proviant [1]). I Ladegaarden var et Kornmagasin, men om Kongens, Byens eller private Folks, kan jeg ikke sige; men 5½ Skpd. Torsk blev købt paa Byens Regning. Nu kom daglig Flygtninge, blandt disse nævnes Niels Krag Wulff v. Buchwald,[2]) en af Hertugdømmenes Raad. Krigskommissærer kom ogsaa hertil for at redde, hvad der kunde reddes og fik nogle Heste udskibede herfra. En kongelig Kommissær Axel Ahrenfelt til Basnæs fik endnu i de sidste Dage af Septbr. Raadet til at forstrække sig 40 Daler[3]).

II.

Fra Aarene under Besættelsen.

Ankomsten.

Endelig den $\frac{28}{6}$ Septb. Octbr. kom de frygtede Gjester under Anførsel af Oberst-Løitnant Sigismund Lysser [4]). Deres Antal finder jeg intetsteds anført. To Kompagnisjefer (Hopmend) omtales flere Gange,

---

1) Bilag 16.

2) Som ses af et Regnskab over Kiersel, Byen har betalt. Der er ogsaa anført en Vogn 7de Sept., som veg Kongl. Maiest. Sangere til Warde. Hvad det er for Sangere og hvad de vilde i Warde, er ikke let at begribe. Ordet er skrevet meget tydeligt og kan ikke læses anderledes, men en Feiltagelse er det dog udentvivl.

3) Bilag 17.

4) saaledes kalder Terpager ham P. 726; i Regnskaberne nævnes han aldrig anderledes end Oberst-Løitnant, eller som K. L. skriver, Ouerst-Lütten Andt. I Dødebogen findes en Gang anført, som Fadder Fru Barbare von Altheim, Offuerst-Lieutenants Gemahl.

Sprintzendørffer [1]) og Schirsted, den sidste i det mindste hørte til Regimentet Torquato Conti. I Døbebogen nævnes endnu det v. Prössingske Compagni-Rytteriet anførtes af en Ritmester Stanim, ogsaa nævner Dobebogen, "Mons. Berser, Lieutenant zu Roß." Mandskabet blev ikke indkvarteret samme Aften [2]), de ankom, men først den næste Dag. Offiserne derimod modtoges og beværtedes paa Raadhuset [3]). Aarsagen, hvorfor Magistraten søgte at skaffe Byen denne korte Frist, har formodentligen været, at ordne Mandskabets Fordeling imellem Borgerne, saa godt det lod sig gjøre, at give disse nogen Tid til at træffe Anstalter til disse fordringsfulde Gjesters Modtagelse, maaske ogsaa for at skaffe et eller andet af Vejen, som man kunde befrygte skulde stikke dem for stærkt i Øjnene; dog det har man vel været betænkt paa i Forvejen. Oberstlojtnanten fik sit Kvarter i Mogens Graffues Hus [4]). Hvorledes de øvrige Officerer og Mandskabet fordeltes, kan jeg ikke sige, da ingen Indkvarteringslister findes for disse Aar. Nogle Soldater, som kom efter Hovedkorpset, bleve indkvarterede i en af Byens Bygninger og underholdte

---

1) saaledes kaldes han i Dobebogen; Regnskaberne har Prindsendorf.

2) 8 Oct. "gaff jeg Borgermester Hans Friis VI Daler, som hand forærædt en Foreer medt, fordi Byenn bleff frj for Indkvartering den første Aften Fienden kam der for Byenn.

3) d. 28de Septbr. bente jeg tou Kander Vin til Keysers Offisierer, der kam paa Raadhus ved Johan Apotecker 6 Mk. (af et Regnskab der er Hovedregnskabet vedlagt, formodentlig af et af Stadsbuddene, i al fald en Mand, der havde Opsigt med Raadhuset og Arresterne deri).

4) No. 348 paa Mellemdammen, som nu beboes af Købmand Flöche.

der, indtil ogsaa de kunde anbringes i Byen [1]). Ligeledes fik de Soldater, der havde Kvarter i Huse, som vare forladte af deres Ejere, Underhold paa Byens Bekostning dels i Fødemidler, dels i Penge. Herom, ligesom om Forplejnings-Maaden i det Hele, mere paa sit Sted.

Efter Omkvarteringen indrettedes strax Vagtstuer flere Steder [2]). Paa Torvet opreisstes en Gallie, hvortil Byen leverede Tømmeret og betalte Arbejdet [3]). (Bilag 28.)

Skandser ved Byen.

Udenfor begge Porte opkastedes Skandser, som have været meget betydelige, da Arbejdet paa dem varede til ud paa Sommeren 1628. Ikke allene er en stor Mængde Jord, Grus og Stene kjørt sammen dertil, ligeledes mange Læs Ris huggede i Byens Kjær; men ogsaa meget Tømmer, Bjelker, Planker og Brædder (Deller og Fjel,) er leveret dertil. De vare forsynede med Porte [4]). Ogsaa her forrettedes Arbejdet

1) d. 2den Octbr. holdt ieg 16 Soldater og 6 Quinder medt Øll och mad hver 2 Maaltid for huer Person 8 ß. d. Noch 2 Kander Øll som 2 Sing Ryttер fich ved Sønderport Er tilsammen . 11 Mk. 4ß. noch fich di Lys och en Las Klyen, er til hobbe 24 ß. (Af et Kæmner Regnskab).

2) af et eget Regnskab, der er ført over Lys, leverede til Vagthusene, seer ieg, at der først vare 3, siden 7, en lang Tid 8 og endelig 9. Der var et ved hver af Portene, et paa Torvet, et i "Skrangen", (Byens Skrang, et Forraads-Hus paa Torvet, som undertiden udlejedes) et ved Kaabber-Ru-Bro, et i Smedegade, et i Hundegade og fra 17de Febr. 1628 ogsaa paa Slottet.

3) i Udgivtsbogen er anført omtrent 7 Daler derfor. Ogsaa Byens Gallie har ved denne Tid faaet en Hoved-Reparation.

4) Om disse Skandser se videre Bilag 18. Ved at anlægge en Bro over Vadstedet ved Sønderport 1833 stødte Arbeiderne paa en Del Pæleværk, som ei usandsynlig ere Levninger af disse Skandser.

og leveredes Materialierne af Byens Folk og paa Byens Bekostning. Ogsaa ved Yder-Bjerrum ved Aaens Munding var opkastet en Skandse og opført et Vagthus [1]).

Slottet.

Slottets Istandsættelse og Befæstning blev strax en Hovedgjenstand for Fjendernes, eller, som Regnskaberne jevnlig kalde dem, de Fremmedes Opmærksomhed, men og her arbejdedes med Byens Folk og for dens Penge. Det synes fra Begyndelsen af at have været deres Hensigt, at gjøre den til en af deres Vaabenpladse og anbringe en Del af deres svære Artilleri der, hvilket ogsaa senere skete. I Begyndelsen var det ikke militæriskt besat, i det mindste var der ingen Vagtstue [2]). Dog ere enkelte Dele tagne i Brug, f. Ex. Krudtkammeret [3]). Ogsaa bryggedes der Øl til Soldaterne paa Slottet [4]), og at ligeledes Soldater have været indkvarterede der, ses af Dødebogen. Fra først i Oktbr. arbejdede flere daglig paa at opkaste Voldene, at slaa Bredder nedenfor Murene ved Gravene. Vindebroen fik en Udbedring, om ikke en ganske ny blev bygget; der kom ny Porte,

1) Tømmermend for den Vagthus, de giorde ved Yder-Bierrum X Mk. 14de Novbr. Georgius Feltvebbel 3 Snees stuor Som till Schansen ved Yder-Bierrum.

2) Dette ses af det ovenomtalte Lyse-Regnskab, hvor hvert enkelt Lys, der udleveredes til Vagthusene, paa det omstændeligste er anført og hvor Vagten paa Slottet først nævnes i Februar.

3) 2den Oct. andtuorde Jeg Georgius Feltuebel en stuor Tast-Lys koste V Mk. som bleff brugt paa Slotten for Krudtkammeret.

4) en Soldatt i Mollen at male Proviandt-Malt ved paa Slottet d. 18de Jan., ligeledes d. 24de en Soldat i Bryggeriet paa Slottet 6 Lius (Lyse-Regnskabet)

da vi have set ovenfor, at de gamle vare aldeles forfaldne[1]).

Ogsaa en stor Smedie blev anrettet paa Slottet, hvor alt de Kejserliges Smeddearbejde blev forfærdiget af Byens Smedde. Til denne Smedie leveredes Jern og Kul af Byen. En Fortegnelse herover, som findes i en egen Afdeling af Knud Lambertsens Regnskab viser, at det beløber sig til 250 Daler; men denne er langtfra ikke fuldstændig, thi han anfører kun, hvad han har betalt strax eller dog i Løbet af disse Aar, og Regnskaberne fra 1630—33 vise, at mange Varer, som ere leverede i Krigens Aar, først da ere betalte. Videre har han kun spesifiseret, hvad han selv eller ved sin "Feltwebbel"[2]) har udleveret, ikke hvad Kæmnerne og andre have udlagt.

Besøg af høje Officerer.

Ifærdeleshed kom der Liv i Smeddeværkstederne, naar Feltmarskalk Grev von Schlich[3]) kom til By-

---

1) Bilag 19.

2) En Underofficer, der havde sit Kvarter hos K. L. og som han derfor altid kalder "min Feltwebel." Han havde Opsigt med Arbeiderne paa Slottet og i Byen og synes at være godt troet af Magistraten.

3) Jeg er dog ikke ganske vis paa, at denne Wallensteins Underfeltherre i Jylland menes overalt, hvor "Feltmarskalk" uden Navns Tilføielse anføres i Regnskaberne. Ofte nævnes "Graf fon Schlich", uden at hans militære Rang omtales, saa at det muligen kunde være to forskiellige Personer, da de imidlertid tilsidst, hvor Paalægget ved Vortmarschen omtales, smelte sammen til en "Feldtmarschal Graue Fon Schlich", har jeg troet det rettest ikke at stille dem ad og at opgive alle Forsøg paa at forskaffe Ribe den Ære at være bleven udsuget af Tilly i Person, saameget mere som dennes Felttog

en [1]). Denne er oftere kommet hertil, og, som det synes af det betydelige Kvantum Jern, der leveredes til Hesteſko, med et anſeligt Følge. Første Gang var han her ſidſt i Oktober 1627, da han gav Byen et Frihedsbrev. Han har blandt andet forlyſtet ſig med Jagten. I det mindſte finder jeg blandt Udgifterne, at en Mand er bleven betalt for at have befordret hans Hunde til Foldingbro. Længſt opholdt han ſig her i April 1629 fra 3die til 13de, da han paalagde Byen en Kontribuſjon af 1500 Daler, ſom Raadet maatte laane af en Mand i Tønder og for hvis Skyld nogle af dem maatte gjøre en Rejſe til Hamborg [2]).

Under dette Ophold fik han udentvivl Beſøg af Oberſterne Schauenburg [3]) og Norttenborig, disſe kom nemlig hertil Langfredag og bleve her til 4de Paaſkedag [4]). For deres egen Fortæring finder jeg Intet anført i Byens Regnſkaber, men om deres Folk ſe Bil. 22. Grev Schlich har formodentlig ført ſine egne Kokke med og Provianten har man vel taget, hvor den var. Han har ventelig havt ſit Kvarter paa Slottet. Der er under hans ſidſte Ophold blevet bygget ham et Badehus [5]).

---

i Bremen og den anonyme Feltmarſch. Nærværelſe i Ribe ikke uden Tvang lade ſig bringe i Overensſtemmelſe.

1) Bilag 20. 2) ſe Bilag 21.

3) vistnok Hannibal von Schauenburg, en af de keiſerlige Kommisſarier ved Freds-Underhandlingerne i Lybek. At han kunde falde paa at ville tilbringe Paaſken her, vil mindre forundre os, naar vi ſtrax efter ſe, at han foruden Feltmarſkalken ogſaa traf "Fyrſten" her. 4) Bilag 22.

5) 3 Tylter tør Deller, ſom kam til nogelle Suamhus til Feltmarſchal o. ſ. v.

En anden høj Befalingsmand, som undertiden besøgte Ribe, benævnes i Regnskaberne aldrig andet end "Fyrsten, eller Fyrsten af Hadersleff", da han i det mindste af og til opholdt sig paa Haderslevhus. Han synes at have været den øverste Autoritet her i Egnen. Til ham henvendte Borgerne sig om Tilladelse til Udførsel af Korn og Stude, fremdeles om Fritagelse for Eds-Aflæggelse, o. s. v. Men hvem var denne Fyrste? Hertug Friederich af Holsten kan det ikke have været. Haderslev Amt hørte til den kongelige Andel. Og, skjønt der var et spændt Forhold mellem Kongen og Hertugen, som senere brød ud i aabenbare Fjendtligheder, kan man ikke formode, at Hertugen, som desuden skal have været en fredelig Mand, vilde opbringe Kongen mere, end alt var sket, ved allerede i Januar 1628 at gjøre Rekvisitioner og skalte og valte som Herre i Kongens Land, ikke at tale om, at de Kejserlige vist aldrig vilde tillade Sligt. Rimeligere kunde man gjette paa en Broder af Hertugen, Adolf, som alt noget i Forvejen var gaaet i kejserlig Tjeneste, og som af al Magt anholdt hos Kejseren om at blive forlenet med den kongelige Andel af Hertugdømmene. Men han opholdt sig i 1628 og 29 hele Aaret igjennem i Prag, og det kejserlige Hof henholdt ham med undvigende om ikke ligefrem afslaaende Svar [1]). Wallenstein selv kan det ej heller være, skjønt det store Følge, hvormed Fyrsten kommer, passer sig for den stolte, pragtelskende Wallenstein. I Begyndelsen af Invasionen har han

1) Slange. Han døde i keiserlig Tjeneste af de Saar, han fik i Slaget ved Leipzig.

havt sin Residents paa Koldinghus [1]) og drog om Vinteren 1628 til Wien [2]). Efter sin Tilbagekomst derfra opholdt han sig mest i det Meklenborgske, og om han end af og til kan have gjort Rejser til de Egne, hvor en betydelig Del af hans Hær laa, saa kan han dog ikke have været paa Haderslevhus saa ofte og saa længe, som det er nødvendigt at antage, hvis han skal være den samme, som den i Regnskabsbøgerne ofte omtalte Fyrste. Denne har derimod uden al Tvivl været Frants Albrecht af Sachsen Lauenborg, der dengang stod som General-Vagtmester i keiserlig Tjeneste og af Keiseren var anvist Haderslevhus-Amt, for der at gjøre sig betalt, dels for sine Omkostninger ved Hværvingen dels for resterende Sold [3]).

Denne Fyrste, han være iøvrigt hvem han vil, har været her flere Gange, første Gang i December 1627. Den 18de Jan. 1628 kom han atter med et Følge af 60 Heste. Af hans Fortæring finder jeg kun, at Vinen er ført Byen til Regning, dels fransk Vin, som blev drukket hos Borgerm. Hans Friis, dels spansk Vin, som han og Følge nøde i deres Kvarter, og hvormed Flaskefodret blev fyldt. Den 30te Marts 1629 kom han atter, blev her til paa 5te Dag og traf altsaa sammen med Feltmarsch. v. Schlich og formodentlig ogsaa med de to ovennævnte Oberster. Han er dengang aftraadt hos Borgermester H. Friis, men er selv bleven beværtet formodentlig i Oberst. L.

1) Slange, Baden. 2) Baden.

3) Slange Pag. 637; det er den samme, som traadte i Gustav Adolfs Tieneste i Leiren ved Nürnberg, og blev mistænkt for at have voldet hans Død i Slaget ved Lützen.

Kvarter, og kun hans Folk har Borgem. maattet sorge for [1]). Efter denne lille Digression, de fornemme Gjester angaaende, ville vi vende tilbage til vor Fortælling.

Videre Arbejde paa Byens og Slottets Befæstning.

Arbeiderne paa Slottet bleve afbrudte og sinkede ved de Ødelæggelser, en heftig Storm forbundet med Højvande anrettede i Januar 1628. Saaledes nedblæstes f. Ex. Vindebroen [2]).

Den 17de Febr. 1628 blev Slottet militæriſk besat og en Hovedvagt indrettet der [3]). Paa dets videre Befæstning arbejdedes uafladeligt, thi jeg finder, at Daglejere ere betalte for at arbejde ved Volden daglig lige fra midt i Maj til midt i September [4]). Fremdeles finder jeg nogle Gange anført Arbeide paa "den liden Vindbruo ud for Vandpporten og de trej smaa Dørre ved Graffuen", samt en Skandseport i Borgegaarden [5]). I Juni Maaned er det ogsaa, at en Skandse blev opført ved Yder-Bjerrum. Nødvendigt var det visſnok at sørge for Troppernes Sikkerhed i Slottet og Byen fra Søsiden, da Indbyggerne paa Fanø, Rømø og Silt, som Slange beretter,

1) Bilag 23.

2) 29de Jan. andtuordet Deller o.s.v. kam till Slottene till Vindebruo dend Tid den stuor Storm haffuer neder blæst denn. Tømmeret til den belober sig i alt til 24 Deller.

3) ses af Lyse-Regnskabet.

4) f. Ex. giffuen Detleff Graffuer, for han haver voldet ved Slottet i V Uge om Dagen XII ß; og saaledes lige til 14 Sept.

5) XVI Jege-Bachoum stocker i enb. Mk. til den Schandsport, som di schyder for Porten utj Borregaard.

havde fordrevet de Kejserlige, understøttede ventelig af den danske Flaade, som under Gabriel Kruse krydsede i Nordsøen, ja havde endog bemægtiget sig 2 Skibe, hvert paa 12 Kanoner, og ladede med Krudt og Kugler, som de Kejserlige noget før havde frataget Bremerne og armeret. Med disse og nogle store Lastskibe, de til den Hensigt havde bevæbnet med Kanoner, de paa Øerne havde frataget de Kejserlige, krydsede Øboerne i Forening med Ditmarskerne og de Ejderstedtske ved Kysten, opsnappede de Skibe, som fra Bremen, Brabant, Dynkerken o.s.v. tilførte Fienden Proviant, og forsøgte vel ogsaa imellem Landgang og Overfald paa fjendtlige Smaapartier. Slange siger ikke paa hvilken Tid af Aaret 1628 det lykkedes Øerne at forjage de Kejserlige. Disse maa endnu i Maj Maaned have været paa Øerne, da jeg finder, at Underprofossen har besøgt Rømø og List paa den Tid[1]).

Artilleri-Parkens Ankomst til Slottet.

I Sommeren 1628 findes af og til anført Arbejde ved Skytset, dels før det opstilledes paa Slottet, dels ogsaa for at modtage det, som ved at forfærdige eller udbedre Lavetter. Der omtales baade Lavetter til Kanonerne (Stocherne) paa Volden og til Kanoner paa Runddelen ved Slottet.

I August er en Del af Besætningen her kommen til Krempe for at forstærke Belejrings-Armeen for denne Fæstning[2]).

1) d. 14de Mai giffuen Hans Bech paa Schibruo for han var paa Rømme oc vdi List medt Profos-Lütten Andt 1 Daller.

2) 12te August noch giffuen dennem den Tid de drog borte oc kam til Krempe, daa giffuen dennem huer 1 enh. Mk. Slange 681.

Den 6te Oktober 1628 kom Artilleri-Parken hertil [1]) (udentvivl fra Aarhus [2]) anført af en "Offuerst-Vagtmester", som indqvarteredes i et privat Hus [3]), men senere boede paa Slottet. For to Frihedsbreve, han udstedte til Borgerne findes besynderligt nok ingen Foræring anført for ham, men kun en liden Duser til hans Skriver [4]). Han synes fra sin Ankomst at have ført Overbefalingen her i Byen, da Oberst-Lejtnanten nok for det meste har opholdt sig i Haderlef, hvor han ogsaa før den Tid af og til har havt Kvarter. Af Fyrsten blev strax efter Artilleriets Ankomst paalagt Borgerne en Skat af 150 Daler til sammes Udrustning og Transport. (se Bilag 24).

I November forlod Kaptajn Schiersted med sit Kompagni Byen.

Eds-Aflæggelse til Kejseren.

I Aar 1628 indstævnede Wallenstein den holstenske Adel til at møde i Rendsborg for at hylde Kejseren, efterdi Kongen ved sin Fejde mod sin Lænsherre havde forbrudt sit Læn. Men da kun meget faa mødte, fik de Herrer Kommissarier, som Holberg ud-

---

1) Bilag 24. Lyseregnskab 5te Oct. 9 Lius til Slotten, den Tidt Offuersten kam medt Stöckerne. K. Lamb. kalder ham ogsaa undertiden Ouuerst.

2) dette slutter jeg af at Oberst Vagtmester omtales før den Tid som opholdende sig i Aarhus. 30 Oct. 27 og for en stöche Viin (?) di lade, som paa en Rost Vogn, som kam til Aarhus til Overst-Vagtmester. 19de Nov. for deres Heste vare for en stuor Rustvogn herfra till Aarhus for Overst-Vagtmester.

3) hos Sara Hansens.

4) giffuen Ouuerst-Vagtmesters Schrifuer for Tuende friebeds Brefue band haffde udgiffuen, at Borgere Ingen Offuer-Last schulle Schie af Soldaterne, derfor giffuen hannem. 6 Daller.

trykker sig kun lidt for deres Umage.[1]) Dem, der ikke havde modt, straffede Wallenstein med at belægge deres Gaarde med tredobbelt Indkvartering[2]). Jeg finder i Regnskaberne Beviser for, at en Ed er affordret de danske Stæder, i det mindste Ribe, Varde og Ringkjøbing, hvad dog hverken Slange eller Holberg omtaler, men muligt er det Noget, som Underbefalingsmændene have gjort paa egen Haand, for ogsaa ved denne Leilighed at skaffe sig en Indtægt. Ovennævnte 3 Stæders Borgere bleve i Januar 1629 af Fyrsten (Frantz Albr. af Sachsen Lauenborg) indstævnede til Eds Aflæggelse og Borgermester Hans Friis var i den Anledning i Hadersleb, for at tale med Fyrsten "paa mienige Borgeres Vegenn", og overrække ham en "Supplicadz" fra dem om Fritagelse herfor. Den 28de Februar kom den i Hadersleb kommanderende Oberst-Løjtnant[3]) til Ribe for at modtage Eden, men han blev tilfredsstillet med en Foræring af et Guld-Halsbaand og nogle andre Sager, og Borgerne bleve forskaanede for Eden. Borgerne i Varde og Ringkjøbing maatte betale det Halve af omtalte Foræring[4]).

Gen. Morgan i Eyderstedt.

Da en Del fremmede Tropper (mest skotske, engelske franske) i dansk Tjeneste under General Morgan (en Skotlænder) først i 1629 havde erobret Nord-

1) Holberg 731. 2) Slange 622.

3) Om denne i Hadersleb kommanderende Ob. L., der oftere nævnes, er Ob. L. Losser, der kommanderede her i Byen, som jeg ovenfor mente, er meget tvivlsomt, men kan da ogsaa være ganske ligegyldigt.

4) Bil. 25.

strand og var trængt frem over Bredsted til Ruttebül og Tønder, samt efter en kort Belejring havde erobret Tønder-Slot[1]), er der opstaaet Haab hos Ripenserne om at blive de besværlige Gjester kvit[2]); men Morgan vendte sig mod Syd, erobrede det Eyderstedtske og havde indesluttet Resten af det kejserlige Korps, som opererede imod ham, da Fredens Slutning gjorde en Ende paa hans Foretagender. Den ovennævnte Sammenkomst her i Byen i Begyndelsen af April mellem Feldtmarskalk Schlich, Fyrsten og to andre høje Officerer, har muligt været foranlediget ved Morgans Fremskridt paa Nordstrand; thi hans Erobring af Tønder var først i Maj.

Fredslutning og Afmarsch.

Kort efter kom efter lange Underhandlinger Freden istand til Lybek. Den underskreves af Underhandlerne den $\frac{12}{22}$de Maj; men Kongens og de kejserlige Generalers, Wallensteins og Tillys Stadfæstelse ej før $\frac{27\text{ Maj}}{9\text{ Juni}}$, og da først ophørte Fjendtlighederne. Freden blev her, som overalt, hvor der laa Kejserlige[3]), højtideligen bekjendtgjort under Kanonernes Torden og Trompeters Lyd[4]). Der blev paa begge Sider udnævnt Kommissærer, som skulde paase de Kejserliges

1) Slange 646—47.

2) Betalt Madz Lawrup d. 20de Mai for 2 Dages Lob oc fly os Thidend om Kongens Folck der di var kommen op wedt Rudbøl, ligel. Las Bonums Suen for tuo Dages Lob. (af et Kæmner-Regnskab) Ruttebüll ligger ved Wid-Aa, lidt ooer en Mil vesten for Tønder.

3) Slange 665.

4) giffuen di 12 Spelmend til Driche-Penge den Tid Freden blev udrobt.

hurtige og passende Befordring og at Landets Indvaanere ingen Overlast lede ved deres Afmarsch [1]). Her i Byen var i den Anledning Hr. Mandrup Due. Ikke destomindre tvang Oberstvagtmesteren endnu før sin Afrejse Byen til at frikjøbe sig fra Plyndring ved en Kontribussion af 450 Daler, [2]) og derefter droge de endelig afsted den $\frac{1}{20}$de Juni 1629 [3]).

Efter saaledes at have omtalt de Kejserliges Ophold her i Byen i Almindelighed, vil jeg nu tilføje, hvad jeg har forefundet Mandstugten, Forplejningen og andre særlige Gjenstande angaaende.

Udskrivninger i Omegnen.

Hvorvidt Omegnen har havt Indkvartering eller ikke, kan jeg ikke afgjøre. Dog troer jeg ikke, at Fjenderne mange Steder vare fordelte paa Landet; Herregaardene undtagen, hvilke ogsaa let kunde sættes i Forsvarsstand mod et pludseligt Anfald af Bønder og slige usvede Skarer. Dog slap Bønderne ingenlunde fri derfor. De maatte levere Proviant og Furasje, og bleve jevnligen hjemsøgte af Soldater i større og mindre Partier. Alt den 3die Oktober sendtes saaledes som der synes fra Borgermesterne Rekvisisjon

---

1) Slange 665. 2) Bilag 26.

3) Terpager siger d. 10de Juli, men d. 10de Juni findes i den under Bil 14 anførte Udskrivt af Tingbøgerne, og flere Steder i Raadstuprotok., videre i Løse-Regnskabet; endelig stemmer det med Kæmnernes Regnskaberne, f. E. under 16de Juni Vinduer at istandsætte, som Soldaterne slog itu ved Afmarschen; under 30 Juni at graffue Enden af Skandsen o.s.v. Denne Dato er altsaa den rigtige. Terpagers Ord ere; egressi primo equites, post pedites XI vexillorum cum grandioribus suis tormentis.

til Ballum efter Proviant[1]). Næsten daglig finder jeg i de første Maaneder Smaasummer anførte, der ere betalte Folk, som have tjent enkelte Ryttere eller Smaapartier til Vejvisere omkring i Egnen[2]). Paa Wesselbjerg, i Hostrup Sogn vesten for Varde, som dengang tilhørte Jürgen v. Ahlefeldt, fik Fogden af Oberst-Vagtmesterens Kvartermester Ordre at opgive Antallet paa Gaardens Faar, hvilke Ob.-Vagtm. igjen fulgte til en Eskildsen paa Sindinggaard. Denne begav sig nu ledsaget af en Soldat (Foreerschudz) derhen for at modtage Faarene. Da der ved Modtagelsen befandtes at være flere end det opgivne Antal, blev Forvalteren heftigt nedrevet af Soldaten, fordi han havde opgivet et urigtigt Antal, som ogsaa fordi han havde "understaaet sig" at lade Faarene klippe. Forvalteren maatte nu udlevere de øvrige Faar med deres Lam samt den afklippede Uld. (Bil. 25 b).

Ikke allene Levnetsmidler rekvirerede de, de paalagde og indkrævede ogsaa Penge-Afgifter[3]). I Darum Sogn betaltes i "Contributions-Vge Schatt" af hver Gaard, fra Oct. 1627 til 8de Juni 28, 38 Rd. altsaa en Rigsdaler ell. 1½ Sletd. om Ugen først i 1629. (Bil. 26 c). Bønderne i Tved have muligt ved en saadan Lejlighed sat Magt imod Magt imod

1) 3 Oct. 27 for hand var vdi Ballum medt Schriffuelse Till Bønderne, att di schulle forschaffue prodiandt her Till Byenn til Soldatterne efter Borg. H. F. Befaling.

2) 30 Oct. 27 gaff ieg N. for hand var udi Beche medt nogelle Rytteri og vidste dennem Veien; 3 Nov. vedt Cogsdoll medt Nogelle Rytteri; 6 Nov. gaf ieg N. for hand haffuer veret tuende Gange vde medt nogelle Ryttere o. s. v.

3) d. X Decbr. 27 gaff ieg N. for hand haffde veret ude blandt Bønderne medt nogelle Foreer, den Tid di schulle opkrefue Schatt.

indbragt, at en Del Rug og Flesk er udført i Aarene 1628 og 29.

Mandstugten.

Hvad Mandstugten angaar, da ere Wallensteins vilde Skarer bekjendte nok til at formode det Værste, men stort mere end Formodninger berettige mine Efterretninger ikke til. At, som ovenfor er meldt, en Gallie oprejstes paa Torvet strax efter Ankomsten har vel mere været for at afskrække fra Desersjon og Insubordinasjon end for at indskærpe Mandstugt. Soldaterne var ej heller bange for at stjele under Galliën selv, thi der anføres udtrykkelig, at det første Tømmer, der leveredes til den, blev borttaget af Soldaterne. (Bil. 28). At flere Gange Soldater ere blevne hængte i den, vise Regnskaberne [1]), da Byen maatte lade dem nedtage og begrave paa sin Bekostning, men om Aarsagen til deres Henrettelse, indeholde de Intet. Byens Skorstensfejer blev radbrækket i den Tid efter udstanden Tortur [2]), men ej heller om hans Forbrydelse har jeg fundet noget, ej heller om det var de Kejserlige, der dømte og henrettede ham, hvilket jeg dog skulde tro efter den korte Frist, næppe 14 Dage, der

1) 8de Juni 28. i Stochhus kam 2 stuore Lius weiede 1 Mk. for di to der bleff hengt, der dj bleff berett. (af Lyseregnskabet). 21 Juli: "giffuen Vægteri for en graff att kaste neden ved Sandt Peder Till Tuende Soldatter, som bleff hengt". De hengte Soldater bleve altsaa begravede paa St. Peders Kirkegaard; derimod bleve Soldater, som ellers døde i den Tid, begravne paa Cathrine Kirkegaard (Suortebrødere K.)

2) 29de April 28. Bøddelen 8 Lius at pine Skorstenfejeren medt, og d. 30te 6 Lius at pine medt. (Lyseregnskab). D. 4de Mai gaf jeg peder Hiuller paa schibruo For en Tre til en steil, oc for en hiul att giøre af sin egen Tre, Som Jost schorsten feger bleff Slagen medt.

er forløben mellem, at han fejede Skorstene og hans Henrettelse [1]). Et eget Fængsel, Stockhus, havde de indrettet i Byens Boder i Hundegade [2]). At de heri ogsaa indespærrede af Byens og Egnens Folk, kan spores deraf, at en Adelsmand omtales som udbrudt af Fængslet og forfulgt af de Kejserlige [3]).

At det er gaaet lystigt til paa Vagtstuerne, maa man slutte af de idelige Reparasjoner paa disse. Især er det gaaet ud over Kakkelovnene. "Till Cacheloen att opsette" er en staaende Udgivtspost; i Vagthuset ved Nørreport ser jeg, at Ovnen i omtrent 14 Dage er 6 Gange opsat og følgeligen ligesaatidt nedreven. Da en Del af Besætningen drog af Byen, formodentlig mod Krempe, har de især holdt flemt Hus [4]). Det synes endog ikke urimeligt, at de samme Gang have opbrudt og plyndret Kirkeblokkene, da der just i de Dage er anskaffet nye Laase og Regler til begge Kirkers Blokke. For Blokken i Domkirken var kort i

1) han var kort i Fængsel, som ses af et Kæmner-Regnskab. "Jost Schorst. fik 6 Molter Mad og 6 Kander Øll i Finckebur." Hans Jost har staaet længe ubesat, thi længe efter finder jeg anført, at Mester Jens Rettermand bar faaet 3 Mk. "till Terepenge, den Tid han schulle buort og schaffe Byen en Schorstenfeger, den Tid Feltmarschall, kom her til Byen." Disse tvende Embeder bleve vel og besatte med et Slags Kandidater.

2) 2 Sold. til Drichepenge, fordi di holdt Vagt dend Tid di Fangne bleff buort-førdt neder wdi Stockhuset i Hundegade, fordi den anden Hus ikke schulle komme till Schade.

3) min Hest været i Lyum-Kloster medt en Forcer-Schødt, den Tid Velbyrd. Christopher Krag var udbrødt.

4) giffuen for en Cacheloen ot opsette vdi Hans Ballemers Hus og for Dørrene alle Veggene att omsømme, som Hopmand schirstedt Soldater hadde nederslaget, dend Tid di droge af Byenn. Samdag giffuen Søren Giarmester for Vinder at giøre ferdige wdi samme Vagthus.

Forvejen bekostet en ny "Taskelaas". For saameget som muligt, at forekomme ulykkelige Følger af Soldaternes uforsigtige Omgang med Ild og Lys, har en af Borgermesterne givet en af Underoffiserne, som de havde bedst Tro til, en Dusør for at have Tilsyn især med Vagtstuerne [1]). Videre trakteredes Underoffiserne ved en og anden Lejlighed [2]). Jeg finder ej heller, at der mere end engang har været Ildebrand i Byen, og det endda en ubetydelig. Der anføres nemlig Drikkepenge, udgivne til Soldater for Vagthold, "den Tidt Morten Frederiksens Løsthus brændte".

Skrax efter Troppernes Ankomst her til Byen har der grasseret en stærk Dødelighed iblandt dem, som de Udgifter vise, der ere anførte dels for at kaste Gravene, dels for at udbære Ligene. Dette sidste gjorde Byens Vægtere. De, som saaledes begravedes uden Omstændigheder og uden militær Honør, formoder jeg ere døde af en smitsom Syge [3]).

Baade Offiserer og Gemene førte Koner og Børn med sig [4]); i Kirkebogen for disse Aar er under en

1) Borg. H. F. giffuen den Felt-Vebfuel, som haffde sinn Indqartering ved K. L. fordi han schulle haffue nogle Opsiun medt Ild og Lys paa Vagtstuerne 6 Daler. noch gaff jeg den Kaparal ved Naffn Jürgen 6 Daller. H. F. foræret tuende Forerer vedt Rotteri 12 Daler.

2) gaff ieg 4 enb. Daller for 2 Tønder Øll, som alle Caperaller bleff forædt medt til Fastelavn. Giffuen for en Tønde Øll, som Forer-Schødt bleff foreredt medt i pindse hellige Dage.

3) I Oktbr. og Novbr. er betalt for 28 Grave at kaste til Soldater, hvoraf de 11 bleve udbaarne af Vægterne.

4) Af Kirkebogen ses, at de fleste Offiserer have havt deres Koner med, da de ievnlig anføres blandt Fadderne. Snurrig er Forskiellen mellem de Prædikater, som tillægges disse Damer. Saaledes nævnes Od.-Løitnantens "Gemal", Kapteinernes "Fruer", Profossens og Feldtwebblernes "Hustruer", Løitnanternes "Ehrsten Quinde" og

egen Rubrik anført de Børn, de have ladet døbe her i Byen, nemlig i 1627, 13 Børn, i 28, 36 deraf 4 avlede udenfor Ægteskab og i 1629, 13, deriblandt 3 uægte. Børnene ere ikkun anførte med Fornavn, Forældrenes Navne anføres ikke, men kun Faderens Charge og hans Kvarter. Jeg finder aldrig nogen Felt-Præst omtalt, saa at jeg formoder, de ingen have ført med sig. Besynderligt nok, at de, som dog for største Delen vare Katholiker, have ladet deres Børn døbe af protestantiske Gejstlige [1]).

Enkelte Gange ere ogsaa den oftomtalte Fyrstes Folk fra Hadersleb komne hertil, have gjort Udpræsninger og begaaet Uordener. Saaledes kom hans Tømmermænd her for at bortføre en stor Pram, som Byen i Aar 1625 havde ladet bekoste. Dette opgav de dog, og Byen synes at være sluppen med at betale, hvad de paa forskjellige Steder havde drukket op her i Byen.[2])

En Udgivt af en halv Daler anføres givet som Foræring til en Plattenslaar, for at han "schulle holde noget tjll beste af dj hardscher, (Harnisker?) som bleffue nederboren af Raadhuset". Denne Notits sy-

---

endelig Vagtmesternes "Dame". Denne sidste anføres især meget ofte og bestandig med dette Prædikat.

1) se Bilag 27 b, et Uddrag af omtalte Artikel i Dødebogen.

2) J September giffuen Madtz Rodt i Steinbuogade 2 Mk. 6 ß for nogelle af Førstens Tømmermænd af Hadersleff haffde fordruchen huos hannem, den Tid dj var her i Byen oc ville haffue buort-ført Byens Pram. Samdag giffuen N. VI Mk. som samme Folk haffde forteret oc fordrucken hos hannem samtidt, noch giffuen N. for 2 Kande Øll forteret huos hannem 8 ß.; noch N. uden Norpiort som samme Folch haffde forteret oc fordruchen V Mk.

nes baade at vise, at Fjenden vidste at føre sig Alt til Nytte, og at Raadet var betænkt paa at føre deres Udplyndrere bag Lyset, naar det ellers ikke kunde forhindre deres Røverier.

De Uordener, som enkelte Afdelinger havde begaaet ved deres Afgang fra Byen, maatte vække Frygt hos Borgerne for betydeligere Plyndringer og Voldsomheder, naar hele Korpset brød op. Uagtet de, som forhen er omtalt, havde betalt Grev Schlich 1500 Daler "till Afsked", og uagtet de dernæst havde maattet give Oberst-Vagtmester 450 Daler for at blive fri for Plyndring ved Bortgangen; uagtet danske og kejserlige Kommissarier vare beskikkede for at paase, at ingen Uordener skedte ved Afmarschen: søgte dog Raadet ved Foræringer ogsaa at bevæge de mere underordnede Øvrighedspersoner ved Korpset til at bidrage deres til Ordens Vedligeholdelse. Saaledes finde vi, at Borgerne forærede "Regiments-Schult"[1] et Sølv Bæger og en Tønde Øl, for at han skulde blive i Byen, indtil de sidste Soldater vare bortdragne. Ogsaa fik Regiments-Profossen, hans Medhjelper og Kvartermesteren hver en lille Foræring i Penge i samme Hensigt[2]. Imidlertid har dog dette ikke aldeles hjulpet, thi Regnskabsbogerne udvise, at Soldaterne ved den endelige Bortmarsch slog Vinduerne ind paa Provste-Residentsen, Snogdal, og paa andre Maader ramponerede denne Bygning[3]. Da

1) vel omtrent hvad der nu hedder Auditør. 2) Bil. 29.

3) d. 25de Juni giffuen Jochum Glarmester for Mester Sørens Vinder at giøre ferdige, Som Soldatterne hafde udslagen den Tidt di drog aff Byenn . . 4 Dal. 2 enb. Mk. I et Kæmner Regnskab anføres nogle flere Reparasioner.

den skulde vedligeholdes af det Offentlige, anføres den Skade, den har taget, i Regnskabsbøgerne; den Skade, private Huse have lidt, omtales naturligviis ikke, men det er ikke rimeligt, at de have sluppet bedre. Snogdal har ellers nogle Gange før lidt Overlast [1]), skjøndt den var fri for Indkvartering [2]); men i de sidste Maaneder opførtes der en stor Ovn [3]), formodentlig til Feltbageri. At flere private Bygninger har taget betydelig Skade under Fjendens Ophold, ses iøvrigt af en Tingbog for 1661, hvor et Syn omtales holdt over sex øde Baaninger i Kongensgade, "som i den keiserlige Ufredstid bleve øde og siden den Tid ej have været beboede." I et andet Syn taget den 19de Febr. 1661 over Byens Brøstfældighed, siges at Teglgaarden i Fjendestid er bleven ruineret, saa at den ikke kan opbygges under 1500 Daler. Herforuden, siges videre i samme Syn, ere de 3 Parter af Byen og dens Indbyggere i disse forbigangne Krige og grasserende Sygdoms Tider blevne øde, saa at neppe den 4de Part er ved Magt. Men dette har Hensyn til alle 3 Krige i det 17de Aarhundrede og ikke som førstnævnte til den keiserlige allene.

Fjendens Forplejning.

Mandskabet, saavel Høje som Lave, indkvarteredes i Byen og underholdtes af Borgerne i hvis Hu-

1) d. 12 Sept. 28 giffuen 4 Mk. for Vinder at giøre ferdige i Snogdal.

2) XXI Oct. 27 andtuorde Jeg Borgermester Hans Friis XII Dall som hand haffde udgiffuen Till en Foreer fordi Sørren Andersens Hus schulle bliffue fri for Indkvartering.

3) i Mai 29 giffuen Vellandt Murmester oc hanns Medbrødre fordi de haffde arbeidet paa den store Ovn at mure i Mester Sørens Buoder.

se de laa. Inden Omkvarteringen var fuldkommen reguleret, underholdtes nogle i Raadhuset eller en anden offentlig Bygning, eller fik Penge-Understøttelse [1]), hvorpaa Eksempel er anført i det Foregaaende. De, som vare indkvarterede i Huse, der vare forladte af deres Ejere, fik i Begyndelsen Understøttelse af Byens Kasse, dels i Levnetsmidler [2]), men mest i Penge, 16 a 20 ß [3]). Siden overtoges deres Forpleining efter Raadets Anmodning af formuende Borgere i Nabolavet, som fik Erstatning derfor af Ejerne ved deres Hjemkomst efter Fjendens Bortgang. Ligeledes fik de, som vare indkvarterede i "Byens Boder i Graabrødregade" et Bidrag til Underholdning hele Tiden igjennem [4]). Borgerne fik ingen Erstatning for Soldaternes Underholdning hverken strax eller senere, nogle Fattige undtagne, som strax fik et lidet Bidrag af 2 Mk. til 1 Dal. [5]) og andre, som noget længere hen fik et større af 10 til 20 Daler [6]).

1) gaff ieg Hans Friis IX Mk. han haffde udgiffuen til en Ugs Underholdning til en Stokmester det første han kam her Till Byenn fordi hand haffde ingen Qvartier.

2) andtuorde ieg P. P. 4 Pd. X Mk. flesche for Pd. 6 Mk. 12 ß som bleff uddelt till nogelle Soldatter, som haffde deris Indquartering vdi Kiedsten Anderschuus hus er 7 D. 1 Mk. 13 ß.

3) d. 7de Oct. gaff ieg XXVII Soldatter, som haffde ingen Verdt i deris Indqvartering buer 1 Mk. efter Borg. Befaling. 9de Oct. Tuende Soldatter, som haffte deris Indquartering vdi den Hus Niels Kiær buode vdi 2 Mk. 8 ß. 4 Soldatter vdi Madtz Rodtz buoder i Hundegade 4 Mk. 15de 9 Soldatt. som haffdi ingen Vert til Underholdning, buer XX ß.

4) vdgiffuen til Tuende Sold. i forne Buoder fra 20de Dec. 27 til XII Aug. 28 om Ugen buer 1 Mk. 8 ß o.s.v.

5) antuorde d. 6te Oct. Linne Giorgs til Underholdning paa hinndes Soldatter 1 Dall., o.s.v.

6) 18 Oct. andtuorde ieg Kierst Sal. Anders Sørensen XX D. o.s.v.

Summen af alle Bidrag beløber sig til 116 Daler og 3 Mk. Ogsaa leveredes i enkelte Tilfælde Husgeraad [1]) til dem, der ikke vare forsynede dermed.

Imidlertid have Fjenderne snart fundet det fornødent at anlægge Magasiner, og et eller maaske flere Steder bleve indrettede Provianthuse [2]), som rimeligviis forsynedes fra Landet i Følge de jevnlige Land-Rejser, Soldaterne foretoge sig og som vi ovenfor have omtalt. Paa Byens Bekostning synes ikke meget at være leveret dertil, i det mindste finder jeg Intet betydeligt antegnet i de Regnskaber, som ere komne i mine Hænder. Ved Fjendens Ankomst var der et Korn-Forraad i Ladegaarden udenfor Nørreport [3]). Dette er naturligvis blevet erklæret for god Prise og formodentligen flyttet derfra, da Gaarden blev forsynet med Vinduer og Dørre og der indrettet et Vagthus [4]). Tønder til Smør er leveret til Provianthuset [5]), Smørret selv har Landet maattet levere. Ogsaa Slagteri finder jeg omtalt [6]), men uden at noget Kvæg er ført Byen til Regning, hvad enten

1) 2den Oct. anduorde ieg Kiersten S. A. S. 6 pas Glas Till dj fremmede Folche, hun haffde Indqvarteredt.

2) se de jevnlige Udgivter anført for Arbeide i Prov. Hus. Laas til Provbus o.s.v.

3) gaff Jeg N. oc H. fordi di haffde holden Vagt vdi Laagaard den Tid Fienden Vor ind kommen fordi Kuorn schulle iche buort steiles, som vor der. noch Till nogelle Soldatter, som haffde holden Vagt udi Laagord.

4) Glas til Vinder i Laagaard 6 Mk.; for samme Vinder at giøre i hans eget Bly XVI Mk. Cachelon at opsette o.s.v.

5) 7 Oct. 27 andtuorde Jeg end udi Probiant-Hus 3 Pll Tønder, som bleffve pachett medt Smør 6 Mk.

6) andtu. ieg tuo Jege stenger till Sara hans Lassens, som Slagterne holdt deres Slagteri Till Probiandt.

de nu har taget, hvad de fandt her i Byen, eller ogsaa det er kommet fra Landet. Rimeligt noget fra begge Steder. Det samme var vel Tilfælde med Svin, der ogsaa oftere er slagtet til Soldaterne [1]). Bryggeri var der, som før er omtalt, paa Slottet og militære Bagerier har der ogsaa været, da der flere Steder ere byggede store Ovne navnlig i Oberst-Lojt. Kvarter og i Snogdal.

Nogle Oplysninger dels om Antallet af det i de enkelte Huse indkvarterede Mandskab, dels om de Præstasjoner, Borgerne maatte gjøre til dem, kunne hentes af en i Raadstuprotokollen omhandlet Sag, anlagt mod en af de udvandrede Borgere, Peder Jacobsen, som nægtede at erstatte sin Nabo Dynes Lassen de betydelige Udlæg, denne havde gjort paa de i hans Hus indkvarterede Kejserlige, hvilken Sag jeg ovenfor i en anden Anledning har berørt. Deraf ses, at Dynes Lassen havde 7 Mand og 16 Heste i Kvarter; at Kaptejn Prindsendorff med Frue, og desuden 8 Personer laa i Peder Jacobsens Hus. Paa Kaptejnens Spørgsmaal til Borgermester Hans Fris om, hvo der skulde kontribuere af Huset og levere ham hans Underholdning, svarede denne, at Husets Ejer og dennes Brødre havde forladt Byen. Kaptejnen truede nu med at lade 30 Soldater nedrive Huset og Tømmeret opbrænde, hvis man ikke forskaffede ham den Kontribussjon, som paalaa Huset. Borgermesteren overtalede nu D. L. til at paatage sig ogsaa disse 10 Menneskers Underholdning, og lovede

1) 1 Lius til Maren Lamberts Hus at skalde Suin medt og siden 2 Lius til Raadhus-Kiskken til at suie Haar af Suin medt. (af Lyseregnsk.)

ham Erstatning derfor. Han kostede dem først i 12 Dage, hvorfor han beregner sig 6 Mk. for Personen daglig. Derefter kom han, ved Hjelp af Kaptejnens Skriver, som derfor fik en Dusør, til Akkord med denne, at betale ham daglig 3 Daler istedet for at levere Proviant in natura, og desuden daglig en Kande Eddike, et Læs Brændeved, og ugentlig et Riber Pund Tælle og 2 Skjepper Salt. Hans Udlæg beløber sig i alt til 644 Slette Daler efter hans egen Regning, men den blev af 4 uvillige Mænd nedsat til 230. Af samme Sag ses ogsaa, at Fjenderne virkeligen ødelagde, ja endog aldeles nedreve de Huse, som vare forladte af deres Ejere, og som ingen af de Tilbageblevne gjorde Udlæg for, og at Ejerne ved deres Tilbagekomst fandt "deris Huse oc Gorde schamferedt oc en Part neder Reffuen oc i Grund ødelagt formedelst der iche var bleffuen kontribuerit deraf. [1])

Paa Byens Regning leveredes Lys til Vagtstuerne, som efter et eget af en af Kæmnerne "Niels Rastbierrig" ført udførligt Regnskab over dem, beløb sig til 179 Daler [2]), fra 2den Novbr., da Regnskabet først begynder, indtil Fjendens Bortgang. Rørreports Vagt var ikke heri indbefattet, til den havde en anden Kæmner leveret Lys for 36 Daler. Desuden findes Lys og Tælle flereganger i ikke ubetydelig Kvantitet leveret til Oberst-Lojt., ligeledes til Vagthusene i den første Maaned efter Ankomsten [3]).

1) et Udtog af D. Ls. Indlæg i Sagen og dens Udfald se Bil. 29 b.

2) De udgjorde en Vægt af 119 Riber Pund, og 8 Mk. hvert Pd. 24 Mk., hver Mk. til 4 Lys a 1 ß. Stkt. Tællen kostede 4 enh. noget 5 og noget endog 6 Mk. Pundet.

3) d. 28de Octbr. gaff jeg hendrich Guldsmed for nogelle Lys, som

Brændsel til Overoffiererne, til Vagthusene, til de militære Fængsler [1]) (Stokhusene), til Bagerierne, Bryggeriet o.s.v. er betalt af Byens Kasse. Indtil Nytaar 1628 findes hverken i Hoved-Udgivtsbogen eller i Kæmner Regnskaberne noget anført for denne Artikel.[2]) I den Tid har vel altsaa det Forraad, som var i Byen, maattet holde for. Den 27 Desember anføres først, at nogle Læs Kiyne ere købte og leverede Soldater, som havde Indkvartering i Byens Boder, dernæst en Del Læs, som fordeltes paa Vagthusene. Fra Midten af Januari er der derimod dagligen købt Brænde (Vej), og dermed vedbliver det lige til de Kejserliges Bortgang. Saaledes købtes i April 1628, 114 Læs, i Juni samme Aar endog 176 Læs. I de andre Maaneder mindre, men dog altid en 40—60 Læs. I Januar 1629 98 Læs, de andre Maaneder noget færre. Den særdeles lave Pris, der anføres fra 14 til 26 ß for hvert Læs, kunde vække Tvivl, om det ikke blot var Kørselen, der betaltes af Byens Kasse, men Regnskabet siger udtrykkelig, at Brændet er købt [3]). Den for Ved udgivne Sum, saavidt den indeholdes i Udgiftsbogen, beløber sig til 368 Daler. For Oberst-Løjt. findes desuden i et andet Regnskab anført 61 D. 3 Mk. mest for Kul og noget Brænde [4]).

Byen baffde bekommedt af hannem. en Diel Till Ouuerst-Lyttenandt, en Diel, som bleff fordielt paa Wagth. trej Daller o.s. oftere. (en anden Kæmner Thomas Arildts Regnskab).

1) der var to, et i Hundegade og et i Grønnegade.

2) Undtagen Kul leveret til Smeddien paa Slottet hvorom før er talt.

3) f. Ex. d. 17de Jan. betalt tou Las Wei for 3 enh. Mk. som Mas Lasfen (en af Kæmnerne) kioffte, samdag betald 4 Las Wei, som Ydzer Piortnere kioffte.

4) betalt til adschillige Tider fra XV Oct. 27 og til 5 Decbr. 1628

Ogsaa har en Mand, som havde en Kornet i Indkvartering, faaet til Brændsel til ham 88 Daler[1]). Desuden er der leveret meget Ved til Byen, som er rekvireret i Skovegnene, skovet og befordret til Byen af Bønderne. Oftere finder jeg, at en Mand er bleven betalt for at modtage saadant Brænde[2]). Af et eget Regnskab over Udgifterne ved at sauge og kløve Brænde, ser jeg, at derfor allene er udgivet 68 Daler, skjøndt hver Mand kun fik 6 ß. ja tilsidst kun $4\frac{2}{3}$ ß.[3]), men 2 til 4 Mand bleve ogsaa dagligen brugte dertil. At Skovene i Jylland og Holsten ere blevne slemt mishandlede, beretter ogsaa Slange, hvorfor Albret Scheel og Chresten Thomæson Sehested beordredes efter Fredens Slutning at berejse Hadersleevs Amt, for isærdeleshed at bese, hvad Skade Skovene havde taget i Krigens[4]) Aar. Hvor vel ogsaa de Kejserlige Offiserer forsynede sig af bemeldte Skove, er det blandt andet Bevis paa, at Oberstløjtnanten i Hadersleev folgte Borg. Hans Friis i Ribe et Par-

---

Tredsindts tyffue og fem Las Kuol som Ob- Lyttenandt haffde bechommedt vdi sine Kuartier XXVII Dall. oc fra 5 Decbr. 28 til XIII April 29 X 18 Las Kuol. Noch hauffuer Ob. Lytt. bechommedt af min salig Moders Hus tør Vei oc Klyne forgangne Aar 1627 oc Neder vdi hans Kvartier for XXV Dall.

1) Peder Handsen til Ildning paa hans Karnath.

2) giffuen Adtzer Piortner for han haffde att annamme Probiant Vej 1 Dall.

3) giffuen N. og N. For Vej at sagge udi Querstens Kvartier om Dagen 6 ß i 8 Dage 1 enb. Dall; efter at Intet er anført fra 12 Oct. til 9 Dec. begynder atter Regnskabet saaledes: 9 Dec. 28 blef jeg forligt medt N. og N. att di schall sagge Vej her efter vdi Querst-Lütten-andts Kuartier oc desligeste vdi Raadhus-Gaard oc schall di haffue Om Vgen samtlige 3 enh. Mk. dansche.

4) Slange 685.

ti Brænde for 130 Daler [1]). Et andet Bevis paa, at Offiſererne dreve et Slags Handelsſkab er, at ſamme Borgermeſter kjøbte et Parti Jern af en Løjtnant [2]). Slige Handelsmænd kunde ſælge for godt Kjøb. Af Byens Kaſſe betaledes fremdeles 9 Tdr. 2 Skp. Salt, de 5 Tdr. 2 Skp. leverede til Oberſt-Løjtnanten og de 4 til Oberſt-Vagtmeſter paa Slottet. De i de førſte Maaneder af 28 leverede anføres til en Pris af 3 og 4½ Daler; en i Januar 1629 leveret Tønde Lyneborger Salt til en Pris af 9 Daler og længere hen i Aaret koſtede en Tønde Lyneborger 10 og en Tønde ſpanſk Salt 15 D. [3]). Oberſt-Løjtnanten har vel havt ſin egen Hushovmeſter, ſom han havde ſine egne Kokke [4]). Men hvad de ſatte paa den ſtrenge Herres Bord, har Mogens Graves Spiſekammer og Kjelder maattet levere, ſaavidt de vare i Stand dertil. Har han ſelv været i Byen, har man vist tvungen ham til at aabne Pungen for at ſupplere det Manglende, da Studehandelen med Holland havde gjort ham til Byens rigeſte Mand. Det

1) Anno 1628 andtwordt ieg Borg. Hans Friis forr Vei, hand haffde kiefft aff Ouuerſt. Lütten Andt vdi Hadersleff, Som bleff vdt hannem paa Raadhuſſ gaardt og udgiuedt till Vagt-hus i Gienn 130 Daler.

2) giffuen den Lüttenandt, ſom haffde ſin Indkvartering vdi Maren Jens Kimers Hus for 28 enb. liſpund Stang Jern 9 Rigsdaler ſom ſidenn af mig bleff uddielt till Slottens Arbedt efter Borgem. H. F. Befaling.

3) en Tønde Salt anføres under 11 Febr. 28 ſom ſkulde bruges til at ſalte "Rød Tonger medt". Er den virkelig brugt ene dertil, ſaa maa en vældig Skare Ører være faldet under Øxen, og Soldaterne have ſaa vist ikke ſavnet Kjødmad.

4) ſe Dsbebogen: Anna Maria Øffuerſt-Lieuten. Kockes Datter døbt 25 Mai 1629.

er naturligt, at Soldaterne og Underoffiſererne paa deres Strejftoge omkring paa Landet er blevn paalagt ogſaa at betænke deres Anførers Kjøkken.

Imidlertid maatte ogſaa Raadet af og til tænke paa ham. Paa Byens Regning finder jeg anført Levnetsmidler, ſom til forſkjellige Tider leveredes ham under Navn af Foræring, ſaaledes ſtrax efter Ankomſten ¼ Stud[1]) og 1 Tønde Øll[2]), videre hvidt Sukker, dengang ingen almindelig Artikel, Æbler m. m.[3]). Efter en Regning fra en Slagter har denne leveret Kjød for 70 Daler til Fjenden, uden Tvivl iſær til Oberſt-Løjtnantens og Oberſt-Vagtmeſters Bord, videre et ſtort Slagte-Rød[4]). En Pibe ſpanſk Vin foræredes ham ligeledes, ogſaa anføres en Udgivt af 66 Daler betalt en Borger for Vin, der Tid efter anden er leveret til Oberſt-Løjt. og General-Proſos. Undertiden fik hin ogſaa koſtbarere Gaver af Raadet, nemlig 2 Gange en Solvkande, et Guldarmbaand, 2 Stykker fint rødt Klæde til "Lyberj paa ſine Folch", tilſammen anført for 516 Daler[5]).

For ingen af de øvrige Offiſerer er der anført Foræringer eller Underholdnings-Bidrag uden for Kap-

1) 30 Sept. 27 daa gaff Jeg L. P. Slagter for en Fierning Rød, Som kam neder vdj Magens Graffues Hus til Ouuerſt Lüttenandt V Mk.

2) hans Schrier for 2 thønder Hamborger Øll XII Deller, den ene bleff foræredt Ouuerſt medt og den anden bopmand prenſendorp medt.

3) andtuorde jeg Borg. H. F. Tiener 2 Top hvid Sukker veget 9 Pd. 3 enb. Mk., ſom H. L. bleff foræredt medt aff Borg. og Raad, er 7 Dal. 3 Mk. 8 ß. noch giffuen for nogele Ebel, ſom O. L. haffde bechommedt.

4) 13 Oct. 27 haffuer peder Slagter bekommedt 1 ſtuor Rødt hiellemet Ogſe, Till att ſlagte Indenn huden for XV Dall.

5) ſe videre Bilag 30.

tejn Spritzendorffer (Hopmand Prindsendorp). Han har noget efter Ankomsten faaet en Tønde Hamborger Øl, og senere Tid efter anden ladet hente paa Byens Regning 22 Kander Rhinsk. Vin [1]) Fra Troppernes Ankomst til i Januar 1629 er betalt Ritmester Slanem (?) ugentligen 6 Daler "till Besoldning paa Morten Ibsens Hus."

General-Profossen har ogsaa gjort nogle Rekvisisjoner baade medens han var her i Byen, og efter at han var flyttet til Tønder, men dog af og til kom her til Byen [2]). Saaledes anføres et par Gange, at en Mand er betalt for at have drevet Øxne til Tønder til ham. En Vinregning paa 66 Daler, leveret til ham og til Ob. Løjt., har jeg før omtalt. Regiments-Profossen og hans Løjtnant fik ogsaa undertiden en liden Dusør i Penge og en Td. Øl [3]). Endelig fik Regim. Skarpretteren hver Maaned en Tønde Øl til 9 Mk. eller Penge dertil, en Tønde Havre, et Læs Mersk-Hø 3 Daler, et Par Læs Ved; og nogle Gange 3 Daler til "et Slagte-Rød og en Skp. Salt [4]).

Byens Kasse maatte fremdeles betale alt Tømmeret til de af Fjenden foretagne Bygninger og Indretninger, til Slottet, Skandserne, Vagthusene, Pro-

1) 1628 betaldt Till peder Olufsen for XXII Kander Reins-Wienn Kanden 1 Daller, som Hopmand prensdrop som hafde sinn Indquartering vdi Peder J. hus efter Borg. H. F. Befaling.

2) Bil. 31.

3) 28 Oct. 27 givedt Madtz Larsen 12 Daler, som han paa Byens Vegne hafde forærdt Regim. Profos medt. samdag til hans Lyttenandt 6 Daller noch 2 Tønder Øll a 4 Daler

4) den fremmedt Mestermand, Mester Vandel. Der var ogsaa nogle Stokmestre, saa man ser, at Tugtestaben, om jeg saa maa kalde den, var vel forsynet.

vianthusene, begge Stokhusene, til Beløb af over 250 Daler, skjøndt en stor Del deraf først er betalt i de følgende Aar, alt det hertil leverede Jern og andre Materialier, alt det forefaldne Arbeide lige til at nedtage og begrave hængte Soldater, al Kjørsel med Ved, Klyne o.s.v. med Soldater og Offiserer, Kjørsel af Grus, Stene, Jord o.s.v. til Skandserne o.s.v.

Byen til Udgivt kom endvidere de jevnlige Reiser, Borgerm. maatte foretage paa Byens Vegne, isærdeleshed hyppige til Fyrsten paa Hadersleyhus, hvoraf vi have omtalt nogle i det Foregaaende. Jeg har ogsaa berørt den kostbare Tur, som 4 af Raadet foretoge til Hamburg for at tilvejebringe den udskrevne Kontribusjon. Raadmand Laust Bonum foretog i Januar 1629 en Reise til Lybek med Raadets Skrivelse, af hvad Indhold omtales ikke, til Albert Scheel, der var en af de kongelige Kommissærer ved Fredsslutningen. Skøndt han var forsynet med Oberst-Løjt. Pas, synes han dog at være bleven plyndret eller bestjaalet undervejs [1]).

III.

Aarene efter de Kejserliges Afmarsch.

De Kejserlige vare altsaa endelig dragne bort, og Byens Indvaanere kunde aande friere. Man

1) d. 19de Jan. Anduorde Jeg Laueſt Jenſen till bielper Till Terepenge paa Reiſen derfra oc til Lybech medt Schriffuelſe till velbørdige her Albredt Schiell effter Borm. H. F. Befalninget X Dall. giffuen Dv. Lütt. for en Pas han fich medt ſig paa Reiſen III Dal.

søgte strax nogenlunde at sætte Byen i samme Stand, som den var forend Fjendernes Ankomst. De af disse indrettede Vagthuse, Provianthuse o.s.v. bleve tagne i Besiddelse af deres forrige Ejere. De Bortflygtede vendte tilbage og blandt dem Lænsmanden Albert Scheel, der en kort Tid tilsidst havde opholdt sig i Varde. Fremfor Alt arbejdedes paa at nedbryde de svære Skandser udenfor Byens Porte, og af det Arbejde, der er anvendt derpaa, kan man slutte sig til deres Storrelse. I de første 14 Dage arbejdede idet Mindste 4 Mand daglig paa enhver af dem for at gjennemgrave Skandsen; desuden Vogne for at bortkjøre Jorden, o.s.v. Ikke alene i dette Aar, men hele det følgende Aar finder man bestandig af og til anført smaa Summer, udgivne til Kjørsel, Gravning og andet Arbejde til Skandsernes Bortskaffelse.

Borgermester Morten Lime havde kort efter Fjendernes Bortgang en Sammenkomst i Veile med Borgermesterne fra Aalborg og Viborg angaaende Stæ-dernes fælles Tarv[1]).

Det varede nemlig endnu en Tid, inden Byen fik den Lettelse, man havde haabet, og den var ikkun bleven en Byrde kvit, for at overtage en anden ikke meget lettere.

d. XII Dec. 1629 da gaf ieg hannem XXX Daller som hand hafde vdgiffuen till Wognlej oc forterede i Lybech oc paa Reisen paa dett fierde Vge dend Tid han var paa Byenns Wegne vdi Lybeck huos Hr. Alb. Scheel. Samtidt giffuen hannem for hans Ilmage oc Nogelle Kleder hannem blef fratagen paa sinn Reise XV Daller.

1) d. XII Aug. gaff ieg N. for hand Oeg Borg. M. L. her Fraa oc Till Wellig att Talle medt Borgmester af Olborrig oc aff Viborig paa Byens Wegenne.

De hvervede Troppers Afskedigelse.

Efter Freden var Kong Kristians første Bestræbelse, at befri Landet fra de mange hvervede Tropper, som nu vare det til Byrde. De engelske og skotske Regimenter under General Morgan, som havde gjort ham saa god Tjeneste, i det Ejderstedtske, traadte, ifølge Aftale med Kongen af Engelland og Republiken Holland, over i denne sidste Magts Tjeneste [1]). Efter at deres Sold var dem udbetalt, bleve de, forsynede med Proviant, paa danske Skibe ført over til Holland. Noget efter afskedes ligeledes de fleste af de tyske Regimenter, navnligen tvende, kommanderede af en Oberst Ferenzen, som ogsaa gik i hollandsk Tjeneste, hvorhen ogsaa de fik Proviant og Skibe [2]). Slange fortæller vel [3]), at Jylland blev forskaanet for Indkvartering og Gjennemmarsch, da der kun var faa Tropper ved de Kejserliges Afmarsch, og disse Faa uopholdeligen bleve førte til Hertugdømmene. At imidlertid Ribe har været af de Stæder, som ere blevne besværede med Indkvartering og med de af Troppernes Indskibning flydende Omkostninger, vise Regnskaberne nokfom.

Troppernes Udskibning.

Omtrent midt i Juli kom et Kompagni hertil, udentvivl hørende til et af Oberst Ferenzens Regimenter. Det kommanderedes af en Kaptejn Høyer, som blev her til den 12te August, og indkvarteredes i Byen [4]).

1) Slange 681. 2) Slange 682. 3) Pag. 685.

4) I et Kæmner-Regnskab: "Øl, som Forererne haffue fordruchen dend Dag, daa dj indquarterede Soldatterne.

I den Tid udbetaltes ham af Byens Kasse, først til ham selv og Offiserer 75 Daler, dernæst ugentligen til hele Kompagniet 300 Daler i 3 Uger, endelig "til Besoldning paa hans Reise" 262½ Daler, og som en Foræring til ham selv til Afsked 3 Rosenobler, i Alt 1249½ Dal. [1]).

Desuden kom den 2den August en Korporal med 9 Mand af et Kompagni, der laa i Vejle, og vilde være indkvarteret her, formodentlig for at blive udskibet herfra. Men da alle Kvarterer vare fulde, blev han affundet med Kvarterpenge [2]). Et Kompagni under en Kaptejn Cran, der laa i Tønder, skulde ogsaa været udskibet herfra, men Byen slap med at betale ham og hans Folk paa Rejsen 262½ Dal.[3]). Ogsaa maatte Byens Kasse betale hines Proviantering paa Overrejsen. For Brød findes saaledes anført 148½ Daler, for 122 Tønder Øl med Tønder 256 Daler, for Ost, Smør og Sild 100 Daler [4]) Endogsaa Fragten til Skipperne, som førte Mandskabet til Holland udredtes af Byens Kasse, men da denne var udtømt, betaltes den for største Delen ikke straks, og jeg har saaledes i Regnskaberne for 1630 og endog for 31 flere Steder fundet Summer anførte, udbe-

1) Bilag 32.

2) 6 Aug. andtuorde Jeg en Caporal, som kam hertil sielf tiende, under Capitain Lingfelt, som baffde sinn Indqvartering vdi Wiel den Tidt han var her vdi Byenn oc vilde bafft quartier, dennem buer till en Nats Hold 1 Mk. kr 10 Mk.

3) 1629 7de Aug. andtuorde Jeg den Capteine vedt Naffn Cran, som baffde sien Indquartering vdi Tønder paa hanns Compagni paa Reisen, som schulle baffue veredt her Till Byenn medt hans Compagni, derpaa giffuen hannem 262 enh. Sletd.

4 Bil. 33.

talte til Skippere for Krigsfolkenes Transportering til Holland [1]). En af Kæmnerne har faaet en liden Sum udbetalt for en Kommando, henhørende til et andet Korps, som har eskorteret en Del Fanger herigjennem [2]).

Krig mod Hamborgerne.

For at tvinge Hamborgerne til at afstaa fra det Monopol paa Skibsfarten paa Elben, som de under Krigen havde tilsneget sig af Kejseren; for at nøde dem til at respektere de Glykstadt tilstaaede Privilegier, og i det Hele for at revse dem for det fjendtlige Sindelag, de under Krigen havde lagt for Dagen: udrustede Kongen i 1630 en betydelig Flaade, hvormed han angreb og slog den hamborgske paa Elben [3]). For at udskrive Mandskab til denne Flaades Udrustning, var en Kaptejn Lukas Hendrichsen her i Marts Maaned; kun 2 Mand bleve imidlertid stillede, da Raadet betænkte Kaptejnen med en lille Dusør af 3 Rosenobler samt trakterede ham godt, for at han skulde skaane Byen, saavidt muligt [4]). Det er snurrigt nok, at man dengang var oprigtig og ligefrem nok til i Regnskaberne at nævne slige Foræringer. Man maatte være sikker paa, at det ikke kom Kong Kristian

1) f. E. i Jan. 1830 betald Tams Thogesen af Hierumstedt for band førte nogelle af Kongl. Maiest. Soldatter herfra oc till Enkøsing forgangen Aar 1629 9 Dal. 3 Febr. 1831 betald Nielsen af Vinnebeck for Kongl Soldatter han førde til Holland i Aar 1629.

2) Er Seffuerin Hindchie, beuilliget for Kong. Maiest. Offuerste Mogens Koeßs Folch hand haffde i Quartier for Øll oc Mad, His og Haffre ephter hans indlagte Regisiers Indhold 6 Dal. noch for Loes, der bleff brendt vdj hans Hus offuer Fanggerne.

3) Slange 70.

4) Bil. 34.

for Øje eller Øre, thi saa vilde vistnok baade Borgermesterne og Kaptejn Lukas have faaet Skam.

Flaaden laa en Tidlang i Lister-Dyb, nogle Skibe ogsaa her udenfor Aamundingen, hvorfra Folkene undertiden kom i Land og her til Byen, for at hente Proviant. Folkenes Fortæring her [1]) og Omkostningerne ved Proviantens Transportering til Aamundingen, betaltes af Byens Kasse [2]).

Byens Gjeld.

Ved disse mange Udgifter [3]) var Byen kommet i en ikke ubetydelig Gjeld. Under den kejserlige Invasjon bleve vel naturligviis ingen kongelige Skatter opkrævede; men de betydelige Udgivter, som den strænge Indkvartering dagligen voldte enhver Borger, og den i det mindste i Begyndelsen, standsede Han-

1) 3 Juni gaff ieg Karn Guldagers 7 Dall. 3 ß Som fiorten af Kong. Maiest. Bodtzmend fortherede bos hinde For Ildning, Øll og Mad. Samtidt giffuen E. A. 9 Dal., som Conge Maiest. Folche fortherede buos hannem den Tiid di var her vdi Byenn om Probiandt Till Maiest. Schibe. d. 12 Juni K. G. som 3 af K. M. Bodtzmend haffde forteredt buos hinde i 14 Dage, om Dagen Mad for dennem buer 12 ß, for Øl oc Brendevin, di fordroch buos hinde, 3 Dal. gaff E. A. 6 Daller. som Captien Nichels Mandal fortherede buos hannem o.s.v.

2) 10 Juni gaff ieg L. for hand medt sinn Buod udførrde Nogett Probi-Andt til Aamunde till Kongl. Maiest. Schibe 2 Mk., og saaledes ofte. 1ste Juni gaff jeg 4 fordi di udførte nogett Probiandt og Ildning, vd till Aamund oc til H. M. Schieb ved Naffn Hommer, som laa vdj List, hver 2 Mk. Dette Skib var Kongen selv paa i Slaget mod Hamborgerne, da Skibet Sofia, med hvilket han gik fra Kiøbenhavn var beskadiget i en Storm.

3) En staaende Udgivt for Byen var fremdeles en Ahme Rhinsk Vin, som hver Juleaften forærdes Lænsmanden af Borgerne, og som forstede 60—65 Dal.

del og øvrige Nærings Virksomhed satte Indbyggerne ud af Stand til at kontribuere betydeligt til Byens almindelige Udgivter. Ogsaa finder jeg ikke i Skattebøgerne og i Kæmner Regnskaberne, at nogen Afgivt er paalignet, saalænge de Kejserlige vare her, uden i August 1628, den for omtalte, af Fyrsten paalagte Skat af 150 Daler til Artilleriets Udgifter, og i Februar 1629 en Afgivt til Brændsel til Fjenderne paa c. 80 Daler [1]). Derimod blev en Del af de Penge, som betaltes til de afskedigede danske Troppers Besoldning og Proviantering, strax paalignet og indkrævet, nemlig den 26de Juli 517 Dal. og i August 518 Dal.

Til samme Udgivter bidrog, eller maaske blot laante, Varde-By 300 Daler, som tilbagebetaltes i 1633 [2]).

Iøvrigt bestredes Byens Udgivter i disse Aar af dens Indtægter af Mark-Penge (167), Engleje, som for 1628 og 29 kun var 1054, da den ellers aarlig var 16 til 1700 Daler, en Differents, som de Kejserliges Heste ventelig har foraarsaget;[3]) videre af Borgerskabspenge, Leje af Byens Pram og andre Smaa-Indtægter omtrent 3 a 400 Daler. For det Øvrige kom Byen i Gjeld. Vi have ovenfor set, at

1) Oppebøring paa den Schatt, som Borgerj haffde wdlagt till Ildning.

2) 16de April 1633 till tollid Marine Otto Rasmussens i Waarde 300 Dal. udi Mønt, som er di Penge Waardeby vdlagde till Kong. Maj. Capten oc Folch, som var indquarteret her vdi Ribe i 1629.

3) Som Bevis paa at Fiendens Heste afgræssede Engene, kan ogsaa anføres, at Byens Tyre maatte udsættes paa Foder, se f. E. Regnskab for 1631, i "Mai giffuen Sara S. Hansens Till bielper Till at offuerføde tuo af Byens Tyre forgangen Aar 1629. XII Daller.

de 1500 Daler, Grev Schlich fik til Afsked, laantes af en Klausen i Tønder [1]). Borgermesterne Lime og Friis forstrakte Byens Kasse 900 Dal r, Magister Olufsen, Præst ved Katrine Kirke, 150 D. Handelskompagniet ("Gilden") 75 D. Byfogden Detlef Hansen 150 Daler [2]). Disse Summer forrentedes alle med 6 pCt. Besynderligt er det, at den rige Raadmand Mogens Graffue ikke ogsaa har maattet gjøre et Forskud Man kunde maaske deraf slutte, at han var blandt dem, som havde forladt Byen, eller ogsaa han selv og Vedkommende have formeent, at de betydelige Udgivter, han maa have havt paa sin kostbare Indkvartering (Ob. Lejt. og Familie), burde fritage ham for flere Opoffrelser.

Derimod finder jeg, at han i Aaret 1631 har indbetalt 1000 Daler i Byens Kasse, som skulde forrente dem med 5 pC., hvilke Renter skulde udbetales til Husarme i Byen, formodentlig af M G. selv, i det mindste ere Renterne baade dette og de følgende Aar betalte til ham [3])

Endvidere have de mere Formuende blandt Borgerne maatte give Hensland med Betalingen for Varer, som de have leveret i Krigens Tid, og nogle

1) Denne Gield betaltes i 1631.

2) Disse Forskud staa anførte i Regnskaberne for 1620—33, naar de bleve tilbagebetalte ell. Renter betaltes af dem. Der kan derfor gjerne have været flere

3) Den XV Dag Julij opborenn aff Erlige Mand Mogens Graffue Raadmand vdi Ribe Itt tusinde Daler, huer Daler Till 64 ß dansk, som hand baffuer guodwilligen udgiffuen Till Hus Armme stacheller, som schall bliffue standendis paa Rente och schall samme Pendinge forrente aarlige 50 Sl. Daller, dj XXV att betalle till Jul dj XXV till Johannis.

endog i flere Aar. I Regnskaberne fra 1630—33 findes ideligen Beviser herfor [1]).

Det største Forskud gjorde dog Regnskabsføreren, Raadmand Knud Lambertsen. Hans Udgivt paa Byens Vegne fra 20 Sep. 1627 til 21 Dec. 1629 beløb sig til 9702 Dal. 2 Mk. 14 ß 2 Alb.; hans Oppebørsel i samme Tid 5157 Dal. 12 ß, følgeligen beholdt han 4545 Dal. 2 Mk. 2 ß 2 Alb. tilgode hos Byen.

For at kunne afbetale noget paa denne store Gjeld, Byen var kommen i, og foretage nødvendige Udbedringer paa de offentlige Bygninger, befalede Raadet, at Byskatten sidst i 1629 skulde opkræves otte dobbelt [2]).

Byens Erstatning og Lettelser.

Alt i August 1629 havde Kongen paa Lensmanden Albert Scheels Andragende anvist Byen 1200 Daler [3]), som nogen Erstatning for Udgifterne med de udskibede Troppers Besoldning og Proviantering; og i 1630 endvidere 1332 Daler. [4]) Disse 2532 Dal.

1) saaledes 6 Juni 1633 betaldt N. H. for Deller oc Timmer som Byenn fich aff bannem i Fiendens Tid, 30 Sl. D. d. 9de Juni gaff jeg N. N. 8 Dal. for en Tønde Soldt, vdtagenn till Ob. Wagtm. 1629, ligl. for "Talle udtagen i 1629 15 Daler o s.v. 1631. gaff jeg Jacob P. for en Winde Carum oc nogelle Binder, hand haffde lader indsette vdj Graabrødrene Gade forgangen Aar 1627. 3 Dal.

2) Bil. 35.

3) 1629 XX Aug. Opborren aff Peder Sørrensen Skodtschriffuer paa Riber huß Otte hundrede Rigsdaler, som Velb. Hr. Albert Scheel, haffde forschaffedt os fra hans Majest. till hielper Till den Bekostning Byenn haffde giordt paa hans Majest Soldaatter Er vdj slette Pendinge 1200 Dal.

4) 1630 9de Dag Juli opborne af P. S. Skodtschriffuir 888 enh. Rigsdaler. Som ere Restandz af di Penge, som ere Byenn beuilget for huis

ere komne Byens Kasse til Indtægt og ere ikke fordelte blandt Borgerne.

I en Forsamling af Rigsraadet i Odense blev vedtaget, at en dobbelt Kongeskat for 1630 skulde udredes af Stæderne paa Øerne, derimod kun en enkelt eller det Halve af de jydske[1]). Men ogsaa for denne, eller dog for det Halve deraf, blev Ribe fritaget paa Albert Skeels Indstilling[2]).

Gjeldens Afbetaling.

I 1630[3]) var Byens Indtægt, forsaavidt Knud Lambertsen oppebar den, 4248[4]), Udgiften 2885 Dl.; han beholdt altsaa endnu 3182 Daler tilgode hos Byen. I 1631 var hans Oppebørsel 6362 D. (deriblandt de ovenomtalte 1000 D. som Mogens Grave betalte, en 3300 Daler i Skattepenge, baade kongelige og Byens); hans Udgift 5253, følgelig var Byen ham endnu 2073 D. skyldig. I 1632 døde han, og Raadet formerede hans Arvinger en Regning paa

---

Bekostning di haffde anuendt paa Kong Maj. Soldatter forgangne Aar 1629.

1) Slange 635.

2) 1630 28 Dec. daa gaff ieg Jens Gundesen for han gich herfraa och till Kiøbinhaffn medt schriffuelse Fra Welb. Her. Albert Schiel Till Candzeller paa Byens Vegne, att Byenn motte forschonis for den Konge Schatt dennem uorde paalagt till forgangen Martini Anno 1630 att schulle udgiffue derfor 8 enb. Dal. d. 2den Mai 1631 daa gaff ieg N. Poulsøn Candzeli Buod Till hielper till en Foræring fordi hand førde Friheds Bref Till Borgemester, att di schulle blifue befriedt fra den halff Konge schatt som dennem uorde paalagt, o.s.v. derfor giffuen hannem Till drikke Pendinge IIJ Dall.

3) Regnskabsføreren aflagte Regnskab d. 21 Dec. (Thomas Dag) Kæmnerne derimod tiltraadte deres Bestilling St. Peers Dag (22 Febr.)

4) et kort Udtog af Oppebørselerne se Bil. 36.

Oppebørsel gjort i 1627 før Fjendens Ankomst, for hvilken han var Byen 1878 D. skyldig [1]), og dermed er Byens Gjeld til ham bleven dækket [2]). Ogsaa det meste af den øvrige Gjeld er bleven betalt i 1630—33, og 1634 resterede ikkun 300 D. til Hans Friis, 150 til Magister Olufsen og 75 til Handelsselskabet. Regnskabsførerens Indtægt i det Aar var 2800 D. og Udgiften 1900 Rd., saa at Byen beholdt en Summa tilgode hos ham.

Jeg vil slutte disse Blade med den Bemærkning, at ogsaa i disse Aar vedblev Byen at vise Veldædighed mod de ulykkelige Trosforvandte, som Katholikernes Forfølgelser og Krigens Rasen i Tyskland havde fordrevet fra Hus og Hjem [3]).

---

1) Dette er omtrent Beløbet af den anden Termin af den store Kongeskat for 1629, som han havde oppebaaret, men, som vi ovenfor have vist, formodentlig er faldet i Fiendens Hænder.

2) han beregner sig aarlig 15 Daler for sin Umage og 2 Mk. til Papir. Af den Summa, hvormed han har staaet i Forskud, har han ingen Rente beregnet sig.

3) I 1631 beløb denne Understøttelse sig til henved 50 Daler. En Del af de Understøttede 1631—33 vare fra Magdeburg. Desuden "En fordrefuen Adelsmand aff Nieder-Laus. i Sachsen vedt Naffn Christian von Gottsweis medt hans Frue oc Søn 4 Dal. Fincensus Labinscho af Mehrn, Ernst von Manlius af Osenbrøge o.s.fr.

BILAG.

I.

Anno 1625 d. 28de Januar andtuorde jeg Conge Majistadt Buod ved Naffn Niels Oluffsen halffparten aff Byens Bösken-Pendinge paa 50 Personer, som skulle angaa paa den förste Nouember anno 1624 og Endis paa Paasche Afften Anno 1625 huer person om Dagen 7 sk. efter Borgermester Hans Frises Befaling er wdj en Suma 456 Dal. 2 Mk. 9 sk. Samtidt anduorde jeg hannem Til forne pendinge 2 ponnge for 6 sk. dansche, noch foræridt hannem Till driche pendinge 2 Rigsd. men i slette Pendinge 3 Daller. nok andtuorde hannem til en Naadtz-Hold wdj mellem Colding og Ribe 1½ Mk. d. (Udgivtsb. for 1625).

Anno 1625 d. 9 Marts daa gaff jeg Niels Olufsen Tienendis paa Kiöbenhaffns Slott denn Siedste halffparten af Riber Byenns Böschen-Pundinge medt dj thuo schielling dansche miere Till Koste-Pendinge paa huer Personn Ind denn forrige Kongebreff Om formeltte, medt Oppendinge, som iche forgangen var Vdgiffuen efter Conge-Majestadt schriffuelse, som ere Tilhobe wdj een Suma 674 Courandt Daller 5 sk. d men wdj Slette Pendinge 717 Dal. 2 Mk. 5 sk. (Udgftsb.1629.)

1633 d. 1 Febr. tiltolde jeg Jennsz hannsen Konng

Magt. Candselj Bud, Byenns aarlig Bösschöter Schatt fra den 1 Nouember 1632 og til Paasche Aften 1633 paa 50 personer, paa huer Person om Dagen 9 sk. d. wdi Slettpending huer Daller 64 sk. d.

1202 Dal. 1 Mk. 6 sk.

Noch forärret hannem 1 Rosenobell, Som Bormester och Raad haffde sielff bewilget hannem for hannd drog förste gang forgeffuis ephter Samme penge och mat straxs hid tilbage igien 6 Slette Dall.

forärret hannom noch til drichepenge 1 Rd.

(Udgb. 1633.)

II.

Anno 1626 denn 28 Junj daa andtuorde ieg peder Sorrensen Schriffuer paa Riberhus den Conge-Schaatt, Som blef paalagt aff voris kiere herr Oc prindtz befallning att schulle Vdgiffues Till pindtz Dag Anno 1626 520 Rigsdaler mend wdi slette Pendinge

780 Dall.

noch andtuorde Jeg peder Slotsschriffuer paa Riberhus 520 Rigsdaller, som var den Conge Skaat, som bleff paa Budden Till Martinez siedstforledne at schulle Vdgiffues er wdj slette Pendinge . . 780 Dall.

III.

Anno 1626 denn 10 Dag Octbr. daa andtuorde ieg Jeremias handsen Slodtzskriffuer paa Coldinghus 75 Courantte daller Som Riber By ere Tagseredt forre Till Post Buoderne dierris Lönn Fra paasche Anno 1625 og Till Martiny Siedst forledne Anno 1626 effter Borgemesters og Raadtz befallning ere wdj Slette Pendinge . . 93 Dal. 3 Mk.

15 Sept. 1625 gaff ieg Bend Jörgensens for hand var wdj Waarde, Ringkjöbing oc Holstebro medt Skriffuelse fra B. oc R. om Forbydelse att dj iche Skulle komme hid Till Byenn oc holde Marken. Ligl. andre Bud til Husum, T3nder, Flensborg, Aabenraai o.s.v.
d. XXII Augusti da gaff ieg Sörren Römme for hand gieck herfra Oc til Kiöben haffn medt schriffuelse Till herr Candtzeller fraa Borgermester oc Raad derfor
iijj Dall. ii Mk. og saaledes ofte
samdag daa gaff jeg Las Handsen paa Slottenn 3 Dall. som hand haffde vdgiffuen paa Byenns Vegenne for dj Soldatter-Pendinge, han förte medt sig herfra oc til Nyborrig og for samme Pendinge videre at fremsende.

IV.

Anno 1627, 28 Martis Paa Riber-Raadhus nærværindes Borgermester og Roedmend och dj 24 Mend, som idag tilstede vare, adt ephtersom Kongl. Majest. Mandatt idag for menige Almuffue er bleffuen leest och forkyndt om 2080 Enckende Rigsd. schatt, som schall nu udgiffues i 4 Terminer efter Mandattens Indhold, daa bleff idag sambtycket, adt samme Schatt schall indkreffues aff huer Mk. 6 Rd. halfparten schall wdgiffues til St. Volborgdag aff huer Mk. 3 Rd. oe bleff samtykket, adt huo, som iche guodvilligen vdgiffuer sinn Schatt, som dj ere tagsieridt for, schall dieles som en vlydig Borgere, desligest bleff sambtyckt adt di som krefve Schatt skal være ij Aar frj for waeht, oc Byarbeid itt Aar omkring (af Byens Skatteprotokol.)
1627 d. 7 Dag Maij haffuer Knnd Lamdertsen Erlagdt

thil Peder Sörenssen Slodzskriffuer paa Riberhusz den fierde Partt af den stuore paabuddene Kongschatt nemblig 2080 Rigsdaler, som er den förste Termin som thil den Dag schulle betales, nemblig 520 Rigsdaler er vdj Slette Pendinge 780 Daller; ligeledes under den 21 Juli . . 780 Dall.

V.

1625 22 Martis däa gaff jeg en Scharrsandt ved Nafn Jost Nichelai Til hjelper til terependinge medt sine Soldaatterre, fordj hand andt Modit [1]) huos Borgemester om Nadtz Hold [2]) Till forne hans Soldaattere effter Borgermester og Raadzz Befallning 3 Rigsdaler men wdi slette Pendinge . $4\frac{1}{2}$ Daller.
d. 3 Marts gaff ieg Peder Falcke Lütten-Andt Till hjelper til Tere-Pendinge o.s.v. $4\frac{1}{2}$ Dall. og saaledes oftere baade i 25 og 26.

VI.

Den 26 March andtuordit disse ephterskrefne fiire Personner, som bleff udschreffuen thil Kong Mays. tjeneste ephter Borgermester og Raadzs Befaling thil hjelper till Kleder huer 8 Allen Lübschgrath [3]) Allen 1 Mk. er . . 2 Daller
Samtidt antuordit dem huer Ij Allen lerrit til Leninge til deris Kleder . . 12 sk.
Samtidt Andtuordit forskne IV Personner lerrit til fiire Schiorter 34 allen 8 sk. er 3 Daller.
hegter til deris Kleder for 6 sk.

1) anmodet. 2) Nats Hold, Nattekvarter.
3) Lybsk graat, graat lybsk Klæde, saaledes et andet Sted Lybsch Rödt og engelsk Rödt.

noch giffuen Niels Skreder til Arbedtslön for samme Kleder att gjöre . . 1 Dall.
Samtidt giffuen Jenns Terp for fiire par schue, di ocsaa fich . . . ij Dall.
Samtidt fich huer en huorn Kniffschede och Kniffuer . . . . . 1 Daller
til Terepenge huer Bodtzmand, som gieck Till Kiöben haffn . . . 3 Daller.

VII.

d. 21 Juni 1626 betalde ieg Borgermester Hans Friis thou Rosenobler som bleff forærit den hollandske Kaptien, som konfojerdte voris Öxsne offuer den förste Öxsne Reisse. derfor . 12 Daller
oc en Jacobus til en hollandsk Kaptien som konvojerte dem "den anden Öxse-Reisse 6 Dall. 2 Mk.
betaldt Las Frederichren fortering, som en hollandis Kaptien medt sine Folch huos hannem forterredt den anden Öxse-Reisse han confojerdt vores Borgere offuer til Holland . . 4 Dall. 2 Mk. 3 sk.
betaldt Johann Affetecher [1]) for X Kander Viin, som bleff forædridt de tninde Hollandske Captiener medt $7\frac{1}{2}$ Dall.
Samtidt gaff jeg hannem for $16\frac{1}{2}$ Kander Viin for 3 Mk. Kanden, som bleff fordruchen Till Johann Affechter [2]) den Tid Borgermester og Raad haffde ladet forne holl. Captien byde der til Gest XII Dall. II Mk.

VIII.

Denn Aar Anno 1625 noch kommer Byenn thill

1) Johann Pruck Apotheker.
2) K. L. varierer i sin Retskrivning.

kuort paa 634 Daller af forne pendinge Som jeg haffuer annammedt af Byenns Engependinge for Fulde og udj meddellen Tid pending blev aff Sett[1]) oc jeg sidne iche dennem haffuer anderledes vdgiffuen Jnd efter som dj gangbaar vor 84 Dal. 1 Mk. 4 sk.
ligeledes tabt paa 430 58 Dal. 3 Mk.
1624 24 Decemb. gaff Jeg peder Sörrensenn Srifuer Till Oppendinge paa trej hundrede Rigsdaler, Som byenn lonte aff hannem Til denne Conge-Skaatt, fordj han annammedt Smaa Mynndt, paa huer 100 Daller XIIj Mk. d. Er 9 Daller Ij Mk.
1625 26 Aprilis forsendte jeg Till Kjöbenhaffn medt Jachob Michellsen 260 Daler wdj Rytter Myndt, den om att Forsette oc mig derfor gnod Cruon Myndt att forschaffe, huorpaa wdj medellen Tid, den Cruon-Mynt vor Vder Veyenn, bleff affsett, fiech Byen Schaade paa forne pendinge effter Jens Andersens Skriffuelse 39 Dall. 3 Mk. 1 sk.

IX.

Anno 1626 denn November for Terede Borgermester Mortten Lime og Knud Lambertsen paa denn Reise Till Viborrig fram oc Till bage vdj gienn, denn Tid Kjöbstæderne var forschreffuedt aff Dannemarks Raad der att forhöre hvis de forgaff om Landsens Leilighed vdj denne farlige Tid, medt Voggen-Leje, Öll oc Maad, oc haffure oc andre Bekostning, Tilhobe Jnn Suma XXVI D. iii Mk. V sk.
d. 5te August antuordit Jeg Lauritz Jensen Viintapper medt sig paa Rejsen til Rendsburg, daa han uddrog paa Kundschab XXX Däller.

1) afsat, nedsat.

betalt Chresten Schaade for hand Oeg ham fra Ribe oc til Hönkyes . . II Dall.
3 Aprilis betalte Jeg. Borg. M. L. for hans fortering og Vogenleye til Odense, den tidt hand var did med andre Kjöbsteder forschreffuen af Kongl. Maj. 36 Sld, Kort efter samme Aar var Forsamling i Viborg. Ligeledes flere Rejser til Rendsborg o.s.v.

X.

4de Maji giffuen en Schuolemester vd aff Lantte Brunsvig vedt Naffn herrmannes Kannengysser til hjelp til terpenge . . 2 Dall.
noch en fattig Prest af Lantte Beiren til hjelper 2 D.
Fremdeles nævnes blandt mange andre:
"Dogter Johannes Gregorius udaff Bremen, som var fordreffven, en sholmester Johannes Schielling vdaff den Graffue Schatt von der Liepe, en besaatt Mand vd aff Oldenstedt; en af Adel Jochum fon Velchenn vd aff Lantte Brouns Vig, som var dreffuen fra hus og hjem, en Preste-Quinde aff Arniszborrig i Lantte Bruns Vig, tuende Prester af Vestfallen, her Johann Capelmand og her Sander hallermand; Hendrich Schrader af Oldenborrich, som haffde lidt Schaade paa 441 huse vd aff Ildebraud; tuende Preste-Kuinds-Personer ud aff Mönden; en Prest Martines Schallerius; Jacobus Miulius og en anden, som haffde veret fangen udj Törchej. 3 Dall. huer; en Tydsche Quinde Voldruogen o.s.v. (af Regnsk. for 25 og 26.)

XI.

Syyn over Ribe Slots Befæstning d. 13 Maji 1612

For Tings Dom stoed Severin Friis Slots Skriver paa Riberhuus og fremæsket disse efterskrevne VIII

Uvillige Dannemænd, som af Tinget af 11te Mayi 1612 af Fogden blev opnævnt, at skulle gaa med forskrevne Severin Friis og besee, hvor han dem paaviiste og gav tilkiænde, at Borgermester og Raad her udi Riibe hafde tilforn ham paamindet, at effterdi Byen med Portene tilsluttes alle Affien og med Vagt udj denne farlige Feydes Tid bevares, og der omkring ved Slottet ved Dag og Nat haves frie Indgang og Löb, som baade Byen og Slottet var til Skade, uden det i Tide forfærdiges, da fremstoede 8 Mænd, som alle samdrægtelig vunde[1]) med oprakte Fingre og Hellig Aands Eed efter Recessen, at eftersom de vare af forne S. F. paavist ved Slottet paa fiire Stæder, da befandtes der först den Port ved Bleghaven at være aldeles öde. Desligeste Vandporten og en anden Port derhos er ogsaa aldeles öde. Saa ogsaa Pillis Port aldeles at være öde og fordærvet, saa det endelig er fornöden at forfærdiges, saafremt ikke enhver skal have deres frie Indlöb og Gang ved Dag og Nat, som udj denne Feydestid[2]) meget kunde være til Skade baade veb Slottet og Byen, det Gud forbyde nogen uforvarendes Ulykke paakom. (Efter en Afskrift af Ting-Protokollen tagen af Grönlund og indfört i hans og nu Skolebibl. Eksempl. af Ripæ Cimbricæ.)

XII.

1627 29de August giffuen Niels scharkant for den

---

1) vidnede, svore.

2) det var i Kalmarkrigen, hvor dog aldeles ingen Fare syntes at true Byen. Det er muligen svenske Krydsere i Nordsöen og Sörövere, som har voldt denne Frygt.

wmage, han hafte medt Borgerschapet at munstre, efter Borg. Befalning . I Dall. ii Mk.
d. 26 Aug. gaff jeg Sören T. for Raadhus-Skammel att age wd paa Munster-Plads og hjem igjen
d. 25de Sept. daa gaff Jeg Vellum Handsen [1]) for tuo Maaneders Besoldning, som han haffde tjendt Byen att munstere Borgerne effter B. og R. Befaling 60 Daller.
Samtidt andtuorde Jeg hannem paa Besoldning paa en Trum Slaae . . V Dall.
noch Till en Felttechen Trej Allen blau Tafft for VIII Dall.

XIII.

23de September gaff Jeg de fiire Vegtere for den Soldatt, som bleff Schött Vdenn Nörpjordt derfra oc till gy Pedersdaatter i Bödelsgade oc Sidenn at bere till Jorde o.s.v. . . 3 Mk. d.
1627 8 Dage forind att Keysers Folch kom her wdj Byen kam her 4 af Kongens Ryttere i Finkebur [2]) och waar der i trey Dögn og fich di huer 6 Molter [3]) mad og 6 Kander Öll og vaar der samme Tid 3 i Bödelshus, dj lod dennem sjelf bekoste. (Kæmner-Regnsk.)

XIV.

1633, 30 Jan. Velb. Thomas Juul til Estrup contra Villum Hansen i Ribe, som 1629 hafde hafft paa Græsz paa Estrup 30 Öxne strax efter at Fjenderne hafde qvitteret Iylland og skulle betale for hver Oxe

1) en Borger og Avlsbruger her i Byen.
2) Fængsel under Raadhuset, som da var i Grönnegade, for grove Forbrydere. Terp. 460, 3) Maaltider.

1 Rigsort og holde dertil en Dreng for Kost og Lön. Da Freden var sluttet og den sidste Salva-Guarda i Ugen for Pintzedag, da Fjenderne drog af Ribe den 10 Juni 1626 da Thomas Juel hafde været i Landflygtighed for Fjenderne, o.s.v. (af Ribe-Bytingsprotokol for 1633).

XV.

d. 24de September betalte Jeg Olluf Hansenn Raager for 5½ schipund berge fische, som B. oc R. Kjöffte aff hannem Till For Raad udi Byenn denn Tid borgerj forrejste af Byenn er 88 Dall. (dette har vel været paa samme Tid som Lænsmanden rejste, thi ovenanförte Datum siger blot, naar Fisken er betalt).

I en Sag Dynes Lassen i 1631 har anlagt mod en Jacobsen "Hatstofferer" om Tilbagebetaling af de Bekostninger han har gjort paa de i dennes Hus indkvarterede Offiserer, siger Jacobsen blandt andet: "Först haffuer jeg for Fjendens hastige Indfald, som andere godt Folck, flycte af Landet oc ephterlatt husz oc meget andet Formue effter oc det euuentyret [1]) oc icke befalit D. L. eller nogen Anden at giffue Contribution deraff o.s.v.

I en anden Sag hedder det: "at Albertsen ikke vilde sambtöcke nogen i hans Frauærelse at holde Indqvartering aff hans Hus, medens han sjelf den vilde euuentyre paa Lyche oc Fromme, effterdj hand saavelsom andre vor römt for Rigets Fjender".

---

[1]) eventyret, overladt til sig selv.

XV b.

Udskrift af Raadstu-Dom Protok.)

Den Aar efter Gudz Byrd 1631 d. 11 Februari var schicket for osz udj Rette Ebbe Jensen Borger her sammestedz paa den ene og Carsten Godborgson af Gallintsbyll [1]) paa anden, anlangendis nogen tuist dennom imellem wor om forne Ebbe Jensens Schrin, hand vdj sidste Bedröffelige Krigs Tilstande haffde andtuordit forne Carsten Godborsen till throe hende vdj Forvaring, och vdj samme schrin var indpachet aff Guld, Söllf, rede Pendinge og andet Clenodie, som Edbe Jensen beretter, att den Tidt hand komb over till Landet Gallentsböll oc ville erfarre om hanns Godts vor Beholden, daa iblandt andet hanns forne schrin bleff hannom andtuordit, sjuntes hannem samme hanns schrin haffde verit opslagen, oc daa schrinet bleff oplogt saffnede Ebbe Jensen att der var bortte af schrinen en Guld kjede oc en Sjölff kjede, som vor forgyltt, nogle gulde Ringe oc andet mere, daa ephter tiltalle oc denn Sags Lejligheder, saa ephterdi befindis, adt Sagen haffuer verit vdj Retten for Slotzherren paa Thynderhusz, haffuer forne E. J. oc L. G. vedtagen att uere Retten vndergiffuen vdj denne Sag, och sagen der att overdieles, saa vitt Loug oc Rett sig begiffue kand.

---

1) Gallintsbüll, (hos Dörfer Galmsbüll, Danckwerth Galmesbull) var en Ö (Dörfer kalder den en Halvö) tæt ved Land i Bökking Herred, Tönder Amt, strax Norden for Dagebüll. I Danckwerts Tid havde den endnu Kirke og udgjorde et Sogn, nu er den ganske gaaet under paa en lille noget ophöjet Plet nær, kaldet Galmbull Knop, og Indbyggerne ere flyttede ind i den strax indenfor liggende Marienkoog.

XVI.

d. XX Sept. daa gaf jeg Jörgenn handsen VI D. paa nogelle Rejser han haffuer gjort effter Borgemester og Raadz Befaling mod Renszborrig, Flensborrig, Obenraaj, Hadersleff og Kolding om Kundschab at erfare om Fienden var for hande.

Samdag gaff ieg . . . . fordi dj havde holdt enn Vagt paa Torvedt udi XIII Dage oc Nat X Daller.

XVII.

Samdag (XX Sept.) gaff jeg N. medt hans Medtbroder For dj med Byens Pram förde Nogelle af Kongl. Majest Commissarius medt nogelle Heste Tuende Gange fra Aaen og vd Till Schibene paa Reien 2 Daller.

24 Sept. forstrakt Velbördige Agxel Ahrenfelt til Basnis køng. Majestedt Krigs-Comissarj dend Tid han war her vdj Byenn efter B. oc R. Befalning, 40 Daller som jeg hafver Qvittandtz paa.

XVIII.

d. 16 April 1628 udtog Morten Timmermand til den schanz Piordt ndenn Nörpiortdt.

först 2 Fyr Bjelcher for . ii Daller.
noch 1 stuor Fyr Bjelch for 6 Mk.
noch 2 fyr Bjelche for . X —

d. 9de Nov. 27 Andtuorde jeg 4 Pd. [1]) 17 Mark stong

[1]) Et Riber Pund inddeltes i 24 Mk. En Mark er, som bekjendt, ethalvt Pund efter vor Vægt; et Riber Pund blev altsaa 12 af vore Pund; men 4 enh. Mk. danske vilde være en altfor overdreven Pris for 12 Pd. Stang Jern; men strax efter staar anfört 28 enh. Lpd. til en Pris af 13 enh. Daler, saa at altsaa 2 treottend. Lpd. var det Kvantum, der betaltes med 4 enh.

Jern, som kam till hengsel, Kramer oc Söm thill den ny piordt uden Sönderpiortdt for Pund 4½ Mk.
noch fich Anders Tömmerman XIII fyr bjelke, som bleff brugt til Porten udenn Nörpjördt og til Porten uden Sönderpiordt for Stöchen 2 Dall.

XIX.

Oktober 27. Söm "til at slaa Fjeller op medt neden Muren vedt Graffuene for 7 Dal. 12 sk.
6te Oktbr. givet Byens Tömmermænd for deres Arbeid ved Volden paa Slottet . 3 Daler.
noch giffuen dennem . 7 Dal.
Ligeledes i Oktbr. Til Vindebroen Jern for 4½ Daler, 12 Stykker 12 Alens Ege-Tömmer, til 27 Daler.
Til Porten paa Slottet 6 Fyrre Bjelker 16 Al. lange 12 Daler. Baade til Porte og Bro er forbrugt 28½ Lpd. Stang Jern til 13½ Daler, foruden meget Tömmer, som ikke er betalt strax, thi jeg finder anfört Vognleje for 10 Vogne, som har kjört Tömmer til Slottet ved samme Tid. o.s.v.

XX.

1627 d. 30 Okt. andtuordit jeg alle Smedde 5 Stong Jern vejett til hobe 6 Pd. 18 Mk. for Pundet 4½ Mk. som kom till Heste schu og heste schu söm til Felttmarschals Heste. 7½ Dal. 6 sk.
noch trej stong Jern til Feltmars. Arbeid 5 D. 1 Mk. 10 sk.
noch haffuer Jeg betaldt paa adschillige Tider fra 2den Aprilis och till dend 13 Dag Aprilis 1629 XXVI Las Quol, for 9 Dal. 3 Mk., som bleff fordielt till alle

---

Mk. Et andet Sted staar Jern anfört efter Skaalpund, a 4 sk. etPund, altsaa blev et Riber Pund ligt 18 Skaalpund.

Smedde her udi Byenn, som dend Tidt arbejdt for Feltt-marschal.

d. 17de April haffuer (5 Smedde) bechommedt en stuor Parti Kuol huos mig, som ieg haffde liggendes wdj min salig Moders stall, derffor X Daller som kam til Feltmarschals Arbejd.

graf von Sliech den Tidt han var udj Byen 12 Mk. gult Vogs til iii Daller, som kam til nogelle Lys.

XXI.

Anno 1629 d. X Aprilis haffuer Felttmarschall Graff von Sliech paalegt Riber By Jtt tusinde Rigsdaler vdi Pendinge Till aff Schied, der hand bröd op medt sine Folche, Som vi siden bleff Nöd og tuongen Till at udgiffue, Som blef optagenn huos Jochum Clausenn wdaff Töndern. men vdj slette Pendingn.

1500 Daller.

Jtem forterede Borgermester Mortten Lime B. Hanns Friis, Hans Lauersen og Knud Lambertsen paa Reisen til Hamborrig medt Vognlej oc fortering fram oc tilbage den Tid dj blef udfördt att forschaffe samme Pendinge . . . 78 Daller,

XXII.

Paa Langfredag kam Öfuerste Schaffenburg og Graff Fon Norttenborig Till Borrigmester Hanns Friis medt derris Folche, giffuen dennem Öll och Mad Till paa fjerde Paasche Dag, forterede Till hobe 120 Moltter Mad oc Öll, hver Maaltid 8 sk. derfor XV Dall.

XXIII.

Jttem Anno 1628 d. 18 Januari kam Försten aff

hadersleff her til Byenn medt 60 Heste oc fich samtidt till sin heste 8 Tönder haffuer, Tönden 5 Mk. er X Daler.

Samtidt blev bestandendis huos B. Hanns Friis tuo lam heste vdj 6 Uger, som B. motte forschaffe hjö og haffuer oc Öll oc Mad til en Karell som vor huos Samme heste, der For tilhobe XII Dal.

1627 d. 16 December betald 19½ Mader Frandtz Vin, hver Maade for 3 Mk. 4 sk. d. som blef fordruchen Till borgemester hans Frises og Peder Pedersens af Fyrsten oc hans Folch vdj haderslef er XV Dal. 3 Mk. 6 sk.

Samtidt betaldt jeg 2 Maader Spans Viin, for huer Maade 19 Gros er . II Dall. 1½ Mk. som bleff fordruchen vdj deris Lusemendt om Morgenen.

Samdag betalt 6 Maader Spans Viin, hans Flasche Foder bleff fylt medt paa Rejsen er 7 Dall. 8 sk.

1629 den 30te March kam Fyrsten af Haderslef til B. Hans Frises oc vor der paa den femtte Dag, Fortere-de sinne Folch huos hannem 96 Molter Mad oc Öll huer Moltid 8 sk. . XII Dall.

Samtidt bleff fordruchen 16 Kander Viin, Kanden 3 Mk. . . . XII Dal.

XXIV.

XI Maji gaf ieg — for dj thuo stuor Lader Till Stöcherne Att age aff Tieng Gaard oc neder Till Hans Smed derfor . . 8 sk.

24 Juni andtuorde Jeg till Nogelle Tierre, som kam till hjul til Stöcherne.

24 Jully andtuorde Jeg Vognmester XVI Mk. stang

Jern Thil en Pig, som bleff brugt Till Stöcherne er
III Mk.
19 Augusti — — til Nogelle stuor Söm som bleff brugt till Laderne Som dj stöcher paastander paa Volden.
1 Sept. Söm, som bleff brugt Till Laderne paa Runddiellen paa Slotten.
samtidt antuorde Jeg min Feltuebel 7 Pd. 3 Mk. stong Jern, Pund 4½ Mk. som kam Till all Hand Bygning oc Till noget Arbeidt for Attollerj thill Stöcherne.
Den 4de December Anno 1628 Andtuordt jeg Borgermester Mortten Lime og B. Hans Friis Jtt hundrede Rigsdaler Som di andtuorde Ouerst-Lüttenandt, som hand schulle for schaffe Försten vdj Haderslef, som Borgerj var paalagt at schulle vdgiffue Till stenger oc Till Hestepuder oc Till Andett Tilbehöring, som schulle bruges Till Attollerj men vdi Slette Pendinge
150 Daller.

XXV.

Anno 1629 dend haffer B. udgiffuen For en Supplicadz Till Försten paa Haderslef den Tidt de vilde haffve haft Eedt af Borgerne 2 Daller.
Jttem Anno 1629 d. 28de Februar haffuer Borgermester oc Raad paa Mienige Mands Vegenn Foræridt Ouuerst Lütten-andt vdaff Hadersleff En Guld Halsbonnd oc andett Foræring, Koste Tilhobe 236 Rigs-Daller, den Tid han var her vdj Byenn oc anholdtte att ville haffue haft Eedt aff Borgerj hvorfor vi bleff forschonidt, som dj Dannemænd af Vorde oc Ring Kjöbing vor Jnterreredt[1]) medt paa halff Bekostning, der-

1) entreret.

aff tilkomme os 118 Rigsdaller er vdj Slette Pendinge 177 Daller.

Noch blef bekostet paa en Techn Till Forsten paa Hadersleffhus koste 27½ Dall. XX sk. ere vdj Slette pendinge . . 41½ Dall. 4 sk. d.

Samdag blef fordruchen aff Ouuest Lüttenans Folch vdj Hadersleff paa den 3die Dag XIII Kander Veinn Kanden 3 Mk. er . 9 Dall. 3 Mk.

XXV b.

(Uddrag af Raadstu-Domprotokol den 16de Okt. 1629.)

Ejeren af Wesselbjerg Jörgen von Ahlefeld havde ved sin Foged "Erlig oc velacht Mand Jürgen Selch" ladet indstevne en Mand fra Ribe for det Vidnesbyrd, han havde aflagt ved Ribe Gjesteting til Fordel for Jesper Eskildsen, Foged paa Sindinggaard, "anlangendis adt hand effter Quartiermester under Öffuerst-Vagtmester hans Befallning schulle have verit medt Jesper Eschilsen, fougit paa Sindinggaard oc forskne Öu. V. Foreerschudz d. 23de May paa Wesselbjerg, daa forskne J. E. schall haffue bechommedt 140 Faar buordt, som forkne J. v. A. oc forskne J. E. nu omb tuister. Huilchet Widne forschne Jürgen Selch formiener iche adt stemme öffuer Eens medt Quarteermesters Zeddel, som schulle medtföre Foegden paa Wisselbjerg, adt schulle lade fölge Jesper E. oc denne Musquettierer 80 Faar, dess wansiedt schall hand haffue buortte tagen sinf Snese, som forbemeldt er, oc herhuos formiente J. S. Jensen iche adt vere vden en Eenlige Windne, medt adtschillige Ombstendigheder, huorforre forskne J. S. formente, samme Vindne bör Ingen Macht adt have och iche komme Velb. J. v. A. till hender oc scaade

i nogen Maade", videre stevnede han J. Esk. der havde forhvervet Vidnet, da han paastod ikke at have faaet lovligt Varsel, og Byfogden i Ribe, der havde udstedt Vidnet.

Jens Jensens Vidne lyder saaledes: adt han efter Quartermesteren under Ö. V. hanns Befalning var medt en aff Ö. V. Forcerschudtz vedt Nafn Kristopher, adt schulle drage medt J. E. herfra oc till Wesselbierg oc till see, huormange Faar medt sine Lamb, som forne J. E. bechomb paa W. oc siden hannem det til kjende giffue, daa var jeg d. 23de May paa W. oc saa Foegden J. S. medt Muschetteren udtolde först 80 Klippet Faar, daa tilspurde forne Muschetterer hannem, hvorfore hand iche haffde angiffuen for Quartermester, huor mange Faar oc Lam, der var paa Gaarden, oc der tilmedt understandig sig adt lade samme Faar klippe, Hvor till hand suorede, adt alle dj Faar medt sin Lamb saa vell som Uld vor aldt der till Stede, oc udtolde hand nogle flere Faar, som kunde vere 22, desforuden nogen Lamb, som Muschetieren befalde J. E. adt hand schulde till sig annamme, medt nogen ringe Uld vdi en Thynde, huilche hand straxs motte giffue forne Musch. en Zeddel paa, adt hand medt det förste schulde betale Quartiermesteren. Daa bad J. E. Muschet. adt hand schulde lade Fougden J. S. beholbe nogen Faar oc Lamb medt Wld, huilcket hand ocsaa gjorde, och loed J. S. siden ved tou Smaa Drenge driffue forne Faar neder till Alslef oc bestelle tou af Tienerne der, som kunde driffue dennem, huordt forne Musch. vilde haffue dem heden, oc paa 3die Pindzdag dernest ephter betallde Matz Lassen Quartierm. alle

de Faar oc Lamb medt Wlden, som J. Es. fich, for 30 Rigsdaler." Derpaa fremlagde J. E. et Tingsvidne aflagt af 2 Bönder for Vester-Herredsting, Ord for Ord overensstemmende med Jens Jensens; videre et Bevis fra Soldaten, saaledes lydende: "Anno 1629 d. 2te Junij[1]) habe ich auf mein Quartiermeister Befehl alle die schaffe auff Wesselberg ist, Casper Eschelsen zugeleuerdt, vor das Erste 80 schaffe, darnach 22 schaffe mit ihren Lemmer und soll Casper Eschielsen mein Quartiermeister mit die 80 Bezahlen und wenig wolle in ein Tonne. Christopher Boldewein". Fremdeles fremlagdes en Kvittering fra Mads Lassen, Borger i Ride, for 30 Rigsd., som han 3die Pindsedag havde betalt paa J. E. Vegne til Oberst-Vagtmesteren, "baade for di 80 Faar oc for di öffrige". Raadstu-Retten kjendte Vidnet ved Magt at stande. Om Sagen selv findes Intet i Protokollerne, da den ventelig ikke har hört under Byens Forum.

XXVI.

Jttem 1629 denn Juni, bleff Borgermester oc Raad paalagt aff Ouuerst Vagttmester att udgiffue paa Byens Vegenn 300 Rigsdaler formedelst Borgerj Schulle aldeles bliffue fri og Quidt for plunderj dend Tid hann bröd op medt Sienne Folch den Tid Freden bleff vdrobt, vdj Slette Pendinge . 450 Dal.

XXVI b.

(Udtog af Ribe Raadstu-Domprot., 30 Okt. 1629).

Karl Hansen i Lildarum, Herredsfoged i Gjörding-

[1]) efter ny Stil, svarer til den ovennævte Datum 23de Maj efter gammel Stil, som kejserlig Undersaat og Katholik regnede han

herred indankede til Underkjendelse af Borgermester og Raad en Dom, afsagt af Ditlef Hansen Byfoged i Ribe, hvorved han var tildömt at betale sin Broder Villum Hansen Borger i Ribe en Sum Penge, denne havde betalt paa hans Vegne i 1628 til den i Ribe kommanderende Kejserlige Oberst-L. "wansiedt at forskreffne V. H. iche schal haffue for Fougden beuist medt Richtige Quittandz aff denn Öffuerste Lütten. samme Pendinge paa hanns Weigne adt haffue betaldt; Ey hellere for^ne V. H. meddellertidt at Öff. L. vor sjelf her i Landet fören nogen Romb tidt ephter hand vor afdragen, huerchen kreffuit hannem, ell. ladet esche ell. hannem wide samme Penge adt vere plichtig." Karl Hansen vedgaar vel "adt V. H. som min guode Ven medt Öff. L. schulle haffue afftinget" men paastaar "ephter huilchen Aftingning jegh daa straxs haffde V. H. tilschickett buode dj Pendinge, hand mig haffuer ladet wide till Öff. at schulle erleggis oc der till trey Heste, oc V. H. da adt haffue forschaffidt mig derpaa fuldchommen Forsickering iche Aldeniste for dend Sag, medens for Ald Andenn Vdgifft, Plundrerej oc Offueruold, som Jeg daa noch som haffuer optagen som fuldkommen Quittandz o.s.v.

Villum Hansen fremlagde i Retten Byfogdens Dom saa lydende: "Daa ephterdj V. H. for Tingsdom fremblegger i Rette tuende forberörte K. H Sendebreffue, adt for^ne V. H. vilde gjöre sin mueligste Fliid, som hand ingenlunde paa tuifler den Sag adt aftinge huos

---

efter den ny forbedrede Kalender, medens man endnu længe her, som i andre protestantiske Lande, vedblev at regne efter gammel Stil.

Önuerst Lütt. om den Borddag [1]) forne Karl Hanssen och hanns Sönn wdj werit medt den Soldatt vdj Allerup och forskrne V. H. derimod beretter adt han i den effter K. H. skrifuelser oc Sendebreffue haffuer gjort sinn Moyligste Fliid hannem mueligt haffuer weridt samme Sag huos Öff. Lütt. adt aff Thinge och forskrne K. H. schall were hannem Aff samme Tingnings Rest schyldig bleffuen 75 Dal. 1 Rosenobel, 1 Tönde Haffre, noch 2 Gulde Ringe 20 Rigsdaler schyldige, hvilke V. H. vedt sin höieste Eeed oc Salighied Bekrefftiger. Karl H. derimod formente sig for forne V. H. till Thalle wdj denne Sag burde quidt at uere, Indtil han hannem medt Rigtigt Quittantz oc Zedel det kand hannem overbevise. Ephter Slig forberörte Leilighied vidste Jeg iche retter derpaa adt kjende Jndforskrne K. H. Jo bör betalle forne V. H. epther sin Eed, huis hand i saa maader for hannem till Öff. Lütt. vdlagt haffuer, inden 15 Dage ephter Kongl. Majest. forordning skadeslös, eller adt lide diele effter Stadzretten medt wiedere forskrne Domb medförer. Som i Dag for Retten bleff leest oc paaskreffuen. Her huos vdj Retten lagde forschreffne V. H. Idt Tings winder her aff Ribergiesteting vdgiffuen Mand. d. 3die Augusti sidst forleden formeldendis vdj sinn Mening: Ottemend vunde Adt forne V. H. stoedt forne Dag Jndenn Alle fire Stoche for Thingsdomb oc tilspurde K. H. Herritzfougedt wdi Giöring-H. om hand iche haffde begierit aff hannem, hand schulde tinge huos Öu. L. for hannem for den Boerdags Sag, som hand oc hans Sönn gjorde vdi Allerup, oc om hand

1) Bordag, Bardag, Slagsmaal, islandsk "bardagi".

iche loffuit, adt huis hand her vdj giorde schulle hand holle ham schaadeslös. Huor till adt forne K. H. Suarit, adt hand kunde iche benegte det, medens formente dend Sag adt were V. H. betaldt, medt widere forschne Tingswinder medförer, som i Dag i Retten er leest oc paaschreffuen." Et Brev fremlagdes videre fra K. H. dateret Lildarum 10de Decbr. 1627. "Kjere Broder, din schriffuelse er mig til hende kommit, hvorvdj jeg formercher, adt Öffuersten er mechtig hard oc streng och setter gandsche höjt paa Pengene, huilket will bliffue mig gandsche besuerligt adt kan tolle oc vdstaa. Jeg haffde gud ved, gandsche gierne taldt medt dig effter din schriffuelse, nu tör Jeg iche reise adt Weien (?) for dj ferdiges altidt. Jeg tuiffeler ingen Maade paa dig, Adt du jo som min Broder gjör Aldt din Bedste. Kunde det komme i Fordrag da vilde jeg vel strax giffue hannem nogen Pending, adt hand vilde giffue nogen Respit paa Resten till paasche eller Pinsedag ephter hanns egen guode Willie, Adt ieg kunde bekomme nogit aff mine gieldnere hannem adt betalle. Jeg tuiffeler Intet, du jo gjör din bedste medt Tingningen. Kand det iche andet bliffue Jnd som din Schriffuelse formelder, fanger Du adt giöre bescheden, schall Ieg holde din haand quidt, saa du schaldt Ingen schaade lide, den guode Herre haffuer magt kand giöre buode wedt mig oc andere huis hannem siunes. Giör nu som min gnode Broder, wdj Ald tingest, som Jeg dig tiltroer aff din bedste Fliid, medt videre forschne Sendebreff medt förer". Et andet Brev lyder saaledes: "Kiere Broder, din schriffuelse er mig til hende kommet anlangindis den Sag medt

Öuuersten, som ieg forstaaer er höiligen forfördt oc betroedt for de Penge, jeg aldrig kand bliffue eller haffuer werit Mand for, bedendes broderligen du giör din bedste, adt jeg maatte engang komme till en rolig Ende medt Sagen. Huis du udloffuer paa mine Weigne, were sig thou eller trey hundert Daller. schall ieg holde dig ledig oc fri, medt mere som forne Sendebreff medt förrer". Paa disse Breve og ovennævnte Tingsvidne grunder Retten sin Stadfæstelse af Byfogdens Dom, at K. H. skal betale sin Broder de resterende 75 Rigsdal (98½ Sletd.), en Tönde Havre, en Rosenobel og 30 Slettedaler for de 2 Guldringe. I Anledning af denne Sag havde Karl Hansen, Herredsfogden, erklæret, at hans Broder havde opkrævet mere i Skat af Darum Sogn, end han har udbetalt til Oberst-Löjtnanten. Af denne Sag, som er for vidtlöftig og indeholder for lidet herhen hörende til at anföres her, selv udtogsvis, ses, at der ugentligen svaredes 1 Rigsdaler af hver Gaard i Afgivt til Fjenderne, hvilket for de 22½ Gaarde i Darum Sogn, hvoraf V. H. oppebar Afgiften, belöb sig til 855 Rigsdaler eller 1282½ Sletd. for de 38 Uger fra Invasiouen til 8de Juni 1628. Mærkeligt er det, at Skattens Opkrævning overdroges en Ribe-Borger. Samme Villum Hansen har drevet en betydelig Avling, da jeg finder i Byens Regnskaber, at den störste Del af Byens Marker og mange af dens Enge aarligen have været udlejede til ham. Han har ogsaa drevet Studehandel, i det mindste viser en Sag, han havde med Ejeren af Estrup og Sönderskov, at han har ladet 30 Öxne græsse paa disse Gaarde. Vi have ogsaa ovenfor set ham anfört som den, der

kommanderede Borgerskabet, eller i det mindste övede det i Vaaben.

XXVII.

Den 25 Nouember 1627 daa andtuorde jeg Borg. Mortten Lime Viii Rigsdaler som hand haffde udgiffuen Till Feltmarschalls hans Cetterer [1]) for en Frihedtz Breff att borgerj motte handele Oc fare, suom dennem löste medt deris Kiöbenschab er i slette Pendinge

XII Dal.

Den 12 Februari 1628 vor Borg. Hans Fris, Las Bonum oc Knud Lambertsen vdj Hadersleff huos Försten oc daa haffde vj samtlige voris Losement huos Öuuerst-Lütten-Andt, foræridt hans Hofmester og i Kjökkenet Samtidt 4 Rigsdaler [2]). samtidt forteret paa henn Reisen oc hjem vdj Gjen med haffuer paa vores Heste

2 D. 14 sk. d.

noch giffuen en Rytter, som konfoyeret os hen oc tilbage i Gjen . . 1 Daller.

Den 2den Martis gaff jeg Andreas Öuuerst Lüttuandts Schriffuer for en Schriffuelse til Försten oc der Om andholde om Borgerj Jche motte udschibe Cuorn oc Ogsenn efter Borg. Befalning 1 Rigsdaler

XXII b.

(Udtog af Kirkebogen for 1627)

Keyserlige Soldatters oc Officerers Börn döbte her i Sognet i forne Aar.

1) Georg, desz Obristen Wachtmeister Furier Sohn getaufft d. 3 Octobris. dabey 5 Gevattern.

1) formodentlig Sekretær.

2) Det er af dette Sted, blandt andre jeg er bleven ledet til den

2) Martinus Egidii Stewmanns (eines Gefreiten oder Corporalen unter dem Hrrn Obristen) Sohn getaufft d. 13 Octobris dabey 8 Gevattern (5 Manns, 3 Weibs-Personen).

3) Martinus en Feldtscherers Sön indquartiret i Morten Kolstrups Boder.

4) Wentzel en Soldatis Sön af Grönnegade döbt af M. Hans Olufsen (Præst til Katrine Kirke, formodentlig i Provst Sören Andersen Wedels Forfald. Heraf ses, at Börnene ere döbte af Byens Præster).

4) Barbara en Soldates Datter fra Skibbroen. o.s.v. ialt 13 for 1627.

For 1628 er ialt 36 Börn under denne Rubrik, hvoraf vi ville nævne:

3) Paul en anden Soldatis Sön döbt 19de Januari.

7) Adam oc
8) Eua } Tuillinge en Furier-Schutzis Börn aff Bastian Schreders Huss. Stenbodegaden. Suscept. Matz Lassen Byschriffuer, Elisabeth, Laurits Tondings &c.

11) Georg Philip Leonhart Rytter Fouriers Sön. suscept. Lieut. Bersers Frue, Capiten Sprittzendörffer Frue, samme Capitens Fendrick etc. Borg. Hanns Friis, Johannes Pouck.

30) Anna Maria en Rytters Datter afflet i Skjörleffnet ved en Fruerpige fra Stubbergaard. susc. Hr. Jens Strundwad af Guldagger, Regem. Profos Hustru, Wachtmesterens Dame under Rytteriet, v. Prösings Lieut. Datter.

Formodning, at Ob. Loit. Lysser ogsaa havde Kom. i Haderslev og af og til opholdt sig der.

31) Elizabett en Gemeen Webels Datter aff Steenbodegade. susc. Cort Hilmer Koch, Lieut., En Feldschriffuer, en Feldscherer, en Fourier &c. alle aff Mons Schierst. Compagni.

I 1629 ere 13 Börn under denne Overskrift f. E.

3) Hansz Jacob en Rytters Sön af Bredeslippen, afflet i Skjörleffnet hos Sören Schipper ved Anna Olnff d. susc. En Trompet under Rytteriet oc Wachtmesterens Dame.

6) Anna Barbara Leonhart Rytter Furiers Datter, hjemdöbt 9de Martii.
susc. Corporal Minkwitz, Dettlef Hansen (Byfogden) Anna Johan Guldsmids, Marine S. Christensens, Sara Detlefs D.

12) David, Scharprieterens Sön aff det Torquato-Contises Regiment. susc. Regim. Profos. &c.

Endelig findes under Aar 1630:

Marine Lorentz N. offuerste Lieuten. Lysers liffskyttis Datter, afflet i Skörleffnet ved (Navnet in Blanco) döbt d. 7de Januar.

Ligesom Byens Folk ofte have været Faddere ved Fiendernes Börn, saaledes nævnes ogsaa disse, skjöndt sjeldnere, som Faddere hos Byens Folk.

XXVIII.

2den Oct. andtuorde jeg Anders Temmermand dette effterschreffne Temmer til en Gallie, som bleff Satt paa Toruedt effter borgermester bifallning först 1 Jege Tre XII Al. lang for ii Dall. noch 6 stöcher Jege Tre der Till, medt Nogett mere, Som bleff buortte tagen af Soldatterne samtidt for $9\frac{1}{2}$ Mk. Samdag giffuen N. for Jorden at opkaste og Siden nederkaste VIII

huortil de suarede, adt de {iche haffde Forraad, adt de kunne gjöre Udleg, thi det bedste de haffde vor aff Byes. Och ephterdj ieg daa haffde forschaffidt Hopmanden Probiandt vdj forⁿᵗᵉ 12 Dage, maatte jeg selff forschaffe ham fremdieles aff samme husz, huis hand aff mig begerede, som ieg vor haardelig nöd oc tuongen till aff hopmanden och formener, adt ephterdj ieg vdj forledne bedröffuelige feigdes tiid oc Krigs-Tilstand haffuer holden Indquortering aff forⁿᵗ husz udj 62 Uger till forⁿᵉ begge hopmend, som haffde i samme husz deris rette hoffuidt-quartier, Setter jeg udj ald Rette, om forⁿᵉ Peder Jac. iche bör adt betale mig for Vdleg oc Bekostninger ephter richtig opschriffuelses Indhold schadeslös vdj alle Maader uden ald videre Ophold eller lide Deele derfor, o. s. v. Herhuos vdj Rette lagde forskʳⁿ Dynes Lassen hanns schrifftlig Opskrift och forteignelse paa hvis han vdj saa maader, aff Peder Jac. husz udlagt oc contribuerit haffuer, formeldendis som ephterfylger. Anno 1627 om St. Michelsdag Fjenderne komb her til Byen, blef Hopmand J. Sprinsendorf indlagt vdj P. J. Hus, som vor hans hofuitquartier och ephter begge Borgemesteres Begjering forschaffde jeg hopmanden som vor daa i samme Husz 10 Personer, probiandt vdj 12 Dage och hver Person ½ Rigsdal. daglig til Kost belöber sig til 60 Rigsdaler, noch forschaffet jeg vdj forⁿᵉ 12 Dage VI Tönder Öll, huer Tönde X Mk. belöber sig til 10 Rigsdaler siden gaff jeg Hopmand aff samme Husz vdj VII Vger, huer Dag i Vgen 2 Rigsdaler. er 58 Rigsdaler noch foræridt jeg Hopmandens Feltschriffuer, for han hjalp mig til gude huos Hopmanden, saa jeg komb til at giffue 2 Rigsdaler

isteden for probiandt Try Rigsdaler, noch forschaffedt jeg dennem vdj 65 Vgger en Kande Eddike daglig og koste Kanden 6 sk. er tilsamt 455 Kander belöber 28 Rigsdaler 2 Mk. 10 sk. Kuort Tidt effter adt Hopmanden var kommen i denne Husz, tilsendte han mig Buod, adt jeg schull forschaffe Brendeued och forschaffede jeg hannem en Las huer Dag vdj Vggen, huer Lass 12 sk. lübsch, som vdj 62 Vgger, jeg forsckaffte Ved til samme Husz, som er 436 Lass belöber 109 Rigsdaler, noch gaff jeg for huer Las Ved at sauge och klöffue och siden age till samme husz en lybsch schilling belöber sig 9 Rigsd. 8 sk. noch forschaffedt jeg Hopmanden vdj 65 Vger huer Vge ½ Pund Talle i Lius er 32½ Pd. Talle hver Pund 4½ Mk. belöber 24 Rgd. 2½ Mk. noch 6½ Pd. Blaar oc 6½ Mk. Blaar som komb til Lius huer Mk. 4 sk. er 6½ Rd. 1 Mk. 10 sk. Noch forschaffede jeg till samme Husz Soldt vdj 62 Uger huer Vge 2 Schiper soldt er 124 Schiper af huer schippe en Sletdaler belöber sig til 82½ Rigsd. 1 Mk. Summa 429 Rigsd. 2 Mk. 4 sk. Herpaa haffuer ieg bechommedt hör for sjuff Slettedaler, som Hopmand ephter begge Borgermestres begjering loed Byens Tjener tage udaf Peder Jac. husz noch 8 March bloer 4 sk. huer Mk. er tilhobe 5 Rigsd. noch til de rede Pendinge jeg for P. J. Hus haffuer udlagt til hopmand John Sprindsendorp vdj VII Vgger og 2 Rd. huer Dag vdi Ugen, dertil haffuer Ebbe Jensen vdlagt till hjelp aff dend Hus, hand fich aff Iffuer B. 25 Rigsdaler, som herpaa schall afkortes, saa bliffuer der igjen beholden 400 Rd. ringer 3 Mk. 12 sk. noch en billig Rent af mine Pendinge paa det 4de Aar„.

Peder Jacobsen vægrer sig for at betale Erstatning, fordi han ikke har givet D. L. nogen Fuldmagt eller Tilladelse til at gjöre Udlæg for sig, han formener "effteradt Fienderne vdj mit Husz haffuer hafft deris Quartier og Verelse, kunde de iche lade dend nederbryde. oc huilket saa vor, haffuer jeg den saa vel som Guods, Hus og Gord euuenthyret, huor ud offuer jeg meste aldt mit ephterlatte Guods, dernest er meget af husze oc loffte, perneille, Sengesteder nederbrutt og buorte, huilchen schaade iche medt stuor Ombkost kand rettes oc igjen forferdiges oc ved iche heller endnu, huemb ieg min stuor Schaade paa husz og guodz kunde söge, tilmedt formelder Kongl. Majest Ordinantz paa Fredericksborg wdgiffuen udj 1629 d. 1ste Octobris adt hvis Legsmendene for deris Legsbrödre haffuer vdlagt, som er bleffuen tilstede ved Husz oc Guord, dennem det igien at erstadte, derfor kunne de dennem iche billigen undslaae, men de, som vdenlands haffuer verit, deromb er aldeles intet rört."

Byfogdens Indlæg til hans Doms Stadfæstelse var saaledes: "Daa effterdj dedt nochsomb schall vere bevist, adt D. L. en Summa Pendinge af P. J. husz till Contribution haffuer vdlagt i dend bedröffuelige Feides Tidt adt beschierme oc vedt Lige oc Mact att holde det; daa effterdj der iche noget vist vdj lougis Recessen eller vdj Kongl. Majest Forordning deromb formeldis, hvorledis dermedt schal forholdis, da ved jeg ikke Retter derpaa at kunde kjende end adt forsrne D. L. jo bör for sine forberörte vdlagte Pendinge igien adt erleggis oc Betalis af P. J. som samme Hus tilhöre, saauidt vuildige Dannemend kunne bil-

ligen eracte rett at vere, undtagen det aff höye Öf-frighed anderledes betenches eller forordnet uorder end som forskne Dom medförer oc i Dag for Retten bleff leest oc paaschriffuen, oc herhuos berettedt og formiener D. L., adt ephterdj hand höjligen var for-nödig och tuongen till adt giöre saadan stuor Udleg til Contribution, aff forne P. J. Hus oc Gaard ephter hanns fremlagde Opschriffts Indhold, som i Byfougdens Dom er indfört, paa det dend iche schulde bliffue Ruineret och i Grunden ödelagt, som vedst havde schiedt och mange godt Folch i Sandhied vitterligt er, daa P. J. alligevel forholder sig oc iche vil betale, huis hand i saa maader hans hus och Gord til befrielse vdlagt haffuer vdj dend vnde Tidt vansiedt P. J. befandt hans hus oc Gord uschamfiret dend tidt han komb til Byes, daa mange andre deris Huse oc Gaarde var schamferit oc en Part neder Reffuen oc i Grund ödelagt formedelst der iche bleff contribuiret deraff, huil-chet dersom sodann hans stuore udlagde Contribution af P. J. hus til Befrielse, haffde der iche standet den ringeste Bygning deraf, som hans egen tuende Brödre medt en guod Samvittighed iche kand benægte, oc der-foruden mange gode Folch vel vitterligt er, og effter berörte Leilighed satte forne D. L. vdj ald Rette, omb Byfogdens Dom iche bör ved Magt adt vere, soe omb forne P. J. iche bör adt udlege oc betale hannem, hvis han i saa maade P. J. hus til Befrielse vdlagt oc contribuiret haffuer, Wdj lige Maade mötte forne Byfouget Detlef Hansen i Retten oc vor sin ud-giffuen Dom bestandig oc formeente sig ingen Vrett at haffue gjort forne P. J., oc samme hanns vdgiffne

Domb bör ved Macht at uere, Medt flere Ord oc Tale dennem heromb imellem Vaar, da efter Tiltale, Giensuar och denne Sags Leilighed, saa ephterdi D. L. vdj forne P. J. Frauerelse vdj Feigdens Tidt haffuer guoduilligen contribuiret oc giort Vdleg aff forne P. J. sin Medborgers Husz oc Eigendomb hannem till gaffn oc beste paa det att samme hans Husz iche schulle blifue vdaf Fienderne Ruinerit og nederslaget, som de haardelig truett medt, oc som ocsaa visselig hagde schiet, dersom ingen deraf haffde contribuerit, som Jergen Jacobsen forne P. J. broder, Ind oc saa her idag for Retten haffuer bekjendt oc iche kunnet benegtte, som os indocsaa sielff er bedst uitterligt, adt forne D. L. bleff dertil ombedt. Och andere aff voris Medborgere, som vor til stede, vdj forleden wfredts Tidt, der oc saa deris Medborgere, der vor til Landflygtighed dennem til Gafn oc Beste contribuiret oc gjort Vdleg haffuer och dermedt befridt dennem, adt de iche er bleffuen nederslagit oc forderfuen, haffuer guodwilligen siden Freds Tid de ere kombne hiemb erlagdt oc igjen betalt, hvis derr medtborgere vdj saa Maader, i deris Landfllyctighed for dennem vdlagt haffuer, daa ephter berörte Leilighed wide vi iche imod Byfougdens Domb adt sige, medens ved Magt adt bliffue oc forne P. J. adt igjen betale oc fornöye forne D. L., huis Vdleg, hand i de Maader forstragt oc vdlagt haffuer, saauidt somb aff vuillige Dannemend af hans Medborgere kand erachtes og affreignes Rett og Billig kand vere.

Denne Dom er afsagt 27 April 1632, men Citanten har ikke efterfulgt den, thi under 12 Octobris

s. A. findes atter samme Sag omhandlet i Raadstu-Protokollen og tildels med selv samme Ord, og da dömtes P. J. til at betale D. L. efter en af 4 navngivne Mænd foretagen Overregning paa det gjorte Udlæg, hvorved D. L. Fordring var nedsat til 230 Slettedaler.

I en anden Sag af ligtende Indhold er ikke Ejeren af et saadant forladt Hus, men en Panthaver dömt til at erstatte de paa Husets Indkvartering gjorte Bekostninger, som den, der havde störst Fordel af Husets Konservasjon.

XXX.

Huis, som ere bleffuen Öuuest Lütten Andt foræredt medt.

Ittem Anno 1628 betallde Jeg Laust Jensen Viintaper for en Pibe Spans Viin 90 Rigsdaler Som Borgerm. oc Raad kiöffte aff hannem oc bleff foræredt Öu. L. medt. vdj Slette Pendinge 135 Dal.

Anno 1628 d. 28de Oct. kiöffte Bor. oc R. en Sölff Kande vegett 90 Lod Sölff aff Morten Frederichsen for 45 Rigsdaler Som bleff foræredt O. L. medt, vdj Slette Pendinge . . 67½ D.

Jttem 1627 d. 27de Dec. betallde jeg en Sölff Kannde, Som vor forgylt Vdenn oc Jndenn, Som Vegett 44 Lod Koste medt forgyldning Tilhobe 37 Rigsd. 55½ D.

1628 denn XVI Maij. Kiöffte B. oc R. aff Jfuer Jensen i Houm (?) en guld Armbond, som vor besatt medt Demanter paa, Som bleff foræredt O. L. medt. koste 154 Rigsd. oc vdj Sl. P. 231 Dall.

Ittem 1628 denn 22de Aug. bleff forær. O. L. 2 Stöcher

fiin Rödt engelsk oc Boyerder[1]) Till Lyberj paa sine Folche koste Byen . 150 Dall.

Endnu findes under ovenanförte Overskrift följende kuriöse Post. 16 Maij andtuorde Jeg Velbördige Carsten Ginsterup 24 Rigsd., som hand schulle leuere O. L. paa en Manedtz Viinn öffuer Sinn Buor oc hand dennem iche leueredt fra sig men heholdte deraf VIII Rigsd. dj XVI fiich ieg vdi gjenn er XII Dall.

XXXI.

Anno 1628 betald til Jörgen von Emrich vdaff Hamborrig X Rigsd., som General-Profos haffde ladet hiente huos hannem oc fordruchen vdj medellen Tid hand var her vdi Byenn.

Noch haffner samme Gieneral-Profos bechommedt paa adschiellige Tider vdj medellen Tid hand vor her vdj Byen oc Nogelle Gang hand vor her vdi Byenn Siden han kam till Tönder. 4 thönder. 7 schiper haffuer, schipen for 7 sk.

d. 8de Nov, 28 fich hand huos mig paa hans heste som vor XVI stöcher en las Mersch hjö derfor 7 Mk.d.

XXXII.

Ittem 1629 d. XXII Juli giffuen Kaptien ved hans Munster schrifuer paa hans egenn Person oc hans Officierer som Quittandtz herhuos schal beuise 50 Rd. i Slette-Pendinge . . 75 D.

Ittem dend XVII Juli andtuordet Capitainen en Vgs Besoldning paa hanns Person oc hans Soldatter 200 Rigsd. er . . 300 D.

---

1) Borter, Tresser,

29 Juli og 5 Aug ligeledes, og endelig 12 Aug. andtnordet Capitainen Till Besoldning paa hans Rejse 175 Rigsdaler er i slette Pendinge 262½ Dal.
Noch andtnordet Jeg hannem till en Foræring 2 Rosenobler er . . 12 Dal.
noch 2 Pong til samme Pendinge for 6 sk.

XXXIII.

Jttem Anno 1629 denn 16 Nouuember haffuer jeg bettald paa adschillige Tider Till Borgerj XXVIII Tönder Rog, Som ere forbagt vdj bröd oc Kouringe Som Soldatterne haffde Becbomedt medt paa Reisen Till Probi-Andt, Som blef leueredt Nedenn paa Crann Som Vegett til Sammen 19 schipund XVI Liszpund For huer Liszpund Tagseredt for 1½ Mk. er vdj Pendinge . . 148 Dall. 2 Mk.
Jttem haffuer Jeg til adschellige Tider betald till borgerj for Jtt hundrede oc Thi Tönder Öll thönden 2 Daller, som dj haffde ladet brue Till Soldatterne, Som dj fich medt dennem paa Rejsen, eft. B. oc R. B. 220 Dall.
Samtidt gifffuen Madtz Lasen For 2 Tönder gaat Öll, Tönden 3 Daler, som Capteinen Fich paa sinn egenn Person.
Samtidt haffuer jeg betalt 80 Öll-Tönder huer Tönde For 1½ Mk. . . 30 Dal.
8 Dag Augusti leuerett Jeg sil Kongl. Majestadtz Capitienn Oc Folch paa Reisen herfra oc Till Holland 3½ Tönde Smör for 18 Daler. huer Tönd. 1 Tönd Flams Sield for IX Daler, 1½ Tond. for 7½ Dal T.-

betalt till Borgerj for 17 Riber Pund Vost, For Pund 1 Dall., som bleff Uddeelt till Soldatter paa Reisen.

XXXIV.

Anno 1630 denn V Dag March daa bleff foræridt Kong. Majestedzs Capitienn Ved Naffn Luckas Henrichsen 3 Rosenobel, som Borgermester oc Raad Foræredt hannem medt, Fordj Byenn motte bliffue Forskonedt Fordj hand haffde Kong Majestedts schriffuelse att udttage Nogelle Bodtzmend, och her vaar iche Forraad derpaa effter Borg. oc Raads Befall. Er vdj Slette Pendinge . . XVIII Dall.

noch i March gaff jeg Engelberth Andersen Som Conge-Maiestedt Captein ved Naffen Luckas H. haffde forteredt huos hannem den Tid hann vor her vdj Byenn oc udschref Bodzmend paa hans Majestedzs Vegenn, effter hans vdgiffne Sedel XV Dal.

XXXV.

Ando 1629 d. 19 Dag Septembris paa Riber Raadhuus, vdaff Borgermester och Raadmend och dj 24 Mend bleff samtyckit, adt denn epther schrefne Schatt, som nu er lagt den 16 och 17 och 18de och idag d. 19de thil Byens Wdgifft och andere Tynge baade thil Bygning och andre Beschweringe, som Byen paaligger och er vdj Gjeld kommen vdj denne forledne bedröffuelige Krigs-Tilstand, som schall opkreffues ottedobelt. Och bleff nv idag som oc tilforne sambtycket och vedtagen, Adt huo som icke guoduillige vdgiffuer sin Schatt, naar han trende Gange er krefuidt aff schattmesteren, daa schall hand der for ved Domb tiltalis som en vlydige Borgere och for sin paalagde schatt

dieles til Giesteting och iche achtes den Dag ephter for Borger.

XXXVI.

Udtog af Lambertsens Indtægt paa Byens Vegne for 1630.

Indbetalte Restanser 324 Dal., deriblandt Villum Hansen en resterende Mark-Leje af 193 Dal. 75 Dal. laante af Hans Friis som Formand for Saltkompagniet, de af Slotsskriverne som Godtgjörelse vdbetalte 1332 D. 3 Mk. "Bröde-Pendinge" 6 D. Leien af Stampmöllen 15 D., af 15, som have taget Borgerskab i Aaret a 3 til 5 Rigsd., 96½ D.; Skattependinge 551 D.; Rente-Penge 26½ D.; Mark-Leje 166 D. (den störste Del af Mark-Lejen betaltes i Almindelighed först næste Aar, Siebien-Toft, stuor Ny Marche); "Engpendinge, 1614 D. (deraf for "stuor quobro 514 D., lild quobro 321; Huo Eng 91, Snebel Tong 150, Storum Kloche eng 36 D. Tyr-Eng paa hollum 34 D., Tyr-eng paa Oster Maade 22 D., Sönder Kjær 281, Nör-Kiær 34 D.',)

Andre mindre og större Indtægter oppebares af Kæmnerne, som Leje af Byens Boder, af Byens "Schrang" ligeledes af Byens Pram (1½ Mk. for en Gang til Holmene, till "skuor" 3 Mk., til Aamund 4 Mk., til Rheden 1 D.) Bropenge af Öxne[1]) og Varer,

1) Af hver Oxe, som udskibedes herfra, betaltes i Bropenge af udenbys Köbmænd 2 sk. og af indenbys 1 sk. I Aar 1627 beløb de af Udenbys svarede Bropenge sig til 102 D. 14 sk, de af Indenbys til 33 Dal. 1 Mk. 10 sk. Der er altsaa af Fremmede udfört 3271 Öxne, og af Byens Borgere 2138, ialt 5409 Stykker. (Matz Limes Regnskab over Maale-Vejer og Bropenge for 1627).

Vejerpenge, en Afgivt af Skibe, "et Stöck van Acht" af hvert Skib (formodentlig fremmedt), i 1627, 57, Stade-Penge ved Markeder. o.s.v. Disse Indtægter anvistes Kæmnerne til Bestridelsen af de Arbejder, de förte Opsyn med: Byens Bygningers Vedligeholdelse, Vejenes, Broernes Istandsættelse o.s.v.

Rettelser.

Pag. 15 Lin. 6 Komma glemt mellem Krag og wulff.
— » Lin. 13. Fra bortfalder.
— 17 7 Lin. fra neden Smedegade læs Snicgade.
— 19 Lin. 3 anrettet læs indrettet.
— 21 Lin. 17 Rekvisitioner læs Rekvisitioner.
— 23 Lin. 6 fra ned Deller læs Daler.
— 29 Lin. 22 og 23, først i 1629 bortfalder.
— » Lin. 24, mellem Leilighed og sat indskydes: først i 1629.

Dimittenderne fra Ribe-Skole for 1834.

1. Emil Conrad Valdemar Lassen, en Søn af Kammerraad og Toldinspecteur Lassen i Ringkjøbing.
2. Frederik Peter Ohm, en Søn af Toldinspecteur Ohm i Skodborg.
3. Hans Thomas Ohm, ligeledes en Søn af Toldinspecteur Ohm.

(Ordenen, i hvilken de dimitteres, beroer paa Examens Udfald.)

Examen begynder den 13de September og holdes i følgende Orden:

Løverdagen	den 13de Septbr.	Alle Classer dansk og latinsk Stiil.
Mandagen	— 15de —	Dimittend., Form. Hebraisk og Tydsk, Efterm. Religion og Fransk.
Tirsdagen	— 16de —	Dimittend., Form. Latin, Efterm. Historie og Geographie.
Onsdagen	— 17de —	Alle Classer Religion.
Torsdagen	— 18de —	Dimittend. og øverste Cl. skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Fredagen	— 19de —	Dimittend., Form. Mathematik, Efterm. Græsk.
Løverdagen	— 20de —	Alle Classer Naturhistorie og Tydsk.
Mandagen	— 22de —	. . . . . Latin.
Tirsdagen	— 23de —	. Form. Hebr., Efterm. Dansk.
Onsdagen	— 24de —	. . . . . Græsk.
Torsdagen	— 25de —	. . . . . Fransk.
Fredagen	— 26de —	. . . . . Mathematik.
Løverdagen	— 27de —	. . . . . Historie og Geographie.

Examinationstiden er hver Form. fra Kl. 8—12 og Efterm. fra 2—6.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Tirsdagen d. 30te Sept., om Eftermiddagen Kl. 3.

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1835.

Fjerde Samling.

Af

P. N. Thorup,
Rector og Professor.

Trykt i Ribe hos C. sal. Hyphoff.

Correctionen

angehende

Bayn Bibe.

Abgedruckt
im Unterhaltungsblatt für den öffentlichen
Anzeiger i Bibereckboer attikele
1853.

Dieses Exemplar

ist

D. M. Thorup,
Doctor og Professor.

Trykt i Brüder Boe E. fon. Bogtrykk.

Historiske Efterretninger

om

Riberhuus.

Af

P. A. Thorup,
Rector og Professor.

Trykt i Ribe hos C. sal. Hyphoff.
1835.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Til mine Læsere.

Det er en Erfaring, som udentvivl Enhver vil kunne gjøre, der indlader sig i en nøiere Undersøgelse af et meget indskrænket Omfang: at der i Hovedværkerne, som udbrede sig over det Hele, hvoraf det valgte Æmne kun udgjør en ubetydelig Deel, findes enkelte Mangler og Urigtigheder. Denne Erfaring har jeg ogsaa undertiden gjort ved nærmere at prøve de Efterretninger, som i Terpagers Beskrivelse og den Danske Atlas eller andensteds findes om Ribe. I det jeg bemærker slige Ufuldkommenheder, hvor de findes, er det ingenlunde min Hensigt at nedsætte disse fortienstlige Værker, hvis Værd jeg tilfulde erkiender, men kun at bidrage en liden Skjerv til deres Berigtigelse og Fuldstændighed. Hvis jeg har opnaaet denne Hensigt i nærværende Afhandling, kan den vel ikke kaldes unyttig eller overflødig. Men var det end ikke Tilfældet, (hvilket jeg dog tør haabe, at det er) vilde ikke destomindre en samlet Fremstilling af det, som hos mine Forgængere findes om Riberhuus, neppe være de Læsere uvelkommen, som, uden just at gjøre Oldgrandskning til en Hovedsag, ønske at vide noget Tilfredsstillende om dette i sin Tid berømte Slot, hvoraf nu kun en nøgen Voldplads staaer tilbage.

Mere har jeg ikke at sige om dette Forsøg, til hvis Udarbeidelse jeg har benyttet endeel utrykte Kilder, som her eller andensteds vare at opdage. For den ubindrede Adgang til Raadstuearchivet i Særdeleshed tillader jeg mig at bevidne Byens Øvrighed min forbindtligste Tak. De Mænd, som forresten have rakt mig en velvillig Haand til dette lidet Arbeide, har jeg paa sine Steder nævnet med fortient Erkiendtlighed.

Nogle Værker, som oftere citeres af mig, har jeg for Kortheds Skyld betegnet saaledes:

Ripæ Cimbricæ Terpagrii	R. C.
Ejusdem Inscriptiones Ripenses	Inscr. R.
Suhms Historie af Danmark	H. a. D.
Pontoppidans og Hofmanns Danske Atlas . . .	D. A.
Det Danske Magazin	D. M.

Det Nye Danske Magazin . . . . . N. D. M.
Hvidtfeldts Danmarckis Krønike. Khvn. 1652. . . D. K.
Holbergs Danmarks Historie . . . . . Holb.
Christianis Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein. Flensburg u. Leipzig 1775—79. . . Christiani.
Stiftsarchivets utrykte: Documenta antiqua Dioeceseos Ripensis . . . . . D. A. D. R.

Andre Forkortninger behøve vel ingen nærmere Forklaring.

Blandt nogle mindre betydelige Feil, som ere undgaaede Correcturen, vil jeg kun bemærke:

S. 39. Lin. 7. 1750 læs 1759.

Bil. S. 7. tilføies foran 1537: Af Kong Christian den Tredie.

S. 18. Lin. 8. 1533 skal være 1553.

De Berigtigelser, som den indsigtsfulde Læser ivrigt maatte finde Anledning til i denne Afhandling, eller den fuldstændigere Oplysning, han maatte være i Stand til at give om en eller anden Deel af dens Indhold: skulle med Taknemmelighed blive benyttede, hvis de meddeles mig, og jeg en anden Gang faaer Leilighed til at fremme Fortsættelsen af de i en ny Række af Programmer begyndte Efterretninger om Byen Ribe.

Forfatteren.

Paa min forrige antiquariske Vandring omkring i Ribe (Progr. 1833) standsede jeg i Byens vestlige Fjerding, hvor efter min Formening St. Clemens Kirke fordum har staaet.

I Nærheden af denne laa Riberhuus, hvis Voldplads og Grave endnu sees. Efter Danckwerth[1]) skal dette Slot være anlagt i Aaret 1115, under Kong Niels, den sidste af Svend Estrithsens Sønner. Terpager[2]), Hofmann[3]) og Suhm[4]) anføre det samme Aarstal; men den sidste, ligesom og Terpager, nævne desuden til Hjemmel for deres Beretning Rotger Hermannsen, en Professor i Harderwyck, af hvem man har en Beskrivelse over vore skandinaviske Lande,

1) C. Danckwerths Neue Landesbeschreibung der zwey Herzogthümer Schleswich und Holstein, 1652. S. 78: „Die Stadt Ripen) ist sonsten durch die Kunst nicht befästiget, hat jedoch ein Schloß an der Westerseiten der Stadt belegen, mit vier kleinen runden Bollwercken aber tieffen Graben, auff die alte Manier befästiget: Dieses Schloß soll 1115 erst erbawet worden sein."
2) R.C. p. 33. 3) D.A. T.V. p. 618. 4) H.a.D. T.V. p. 212.

men som skal være en maadelig Compilation af Danckwerth og Andre [1]) Jeg seer derfor ingen Grund til hellere at beraabe sig paa den første end paa den sidste, der dog er den Kilde, hvoraf hiin og de øvrige have øst, saameget mere da Danckwerths Navn som Geograph ikke har mindre Vægt, endskjønt han vel ei var Lærer ved nogen Høiskole, men, som bekjendt, Medicus og Borgemester i Husum. Riberhuus, af hvis Bygninger for Tiden kun nogle hugne Stene ere tilbage, der nu og da udgraves af Jorden, har følgelig opnaaet en Alder af over fem hundrede Aar, førend det efter de svenske Krige (1644—45 og 1657—60) ganske gik tilgrunde. I saa langt og saa bevæget et Tidsløb var det Vidne til adskillige mærkelige Begivenheder, hvis Erindring maa forbinde sig med Stedets Betragtning, om ellers den nøgne Græsbanke med sine rørbevoxte Grave skal haabe at opvække mine Læseres Deeltagelse.

Riberhuus viser ved sin Beliggenhed, at det maa være anlagt i den Hensigt at beskytte Byen og dens Handel mod Sørøvere og andre Fjender.

I Nyhedens fulde Glands blev det saa at sige indviet af Kong Niels ved hans Søn Hertug Mag-

---

1) Nicolai Petri Sibbern Bibliotheca historica Dano Norvegica, Hamburgi et Lipsiæ 1716, p. 116: „Taceo Rutgerum Hermannidem juris utriusque Doctorem et Historiarum Professorem Hardervicensem, cuius exstat descriptio Daniæ, Norvegiæ, Slesvici atque Holsatiæ. Amstelod. 1670. 12mo edita. Descriptionem hanc bipartitam Chronologicam ex Pontano, Danckwerthio et Zeilero collectam vocat Cl. Nevius in Accessionibus supra citatis p. 335. Dictionis autem sordes et exiguum judicium notavit Cl. Mollerus in Isagoge P. p. 1. 7."

nus's Bryllup med den polske Prindsesse Richiza (1127) [1]). Man valgte Ribe til denne Høitid, siger Saxo, fordi Byen drev megen Søhandel og havde Overflødighed af alskens kostbare Vare. Her, fortæller Hofmann [2]), at Brudgommens Misundelse optændtes ved Synet af den Pragt, med hvilken Knud Lavard, Erik den Eiegodes Søn, optraad blandt Bryllupsgjæsterne; men af Saxos nedenanførte Ord sees, at det var hans Fætter Henrik Skatelar, som især var den Misundelige. Ham var det, som lod Hertug Magnus vide, at Purpurdragten ikke beskyttede hans Bryst mod Sværdet, hvorpaa denne svarede: Faarepelsen beskytter dit ikke bedre. At Magnus dog ogsaa har seet skjævt til denne Pragt, er sandsynligt nok, da han iøvrigt var skinsyg over Knud Lavards Berømmelse og betragtede ham som sin Medbeiler til Danmarks Throne: en Skinsyge, der siden gik saavidt, at han blev sin uskyldige Frændes Banemand. Morderen faldt derefter selv i Kampen mod

1) Suhm D. H. l.c. S. 213 og 302. — Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ. Soræ 1644. p. 235. Dimissa classe nuptialia sacra apud urbem Ripam agi placuit. Illuc siquidem frequens navigiis portus oppido splendidam mercium varietatem importat. Ubi cum Canutus in veste Saxonica cæteris cultior progrederetur, Henricus (Skatelar) obfusis invidia oculis alieni cultus splendorem ferre nequiens, orta inter ipsos altercatione, latus eius adversum gladios ostro tutum fore negavit. Quem Canutus nihilo magis ovillis securum tergoribus respondit: lacessitum vestis suæ fulgorem urbano rusticitatis opprobrio speciosius quam minis aut conviciis ultus. Hvidtfeld (Danmarkis Riges Krønike. Khvn. 1652) beretter ligeledes at „Brylluppet stod til Ribe"; men kalder Prindsessen Sventeslava. At hendes Navn var Richiza, vises hos Suhm l. c. p. 297.

2) l. c. p. 612.

den Aflivedes Broder Erik, som besteg Thronen, da Kong Niels var bleven dræbt af Gildebrødrene i Slesvig. Denne Erik, med Tilnavnet Emun, giver ligeledes Ribe og dets Slot en tragisk Mærkværdighed. Det var herfra Kongen begav sig til Hvidding-Ting, hvorfra han under Ligklokkernes Lyd førtes tilbage, myrdet af Sorteplog (1137) [1]). Han ligger begravet i Ribe-Domkirke. Medens Knud Lavards Søn, Valdemar, kæmpede med sine Medbeilere om Danmarks Krone, havde een af disse, Svend Grathe, nogen Tid Ribe inde og gjæstede da vel ogsaa dets Slot (1155). Om dennes Overvinder, den nysnævnte Valdemar, som var den første danske Konge af dette Navn, eller om hans Søn og Eftermand, Knud den Sjette nogensinde besøgte Riberhuus, er mig ubekjendt; men den sidstes Broder, Valdemar den Seierrige opholdt sig her med sit Hof (hvis man kan troe Kæmpevisen) paa den Tid (1205), da Prindsesse Dagmar kom herind i Landet for at modtage Kongens Haand. Thi saa hedder det i den gamle Folkesang:

For Mandøe kasted' de deres Anker
Alt paa den hviden Sand,
Toge de hin unge Froken Dagmar,
De løfted' hende først paa Land.

Toge de hin unge Froken Dagmar,
De løfted' hende først paa Land,
Valdemar, Konning af Danmark,
Han rækker hende hviden Haand.

1) Suhm l. c. p. 514. Langeb. Scriptores T. 1 p. 62 o.fl.St., hvor det vises, at det var paa Hvidding- ikke Urnehoved-Ting, at Kongen blev myrdet.

Der var Silke og Skarlagen rød
Saavidt paa Jorden udbredt;
Dagmar fulgte baade Fruer og Møer,
Hun blev paa Riberhuus ledt. [1])

Dog bør jeg ikke fortie, at Suhm drager den her anførte Omstændighed i Tvivl, da Brylluppet ifølge Hvidtfeldts Beretning stod i Lybek og ikke, som det næstfølgende Vers tydelig nok tilkjendegiver — i Ribe.

Saa aarle om den Morgenstund
Længe førend det var Dag,
Det var unge Frøken Dagmar
Hun kræved sin Morgengav'.

Suhm siger nemlig herom: "Visen lader hende lande ved Mannøe, som dog ligger Vesten for Sønderjylland, hvorhen hun venteligen ei kom paa denne Reise, og Brylluppet staae paa Riberhuus, men Hvidtfeldt venteligen rettere i Lybek, hvorhen Strange ledsagede hende med 30 Riddere." [2]) Uden at ville — paa den historiske Sandheds Bekostning — tilvinde eller tilvende Riberhuus den Ære at have seet den yndige Dagmar som attenaarig Brud indenfor sine Mure, tillader jeg mig blot i denne Anledning følgende Spørgsmaal. Hvad er rimeligst, enten at fæste Lid til Folkesangen, hvor — efter alle Omstændigheder — Riberhuus ikke kan være nogen Skrive- eller Trykfeil, eller at følge Hvidtfeldt, hos hvem en mulig Forvexling af Ribe og Lybek aldeles ikke for-

1) Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen, udg. af Abrahamson, Nyerup og Rahbek. Kbvn. 1812. 2 D. S. 79.
2) H. a. D. T. 9. S. 70.

resten strider mod hans korte annalistiske Beretning? Kan det opvække stor Tillid til Hvidtfelds Nøiagtighed, at han just paa samme Sted tager feil af Dagmars Fader og kalder ham Johan istedetfor Primislaus? [1]) Var dog Ribe det Sted, som Kong Niels havde udseet til sin Søns Bryllup, som Kong Valdemar selv sidenefter valgte til sin førstefødte Prindses Formæling, — det Sted, hvor ogsaa Kong Erik af Pommern feirede sin Søsters Forbindelse med Hertugen af Baiern: hvad usandsynligt er der da deri, at ogsaa Prindsesse Dagmar stod Brud i Ribe? Lad end den poetiske Frihed skalte og valte med Biomstændigheder: den pleier dog at lade Hovedsagen (det af Historien eller Sagnet meest bekjendte) uantastet. Især forekommer det mig besynderligt, at Kong Valdemar vilde holde Bryllup i Lybek, naar han dog agtede at føre sin Brud til Ribe for der at boe med hende i Fremtiden. Thi at Kongen har opholdt sig meget paa Riberhuus for at være i Nærheden af de tyske Provindser, som hans seierrige Vaaben underkvang, er vel uden for al Tvivl. Her var det formodentlig, at Dagmar fødte ham den omtalte — altfor tidligt bortrykkede — Prinds Valdemar (1209) [2]), som ligeledes her i Ribe blev formælet med den portugisiske Prindsesse Eleonora (1229) [3]); her var det — efter Alles Tilstaaelse — at den elskede Dronning endte sine af Dannerfolket velsignede Dage (1212) [4]).

---

1) Langb. Scr. T. IV p. 280. Suhm l. c.

2) Suhm H. a. D. T. 9. S. 150. 3) Hvidtf. D. K. p. 197.

4) Suhm H. a. D. T. 9. S. 206, hvor han blandt flere Dødsaar finder det ovenanførte rimeligst og troværdigst.

Selv i Fortællingen om Dagmars Død holder Suhm sig ganske til den bekjendte Vise, som skildrer Kongens ømhedsfulde Jil, ved Budskabet om Dronningens farlige Tilstand, med følgende livlige Træk:

Der Kongen drog fra Skanderborg
Da fulgte ham hundrede Svende,
Og der han kom til Gridstedbroe,
Fulgte hannem kun Dagmars Dreng.

Der han red over Randbøl Hede,
Da fulgte ham femten Svende,
Der han kom over Riberbroe,
Da var den Herre alene.

Deraf, siger han, seer man, at Kongen har elsket Dagmar, endskjøndt han tillod sig Utroskab mod hende efter store Herrers Viis. Af en anden Folkesang laaner Suhm fremdeles det, som han selv tilstaaer, herligste Minde, der kan sættes Dannerfolkets Yndling, de Vers, hvor Talen er om Dagmars Bryllup:

Der glædtes ved baade Store og Smaa
Den Fattige med den Rige,
Der glædtes Bonde og Borger mest
Af Hjertens Grund tillige.

Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred
Hun kom goden Bonde til Lise,
Havde Danmark altid saadanne Blomster
Man skulde dem ære og prise.

Alle saa mange i Danmark vare
Dem monne Dagmar behage,

Saalænge hun levede paa Jorden her,
De havde saa gode Dage.

Saameget (og vist ikke ufortjent) Hensyn tager iøvrigt den berømte Forfatter i sin Historie til disse minderige Sange; kun naar de fortælle ham om Dagmars Bryllup i Ribe, betænker han sig paa at fæste Lid til deres Beretning! Men er den da i dette Stykke mindre sandsynlig, mindre troværdig? Dette have idetmindste vore nyeste Udgivere af de danske Viser fra Middelalderen ikke antaget, saavidt man kan skjønne af en Anmærkning til det 7de Vers af Visen (LXVII) om Kong Valdemars Frieri til Dronning Dagmar. Denne Anmærkning (S. 349) lyder saaledes: "De gik tilskibs;" (de Herrer, som skulde hente Prindsessen) "ventelig, siger Suhm, fra Sjelland over til Lybek eller Meklenborg. Men da Kongen holdt Hof i Ribe, seglede de snarere derfra ind til Elben og op ad den til Bøhmen. Dette bliver saa meget rimeligere, da de, kommende tilbage, lande ved Mandøe. Den følgende Vise" (som før er omtalt) "siger det ogsaa udtrykkeligt." De ansaae det altsaa ikke for umuligt, at Hvidtfeldt har feilet.

Under de Uroligheder, som herskede mellem Valdemar den Andens Sønner Kong Erik Plogpenning og Hertugerne Abel og Christopher, indtoge disse sidste Staden Ribe tilligemed Slottet (1247), men bleve endnu samme Aar fordrevne derfra af Broderen, som ogsaa forhen havde besøgt vor By (Mai 1242, Jan. 1246 [1]). At Kong Erik undertiden op-

1) Bil. 1.

holdt sig paa Riberhuus mere end for et kort Besøg, kan man formode deraf, at Brødrene ved Slottets Erobring toge der mange af hans Hoffolk, Riddere og Svende, samt Prindsesserne Sophie og Ingeborg tilfange [1]). Som Konge saae Ribe Abel (for hvem Cain nu havde været et mere passende Navn) i Februar 1550, og Christopher i Juli 1252 [2]). Den sidste døde her pludseligen den 29de Mai 1259, efter Nogles Mening ombragt ved Gift. Derom tale dog de Geistligheden hengivne Annalister ikke, hvilket er meget naturligt, da Mistanken for dette Mord hvilede paa Arnfast, en Abbed i Nykloster, der — som man mener — til Belønning derfor blev indviet til Biskop i Aarhuus af den afdøde Konges Fjende Erkebispen Jacob Erlandsen, men aldrig kom i rolig Besiddelse af denne Værdighed formedelst Kongehusets uophørlige Forfølgelser. At Kongen dog ikke er bleven forgivet i Alterens Sacramente, som Nogle have paastaaet, slutter den lærde Gram deraf, at Enkedronningen ikke taler derom i sin Klageskrivelse til Paven, i hvilken hun dog ligefrem sigter Arnfast som den, der ved Gift haade ombragt hendes Gemal [3]). — Det er, mener han, ikke sandsynligt, at hun vilde have forbigaaet med Taushed en saadan Omstændighed, hvis den var hende bekjendt, da den i Pavens Øine maatte gjøre Misgjerningen endnu gyseligere. — Ogsaa denne Konge ligger begravet i Ribe Domkirke [4]).

1) Hvidtf. D. K. p. 215. Suhm H.a.D. T. 10. S. 47. 2) Bil. 1.
3) Suhm H.a.D. T. 10 S. 379—83.
4) Hvidtf. D. K. S. 257. Strax efter hand vaar bleffven død, bleff hand begraffven udi Domkirken, mit udi Choret hos Bisp Christens

I Aaret, som gik forud for denne sørgelige Begivenhed (1258), opbrændte Ribe By og Slot af Lynild. Dette var naturligviis efter Geistlighedens Anskuelse en Guds-Straf over Kong Christopher, fordi han forfulgte Bisperne. Man glemte, at Biskoppen i Ribe leed ligesaa stor Skade derved som Kongen [1]).

Christophers Søn, Erik Glipping, besøgte Ribe i det mindste tvende Gange, i Pindsen 1265 og i September 1273 [2]). Efterat han var bleven myrdet af Marsk Stig (1286), havde Marskens Tilhængere, som det synes, Slottet i Besiddelse paa den Tid, da det blev overrumplet og vundet tilbage for den myrdede Konges Søn, den unge Erik Menved, i hiint dandsende Optog, som besynges i Kæmpevisen:

— Der gaaer Dands paa Riber Gade —
Slottet det er vundet.
Der dandse de Ridere fro og glade
For Erik Konge hin Unge.

Hoffvet aff Ribe .... Paa hans Graff udi lang Tid laa en Marmorsteen, noget høyere offver Jorden, end de andre Graffstene, som af ælld vaar forslit oc opæt, saa at mand icke kunde læse offverskrifften: men huad gior icke den umættelige Gierighed, som er en Rod til alt Ondt, hos dennem, som med flid burde at see til, at berømte Kongers oc Førsters Monumenter oc Graffue kunde ved magt holdis oc bevaris tid efter tid: samme Steen bleff for nogen tid borttagen, til nogle Folckis egen Nytte. — Derpaaer negter Sanheden af denne Beskyldning og siger, at Stenen findes der endnu, men at dens Beklædning med Alabaster er afslidt. R.C. p. 205.

1) Suhm H.a.D. T. 10 p. 339. — R.C. p. 34. — I D. A. staaer ved Trykfeil 1568.

2) S. Bil. p. 4. Cosmæ og Damiani Dag er d. 27 Sept. Cosmus, som staaer paa den Dag i den danske Almanak for 1834 og flere foregaaende Aar, bør være Cosmas.

Der gaaer Dands paa Riber Bro.
Slottet det er vundet.
Der dandser Riddere med udhugne Sko.
For Erik Konge hin Unge.

For da dandser han Riber Ulf,
Slottet osv.
Han var Kongen tro og huld,
For Erik Konge osv.

Saa da dandser han Tage Mus
Slottet osv.
Han var Høvidsmand paa Riber Hus
For Erik osv.

De følgende Vers, 5 — 18, kunne vi her forbigaae. De indeholde en Opregning af adskillige ridderlige Dandsere og Dandserinders tildeels vel opdigtede Navne samt en vakker Episode om den unge Ridder Lange, som i dette afgjørende Øieblik modtog Troskabsløftet af sin Tilbedede; men Enden paa Visen er:

De dandsed dem paa Slottet ind
Med dragne Sværde under Skarlagen Skind.

Aldrig saae jeg en Ridderdands —
Slottet det blev vundet —
Vinde saa Slotte med Rosenkrands.
For Erik Konge hin Unge,

Hvad der i den her benyttede Udgave [1]) er sagt for og imod denne Vises historiske Vigtighed, vilde blive for vidtløftigt paa dette Sted at anføre. Ca-

1) p. 362—66.

pitain Abrahamson antager dog, at den ikke mangler historisk Grund.

Hvis denne romantiske Begivenhed, som af Suhm, saavidt jeg veed, forbigaaes, ikke er opdigtet, maa det have været den fjortenaarige Konge behageligt at see dette paa saa eventyrlig en Maade gjenvundne Slot, da han opholdt sig her den 15 Julii 1288 [1]). Virkelig synes Erik Menved at have nærret en vis Forkjærlighed for Ribe. Den fremlyser deels af de hyppige Besøg, hvormed han beærede denne By foruden det nys omtalte: saaledes endnu engang 1288 (den 28 Dec.) og videre 1294, 95, 97, 1308 og 1313 [2]); deels af de Byen tilstaaede Privilegier og den betydelige Gave af Kongens Holm (nu blot Holmen kaldet), som han ved sin Nærværelse i Aaret 1294 skjænkede Ribe-Borgere under den Forpligtelse at befæste Staden med en Ringmuur [3]). Saa ofte derfor Ripenserne i Hovedstaden forlyste sig efter gammel Sædvane ved deres Holmture, have de Anledning til taknemmmeligen at ihukomme den kongelige Giver. Erik Menveds Broder, Kong Christopher den Anden, forpligtede sig i sin Haandfæstning til at skiøde alle Slotte i Jylland, undtagen Ribe, Colding og Skanderborg-Slot [4]): et Beviis for, at disse trende maae være blevne anseete som vigtige Borgfæstninger paa Landets Grændser. Om denne Skyggekonge nogensinde har besøgt Slottet i Ribe, finder jeg ikke optegnet. I de sidste syv Aar af hans ulykkelige Liv har det da ikke kunnet være. Først re-

1) Vil. p. 4. 2) Vil. p. 4. 3) R.C. p. 30.
4) Hvidtf. p. 412. Suhm H.a.D. T, 12 p. 12.

gjerede her i denne forvirrede Tid den slesvigske Hertug Valdemar, der 12 Aar gammel var udvalgt til Medkonge (1326) og havde overdraget sin Formynder, den holsteenske Grev Geert Sønderjylland til et arveligt Lehn [1]). Som Konge see vi denne Valdemar besøge Ribe baade i sit første Regjeringsaar og i det næstfølgende [2]). Hos Terpager anføres nogle Privilegier, som han i Aaret 1326 har givet Byen [3]). Blandt det Krongods, hvormed samme Konge forlehner Ridder Ludvig Albertsen er Riberby med Mynten, Told og Møller sammesteds [4]). Dette Forlehningsbrev, hvori Hertug Valdemar allerede betjener sig af Kongetitelen, er udgivet 1326 Sabbato infra octavam apostolorum Petri et Pauli, det er: i Begyndelsen af Julii Maaned [5]), altsaa før Hyldingsacten i Ryborg, som foregik paa Vor Frues Himmelfartsdag, der indfalder den 15 August. Af den Orden, hvori Brevet anføres hos Hvidtfeld, maatte man derimod troe, at det var udstedet efter Hyldingen. — Endskjøndt Valdemar bar Kronen, var dog Regjeringen imidlertid i Grev Geerts Hænder, hvem Kongen i et Diplom af 1327 kalder magnificus Princeps Dominus Gerhardus, Dux Jutiæ, Holsatiæ et Stormariæ Comes, dilectissimus avunculus et tutor [6]). Ifølge Underhandling i Ribe 1330 gav Valdemar Afkald paa Kongeritelen, som han nu ikke længere vilde gjøre Kong Christopher stridig, og fik da Hertugdømmet

1) Hvidtf. D. K. p. 433. Christiani T. 2. p. 401. 2) Bil. p. 5.
3) R. C. p. 691. 4) Hvidtf. D. K. p. 435.
5) Petri og Pauli Dag er nemlig den 29de Junii.
6) Hvidtf. D. K. p. 439. Christiani T. 2. p. 404.

Slesvig tilbage. Nørrejylland skulde Grev Geert beholde som Pantherre[1]). Denne Tractat er afsluttet den 1ste Søndag i Fasten (dominica invocavit). Samme Aar (die Remigii confessoris) den 1ste Octbr. bekræfte begge, Valdemar som Hertug i Jylland (o: Sønderjylland) og Geert som Greve i Holsteen og Stormarn, Capitlets Privilegier[2]). Da Hertugen, der nævnes først, vistnok er at betragte som Landsherre, og Greven som hans Formynder eller Rigsforstander, saa have vi her maaskee det Tilfælde, som Hr. Provst Ridder Aagaard i sin Beskrivelse over Torninglehn (S. 19) anseer for uvist: nemlig at Ribe nogensinde har hørt til Hertugdømmet. Ligesaa, naar samme Hertug — uden at Grev Geert nævnes, — i Aaret 1337 udsteder et Frihedsbrev for Puggaard i Ribe[3]). Dette skeer i det Mellemrige, som fulgte paa Kong Christophers Død, d. 15 Julii 1333. I disse syv Aar (1330—37) hørte Ribe, som det synes, til Hertugdømmet Sønderjylland; thi paa hvilken anden Grund udøver ellers Hertug Valdemar sin Høihedsret over bemeldte By? Men i det nysnævnte Aar 1337 ophører Grev Geert at kalde sig Hertugens Formynder, tiltager sig selv Titel af Dux Iutiæ[4]) (en Titel, som vi saae Valdemar endnu samme Aar betjene sig af) og holder 1338 Retterting i Ribe[5]). Han synes altsaa nu, som Christiani siger, at have anseet selve de Provindser, han forhen havde regjeret i Hertug Valdemars Navn, som sin Eiendom[6]). Paa denne Fod

1) Hvidtf. D. K. p. 451. Christiani T. 2. p. 411. 2) Bil. p. 5.
3) Bil. p. 5. R.C. p. 472. 4) Hvidtf. D. K. p. 463. 5) R.C. p. 473.
6) T. 3. p. 161.

vedbleve formodentlig Sagerne at staae hen ogsaa i det følgende Aar.

Men i Februar 1340 sluttede Hertug Valdemar (da man paany aabnede ham Udsigt til den danske Krone) en Overeenskomst med Grev Geert, hvorefter denne skulde overlade ham Nørrejylland, som han havde i Pant, mod Vederlag i Sønderjylland, samt adskillige stipulerede Indløsningssummer. Saaledes skulde 10,000 lødige Mark Sølv betales i 2de Terminer inden næste St. Hans Dag. Dersom Betalingen enten udeblev i den første Termin, til Pindsen, eller ogsaa ingen tilfredsstillende Borgen kunde sættes: saa skulde Ribe By, Slot, og Amt indrømmes Greven til Pant[1]). Men Grev Geert oplevede ingen Pindsefest mere; d. 1ste April s. A. befriede Niels Ebbesen vort Fædreland fra hans Undertrykkelse, og Pengene bleve formodentlig ikke hans Arvinger betalte. Imidlertid havde de Danske tilbudet Valdemar, Christopher den Andens Søn, Kronen, og et foreløbigt Forlig blev indgaaet til Spandau imellem ham og Hertug Valdemar af Slesvig, hvilket siden blev bekræftet til Lybek i Mai 1340[2]). I dette Forlig, hvori den danske Prinds Valdemar erkjendtes som ene Konge i Danmark, bestemtes blandt Mere, at han skulde ægte den slesvigske Hertug Waldemars Søster, Helvig, med hvem han skulde have i Medgift 24000 lødige Mark Sølv, hvilken Sum skulde afdrages fra de 100000 Mark, som Jylland og Fyen stod i Pant for. Naar Formælingen med Hertugens

1) Hvidtf. p. 465. Christiani 2. T. p. 418—19.
2) Hvidtf. p. 471. Christiani 2 T. p. 426.

Søster var fuldbyrdet, skulde hun have i Livgeding Riberslot og Stad, med Told, Møller [1]) og al Frugt, som laae inden og uden Byen, med slig Nytte og Brug, som Christopher det havde havt, og skulde de Søer høre dertil, som udi forbemeldte Konges Tid laae dertil; der skal og ligge til vor Søsters Livgeding, hedder det, de fire Herreder, som udi Konning Erifs Tid laae dertil, og halv Varsysssel med hvis Fiskeri dertil ligger.

I en anden Tractat med de holsteenske Grever, sluttet i Sønderborg s. A. angaaende et Vederlag i det Slesvigske for deres Panteret i Nørrejylland, forpligte derpaa disse sig til at overantvorde Hertug Valdemar Riberhuus og Stad, som deres Fader der siges at have kjøbt af Grev Johan. Man seer altsaa, at Greverne endnu havde Slottet inde og at følgeligen de med deres Fader indgangne Vilkaar vare blevne uopfyldte [2]) Overleveringen af Slottet til Kong Valdemar maatte man formode er paafulgt i Løbet af det næste Aar; thi Dagen efter St. Laurentii Dag 1341 giver Hertug Valdemar Kongen den skriftlige Forsikkring, "at om de paa Riber Slot imellem dette og Pindsedag førstkommende, med Riber-

1) I Præliminærtractaten til Spandau nævntes ogsaa Mynten i Byen udtrykkeligen.

2) Hvidtf. p 474. I dette Brev, givet St. Hans Aften i Sønderborg, hedder det; "Ydermere skal vi Greff Henrik og Greff Claus, oc vor Faders Greff Gertis rette Arffvinge, — Hertug Valdemar aff Slesvig, oc hans rette Arffvinge, lade det Huuß oc Stad til Riberde offuerantvorde, ligesom vor Fader kiøbte det aff Greff Johan, til it ret Kiøb oso." — Jo dunklere disse Transactioner, Rib angaaende, forekomme mig, desto mere fortiene de saa diplomatiske Lospunkter, som hist og her findes, at gribes og fastholdes.

by ikke gjorde Kongen Huldskabsed, da skulle de, med hvis Ed og Pligt de udi Riberamt og Slot tilforne haver gjort Hertug Valdemar, forvises til Kong Valdemar[1]." Dog er intet almindeligere i denne forvirrede Tid end uopfyldte Løfter og forandrede Bestemmelser. Med Indløsningen af Nørrejylland gik det i det Hele langsomt[2].

Under Kongens jevnlige Feider med de holsteenske Grever toge Jyderne gjerne disses Parti. Om Ribes Forhold i Særdeleshed veed jeg Intet at anføre uden den bekjendte Begivenhed, at Erland Kalv, som var Lehnsmand paa Riberhuus, gik under slig en Fejde over til Kongens Fjender og blev derfor til Belønning forlehnet med Mogeltønder og Gram-Slot, hvilke han Aaret efter overgav igjen tilligemed Riberhuus til Kongen, med hvem det lader til at have været et aftalt Krigspuds[3]. Denne Tildragelse, som Hvidtfeld sætter til Aaret 1360, Christiani, som det synes, tidligere, er bleven navnkundig ved Kongens vittige Bemærkning: Kalv er en god Ko; ifjor gik han bort som en Kalv, nu er han som en Ko kommen igjen med to. Udentvivl har Ribe flere Gange saaledes gjort fælleds Sag med Kongens Fjender. 1368 var Byen atter paa de holsteenske Grevers Parti, hvorom et af dem udstedt Privilegium vidner, i hvilket de kjære Ribe Borgere roses for deres udviste

1) Hvidtf. p. 478.
2) Hvidtf. p. 480. "Aar 1342 besad endda de Greffuer aff Holsten største Delen aff Nørre Jndland; thi hvercken Hertug Valdemar af Sleßwig eller Kong Valdemar haffde dennem alldeles udløst." — See ogsaa S. 496.
3) Hvidtf. p. 519 og 521. Christiani T. 3. p. 201. Holb. T. 1. p. 463.

Tjenester: en Roes, som just ikke gjør deres Loyalitet synderlig Ære[1]).

Valdemar Atterdag har i det mindste tvende Gange besøgt Ribe: i Aarene 1354[2]) og 1355. Sidstnævnte Aar havde han givet sin Feldtherre Bo Falk Ordre at møde sig her med Krigsfolket af Sjelland[3]). 1375 døde Valdemar, og hans Dattersøn Oluf blev Konge under hans Moder Magrethes Regentskab. I hans Regjeringstid (1375—87) gjorde Magrethes Søsterson Albert, en Søn af Hertug Albert af Meklenborg, Fordring paa den danske Throne. I et Forbund, sluttet til Grewesmühlen i Januar 1376 pantsatte han — med de andre meklenborgske Hertuger — til de holsteenske Grever, som forenede sig med dem mod Danmark, adskillige Slotte, som de agtede at indtage, blandt disse Riberhuus; men den unge Prætendent døde snart derpaa, og Forbundet blev uden Følger[4]). Hverken Kong Oluf eller hans Moder Dronning Magrethe findes i hans Tid at have værdiget Ribe noget Besøg eller begunstiget Byen ved nye Privilegier, ikke engang — hvad dog under enhver ny Regjering pleiede at skee — bekræftet de gamle. Den store Opgave: Foreningen af de tre skandinaviske Riger, har udentvivl for det første givet Nordens Semiramis, som Holberg kalder hende, Anledning at tænke paa. Længere hen i Tiden har hun maaskee været her, da Hertug Johan af Baiern i Aaret 1410 holdt Bryllup i Ribe med Catharina, en Søster af Unionskongen Erik af Pommern[5]). Om

1) R.C. p. 692. 2) Vil. p. 6. 3) Hvidtf. S. 511.
4) Suhm H.a.D. T. 14 p. 8. Hvidtf. p. 562. 5) Hvidtf. S. 635.

Broderens Nærværelse ved sin Søsters Formæling kan der ingen Tvivl være. Forhen, i Aaret 1406, findes han at have holdt Retterting i Ribe [1]), ligesom og saa at have været her i Aaret 1421, formodentlig i samme Anledning [2]). Denne Konge lod Slottets Fæstningsværker istandsætte, hvilket man seer af den Opfordring, som i Aaret 1429 udgik til Capitlet i Ribe-Domkirke: at de skulde tillade deres Bønder og Vornede at hjælpe Lehnsmanden Erik Nielsen (Gyldenstjerne) med 4 Dages Arbeide til at befæste Riberhuus [3]). Besynderligt er det, at man hverken af ham eller hans Eftermand, Christopher af Baiern, finder nogen Bekræftelse paa Byens Privilegier. Maaskee Diplomet kan være gaaet tabt. Sidstnævnte Konge har ikke blot besøgt Ribe i Januar 1447, men blev endog kronet her med stor Høitidelighed 1443, ved hvilken Fest Kongen slog 72 Riddere, og anstillede Dyrstenden og Turnering efter de Tiders Viis [4]). De tvende første Konger af den oldenborgske Stamme have efterladt sig ikke faa skriftlige Mindesmærker om deres Ophold i Ribe. Af disse see vi, at Christian den Første var her i Aarene 1450, 1455, 1460 og 1480 [5]). I Aaret 1460 blev han høitideligen hyldet i Ribe af det slesvig-holsteenske Ridderskab [6]). Af Kong Hans har man Breve, som ere daterede herfra i Aarene 1480, 1493, 1503 og 1504 [7]). Under-

1) Vil. p. 6.
2) D. A. T. V. S. 613. — Maaskee grunder denne Efterretning sig paa Hvidtf. S. 682, hvor Kongens Nærværelse dog ikke udtrykkeligen nævnes.
3) R. C. p. 37. 4) Hvidtf. D. K. S. 830. 5) Vil. p. 6.
6) Hvidtf. D. K. S. 884. 7) Vil. p. 7.

tiden har han været her mere end een Gang i samme Aar. Kongens sidste Ophold i Ribe er i flere Henseender mærkeligt. Det indtraf i Slutningen af Aaret 1512 og i Begyndelsen af det følgende, der var det sidste Nytaar, Kong Hans oplevede. Dronning Christine og Prinds Christiern, som da var kaldet tilbage fra Norge og ugjerne havde løsrevet sig fra den fortryllende Dyveke, fulgte med. Kongen og hans Reisefelskab bivaanede Biskop Lave Urnes Indvielse, der forrettedes af Bispen Iver Munk, formodentlig paa Nytaarsdagen 1513 [1]). For at Høitideligheden skulde være des større, siger Hofmann, holdt Biskop Iver da sin første Messe, hvortil Paven allerede nogle Aar tilforn havde givet Aflad [2]). En festligere Handling, medens den catholske Ritus endnu bestod, har vel neppe siden den Tid sat Ribe og dens Omegn i Bevægelse. Derpaa fulgte en høitidelig Scene af en anden Natur. En vældig Stormflod omringede Byen og holdt dens høie Gjæster indsluttede i flere Dage. Imidlertid gik Kongen, som da var indkvarteret i den ældste Borgemesters Huus, hvor han maaskee var sikkrest for Floden, ofte ud i den frie Luft for at nyde det stolte Syn af Vesterhavets Opror og overlade sig de Følelser, hvoraf han ogsaa engang i sligt et Øieblik yttrede sig gjennemtrængt: Ærefrygt for Naturens Herre, Kongernes Konge, og ydmyg Erkjendelse af den jordiske Høiheds afhængige Vil-

1) Hvidtf. D. K. p. 1099.

2) D. A. S. 614. I Hvidtfelds Bispekrønike, S. 33, hvortil Hofmann henviser, seer jeg det dog ikke udtrykkeligen sagt, at den pavelige Aflad paa den Dag blev benyttet.

kaar [1]). Endeligen faldt Vandet, og Hans Majestæt begav sig paa Veien til Aalborg; men ved at ride over Tarumkær, ikke langt fra Udløbet af Skjernaa, styrtede Kongen, ved Hestens Fald, i Vandet og paadrog sig derved en Feber, som endte hans Liv i Aalborg den 20 Febr. næstefter [2]). Endskjønt Kongen ikke denne Gang havde taget Slottet i Beboelse, maaskee for ikke ved den høie Flod at afskjæres fra Forbindelse med Byen: saa finde vi dog, at nogle af hans aabne Breve, ligesom og nogle af Kong Christian den Førstes, ere givne paa Riberhuus [3]), og selv naar dette ikke udtrykkeligen nævnes i slige Diplomer, kan vel dog i Almindelighed antages, at Kongerne have opholdt sig paa Slottet ved deres Nærværelse her i Byen. Enkedronning Christine havde ligesom fordum Dronning Helvig, Riberhuus og Lehn til Livgeding. Det er mig ikke bekjendt, at Kong Christian den Anden har været oftere i Ribe end den ene Gang, med Faderen, da Stormen omkring ham vistnok fandt Gjenlyd i hans Indre. — Frederik den Første udgav her sin Haandfæstning til Norge den 24de Novbr. 1524 [4]). Af Christian den Tredie har man flere Breve, som vidne om hans Ophold i Ribe i Aarene 1537, 42, 43 og 45 [5]). Ved sit andet Besøg bivaanede han Mester Hans Tausens Bispevielse, og Kirkeordinantsen blev samme Tid forøget med de saakald-

1) Holbergs D. H. T. 1. S. 849.
2) Holberg og Hvidtf. ll. cc. Holberg skriver urigtigen Tranekær. cfr. D.A. T. V. p. 739. 3) Bil. p. 6 og 7. 4) Hvidtf. p. 1274.
5) Bil. p. 7, hvor foran Aaret 1537 er forglemt Overskriften: Af Kong Christian den Tredie.

te 26 Riber-Artikle. Denne Konge havde "en stor Bygning for paa Slottet," som det udtrykkeligen hedder i hans Skrivelse til Capitlet i Riber-Domkirke, hvilket Brev, uden Datum, er anført af Terpager [1]). At Arbeidet i de følgende Aar er bleven fortsat, viser en senere Skrivelse af 1547, som ogsaa findes paa samme Sted i Terpagers Beskrivelse. Efterat Slottet saaledes var istandsat, er det rimeligt, at Kong Frederik den Anden har beboet det, da han i Februar 1561 var her tilstede [2]); i saafald er han den sidste af vore Konger, for hvem Riberhuus har aabnet sine Porte til festlig Modtagelse; thi at Fjerde Christian, under hvem Slottets Ødelæggelse begynder og næsten fuldendes, nogensinde skulde have betraadt enten dette eller Ripsaaens Bredder, er mig ikke bekjendt, ei heller findes det af mine Forgængere bemærket.

Som en Følge af Kong Christian den Fjerdes Deeltagelse i Trediveaarskrigen oversvømmede de keiserlige Tropper Slesvig og Jylland. Oberstlieutenant Lysser ankom til Ribe den 28de Sept. 1627, besatte Byen tilligemed Slottet uden Modstand og blev i Besiddelse deraf, indtil han efter Fredsslutningen i Lybek drog ud den 10 Junii 1629. At Terpager urigtigen sætter Fjendens Afreise til den 10 Julii, er viist i Adjunct Adlers Program 1834, i hvilket man ogsaa vil finde de enkelte Omstændigheder, som vedkomme Slottet i Særdeleshed, saavidt muligt, oplyste [3]). I den saakaldte første svenske Krig, som udbrød i Jubelkongens høie Alderdom, da General

1) R.C. p. 38. 2) Bil. p. 8. 3) S. 11, 15, 18, 23, 24.

Torstenson uden foregaaende Krigserklæring oversvømmede med sin Armee Slesvig og Holsteen, blev ogsaa Ribe besat af de Svenske under Helmut Wrangels Anførsel den 10 Jan. 1644, sex Dage, førend Manifestet udkom [1]). I Forventning om en udførligere Behandling af denne Krigs Historie, med Hensyn til Ribe, fra samme Haand som det anførte Program, vil jeg blot berøre de vigtigste Begivenheder, som angaae Slottet. Den svenske Commandant paa Riberhuus var Capitain Holla. Imidlertid ankom Grev Christian Ranzow med vore Tropper og beskjød Slottet med Canoner fra Domkirkens store Taarn, hvilket igjen blev Maalet for de Svenskes Kugler og mistede paa denne Maade nogle af Steenpillerne i Tralværket, hvormed det foroven er omgivet. [2]) Herom vidner Mads Pedersen Rostok, Forfatteren af en utrykt Beskrivelse over Ribe, i følgende velklingende Strophер:

Man haver af dets (Taarnets) Bryst og fordum kundet sprude
Med Stykke-Knalder-Skud og holde Fjenden ude,
Det Svenskен og fornam, der Slottet var belagt,
Og mangen bitter Skol ham herfra blev tilbragt.

Hvortil føies den Anmærkning, at dette begav sig i Krigen 1644, og at der i Taarnet endnu fandtes et

1) R.C. p. 727. I Tingbogen, A 65, staaer anført: Mandagen d. 18 Decbr 1643 kom onde Tidender, at Svenskens Folk var forhaande, da blev Tinget opsat.

2) R.C. p. 39. — En Synsforretning af 14 Marts 1667 anfører blandt andre Brøstfældigheder ved Latinskolen og Domkirken: "Paa store Taarn Træpillerne ere forraadnet og affalden, som blev sat i Steden for Steenpillerne, som blev afskudt i den forrige svenske Feide."

stort Hjul, som skal have [været brugt til at vinde Stykkerne op med [1]). Den 12 til 15 August blev Slottet blokeret af de Danske [2]) og overgav sig endelig til Grev Ranzow efter en haard Beleiring, som havde vedvaret i 14 Dage. Ved Indtagelsen fik Greven adskillige kostbare Sager tilbage, som han forhen i denne Krig havde mistet [3]). Den 7de September var Byen igjen befriet fra Fienden; thi da holdtes det første Ting, som der bemærkes i Protocollen, "efterat Svenskens Folk havde qvitteret Byen og Riberhuus" [4]). Dog varede denne Frist neppe et Par Maaneder: den 31te October 1644 blev Tinget atter ophævet, da den svenske Oberstlieutenant Sebastian van Rottenborgh (saaledes finder jeg Navnet skrevet) indqvarterede sig heri Byen og, som Tingbogen udtrykker sig, havde Riberhuus og Lehn under Commando og Contribution [5]). I Januar 1645 skulde de nu efter Terpagers Beretning Slottet atter være bleven indtaget af de Svenske under Anførsel af Capitain Mordan. Men jeg tvivler om, at det forholder sig saaledes; thi efter Diarium Tychopolitanum, som vidner om en slittig Optegnelse, blev det af de Svenske paany besatte Slot allerede erobret tilbage med Storm den 30 Decb. 1644 [6]). Rimeligere er det altsaa, at Slottet — formodentlig uden synderlig Modstand — er taget i Besiddelse af Fienden omtrent

---

1) Denne Prøve af Rostoks Poesie og Orthographie er mig meddeelt af Cand. Thorsen, som er Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket, hvor Haandskriftet gjemmes.

2) Tingb. A. 66. 3) D. M. T. V. p. 101. 4) Tingb. A. 65. 5) Tingb. A. 66.

6) Neues Staatsbürgerliches Magazin, herausgegeben von Dr. N. Falck. 1. 1 B. 3 u. 4 H. S. 892.

paa samme Tid, som den omtalte svenske Oberstlieutenant Rottenborgh indqvarterede sig i Byen. Hermed stemmer ogsaa Holberg overeens, som fortæller, at Oberst Wrangel, da han erfarede, at Kongen havde forladt Skaane og var kommen til Fyen, samt at Erkebispen af Bremen (Prinds Frederik, som siden blev Konge) havde faaet en temmelig betydelig Hær paa Benene, begyndte at forskandse sig ved Randers, og, paa det at han kunde være sikker bag fra, lagde en god Besætning i Ribe og skikkede Oberstlieutenant Mortaigne hen at befæste samme Plads. Kort efter ankom de Danske og i tredie Storm bemægtede sig Staden, hvor Alt blev nedsablet, som fandtes i Gevær. Disse Begivenheder: saavel Byens Besætning af de svenske som Gjenerobring af de Danske, henfører Holberg til Aaret 1644.[1]) Slange[2]) sætter vel, ligesom Terpager, Slottets Tilbageerobring fra Fjenden i Jan. 1645, og begge have heri Medhold af Olearius;[3]) men Ingen af disse tre Forfattere nævner Dagen bestemt. Den ovenomtalte, af H. Schrøder meddeelte, Glückstadtske Dagbog vidner derimod om nøie Bekjendskab med Tid og Omstændigheder. For at sætte mine Læsere istand til selv at kunne bedømme denne Kildes Troværdighed, vil jeg udførligen meddele de Beretninger, som vedkomme den her omtalte Begivenhed.

Den 24 Nov. (1644) brød man op til Feldtoget fra Glücksstadt. Forud gik Generalissimus (Prinds Frederiks) Forrør. Efter disse fulgte den 25 Grev Pentz med Artilleriet og sit hele Regiment. De satte sig

1) D. H. T. 2. S. 853. 2) Christian den Fierdes Historie, S. 1294.
3) Kurzer Begriff einer Holsteinischen Chronica. S. 278.

for Itzehoe paa Bjerget. Den 27 fulgte Generalissimus selv med Hofstaten. De rykkede frem indtil Rendsburg. Men da den 2 Dec. Efterretning indløb, at Generalmajor Königsmark var kommen Oberst Wrangel til Hiælp og allerede havde passeret Elben ved Boitzenburg, blev Grev Penz med 5 Compagnier commanderet tilbage og indtraf igien den 7 Dec. i Glücksstadt.

Den øvrige Hær drog til Ribe, til Beleiringen af det derværende Slot, som holdtes besat af de Svenske. Her blev den 27 Dec. den tapre (danske) Oberstlieutenant Steinberger, som havde udmærket sig saameget i denne Krig, skudt i Løbegravene. Mandagen derpaa, den 30 Dec., blev imidlertid Slottet indtaget med stormende Haand, og Alt paa samme nedsablet, ogsaa Commandanten Oberstlieutenant Mortaignes, der tilforn, som vi have seet, var Befalingsmand paa Breitenburg. En og Anden blev dog bemmelig reddet af de danske Officerer. — —

Den 9 Jan. indtraf Steinbergers Lig i Crempe og Oberstlieutenant Mortaignes i Glückstadt, tilligemed tre grønne og een hvid Dragonfane, som man havde bekommet paa Slottet Ribe. — —

Den 27 Jan. blev Oberstlieutenant Steinbergers Lig, under Ledsagning af høie og lave Officerer, begravet i Crempe med al Solennitet. —

Den 11 Marts blev paa Prindsens Foranstaltning, da de Svenske intet havde skrevet derom, Oberstlieutenant Mortaignes Lig stedet til Jorden og bisat i Kirken i Glückstadt. —[1])

Saavidt Dagbogen. At Slottet blev indtaget under Prinds Frederiks egen Anførsel, hvilket Dagbogen ikke udtrykkeligen melder, bemærkes af Terpager, og Slange siger det endnu tydeligere. Det sees ligeledes af Ole Borchs Arctos Pullata, hvor Prindsens Bedrifter i denne Krig prises. Stedet gives her, oversat fra det Latinske:[2])

1) At denne Dagbog ikke er undgaaet min Opmærksomhed, skylder jeg Adiunct Adler, som erindrede sig at have læst noget om Slottets Erobring i et af de slesvig-holsteenske Tidsskrifter, der holdes af vort Stiftsbibliothek. Ved Efterspørgning fandt jeg da omsider Stedet.

2) Deliciæ Poetarum Danorum coll. a F. Rostgaard. T. 2. p. 527.

Synke du saae, o Ribe, din Borgs fastbyggede Mure,
Og for Frederiks Held sig boie. Fortæller, I Volde!
Som til Skyerne gik, besatte med lignende Kæmper,
Hvor var en Stige saa stærk, et Mod saa foragtende Farer,
Som hans, der med Eder fik Bugt og fordrev Mortaigne fra Slottet?

I den uheldige Krig, som Frederik den Tredie begyndte med Sverrig, blev Ribe først besat af de Svenske under Georg Lybecher, (Aug. 1657) siden af keiserlige, polske og brandenborgske Tropper, der vel kom som Venner Byen til Undsætning, men huserede maaskee ligesaa slemt, om ikke værre end Fjenderne. Under denne Krig blev Slottet i Aaret 1659 ilde medhandlet og ruineret af den fjendtlige Magt, hvorefter det ikke siden blev istandsat, men Fæstningsværkerne sloifede [1]). Gjerne havde jeg ønsket at kunne meddele noget Udførligere om denne sidste Act, hvori Riberhuus endnu spillede en Rolle; men, endskjøndt der vel iøvrigt findes nogle Bidrag til bemeldte Krigs Historie i Raadstuearchivet, er dog hidindtil Intet videre forekommet mig om Slottet, end hvad her efter Terpager er anført, og da Tiden ikke denne Gang tillader mig at anstille nøiere Efterforskning, maa jeg overlade til min Collega at udfylde, om muligt, det Manglende, naar han, som jeg haaber, ved

1) R.C. p. 40, 727.

Leilighed fortsætter de i Programmet for 1834 begyndte Samlinger.

Fra nu af blev Slottet i sin ødelagte Forfatning staaende hen som Ruin, men ikke længere beboet af Lehnsmanden, der forhen her havde havt sit Sæde. Endnu i Aaret 1684 maae der have været betydelige Levninger tilbage, da man i dette Aar holdt et Syn over det Tømmer, som fandtes paa Riberhuus, tjenligt til anden Bygning [1]), og Stiftamtmanden i den følgende Tid bortskjænkede herfra flere tusinde Tag- og Muursteene til Cathrinekirke [2]). Ja i Aaret 1692 foretoges atter en Taxationsforretning over Slotsruinerne, som vidner om, at disse end ikke da vare aldeles forsvundne [3]).

Medens saaledes de historiske Begivenheder, som ere knyttede til dette Sted, hvor Riberhuus fordum stod, have undgaaet Forglemmelsen, i det mindste for en betydelig Deel, er Slottet selv, dets Bygningsmaade og Plan, og, naar man undtager de Grave, som fra Oldtiden ere tilbage, ogsaa dets Befæstning hidtil saa lidet med Vished bekjendt, at endog de, der ikke ere ligegyldige Betragtere af den græsbevoxte Slotsbanke, som de dagligen have for Øie, men videbegjerlige tye til Beskrivelser over det gamle Ribe for at skaffe sig en Forestilling om Borgen, der i sin Tid kneisede paa denne Voldplads, spørge hinanden, om denne Bygning udgjorde een Længde eller fire Fløie. Gaaer man til Danckwerth, faaer man ingen anden Oplysning end den forhen i en Note (S. 1) anførte:

---

1) Bil. p. 12. 2) Grønlunds Note. i R. C. 3) Bil. p. 12.

at Ribe har et Slot beliggende paa Vestkanten af Staden, med fire smaa runde Bulværker, men dybe Grave, befæstet paa den gamle Maneer. Efter hans Grundtegning, som er optagen 1651, da Slottet endnu stod, seer det vel ud til, at Slottet har bestaaet af flere Længder; men et Par Urigtigheder, som iøvrigt findes paa Grundtegningen over Byen, har svækket hans Credit saaledes hos nogle af vore Oldgranskere, at de ikke skjænke hans Fremstilling synderlig Opmærksomhed eller Tillid; endskjøndt jeg for min Deel aldrig har kunnet overtale mig til at troe, at Forfatteren af Grundtegningen vilde sætte en firkantet Gruppe af Hovedbygninger der, hvor han havde en eneste Længde for Øie. Terpager, som er født 1654, og altsaa i sin Ungdom endnu, efter hvad jeg har viist, selv havde seet betydelige Levninger af Slottets Bygninger, opholder sig først ved dets historiske Mærkværdigheder. Et otte Gange gjentaget Echo, som han i sine Drengeaar havde hørt ved at spille Bold norden for Slottet, giver ham dernæst Anledning til en meget lærd Digression om alle de Steder, han kjendte i Verden, paa hvilke denne snaksomme Nymphe var meer eller mindre rig paa Gjensvar. Slottet selv affærdiger han ligesaa kort og næsten med de samme Ord, som Danckwerth. Dog giver han os et Billede af Riberhuus i den kronede Digter, Ripenseren Hans Frandsens latinske Beskrivelse, som jeg her vil forsøge at gjengive paa Dansk i Originalens Versemaal:

Statelig hæver sig Slottet mod Vest, hvor sval-
mende Bølger,

Jevnligt i ſkummende Løb vande den græsrige Mark.
Trindt om Borgen en Muur teglbyggede Tinder opløfter,
Disſe beſkjermer igjen Gravens omrislende Vand.
Cnd bag det dobbelte Værn uindtageligt Slottet ſig bryſter,
Trodſende Kugler og Krud, ſikker mod Krigsgudens Kunſt.
Midt i det prægtige Slot Dig omſtraale Heroer-nes Minder,
Blanke, ſom Sølvet, der nys kom fra Polererens Haand.
I dets Indre Du møder en Brønd, heel konſtigen ſteenſat;
Høit den kaſter mod Sky Vandets fremſprudlende Væld.
Hvortil opregne Dig Navnene her paa de Vaaben, Du ſkuer,
Vaaben, hvis gruſomme Magt Fjenden erfare vel ſkal?
Slagſværd, Blider og Øxer til Strid ſamt vægtige Kugler,
Mange ſom Stjerner i Tal hiſt paa den funklende Pol.

Efter denne Beſkrivelſe, ſom Terpager udentvivl mere i hiſtoriſk end poetiſk Henſigt meddeler, af en Digter, paa hvis Levetid Slottet ſtod i ſin Velmagt, (Hans Frandſen døde 1584) maatte Slottet have beſtaaet af flere Længder, ſom omgave et Rum, i hvis Midte Springvandet ſaaes. Men Hans Frandſen

var Poet, svarer den varsomme Forsker, og mener derved at have brudt Staven over hans Vidnesbyrd. Endskjøndt, hvor latterligt at tænke sig en Digter beskrive et Slot, som hans Samtidige havde for Øine, anderledes end det i Hovedsagen virkelig befandtes? I den Danske Atlas bliver man ikke klogere. Fire runde Taarne, høie Mure, dybe Grave, stærke Volde, Brønden i Midten — kort sagt: paa Echoet nær et Echo af Terpager. — End Mads Pedersen Rostok, Præsten i Middelfart, mon han ikke vil holde en poetisk Parentation over Slottet? Ligprædikener ere i biographisk Henseende stundum af Vigtighed. — Destoværre, nei! det bliver ved et Par Stropher. Det faste Slot, siger han,

er til en Steenhob blevet,

Jeg derfor og derom ei gider mere skrevet.

Men jeg glemmer jo, at vor Galthen har givet os en Skildring af Slottet, og det med saa bestemte Træk, i sin bekjendte sikkre Maneer, at man skulde troe, han selv havde seet det i Kong Valdemars Tid. — Stedet, som handler herom, vil jeg her afskrive med Forfatterens Ord, uden derfor i Eet og Alt at underskrive dem. Nogen Gjentagelse af det allerede Omtalte, som paa denne Maade ikke kan undgaaes, ville mine Læsere behageligen undskylde, i Betragtning af at Beskrivelsen bliver desto mere authentisk. Den lyder saaledes:

"Slottet, som i Siden af Byen og tæt ved den store Aa var anlagt paa en høi opkastet Banke, kaldtes fordum Rosborg, eller maaskee rettere Korsborg, af Korsbrødre-Kloster, som laa saa nær derved, at

man ved en kort Løngang kunde gaae fra den ene til den anden. Det var omgivet med en bred og dyb Grav, som i det søndre Hjørne var udskaaren til den forbigaaende Strøm, fra hvilken den desuden, igjennem en Rende, fik sit Vand. Dette Indløb var bedækket ved Siden af en Skandse, og for Enden af tvende i Slotsbanken sammenbygte Taarne. Uden om Slotsgraven var paa de tre Sider en lav Vold, uden Tvivl for at tilbageholde Floden, naar den var høi, og paa ethvert Hjørne af samme et lavt rundt Taarn. Hvad Slottet selv angaaer, da var det ikke stort, men udentvivl en stærk og anselig Bygning, bestaaende af fire Længder, som udgjorde en Firkant; i hver Sidebygning to smaa Taarne, og paa Hovedbygningen, som vendte ud til den søndre Side, et Spiir i Skikkelse af en Pyramide. I Slotsgaarden var en Brønd med Springvand udi, 18 Alen dyb, og fra det nederste til det øverste opført med rundhugne Kampestene, der sammenføiede udgjorde en Cirkelform [1]). Ovenpaa Banken var Slottet til alle Sider forskandset af en Muur; men paa den søndre Side var Muren dobbelt, og den inderste saa høi, at den næsten kunde bedække Hovedbygningen." Til denne Beskrivelse har jeg, siger han, fornemmelig betjent mig af Stedets Betragtning, saavelsom Slottets Aftegning, der findes paa et Kobberstykke foran i Terp. Ripæ Cimbricæ.

---

1) Hvad der fortælles om Brøndens Dybde m. m., findes ogsaa bos Terpager, som tilføier, at Stiftamtmanden for forgetyve Aar siden (fra 1736 tilbage) der havde sin Jiskjelder..

Galthen angiver selv, som man seer, Kilden til denne Beskrivelse, forsaavidt den indeholder mere, end man finder hos hans Forgængere. Stedets Betragtning, som han beraaber sig paa, vil for nærværende Tid vel ikke føre til andet end høist usikkre Gisninger. Jeg kjender idetmindste een øvet Jagttager, som af Stedets Betragtning har faaet det Resultat, at Slottet har bestaaet af en eneste Længde: just det Modsatte af Galthens Formodning. Kobberet foran Ripæ Cimbricæ omtaler Terpager ikke i Bogen selv, og, skjønt jeg ikke finder det rimeligt, at Forfatteren vilde pryde sit Værk med en Prospect af det gamle Ribe, hvilken han ikke selv tillagde historisk Vigtighed, eller hans gode Ven, Provst Storm i Egtved, gjøre sig den Ulejlighed at copiere den, naar han ansaae den for et upaalideligt Phantasiebillede: saa er det dog almindeligt nok at høre det bedømt som et saadant, og Galthens derpaa grundede Beskrivelse finder altsaa kun liden Tiltro, mindre maaskee, end den fortjener. Thi sæt endog, at Prospecten er, hvad dog heller ikke kan bevises, et Forsøg paa, ved Hjælp af Indbildningskraften, at fremstille Ribe, saaledes som det, overeensstemmende med de Efterretninger, man havde om Byen, omtrent kunde have taget sig ud: saa er den derfor ikke ganske at foragte; den viser dog, hvorledes Terpager har tænkt sig Slottet, hvis betydelige Levninger i hans Ungdom maae have givet en nogenlunde fyldestgjørende Forestilling om Bygningerne i deres Velmagt. Just fordi han selv og hans Samtidige ikke savnede en saadan Forestilling, og fordi Kobberet udtrykte den bedre, end Ord havde kunnet:

forbigaaer han maaskee Slottets udførligere Beskrivels
sel i selve Bogen. At Slotspladsen skulde have vær
ret for liden til at rumme en anselig Bygning af
fire Længder, (en Indvendig, som er bleven gjort mod
Galthens Beskrivelse) indseer jeg ikke. Paa et Plan af
10000 Qvadratalen, som Pladsen i det mindste inde
holder, kunde, om det gjaldt, staae fire Længder, hver
ligesaa anselig som Ribe-Domkirke, naar de, som
Slotsbygningerne i Colding, stode langs med Udkant
ten. Hvis de ikke maatte indtage det hele Omfang,
men, saaledes som paa Grundtegningen hos Danck
werth, rykkes noget dybere ind: da blev endnu, en
Snees Alen, om man vil, fra Planets yderste Grænd
se, Rum nok til fire Længder, hver anseligere end
Hovedfaçaden af Korsbrødregaard. Slotspladsen i
Colding, saavidt jeg af Grundtegningen i den Danske
Vitruvius ved Hjælp af den hosføiede Maalestok kan
skjønne, er lidet eller intet større end vor Slotsbanke.
At dog med Tiden store Forandringer kunne være for
regaaede med Slottets Bygninger; at een eller flere
af de oprindelige fire Længder efterhaanden kunne væ
re blevne nedbrudte, og derfor muligen nu Sporet af
dem være ukjendeligere, end af den ene, som længst
blev staaende: det indrømmer jeg gjerne Enhver, som
af Pladsens nuværende Beskaffenhed har fundet Anle
ledning til at forestille sig Slottet udstrakt i en eneste
Længde. Et Kobber i Resenii Atlas (fra 1677) viser
virkeligen saaledes kun Bygninger paa tre Sider.

At der dog i Aarene 1603 og 1604 endnu have
været Bygninger paa alle fire Sider; at der endnu
1623 var mere end een af de saakaldte Runddele eller

runde Taarne, som sees nede ved Slotsgraven paa Kobberet i Terpagers Beskrivelse; at disse ikke vare høiere, end at en stor Vandflod kunde løfte den øverste Bedækning af dem; at følgeligen disse Buddingeformer, som man spøgende har kaldt de runde Figurer paa Kobberet, vare til i Virkeligheden og ikke Misfostre af Terpagers eller Provst Storms Phantasie: dette, haaber jeg, ville de i Bilagene meddeelte Synsforretninger tilstrækkeligen godtgjøre, og saaledes vække større Opmærksomhed for Fremstillingen af Slottet paa bemeldte Kobber, end den hidtil synes at have fundet, fordi Forfatteren uheldigviis har ladet os i Uvished om, hvorfra han har denne Prospect, og hvilket Værd han troer sig befoiet at tillægge samme.

Ifølge disse paaberaabte Synsforretninger bestod Riberhuus i sin Tid af følgende Bygninger.

1, Det søndre Huus samt Smedehuset og et Huus, som indbefattede Skriverstuen, Rustkammeret og Fadeburet, hvilke Bygninger alle synes at have ligget paa den søndre Side. Paa Volden mod samme Kant fandtes ogsaa et saakaldet Bøssehuus, hvis dette ellers er forskjelligt fra Rustkammeret.

2, Det store vestre Steenhuus. Paa denne Kant var ogsaa et Porthuus. Vindebroen hvilede paa otte murede Piller.

3, Det store nordre murede Huus med Hvælving under. I denne Fløi var maaskee Fruerstuen; thi under denne var der i det mindste, ligesom her, en Hvælving. Skolen nævner jeg her, fordi den omtales i Forbindelse med Stuen over Hvælvingen, endskjøndt

deraf ikke nødvendigen følger, at dens Plads just her maa søges.

4, Stegerset og Bryggerhuset, som fandtes i een Længde, med tvende Gavle, strakte sig fra Sønden mod Norden, hvilket man seer deraf, at der i Synsforretningen omtales et lidet Hus ved den nordre Ende, næst hos Bryggerhuset. Her have vi da Slottets østlige Fløi. Slagterhuset nævner jeg her, som mig synes paa et passende Sted, i Forbindelse med Bryggerhuus og Stegers. Det laae i Borggaarden.

5, Staldbygningen med tilstødende Lade. Den sættes at ligge hos Slottet; jeg formoder derfor, at den bør søges udenfor Slotsgraven, ligesom i Colding, og antager, at dens Beliggenhed har været sønden for Slottet, hvor der ved Anlægget af den nye Spadseregang (1833) fandtes endeel Muur- og Tagsteen i Grunden. Stald- og Ladebygningerne indsluttede formodentlig den omtalte Staldgaard.

Slottets Have eller Abildgaarden, som den kaldtes, laae tæt østen eller sydøst for Slottet, imellem Slottet og Kongensgade, som har strakt sig paa denne Kant. Havens ikke ubetydelige Omfang skjønnes nogenlunde deraf, at 51 Fag af dens Plankeværk siges i en Synsforretning paa een Gang at være nedfaldne.

Slottets Territorium har, som det synes, været indhegnet, og paa den Muur eller det Plankeværk, der omgav det Hele, fandtes formodentlig de fire Porte, hvilke Synsforretningen nævner: Porten ved Blegehaven, (mod Nord) Pillesporten, (mod Østen) Vandporten og en anden Port i Nærheden af denne.

Endnu maa jeg berøre nogle Enkeltheder af Gal-

thens Beskrivelse, forsaavidt jeg deri mener at finde nogen Urigtighed. Det Øvrige, som han paa Slotspladsen og Kobberet har seet, vil jeg, om det end ikke viser sig saa klart for mit Øie, lade staae ved sit Værd. Saaledes bemærker Hofmann medrette, at Slottets Navn Kosborg, som Terpager vil have læst i et gammelt Haandskrift, synes at være noget mistænkeligt og forvexlet med Korsbrødre-Closter [1]). Hvorfra Galthen har sin Vold udenom Slotsgraven, med et lavt rundt Taarn paa hvert Hjørne, maa han selv bedst vide, formodentlig af Stedets Betragtning; thi paa Kobberet kan jeg idetmindste ikke see det. Derimod seer man af Hans Frandsens Beskrivelse, at der gik en Muur nedenom Slotsbanken, indenfor Graven, og Velleius siger, hvis jeg forstaaer ham ret, det samme [2]). Dog ere hans Ord ikke meget tydelige; men i den senere Tid har man ved Eftergravning fundet saa betydelige Levninger af slig en Muur indenfor Graven, at jeg saa meget mindre tvivler om Meningen af nedenanførte Sted, især naar det sammenlignes med den foromtalte Digters Udtryk. Muren ovenpaa Banken (paa den søndre Side endogsaa dobbelt og den inderste saa høi, at den næsten kunde bedække Hovedbygningen) finder jeg ikke paa Kobberet; den maa have viist sig for Galthen ved Stedets Betragtning. En Vold paa Slottet omtales derimod i een af de

1) D. A. S. 618.

2) Edito vallo ac muro inferius fossas aqua repletas ambiente, non se conspicuum tantum, sed et firmum undique ac probe munitum exhibet (arx) necessitatis quoddam præsidium. R. C. p. 19.

meddeelte Synsforretninger, fra 1588[1]). — Inden jeg forlader Slotsbygningen, maa jeg endnu bemærke, at et høit Spiir, ligesom paa Kobberet, ogsaa er at see paa Aftegningen i Resenii Atlas.

Til Riberhuus hørte en Ladegaard. Den laae udenfor Nørreport, paa det Sted omtrent, hvor nu Stiftsphysicus Randrups Have er anlagt. Til at bestemme dens Beliggenhed tjener deels Grundtegningen i Dankwerths Atlas, deels en Optegnelse af Grønlund og det Udtryk, som han har fundet i en Tingbog: at Nicolaigade, ogsaa kaldet Aalegade, (i D. A. R. 33) løber ned til Slots-Ladegaarden. Dersom de øvrige Bygninger stode i et rimeligt Forhold til den østre Stald, hvis Længde var 31 Fag[2]), maa Gaarden have været heel anselig. — Dette kunde man ogsaa formode af dens Grundtaxt, som var 91 Tdr., 7 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. — Til Ladegaarden laae desuden betydeligt Bøndergods, hvis Hartkorn nu ikke kan opgives. Dette Gods blev ved en Commission solgt fra Kronen den 10 Julii 1741, og Ladegaarden selv med en Deel af Hovedgaardsjorderne foræret Stiftamtmand Calnein. Under denne Foræring synes Slotsruinerne at have været indbefattede, samt Fiskeriet, hvilken Herlighed forhen havde ligget til Slottet eller dets Ladegaard[3]). Stiftamtmanden flyttede derpaa Ladegaardens Bygninger ind i Storegaden udenfor Nørreport. Efter hans Død kjøbte Capitain Calnein disse Eiendomme ved Auction den 20 Junii 1746 for 3605 Rdr., og solgte dem igjen

1) Bil. II. p. 8. 2) Bil. p. 11. 3) D. A. T. V. p. 649.

til Stiftamtmand Holger Scheel for 4200 Rdr. I Skjødet af 20 Marts 1750 anføres det gamle Slots Rudera udtrykkeligen. Endelig er det Naturinske Legat blevet Eier af disse Slottets forrige Besiddelser ved Skjøde af 9 Febr. 1751. Kjøbesummen var dengang 5000 Rdr. Den flyttede Ladegaard opbrændte ved Lynild den 2 Julii 1759, og er ikke siden bleven opbygget [1]).

Hvad Riberhuus-Lehn har indbragt Kronen, har til forskjellig Tid maaskee været forskjelligt. I et Forlehningsbrev af 17de Marts 1574 forpligtedes Lehnsmanden Erik Lykke til deraf at svare hans Kongelige Majestæt 2044 gamle Daler qvit og frit [2]). Nogle biographiske Efterretninger om Lehnsmændene paa Riberhuus har jeg endnu til Slutning at meddele.

Terpager begynder sin Fortegnelse over Lehnsmændene paa Riberhuus med Aaret 1499. Dog anfører han selv paa andre Steder i sit Værk adskillige, som før den Tid havde havt dette Slot i Forlehning. Saaledes Tage Nus [3]), der forhen er omtalt ved den eventyrlige Indtagelse af Slottet i Kong Erik Menveds Barndom (1286). Johannes, Commendator Ripensis, som 1331 gav tvende Gaarde til Antvorskov-Closter. Denne Johannes var vistnok ikke Commandant paa Slottet, men Korsbrødrenes Prior, som ogsaa kaldtes Commendator [4]). Fremdeles Erland Kalv [5]), som for en Tid var falden fra

1) S. Bil. p. 12—16, blandt hvilke de betydelige Oplysninger, hvorfor jeg har Justitsraad Steenstrups Godhed at takke.
2) Bil. p. 23, i. 3) R. C. p. 35.
4) R. C. p. 37. cfr. Daugaards Closterhistorie S. 428.
5) R. C. p. 36.

Kong Valdemar Atterdag. Videre Henrik von der Eest [1]) (eller Osten) og Hennike Limbek [2]), den første i et Diplom af 1373, den anden i et sildigere fra 1378. Denne var en Søn af Rigets Drost Claus Limbek og var endnu Høvedsmand paa Riberhuus i Aaret 1382. Det er formodentlig denne Limbek, som har stiftet det Limbekske Capel ved Lindgaarden og et under Hennike Limbeks Navn bekjendt Alter, uden tvivl i samme Capel [3]), samt et Præbende i Helligaands Huus for fattige Adelsmænd, især af hans egen Familie [4])

Langebek har dernæst i sine Excerpter, (S. Bil VI.) ligesom Hofmann i Danske Atlas, Niels Eriksen Gyldenstjerne, Lehnsmand paa Riberhuus 1419. Men samme Aar nævner Hvidtfeld [5]) Erik Nielsen af Thim, Høvedsmand paa Brunlund og Ribe. Denne maa da være Niels Eriksens umiddelbare Efterfølger og ventelig den samme, der i Aaret 1429 omtales i Kong Erik den Riendes Brev til Canikerne i Ribe [6]). Endelig anfører Hofmann Ludvig Nielsen Rosenkrands, Lehnsmand paa Riberhuus 1450, men, ligesom de foregaaende, uden at henvise os til sin Kilde, som jeg forgjeves har søgt at opdage. Det er formodentlig den Ludvig Nielsen, der omtales i D. M. T. IV. p. 8. Han var da Ridder og en Søn af Niels Jensen til Tange, af de Rosenkrandsers Stamme, som paa den Tid endnu ikke brugte dette Slægtnavn. Paa de følgende Lehnsmænd giver Terpager en blot chronologisk Navnefortegnelse, som

1) R. C. p. 475. 2) R. C. p. 37. 3) R. C. p. 359.
4) R. C. p. 513. 5) D. K. p. 678. 6) R. C. p. 37.

ikke overalt er ganske paalidelig, hvilket herefter paa sine Steder skal vises. Galthen afskriver denne Liste paa Tro og Love, ja misforstaaer den endog saaledes, at han anfører alle Lehnsmændene som døde i det Aar, da de efter Terpagers Mening havde modtaget Forlehningen: en Feiltagelse, som strax maatte røbe sig ved den flygtigste Undersøgelse. Et nærmere Bekjendtskab med disse Hædersmænd vil udentvivl være mine Læsere behageligere end den tomme Navneliste, som mine Forgængere levere.

Predbjørn Podebusk.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1499—1537.)

Denne Lehnsmand var af en gammel adelig Slægt, som udstammer fra Rügen og blomstrede under Valdemar 3. Hans Fader, Claus Podebusk, var Eier af Vosborg, og i et Mageskiftebrev, udstedet St. Gregorii Dag 1490, finder jeg, at Sønnen skriver sig "Prædbjørn Podebusk, Ridder af Voosborg" [1]). Han var tvende Gange gift, først med Bibeke Rosenkrands og dernæst med Anne Gyldenstjerne. Efter Terpagers Fortegnelse var han Lehnsmand paa Riberhuus fra 1499—1537. I denne Egenskab har jeg fundet ham nævnet 1503[2]), 1504[3]), 1515[4]), 1521[5]) og 1533[6]). Som Rigets Raad anføres han af Schlegel fra 1536 til 39[7]); men Schlegels Fortegnelse begynder med Reformationen, og allerede længe før havde han Sæde i Raadet. Saaledes i Aaret 1513[8]). I det jyd-

1) D. A. D. R. N. 384. 2) D. A. D. R. N. 438. 3) D A. D. R. N 442.
4) Bil. VI. 5) D. A. T. V. p. 649. 6) N. D. M. T. 2. p. 213.
7) Sammlung z. dän. Gesch. etc. 2 B. 2 St. p. 164 o. f.
8) Hvidf. D. K. p. 1100.

ske Raads Opbud til Vaaben mod Kong Christian den Anden, 1523, staaer hans Navn næst efter Marskens[1]). I Aarene 1524, 28, 33 seer man ham ligeledes som Rigets Raad[2]). Naar han er død, veed jeg ikke; men han levede endnu 1549[3]). De Podebusskers Vaaben findes paa et Epitaphium i Ribe-Domkirke over Claus Sehested[4]). Skjoldet er deelt tversover: i den øverste Halvdeel sees en rød kronet Ørn i blaat Feldt; den nederste Halvdeel er udfyldt med Skaktavl.

Johan Ranzau.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1537—39.)

Naar det først er opdaget, at denne Johan Ranzau, som her nævnes, er Johan Ranzau til Breitenburg, (ved Itzehoe) Borkamp osv., Ridder, Danmarks Riges Raad og høistbefalende Feldtherre over den danske Armee: begriber man let, at der ikke kan være Mangel paa Stof til en saadan Mands Levnetsbeskrivelse. Den findes udførligen fortalt paa flere Steder[5]). Her vil jeg blot med nogle faa Træk betegne Manden. Han er født d. 12 Novbr. 1492, blev slaaet til Ridder i Jerusalem 1517, reiste udenlands med Christian den Tredie som Prinds, befæstede ham paa Danmarks Throne ved sine Seiervindinger over den fordrevne Konge Christian den Andens Tilhængere, saavel paa flere Steder som i det navnkundige Slag ved Øxnebjerg, erobrede under Frederik den Anden Ditmarsken 1558 og døde den 12 Decbr. 1565, efterat

1) Smstd. p. 1193. 2) N. D. M. T. 1. p. 212. D. M. T. V. p. 75. N. D. M. T. I. p. 230 og T. II. p. 196, 250 o fl. St. 3) D. A. T. V. p. 867. 4) Inscr. R. p. 35. 5) Hofmanns Efterr. om danske Adelsmænd T. I. p. 82—91 og D. M. T. IV. p. 33—96; 119—128.

have tjent tre Konger med udmærket Troskab. Terpager anfører ham som Lehnsmand paa Riberhuus fra 1537 til 43; men, at han havde forladt denne Post før Aaret 1540, sees af hans egenhændige Skrivelse, der er aftrykt blandt Bilagene til dette Program [1]). Som Lehnsmand paa Riberhuus omtales han derimod i Aaret 1537 [2]) og 1539 [3]), hvilket sidste er saa meget mærkeligere, da man af hans Udtryk i bemeldte Skrivelse, som er dateret: Bredenberg 1540, ellers kunde formode, at det da var mere end eet Aar siden, han havde havt denne Forlehning. Det hedder nemlig: „nogle Aar siden forleden, den Tid jeg Ribe Stift Slot og Lehn i Forlehning og Befaling havde"; men dermed sigter han til det i Brevet omtalte Valg af en Cantor, hvilket han erindrede sig for nogle Aar siden at have fundet Sted, ikke i den sidste Tid af hans Forlehning. Terpagers Feiltagelse oplyses end videre af det Følgende.

Henrik Ranzau.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1540–1542.)

Hvo denne Henrik Ranzau er, kan jeg ikke med Vished sige. Den lærde Henrik Ranzau, en Søn af den foregaaende Lehnsmand Johan Ranzau, kan det vel neppe være; thi han var født d. 11 Marts 1526 og altsaa dengang kun 14 Aar gammel. At han i Aaret 1540 var, som det hedder, Embedsmand paa Riberhuus, er vist [4]), ligeledes at han i Aaret 1542 [5]) beklædte denne Post, hvilken vi i det næstfølgende

1) Bil. p. 19. 2) D. M. T. IV. p. 119. 3) Bil. VI, c.
4) Bil. VI, d. 5) Bil. p. 21, a.

Aar finde overdraget til Claus Sehested. Det er altsaa ganske urigtigt, at Terpager sætter hans Forlehning med Riberhuus imellem Aarene 1543—48, ei heller kan den i R. C. p. 38 anførte kongelige Skrivelse, (uden Aarstal) hvori han nævnes som Embedsmand paa Riberhuus, efter Terpagers Mening henhøre til Aaret 1544, men maa nødvendigt være af et ældre Datum.

Claus Sehested.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1543—50.)

Claus Sehested til Spandergaard, en Søn af Sivard Sehested til Ericsebuy, var efter Terpager Lehnsmand paa Riberhuus fra 1548 til 50; men allerede i Aaret 1543 [1]) kaldes han saaledes, og Terpager selv omtaler ham paa et andet Sted (p. 39) som Lehnsmand i Aaret 1547. I Raadstueprotocollen (B. 1.) kaldes han i Aaret 1544 "Kgl. Maj. Regent og Befalingsmand over Ribestift", [2]) og forekommer oftere sammesteds, saasom i Aarene 1547, 48 og 49, med Titlen Høvedsmand paa Riberhuus. Efter Grønlunds Anteignelse i R. C. skulde han endog have været Lehnsmand i Aarene 1536 og 1540; men derfor kjender jeg ingen videre Hjemmel. Da han i en Række af Aar (fra 1531) [3]) var forlehnet med Korsbrødregaard, af hvilken han 1548 blev Eier, er det muligt, at han i de tidligste af Grønlund anførte Aar kan være nævnet som Lehnsmand med Hensyn til bemeldte efter Reformationen seculariserede Closter.

1) Bil. p. 24, q. 2) Bil. p. 21, b. 3) Aarstallet i D. A. 1511 er en Trykfeil, som bemærkes af Daugaard i hans Closterhist. S. 428.

Saaledes kaldes han i en kongelig Skrivelse af 1535 Vor tro Mand og Tjener [1]), og gives Fuldmagt til at indsende Domkirkens Sølvtøi til Munten: en Forretning, som let kunde opvække den Formodning, at han samme Tid var Lehnsmand paa Riberhuus. Hofmann siger urigtigen, at hans Enkefrue skrev sig Elisabeth Juul til Korsbrødregaard [2]); thi Enke blev hun ikke, da man af Terpagers Inscriptiones Ripenses seer, at hun døde 1565 [3]); han derimod levede endnu i Slutningen af 1566, men er formodentlig død i Løbet af det følgende Aar, da Tingbogen i Januar 1568 titulerer ham "Salig og Velbyrdig" [4]). Efter en Indberetning til Biskop J. C. Bloch fra Præsten A. Boysen i Spandet, dat. den 25 Marts 1768, var Claus Sehested den sidste Herremand, som eiede Spandetgaard, (i Spandet Sogn, Hvidding Herred) der siden blev udparceleret til Bondergaarde [5]). Det Sehestedske Vaaben: en rød Rose, omgiven af tre grønne Blade i blaat Felt, er anbragt paa Epitaphiet i Domkirken; dog vilde det ikke være let at see, hvad det skulde forestille, dersom ikke denne Slægts Vaaben fandtes i Hofmanns Efterretninger om Danske Adelsmænd [6]).

Jesper Kraße.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1550 — 54.)

I Raadstuearchivets Protocoller forekommer han som Lehnsmand i Aarene 1551, 52 og 53; men Navnet er skrevet baade Krasse og Kraße [7]). En

1) R. C. p. 214. 2) D. A. T. V. p. 636 3) p. 38. 4) Bil. S. 22. f. 5) Aagaard om Tørninglehn p. 298. 6) 3 Deel, S. 75. 7) Bil. p. 21—22, c; p. 24, n.

kongelig Skrivelse af 1552, som er indført i det Danske Magazin, hvor der findes en Afhandling angaaende denne Slægt, kalder ham J. Krasse, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa Riberhuus [1]). I et andet Document sammesteds skrives han J. Krasse til Barsnes. Noget Mærkværdigt veed jeg forresten ikke om Manden.

Peder Bilde.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1554 — 58.)

Efter Fortegnelsen i Skolens gamle Regnskabsbog skulde Claus Seheſted igjen være bleven forlehnet med Riberhuus efter Jesper Krause [2]). Det maatte da have været i Aarene 1554 og 55; thi den ofte omtalte Raadstueprotocol nævner Peder Bild som Lehnsmand i Aaret 1556 [3]), og Tervager anfører en kong. Skr. af s. A., i hvilken han kaldes Embedsmand paa Riberhuus [4]). I Bytingsprotocollen forekommer hans Navn som Lehnsmand 1557. Det skrives der Bilde [5]). Efter Hofmann var Peder Bilde til Svanholm Lehnsmand paa Riberhuus i de ovenanførte Aar 1554—58. I Schlegels Fortegnelse over Rigsraaderne findes han fra 1559—77. Han var en Søn af Esge Bilde til Svanholm, som døde den 11 Febr. 1552 [6]). Dette Aarstal bemærkes her, fordi Fortegnelsen i Danske Atlas (T. 2 p. 325) over Svanholms Eiere forekommer mig forvirret og uovereensstemmede saavel med Bildernes Slægtregister som de Oplysninger, der i det Danske Magazin findes. Peder Bilde var Di-

1) T. II. p. 23. 2) Bil. V. p. 17. 3) Bil. p. 22, d.
4) R. C. 519. 5) Bil. p. 25, r. 6) D. M. T. IV p. 243.

plomatiker. I Aaret 1558 gik han som Gesandt til Rusland [1]) og deeltog siden i adskillige politiske Underhandlinger, f. Ex. Fredslutningen til Stettin 1570 [2]).

Erik Rud.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1558 — 59.)

Erik Rud til Fuglsang [3]) (paa Lolland) var D. Riges Raad fra 1569 til 1577, i hvilket Aar han, kort før sin Død, var tilstede ved Christian den Fjerdes Daab [4]).

Niels Lange.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1559—65.)

I Raadstueprotocollen (B. I.) findes han nævnet som Ridder og Høvedsmand paa Riberhuus i Aarene 1561—64 [5]). Ogsaa havde han Sæde i Rigsraadet efter Schlegels Fortegnelse for Aaret 1558 og 59 [6]). Han var en Søn af Hans Lange til Kjærgaard og efter sin Fader denne Gaards Eier. Ifølge Epitaphiet i Hunderup Kirke over ham og hans Frue Abel Skeelsdatter døde han den 9 Junii 1565. Hun skal være død 20 Aar efter. I et Manuscript af Præsten Knud Lang i Vilslef siges, at Niels Lange "var en vel meriteret Mand af Kongen og Landet, hvilket blandt andet kan sees af en Benaadning, som blev ham givet af Kong Frederik den Anden paa Birkerettighed til Kjærgaard af saadant Indhold: at alt hvad Gods, som Kjærgaards Eiere enten have eller faae i Vilslef Sogn og By samt Hunderup og Darum Sogne, skal henhøre under samme Birk, Hunderup Birk kaldet, til evig Tid, som en Belønning for

1) Cragii Annales p. 388. 2) D. M. T. IV p. 203. T. I p. 197.
3) Bil. p. 25, t. 4) Schlegel 2 B. 2 St. p. 177.
5) Bil. p. 22, e. 6) S. 170, 172.

den Troskab og Tjeneste, han Kongen og Riget havde bevist, eftersom Ordene udtrykkeligen lyde i det Kongelige Diplom, dateret Kjøbenhavns Slot d. 9de Julii Anno 1569". Under ham blev i Aaret 1561 en Anordning eller Reces gjort af Høvedsmanden, Capitlet og Magistraten i Ribe med de fornemmeste Danneqvinders Samtykke, om Bryllupper, Barseler, Kirkegang, Klædedragt med videre [1])".

Axel Tønnesen Weffart.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1565 — 70.)

Axel Wiffert til Axelvold[2]) (saaledes kaldes han i Raadstueprotocollen, hvor hans Navn forekommer i Aarene 1569 og 70 som Høvedsmand paa Riberhuus[3]), fik første Gang Forlehning derpaa 1665 og anden Gang den 10 Mai 1668. — Siden blev han Høvedsmand paa Nyborg[4]). Schlegel anfører ham som Rigsraad 1576 og 77. Grønlund kalder ham Axel Tønnesen Weffart. Saaledes findes ogsaa i et heraldisk Manuscript, som Skolebibliotheket eier.

Erik Lykke.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1570—80.)

Erik Lykke til Skovgaard blev efter Terpager forlehnet med Riberhuus i Aaret 1571, men efter en paalideligere Hjemmel 1570[5]), og atter 1574[6]). Han var gift med Kirsten Nielsdatter[7]), hvilket her bemærkes for derved maaskee at skjelne ham fra andre af samme Navn. 1509 blev han forlehnet med Aarhuusgaard[8]). Grønlund har antegnet i Ripæ Cimbr.,

1) N.D.M. 2 B. p. 272. 2) i Skaane. 3) Bil. p. 22, g.
4) Bil. VI, f. 5) Bil. VI, g. 6) Bil. p. 23 b, i.
7) D. M. T. VI p. 32. 8) Bil. p. 23, i.

at han siden var Lehnsmand i Odense 1583; men efter et Sted hos Terpager, hvor Erik Lykke omtales, som den, der har bygget den nye Teglgaard ved Ribe[1]), skulde man troe, at han var død før 1581. Der kan være Spørgsmaal om, hvilket Skovgaard Erik Lykke var Eier af. I det ovennævnte heraldiske Manuscript fra 1651, hvor Herregaardene i de danske Provindser paa den Tid opregnes, finder jeg vel et Skofsgaard, men intet Skovgaard, paa Øerne. I Jylland nævnes tvende: eet, som skrives Skovgaard, og et andet: Skougaard. Muligstunder finder jeg kun eet Skovgaard i Jylland, nemlig i Kollerup Sogn, Tyrrild Herred, Veile Amt; men denne Gaard eiede paa den Tid, som Talen her er om, Familien Skovgaard.[2]). Det Skovgaard, til hvilket Erik Lykke skrev sig, er da maaskee aldeles forsvundet. I Danske Atlas, T. IV. p. 564, hedder det vel, i Anledning af Skovsgaard i Skjellerup Sogn, Onsild Herred, at en E. Lykke har skrevet sig som Herre til Skovsgaard, hvorhos dog Usikkerheden indrømmes i at bestemme, hvilken Gaard det egentligen var, da der vare flere af samme Navn. Men den Erik Lykke, som var Lehnsmand paa Riberhuus, skrev sig, (hvilket paa flere Steder i Bilagene sees) til Skougaard, ikke Skovsgaard. At Erik Lykke havde Bøndergods i Stenderup By, kunde bemærkes, om man derved maaskee kan komme paa Spor efter Hovedgaarden. Men her opstaaer igjen Spørgsmaalet: hvilket Stenderup? Der ere flere Byer af dette Navn i Jylland, ogsaa i det Torninglehnske. I Østerlinnet-Sogn er f. Ex. Byen

2) D. A. T. V. p. 1010.

Stenderup, og i Naboſognet Gram er et Skovgaard[1]). I ældre Tider ſkal denne Forpagtergaard være oprettet af 4 Halvgaarde[2]); men kanſkee disſe igjen have de deres Oprindelſe fra et forhen udparcelleret Herresæde Skovgaard, hvortil der kan have ligget Gods i nysnævnte Stenderup By. Sagen fortjener idetmindſte nærmere Undersøgelſe. Under Erik Lykke begyndte Hexeprocesſerne i Ribe 1572. I hans Tid bleve 3 ſom Hexer anſete Fruentimmer brændte.

Albert Friis.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1580—94, og atter 1597—1601.)

Albert Friis til Haraldskjær, eller ſom det paa den Tid findes ſkrevet, Harritzkjær, var en Søn af Iver Friis og Sophie Glob. Han var gift med Fru Ingeborg Gyldenſtjerne[3]). Han blev forlehnet med Riberhuus den 7 April 1580, og omtales i Raadſtueprotocoller ſom Høvedsmand i ethvert af Aarene 1582—89 og 1598[4]). Desuden nævnes han i denne Egenſkab paa mange andre Steder ſaavel i trykte Skrifter[5]), ſom utrykte Documenter[6]). I Aaret 1594 blev han Høvedsmand paa Veſtervig-Cloſter; men efter Valdemar Parsbergs Forflyttelſe fik han igjen Riberhuus i Forlehning og døde paa denne Poſt (1601)[7]). Ligeſom under N. Lange blev i denne

1) Aagaard om Tørninglehn S. 257 og 276. 2) Saaledes bedder det i Bilaget til en Indberetning fra Præſten A. Thorup i Gram, dateret den 4 Nov. 1767. Om Skovgaard for Tiden er en Forpagtergaard, veed jeg ikke. 3) D. A.T.V. p. 998. 4) Bil. p. 23, i, l. 5) D. M. T. VI. p. 177. (1581); T. IV. p. 30 (1583); T. V. p. 113 (1585); T. II. p. 263 (1589); T. V. p. 154 (1597). Terp. Inscrip. p. 115 (1599). 6) En Bidisſe af 22 Decbr. 1582, en kgl. Skrivelſe af 4 Sept. 1584; Hoſpitalets Adkomſtprotoc. (1590); D. A. D. R. N. 611 (1591) ꝛc. 7) Bil. p. 18.

Lehnsmands Tid, den 18 Julii 1586, et Reglement forfattet til at indskrænke Luxus ved Bryllupper, Barseler og andre Høitideligheder. Disse Statuter bleve atter bekræftede og udvidede d. 8 Jan. 1599[1]). Fra 1581 havde Albert Friis Sæde i Rigsraadet[2]). Han efterlod 6 Døttre, af hvilke enhver fik 27000 Rdr. i Arv[4]).

Valdemar Parsberg.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1594—97.)

Denne Lehnsmand var Eier af Jernit, hvoraf siden Grevskabet Frisenborg blev oprettet. Han var gift med Fru Ide Lykke[4]). Fra Ribe blev han forflyttet til Skanderborg 1597, hvor han ligeledes var Høvedsmand[5]).

Albert Scheel.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1601 — 39.)

Albert Scheel til Fusings er født den 23 Nov. 1572. Efter at have studeret i Tydskland, Frankerig og Italien i 8 Aar blev han Hofmester hos Prinds Ulrik og ledsagede denne paa hans Udenlandsreiser i Frankerig, Engelland og Skotland. Paa Kong Christian den Fjerdes mærkværdige Seilads til Norge blev han udnævnt til Socapitain, og 1601 til Befalingsmand paa Riberhuus. 1609 fik han som Ritmester Befaling over tvende i Jylland hvervede Compagnier, bekjendte under Navnet af den gule Fa-

1) R. C. p. 591. 2) Schlegel p. 177. 3) Hofmanns Efterretninger om danske Adelsmænd, T. I. p. 21. Tab. II. 4) D. A. T. IV. p. 498. 5) Bil. p. 18. Han nævnes desuden R.C. p. 372 og Bil. p. 24, o.

ne. Med disse tjente han i den svenske Krig 1612, og indlagde sig megen Ære. Han var med at storme Elsborg, som overgav sig den 24 Mai. Den 26 Julii blev hans Liv udsat for en stor Fare. Han var dragen ud med en Trop for at recognoscere, 4 Miil hinsides Jønkjøbing; men, da han efter velforrettet Ærinde vendte tilbage, havde Fjenden paa tre Steder besat et Pas, som han nødvendigt maatte igjennem. Paa det første Sted blev hans Hest saaret, men holdt dog ud at bære ham; paa det andet Sted blev den skudt og styrtede under ham. Med Pistolen i Haanden maatte han nu, i sin tunge Rustning, trænge frem tilfods, indtil han heldigviis fik fat paa en ledig Hest, hvis Ryttер var falden, og nu hug han sig lykkelig igjennem paa det tredie Sted, hvor Passet holdtes besat. Denne Begivenhed fortæller han selv i et Brev til sin Kone [1]), Fru Birgitte Friis, som han havde ægtet den 5 Julii 1601 [2]). I hans Fraværelse havde Niels Krag til Aggerkrog havt Befaling over Riberhuuslehn [3]). — 1616 den 1ste Dec. blev Albert Scheel udnævnt til Rigets Admiral og Dagen efter, tilligemed 11 andre Herrer, slaaet til Ridder af Sværdordenen, som var indstiftet til en Belønning for den i forrige Krig udviste Tapperhed. Hæderstegnet var en bevæbnet Arm, med et draget Sværd, og blev baaret i et Baand om Halsen [4]). Som Rigets Raad anføres denne Lehnsmand af Schlegel [5]). Først skrev han sig Al-

1) R. D. M. 2 T. p. 51. 2) D. M. 3 T. p. 50. 3) Raadstuebog B. 21. N. 187. 4) Hofmann om danske Adelsmænd T. I. p. 31 og 37. 5) l. c. p. 182.

bert Skeel Christensen til Heignet, siden (fra 1607) til Fusings [1]), et Herresæde, hvis fordums ærværdige Udseende og yndige Beliggenhed er skildret af St. St. Blicher [2]). Det var en anselig Bygning i gothisk Smag og laa et Par Miil fra Randers paa en Halvø, omgivet af en Sø, som igjen var indfattet af Skove og Bjerge.

En underlig Mode, som paa denne Lehnsmands Tid herskede i Ribe, nemlig: at gaae med Raabe paa Hovedet, seer man af det Sted i Raadstueprotocollen, hvilket jeg har givet Plads blandt Bilagene, da det maaskee kan tjene til en Commentar over et Udtryk i den under N. Lange forfattede Reces, hvilket Udgiveren i det Nye danske Magazin har fundet uforstaaeligt [3]). — Hexeprocesserne, som siden Erik Lykkes Tid havde standset, kom under Albert Scheel i fuld Gang igjen, og omtales ikke uden Grund paa dette Sted, da Lehnsmanden ei sjelden præsiderede ved Forhørene over disse ulykkelige Offere for Tidsalderens Overtro. Ikke færre end sex saadanne ere paa denne Lehnsmands Tid dømte til Baalet [4]).

Ligesom man maa beklage, at den herskende Overtro udøvede sin Magt over en i flere Henseender saa udmærket Mand som Albert Scheel, bør man ikke forglemme, at Tidsaandens Indflydelse viste sig ikke mindre i saadanne Træk af Mandens Tænkemaade, som fortjene Nutidens Paaskjønnelse og Taknemmelighed. Albert Scheel og hans Frue have gjort

1) Bil. S. 20, 4 og S. 24, m. 2) Samlede Noveller 4 D. p. 250.
3) N. D. M. 2 B. p. 273, Note c. 4) Grønlunds historiske Efterretning om de i Ribe By for Hexerie forfulgte og brændte Mennesker. Viborg 1780.

sig fortiente af Ribe ved betydelige Legater, nemlig: I, 1000 Rdr. Species til Byens Fattige. Af denne Capital udgjør 100 Rdr. det Ribe Cathedralskole tilhørende Stipendium Schelianum [1]). II, 500 Rdr., hvis Renter skulde tilfalde Skolens tvende øverste Hørere [2]). Dette Legat har undergaaet adskillige Uheld, hvorved Indtægten er betydeligen formindsket [3]). III, Fra hans Enkefrues Donation, i et andet Øiemed, har endeligen Legatum Frisio-Schelianum paa 500 Rdr. i Kroner sin Oprindelse, endskjøndt det først 80 Aar efter hendes Død er bleven oprettet til Fordeel for Ribe-Skoles trængende Disciple [4]).

Paa Rosenborg Slot findes en Pokal, der erindrer os atter om hiin Tidsalders Characteer, som findes meer eller mindre afpræget i dens herligste Mænd. Pokalen er forfærdiget for Beløbet af de Væddemaalsbøder, som Kongen, — Helten, der stod ved høien Mast i Røg og Damp, — tilligemed nogle af sine brave Riddersmænd i Spøg havde fastsat for den eller dem af Selskabet, som i en vis bestemt Tid blev beruset. At Albert Scheel har ydet sit Bidrag til dette Bæger, viser dens Indskrift.

Jeg har opholdt mig med en vis Forkjærlighed ved denne Lehnsmand. For end mere at oplive Mindet om ham, vil jeg henvise mine Læsere til Capellet Betlehem i Ribe Domkirke [5]). Der skue de ham knælende med hans Frue Bertha og deres i en ung Alder bortrykkede Børn. Han døde den 9 April 1639.

1) Hofmanns Fundatser T. IV. p. 505. 2) R.C. p. 497. 3) Program 1826 p. 90. 4) Hofm. Fund. T. IV p. 523. 5) For denne Begravelse betalte A. Scheel Kirken 400 Rd. R. C. p. 263.

Gregers Krabbe.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1639 — 51.)

Gregers Krabbe til Thorstedlund [1]) er født den 12 Jan. 1594. Efter en lærd Opdragelse og 9 Aars Udenlandsreise blev han Secretair i Cancelliet og bekl ædte denne Post i 10 Aar. Med Riberhuus blev han belehnet den 4 Mai 1639 [2]). — I det Tidsrum, i hvilket han er anført som Lehnsmand paa Riberhuus, falder hans Gesandtskabsreise til Engelland (1639) og til Rusland (1641). 1648 blev han udnævnt til Ridder af Elephanten, og havde forhen (siden 1640) Sæde i Rigsraader. Fra Ribe gik han til Norge som Statholder. At han var en dygtig og velbetroet Mand, der blev brugt i mange vigtige Statsanliggender, viser Slange paa flere Steder i Christians den Fjerdes Historie. Han var tvende Gange gift, først med Helvig Rud og dernæst med Dorthe Daa. Et latinsk Brudevers, som har maaskee hjælpe til at danne et Bind om een af Tingbøgerne, viser at Bryllyppet med den sidste stod i Hovedstaden den 19de Oct. 1645, saaledes som Grønlund har antegnet.

At den meest navnkundige af de ripensiske Hexe, Maren Splids, besteg Baalet den 10 Nov. 1641, har Gregers Krabbe megen Deel i. Hun var frikjendt ved den paa Raadstuen i Ribe afsagte Dom; men Lehnsmanden, ikke dermed tilfreds, indstævnede Sa-

---

1) I Nørreskrup Sogn, Hornum Herred, Aalborghuus Amt. D. A. T. V. p. 94. 2) Bil. VI. Det er altsaa urigtigt, naar Hofmann siger, at han blev Stiftsbefalingsmand i Ribe 1628. S. Efterr. om danske Adelsmænd T. 2. S. 211.

gen til Herredagen i Kjøbenhavn, hvor ogsaa Maren Splids blev ført hen, fængslet i Blaataarn og pinlig forhørt. Den Dom, som fældede hende, er affagt i Kjøbenhavn af hans Kongelige Majestæts og Danmarks Riges Raad den 9 Oct. 1641. Dette bemærkes, for at ikke Nogen skal troe, det var over Ribe fornemmeligen, at Overtroens ægyptiske Mørke saaledes rugede. Gregers Krabbe døde den 18de Dec. 1655.

Mogens Sehested.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1631 — 55.)

Mogens Sehested til Holmgaard [1]) osv. er født den 13 Sept. 1598. Efter at have studeret udenlands i Tydskland og Frankerig i 6 Aar gik han i Krigstjenesten og mistede under Vismars Bombardement 1629 sin høire Haand ved et Kanonskud. Ved Kong Frederik den Tredies Thronbestigelse blev han Ridder af Elephanten. Ogsaa i adskillige Statsærinder sendtes han til fremmede Hoffer. Han døde i Febr. 1657 [2]).

Otto Krag.

(Lehnsmand paa Riberhuus 1655 — 58.)

Otto Krag til Voldberg [3]) er født den 5 Sept. 1611. I sin Ungdom studerede han baade hjemme og udenlands, og tildrog sig Opmærksomhed i Padua ved sin Skarpsindighed og ualmindelige juridiske Kundskaber. Efter sin Hjemkomst blev han ansat i det Danske Cancellie og siden brugt i adskillige Gesandtskaber. Hos Prinds Christian, som i Kongens

1) Møberg S., Skodborg Herred. 2) Hofm. om Danske Adelsm. 3 D. p. 76. 3) Hind Herred, Hee Sogn.

Fraværelse forestod Regjeringen (1644), var han Geheimesecretair. Aaret efter blev han Obersecretair og 1653 Rigets Raad. 1660 gik han som overordentlig Ambassadeur til Holland. Ogsaa i Krigen har han tjent og bivaanet nogle Feldttog mod Sverrig. Heller ikke som Forfatter er Otto Krag ubekjendt; hans Navn findes blandt Medarbeidernes til den danske Lovbog. Han døde den 4 Febr. 1666 [1]). — Denne Lehnsmand var vel den sidste, som har residered paa Riberhuus; thi strax under hans Eftermand Grev Schack blev Slottet ruineret i Krigen med Sverrig.

[1]) Hofm. om D. Adelsm. T. I p. 186.

BILAG.

I.

Om vore Kongers Nærværelse i Ribe og Tiden, naar de vare her, vidne følgende Breve, blandt hvilke de, som uden Citation af Kilden anföres, ere forefundne i de herværende Archiver og, saavidt vides, utrykte.

1, *Af Kong Erik Plogpenning.*

1242 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCXLII intrante mense Maio. R. C. p. 178.

s. A. Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno MCCXL secundo, nonas Maii. R. C. p. 686.

1246 Et Dito, dateret: Ripis anno Dni MCCXLVI mense Januario. R. C. p. 179.

2, *Af Kong Abel.*

1250 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno Domini MCCL Kal. martii Xmo.*) R. C. p. 686.

3, *Af Kong Christopher* I.

1252 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno Dni MCCLII, octavo Cal. Augusti.**) R. C. p. 687.

*) Hvis det er fra denne Kilde, at Hofmann har sin Notits om K. Abels Nærværelse i Ribe, tilföier han urigtigen "in Aprili"; thi ovennævnte Datum svarer til den 20 Febr. (D. A. T. V, p. 613), Galthen synes at have overseet Xmo, da han daterer Privilegiet den 1 Marts (p. 160,)

**) Galthen l. c. daterer Brevet d. 23 Julii; men det bör være d. 25.

1252 Confirmation paa Cannikernes Privilegier, dateret: Ripis anno Dni MCCLII quinto idus Augusti. R. C p. 179.

4. *Af Kong Erik Glipping.*

1265 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno MCCLXV, secundo die Pentecostes. R. C. p. 687.

1273 Confirmation paa Capitlets Privilegier, dateret: Ripis anno Dni MCCLXX tertio in die beatorum Cosme et Damiani. R. C. p. 181.

5. *Af Kong Erik Menved.*

1288 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno Dni MCCLXXXVIII, Idibus Julii.*) R. C. p. 689.

s. A. Et Dito, dateret: Ripis anno Dni MCCXXXVIII in die Beatorum Innocentium. R. C. p. 689.

1295 Confirmation paa et Gavebrev til Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCXC quinto, feria sexta proxima post diem beati Andree.

1297 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCXCVII die beati Theodgari confessoris in presencia nostra &c. R. C. p. 181.

1308 Confirmation af et Skjöde til Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCC octavo in crastino Apostolorum Symonis et Judæ in presencia nostra.

1313 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCCXIII die Sanctorum Cosme et Damiani in presencia nostra.

6. *Af Kong Valdemar* (den Slesvigske Hertug).

1326 Et Frihedsbrev, givet Puggaard, dateret: Ripis

*) Gallthen p. 163 har urigtigen d. 5te istedetfor d. 15de Julii.

anno Dni MCCCXXVI, in vigilia beati Theme Apostoli &c. Han kalder sig heri Waldemarus Dei gratia Danorum Slavorumque Rex. R. C. p. 472.

1327 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCCXXVII, in vigilia beatorum apostolorum Petri et Pauli. R. C. p. 185. Samme Titel.

1330 Confirmation af Capitlets Privilegier, dateret: Ripis anno Dni MCCCXXX in die Remigii confessoris &c. Brevet begynder saaledes: Universis presentes literas inspecturis Valdemarus Dei gratia Dux Iucie et Gherardus eadem gratia Comes Holtzatie et Stormarie &c. R. C. p. 186.

1337 Et Frihedsbrev for Puggaard, dateret: Ripis anno Dni MCCCXXXVII tertia feria proxima ante Dominicam Passionis Dni in presencia nostra. Her kalder Valdemar sig ligeledes Dux Iucie; men Grev Gert nævnes ikke. R. C. p. 473.

1340 Confirmation af et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCXL feria tertia ante festum beati Andree apostoli. Samme Titel.

1343 Confirmation paa et Testament, dateret: Ripis anno Dni MCCCXLIII proxima quarta feria post nativitatis beate Marie virginis. Samme Hertugtitel.

1346 Et Frihedsbrev, givet en Borger i Ribe, dateret: Ripis in nostra presencia anno Dni MCCCXLVI in vigilia nativitatis Sancte Marie virginis Dei genetricis. Titlen uforandret, ligesom ogsaa i de tvende næstfölgende.

1350 Confirmation paa et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCL proxima secunda feria post dominicam Quasi modo geniti.

s. A. Confirmation paa et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCL in profesto beati Calixti Pape.

7, *Af Kong Valdemar Atterdag.*

1354 Confirmation af et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCLIV dominica qua cantatur Oculi mei.

8, *Af Kong Erik af Pommeren.*

1406 Rettertingsdom, dateret: Ripis anno Dni MCDVI crastino Sancti Jacobi.

9, *Af Kong Christopher af Bayern.*

1447 Et Mageskiftebrev, dateret: Ripis feria tertia proxima ante festum Epyphanie Dni nostri.

10, *Af Kong Christian d. 1.*

1450 Et Frihedsbrev, dateret: in civitate nostra Ripensi dominica proxima post festum Epiphanie. Ao. MCCCCL. R. C. p. 693.

1455 Stadfæstelse af Erik Menveds Privilegier, dateret: in castro nostro Ripensi, vigilia ascensionis Dni anno Dni MCDLV.

s. A. Confirmation paa et Tingsvidne, dateret: In castro nostro Ripensi feria secunda post dom. vocem jucunditatis anno Dni MCDLV.

1460 Kongens Haandfæstning til Hertugdömmerne Slesvig og Holsten, dateret: Ribe, Onsdagen efter Söndagen, som man siunger udi den hellige Kirke invocavit, efter Guds Byrd 1460. Hvidtf. D. K. p. 887.

1480 Stadfæstelse paa Capitlets Rettighed til en Gaard i Wodder, dateret: in castro nostro Ripen-

si feria IVta proxima post festum beati Michaelis Archangeli ao Dni MCDLXXX.

1480 Et andet Frihedsbrev udstedt i Ribe af samme Datum. R. C. p. 735.

11, *Af Kong Hans.*

1480 Rettertingsdom, dateret: Ribe dominica post Sanctorum.

1493 Rettertingsdom, dateret: Riberhws 1493 Söndag efter Justi Dag.

1503 Brev til Biskoppen og Lehnsmanden i Ribe, dateret: Riibe tiisdagen nest eftir Sancte Karine Dag Aar MDIII.

s. A. Stadfæstelse af Kong Christians Privilegium, dateret: i vor Stad Ribe, tiisdagen nest efter sancte Catherine virginis et martiris Dag, Aar efter G. B. MDIII.

1504 Forbud mod Salg af fremmedt Smedearbeid til anden Tid end det aarlige Frue-Marked. Dateret: worth slotth Riiberhws scti Lamberti martyris Dag Aar MDIV. Af 2. Hr. 3.

1537 Stadfæstelse af Biskop Christians Legat til Ribe Skole, dateret Ribe Söndag Judica, A. Dni 1537. R. C. p. 471.

1542 Rettertingsdom, dateret: Riipe Aar efter Gutz Biurdt MDXLII Onsdagen nest ephter Sanctorum Philippi et Iacobi.

s. A. Erindring til Capitlet om at holde tvende unge Studerende ved Academiet paa dets Bekostning. Dateret: Ribe, Torsdagen nestth effther Sanctorum Philippi och Jacobi Apostolorum Dag Anno MDXLII. R. C. p. 191

1542 Retterting:dom, dateret: Ribe samme Aar og Dag.
1543 Stadfæstelse paa Ribe Byes Ret til en Gaard i Fardrup, dateret: inn unser Stadt Rypen, Dornstag na letare Ao Dni MDXLIII.
s. A. En Bevilling ligeledes dateret: Riifve Fredagen nesth effther Söndagen letare Ao MDXLIII.
s. A. Brev paa nogle Enge, dateret: paa wort Slot Riberhusz Onsdagen nest epter Midfaste Söndag Aar. MDXLIII.
1545 Patent paa et Canonicat dateret: Riibe thennd Odensdagh nestth effter vor Frue Dagh Kyndermisse Aar MDXLV.
s. A. Om en Afgift til Sötönders Vedligeholdelse. Ribe scti Hans Dag midtsommer. Ao MDXLV.
s. A. Brev paa Sct. Hans Kirkegaard, dat.: Riipe Onsdag epter scti Anthonii Dag.

12, *Af Kong Frederik den 2.*

1561 Confirmation paa Capitlets Privilegier, dateret: Ribe thennd XIX Dag Februarii Aar MDLXI.
s. A. Confirmation paa et Gavebrev dateret: Ribe 24 die Februarii Aar 1561. D. M. T. VI. p. 167.

II.

(Af Ribe Bytings Protocoller.)

Om Slottet.

1588, d. 30 April blev efter Lehnsmanden Albert Friises Ordre taget Syn over et forfaldent Bössehuus paa den söndre Side paa Volden paa Riberhuus, og kunde da Synsmændene "ikke andett see eller töckis, Endt adt forne hus er slett röden och forfalden, Som er vdaff Rögesparrer

Ell och andett skarns thimmer bygdt, som duet-
the slett inthed till nogen Bygning, vden en
Ringe tingest, som kunde verre Tre daller
werdt." (Af Tingbogen A. 20.)

1603, den 4de April toges et Syn over Riberhuus, som havde lidt meget ved Stormen Dagen tilforn, og afgaves da følgende Forklaring:

"For dett förste thend Sönderhusz paa den Norder Siide Er Tagstienen Miest aff faldenn och Sönderslagen.

Ittem Smeddehuszitt ochsaa y liige maade Er och en partt aff thagstienen aff blest och Sönderslagen.

End Itt hus, som er skriffuerstoffuen Rostkammeredt og Faddeboestoffuen wdi Itt, En Muritt gaffl paa den öster Ende y samme hus er Reffnett fraa dett öffuerste thil dett Nederste, och en partt aff Tagstienen aff blest og Sönderslagen.

Thend store Norder Muritt Hus er en Diel af begge gafflene en partt Nedfalden, Och y lige maade, en partt aff Thagstienen neder blest och Sönderslagen, och wnder Huelningen och en Diel aff stienen nedfalden och Muren Reffnett.

Ittem stegers och Brwehus, Er aff begge Muritt Gaffle en partt nedfalden, och y lige maade en partt af Thagstienen nederblest och Sönder slagen. Ennd en liden huswed den Norder Ende nest huosz Bruhusitt, och en Diel aff thagstienen nedfalden och Sönderslagen.

Denn westerste staald hosz Slottit er thagidt paa denn öster Side miesten Diel aff blest.
Ittem Laaen der hosz, ochsaa en partt aff Tagen bortt blest.
Ennd stakitterne omkring Slottens graffue er miesten Diel Ned falden och Sönderslagen.
Runddeylen paa den sudwest siide for Slottett, er paa den Norder siide, en Diel aff Tagstienen ned blest och Sönder slagen.
Ittem Slottens Kolhaffue den Norder Ende er gjerden nedfalden. I lige maade paa den öster siide er og gjerden Ned falden, og wanden haffuer bortt Thagitt.
Ittem Gamble skaade, som er paa de Otte Muridt Piller underneden windbroffuen Er pillerne Neden thil Megidt forfalden.

(Af Tingbogen A. 34.)

1604, den 12te October, toges et Syn over 2 Lofte "paa thend store westerste Steenhusz paa Riperhusz", hvilke vare saa forraadnede og fordærvede, at der hverken kunde lægges Korn paa dem, eller Folk gaae derpaa uden stor Fare. (Af Tingb. A. 35.)

1609, 11 Aug. Jesper Hansen i Seem skjöder til Christen Nielsen "ett hans fembfaghusz och Ejendom Som beliggendes er her wdi Riibe vdi den gaade, som kaldes Kongensgaade paa den westre Side vedt Gaaden Jmellem Else Peder Mortensens Stald og Ejendomb paa den Sönder Side och Jens Andersen guldsmidts Kolgaards Jordt och Eyendomb paa den Nörre Side, strec-

kendes sig fraa gaden Indtill Slottens Abildtgaard wedthager o.s.v. (Af Tingb. A. 40.)

1612, den 13 Mai, en Synsforretning over Slottet, anført i Programmet 1834 p. 8 (Bilag) efter en Afskrift af Grönlund. Originalen findes i Tingbogen A. 44. Ved dette Syn befandtes "thend Puort ved Bleghaffuen Att were Aldielis Öede, Thesligeste Vandpuorten Och en Anden puortt ther huosz . . . ochsaa Aldielis Öde, saa ochsaa Pilliszpuortt. o.s.v.

1623, 13 Decbr. Syn over 4 Slottets Vaaninger i Kongens Gade ved Slottets Hauge, som vare ganske bröstfældige, samt over Slottet selv.

Om Slottet hedder det: "desligeste Vor di ved Slottet og besoe der huis schaade der nu wor gjordt aff Vandflod oc Gudz Weierlig daa Soe di Adt der vor 51 Fag planckewerch som var om Kolhaffuen gandtzke nederfalden och heden flöth, och hagde Vandfloden verit saa höigt i Graffuen, at det Mestendielen haffuer löfft offuerdielen aff Runddiellerne och gjort derpaa stuoer schaade, desligeste i Borggorden paa Slagterhuset vor affblest vngefehrlig ved i½ ct tagstien och paa Stuen offuer Huellingen ij Vinduer slet Vdblest och paa schuollen iii Vindduer vdblest och ellers Alleweigne vor der gjort Stuoer schaade paa Vindduer och tagget i Borggegorden Saavel som ogsaa paa tagget i Stoldgorden. (Af Tingbogen A. 54.)

1643, den 7 Oct. Syn over Slottet, "at Huellingen Vn-

der Fruerstoffuen vor Nylig ferdiggjortt med Staalanckere, och Muurverck ved den ene side, dernest at Pillerne langs Vnder Vindbroen vor Nylig ferdiggjortt, ogsaa Vnder Porthuszen vor rett wel ferdiggjortt med Murverck, desligeste, att Vindbroen wor gjortt af Ny fra den ene Ende til den anden med Treverch, och Lenkerne och andet Jern vor ochsaa mieste Diel gjortt aff Nye." (Af Tingbogen A. 65.)

1684, 4de Decbr. Stiftsbefalings-Manden fordrer Syn "over hvad Tömmer som findes paa Riberhuus Slot, som til anden Bygning kand være tjenlig." (S. Tingbogen A. 84)

1692, den 26 April: 6 Uvildige Mænd udnævnes efter Stiftamtmandens Begjering til at vurdere og taxere det gamle nedbrudte og forfaldne Riberhuus Slot. (S. Tingbogen A. 85.)

Om Slotsladegaarden.

1572, Onsd. prius Mathiæ: Jens Harboes Börns Stald paa den Sönder Side i Nicolai Gade, som löber ned til Slots-Ladegaard, vurderes for 16 Daler i Danske Penge. (En Udtegnelse af Tingb. ved Grönlund.)

1603, den 6 Apr. Syn over Slotsladegaard: "Först songe the thend store österste Staald XXXI fag lang er altsammen slet neder blest, Jttem en faar-husz och föllhusz som vaar XVI Fag husz som stoedt Norden i Ladegaarden er och neder blest, Jttem Kustalden som war XIII Fag Er thagid aff blest, End den söndre Lade er och en stoor Hob aff thagid aff blest, Ittem thend westre La-

de er thaged meest aff blest, It. Salshuszett er thaged och en partt affblest och winduerne wdblest oeh borte." (Af Tingb. A. 34)

1690, den 28de Octbr.: Tingsvidne, at Nicolai-Gade har over i 60 Aar været kaldet Aalegaden, hvori Johan Apothekers Stald. (Af Tingb. A. 85.)

III.

Noget om Riberhuus Slot, Slotsjorder, Ladegaard og Böndergods, i ældre Tider, forsaavidt derom kan erholdes Oplysning af Jurisdictionens Retsprotocoller.

(Meddeelt af Hr. Justitsraad Byskriver Steenstrup.)

Da Skjöde og Pantebögerne först ved Forordningen 7de Febr. 1738 bleve indförte, og den oprindelige Afhændelse fra Kronen af Slottet med omliggende Jorder, samt af Ladegaarden og Böndergodset (forsaavidt Salg af disse Eiendomme har fundet Sted) er skeet ved extraordinære Committerede, som ikke have benyttet Jurisdictionens Auctionsprotocol, saa kan de faa Oplysninger Protocollerne indeholde, ikke söges længere tilbage i Tiden end omtrent fra 1740.

Riberhuus Ladegaards underliggende Bönder, eller saakaldte Tjenere, vare paa de Tider, og som Rescript af 15 Julii 1735 viser, tingpligtige til Frös, Calslund, Gram og Hvidding Herredsting. Men i Anledning af opstaaende Jurisdictions-Disputter om de ifölge Forordning 30 April 1734 anstillede Inqvisitioner efter Brændeviinstöier, og paa Stiftamtmandens Besværing desangaaende, blev det ham ved Rescript af 22de April 1735 befalet at indkomme med Forslag til Oprettelse af et

Birk for Riberhuus Ladegaards Tjenere og de, som svare med Contributioner til Ribe Amtstue og ligge i Sönderjylland," (Hospitalets, Rectoratets og Ribe Kirkes Gods) "saaledes som det forhen indtil den saakaldte Coldingske Afskeed af 24 Jan. 1576 været haver, paa det samme danske Undersaatter kunde i Justitiens, som i alle andre Tilfælde, blive tracterede paa den i Danmark brugelige Maade, og blive dömt efter den danske Lov og Ret." Hvorefter Riberhuus Birk ved fornævnte Rescript af 15 Juli 1735 blev oprettet.

Af hvilken Störrelse Böndergodsets Hartkorn har været, kan ikke opgives, men enkelte tinglæste Kongelige Skjöder oplyse, at det ved Auction d. 10 Juli 1741 af "dertil Committerede" stykkeviis er solgt.

Ladegaarden, der laae paa Hjörnet af Nörreports Forstad eller Saltgade, og Veien, som der böier i Öst efter Nybroe (den nuværende Markedsplads for Heste og Qvæg), havde betydelige Jorder, ansat til 91 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr 2 Alb. Hovedgaardstaxt, der strakte sig tæt til Landsbyen Tange; fremdeles betydelige Marskenge i de saakaldte Nörfardrup Enge. Paa förstnævnte Jorder blev Ribe Veirmölle opbygt efter Kongl. Skjöde af 27 Novbr. 1738, istedet for Kongens Mölle, eller "Slotsmöllen", som för laae ved Overmöllebroen i Ribe, men ganske var bleven ödelagt af Vandflod. Ved benævnte Ladegaard var desuden en Frugthave og en Toft östen for, begrændset mod Nord af Landeveien, mod Öst af Veien mellem Digerne eller Tveedgade, og mod Syd af den saakaldte Niels Terpagers Toft, der nu tilhörer Steenstrup.

Ladegaardens Bygninger og Toft, samt Slotsrude-

ra med omliggende Slotsjorder, Blegdam og Fiskerie, af Hartkorn 7 Td. 2 Skp. 1 Fr., maa dernæst være afhændet for sig, og Hovedgaardstaxtens Jorder for sig; thi disse sidstnævnte Jorder, af Hartkorn 91 Td. 7 Skp. 1 Fr. 2 Alb., findes at være solgte i Parceller ved Auction, d. 27 Sept. 1756, for 10,931 Rd. — Sælgerne vare Doctor Anchersen, Borgermester Peder Fridsch og Kammerraadinde Heldvads Stervboe. For disse findes ikke nogen tinglæst Adkomst, men enkelte af Parcelskjöderne oplyse, at Ejendommen er til dem afhændet fra Kronen ved Kongl. Skjöde af 20 Juni 1743.

Rentekammerets Bevilling til Hovedgaardstaxtens Udparcellering er af 22de Mai 1756.

Derimod er Ladegaardens Bygninger og Toft, med Slotsjorder af Hartkorn 7 Td. 2 Skp. 1 Fr. Blegdam og Fiskerie, kjöbt paa Auction d. 20 Juni 1746 af Capt. Calnein efter afg. Stiftamtmand Calnein, for Kjöbesum 3605 Rd. For hende eller afg. Mand er ingen Adkomst læst.

Meerbemeldte Ladegaardsbygninger, Toft og Slotsjorder m. m. er dernæst af Capitain Calnein solgt ved Skjöde af 20 Martii 1750 til Stiftamtmand og Conferentsraad Holger Scheel for 4200 Rd. og under Benævnelsen af de angjeldende Slottet omliggende Jorder, findes ogsaa anfört: "det gamle Slots Rudera."

Endelig er berörte Eiendomme solgt af Stiftamtmand Scheel, ved Skjöde af 9 Febr. 1751, tinglæst 17 Martii 1818, til Stiftamtmand Grev Örtz og Biskop Hans Adolph Brorson som Directeurer for Magister Maturin Carstensens Legat for Fattige.

3, **Henrick Ranzov 1543** (var Lehnsmand Martini 1542 og Petri et Pauli do) . . . . Annos 5.

4, **Claus Seested** (til Spandetgaard) **1548** (var Lehnsmand 1544, 1547, 1548, 1549, var og Lehnsmand 1540, 1536) . . . . . 2.

5, **Jesper Kruse 1550** (Krase. Kaldes Kruse 1553 i Raadstuprotocollen, ogsaa Krause samme Aar 1553 Fredag efter Dionysii) . . . . . 4.

(6, Claus Sehested) 4.

6, **Peder Bild 1554** (var det og 1556, 1557) 1.

7, **Erick Rud 1558** . . . . . 6.

8, **Her Niels Lange 1559** (til Kiærgaard, var det 1563) . . . . . 6.

9, **Axel** (Tönnesen) **Beffart 1565** (til Axelvold. Weffart. Blev Höwedsmand paa Nyborg —) 9.

10, **Erick Lykke 1571** (til Skougaard, blev 1580 Lehnsmand til Aarhuusgaard — var 1583 Lehnsmand i Odense) . . . . . 14.

11, **Albert Friis 1580** (til Harritzkjær — blev Lehnsmand 7 Apr. 1580 — paa Vestervig Höwedsmand 1594 — var det her d. 3 Mai 1594) . . 3.

12, **Voldemar Parsberg 1594** (til Jernet— var det d. 26 Aug. 1594 it. 26 Oct. 1596 — var det in Martio 1597 — blev Höwedsmd. paa Skanderborg 1597) . . . . . 4.

13, **Albert Friis** (atter var det 8de Juli 1597) **1597** (til Harritzkjær — döde i Ribe 1601 — begr. 4 Juni) . . . . . 38.

14, **Her Albert Skeel** (Christensen) **1601** (til Fussingöe, Ridder) . . . . . 12.

15, **Her Gregers Krabbe 1639** (til Tostedlund. Holdt Bilager med Jomfr. Dorthe Daa i Kjöbenhavn d. 19 Oct. 1645) . . . . .

16, Her Mogens Seested 1651 (til Holmegaard. Var Lehnsmand 18 Apr. 1655) . . Annos 4.

17. Otto Kragh 1655 (til Voldberg — Danmarks Rigsraad — var Lehnsmd. 24 Apr, 1656) 3.

3, Af Stiftsarchivet.

Jeg Johan Rantzou Ridder och udi Förstendömmene Sleswig og Holsten Hoffmester giör witterligt alle mett thette mitt obne Breff, att nogle Aar siiden forleden then tiidt ieg Riiber Stigt Slott och Leen udi Forleninge och Befalinge haffde, tha war ieg nerverendes hoesz paa Capittels Husz udi Riiber Domkirke soo och hörde, att Capittell udi Riibe tha tiillstede utduelede og keysde Erlige och welburdige Mandt Mester Mogens Koosz tiil theres Cantorie udi Riibe Domkircke, huelkett ieg paa same tiidt medt thennem aff kongelige Mayts Magt och Befalinge och stadtfeste, som ieg therudt inden tha haffde. Dog medt saa skiell, att han ther udermere forhandle skulle hoesz Mester Pouel Anderssen, som war former Cantor, att han thet och ville oplade hannem, och for forne Mester Mogens Koosz hans Syugdoms Skyldt tha unte och tiilstedde ieg mester lens Viiborg, som udhen Capittels wilge och Samtycke haffde gjortt en Handell mett forne Mester Pauell om same Cantorii, att höre Kirkernes Regenskab udi same Cantorii, att the icke schulle forsömmes, och nar som ieg tha igen eskede same Befalinge aff forne Mester Jens, tha schulle han aldeles trede ther fraa igen, och kiende seg tiil same Contorii ingen Rett eller rettehedt att haffue udi nogen Maade, som han meg och sitt egett beseglede Breff och Handt-

screfft ther paa giffuet haffuer, som thet well ydermere therom udtwiiser och indtholder. Och ieg nu same Befalinge aff hannem udi same Cantorii igenkallet haffuer, Tess tiil ydermere wittnesbyrdt att saa y Sandthedt gangett och farett er trucker ieg mytt Signett neden for thette myt obne Breff. Datum Bredenberg tiisdagen for Catharine Anno MDXL.

(L. S.)

4, Af Raadstueprotokoller

Anno Domini 1607 denn 14 Decemb. Kjeld Jörgensen, Peder Lambertsen Borgemestere, Ebbe Mogensen, Jens Lauszen, Niels Griisbek, Oluf Roedt, Barttell Struch, Peder Knudtsen, Hans Hegelundt, Lydik Andersen, Magnus Graue och Mortten Matzen Lime Raadmendt, Saa och the forordennte XXIIII Mendt som er (NN).. blev beuilligett wdaff Borgemestere och forschne XXIIII Mendt medt mienige Almoffue som nu i Dag Radthusz Sögtte och thillstede ware Epther Erlig ock welb. Mandt Albrett Skieel thill Fusingöö höffuitzmandt paa Riperhusz, woris kiere Lenszmandts Begiering och Anfordering haffuer beuilligett och Samtyckt Att woris hustruer och Döttere, fraa nu paa Juulledag förstkommendis Att begynde, och siden Altidt der Epther, Skall gaa medt thieris Kobber paa Halszen. her wdi Byen, thill Kirken och Andere Erlige Forsammelinge Wndthagen hvadt Encker belanger thennem Att stande frii fore Att gange epther thieris Egen willie, Saa lenge och Stackett Som the wille, Mens ochsaa Om nogen haffuer mist sin neste Slechtte Som ere Fader Moder Söster eller Broder, eller Andere thieris neste Blodzforuante,

Tha thennem Att thillstedis Att gange medt thieris Kobber paa hoffuitt wedt en halff Aars tiidt, Saa well som the ther föllger nogen Liig thill graffue, Tha thennem Att gange huer som thennem Synnis gott Att were, Och paa thedt, thette forne disbedre skall holdis och eptkerkommis, som forskreffuit stander, Er Samtyckt och beuilligett, Att om Endten Höstruer eller Döttere her Imodt giörindes worder, Tha skall hoszbonden thermedt haffue forbrödt en Daller thill hospitalit, og viii sk. d. thill Stadzbuoderne, Som Stadzbuoderne skall paa ware, Och Strax wdaff thieris husze forne Bröde at wdpantte Och thermedt Indtett haffue forbrött. Huis Stadzbuoderne her wdt Inden bliffuer forsömlig Och iche ther wdi haffuer en flittige opseende, Tha skall huer Aff thennem haffue ther medt forbrödt en Daller af thieris Lönn til hospitalitt.

(Af Raadstuebogen B. 21. N. 166.)

I Raadstueprotocollen B .1. nævnes:

a. 1542, Tirsdagen næst efter S. Martini Dag, "Henrich rantzow Höffuitsmand paa riperhuss."

b. 1544, Fredagen efter Catharinæ virginis, "claus Seeste, Ko. Mats regennthe oc Befalingsmand offuer riiberstift."

1547, S. Thomæ apostoli Dag, "Claws Sestede, Höffuitsmand paa riperhusz."

1548, Fredag for S. Hansdag og

1549, Torsdag assumtionis Mariæ ligeledes.

c. 1551, Mandag næst efter S. Jacobi apostoli Dag, er en kongelig Skrivelse udgangen til Lehnsmanden paa Riberhuus. I Randen af Bladet, hvor denne Skrivelse er indfört, staaer: "Jes-

per Krauses Breff om gresse öxen, ködt, Honning &c."

1533, Fredag næst efter S. Hansdag, nævnes "Iesper Krausze Höffuitsmand paa riiberhwsz."

s. A. den næste Fredag efter S. Dionysii Dag ligeledes.

d. 1556, paa S. Iacobi Dag nævnes "pedher Billd kon. Ma. Lensmand paa ryberhuus."

e. 1561, Mandag næst efter S. Thomæ apli Dag, nævnes "Erlig welburdige oc strenge Ridder Her Niels Lange Höuitzmand paa Riberhus."

1562, Onsd. næst efter visitationis Mariæ, ligeledes.

1563, Löverd. næst efter hellig Trekongersdag, ligeledes iövrigt; men til Navnet er föiet "till Kiergaardt." Saaledes ogsaa

1564, Mand. næst for purificationis Mariæ og

s. A. Tirsd. næst efter S. Martini epi Dag.

f. 1566, d. 3 Decbr. findes Dom af være afsagt imellem Claus Sehsted til Spandetgaard og Hermann Menemands Efterleverske.

1568, Fredag næst for Conversionis S. Pauli, nævnes "Sallig och Welburdig Claus Sested."

s.D.ogA. kaldes Axel Wiffert k. M. Lensmand paa Riberhuus.

g. 1569, Löverd. næst for S. Valentini Dag nævnes "Erlig og welburdig Mand Axel wiffert till Axelwold, Kong. Mats Lensmand paa Riiberhus". Ligeledes

1570, Fred. næst for S. Lucæ evangelistæ Dag "Axell Wiffert till Axelwold, Höffuitsmand paa Riperhuus."

h. 1571, S. Thomæ Dag, som var en Fredag, "Erlig og welburdig Mand Erik Löcke til Skouffgaard, höffuitzmand paa Ripehus."

I Raadstueprotocollen B. 2. anföres:

i. 1581, d. 17 Marts, en Vidisse af det Forlehnings-Brev, som Erik Lykke 1574 havde faaet paa Riberhuus, hvoraf sees, at Lehnsmanden "skall aarligen till huer Sancte Philippi oc Jacobi Apostoli Dag giffue hans Kong. Maitt af forne Riperhus Len Tho Tuszindt fyrretyffue och fiire gamble Daller qwitt och frii." Vidissen selv er dateret Aarhuus 1580, d. 14 Novbr., og Erik Lykke kaldes paa den Tid, "Lensmandt paa Aarhuusgaardt" Fremdeles omtales Albert Friises Forlehningsbrev paa Riberhuus af Dato Koldinghuus d. 7 April 1580. — I ethvert af Aarene 1582—89 forekommer end videre Alb. Friis som Hövedsmand paa Riberhuus.

1588, d. 19 Juli, omtales Niels Hansen og Jes Ebbesen i Stenderup som de, hvis Hosbonde Erik Lykke var.

k. 1594, 26 Aug., nævnes "welburdige Woldemar Paszbierg till . . (Gaardens Navn er overstreget) Höffuitzmand paa Ripehus."

l. 1598, 15 Nov., "Erlig och welbiurdige Maud Albritt Friis til Harritzkiær Höffuitzmandt Paa Riperhusz." Ligeledes s. A. d. 16 Oct.

I Raadstueprotocollen eller Dombogen B. 3 nævnes 1598, 16 Nov., Alb. Friis igjen som "Höffuitzmand paa Ribehuus".

m. 1605, d. 5 Aug., "Albritt Skiell til Heignet Höffuidszmandt paa Riberhusz" — ligeledes s. A. d. 25 Oct.

1612, 7 Febr., findes indstevnet "Erlige og Velbyrdige Mand Alb. Schiel til Fussingöe, höffuitzmand paa Riberhuz." Her omtales ogsaa en koug. Skrivelse til Lehnsm. p. Riberhuus "Waldemar Parszberg til Jhernit," dat. 29 Nov. 1596.

I Raadstueprotocollen B. 20 findes:

n. 1552, Tirsd. i Dimmelugen, "udi Jesper Krasze Lensmands nerværelse"

o. 1596, 21 April, "Erlig og welb. Mandt Waldemar Parszberg Lehnsmand." Ligeledes i Raadstueprotocol B. 21:

s. A., 16 Julii., "Erlig og Welb. M. Valdemar Parsberg til Jernedt, Höffuitsmand paa Riperh." Saaledes ogsaa s. A. 4 Decbr. og 1597, 29 Jan.

5, Af forskjellige Protocoller.

p. 1537, Tirsdagen efter Nativitatis Johannis Baptistæ, forsegles et Forlehningsbrev paa Puggaard af "welb. Mandt og Strenge Ridder Hr. Johan Randzou höffuitsmand paa Riberhus, Stadtholdere i Nör Jutlandt." (Af en Protocol over Hospitalets Adkomstbreve.)

q. 1543, Ribe vigilia Philippi et Jacobi Apostolorum, besegler "Erlig og welb. Mandt Claus Seested Höffuitsmand paa Riberhuus" en Contract mellem Hospitalet og den Helligaands

Huus. (Af samme Protocol.)

r. 1557, Torsd. efter Assumptionis Mariæ, svoret Manddöd over Jens Gregersen, som tjente Erlig og Velb. Peder Bilde Hövidsmand paa Riberhuus. (Grönlunds Udtegnelse af en Sagefalds Protocol beg. 1557)

s. 1571, den 9 Oct., nævnes Lehnsmand Eric Lykke. (Ligeledes efter en Udtegnelse af Grönlund)

t. 1572, Onsd. ante Mathæi Apostoli var indstævnet Erlig och welburdig Mand Erik Rudt til "Fouellsang." (Af Tingb. A. 6.)

VI.

Af Langebeks Excerpter,
som gjemmes paa det kongelige Bibliothek i Kjöbenhavn.

(Meddeelt af Hr. Cand. Theol. Thorsen, Underbibliothekar paa Universitetsbibliotheket.)

a. Peter Nielsson af Agarth, Ridder. Hr. Erik Nielsson min Broder og Niels Erikson min Husfoged upa Ripæ. Dat. Ripis 1406. Niels Eriksen Gyldenstjerne Lensmand paa Riberh. 1419.

b. Predbjörn Podebusk, Ridder, fik Kvittans for Regnskab af Riberhus Slot og Len 1515. Reg. Chr. II, fol. 126.

c. Os elskelige Hr. Johan Rantzow, Ridder, vor Mand, Raad og överste Befalingsmand udi Riber Stigt, 1539. Registr. N. 4. fol. 302.

d. Henr. Rantzow vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Riberhus 1540. Canc. Reg. N. 4. fol. 315.

e. Hr. Niels Lange vor Mand og Raad fik Forlening paa Riberhus efter Erik Rnd, 1559. Registr. N. 7. fol. 85--87.

f. Axel Wiffert fik Forlening paa Riberhus 1565. Registr. N. 8 fol. 101.

. . . fik atter Forlening paa samme 10 Mai 1568. Reg. Fr. 2. N. 10. fol. 8.

Ax. Wiffert, Embedsmand paa Nyborg, antvordede paa Renteriet Register paa Efterstaden og Restancen af Riberhus Len og Stift for det Aar han det i Forlening havde. 1574.

g. Erik Lykke fik Forlening paa Riberhus 1570. Registr. F. II. N. 10, fol. 113.

h. Fru Birgitte Friis, afg. Hr. Alb. Skeels til Fusingö, fik Kvittans for Regnsk. af Ribe- og Mögelt. Lene fra Phil. Jac. Dag 1629 til samme Dag 1639, da han ved Döden er afgaaet og Greg. Krabbe til Tostelund dermed igjen blev forlenet 1639, 26 Okt. Jyske Registr. N. 9. fol. 403.

i. Gregers Krabbe til Thorstedlund forlenes med Riberh. og Mögeltönder Len 1639, 14 Mai. Jyske Registr. N. 9. fol. 369.

k. Mogens Sehested til Holmgaard, Befalingsm. paa Riberhus 1652.

l. Generallöjtnant Schach forlenes med Kronens Len. Riberh. og Mögeltönder 1658, 15 Apr.

Examen begynder den 18 September og holdes i følgende Orden:

Fredagen	den 18de	September	Skriftlige Udarbeidelser.
Løverdagen	— 19de	—	Naturhistorie og Tydsk.
Mandagen	— 21de	—	Latin.
Tirsdagen	— 22de	—	Hebraisk og Fransk.
Onsdagen	— 23de	—	Religion.
Torsdagen	— 24de	—	Geographie og Historie.
Fredagen	— 25de	—	Arithmetik og Geometrie.
Løverdagen	— 26de	—	Græsk.
Mandagen	— 28de	—	Dansk.

Examinationstiden er hver Formiddag fra Kl. 8 — 12 og Eftermiddag fra 2 — 6.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Onsdagen den 30te Sept., om Eftermiddagen Kl. 3.

Ejemplo: Sumar melocotón, albaricoque y ciruela.

Melocotón . . . . . 1 kg. 500 gr.
Albaricoque . . . . . 2 kg. 250 gr.
Ciruela . . . . . 1 kg. 750 gr.
Suma . . . . . 5 kg. 500 gr.

Ejemplo: Sumar 3 kg. 500 gr. de manzanas, 2 kg. 750 gr. de peras y 1 kg. 250 gr. de uvas:

Manzanas . . . . . 3 kg. 500 gr.
Peras . . . . . 2 kg. 750 gr.
Uvas . . . . . 1 kg. 250 gr.
Suma . . . . . 7 kg. 500 gr.

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1836.

Femte Samling.

Af

Peter Adler,
Adjunkt.

Trykt i Ribe hos Chr. sal. Hyphoff.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Bidrag til Ribes Historie
under Krigen med Sverrig
i 1643–45.

Bidrag til Ribes Historie

under Kristen III's Styrelse

i 1543—45.

I.

To Gange blev Danmark under Løbet af Trediveaarskrigen hjemsøgt af dens Rædsler, og begge Gange fik vor lille By sin rigelige Del af dem. Den sidste Gang led den ikke allene under de Undertrykkelser og Udsuelser, som ere uundgaaelige Følger af en fjendlig Besættelse, men blev endogsaa selv to Gange Skuepladsen for blodige Optrin og maatte altsaa prøve de Voldsomheder, der som oftest begaaes af den af Kampens Hede ophidsede Krieger, han være sig Fjende eller Ven.

Ligesom nærværende Forfatter i Programmet for 1834 havde samlet Alt, hvad han i Byens Arkiv kunde overkomme, der paa nogen Maade kunde bidrage til at oplyse Ribes Skæbne under de kejserlige Troppers Indfald i Aarene 1627—29, sammenstille og ordne det til et, vistnok meget ufuldkomment, Afrids af denne ene Byes Vilkaar i dette Tidsrum, som et Bidrag til det hele Lands Historie i samme; saaledes har han i disse Blade søgt at forbinde til et nogen-

lunde Helt alle de Efterretninger og Bemærkninger om Ribes Skæbne under de Svenskes forskjellige Indfald i Aarene 1644—45, hvilke findes adspredte i de Tingbøger og andre Dokumenter fra den Tid, som endnu opbevares i Raadstu-Arkivet. Kun maa jeg beklage, at dette denne Gang har været endnu sparsommere paa Materialier til dette Tidsrum, end til det forrige. Thi vel indeholde Tingbøgerne for de nærmest efter denne Krig følgende Aar, som ganske manglede for den forrige Periode, ikke faa temmeligt væsentlige Efterretninger, ligesom ogsaa Domprotokollerne denne Gang ere noget righoldigere. Men derimod mangler jeg for denne Periode de mange Oplysninger, som jeg for den kejserlige øste af Byens Regnskaber. Thi det af en af Raadmændene førte Hovedregnskab mangler aldeles for Aarene 1643—45, og af Kæmner-Regnskaberne ere kun 2 temmeligt ubetydelige tilstede[1]). Ej heller ere Hovedregnskaberne, hvor de findes, f. Ex. for 46, affattede med den Udførlighed, eller gaa saaledes i det Enkelte, som Knud Lambertsens fra hin Periode.

De Mænd, som den Tid forestod Byens Anliggender, vare nu for største Del traadte fra Skueplad-sen. Lehnsmanden Albert Scheel til Fusings var død

1) Hver af de 4 Fierdinger, i hvilke Byen er inddelt, havde nemlig sin egen Kæmner [bestandig en Borger i Byen], som besørgede alt Byens Arbeide i dette og aflagde Regnskab til den Raadmand, der førte Hoved-Regnskabet. Denne oppebar alle Byens vigtigere Indtægter [Eng-Leie, By-Skat o.s.v.] og udbetalte deraf Kæmnerne, til hvis Udgifters Bestridelse ogsaa undertiden anvistes mindre Indtægter, f. Ex. Stade-Penge ved Markederne; Leie af "Byens Boder" og af "Skrangen" paa Torvet, hvori var Slagterboder, o.s.v. En anden Borger oppebar Havne-Afgifterne [Bro-og Kaab-Penge. Veier og Krantynge o.s.v.] og bestred deraf Udgifterne ved Havnen og Skibbroen.

1639. Hans Eftermand var Gregers Krabbe til Torstedlund, Ridder og af Rigets Raad. Den ene Borgermester, Morten Lime, døde 1637, den anden, Hans Friis nedlagde i 1639 dette sit Embede, men vedblev lige indtil sin Død i 1651 at fungere som første Raadmand, ogsaa vedblev han at være Formand for Handelskompagniet (Gilden). Han var den mest velhavende Mand i Byen, i det mindste var han den højest Beskattede[1]). Deres Eftermænd vare Købmand Morten Lassen, der i Progammet for 1834 omtaltes som Knud Lambertsens Eftermand som Regnskabsfører, og Peder Sørensen, eller som han sædvanlig kaldes Peder Skriver, og er vistnok den samme, vi kjende fra forrige Periode som Slotsskriver paa Riberhus. Dette Embede beklædtes nu af en Jørgen Pedersen, formodenlig hans Søn. Byfoged var en Hans Detleffsen, formodentlig en Søn af den Detlef Hansen, som beklædte dette Embede kort før de Kejserliges Indfald. Blandt de i omtalte Periode nævnte Raadmænd vare foruden Knud Lambertsen, Magnus Grave, Las Bonum og Morten Frederikſen døde. Blandt deres Eftermænd vil jeg blot anføre Apothekeren Johan Pouck og Tolderen Peder Baggesen.

Byens Anliggender, Tildragelser, Afgifter, Handel, indre Tilstand i omtalte 5 Aars Mellemrum vil jeg, som Sagen uvedkommende, her forbigaa[2]), kun berører jeg, som Krigshistorien nærmere angaaende, at

1) I Regnskaberne, Skattebøgerne o. s. v. vedbliver han dog bestandig at kaldes Borgermester.

2) Overdrages det mig en anden Gang at skrive Programmet, skal jeg levere et Udkast af Byens Tilstand, Handel, Retsvæsen o.s.v. i den første Halvdel af det 17de Aarh., hvortil jeg har samlet adskillige ikke uinteressante Enkeltheder (Details).

Skatten til Flaadens Udrustning og Bemanding (Bysseschytters Hold) vedblev hele Tidsrummet igjennem, men beregnedes nu kun til 42 Mand[1]), og beløb sig til 1000 Daler, eller noget derover[2]). Desuden udrededes en saakaldet Unions-Skat til Krigsfolket. I Regnskaberne benævnes den efter Tiden, den var forfalden, Fastelavns-Skat, S. Hans Skat eller Martini Skat, stundom ogsaa Defensions-Skat. Den udgjorde 2080 Rdlr. aarlig[3]) foruden 24 Rdlr. i "Suenschat". Ogsaa omtales en Schatt till Bodzmends Vebning. Disse Skatter var Byen ikke altid i Stand til at udrede til de bestemte Tider. Ved Krigens Udbrud stod der flere Aars Skatter tilbage, hvorfor Slotsskriveren paa Regjeringens Vegne flere Gange lod Borgermesterne og Raadet stevne for disses Betaling, sidste Gang den 7de September 1643. Men derpaa udvirkede Øvrigheden et kongeligt "Messiue" dat. Haderslevhus i November 1643, at Byen bevilgedes Henstand til 1ste Maj 1644[4]). Men inden denne Termin kom Fjenderne, og hverken under

1) i 1624—33 beregnedes den for 50 Mand, Progr. 1834 S. 6.

2) den 31 Dcbr. leffuert och tilltolld Kongl. Maj. Reyfebud ved Naffn Hanns Frederichsen Effter Quitantzs Loudelse den aarlig böschøtter Schatt Abngaaindes 1642 1 November och Endis Paasche Afften paa 42 Personer, om Daagen 9 ß. beløber Slette Penge 1026 Daller, Penge Poser for 1 Mk., noch giffuen hannom till Forering 4 enh. Daller. [Regnskabet for 1642.]

3) en Daler eller Sletdaler er 4 Mk. eller 64 ß. en Rdl. 6 Mk. eller 96 ß. I Rigsbankpenge resp. 1 Rbd. 6 tofemtedeel ß. og 1 Rbd. 3 Mk. 9 trefemtedeel ß.

4) betallt J. P. Slodtsschriffuer denn paabudene Fastlavns-schatt som Samme i Aar er paabudene 520 Rixd. noch Suenschatt 6 Rdl. betallt den paabudne Defensions-schatt til Martini 1040 Rixd. noch Suenschatt 12 Rdl. [Regnskab 1641.]

5) Philip Jacobi, se Bil. 1.

Krigen eller længe efter dens Ophør var Byen i Stand til at udrede saa betydelige Restanser, og de ere derfor næppe nogen Tid blevne betalte.

Da Nordsøen endnu stedse gjordes usikker af Kapere og Sørøvere, og Uenighederne med Hamborg bestandig vedvarede, krydsede danske Krigsskibe jevnlig ved Kysten, hvor da List stedse var deres Hoved-Post. Derhen udskrev de Proviant og anden Fornødenhed herfra Byen. Heriblandt var ogsaa en "Badscherkiste", der betaltes af Byen[1]). Og Befalingsmændene fra disse Skibe opholdt sig af og til heri Byen, vel mest for at paasee Provianteringen og Udskrivning af Søfolk. Saaledes har Marcus Whitte, en Englænder, der var traadt i dansk Tjeneste, og som kommanderede en Flotille paa Elben og Vestkysten, i det mindste af og til opholdt sig her. En Kaptejn-Løjtnant laa her i længere Tid i 1642 og var indkvarteret paa Porsborg[2]). Naar det til Flaaden udskrevne Mandskab fra Øerne eller Kystlandet samledes her eller drog her igjennem, betalte Byen deres Fortæring[3]). Nogle Udgifter omtales ogsaa, som en "schibs Præst" fra Glyckstadt foraarsagede Byen[4]).

1) betalt til Michel Badscher paa Byens Wegne for en Badscher-Kiste att vdferdige pae Kongel. Maj. schiibe 30 Daller d. 2 Sept..

2) d. 2 Sept. betalt Anne Hansdatter for hun var nogle Wgger hos Kaptien-Luttenandt och betiente hannem efter B. Morten Lassens Befaling 1 Daller. Ligl. i Novb. [Regnskab 1642.] Da der ogsaa var Kaptein-Løitenanter ved Land-Etaten, er det ikke vist, at det var en Sø-Offiser.

3) betalt til B. for 200 Bodtzmends fortering som schulde till Kiøbenhaffn paa Kong Maiests schibe buer 2 Molter Mad, 6 ß. buer Molter tid er 37enhalv Daller. 16 Okt. 43 En schibspræst kom fra Glückstad løe i 4 Dage fortærede 6 Mk.

4) i 1641 omtales ogsaa betydelige Bekostninger, Byen havde af en "tyd-

Ogsaa af Landtropper skete betydelige Rustninger mod Hamborgerne, og heri Byen laa i 42 og 43 et Korps anførte af en unavngiven Oberst-Løjtnant. Blandt Offisererne nævnes Ritmester Deberen og Kornet Ovitzov, hvilke især synes at have været besværlige Gæster[1]). De ikke ubetydelige Bekostninger, der gjordes paa Bygning saavel i Ob.-Løjt., som i Offiserernes Kvarter, betaltes af Byen[2]). Ligeledes Opførelsen eller Indretningen af 6 Rytterstalde[3]) paa forskjellige Steder, og en Stald for O.-Løjt. Kjøreheste, ligeledes og den Stald, Kornetten indrettede i sit Kvarter[4]). Ogsaa betaltes det Brændsel (Ved og Klyne) som forbrugtes af Offisererne og i Vagtstuerne. Af en af Kæmnerne leveredes i 1643 allene til Oberst-Løjtnanten for 45 Daler.

Baade Offiserer og Mandskab fik Kost i Husene, hvori de vare indkvarterede, og kun i enkelte Tilfælde, hvor de Indkvarteredes Fordringer eller store Antal

---

sche Prest" formodentlig en Feltpræst. „betalt till P. P. Vofougit for den tydsche Prest M. Johannes. band haffde inde, baade for Øld och Lys och Servis 75 Daller. noch for 24 Vgger hand haffde bannem 24 Daller.

1) betald 1ste Apr. vdi H. L. Huß Cornetb Kuidzou haffde brechet. nemblig 3 Dør-Henger, 3 Haager, noch 2 Henger till en Kochenskab, och en Loß med Søm dertil koste 3 Mk.

2) Boede i Grønnegade i Johan Styrkis Hus. 29de Marti 42 lod ieg en Stald giøre till 4 Heste udi Johan Styrckis Hus till Offuerstens Heste, kam dertil 2 Tylter bogge fielle, o.s.v. betalt C. Glarmester for 20 Ruder, som skulle i Dørnsen, hvor Hopmand ligger o.s.v. Vinder at slikke hos Terkel Hiort huor Lutenandts Quartier er, o.s.v.

3) f. E. wdgiffuen til den Stold, ieg lod giøre i Knud Pedersens Gaard til Rytterheste.

4) aget 7 las Deller fra H. L. Hus, som Cornetten haffde giort Stald till hans Heste aff, och till Torffuet, som ieg lader Cortegallen opbygge.

har forsøget det Byrdefulde til det Utaalelige, er en Penge-Understøttelse tilstaaet vedkommende Vert[1]). Endog Fruentimmerne, som opvartede dem, betaltes af Byen[2]). Noget af den Vin, de drak, maatte den ogsaa traktere med[3]).

At disse lejede Skarer, som for største Del bestod af Fremmede, Udskud af flere Nasjoner, jevnlig begik Tyveri og anden Uorden, kunde man let slutte sig til, om der end intet Spor fandtes dertil i vore Haandskrifter. Der anføres saaledes blandt Andet i et Regnskab for 1642, at 1 Mk. er givet til "Terepenge til en Ryter-Qvinde, som røffte (røbede) den Ryter, som haffde stolen," og 2 Daler til en Vognmand, der kjørte hende til Tønder. Formodentlig fandt velvise Øffrighed, at Soldaterne næppe vilde taale en saadan Forræderske umolesteret imellem sig. Naar Soldaterne bleve straffede for deres Uordener, paaførte dette ogsaa Borgerne Udgifter. Saaledes fortæller en Kæmner, at han har betalt en Klejnsmed 1½ Mk. for 4 Plader, "hand slog paa Kaagene, som Soldaterne schulle staa op paa och straffis; for tvende Haandknuder dertill 2 Mk., købt 2 Lenker af Lauritz

---

1) giffuen Chresten Brundum efter B. och R. Befalning till hielp med den stoere Ind-Quarter hand haffde medt Rittmester Debering och siden medt Quartiermesteren. 20 Slett Dal.

2) betalt Mette som vaar hos Quuerst-Lyttenandt til Paasche 1645 4 Daller. till berett, for hun vor hos Corneth: bet. Mette Jens Kun for hun wdi en langsommelig Tid vor hoes Rittmester Debering i hannß Quarter och noget hoes Corneth Quidzo och toed op, Redte Senge och giorde Rendt paa hendes Egene Kost 27 Dall. 12 ß.

3) noch er hendt paa adtschillige Tider paa Apotecket, som er bleffuen fordruchit med Hans Maj. Officiere och Follck. 20 Rd. 18 ß.

for 18 ß. kjøbt af Kjeld 2 Laase till samme Haandknuder gaff derfor 1 Mk."[1])

I Juni 1643 kom et Kompagni hertil under Kaptejn Lyderwaldt[2]), og i September et under en Major Gynther[3]). I September og Oktober kom nogle Gange syge Soldater her igjennem fra Glückstadt[4]), men førtes strax videre.

I Juni Maaned opførtes en Hovedvagt paa Torvet, eller som Kæmnerne kalde den, en Kortegal, kun 1 eller 2 Gange skrives den Kortegarden, hvilket bringer os paa Spor efter Ordets egentlige Betydning og Oprindelse, Corps de Garde. Den blev opført af Materialierne af et, til den Ende, nedbrudt Hus, var formodentlig ikkun af Træ, overtjæret og bedækket med en "Presenting"[5]). Til dette Vagthus er leveret Klyne, Kul, Brænde, af en Kæmner til et Beløb af henved 20 Rdl.

II.

Krigens Udbrud.

I Slutningen af Aaret skete Torstensons for

1) Alle i dette Afsnit anførte Steder ere tagne af forskjellige Hoved- og Kæmner-Regnskaber for 1641—43.

2) 9de Juni kam en schiersandt och Forrerer vilde giøre Quarteer till Lyderwaldts Kompnoj och forteredt til Quortier vor giort i Penge 4enhalv Mk.

3) 4de September komb en Korporal Selff Anden at bestille Quartier till Maior Gønters Kompnøj, loe hoeß mig 6 Dage till Folchen komb, forterde 2 Daller 14 ß.

4) f. Ex. 7 Ochtober betald Tomas Arildt for 7 Soldater uor siug komb fra Glychstad en Nadts Vnderholding 5 Mk. 4 ß.

5) betalt Poul Tømmermand for hand i 4 Dage opbrød det Huuß i

Danmark uventede, men i Sverrig alt i længere Tid forberedede Angreb. I Oktober brød han op fra Mähren. Efter at han ved nogle forstilte Bevægelser havde søgt at aflede Opmærksomheden fra sin sande Hensigt og henlede den paa andre Punkter, kom han d. 6te Desember til Havelberg, hvor han sammenkaldte sine Offiserer og aabenbarede dem sin Hensigt, at føre dem i fede Vinterkvarterer og til et rigt Bytte i Holsten, Slesvig og Jylland. Han lod Königsmark blive tilbage i det Hildesheimske, for at iagttage Lyneborg og Erkebispen af Bremen, hvilken sidste var den danske Prinds Fredrik, Kong Kristians anden Søn. Torstenson gik over Havelen, delte sin Hær i 3 Korps. Det ene, som bestod af Rytteri, førte han selv over Printzwold, det andet, ligeledes Rytteri, General Major Wittenberg over Perleberg, Infanteriet under Carl Gustav Wrangel kom bag efter. Artilleriet førtes paa Floden Elben fra Havelberg til Demitz, derfra førtes det grove Skyts til Wismar, og derfra skibedes det til Armeen. Den 11 Desember samledes Rytteriet i Ratzeborg, den 14de toge de Segeberg, strax derpaa Kiel; Itzehoe faldt den 17de. Rendsborg gik uden Modstand Jule-Aften over til Gen. Major Wrangel. Paa Glückstad og Krempe nær var nu hele Holsten og Slesvig lige til Kolding Bro i Svenskens Magt. Hertugen af Holsten, Fredrik den 3die, sluttede Forlig med de Svenske paa temmelig

---

Hanß Laurzens Gaard och igien opsatte Kortegallen deraf paa torfvult. huer Dag 28 ß. o. s. v. betalt 38 stob Dhiere som Kortegallen bleff tiered medt, huer stob er 11 ß. 1 Allen Lybsch Graae som komb till thierekouster, en Laß Klone till at sode thiere wed 1enhalv Mk. 2 Domel Secke, som kam til Presenting offuer Cortegarden, o. s. v.

haarde Vilkaar. Torstenson fordelte nu Regimenterne omkring i de erobrede Lande. Oberst Douglas fik Hadersleshus-Amt til Kvarter og Ordre at berede Vejen dybere ind i Landet[1]).

Ved Efterretningen om Indfaldet er her truffet Anstalter vel ikke til egentligt Forsvar, men vel snarere for at bevare Byen for Overfald af enkelte Strejfere eller af Smaapartier, samt ogsaa mod Marodører af vor egen Hær. Hertil brugtes ikke de regulære Tropper, som ved Fjendens Nærmelse forlode Byen. Naar dette skete, kan jeg dog ikke sige bestemt. Sidst i November vare de her endnu[2]). Man behjalp sig altsaa med Borgerne og Bønder, som dels indkaldtes, dels vel vare flygtede ind fra Landet. Fra den 16de Desember holdtes Vagt Dag og Nat. Hovedvagten var paa Torvet. Desuden vare Vagtstuer ved begge Portene, og flere Steder. Sviegades-Broe blev opbrudt, og deraf opbygt et Vagthus paa Holmen.[3]) Et Kæmner-Regnskab giver Fortegnelse paa de Lys, der ere leverede til "Kortegal" og Sønderport[4]). Den 18de Desember kom Byen i Allarm ved Rygtet om Fjendens Ankomst, efter en Vedtegning i Tingbogen: "D. 18de Dec. komb onde Tidender, at Suenschens Folk var for hand, da blev Tinget opsat." Samme Aften er af den foranførte Kæmner udleveret Lys til 2 Vagtstuer, i Porsborg og

---

1) Slange.

2) 1643 22de November Margrete Hans Terpbendorphs Datter under Baltzer Lyderwaldts Compagni døbt af M. David Susc. Dolff Soldatter under Compagniet oc 6 deris Quinder. [Døbebogen]

3) St. Hans Holm, hvor nu Kirkegaarden og den derved liggende Præstegaard er.

4) Buderschreffne Lius er hint til Vagthuß.

Skampemøllen, foruden de sædvanlige. Ligesom i 1627 flygtede en Del af de anseligste Borgere af Frygt for Fjenden. Nogle flygtede først efter Fjendens Ankomst, deriblandt Borgermesteren Peder Sørensen Skriver med Familie[1]). Nogle af Fjenderne, som enkelte eller i ganske smaa Hobe have vovet sig ud paa Rov, ere ogsaa blevne opbragte og førte her til. Saaledes bragte Bønderne fra Skjerbek 3 svenske Ryttere fangne herind sidst i Desember[2]). Ligeledes ere nogle mistænkelige Personer blevne anholdte og hidførte[3]). Saaledes endte Aar 1643, og endnu nogle Dage ind i 1644 forløb i denne Uvished og Frygt. Hellig tre Konger Aften trakteredes Bønderne, som holdt Vagt paa Torvet, med Øl og Kringler[4]).

III.

Fiendens 1ste Besøg til Slottets første Tilbageerobring.

(Januar—August 1644).

Den 10de Januar[5]) kom omsider de Frygtede.

1) formedelst welachte Borgemester Peder Scriffuer med Hostru och Børn for Fiendernes Offuerlast er reist fra Byen och icke nu er tilstede, daffuer bemeldte Johan Apothecker godtwilligen loffuit at wille padcientere och forvarte indtil B. sielff hiemkommer oc wor herre wil forlene os dend ønschelige Fred 27 Sept. 1644 [Tingbog for 1646].

2) 3 suensch Rytter scherbek Bønder førte bid sich huer 2 Molter Mad och Øll dertil.

3) samtidt [22 Dec.] bleff Mads Huas anholden i 7 Dage forterede till Øll och Mad i Penge 3enhalv Sl. Dal. 7de January vor anholden fraa Lim Kloster 2 Karle, sad her i 4 Dage.

4) paa hellig trei Konger Aften fik 12 Bønder, som stood Wagt paa Torff 12 Kande Øll er 2 Mk. 4 ß. och Kringler for 12 ß.

5) daa Fiendens Folche først bidkom til Byen d. 10de Jan. [Raadstu-Domprotokol for 1646, flere Steder].

De første Fjender, Byen fik at se, var et Korps Kavalleri[1]), anført af Gen. Major Wittenberg. Han var i det mindste med det. Der skete ingen nøjagtig ligelig fordelt Indkvartering[2]), men Fjenden indlagdes troppevis hos dem, som havde bedst Lejlighed, efter en Seddel (Pollet, Pollet-Zedel), skreven af en dertil beskikket Mand[3]) efter Borgemester og Raads Anvisning. Nogle af de nærmeste Naboer bleve anviste til at deltage i Omkostningerne ved Indkvarteringen i Forhold til deres Ansættelse i Skat. Deres Navne anførtes paa Seddelen, og undertiden ogsaa hvor høit de vare satte i Skat[4]).

Ved Stadens Porte indrettedes naturligvis Vagtstuer. Ogsaa Slottet blev militairisk besat, der laa en Kaptejn, og Løjtnant, der var ligeledes en Vagtstue[5]). Gen. Major Wittenberg blev her kun i 1½ Dag, drog derpaa til Hadersleb, hvorhen i det mindste en Del Proviant sendtes, som hans Vært havde maattet levere, og som af denne anslaaes til en Værdi af 30 Daler 1 Mk. 7 ß[6].)

1) i de 14 Dags tidt samme vor der i Byen, førend Fodfolchene kom.

2) i denne suenſche Krigs Anfangelſe, førend nogen Ret almindelig Indquartering ſchede der i Byen.

3) Peder Jacobſen den Tidt Byens Pollet ſchriffuer.

4) Som Ex. paa en ſaadan "Pollet-Zedel" vil ieg anføre af Raadſtue-Domprotokol for 46 "Hr. Gen. Maj. Wittenberg, Qvartier hos Peder Hanſen Dal 1 Mk.; till Hielp Lauritz Poulſen 14 ß. Meinert Felbereder 10 ß. Laſſ Ibſen 10 ß. Chreſten buntmager 18 ß. Peder Terpager 1 Mk.

5) Den 12 Jan. fich Suenſchens Folch loß for 1enhalv Mk. 6 ß. Di bint till Slott for 1 Kapitein en Lotnand och Vagte-Stue, noch bint de till Sønderport. ſaaledes hver Dag til 22 Jan. da tilføies "noch haffuer di bint till Liſpet Chriſtoffers Hus 4 Gange for 2 Mk. [af et ovenfor anført Kæmner-Regnſkab].

6) haffuer wdlagt til Gen. W. Quartier: først tou Thønder Øll medt

En Del af disse Ryttere kommanderedes af en Ritmester Bronelle (Bronel, Bronelli), som var her i 14 Dage og tog herfra til Varde. Denne Herre, som førte Frue, Børn og Tyende med sig, har holdt et slemt Hus med sin Vert, hvorover vi ville lade denne beklage sig med egne Ord[1]): "Anlangendis den suenske Ritmesters hold och Indquartering, som jeg fatige Mand allene haffuer holdt och vdstanden medt allerstørste Livsfare, Ombkosting, Schade och Besuering, det sig en hver erlig Mand, som slig Folch haffuer haft inden Døre nochsommelig haffuer erfaret. 1644 den 10de Jan. bleff mig Peder Pallesen indkvarteret af velvise Borgermester og Raad udi Ribe Ritmester Bronel af suenschens Folch medt hans Frue, Børn, Pige, sambt 22 Personer og 26 Heste. och wor forn Folch hoß mig fulde 13 Dage och paa den 14de forReiste. kostet mig imedlertid, som følger. Først fordrach Ritmesteren medt sine Gjester mig fra aff mit Brøllups Øll 9 Tønder, huer Tønde werdt

---

Tønder er 8 Dal. noch 1 Side flesch weiget 2etbalvt Pd. [nemlig Riber Pd., hvoraf hvert var noget over 1 Lisp. efter vor Vægt] 3 Dall. 3 Mk. 4 All sort Klede 6 Mk. all. Noch Spedceri jeg hint til Joh. Apot. for 5 Dal. 2enhalv Mk. noch 5 schiper haffre for 3 Mk. 7 ß, noch 3 Karle 1enhalv Dag, noch 4 Heste paa vor Hs och Foer, noch Mad wdi en Mad-Korre 2 Mk. 4 ß., noch en Leil medt 4 Kander Øll wdi, noch 1 Korn sech, noch wores Heste och Wogn till Haderslef medt samme Guods, noch 1 Korre, som hand haffde eg og spedceri wdi. let Indlæg i Raadstu Dom-Prot. for 1647.]

1) i et Indlæg i Raadstu-Protokol for 47. Han sagsøgte nemlig de Mænd, der paa "Polletten" vare anførte som hans Deltagere i de med denne Indqvartering følgende Bekostninger. Polletten lyder saaledes: Peder Pallesen i Grenbogaden Ritmest. Bronel medt Folch och Heste, til bielp Hans Sørensen och Jens Hiort d. 10 Jan. 1644. — P. P. var en Købmand her i Byen, og en af dem, som siden beskyldtes for at have handlet med Svenskerne til andres Skade.

4 Rixd. noch fordrach Folchene hoß mig 6 Thønder Øll, huer Tønde 2 Rdlr., 1 Oxhoffuit Vin for 20 Rdlr. 10 Kander fransch Brendeuin, som de fordrach her i Huset och som di bekom med sig i flasch-fuorderret paa Reisen til Warde, Kanden 6 Mk er 10 Rdl., 16 Tønder Haffre 7 Mk. Tønden. 22 Personers Kost i forn 14 Dage, huer Person om Wgen 1 Rdlr., och er Ritmesters och hans Frues Kost iche beregnet; fordrochen hoß mig udi Tobach[1]) 1 Rdr. noch paalagde han mig, at jeg maatte forschaffe hans Knegt en Reise-Kiortel, som jeg betalte Hans Kiærgaard for 4 Rdl., noch maatte jeg effter hans Befaling sly hans Kochepige Hollandtz Rye till en schordt, koste 3 Rdl., noch tog han mig min beste Vognhest fra, kostet mig første Kiøb 32 Rdl. saa ochsaa tog han min Paßganger, Koste mig 16 Rdl. noch tog han med samme Ganger Bidzel, Sadel och deß tilbehøring Tøj werdt 4 Rdl. noch maatte jeg schaffe Hans Frue 1 Paar silche-Strømper koste 5 Rdl., noch min beste Lagen, som di laa paa, tog hun derforuden med sig, der hun reiste bort werdt 10 Rixd. noch min beste Pudisuorde tog Fruen medt sig werdt 18 Rixd[2]) noch tog Fruen fra mig en Sinphoni[3]) werdt 6 Rdlr., noch forteret han medt sine Heste emedlertid han var her med huis de med dennem førede 4 Fag Merschhø, fagen 10 Rdl. beløber saa tilsammen in Summa 279 Rdl. 4 Mk."

1) drikke Tobak sagdes den Gang og ikke ryge Tobak.

2) Pude-Vaar. Saaledes kaldtes ogsaa det med Fier eller Dun stoppede Vaar, og ikke, som nu, allene det komme.

3) hvad det var for en Indretning, Fruen der fik Fingre i, kan jeg ikke slutte mig til. Chiffoniere skulde det dog vel ikke være? Rimeligere er det et musikalsk Instrument.

Herved maa jeg dog bemærke, at blandt de Grunde, Modparterne anføre for ikke at betale deres Andel af denne betydelige Udgift, er ogsaa den, at Peder Pallesen, efter Rygtet, har faaet af Ritmesteren Korn og "andre gnode Varer, som den Tid vor noch vdi Forraad, baade til hannem, hans Folch och Heste, saa vi mene, han ingen synderlig Schade er vederfaret af samme Ritmester." Dette nægter han derimod heftigen og erklærer det for Bagvaskelse. Modparterne lægge heller ikke stor Vægt herpaa, men vil have det henstillet til hans egen "Consiens". En anden Grund, de anførte, var, at den Udgift, som voldtes ved dette første Indfald, før Fodfolket kom, og en rigtig Indkvartering skete, skulde fordeles paa hele Byen og ikke falde enkelte til Last.[1])

Henimod Slutningen af Januar kom altsaa Fodfolket, hvem der anførte dem, og altsaa under deres Ophold førte Over-Anførslen i Byen, kan jeg ikke med Bestemthed angive. Terpager siger vel, at de Svenske under Wrangels Anførsel besatte Byen den 10de Januar og paalagte Brandskat, men dels finder jeg hverken i Regnskaberne, Tingbøgerne, eller Raadstubøgerne en eneste Yttring, hvoraf man kunde formode, at han allerede under dtte første Indfald har været her, dels stemmer det heller ikke med det, som dette Felttogs Historie fortæller om ham, at han kunde opholde sig her i længere Tid.[2]) Hvis Talen

1) I Botingsdommen bleve de kjendte fri for Erstatning til P. P.; i Raadstu-Dombogen er ingen Dom anteegnet, men i 2 lignende Sager, navnlig den ovenanførte angaaende General Wittenberg, bar Raadstu-Retten dømt til Fordel for Værten, endskjøndt Bofogden ogsaa der var af modsat Mening.

2) Efter Slange besatte han omtrent ved denne Tid Vensysssel og slog

ene er om det første oven omtalte Rytter-Angreb, da synes det ikke rimeligt, at Torstenson paa engang vilde bruge to saa høje Offiserer, som Wrangel og Wittenberg paa et Punkt. Men om han end har været her, og Ritmester Bronelle har hørt til hans Regiment, da maa han snart igjen have forladt Byen, og i erhvert Tilfælde maa vi se os om en anden Anfører for Fodfolket og Befalingsmand i Byen.

Baade i Tingbøgerne[1]) og i Døbebogen nævnes Oberst Daniels Regiment, og af den sidste kan ses, at han med Familie har opholdt sig her i Byen[2]). I den nævnes ogsaa en Kaptejn Christoff af Wittenbergs Regiment en Gang.[3]) En Soldat af Daniels Regiment giftede sig med en, som det synes, ret velhavende Pige her i Byen, hvem i 1647 en Arv tilfaldt.

Dog kunde maaske snarere Raadstu-Domprotо-

---

de der forsamlede Bønder. Wrangels Regiment var desuden et Rytter-Reg., og de Partier, han kommanderede bestode stedse især af Tropper af denne Vaabenart.

1) Jomfruerne Wibeke og Anna Lange søge Raadmand og Tolder P. Baggesen for 62 Rr., som Rest af Betalingen for 8 Stude, han kjøbte kort før Krigen for 33 Rr. Parret. P. B. svarer, at Oberst Daniel tog 3 bort af samme Øren, hvis de gode Jomfruer vil gjøre ham den Skade god, vil han betale Resten.

2) Bagge, Bagge Baggesens Søn paa Stuergade, døbt d. 19de Marts (1644) snsc. Fru Margrete Offuerste Daniels Husfrue, som bar og holdt Barnet, [dette anføres imod Sædvane udtrykkelig, fordi det vel dengang var Skik her i Byen, ligesaavel som nu, at Drengebørn blive baarne af Mandsfadderne] Mag. Christ. Friis, Borgmester Peder Sørensen [Han var altsaa ei flygtet endnu] den 29de April nævnes som Fadder Frederich Witt af Ob. Daniels Reg.

3) som Fadder til "Peder Stuendrengs Datter. De andre Mandsfadderе B. P. Sørensen og Købmand Laurits Baggesen "invitati non comparuerunt."

kollen for 1646 bringe os paa rigtigt Spor, hvis det ellers var os saameget om at gjøre, at finde en navngiven Udsuer for Byen. Deri findes nemlig en Fortegnelse over de Byrder og Udgifter, 2 smaa Huse (Buoder) i Graahrødre-Gaden under Krigen have havt at udrede saavel til Fjenden, som til vore egne Tropper[1]). Heri siges udtrykkeligen, at det Mandskab, som blev lagt ind i disse Huse, hørte til "Ducklasses Volch". Duglas selv har følt Medynk med Beboerne af det ene Hus og formindsket Antallet paa de deri Indkvarterede. Vi have ovenfor efter Slange beretter, at Oberst Duglas sidst i Desember fik Hadersleb-hus anvist til Kvarter. Det var altsaa rimeligt, at den omtalte Duglas er Obersten, og at Ribe Besætning var af hans Regiment[2]). Men i et Tingsvidne først 1645 betitles den Duglas, som i Krigen havde inddrevet "Contribucion" her, ikkun Kaptejn[3]). I Betragtning heraf, og da de ovenfor omtalte Huse, i hvilke Duglas's Folk laa, vare i en af de Slottet nærmest liggende Gader; da der fremdeles udtrykkeligen siges, at de bleve her i 30 Uger og lige til den dansk Hær under Rantzau kom: er jeg tilbøjelig til

1) da der i det Følgende oftere bliver henvist til denne Fortegnelse, og den giver et Slags Oversigt over de forskiellige Hoved-Afsnit af Byens Skæbne under Krigen, har jeg meddelt den under Bil. 2.

2) At han først i Januar gaar over Kolding Aa ind i Jylland og adspreder de der samlede Rottere, og endelig længere hen under Torstenson selv angriber Leiren ved Snoghøj, kunde gierne forenes med, at han opholdt sig der af og til.

3) For Tingsdom stod Lauritz Baggesen og J. N. foer ved Gud och deris Salighed med opholden Finger, at de slett Intet vor Kaptein Duclas skoldig af Efterstandendis Contribucion och stod L. B. och J. N. medt Anders Svane til Vedermaals-Ting och hørte hand toeg dette Vinde beschreffuit.

at tro, at de have hørt til Slottets og Byens egentlige Besætning, og at Kaptejn Douglas følgelig var Kommandant paa Slottet, og som saadan oppebar, hvad Byen maatte erlægge. Vel siger Terpager udtrykkelig, at en Kaptejn Holla var Kommandant paa Riber-Hus; men dels er hans Autoritet især i historiske Bemærkninger ingenlunde ufeilbar, dels vilde det dog være besynderligt, om Kommandantens Navn ellers intetsteds skulde være omtalt[1]).

Antallet paa de fjendtlige Tropper ved dette Indfald har ikke været ubetydeligt, hvilket man kan slutte af den stærke Indkvartering, de ovennævnte to smaa Huse (Boder) havde, nemlig det ene 4 og det andet 5 Soldater med Koner og Børn.

I Februar erobrede de Svenske Rømø, Sylt og de andre Øer i Vesterhavet ved Forræderi af Engelænderen Marcus Whitte (el. Whitle), hvem Kong

---

1) Det er imidlertid ikke urimeligt, at Terpagers Kaptein Holla og min Douglas kunde smelte sammen til samme Person. Og uagtet Sagen er saa ligegyldig som mulig, vil jeg dog spendere en Note paa at vise Muligheden deraf. Kaptejn Holla har nemlig rimeligvis været et Øgenavn, som menig Mand, efter sin til alle Tider og alle Steder gængse Skik, har tillagt Douglas, enten for et hoppigt Brug af Udraabet "Holla", eller af et eller andet Mundheld, f. Ex. "der" med Hoppen Holla", et Udtryk, som er almindeligt i Sælland og, saavidt jeg ved, ogsaa i Sverrig, naar man vil afvise alle videre Modsigelser og Indvendinger, og som han altsaa ikke vil have manglet Leilighed til at anvende. Af selve Terpagers Ord kan man ledes til blot at anse det for et Tilnavn; disse ere nemlig: duce centurione quodam Holla, Captein Holla cognominato. Det er udlagt: Under Anførsel af en vis Kaptein Holla, med Tilnavn Kaptein Holla, hvilket der ikke synes at være synderlig Mening i. Denne faar man derimod, og ganske overensstemmende med min Formodning, hvis man tillader mig at behandle Terpager som en Klassiker, og enten udelade det første Holla eller emendere det til Ducla.

Kristian havde sat til at beskytte dem med en Flotille af Pramme og Galejer. Denne overgav han til Fjenden og traadte selv i svensk Tjeneste. Denne Erobring lettede og sikkrede den fjendtlige Hær Samfærselen med Hamborg, andre tyske Havne og Holland, hvilket var de Svenske af største Vigtighed, da de derfra, især fra Holland, dels forsynedes med Vaaben, Kugler og Krud og andre Krigs-Fornødenheder, dels fik Forstærkning baade af Folk og Skibe, hvilke Torstenson samlede allevegne fra til sit forestaaende Angreb paa Fyn, dels fordi de for største Delen derhen affatte Kreaturе, Vare, Kostbarheder og hvad andet, Plyndring eller Rekvirering havde bragt i deres Hænder. Og for denne Forbindelse var Ribe i Særdeleshed af Vigtighed for Svenskerne, dels som den dengang mest besøgte Havn paa Vestkysten, dels fordi der herfra er den letteste Samfærsel med Østkysten, især med Hadersleb, paa hvis Slot Torstenson jevnligst opholdt sig. Dog forstyrredes hin Forbindelse jevnligt af danske Krydsere. Saaledes borttoge først i Marts nogle danske Skibe ved List omtrent 40 svenske Fartøjer. De sejlede derfra henimod Ribe, tilbagetog der 2 af de af Whittle forraadte Galejer, og opsnappede nogle mindre Fartøjer og et hollandsk Skib, ladet med Krud og deslige til de Svenske. Whitte har nok paa den Tid opholdt sig her i Byen, i det mindste har han havt Barn i Kirke her d. 6te Marts 1644[1]). Strax efter maa han være rejst tilbage til List, sig selv til liden Baade. Thi den 21de Marts overfald-

1) Marcus, Marcus Whitte — — Kgl. Majest. Adm. ved List hans Søn døbt 6te Marts.

tes Øen af et Parti paa 500 M., udsendt fra Glückstad, under Oberst-Løjtn. Buchwald. De erobrede Skandserne paa Rømø og List, fangede Besætningen, hvoriblandt Marcus Whittle, bemægtigede sig det derværende Skyts og de i Havnen liggende Skibe, deriblandt ogsaa de Galejer, som Whitte havde overgivet. De Skibe, som de kunde gjøre flot, førtes tilligemed Fangerne til Glückstad, hvor Whitte, i Følge Kongl. Befaling, som Forræder blev hængt ved Blokhuset ved Glückstad d. 25de April[1]). De Danske efterlode sig ingen Besætning paa Øerne, ja ødelagde ej engang de Skibe, de ikke kunde føre med sig.

Mod Slutningen af April kom en Flaade af 36 (Baden siger kun 25) for største Del smaa Fartøjer, som var udrustet i Holland for svensk Regning især af Købmand Louis van Geer og anførtes af Martin Thaysen[2]). Den lagde sig ved Øerne og ved Ribe, hvor en Del af de Krigsfornødenheder, den førte med sig, udskibedes, og hvor Admiralen gik i Land for at træffe Aftale med Torstenson, der laa syg paa Haderslevhus. Medens Flotillen laae her ved Kysten, indskibedes paa den 900 af de beste Bøsseskytter i den svenske Hær under Oberst Lohausen[3]). Planen var, at Thaysen skulde gaa Nord om Skagen, træffe de Skibe til sig, som de Svenske havde samlet i Aalborg, Aarhuus og flere Steder, og endeligen understytte og befordre Torstensons Angreb paa Fyn.

---

1) Af en Dagbog om den Glückstadske Besætnings Foretagender i denne Krig, trykt 1646, meddelt i Udtog i neues Staatb Mag. 1 B. 3 u. 4 Heft. Den vil i det følgende ofte blive anført

2) Siden adlet under Navn af Ankerhielm.

3) Han blev skudt i det 1ste Slag i Lister Dyb. Slange.

Denne Plan tilintetgjorde, som bekjendt, Kong Khristian, der med 9 Skibe uformodentlig viste sig i Vesterhavet, nødte Thaysen til at samle sin Flaade i Lister-Havn, og nødte ham efter to Træfninger den 15de og siden med en forøget Flaade den 24 og 25de Mai til at vende tilbage til Holland for at udbedre sine Skibe og kompletere Mandskabet.

Foruden Lohhausens Korps ere under denne første Besættelse ogsaa andre dragne igjennem Byen og Egnen. — Vi have alt omtalt Ob. Daniels og Wittenbergs Regimenter, som vi ikke kunne regne til den stadige Besætning. Paa Nørholm laa Oberst-Løjt. Alexander Rothwein, om hvem mere paa sit Sted. Oberst Schlebusch, der omtales som en af de allerværste Røvere blandt dem alle, og som vi siden igjen støde paa, drev ogsaa sit Uvæsen her paa Egnen i Sommeren 1644. Efter et Tingsvidne laae han i Juni Maaned en Tid i Birkelev[1]). De Stude, han efter samme Tingsvidne snappede der, har han dog muligt ikke havt megen Fornøjelse af. Thi, som Slange melder, overfaldt Bønderne i Kaltenkirchen og Ulzburg ham[2]), da han med 50 Ryttere førte 400 Stude derigjennem, fratog ham Studene nedsablede Ryt-

1) Omtrent 1enhalv Mil syd for Ribe i Vodder Sogn. I Tingbogen skrives det Bierkele, og saaledes udtales det endnu i Egnen. Tingbøgerne kalder ham stedse Slebuß, og saaledes staver Slange ogsaa Navnet.

2) Beboerne af disse Egne vare dristige Partigængere. Den Glückstadtske Dagbog og Slange omtaler dem meget ofte under Navn af Moorbønderne "die holsteinischen freie Knechte" Snaphanerne o.s.v. Deres Foretagender vare som oftest heldige, og de tilføiede de Svenske meget stort Tab, hvorfor disse ogsaa lode dem, de fik fat paa, radbrække fra neden af, og Anførerne spidde.

terne, og det var kun med Nød, at Schlebusch selv undkom. Slange nævner ikke bestemt Tiden, naar dette skete. Men da han fortæller det i Forbindelse med en Del Begivenheder fra Foraaret 1644, kan det være, at det først er efter omtalte Uheld, at Schlebusch er kommet hertil for at søge Trøst og Erstatning for det lidte Tab[1]). Samme Sommer kom ligeledes det Hornske Regiment herigjennem. Det havde tidligere paa Aaret ligget ved Aarhus. Nærmest før dets Ankomst her til havde det inddrevet Kontribusioner i Darum og Omegn[2]). Oberst Butlers Regiment eller en Del deraf har ogsaa ligget heromkring, men Tiden angives ikke[3]).

I Juli Maaned trak Torstenson sine Tropper sammen i Holsten ved Rendsborg imod Gallas, der kom Danmark tilhjelp, altsaa ogsaa fra Ribe og Omegn alle de Tropper, der ikke hørte til Slottets Besætning; og uden at noget Slag blev leveret mellem disse to Feltherrer, trak han sig i Begyndelsen af August ud af Landet. Men da det ingenlunde var hans Tanke ganske at opgive Planen om Danmarks Erobring, lod han Besætninger blive tilbage paa flere Steder i Landet, og deriblandt ogsaa paa Hadersleyhus og Riberhus, hvilket sidste, som før sagt, havde stor Vigtighed for ham, da Ribe var Hoved-Havnen

1) men ogsaa paa Tilbagereisen dennegang vare de holstenske "efterie Knechte" efter ham; den 26 Juni bemægtigede de sig hans Vogne, stod 3 Mennesker deri, dræbte 9 Ryttere af hans Følge; men ogsaa denne Gang undslap han selv med de øvrige. [Glückst. Dagbog].

2) Stederne i Tingbøgerne, hvor Horn og Slebuß omtales, meddeles længere ben.

3) en Kapetal under Butlers Regiment, som havde sin Quartier i Farup. [Tingbog 1646].

for Vestkysten, hvorhen Tropper let kunde overskibes fra det Bremiske, der var i Svenskens Magt, og hvorover Hjelp og Tilførsel fra Holland lettest kunde ydes de Tropper, som han alt da tænkte at detachere til Slesvig og Jylland. De Svenske havde ogsaa i de 30 Uger, de havde havt Slottet inde, ladet dets Fæstningsværker udbedre og forstærke. Besætningen synes ikke at have været ubetydelig, og røvede Kostbarheder bleve derfor bragt derhen allevegne. fra.

Endnu førend Torstenson ganske havde forladt holstensk Grund, blev en Hær samlet, for at forsøge Tilbageerobringen af hine tvende, af Svensken endnu besatte Slotte. Den anførtes af Grev Christian Rantzau til Breitenburg, kongelig General-Krigs-Commissarius. I Tingbøgerne benævnes den flere Gange "den holstenske Armede". Rytteriet anførtes af Ritmester Jochum v. Deberen, som vi have set ogsaa laa her før Krigen[1]). En Del af Flotillen, bestaaende af Galejer, Pramme o. s. v., der havde sin Hovedstation ved Glückstadt, har uden al Tvivl understøttet Land-Armeen og taget virksom Del i Slottets og Byens Befrielse. I det mindste har en Del af Mandskabet fra Skibene været med i Kampen. Jeg finder nemlig, at en Del af Tropperne er anført af en Oluf Steffensen, som af en af sine Underhavende[2])

1) At han laa her alt 1640 viser Processen mod den berygtede Hex Maren Splids, da det Vidne, hvis Udsagn især synes at have fældet hende, Ch. Mollendorp nævnes som Korporal ved hans Eskadron. Grønlund [Hist. Eft. om de i Ribe for Hexeri brændte S. 190. Vib. 1780] kalder ham Johan Debberen, men ved at se Domprotokollen for 1640 [B. 5] efter, ser jeg, at han har læst Fornavnet [Jochom] urigtigt.

2) denne „Muscheterer", Jesper Olufsen, havde hiemme i Raabede, i Hvidding Sogn, en Mil syd for Ribe. I Gl. Dagbog berettes

i et Tingsvidne kaldes "Admiral"[1]). Selv kalder han sig "Capiten" i en Erklæring han afgiver, og som ligeledes er indrykket i Tingbogen. Af den Glückstadtske Dagbog ser man, at han har havt sin Station i Glückstadt og derfra gjort Streiftog til Vands[2]). Til Flotillen har ogsaa en anden Befalingsmand, Israel Isachsen, hørt, der har bortført nogle Varer søværts[3]).

Slottet skal være blevet heftigt angrebet og beskudt, formodentlig ogsaa fra Fartøjerne. Kanoner vare hidsede op paa Domkirkens Taarn, som endnu bærer Mærke af Svenskens Svar paa deres Tiltale. Hvad Beviserne herfor angaa, samt i det Hele om denne Slottets Erobring, vil jeg henvise mine Læsere til Professor Thorups Efterretninger om Riberhuus, udgivet som Program for 1835. Kun maa jeg bemærke, at jeg ikke kan antage med Terpager, at Belejringen varede 14 Dage, da den i et Tingsvidne udtrykkeligen og, som mig synes, utvetydigen siges kun at have varet i 4[4]).

---

under 29 Febr. 44, at 60 Søfolk vare hværvede paa Øerne Rom og List. Deriblandt ventelig ogsaa Folk herfra Kysten.

1) hand suarde trodsig, att det war hans Admirals Oluf Steffensens Befaling; Tingbog 44 Fol. 146. Den Sø-Offiser, som kommanderede paa en Station, kaldtes Admiral, hvilken Rang han iøvrigt havde. For Eks. Marcus Whitle.

2) 3 März kam Oluf Steffens mit einer Partei zu Wasser wider heim und brachte mit 1 Rittmeister 1 Cornet 1 Corporal und 22 Pferde, und an Geld 1000 Rth. in specie. Neue Statbürg. Magazin 1 B. S. 879.

3) Bevisstederne af Tingbogen meddeles længere hen.

4) Tingbog 1646 Fol. 102. Vidnet bekræfter, at en Voldsgjerning, hvorom mere herefter, er forøvet i hans Hus "Emedlertid Slottet bleff bloqueret 12, 13. 14, 15 Augusti Anno 1644 da Ritmeister J. v.

Efter Slottets Erobring gik Rantzau løs paa Hadersleevhus, som allerede erobredes den 6te September[1]). Flotillen eller Søfolkene ere nok blevne her tilbage noget. Kaptejn Steffensen var her i det mindste endnu den 23de August.

Strax efter deres Ankomst paalagte de Svenske, fortæller Terpager, Byen en Brandskat paa 10,000 Dlr., for at fritage den for Brand og Plyndring. At Brandskat er paalagt, viser allerede et Kæmner-Regnskab, hvori af og til er ført til Udgift: en Bog Papir til Brandschat-Zedeler og Bolet-Zedeler[2]). Summen finder jeg ikke noget Sted i de Dokumenter, jeg har gjennemgaaet. Men af et før anført Indlæg i Dombogen 1646[3]) ser jeg, at der af et lille Hus i Graabrødregade er svaret til den første Brandskat 7½ Rdl., og af et andet i samme Gade, beboet af en Væver, 11 Rdl. og en Ort (24 ß.). Skatten beregnedes og fordeeltes efter Mark og Skilling. Enhver Eiendom i Byen var nemlig ansat, de høiest beskattede til 5 Mk, de laveste til 2 ß. Skat[4]), efter Stedernes Størrelse og ventelig ogsaa efter Ejernes Næring og Formue. Naar en Skat skulde paalignes, blev i en Forsamling af Borgermester, Raad og 24 Borgere bestemt, hvormeget der maatte svares af hver 2 ß.

D. vor her medt sit Compani Rottere," o.s.v. Han kan ikke erindre den bestemte Dag, den omtalte Overlast forsvedes, men ikkun, at det var en af de Dage, i hvilke Belejringen varede.

1) dette vilde maaskee ogsaa være altfor hurtigt, hvis vi antage, at Belejringen her varede i 14 Dage.

2) Indkvarterings-Sedler, som vi ovenfor have set.

3) Bilag 2.

4) til 5 Mark-Skat svarede allene den titulære Borgemester Hans Friis. Ved ikke faa Steder er o vedtegnet, af saadanne ere altsaa ingen slige Skatter betalte.

Skat for at tilveiebringe den udfordrede Sum, samt ogsaa foretage de fornødne Forandringer i de enkelte Ejendommes Skatte-Ansættelse. De to oftnævnte smaa Huse have, saavidt jeg kan slutte af Skattebøgerne, været ansat det ene til 4 ß. det andet til 6 ß. Skat. I den første Brandskat er altsaa erlagt 3 Rdr. 4 Mk. 8 ß. af hver 2 ß., eller 30 Rdr. af hver Mark. Skatte-Ansættelsen af alle Ejendomme i Byen beløb sig tilsammen til mellem 217 og 220 Mk. Den første Brandskat har altsaa udgjort omtrent 6600 Rdr. eller henimod 10,000 Slette Daler, hvilket stemmer med Terpagers Angivelse. Som 2den Brandskat har det mindste af de nævnte Huse erlagt 4½ Rd. Der er altsaa svaret 18 Rd. af hver Mark Skat, hvilket for hele Byen kan udgjøre henimod 4000 Rdr. eller 6000 Daler i slette Penge. Men jeg kan ikke sige, om denne Skat alt er betalt ved denne Invasjon, eller under en af de senere. De Huse, af hvilke den paalignede Skat ikke svaredes, ere blevne nedrevne af Fjenden eller i alt Fald ilde tilredte. Jeg finder ogsaa Bevis for, at Skatten for enkelte Huse blev udredet af Byens Kasse, saalænge den formaaede det, imod at en af de mere formuende Borgere eller Embedsmænd sagde god for dens Tilbagebetaling, og denne har ogsaa efter Freden maattet erstatte Byen Tabet, naar Skyldneren ikke var i Stand dertil. Saaledes betalte M. David Foss, Kapellan til Domkirken, i 1646 af et Hus i Puggaardgade 5 Rdr. 3 Mk. 12 ß, og af en Knivsmeds Hus 11 Rdr. 1 Mk. 8 ß.[1])

Fjenderne fik Kosten hos Borgerne, i hvis

1) Herforuden haffuer ieg annammedt och opboren Brandschat Penge,

Huse de laa. Naar den ikke leveredes i Natura, fik en simpel Soldat 1 Rd. ugentlig[1]) i Kostpenge. De højere Officerer førte Kok eller Kokkepige med sig med øvrige Husgesinde, som rekvirerede det, der behøvedes til Husholdningen hos deres Vert eller hans "Hjelp-Quarteer" (de Borgere, som skulde dele Omkostningerne med ham). Baade Officerer og Soldater førte Koner og Børn med sig[2]). De Børn som ere fødte her, ere ikke indførte i Døbebogen, som var Tilfældet med de Kejserlige i 1627-29[3]). Derimod finder jeg af og til Svenske, baade Fruentimmer og Mandfolk, anførte som Faddere[4]).

Ogsaa i denne Krig, ligesom i den Kejserlige, truedes med Husenes Nedrivelse og Ødelæggelse, hvis der ikke kontribueredes af dem. "Wi fattige Folch", klage to Borgere, "haffuer satt ald wores Thimmeligt welferdt och formuffue paa samme wore Buoder, formedelst wi dennem iche ville haffue ruinerit, Ødelagt och nederbrøt, och som ellers haffde scheet, som en huer well witterligt er." At denne Trudsel ogsaa of-

som M. Dauidt Foß haffuer loffuet for aff Kiersten Jens Kone 5enhalv Rdl. 12 ß. aff Niels Kniffsmed 11enfierded. Rd. noch betaldt M. Dauidt banns Løenn 1644 og 45 baade met Brandschat Penge, han haffde loffuedt for o. s. v. [Anders Svanes Regnskab for 1646.]

1) se Bilag 2.

2) Bilag 2, flere Steder i Fortællingen, og Døbebogen.

3) Program 1834 Side 34—35 og Bilag S. 25—27. De Svenske har muligt havt deres egen Præst.

4) nogle Ex. ere før anførte. Christian Tobias Coglers [Kongl. Majest. Soldat] Søn afflet i Skørlefnet medt Kirstine Christensdatter, Krøbbel-Annes Datter døbt 3die Mai. [1644] Susc. Fridrich von Hamburg, Maria Harwiig, Katharina Fuchs, Suenſche Soldatis Quinder. Krøbbel-Anna var bleven brændt som Hex 1642. [Grønlund S. 216 og fg.]

te er bleven iværksat, viser de mange øde Steder, der omtales efter Krigen.

At Fjenderne desuden paalagde deres Værter, at levere Klæder til dem selv og deres Folk, have vi ovenfor set Beviser for, ligesom ogsaa, at de undertiden borttog, hvad der stak dem i Øjnene, og Fru Bronelle er i denne Henseende ikke den eneste. En Købmand her i Byen klager saaledes over, at en stor Del Kobber- og Messing-Bohave blev ham frataget af en Kaptejn Stenfeldt, eller rettere sagt af hans Frue, hvilke formodentlig have ligget i Kvarter hos ham. Paa Angivelse af Stenfeldts Kudsk[1]) beskylder Borgeren en Kobbersmed (Kielsmed) her i Byen for at have købt det, og fordrer, at denne under sin Ed skal opgive, hvormeget han har givet Kaptejnen for "same Boschab". Dette er han villig til at erstatte, men forlanger saa Bohavet tilbage som sin Ejendom. Guldsmeden derimod "soer wed Gud og hans Salighed, att han Jntet af forne Gotz haffde kiøfft, mens, huis han sich, det blev hannem nød och tuongen i Hand at Forarbejde for Captien Stenfeldts Fru, och sich Jntet for sin Wmag och soer højt, adt han huerken haffde kiøfft med fornne Kudsch eller Captien af Dynes Lassens Boschab, som han beskyldes for[2]).

I Særdeleshed røvedes Stude og Heste. Først toge de ved Jndkomsten, hvad de traf paa Vejene. Saaledes tog Oberst Daniels Regiment 3 Stude fra Peder Baggesen. Lænsmanden Gregers Krabbe klager over, at hans Tjenere (Bønder) i Ploumandshaffue

1) den suenſche Kodſche Caspar.

2) om Dynes Lassen se Program 1834 S. 40—41 og Bilag 29 b.

och Lerit[1]) mistede 53 Stude, "som blev røffuit af Fjenderne, førend Fjenden komb i Landet[2]), og folgt til nogle Købmænd heri Byen, af hvem han nu forlangte dem igjen. Siden da de laa i Kvarter omkring i Landet, toge de ogsaa alle Stude, de kunde faa fat paa, tildeels som Betaling for den Landet paalagde Kontribusion[3]).

Den Tid, da Schlebusch laa i Birkelev, røvede hans Folk paa Kragelunds Mark[4]) 27 Stude og 4 Kvier. Slemt Hus holdt især Oberst Alexander von Rothwein, der med Frue laa paa Nørholm. Han folgte 55 Stude, der stode paa Gaarden, videre Køer, Faar, o.s.v., ja selv Karperne og Karudserne i Fiskedammene skal han have gjort i Penge. Han havde ogsaa sat sig saaledes i Respekt, at alle Folkene flygtede fra Gaarden, da Rygtet Aaret efter bebudede hans Tilbagekomst[5]), "vnder hvis Aaeg og Tributiering, wi och saa mange som aff Nørholms Tjenere tilforne war vnder hans Plage, well formodet mere Plage aff hannem, formedelst han dette sit Kvarter, megtigt haffde truet og vndsagt[6])."

Besynderlig røvedes en Mængde Heste omkring i Landet, hvoraf Fjenderne vel have ført de Fleste med sig. Dem tales der derfor i vore Ting- og Dombøger ikke videre om. Men mange bleve folgte til Borgere her i

1) Lered nogle smaa Gaarde i Nørre-Snede Sogn, Vrads Herred. Plovmandshaffue maa have været i samme Egn, i det mindste har det ogsaa hørt under Vrads Herreds Ting.
2) ɔ: til Jylland. De ere altsaa vanteligen tagne i det Schlesvigske.
3) se som Er. Kaptejnen ved det Hornske Regiment lidt længere hen.
4) En efter Udseende meget ussel By i Hunderup Sogn, Giørding Herred ¼trefierded. Mil Nord for Ribe. [Tingbog 1646 Fol. 83].
5) se herom mere i Bilag 3.
6) Raadst. Dombog 1646.

Byen. Det ses af de talrige Paastande paa Tilbagelevering (Reklamationer), og af de mange Tingsvidner, der førtes, for at hjemle Hestes lovlige Køb. En Mand i Ribe eftergav Raadet senere en Del af hans Engleje for de Heste, han mistede i "Suenschens Tidt[1])." En Mand i Øster-Vedsted mistede "en stour, brunblisset Gelling[2]), som bleff taget af Suenschens Folch, det første de kom ind." Flere Exempler forekomme længere hen.

Meget af det, de saaledes havde skrabet sammen her i Landet, sendte Svenskerne vel overland til Tyskland; men det blev da ikke saa sjeldent paa Vejen derhen god Prise for Snaphanerne i Holsten. Hvilken Ulykke Schlebusch, som vi have set, 2 Gange havde, den ene Gang med 400 Oxer, den anden Gang med sin Rejsevogn, og hvad den indeholdt. Adskillige Kostbarheder er vel ogsaa bragt i Sikkerhed paa Riberhus, og altsaa med Slottet kommet i de Danskes, men derfor vel sjelden i Ejermandens Hænder. Grev Chr. Rantzau fik imidlertid en stor Del af de Kostbarheder tilbage, som Svenskeu Aaret i Forvejen havde røvet paa Breitenburg, ved Ribes og Hadersleves Indtagelse.

Det Meste af det Røvede er dog vel blevet solgt her paa Stedet, for en stor Del til hollandske Købmænd; da Republiken den Gang stod i nøje Forbin-

---

1) Matz Suort, som Byen beuilget bannomb, af Frandtz Hanßens huß Eng, som band haffde feest, for di Heste ban miste der wdi Suenischens Tidt. [And Svanes Regnsk. 1646].

2) Vallak. Ovenstaaende Ord, som bruges allevegne i Tingbøgerne for disse Aar, er nu aldeles af Brug, idet mindste her paa Egnen. Derimod hedder en Bede endnu her overalt en Gellevær.

delse med de Svenske, som bleve forsynede med Krigsfornødenheder derfra. Ogsaa indførte Hollænderne indiske Varer og andre Overdaadigheds Artikler og udførte derimod Stude og andre Landets Frembringelser. Holland var jo ogsaa i Fred den Tid det sædvanlige Marked for de jydske Stude. Af hver Stud, som udførtes, om den end var kjøbt af svenske Officerer, betaltes i Told til Svenskeu 1 Specie[1]) (5 Ort.)

En hollandsk Købmand, Tingbøgerne flere Gange omtaler, er Jocum van Leiden, der opholdt sig her i Byen i April og Maj 1644 "oc imedlertid der forhandler sine Varer och fra Holland her til Byen indført af adschillige Slags, Saddeler, Pistoler, Degener och andet Rytter-Fornødenhed, item Wiin, Spedceri, item udført Øxen och Andet, hand her i Landet sig haffuer tilforhandlet".

Men ogsaa flere af Byens Købmænd og Borgere afkøbte Svenskerne deres Rov. Og da de oprindelige Ejere efter Fjendernes Bortgang fordrede deres Ejendom tilbageleveret, dels uden al Vederlag, dels mod Erstatning af Køberens Udlæg, saa opstod derved en Del Retssager, af hvilke jeg har øst den største Del af de Efterretninger om denne Krig, som dette lidet Skrift indeholder.

Saaledes anklagedes nogle Borgere her af Byen af en Del Bønder i Darum og Vejrup Sogne[2]) for at have købt nogle dem frarøvede Stude af en Kap-

1) Effter vdgiffne Beuis betald til de Suenſche Told af 50 Øren, af huer Øre 5 Ort er — 93 Dal. 3 Mk. noch betald den liden Tolder 4 ß. danſche af huer Øxe.

2) Begge i Gjørding Herred.

tejn af Horns Regiment, da det i Sommeren 1644 drog igjennem Byen. Borgerne bevise ved Tingsvidner, at Kaptejnen erklærede, at Studene ikke vare Nogen forøvede, men leverede af Bønderne som Krigsstyr og Brandskat istedet for rede Penge[1]). En skafkels M. Morten "Feldscheer" maatte betale nogle Bønder i Hjortlund[2]) 2½ Tønde Rug, han havde faaet af Svenskens Folk.

Men de, der frem for alle vare Gjenstand for deres Landsmænds Forbittrelse under denne første fiendtlige Besættelse, og som beskyldtes for at have staaet i Forstaaelse med Fjenderne til Landets og deres Medborgeres Skade, vare Brødrene Lauritz og Peder Baggesen og disses Svoger Matz Jensen, Købmand i Ringkjøbing. Denne sidste opholdt sig i den Tid, Svensken var her, i Ribe, sammenkøbte, vel især af Fjenderne, hvilket han dog søger at afbevise[3]), en betydelig Drivt Stude, og modtog til forskjellige Tider store Partier Varer og "Kjøbmandschab" fra Holland af "Homel, Viin, Mumme, Taback, Spedceri, Kauringer, som han forhandlede her for

1) Forgangen Aar 1644 da det hornsche Regiment madcerit her igiennem Byen, da borde hand [Deponenten], Att Anders Hansen Guldsmed sagde til Capteien Leutenandt paa Yder Mollen, at hand hafde købt 5 Rsed af dans Frue, hand wor reed, att Bønderne schulle dette fortrode, som feidt hafde mist, och tage det fra hannem. Da suarte forne Captein, hand torde ikke frøgte derfor. Bønderne hafde ydt hannem det wdi deris Contribucion, formedelst de hafde icke Penge at giffue hannem. Det er flere Gange, at vi se, at Fruerne have drevet Handelen.

2) i Kalslund Herred, 1 Mil nord for Ribe.

3) Han lod nemlig to Karle, som dengang tiente ham som Røgtere, vidne "att han sielff hafde købt dem wedt Bønder heromkring och boes Borgere her i Byen, och icke att were købt wedt nogen aff Suenschens Folch.

nemmeligen vel til de Svenske, eller til dem, der havde Svenske i Kvarter. Dette vedgaar han; men han beklager sig "storlig, at han i denne bedrøffuelige Feides Tid er kommen vdi Despect oc Rygte, aff nogen vsandferdige Mennesker, adt schal haffue hidført Geuehr, Krud, Loed och Munition". Han lod derfor en Del Borgere i Gaden, hvor han opholdt sig, og fra "Rabolaffuit" kræve til Vidne[1]), "adt de aldrig havde seet sligt huos hannem" eller vidste at han "handelet och vandelet" med sligt. Ligeledes lod han Sjouerne fra Skibsbroen vidne, at han aldrig havde ladet saadanne Varer komme, hverken i Skibe eller i Pramme, og at de aldrig havde baaret sligt op for ham, da de dog næsten dagligen arbejdede for ham[2]).

Mod Lauritz Baggesen, en af de største Købmænd og Studehandlere her i Byen, gjordes lignende Besfyldninger. Da den ovennævnte hollandske Købmand boede en 6 Ugers Tid i hans Hus, troede "Folch, att han var enteresseret i Profit" med ham. Da han mærkede det, fortæller han, lod han ham d. 16de Juli[3]) beskikke ved 4 Mænd i hans "Lusamente i Byen, huor han nu er, och afesche ham hans Erklæring vedt hans høieste Eid, om L. B. i dette hans forschreffne Købmandschab enten ind- eller vdført, haffuer hafft medt

1) Blandt disse Vidner var ogsaa den Mand, der kiøbte d. 5 Stude af Kapteins-Fruen, samt Peder Pallesen, der havde Affæren med Ritmester Brunnelle.

2) Jeg finder ikke der er lagt Sag an imod ham, dette maatte da ogsaa være sket i Ringkiøbing.

3) Det var ved den Tid, at Torstenson samlede sine Tropper ved Rendsborg. L. B. har derfor indset, at det var den høie Tid at sikkre sig, da Hollænderen naturligvis ikke vilde oppebie den danske Hærs Ankomst, men salvere sig, saasnart han kunde.

hannem nogen Madschabi eller Profit eller Widenschab derom mig til Fordel." Jochum van Leiden "soer vedt Gud och hans Sjels Salighed, saa sant som hand vilde arffue Guds Rige eller see Guds Ansigt, da haffde L. B. iche hafft mindste Madschabi, huis hand samme Foraar till de suenſche Krigsfolch fra Holland haffde ladet indføre, eller huis hand igjen kunde haffue vdført, enten med Pistoller, Degener och anden Municion-Sachen o. s v.", men hvo, som havde sagt L. B. det paa, havde løjet som "ingen erlige Folch". Ligeledes lod han sine Naboer og Tjenestefolk vidne, at han ingen Del havde i Jochum van Leidens Handel, men at det alt var dennes eget "Kjøbenschab[1])". Hermed synes ogsaa denne Sag at være faldet bort.

Ikke slet saa godt slap samme L. Baggesen fra en Sag, som blev anlagt imod ham af Iffuer Wind, Ejer af Nørholm, Ridder, Rigens Raad og Lehnsmand til Dallund-Kloster. L. B. havde nemlig af Oberst-Løjt. Rothwein, som laa paa Nørholm købt 55 Oxne for Spotpris[2]). Da Studene det Aar vare meget dyre i Holland, og, som Iver Wind beviser ved flere Varde-Købmænds edelige Vidnesbyrd, har kostet

---

1) Tingbogen for 1646; under 1ste April ere disse Vidnesbyrd læste og paaskrevne. Rygterne maa altsaa være vedblevne, siden L. B. fandt sig foranlediget at føre disse Vidner næsten 2 Aar efter. J. L's. ovenanførte Udsagn findes i et Tingsvidne, hvori 4 navngivne Mænd under Ed og med oprakte Fingre erklære at have hørt disse Udsagn af hans egen Mund.

2) Efter Oberstens Kvitering har L. B. givet 12 Rd. for Parret, men J. B. søger at bevise ved Vidner, at han i Virkeligheden kun har givet 10 Rd.

fra 40 til 46 Stück von Achten[1]) Parret, fordrer han nu Betaling af L. B. efter denne Pris, med Fradrag af det, L. B. bevisligen har betalt Oberst R. L. B. paastaar derimod, at han solgte Studene til nogle Købmænd fra Harlingen her i Byen for 23 Rxd. Parret, at levere i Skibet paa Rheden, og indsender tillige en lang Regning paa Varer, han har leveret Obersten foruden Købepengene og paa sine Omkostninger ved Udskibningen, hvorefter han kun har vundet en Ubetydelighed ved denne Handel[2]). Videre klager J. W. over, at han i Forstaaelse med Fjenden har ladet Køer, Faar o. s. v. bortføre fra Gaarden, ladet fiske i dens Grave og Damme og gjort ham anden mere Tort. Efter lang Tid, mange Omstændigheder og Rejser, efter at Rigets Raad 2 Gange havde givet Erklæringer desangaaende, blev Sagen paadømt ved Ribe-Raadsturet saaledes, at L. B. skulde betale 220 Rd. og 2 Køer som Erstatning[3]).

At ogsaa Fru Ida Gjøe til "Lindberregaard"[4]) lod tiltale L. B. for Skade, han havde tilføjet hende i

1) Stück von Achten er den hollandske Benævnelse paa Piaster (omtrent 56 ß.)

2) Af nogle Tingsvidner i Protok. for 46 synes det, at han i Begyndelsen ganske vilde fragaa Købet af Studene, hvilket han dog siden har opgivet.

3) L. B. synes at have været den Eftergivende i denne Sag, og den, som det var mest om at gjøre, at faa et Forlig istand, hvad enten nu hans Modparts høje Rang har skræmmet ham, eller han ikke havde ren Fod at staa paa, eller for Handelens Skyld. Under Sagen foreslaaer han ham Handeler f. Ex.: "Jeg haffuer talt med C. J. om Nørholms Korn, saa och om jeg kunde schaffe en Kiøbmand til de Nørholms Ørne, will jeg giøre min Beste". Nogle Uddrag af denne vidtløftige Sag, dels som oplysende Bilag, dels som karakteristiske for Tiden, dels som Curiosa er meddelt under Bilag 3.

4) Ølgod Sogn, Horne Herred, nu udstykket.

Fejdens Tid ved sine Forbindelser med Fjenden, viser sig af nogle Tingsvidner, L. B. lod føre her for Tinget, men da disse blot ere førte for at bevise, at en Reise, Baggesen foretog sig til Varde, og hans Opholdt i Landsbyen "Blaxmarck"[1]) var i egne, nødvendige og Fru Gjøe og hendes Ejendom uvedkommende Forretninger, kan man ikke deraf se, hvorom Sagen egentlig har drejet sig, kun saameget ser jeg, at hans ulovlige Fiskeri i Dammene ved Lindberggaard ogsaa her har været en af Ankepostерne[2]). Dog synes det, at Hovedsagen ligeledes ved denne Leilighed har været Studekøb. At L. B. uagtet alle disse Beskyldninger ikke kom aldeles i "Despect" hos sine Medborgere, kan sluttes deraf, at han nogle Aar derefter blev valgt til Raadmand heri Byen.

Hans Broder Peder Baggesen var ogsaa af dem, der beskyldtes for Forbindelser med Fjenden til Andres Skade. Han var "Kongl. Majest. Tolder", men tillige drev han Handel, især med Stude. Om ham beretter et Tingsvidne, at det Kvæg, der, som vi ovenfor have fortalt, blev røvet paa Kragelunds Mark, blev fundet i Kloby[3]) i Peder Baggesens Forvaring,

---

1) Varde Landsogn Nord for Byen.

2) Disse gientagne Beskyldninger for Fiskeri i andres Damme har foranlediget L. B. til at føre sine Tieneste Folk, baade de, som tiente ham nu, og de som, havde tient ham, videre Naboer og Andre som Vidner paa, at der ikke havde været ført Karper eller Karudser i hans Hus "ald den Stund Suenschens Folch vor her i Landet, huerken fra en Sted eller en anden, meget mindre nogen Karuser emedlertid er siet kogt eller forteredt i hanß Hus i noger Maade enten af Venner eller af Fiender, och dette bad de dennem saa Gud til Hielp paa o.s.v.

3) Denne Gaard (lidt over enhalv Mil syd for Ribe, hører til Dom-Sognet) synes da at have tilhørt P. B. i det ringeste har han leiet

og at han kun tilbageleverede 10 Stude deraf. En vis Anders Kloby fortæller, at P. B. havde givet en svensk Rytter, der var hans (P. B.) "Salva guardi och laa paa Kloby", Ordre at bringe ham (A. K.) til sig i Ribe, og at han maatte give denne 1 Rdl. "for at være med Fred og ikke torde komme til P. B." 2 Bønder vidnede, at de stode paa Birkelev Gade, da Slebuß laa der, og da "komb en Rytter ridendis och haffde Anders Kloby bag paa Hesten, saa satte Ryt-teren Jern paa hannem, da sagde P. B's Salva gwar-di til A. K., nu haffuer jeg fortjent 200 Rdlr. af P. B. om jeg kan fange dig eller slaa dig ihjel."

Borgermester Peder Skriver har oftere ladet P.B. "fremesche" til personlig at møde paa Tinget, for at svare paa nogle Spørgsmaal, han vilde forelægge ham. Men P. B. har stedse ladet svare, at han havde at bestille med Tolden paa Kongl. Maj. Vegne, men la-der møde ved en Fuldmægtig, med hvem Borgemeste-ren Intet vil have at bestille, da han ikke ved, om han er saa "loufast oc wederheftig, at han kunde we-re en Procurator och gaa til Tinge med en erlig Mand." Endelig fremlægger han senere en "tydsche Zedel, dateret det hollandsche Schib 16de Nouember 1644 og bemeldte B. P. S. tilschreffuit", hvilken hand-ler om "noget Geuehr, Finderne schulle haffue goed Kundskab om oc at der wor Forreder derefter, og giver B. hannem til Sag, om han ikke vidste, hvem som var Aarsag til at forraade dette Geuer[1])"; videre

Græsningen der. Salvegarden, som laa der, skulde vel passe paa, at hans Stude ikke kom bort.

1) Det er mig ikke klart, om Talen her er om Vaaben. som skulde tilføres de Svenske eller de Danske, for ogsaa den danske Reg. lod kø-be Vaaben i Holland. Der findes flere Artikler i Tingbogen, som

lader han ham, som ej heller denne Gang havde indfundet sig, tilspørge, om han kunde benægte, at han havde udgivet svensk Gods at være sit, under den "Protext at det iche schulle komme vdi woris allernaadigste Herres og Konges Hænder paa Søen". Jeg finder imidlertid ikke, at P. B. er blevet videre forfulgt eller dømt, men han vedbliver at fungere som Tolder og Raadmand til sin Død i 1650[1]). Disse i Byens Ting- og Raadstu-Bøger omhandlede Sager ere naturligvis først førte i Aarene 1646-49, men da de Begivenheder, som var Aarsag til dem, forefaldt i dette Tidsrum (1644, Jan.-August.) og de tjene til at oplyse dette, har jeg anset det for rigtigst at omtale dem her.

Vore egne Tropper, Byens Befriere have ei heller forladt denne tomhændede, men en og anden har baaret sig ad, som om han var i Fjendens Land. Og her er det især gaaet ud over dem, som den offentlige Mening beskyldte for forræderske Forbindelser med Svensken. Saaledes tog "den holstenske Armede" en Stud fra L. Baggesen. En Pige oplyser ved Tingsvidne, at hun har købt et "Offuer-Dynesvor medt bla Striber vdj, da det holstenske Arme var her" af en Rytter for en Daler og en Kande Øl.

En "Muscheterer" af Oluf Steffensens Afdeling trak ved højlys Dag "en Gelling" ud af Stalden

---

sones at angaa Beskyldninger for Forræderi af B. P. Sk. mod P. B. Men man kan ikke se, hvorpaa Beskyldningen grunder sig.

1) Han døde i maadelige Omstændigheder, som ses af de mange Sager, der førtes af hans Kreditorer efter hans Død; ogsaa deraf, at hans Enke i den 2den svenske Krig i Begyndelsen kun skattede efter 2 ß. Skat, og siden blev ganske fritaget.

hos "Lesemester" M. Christen Friis[1]), under det Foregivende, at det var efter hans Admirals Befaling, hvilket siden viste sig at være Usandhed[2]). En anden Trop bortførte en Del Huder og Skind, som det synes, søverts[3]). Men fremfor alle andre maatte Mads Jensen fra Ringkjøbing betale Gildet. Endnu medens Belejringen stod paa, nemlig den 13de August, lod Ritmester Jocom v. Deberen ham fratage 106 Øxne, som han lod drive til Fyn. Desuden lod han af en Stald udtage to Heste og en lam Oxe. Paa samme Tid trængte hans Ryttere ind i Mads Jensens "Lusamente og Gevaldigen fratog hannem en Silche-Bardyret Sengklæde, som laa paa hans Seng, 4 flamsche Haanddischblader, 1 Sølfschee, 1 Sølv-Stob, 4 Allen brun Klede, nogle af hans Liff-Kleder och Leikleder, 7 flamske Tapeter, 2 Tønder hollandsche Kauringer, de opsloge och fylte deres Lommer fulde af, udtappet for hannem Viin och Mumme, tog ogsaa

1) Lector Theologiæ og Præst i Vester-Vedsted. Han havde været Rector ved den latinske Skole her i Byen. Han drev ogsaa Stude-Handel; thi jeg finder i Regnskaberne over Kaab-Penge, at han aarlig har ladet 40—50 Stude udføre søverts.

2) Det var en Bonde fra Raabede, som ved Hjelp af denne Soldat, sit Bysbarn, tog Hesten, som han foregav var en, de Svenske havde frataget ham og solgt M. Friis. Denne derimod paastod, at have købt den af Borgerm. i Aalborg, som mulig har købt den af de Svenske, da han maaske for Studehandelen, som han drev stærkt, har opholdt sig her en Tid. Tingsvidnerne herom førtes i Sept. og Okt. 1644; da var omtalte Caspar Olufsen i Raabede endnu. Om man deraf kan slutte, at Flotillen (eller Korpset), hvortil han hørte, ligeledes var her, kan jeg ikke afgjøre.

3) det skedt Sommeren 1644, da Israel Isachsen udmarscheret medt sine Folch, da wor de paa Niels Kochs Loft och kasted alle N. Ks. Schind neder, da vor de tøre allesammen, och bleff indbunden och nederboren till Broen.

fra hannem en Parthi Tubach, och huis de iche kunde driche af i Husen, loed de udbere i Kander og Spande, og tog Nøglene fra hannem til Kielderen, och gjorde ham en drøfelig Gewold och schade", men hvad deres Navn var, som gjorde det, det vidste Vidnet ikke. I et Hus, hvor han havde Varer liggende, kom ogsaa et Parti Ryttere af samme "Kumpeny" og fratog ham først "en stuor Parthi hollandsche Sødmielchs-Oste, som de vdbare i Seche-Tal, desligeste adtschillige Spedcerj, nogle Topper Sucher, Peber, Risengryn och adtschillige mier Slags. Dernæst toeg de en kostelige brun Gelling[1]), med andet mere Mumme[2]), de vdtappet och fordrach for hanem." Endelig gik Lauritz Baggesen op til Ritmester Deberen, som laa i Kvarter hos Peder Baggesen, og gav ham i dennes og en anden Mands Nærværelse "40 Rdr. in spedcie, for hand schulle lade leuere Matz Jensen sin Øxen och Hester igjen, hand haffde ladet tage fra hannem, som hand ocsaa loffuit, och alligevel toug samme Øxen medt sig och beholdt Pengene."

I Juni 1646 lod Mads Jensen Ritmesteren, som den Gang laa i Kvarter i Odense, indstevne til "Riber-Gesteting och Hvidding-heredtting, sampt til Riber-Radhuß for Widnesbyrdt, saa och for huis Loumaal, Mads Jensen af Ringkiøbing haffuer den goede Mand at tiltalle for." Stevningsmændene berette,

1) Paa et andet Ting vidner Peder Pallesen, at han har solgt M. J. en brun Gielling noget før Kongens Folk kom til Byen for 28 Rd. i Vare og Penge. Den toeg K. M. Krigsfolchet, som wor vnder Ritmester Deberens Kommando, hannem fra, samme Tidt Slotter bleff bloquerit første Gang i Augusti 1644.

2) Som bekiendt, et Slags stærkt Øl, især var Brunsvig bekiendt for sit Mumme.

at de talte mundtlig med "hans Trompetter Mathies for hans Quarteer i Ottense, men Ingen paa bemeldte Ritmester von Debrezens[1]) Vegne er mødt til Vedermaalsting at svare hertil."

Senere omtales denne Sag ikke; er der ført Proces, har det været for et andet Forum. Men det lader til, at Intet videre er gjort ved Sagen, og at det altsaa egentlig er Ritmesteren, der har havt Fordelen af Mads Jensens Handel med Hollænderne og Svenskerne.

IIII.

Til Slottets 2den Erobring.

(16de August — 30te Desmbr. 1644)

Sidst i August var Byen altsaa befriet baade fra Venner og Fjender; og "1644 7de Sept. begynde wi i Jesu Naffn at holde Ting i dette Aar, efter att Suenschens Folch haffde quiterit Byen och Riberhuß." Nu kom nogle af de Flygtede tilbage og fandt tildels deres Huse ødelagte. Nu hørtes fra alle Kanter Klager over det lidte Tab, de bortrøvede Kreaturer, o. s. v. Besværinger førtes, som vi have hørt, over dem, der formentes at have staaet i Forbindelse med Fjenden og sat sig i en uretmæssig Besiddelse af deres Medborgeres Gods, og Fordringer om Erstatning gjordes til dem. Det synes, at enhver har troet sig berettiget til, igjen at sætte sig i Besiddelse

1) Saaledes skrives hans Navn allene paa dette Sted. Ellers Debren, Deberen og Debberen, i Regnskabsbøgerne for 41—42 Debering.

af sin i Krigen mistede Ejendom, hvor han traf den, og hvad Adkomst end den nuværende Besidder troede sig at have. Saaledes finder jeg, at Bønder her fra Egnen uden videre dreve de Køer, de troede at vedkjende sig som deres, fra Byens Fælledsdrift[1]), og da Besidderne, som klagede derover, ene støtte deres Klage paa Beviser for, at de ikke have købt Dyrene af Svenskен[2]), synes deraf at kunne sluttes, at hin Fremgangsmaade ikke paaankedes, naar Kvæget bevistes at være købt af Fjenden.

Ligeledes gik, som et Tingsvidne oplyser, den 16de Avgust 1644 6 Bønder fra Vilslev ind paa Krogsgaards Mark, hvor Anders Svane og Peder Pallesen havde en stor Flok Stude gaaende paa Græs, tog hver en, og drev dem bort uagtet Vogternes Indsigelse. Det samme gjorde 3 Bønder fra samme By Dagen efter. Og endnu den 3die Dag kom 3 Andre, som ogsaa dreve en Stud bort. Disse sidste, siger Vidnet, vare bevæbnede den ene med en Bøsse, den anden med en Kjep. Paa hans Spørgsmaal,

1) 31 Octbr. 1644 Niels Hansen Hiord (saaledes kaldes endnu Hyrden) til Nørport wond o s.v. adt det scheede sig 2den Søndag efter att Kongens Folch kom hid til Byen sidst forleden, da Komb. L. S. af Stor-Darum selff 3die til mig og spurde, om ieg havde i Koe, ieg ville misse. Da spurde ieg dannem adt, huad det schulle were for en Koe, da sagde han, adt det wor Laß Guldsmeds. Da bad ieg hannem gaae til Byen oc tale medt Laß sielff. Men han suarte mig, hand vilde giffue Laß Knafflen, og sagde: Sig til Laß, at baade han och Laß Torbøl schal faa Scham for deris Vmag for min Ko de haffue kiøbt, saa toeg han oc hans Datter samme Koe fra de andre Byens Køer och dreff den buort

2) For Tingsdom stoed S. P. och tog Gregers Guldsmed i Hand paa Laß Guldsmeds Vegne och fuldt och fast biemlet Laß en graagrimet Kolle [kullet] Koe, som hand daffde sollt hannem och tachet Laß gaar for god nøiagtig Betaling i alle Maader.

hvor de vilde hen med den, sagde de, at det var deres Oxe, at de havde selv født den op og paastode, at Vidnet havde set den paa deres Stald. Han advarede dem ydermere: "lader Oxen gaa ellers brænde i Eder paa den. Det er Anders Svanes[1]). Den er icke kiøfft paa Eleffue Mile nær Krogsgaard". Denne sidste Yttring leder til den Formodning, at Kvæget ikke kunde fordres tilbage, naar det var købt i en vis Afstand fra dets Hjem. Denne bestyrkes derved, at A. S. samme Dag ved et Tingsvidne beviser, at den omtvistede Oxe var mellem et stort Parti, han ved Midsommers Tid købte af en svensk Ritmester mellem Hadersleb og Kolding. En Del Oxne, som tilhørte Peder Pallesen, bleve ligeledes bortdrevne fra Vesselberg, hvor de græssede, "af Kongens och Welb. Peder Langis[2]) Tjenere." Vidnet vil ikke angive af hvem, da han ikke vil "vdlegge sig medt P. L. Tjenere."

De oprindelige Ejere lode deres under Krigen rødvede Heste borttage paa andres Marker og af deres Stalde, eller søgte, ved at mærke dem, at betegne deres Ejendoms-Ret. Saaledes hører en Mand af sin Nabo, at han har set den "Gelling", førstnævnte har mistet i Krigens Begyndelse, paa Ribe Marked for en Vardensers Vogn. Manden gaaer nu til Varde, "for at forfare, om han ei kunde komme i Ferd medt samme Gelling." Han fandt den endelig ogsaa der i en

1) Han var Raadmand og Byens Regnskabsfører og blev Borgermester i 1646 efter Peder Skriver.

2) Langerne eiede den Tid Kiærgaard, hvortil Vilslev og Darum Byer dengang hørte.

Mands Skald, men da han vilde tage "Tougsmærke och schere noget af Øren paa samme Gelling, formiente P. M. (Besidderen) hannem och slog hannem neder till Jorden, och imidlertid forstach hand samme Gelling ved en Side, adt han ikke mere fich den at sie."

I Oktober er en kongelig Skat paa 2000 Rdlr. paabudet Byen til "Rigernes Defension, Krigsfolkenes Werbung og Vnderholdning, de tuende Parter straxderaff at vdgiffue, oc den 3die Part engang inden Juul forstkommende, och er lagt af Borg. oc Raad saa oc de forordnede 24 Mænd 17de og 18de Sbris 1644, en Mk. Skat giffuer 10 Slet D.[1])." Da Fjenden kort efter kom igjen, er denne Skat neppe bleven erlagt.

I Skattefordelingen finder jeg ved et stort Hus[2]) og tre mindre anmærket: "Skatten bleff efterlatt for Brandens Skyld." I Tingbogen finder jeg, at denne Brand var 14 Dage efter Mikkelsdag, og at foruden de brændte Huse nogle Naboer "fich en stuor Schade paa der huß oc rørende Goeds."

Dog varede det kun kort, inden man atter maatte befrygte fjendtligt Angreb. Torstenson var rigtignok, som ovenfor sagt, rykket ud af Landet, men da han naaede Bleckede i det Hannoverske og havde forstærket sig ved Königsmarcks Korps, sendte han sidst i September 2000 Ryttere og 500 Fodfolk[3]) tilbage mod Danmark. De anførtes af Oberst Helmuth Vrangel. Denne vilde Krieger, som den tydske Almue

1) Skatteprotokollen for 1644.

2) Det var nemlig sat i 2 Mk. Skat.

3) Slange, den Glückst. Dagbog. Baden har ved en Trykfeil 5000 Fodfolk.

kaldte "der tolle Wrangel", var, efter Slanges Sigende, ikke beslægtet med de svenske Wrangeler, men en indfødt Tydsker, og døde strax efter Krigen i Wismar.

Han trængte atter ind i Holsten, og slog de Danske ved Pinneberg. Efter forgæves at have forsøgt at undsætte Breitenburg og erobre Steinberger Skandse, plyndrede han Itzehoe, gik derfra mod Kiel, som han erobrede.

Imidlertid havde den store svenske Flaade under Carl Gustav Wrangel forenet sig med den hollandske under Thaysen, nu Ankerhjelm, slog og ødelagde den 13de Okt. aldeles den danske under Pros Mundt. Helm. Wrangel blev nu forstærket ved Soldater fra den forenede Flaade, og erobrede i Forbindelse med denne Femern. Da Ankerhjelm kort efter tog tilbage til Holland, landsatte han alle sine Landtropper og lod dem stode til Wrangel. Denne Forstærkning satte denne i Stand til at trænge op til Hadersley, som han efter 4 Dages Belejring erobrede. Han gik derfra til Riberhus, erobrede dette og Byen, som det synes, uden Modstand, lagde en stærk Besætning paa Slottet under Anførsel af Oberstløjtnant Mortaigne, som indtil 6te Oktober[1]) havde kommanderet paa Breitenburg. Slottets Befæstning lod han udbedre og forsyne med ny Værker, dels for at have Ryggen fri, men især for at sikre sig Forbindelsen med Holland og lette sig Tilførsel og mulig Forstærkning derfra og fra Königsmarck, som stod i det Bremiske. Fra Ribe drog Wrangel til Randers, hvor han af-

1) Da havde han maattet kapitulere, men mod fri Afmarsch, og uden Forpligtelse til at afholde sig fra videre Deeltagelse i Kampen.

stak og forskandsede en Lejr[1]). Det sidste Ting her i Byen i 1644 blev holdt d. 31te Okt. Wrangels Ankomst har altsaa ventelig været i de første Dage af November.

Om denne Svenskens anden Besættelse af Byen og Slottet har Raadstu-Arkivet kun givet saare liden Oplysning. Kun saameget har jeg fundet, at der er forløbet 6 Uger fra Svenskens Komme indtil de Danskes Ankomst og Slottets Belejring. Ogsaa finder jeg Spor til, at Mortaigne har proviantered Slottet for længere Tid, og foretaget Bygning der, alt paa Byens Bekostning. I et oftere anført Indlæg[2]) hedder det nemlig: "Item den Tid Martagni kom her til Slottet, da fich wi en Dragon medt sin Hest i Quartier, som wi holdt i 6 Ugger, och gaff hannem huer Vgge 7½ Mk." I Byens Regnskab for 1646 anføres 80 Daler, betalte til en Mand for 8 Tønder Sild, som Borgermester og Raad bekom af ham til "Mortagni" i Fjendens Tid. Fremdeles er efter samme Regnskab 8 Daler betalt Borgermester Morten Lassen for "det Wax han leuerede til Mortani", og endelig anføres en Del Tømmer, leveret til Slottet paa forskjellige Tider af 100 Dalers Værdi.

En stor Del af de Tropper, som om Sommeren havde været brugt i Skaane, gik nu over til Fyn, og derfra, forstærket ved flere Korps, under Anførsel af Rigets Marsk Anders Bilde over til Jylland, hvor denne forskandsede sig ved Snoghøj[3]). Paa den anden Side havde Ertebiskoppen af Bremen, Prinds Fredrik af Danmark, som Kongen havde udnævnt til Generalissimus for Holsten, samlet en Hær i Glück-

1) Slange. 2) Bilag 2. 3) Slange.

stadt, bestaaende dels af Tropper, som han selv havde ført over fra Bremen, dels af det Pentzske[1]) Regiment og en Afdeling Artilleri fra Fæstningen[2]).

Den 24de November begyndte Toget fra Glückstadt og gik over Itzehoe til Rendsburg. Den 2den December gik Grev Pentz tilbage til Glückstadt med 5 Kompagnier (Halvdelen) af sit Regiment, for at dække denne vigtige Fæstning, der truedes med et Angreb af Königsmarck[3]). Den 2den Halvdel af Regimentet, som blev ved Hæren, befaledes af Oberstløjtnant Steinberger, Kommandant i Krempe, en udmærket Anfører[4]).

Med den øvrige Hær, som Slange angiver til 4000 Mand, stødte Prinds Fredrik nu, efter dennes Beretning, til Rigets Marsk i Lejren ved Snoghøy, men brød strax efter op derfra, og drog med det Halve af den samlede Styrke, hvilken efter Slange var 11,000 Md., imod Ribe, medens Marsken med den anden halve Del stod ved Kolding for at iagttage Wrangel, hvis han vilde forsøge noget til Ribes Undsætning. Om denne Forening ved Snoghøj taler den oftnævnte Dagbog Intet; men efter den synes Prindsen lige fra Rendsborg at være gaaet mod Ribe. Slottet blev formeligt belejret og heftigt beskudt. Den 27de December faldt Oberstl. Steinberger i Løbegravene. Den 30te blev Slottet taget med Storm i det 3die Angreb, og Besætningen nedsablet tilligemed Anføreren Mortaigne.

1) Grev Pentz, Kristian den 4des Svigerson, var Gouverneur i Glückstadt.
2) Den Glückst. Dagbog.
3) Dagbogen. 4) Sammesteds.

I Tidsbestemmelsen har jeg fulgt den Glückstadtske Dagbog, der kjendeligen er ført af et Øjevidne og trykt allerede Aaret efter Krigen, saameget mere, som den stemmer fuldkommen med den ovenfor anførte Angivelse[1]) af Mortaignes eller hans Folks 6 Ugers Ophold her i Byen. Slange[2]) sætter derimod disse Begivenheder i Midten af Januar 1645, og Terpager henfører endogsaa Mortaignes Besættelse af Slottet til denne Maaned[3]).

At Befrielses Armeen har været temmelig talrig, kan sluttes deraf, at det titomtalte Hus i Graabrødregade havde otte Ryttere i Indkvartering, "som wi holdt ald den Stund, dj var her i Byen, som kosted os 16 Rd." Deraf maa jeg antage, at de vare her omtrent 14 Dage[4]), da, som vi ovenfor have set, en simpel Soldats Kost ansloges til 1 Rd. ugentlig. En anden Husejer beklager sig "noch sich wi schaade af Hertug Friederichs Folch, imedlertidt di wor her i Byen, for 14 Rd." At ogsaa dette Korps i Kampens Hede ikke altid har erindret, at de vare i eget Land, og at Soldaterne ikke have tænkt paa at tilbagegive Ejermændene, hvad der ved Slottes Erobring faldt i

1) Mod dennes Paalidelighed kan ikke den største Tvivler have noget at indvende. Den er giort i et Indlæg, fremlagt for Ribe-Raadstuen ret Aaret efter Krigen, ikke modsagt i Modpartens Indlæg, og i Dommen er den derpaa grundede Paastand taget til Følge.

2) Turde vi antage, at medens Dagbogen bruger gammel Stil, som endnu den Tid var almindelig, Slange har bestemt Tiden efter ny Stil, blev Uoverensstemmelsen mellem dem uberydelig, da 30te December gl. Stil er 9de Januar efter den ny.

3) Ogsaa om Slottets anden Erobring maa jeg henvise mine Læsere til Historiske Efterr. om Riberhus, Progr. for 1835.

4) Beleiringstiden naturligvis medregnet; Thi Pr. Fredrik maa være brudt op fra Byen strax efter Erobringen.

deres Hænder, er mere end rimeligt. Saaledes finder jeg, at en Bonde tilbagefordrer som sin Ejendom en Hest, en Borger her i Byen købte af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget. I et Regnskab over Indtægt og Udgift ved Havnen for 1645 findes anført en Del Omkostninger ved Bygningen af en Pram, istedet for Byens gamle Pram, "som bleff afbrøtt och brendt aff Kongens Folch."

V.

Efter Slottets 2den Tilbageerobring.

Da Vrangel fik Efterretning om Angrebet paa Riberhus, brød han strax op fra Lejren ved Randers, for at komme det til Hjelp, men da han paa Vejen erfarede dets Indtagelse, trak han sig atter tilbage til sin Lejr. Prinds Frederik, som atter havde forenet sig med Marsken, vilde overtale denne til i Forening med ham at gaa løs paa Vrangel, søge at lokke ham ud af hans Lejr, og hvis dette ikke lykkedes, da at angribe ham i den. Men Marsken erklærede, at han ikke turde udsætte de ham betroede Tropper for den Fare, et saa voveligt Foretagende førte med sig, og trak sig med sin Hær over til Fyn[1]). Prindsen forlod, opbragt over en saadan Forsagthed, Armeen, gjorde en kort Reise over til Kjøbenhavn[2]) og kom allerede den 16de Januar igjen tilbage til Glückstadt[3]).

Da Vrangel, som havde ventet at blive angrebet

1) Slange. 2) Slange. 3) Glückst. Dagb.

eller i det mindste indesluttet i sin Lejr, erfarede Uenigheden mellem de danske Feldherrer og hørte, at Marsken havde trukket sig tilbage til Fyn, brød han hurtigt op med den største Del af sin Hær og ilede ad Holsten til[1]). At han paa dette Tog er kommet igjennem Ribe, kan sluttes af det oftere anførte Indlæg, som siger: "Ittem den Tidt Wrangel drog igjennem Byen, da vdlagde wi till hans Folch i rede Penge 9 Mk." De forskjellige Udgifter, der ere gjorte af Huset under Krigens Løb, ere nemlig anførte efter Tidsfølgen, og denne Post nævnes efter den Omkostning, der er voldet af Hertug Fredriks Folk, og kan altsaa ikke angaa hans Ophold i November i 1644. I et andet Tingsvidne siges udtrykkeligen, at Wrangel var her i 1645 sidste Gang[2]). Ved Wrangels Nærmelse trak Prinds Frederiks Hær sig tilbage, den skildtes ad, om end ikke rent opløstes. Artilleriet blev i Rendsburg, hvor det kom ret tilpas. De svenske Tropper kom mod Slutningen af Januar, Tid efter anden, tilbage til Glückstadt[3]).

Wrangel drog nu igjennem Holsten til Altona, og fik fra Hamborg af sin Hær forsynet med det Fornødne. Efter dernæst at have slaget flere Afdelinger af den danske Hær under Bauer og Ahlefeldt, bemægtigede han sig flere Skandser, som skulde dække Ditmarsken, trængte ind i denne og huserede der i Marts Maaned paa det Frygteligste[4]). Efterat han nu havde trukket

1) Slange.

2) M. B. Borger ibid. wond o.s.v. adt han i det Aar 1645 købte en lille Rødschimlet Gelling af Jess schreder for 15 Sld. och den samme Gelling solde han igien for 20 Sld. der sidste Wrangel var her.

3) almäblig, Glückst. Dagb.

4) sammesteds.

de Tropper og det Artilleri til sig, som han havde efterladt sig i Lejren ved Randers, og efterat han var blevet forstærket med 2000 Musketerer, vendte han tilbage og belejrede Rendsborg[1]). Her fandt han en uventet Modstand, og efter flere forgæves heftige Angreb og Storme, hvori han tabte mange Mennesker, forandrede han Beleiringen til en Blokade.

I Begyndelsen er Beleiringsarmeen især blevet forsynet med Proviant fra det Ejderstedtske. Men siden udsendtes større eller mindre Partier fra Lejren til det nordlige Slesvig og Jylland for at foretage Udskrivning af Proviant. Saaledes siger Dagbogen ved Slutningen af Maj, at Fjenden holdt sig ganske sikker i Lejren og sendte mange af sine Folk til Jylland.

Efter Wrangels Gjennemtog havde Byen da Ro i nogle Maaneder. I den Tid er en Del Matroser blevet udskreven her i Byen og Egnen, men at de vægrede sig for at reise, ses af et Tingsvidne, hvorved de tvende Stadsbud[2]) edeligen bekræftede, at have paa B. og R. Vegne tilbudt dem Reisepas og de nødtørftige Tærepenge. Dette Ting er holdt den 24de og var det første i Aaret 1645. Siden holdtes kun Ting 14, 15, 16 April, og efter den Tid ikke mere hele Aaret igjennem. Frygten for et Angrebs Fornyelse spores ogsaa i hine Tingdages Forhandlinger, saaledes tages f. Ex. ved Bestemmelsen af et Huses

---

1) Slange. Dagbog. Rendsborg Befæstning var i maadelig Forfatning og den havde ingen Rolle spilt i Krigen før.

2) En ikke lille Flaade udrustedes i Vinteren 44—45, men blev ikke færdig førend i Maj; den var maadelig udrustet og havde især Mangel paa Matroser. Baden.

3) saaledes kaldes endnu stundom Politibetjentene her i Byen.

Værdi Hensyn paa "hvad dennem sjuntes efter denne farlige Tids Tilstand."

I Juni finder jeg Spor af, at nogle af de, som ovenfor er omtalt, fra Lejren for Rendsborg udsendte Partier ogsaa ere komne hertil og have foretaget Udskrivninger. Men herom kan jeg kun meddele saare faa Oplysninger, da Hovedregnskaberne mangle ogsaa for 1645, og af de 4 Kæmner-Regnskaber kun et er tilstede, og det netop af den Kæmner, hvem de færreste og de ubetydeligste Forretninger overdroges. Af dette ser jeg imidlertid, at en Ritmester Lucas af Vrangels Regiment var her sidst i Juni, og at 50 Ryttere bleve holdende udenfor Byen ved Lustrup, hvorhen den rekvirerede Proviant sendtes dem.[1]) Ved samme Tid sendtes herfra søverts en Hest til "Regimendts Qvarthiermester wnder Oberst Vrangel"[2]).

Men den, der især synes at have forestaaet Udskrivningerne her i Byen, var Oberst Sebastian von Rothenburg[3]), om hvem Tingbogen siger, at han "haffde Sin Quortier her i Byen, och haffde Riberhuß leen under Comando och Contribution[4]). Han

---

1) 28 Juni forschaffet iegb efter B. och Rs. Befalling Oberste W. Ritmester Lucas till 50 Rottere, som loe uden Byen wed Lostrup det efterfch. 1 Tbnd Oll 8 schip Rog, 20 schol pund Ost, 24 par Brød, o. s. v.

2) min Kæmner leverede og betalte det Fornødne til Hestens Fortæring paa Reisen, f. Ex. 1 tom Oll Tønd, at tage Wand wdi, 2 Mk., Anders Vægter for 10 Kniper Hø at knipe i Anders Suaniß Stold 3 ß. betaldt for det at agge ud til Schibet 12 ß. Skipperen, Hans Bech, var her fra Byen [omtales Program 1834, S. 24, 1 Anm.]

3) Navnet skrives baade Rottenborgh, Rodenbor og Rodenborrig, men i Regnskabet oftest blot Ob. Sebastian.

4) Tingbog for 1646 [A 66] Fol. 1. Tiden nævnes ikke paa dette Sted. Men saavel omtalte Kæmnerregnskab, som en vidtløftig i Dombogen for 46 behandlet Toldsag, viser, at Ob. Roth. først var her i 1645,

har paalagt Byen Brandskat, og maaske endog flere Gange, da samme Sted beretter, "adt han Eftergaff alle Riber-Hospitals tiener den sidste Skat och en Part aff dennem, som haffde da allerede den vdgiffuit sich den igjen[1])." Dog formener jeg, at han først har paalagt disse Skatter, da han senere kom her til Byen igjen, som vi strax nedenfor ville se. I Sommeren 1645 har han i det mindste ikke stadigt opholdt sig her, da de Levnetsmidler, han fik, udtrykkeligen siges at være ham tilsendt til Skibs[2]). En stor Rostvogn er paa Byens Bekostning gjort til ham[3]). I Avgust er leveret "en barfuld Flesch den lange Quorthiermester schulle haffue." Strax efter d. 28de Aug. 6 Tønder Øl "at bære paa Torffuit och lade paa Ob. Sebastians Vogn," ligeledes Dagen efter 6 Tønder.

For at afskære Vrangel Tilførselen fra Jylland, sendte Kongen Anders Bilde med to Regimenter

og ikke som i Programmet for 1835 formentes, allerede i 1644 paa samme Tid som Mortaigne.

1) Hvis der ved den i Bilag 2 omtalte sidste Brandschatt menes denne af Roth. paalagte, da beløb denne sig, som ovenfor er vist, til omtrent 6000 Daler.

2) d. 3 Juli bleff schickit medt Anders Verlohren dette efterschreffne Proviant til Oberst Sebastian. Anders Verlohren ogsaa kaldet A. Frischuster var en Skipper, som jeg ofte har set omtalt f. Ex. i Hexen Maren Splids Sag. Han stod i Spidsen for en Del Borgere, som i Forening dreve Studehandel, [Compagni Selschab, Madschabi-Brødre]. Omtalte Proviant bestod i 12 Oxetunger [Nødtung] 4 Skinker [Bagside] 2 Lax, 1 Tønde Kauring o.s.v. Giffuen Vegteren for det och mere, han fich medt sig at bere til schibet.

3) den 6te Julli betalt Johan Pouch Vor, terpentin och Spansch grøen som kam till Offuertecken paa Rostvogen, som Ob. Seb. fich 7 Rdl. noch til schibstiere o.s.v. 6 Mk. Tallig til samme Offuerteche o s v. d. 11 Juli kom en "kgl. dansch Landzeli Buod" med Breve til Bispen, som altsaa ikke har forladt Byen.

over til Jylland, hvormed han slog den svenske Oberst Würtzburg ved Kolding, fangede ham selv og nedsabled de eller adspredte hans 500 Ryttere. Slange siger ikke, naar denne Træfning fandt Sted, men kun, at det var den sidste i Krigen, og Baden siger, at efter den Tid havde Jylland Ro, og ingen Fiende eller fiendtligt Foretagende spurgtes siden i denne Provinds. At Udskrivningerne alligevel ikke ganske standsede, have vi vist ovenfor, og at idetmindste Ribe og det sydlige Jylland baade hørte og følte Fjender og fjendtlig Behandling selv efter Fredens Bekjendtgjørelse, vil det Følgende vise.

Den 7de August tilskreves begge Magters Generaler og Admiraler om at ophøre med Fjendtlighederne, og den 13de undertegnedes den ulykkelige Fred til Brømsebro, men endnu forblev den svenske Hær over 1½ Maaned i Landet. Da Wrangel som Følge af Freden hævede Beleiringen for Rendsborg, trak en Del af hans Hær sig mod Nord for at afslægge Jylland det sidste Besøg[1]), og forsyne sig med Levnetsmidler og Penge til Rejsen.

---

1) Indtil dend suenſche Armei ſidſt reiſte aff Reenßborgß beleiring och Maſſierit her ind i Jüttlandt. De fleſte Enkeltheder ved dette Indfald ere tagne af Domprotokollen for 1634—51 [B. 5] af en Sag anlagt af nogle Mænd i Varde mod Slotsſkriveren paa Riberhuus, angaaende "26 Øren och Stude", som Tolderen i Ribe havde konfiskeret, og ſom de vilde beviſe, at have drevet frem og tilbage over Grændſen for at ſikkre dem for Fienderne og ikke for at ſmugle dem ud. Alle anførte Datoer ere bekræftede ved Tingsvidner, for at beviſe, at Studenes Bortdrivelſe beſtandig var afhængig af Fiendernes Nærmelſe. Tolderen nægter ingenlunde Vidnernes Rigtighed, hvad Fiendens Nærværelſe paa ethvert af de angivne Steder angaar, men paaſtaar, at Studene 8 Dage før Fiendens Ankomſt vare drevne over Aaen, og at det var den, der foraarſagede, at de bleve drevne tilba-

Saaledes brød i de sidste Dage af Avgust et Korps over Kolding ind paa Østsiden af Landet. Den 1ste September herjede den os alt bekjendte Schlebusch i Nør-Vangs Herred[1]), men paa engang trak han sig Vester paa. Ved Rygtet om Fjendernes Nærmelse flygtede alle Folkene fra Nørholm, da der fortaltes, at den der saa frygtede Alex. v. Rothwein skulde være ved dette Korps[2]).

Omtrent paa samme Tid trængte et Korps ind paa Vestsiden. Den 2den September kom nemlig Oberst-Løjtnant Seb. v. Rothenburg med sit Regiment til Ribe. Her udbredte hans pludselige Ankomst den største Skræk og Forvirring. Mange ere atter flygtede, blandt disse Slotsskriveren Jørgen Pedersen[3]). I Begyndelsen af September holdtes den Gang et Marked[4]) i Ribe, som varede flere Dage og var af stor Betydenhed. Der var ogsaa allerede kom-

ge igien. Byfogdens Dom var gunstig for Tolderen. Raadstu Rettens Dom findes ikke indført i Protokollen.

1) I sønderlighed Slebuß Parthi som drog med di østre Veie Røffuet och fra mange gott Folch plynderet Heste och Øren.

2) samtidt [i Sept. Maaned] komb den onde tidende, adt Suenschens Magt gich aff Landt Holsten och herind och en Parthi strøffuit och pløndret allevegne heromkring i Landet øster for os, och bleff os medt det samme forkynt, att Ob. Lyt. A. v. R. vilde gieste Nørholm.

3) derfor hedder det i et Indlæg i Toldsagen: Och ingen erlig Mand er forbøden i slig Fare at saluire sit Liff og Godtz och miener jeg vel, Jørgen Pedersen och haffuer hafft Frøgt i di Tider, eptersom Bønderne daa megtigen bleff tributierit for schatt och uilde haffue hjelp hos hannem: men hannd vor aff Veien, eptersom hand tilforne haffde forfaret Krigens Bitterheder, billigen schulde det bedre vere betencht end wedt slig Prosess aff onde Mennisker deris tilschyndelse giffue Aarsag, at fatige Folch schulle komme i Øffuer-Offuerrighedtz Wgunst o. s. v.

4) det holdes endnu, men lidt længere hen i Maaneden og er ikke betydeligt.

met adskillige Handlende Nord fra til Marked, men de flygtede hurtigt. Hverken Købere eller Sælgere vovede at komme til Byen, hvor man vel ogsaa var mere betænkt paa at skjule Varene end at stille dem til Skue, hvorfor aldeles intet Marked holdtes i Byen det Efteraar[1]). Det er formodentlig først nu, at han har udskrevet den ovenomtalte Brandskat.

At han har paalagt Byen en Skat, er udenfor al Tvivl, da jeg seer Papir til Brandschat-Zedeler anført i Regnskabet, og finder, at han har sat Omegnen rundt om i "Contribucion". Saaledes afsendte han strax efter sin Ankomst 4 Kompagnier til Varde, som kom der d. 4de Sept. og indkvarteredes der strax. I sin Skrivelse til Borm. og Raad i Varde d. 11te September fordrede han "en wigtig stoch (?) Meel och Øll, item Penge, truedt medt Execution". Videre skrev han den 12te om "Speciery, Victuarj, &c, som uforsømt, illich schulle hannem ydiß, som wi maate nolens volens parere epter adtschillige Quitandsers Liuddelse till store Summe Penge." Ryttere sendtes ogsaa omkring paa Landet for at indkræve Skat[2]). Men uagtet denne blev erlagt, for at Landet skulde blive "quit och fri for Brand och Plønderi," slap det dog

1) Ribe-Marchinde, som ellers schulle holdes i stur Menge slet bleff till Intet och ingen Samkomst fandt Sted. Og et andet Sted: dend Tidt Riber Marchinde schulde werit holdit och nogelle Folch fra Norden wor didkommen o s v. saa Marchindet bleff spilde och iche holden. Ligel. et andet Sted: Ribe Marchind ved vor Frue Dag før Michelsdag (Mariæ Fødselsdag 8 Sept.) som ellers pleier at holdis i stuor Mangfoldighed formedelst Fiendernes Indfald bleff til Intet och Folchene adspredes.

2) Ved Sneumbro [paa Veien mellem Varde og Ribe 3 Mile Norden for dette] talte de medt en af de suenske Ryttere, som var opschicket fra Ribe for at kreffue schaten.

ingenlunde for det sidste; "Forunden sligh Bekostning" klage de derfor, "bleff mange Erligh Adeles Goedtz och fra Borger och Bønder fra plønderet, Heste, Hoper Øxen Kiør, for nogle Tusinde Daler her i Landet, saa Suenschens Folch var aldrig grummer end i samme Indfald och Beskatning i September Manet at Rossue, som medt Stochneffne beuises, huilcket war i Sandhed Aarsag til den Driffuen paa di Steder, at di miente at holde dem op imellom begge fienderneß Partier, som gich den Øster och Vester Vei fremb och tilbage i Landet".

I Særdeleshed tog Schlebusch's Parti slemt afsted. Det drog, som vi ovenfor have set, Øster fra vers igjennem Landet lige ind til Krogsgaard og Tjerreborg Sogn, hvor det især huserede, og hvorfra det muligt er blevet udskibet[1]), da Slange udtrykkeligen siger, at nogle af de Svenske Tropper søverts bleve førte til Tyskland. "Da Slebuß och sammeß Parthi", siger et Tingsvidne, ført for Skads-Herreds Ting, "drogh her igjennem Herredet och vd igjen wed Ribermarchindstid 1645, røffuit och bortpløndret de aldt hvad de offuerkom, baade Heste, Øxen, Kiør, Koren, Fitalle, Kleder, Sengeklæder[2]) medt andet Boedschab, saa adt der som de iche paa andre Steder, hvor der iche war saa stuor Fare forhaanden, med deres Heste, Kreter og Guodz haffde søgt Vdflugt,

1) Der er i Sognet et Udskibningssted, Roborghus.

2) At Fienden bortførte unge Mennesker finder ieg et Eksempel paa i Tingbogen 1646, hvor to Mænd fra Sindbierg [lenb Mil Nord for Veile] siges at have opholdt sig der i Byen nogle Dag i 1644, hvilke derpaa drog mod Syd for at opsøge deres Broder, som Fienderne havde bortført; et andet Eksempel forekommer i den 2den svenske Krig.

haffde der Jntet bleffuen beholden for deris Offerualt och Plønderi. Af forne Slebuß hannß Parthi bleff plyndret i en Dag aff Tjerreborg Sogn og Kroxgaard mere end 30 Heste och Hopper[1])."

I dette Tingsvidne, som flere Steder i anførte Toldsag, siges at Fjenderne drog af Landet 10 Dages Tid for Michelsdag[2]). I Ribe synes de at være blevet noget længere. Den 18de September kom Oberst Würtzburgs Frue med Folk, Heste og Vogne hertil, vistnok for at udskibes herfra[3]). Hvor længe hun har været her, ved jeg ikke, men hendes Vært anslog Omkostningerne, som hendes Ophold havde voldt ham til 64 Slette Daler. Hun maa have taget vel til sig, den gode Frue. Det er Skade, at vi ikke have hans Regning over de enkelte Poster. — Ogsaa Oberst Rothenburg er formodentlig draget herfra til Skibs med sine fleste Tropper, i det mindste med Fodfolket, Bagage, Feldtstykker og røvet Gods. Rytteriet er dog nok taget til Lands. Dette tog Afsked med at slaae Ruderne ind i Provste-Residentsen Snogdal[4]), hvis Beboer endnu var den samme Søren Andersen Vedel, hvem de Kejserlige i 1629 havde bragt en lignende Afskedshilsen. Men, ligesom den Gang,

1) I et Tingsvidne i en anden Sag finder jeg, at to Bønder i Nastrup Sogn har kødt en Stud af en tredie for at give deres Rotter "vedt Naffn Klein Johann til Afschied, der han drogh buort"

2) ald den Stund wi var under den Suensche Tyranni och Contribucion, som vor fra Begyndelsen 1644 och til 10 Dags Tidt før S. Michelsdag 1645.

3) "Polet-Zedelen" lyder: Offuerste Wordsborrigs Frue hoeß Anders Jacobsen, C. O. och P. J. afholder hende medt A. J.

4) d. 10de Okt. betalt Niss Glarmester for Winduer att ferdige som di Svendsche Rottere vdslo, der di drog bort i M. Soffrensens Stue och allewegne i Hußet 7enh. Mk.

have vel de private Huse delt samme Skæbne, og andre Uordener og Voldsgjerninger været forbundne dermed[1]). Slange siger, at den 30te Sept. var den sidste svenske Soldat ude over den holstenske Grændse, og ved den Tid, eller nogle Dage før, er det vel ogsaa, at Ribe er blevet befriet.

Da Fjenderne ikke under denne Krig, idet ringeste siden Torstensons Bortgang, vare i noget betydeligt Antal her i Landet[2]), kunde de ikke besætte hele Landet paa engang, men droge, som Omstændighederne, Krigslykken og især Udsigt til rigt Bytte dreve dem, fra den ene Kant af Landet til den anden. Dette giver denne Krig noget Ejendommeligt. Vi kunne ikke nægte disse vilde Krigere, skjøndt Fjender og Ravere, en vis Beundring for den trodsige Kækhed og magelose Sikkerhed, hvormed de i smaa Hobe bevæge sig frem og tilbage, som oftest i Paasyn af en overlegen fiendtlig Hær, og altid omringet af et talrigt Folk, som de ved nye Udsuelser og Mishandlinger ligesom søge at opirre til Modværn. De lide stundom, i Forhold til deres Antal, ikke ubetydelige Nederlag; thi Bevistheden om deres Kraft og Fjendens Svaghed gjør dem tryage. Men snart rejse de sig; og viser et nyt rigt Bytte sig, saa afholder ingen Hindring dem fra det. Man tænke sig Wrangel efter Ribes Indtagelse, og kort efter i Ditmarsken. Men nedslaaende for Nasjonalfølelsen er det, at betragte, hvor

1) Program 1834 Pag. 40—41.
2) Wrangel havde ved sit Indfald 2500 Mand, og vist aldrig over 4—5000, om nogen Tid saamange.

liden Modstand de fandt baade hos Hær og Folk[1]). Kun i nogle dunkle Sagn omkring i Landet turde endnu findes Spor til Modstand hos dette. I Ands-ager Sogn gaar saaledes et Sagn, at Bønderne havde drevet deres Kvæg af Vejen ud paa de store Heder mod Øst, hvor det opdagedes af et svensk Parti. Men Bønderne forsvarede deres Kvæg saavel, at Svenskerne maatte bide i Græsset. Sagnet lader Striden paa homerisk Viis afgjøres ved en Tvekamp, vunden af den stærkeste blandt Bønderne[2]), som indhentede og fældede Svenskernes Anfører, der var ilet afsted for at hente Hjelp.

Tingbogen viser, at Bønderne, naar Fare var for Haanden, bestandig drev deres Heste og Kvæg hen til Egne, som da vare fri, og at de uforhindret hele Krigen igjennem kunde føre dem frem og tilbage over Toldstederne. "Saalænge Fienderne var Landet mægtige, da dreff di Sønder-Juyder och fløte Queg og Goedtz her ind i Landet, naar Faren var størst hoess dem, och naar Faren var størst i Nør-Jutland, dreffues der meget Sligt Sønder Paa iche alleneste offuer dj wadsteder, menn igjennem Ko. May. Toldsteder Vbehindret och vangiffuen, och vtoldet fremb och tilbage, bleff mangens Queg och schicket ind i Ribe[3]) och der foruaret, som jegh medt Dine haffuer sier". Et Vidne fra Skads-Herred siger "Saalenge som Suensken haffde Landet vnder Contribucion til dj

2) vi maa dog undtage Obst. Walter og dans Besætning og Borgerskabet i Rendsborg, samt de holstenske "frove Knechte".

3) Man sagde mig i Sognet, at en Ætling af bemeldte Bonde-Heroes endnu levede der, og at et, jeg husker ikke hvilket, Sejersminde opbevaredes i Familien.

1) Det er en Vardenser, som taler.

Quiteret Jütdland 10 Dage for Michels-Dag 1645, daa flygtet och førde Bønder och Borger i Sønder-Jütland och her aff Landet deris Guodtz och Queg fremb och tilbage, efterſom Faren for Fjenden var meſt och neſt. Bønderne i Gramherret, Frøtz Herret, Kalßlunde Herridt och andre Orter førte deris Heſte och Feemon her ind i Herredet, naar Fare var for Haanden for Fiendens Dørgtog och Plønderj, och naar Fienden drog der af den egen och her ind, flychtete di alluen ind i de Orter igjen, saa adt det war enhuer uformeent af uores rette Øffrighed i Jndtland och Fyrſtendømmet at Rippe, driffue och føre deris Heſte och Øxen och huis de uilde haffue ſaluiret, hvor de vidſte dem ſicher at være."

Om den Ødelæggelſe, ſom maatte være en Følge af ſaa mange Beſættelſer, Gjennemmarſcher (Dørgtog) og to Belejringer, vidner blandt andre Danckwerth med de Ord: at Byen i denne Krig var kommet saaledes tilbage, at den ikke let kunde forvinde den Skade, den har lidt. Ogſaa vidne Tingbøgerne om, at Svenſkens Trudſel om at nedrive Huſe, hvoraf ikke kontribueredes, jevnlig er ſat i Værk. Navnlig i Tingbogen for 1646 har jeg truffet paa 11 forſkjellige Steder, hvor Huſe omtales, der ere ødelagte i Krigen[1]). Undertiden klage Naboerne, fordi Rudera af disſe Huſe faldt ned og gjorde Skade paa deres. Møllen uden Rørreport blev ſaaledes ødelagt, at Værket efter en

1) Eksempler: Niſs Baßlunds Hußes uſchelige Ruin och Ødelæggelſe; et Huß beliggendis i Biſpgardt Gade ſtaar øde er ruineret af Suenſchens Folch. N.N. uor paa Naſteden, huor N. forwüßt och ruineridt Huß ſtoed, och der ſamme Steds worderet huis Timmer och Stjen, ſom findes paa Steden efter den forbigangne Feides Tid. o.ſ.v.

Synsforretning ikke kunne istandsættes under 2000 Daler, og Skaden paa Bygningerne anslaaes til andre 2000 Daler. Stalden var ganske nedbrudt, Plankeværket deromkring borttaget og opbrændt af Vagten, som holdtes i Stuehuset. Der var alt Panelværk, Dørre, Vinduer, Lofter, Vindueskarme o. s. v. nedbrækkede. En Del af Huset var siden efter nedblæst, og for Resten frygtedes det Samme, kort Huset var aldeles ubeboeligt, og Mølleværket stod stille[1]). De, der havde afholdt Indkvartering o. s v. af lejede Huse, nægtede ogsaa at betale Huslejen for Krigens Tid, og fik, som det synes, Medhold af Øvrigheden[2]).

Baade for at paase, at Fjenden rømmede Landet til den bestemte Tid og under saa faa Uordener som muligt, men vel især for at bilægge de mellem Beboerne efter Krigen opstaaede Tvistigheder, sendtes som kongelige Kommissarier Erik Juul og Mogens Gjøe herover til Jylland. At de, især førstnævnte af og til have været her i Byen, ses af de ikke faa Vognægter[3]), der er gjort med dem. Stadigst har de opholdt sig i Viborg, som de Reiser, der er gjort til dem, vise.

Ved Bilægningen af Tvistigheder om Tilbage-

1) Synsforretningen in extenso se Bil. 4.

2) Til Forvirringen og Ødelæggelsen kan man ogsaa slutte sig noget af de flere Dokumenter, der nævnes bortkomne eller fordervede, f. Ex. "da samme Tingliusningsbreff nu i denne forledne Feides Tider er bleffuet ruinerit och forder-uit" Om et andet hedder det: "Efterdi same Breff haffuer nu vdi denne forledne feides tid werit offuer en Side och nidergraffuen i Jorden, huoraff den er noget mulaffig och skiden"

3) d. 8 Octobris betalt [3 Mænd] for 3 Wagen ægter medt Velb. Erich Juul och hans Folch til Hundsbek, en nu udstykket Herregaard i Laborg Sogn, Malt Herred.

levering af det andre fraranede Gods, der var købt af Svensken, synes den Grundsætning at være fulgt, at den nærværende Besidder skulde tilbagegive det Købte, mod at den oprindelige Ejer erstattede ham den Sum, han enten ved Ed eller ved Vidner beviste at have givet for det, hvad enten det var købt af Fienden eller af "Kongens Folch"[1]). Undertiden finder jeg dog, at Tilbageleveringen er befalet, uden at nogen Erstatning er omtalt[2]). Strax efter Freden udkom en Kgl. Forordning (mesive), at alle Sager, som angik Forurettelser o. s. v. skete i Krigens Tid, skulde inden et Aars Frist gjøres anhængige for Landstinget eller Bisperne[3]), og maatte ikke foretages efter den Tid. Dette vilde nogle udstrække til alle nok saa bevislige og lovlige Fordringer, naar de kun havde Oprindelse fra Krigen; andre derimod vilde blot have den anvendt paa saadan Tvistighed, "som kan være Rouuen, Plondren och stolen Koster."

Da Jylland i denne Krig havde mistet en saa

1) En Borger her i Byen havde kiøbt en Hoppe af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget; denne kiendte en Bonde sig ved. Men Borgerm. Morten Lassen forligede dem i sit Hus saaledes, at Bonden skulde have sin Hoppe mod at betale Borgeren de 3 Rd., han havde givet for den.

2) en Bonde fik en rovet Hoppe igien efter "Landzelerens Befalling.,, "Comissarier og Borg. M. L. haffde giffuet J J. forloff at tage en Gelling fra J. N, efterdi Fienderne haffde taget dend fra hannem, som Manden iche selff schall benegte, och wor Kongens Fodsuen medt, da han toeg samme Hest fra hannem"

3) huis Sager, som i denne forledne feigdes Tid sched er och tildragen, schulle under Aar og Dag ordelis.

4) saaledes er det den eneste Grund, en Mand anfører for at blive fri at deeltage i Omkostningerne ved Frue Würtzburgs Indkvart. Han blev da ogsaa dømt til at betale efter sin quota [eller, som de som oftest stave, quato].

stor Mængde Heste og Kvæg, og den almindelige Nød tvang Indbyggerne, for at opholde Livet, at sælge det Lidet, de havde bjerget for Fjenderne, troede Regjeringen at maatte befrygte Heste- og Kvæg-Stammens aldeles Ødelæggelse. For at forebygge dette, lod Kongen under 20 August 1645 udgaa et almindeligt Forbud mod Udførselen fra Danmark af Heste, Hopper, Græs-Oxen, mavre Svin og Faar. Men da det snart viste sig, som ved slige Forbud altid er Tilfældet, at Udførselen vedblev, og at kun Smugleriet tiltog, saa hævedes dette Forbud Aaret efter først for Øerne og dernæst for Jylland[1]).

Meget af det heri Byen til Fjenden Leverede blev først betalt Aarene efter Krigen, saaledes i 1646 det før anførte, som Mortaigne fik. Regnskabsføreren Anders Svane, som i 1646 blev Borgermester efter Peder Skriver[2]), beholdt 100 Rdl. tilgode for leveret Tømmer; Peder Skriver betaltes 30 Daler for to Rejser, han gjorde, den ene til Kommissærerne i Viborg, den anden til Kongen i Flensborg. Borgemester Morten Lassen fik i samme Aar betalt 126 Daler, "udgiffuit i Fiendens Tidt," men hvorom det udførlige Regnskab ikke findes, ligeledes fik han for en Rejse til Kbh. og nogle, ej heller anførte, Smaa-Udgifter 246 Daler. Lauge Andersen, Sognepræsten til Katrine Kirke, betaltes 150 Rdl., som han havde laant Byen i Svenskens Tid. Capellanen til Frue-Kirke M. David

1) de kgl. Forord. herom Tillæg V.

2) denne døde i Aaret i forarmede Omstændigheder, saa at hans Kone og Børn gik fra Arv og Gield, og hans "Femon och Kreter" blev solgt til Fordel for hans Kreditorer.

3) videre, 2 Sld. for 9 Bøger Papir, som til forschellige Tider er leveret til Raadhuß til "Bolet och Brandschat Sedeler."

Sosf sik betalt 75 D. paa sin Løn for 1644-45, tildels ved Afdrag for Brandskat-Penge, han havde sagt god for. For Resten 125 Sl. D. maatte han nøjes med B. og R. "breffue paa". Til forrige B. Hans Friis skyldtes endnu 100 Rd. paa hans egne og 50 paa "Gildens" Vegne. Desuden havde Regnskabsføreren oppebaaret "Poß-Penge"[1]) af begge Kirker for 1644, 252 Slet. Dal; for 1645, 152 Sl. D.; og for 1646, 200 Sl. D. Deraf er blevet udbetalt til Fattigforstanderen og uddelt til de Fattige resp. for de 3 Aar, 126, 50, og 88 Daler. Resten 340 D. "tilkommer Byeen at betale de Fattige."

Aldrig saasnart var Fjenden borte, førend danske Tropper, "Hopmand Otto Schades" Kompagni besatte Byen. Den i 1643 opførte "Kortegal" maa alt have udspilt sin Rolle, da jeg seer, at Slagterboden paa Torvet, "Byens Skrang" atter er indrettet til Vagthus. — Hermed vil jeg ende mine Beretninger over Ribes Skæbne i den saakaldte første Svenske Krig.

1) Tavle-Penge vilde vi sige. De anvendtes altsaa til de Fattiges Forsørgelse. Dertil var ogsaa bestemt 50 D. som Renter af 1000 D, Mogens Grave har legeret Byen, dog nok til Hus-Armes Understøttelse. For øvrigt faldt Fattigvæsenet aldeles ikke Byen til Last. Kun finder jeg, at der i denne, ligesom i den i Programmet for 34 behandlede Periode, af Byens Kasse er betalt Smaasummer (fra 2 Rd. til 24ß.) til Skibbrudne, Brandlidte og i Særdeleshed til Folk, især Geistlige, som Krigen har fordrevet fra Tydskland. I 1647 er der ikke udbetalt saa slige Summer, især til Fordrevne fra Schlesien.

BILAG.

I.

(Af Riberbyes Tingbog for 1643).

For Tingsdomb Stoed Jörgen Pedersen Slodsschriffuer paa Riberhusz paa Hans Kong Mayts wegne och haffde ladet steffne i Retten weluise Borgemester och Raad wdj Ribe for nogle resterende Skatter den 16 7brisx) sist forleden, Och med forne J. P. och hans fuldmechtig Lauritz Iffuersen Struchs beuilling er sagen med dennem opsat til i Dag, okh nu i dag i Retten mötte forschreffne I. P. och Indlagde hanns Beschyldning och Skrifftlig Jndleg till B. och R. liudendis Ord for Ord som Efterfölger. Efftersom Jeg wnderschreffne effter Befalning haffuer ladet hid wdi Rette kalde for Domb erlige och welforstandige B. och R. vdj Ribe for nogle Resterende Hans Kong Mayts paabudenne Penge-Skatter aff forne Bye, nemblig deris aarlige Byeschatter fra Martiny 1629 och till 33, saa och til Martiny, 1638, 39, 40, 41, 42. Siuff Penge Skatter til Hans Bodtzmends Wabning, forfalden til St. Hans Dag 1637-43. Desligeste 4 Wnions Skatter til Krigsfolket, den förste till Fastelaffuen och St. Hans

1) September.

Dag 1642, den anden til Mortensdag dernest effter, den 3die til St. Hans Dag 1643, den fjerde till St. Martini samme Aar. Settis derfor wdj Rette och er Dom Begjerindis, om bemeldte B. och R. icke bör beneffnde Schatter straxens att betalle och forschaffue Hr. Rentmesters Cuitandzei eller adt lide Diele och derforwden adt stande till Rette, som höjbemelte Hans Kong Naadigste Villie och Befalling iche haffuer effterkommet. Begierer denne min Beretning maa leses, paaschriffuis och indförris huis for Retten afsiges. Datum Ribe Husz o. s. v. J. P. Huilcken Berettning for Retten bleff lest och paaschreffuen. Herhoes bleff i Rette lagt Kong. Majestets mesiue till Lehnsmanden, liudendis ord fra Ord som effterfölger. Christian den Fjerde med Guds Naade o.s.v. Vor synderlig Gunst tilforn, wider adt wi naadigst haffuer bewilget B. och R. wdj wor Kiöbstede Ribe paa mienige Borgerschab der samme Steds dieris Wegne Att maa haffue Respitt Indtil Philippi Jacobi Dag förstkommendis medt dieris Resterende aarlige Byschatter och Penge for Bodtzmends Vdschriffning wdj voris Renterj att clarere, dogh at de endelig till den Dag dermed klart gjöre, saafrembt de derfor icke wil Stande til Rette, och det sjelff att vdgiffue, dermed scheer wor wilge. Befalendes eder Gud, schreffuit paa wort slott Hadersleffhus den 24 Nouembris Anno 1643. Christian. som i lige Maade for Tingsdomb bleff lest och paaschreffuen.

II.

Register paa huor meget at Suenschens Folch haffuer kostet mig Hans Svendzen paa adschillige Tider imidlertid di wor her i Byen. Item vdlagde jeg den

förste Brandschat 7½ Rdl., noch wdlagde jegh i den anden Brandschatt 4 Rdl. Noch fich wi i Quartier 4 Folch, som wj holdt med Öll och Mad och andet mere wdj 30 Wgger, och naar wi gaff dem icke Kost, saa maatte wi giffue dem huer en Rigsdaler huer Wgge, och wor Duclasses Folch och Koste os imedlertid 120 Rixd. som vared indtil welbyrdig Christian Randzou kom hertil Byen med hans Folch. Item den Tid Martagni kom hertil Slottet fich wi en Dragon med sin Hest i Qnartier, som jeg holdt i 6 Vgger gaffue hannem huer Vgge 7½ Mk. er 11 Daler 1 Mk. Item der ephter kom Hertugh Friderichs Folch och da fich wi 8 Ryttere i Quarteer, som wi holdt ald den Stund, dj wor her i Byen, som koste os 16 Rdl, Item den Tidt Wrangell drogh her igjennem Byen, da vdlagde wi till hans Folch i Rede-Penge 9 Mk. Summa paa huisz wi have wdlagt, som forschreffuen staar, wngefehr 239 Slette Dal 2 Mk. och for samme forschreffne Penge, som wi haffue vdgiffuen, haffuer wi fatige Folch vdsat woris Senge Kleder, Liff-Kleder, Kielle och Kobber och andet woris Husgeraede, som wi fatige Folch hafde och der till medt londt og borget af mange godt Folch, huilchet wi vil haffue for Gud och wor Öffrighed at beklage.

Jacob Clausen Weffuers Optegnelse och Opschrefft lydendes som ephterfölger. Först vdlagde jegh till suenschens Folch till den förste Brandschatt 11 Rixd. och en Ort, noch fich wi aff Ducklassis Folck Indquartiering 5 Soldater, med deris Quinder och Börn, som wi holdt medt Öll och Mad i 6 Vgger, som koste osz 6 Rixd. i huer Vgge in Summa 36 Rd., dogh Ducklasz selff forbarmet sig offuer osz, och toeg tho

Soldater vd fra osz, fordi han saa wi kunde iche formaa at holde saa mange. Noch holdt wi 3 Soldater med Quinder och Börn, i 24 Vgger og gaff dem huer Vgge 1 Rixd. belöber sig i en Summa 72 Rdl. Noch fich wi schaade af Hertug Fredrichs Folck for 14 Rixd.; derpaa den samme Beklagelse, som i ovenanförte Fortegnelse og slutter endelig: och iche wi kunde bruge woris Arbeide och haandtwerck, som osz burde for deres Offuerfald och Modtuillighedt. Summe er 133 Rd. 1 Ordt. Noch haffuer jegh forbygt i samme Hus 100 Slette Daler. (Raadstu Dombog for 1645).

III.

Udtog af Sagen mellem Iver Wind, Ejer af Nörholm. og L. Baggesen.

Iver Wind, Rigens Raad o.s.v. anklager sidst i 45 og först i 46 L. B. for Ribe Gæsteting for en Deel Öxen "hand vdi denne forledne suensche Feidestid sig haffuer tilwendt nemblig 55, saauel som med Anledning wed sin egen Haand haffuer sögt hoesz Landsens Fjender bemeldte goede Mands Kiör, Faar och Fisch oc hoesz den Öffuerste Lyttenandt, der loe paa Nörholmb haffuer gjort wretmessigt Wndersleb, daa i sin Tanche sig til Profit, och bemelte goede Mand til schaade wdi forne Öxen-Kjöb. han erlanget hans Zedel, at han gaffue for Paarret 12 Rixd. indogh hand gaffue ikke vden 10, som medt Tingsvinder er att beuise." Denne Klage stötter han paa Tingsvidner af Folk fra Gaarden og Omegnen, som enten selv have drevet eller set Studene drives til Ribe og modtages af L. B.; af andre, som have hört Ob. Löit. Rothwein sige, at han

har solgt dem til ham. "Anno 1644 noget för Gregors Dagh,[1]) daa var N.N. paa Nörholmb och daa saa, Att Ob. Löytenandt komb hjemb fra Ribe, och gich ind i Stegerset, och der hörte hand, at forne Ob. L. sagde til Kochen: Nu haffuer L. B. i Ribe kiöbt disse Öxen, her er paa Gaarden o.s.v. "N.N, satte forne Öxen paa L. Bs. Stolld, och saa gich de ind i L. Bs Hus, och hans Qninde gaff dem Öl och Mad, och L. B. fich en Kapral, som wor med dem, 2 Mk. adt andtuorde dem til Drichepenge" o.s.v. "N. (Ladefoged paa Nörholm) wor med Ob. L. i Ribe i L. B. Husz och da kiöbte L. B. af Ob. L. welbemeldtr Iffuer Winds Stude, som stoed paa Nörholmbs Stolld, efftersom hand dennem tilforne haffde besiet, huer Par for 10 Daler, doch hand erlanget Ouuerst-Leytnants Hannsz Benis, att han gaffue 12 Rd. for Parren, och samtidt loffuit O. L. hannem effter hanns Begiering nogle Faar, och nogen Karper oc Carudser" o.s.v.

"Nogen Tidt ephter det samme Aar daa komb L. B's Tjener til Nörholmb medt L. Bs. en nye Fischer Wad och begjerde af O. L.; adt han maatte fische medt den i Welb. Iffuer Winds Graffue och Damme effter Karper og Karudser, saa fich hand nogen Folch medt sig och drogh medt forne Wad i Graffuen om Borgegaarden och i Damme vden Porten och andre Steder, och fich en gansche Hoben Carudser, som hand flytte i en Tönd och förde medt sich at Ribe". "N. N. wond, at 1644 i Foraaret för Paasche, daa bleff di tilsagt, att gjöre en Egte fra Nörholmb och til Ribe, o. s. v., daa andtuordit en suensche Rytter ved Naffn

1) 12te Marts.

Faltin en Fische Wad, som di Aag til Ribe och fuldis Rytteren medt dem. Och dend Tidt, de kom til Ribe for Vagten, bad samme Rytter dennem at holde, och stod hand aff sin Hest och gich neder i Byen, och komb strax tilbage igjen och en Dreng medt hannem, och Saa tog Rytteren fischer Waden aff Wogen och di gich ind igjen att Byen til haabe, och Siden komb samme Rytter til dennem igjen och bad dennem følge efter hannem i Byen, och fulde hannem til L. B. och daa der di komb for Dören, bad hand dennem holde, och bekomb di saa nogle Pistoller paa Vognen, og samme Tidt jaget N. och N. nogen Kiör och nogen Faar fra Nörholmb och til Ribe," o. s. v.

Fremdeles støttedes Klagen paa en egenhændig Seddel fra L. B. til Ladefogden paa Nörholm, som blev fundet paa Gaarden blandt nogle Papirer, Ob. L. lod blive tilbage ved sin Afreise. Den lyder saaledes: "Att min gode Ven Niels Obling vilde haffue mig i tanche medt min Ogse, som jeg rester aff O. L., saa och di to Kiör, som han er mig plichtig, saa och dj 20 eller 30 Faar, som hand loffuit mig, saa och dj Carper och Karusser, och to gode Slagter Nöed. Det andet han haffuer loffuit mig vdj Secher. Jeg tjener min gode Ven igjen vor jeg kand, hermed Eder Gud befalet. L. B. mppra. Endelig frembragte Vinds Prokurator en edelig Erklæring fra nogle Varde-Köbmænd, at Studene i Holland det Aar kostede 41-46 Stück von Achten.

L. B. sögte vel at svække disse Tingsvidner ved at lade före andre imod dem; men da hine konfirmeredes af Landsdommeren i Viborg, grundede Byfogden derpaa sin Dom, afsagt 6te April 46, i hvilken han

han tilkjendte L. B. "att were i den Welbiur-
dige Mands Minde eller och derfor at stande til
Rette". Denne Dom blev konfirmeret af B. og R., og
11te Mai 1645 ogsaa af Kongen og Rigsraadet, "der
formelder vdj sin Sententz och Slutning, Daa effter
Tiltale, Gjensuar och denne Sags Leylighed, och ef-
terdj Byfogdens Dom tilfinder L. B. epter sidste Kgl.
Forordning, att staa Iffuer Wind til Rette, saalenge
Windniszbiurdene og L. Bs egne vnderschreffne Zedel
wed Magt staar, och B. och R. saadant confirmeret,
och nu befindis aff Landsdommeren paa Vinderne att
were kiend, er derpaa for Retten afsagt, at Byfogdens
Domb, och derpaa fölgende Confirmats, saauidt den paa
de aff Landtz Dommeren confirmerede Widner er fun-
dirit, bör att bliffue wed Macht."

Da disse Domme ikke synes at være videre bler-
ne tagne til Fölge, kom et kgl. Brev af 7de Juli, hvori
det hedder: Wi Christ. 4 o.s.v. helsze Eder, som byg-
ge och boe i wort Kiöbsted Ribe Kierligen med Gud
och wor Naade, wide at for osz war schicket oss el-
schelig Iffuer Wind, wor Mand og Befalingsmand till
Dallund Kloster, med en vor och wor Elschelige Dan-
marchis Riges Raads Domb paa wort Slot Kiöbing-
haffn d 11te Maj nerwerende Aar 1647, som til Be-
slutning formelder o.s.v. (som ovenfor) Huilchen Dom
kjendes iche endnu at were fuldtgjort, thi byde vi nu
hoesz dig Lauritz Baggesen, at du inden 6 Wgger ef-
ter dete vort breff tinglig er leest effterkommer och
fuldgjör forne vor Domb, saa frembt wi iche schal
giffue widre breffue och fölling ofuer dig i den Sagh,
som osz aff Retten bör. Dato Ottonie den 7de Juli

1647 Nostro ad caasis (?) sub sigilo, teste Christophoro Urne, Justitiario nostro dilecto.

L. B. indstillede sig nu for Tingsdom "och tilböd vndanigste strax at fuldgjöre H. Kongl. Mayestets af Dannemarckis höiuise Raads Domb, och strax for Retten paa Thingschiffuen tholdé 220 Rixd. udj Guld och Penge, och haffde til Stede 2 Kiöer, som han tilböd Christen Ibsen paa bemeldte Iffuer Winds Regning. Hvilche Penge och Kiör Ch Ibsen iche wilde annamme, och derhosz suarde Laur. Bag.: dersom nogen kunde eragte Kong. May. och Danmarchs Riges Raadtzs Domb kunde tilholde hannem videre at wdgiffue, war han offuerbödig, det fra sig ligestrax at contentere och betale." I. W. Fuldmagt modtog ikke Tilbuddet, men formerede L. B. desuden en Regning paa 205 Dall. for Omkostningerne ved Sagen. L. B. kom nu "under Rigens Forfölling." Derfor blev han fri ved K. M. vor "allernaadigste Herres Domb 17 Maj 48" i hvis Slutning det hedder: "Efterdj endnu omtuistes, huorledis forschrne Öxsen wdj Penge bör at Anslaaes, och osz elschelige Iffuer Wind betallis, da indfindes derom for sin tilbörlige Dommere, som Ret er, och L. B. imidlertidt at were fri for widere Rigens Forfölling wdj denne Sag."

Der udnævnedes nu, overeensstemmende med den kgl. Forordnings Bydende, 4 uvillige Mænd, som skulde bestemme Erstatningssummen. De fandt, at der ikke burde tages Hensyn til den Pris, der var givet for Stude det Aar i Holland, da de vare solgte her i Byen at levere i Skibene, og lagde den Pris til Grund for deres Regning, som L. B. beviste at have faaet, nem-

lig 23 Rixd. for Parret. Da de nu ej heller gjorde Indvendinger mod de af L. B. fremlagte Regninger paa Det, han havde leveret til Ob. Rothwein og paa Omkostningerne med Studene, saa blev den Summa, han skulde erstatte I. W., ikkun bestemt til 90 Sl. D. Hermed var L. B. naturligvis meget vel foruöjet, "wanseet, adt dj 4 Mend haffuer Regnedt hannem vel ner." Men Raadstu-Retten (B. og R.) kunde ikke kjende de 4 Mænds Regning ved Magt at stande, men toge Hensyn til Baggesens för for Retten gjorde Tilbud og dömte ham derfor til at betale de tilbudne 220 Rixd. og 2 Köer, eller 20 Daler i Penge. Og herved synes Sagen at have havt sit Forblivende.

Da det muligt interesserer en og anden af mine Læsere at se, hvor höjt Rejseomkostninger og Retsgebyrer beregnedes for 200 Aar siden, vil jeg meddele nogle Punkter af I. Ws. Prokurators Regning paa Sagens Omkostninger:

"Reiste til Ribe effter Domb och fich 4 Wgers Opsettelse, forteredt paa Rejsen hen, 1 Mk. 12 Sk. Laa vdj Ribe i femb Dage, förend hand kunde faa hansz breffue, giffuet for Öll och Mad, 9 Mk. Forteering paa Hjem-Reisen 1 Mk. Vognleje hen og hjemb, som er 16 Mile, $3\frac{1}{2}$ Daler[1]). Til Gieste-Penge 10 Sk. Byschriffueren for Dommen og Breff-Penge $3\frac{1}{2}$ Rdl. Gaff Byens Tjener, som steffnet L. B. til Dommens Confirmatz. 20 Sk. 17de May Reigste til Viborrig Landsting imod L. B. Steffning, forteridt paa Hen-

1) Procuratoren boede paa Strelef-Kiergaard. Strelov ligger 3 Mil norden for Varde. Maaske beregnedes Vejen ogsaa fra Nörholm, som vel er noget nærmere, men ansloges, för Vejen til Varde blev opmaalt, omtrent til ovenanförte Længde.

Reysen 3½ Mk., Vogn-Leye hen og hjem, som er 32 Mile 8 Sld. Vdlagt for Tingvinderne til hjembtinget 2 Mk. Haffde Bud i Kjöbinghaffn effter Kongl. May. Steffning offuer B. och R. wdj Ribe dieris Domb til Confirmation koste 4 D. Gaff for Steffning 5 Ort. Anno 1647 d. 21de April reigste hand fra Nörholmb til Kiöbenhaffn Till Herre Dagen, war paa Reisen did 6 Dage, fortæret 4 Sl. D. 3½ Mk. Giffuet til Ferge-Lön offuer Middelfar Sund 20 Sk. Til Fergelön offuer Belt 1 Rixd. Gaff til Vogenleje fra Nörholmb til Nyborrig som er 16 Mile 4 Daler. Fra Korsöer til Kiöbinghaffn, som er 14 Mile, huer Mil 20 Sk. er 4 Dal. 1 Ort. Laae i Kbhaffn forten Dage, förend hand kunde komme i Rette och siden bide effter Dommen, fortærede 14 Daler. Giffuen for K. M. Dom 5½ Rixd. o.s.v. lod hente 6 Vggers Paamindelse offuer L. B. Koste Buddet 4 Sld. Giffuet Kongens Schriffuer derfor 4 Sld. tog Steffning i Kbhaffn hoes Rigens Candzeler, der L. B. toeg gjenpart, gaff for Steffning Penge 2 Daler o.s.v." Hele Regningen belöber sig til 205 Sl. Daler; i den omtales tre Reiser til Viborg, foruden den anförte, og flere til Ribe. Siden angav han et Tillæg paa 24 Dal. af senere tilkomne Omkostninger, deriblandt "til Breff Penge paa en Domb paa 9 Ark Papir 1½ Rd."

Endelig vil jeg meddele L. B. Regning paa det, han har leveret Ob. Löit. og paa Omkostningerne med Oxerne.

Anno 1644 dend 9de Martj wdj min Huusz wdj Ribe affkjöbte jeg Oberste Leutnandt Allexander Rodtwein 55 Oxen for 300 Rixdaler wdj ware och Penge.

Herpaa betalte ieg en Jöde[1]) for Oberste L. en Guldering for 70 Rixd. er i Sletpeg 105D.[2]); bekomb O. L. 1 schou Penge[3]) 10 D. 2 Mk. betalt Johan Puch Appotecher for Winediche 6 D. betalt hannem for Spedcerj epter hanns Zedel 5 D. bekom O. L. 10 Allen blaa Rye, 3 Mk. allen er 7 D. 2 Mk. 10 Allen röd Klede, Al. 5 Ort er 18 D. 3 Mk. 1½ Lod blaa Silche er 3 Mk. 2 Böger Papir 2 Mk. lante ieg O. L. til en schomager 2 Mk. 6 Al. Silke Bond 2 Mk. 12 sk. betalde ieg ½ Pd. Tobach 3 Mk., for Tobaches Piber 8 sk. 1½ Al. Sort Floyel for 3 D. 2 Al. Sort Kniplinger for 2 Mk.

d. 21 Marti wdlag Niels Obeling til O. L. til Nilchen[4]) og Kordemone han kiöbte 1 D. 2 sk. leuerer jeg hannem til Frischuster 9 D. 1 Mk. 8 sk. leuerer hannem til Buntmager 9 D. til Kudschen til en Paar Steffle 3 D. 8 sk. til en Wrterschrin 3 D. leuerer Niels til en Guldering til Fruen 27 D. fieh hand to Dosin Montel-Knop for 1 Dlr.

D. 5te Aprilis betalte ieg Peder Olufsen en Oxehoffuit Wiin 42 D. den at lade paa Vognen 8 sk. betalt Jochum von Leiden 180 D. betalt O. L. rede Penge 12 D. 1 Mk. 12 sk. en Rebslaer 3 D. 8 sk. saaledes betaldt Oxenes förste Indkiöb 450 D.

Betalt Kiersten Peder Ladefougdes foring af 55 Öxsen fra den 8de Marti och til d. 8de Maj er 9 Vger for omb Vgen 3 Rd. er 273 D. 3 Mk. 12 Sk.[5]).

---

1) formodentlig fra Holland

2) i Tingbogen staar ved en Fejlskrivning eller Fejlregning 150 Sl.D.

3) Skuepenge.

4) Nelliker.

5) Her er atter en Fejlregning.

Effter hendis derpaa vdgiffuen Beuis. Betalt til de Suensche Told af 50 Öxsen af Oxen 5 Ort er 93 D. 3 Mk. betalt den liden Tolder 4 sk. dansche aff huer Oxse 3 D. 8 Sk. $1\frac{1}{2}$ Karls Rögten i 6 Vgger om Vgen 6 Mk. er 13 D. 2 Mk. for Öxsenen at schibe 4 D. 3 Sk. betalt for 3 Lesz höe i schibene medt Vd-Aagen 9 D. Summarum paa Öxens förste Kjöb och derpaa anuend Omkostning 948 D. 4 Sk.

Derimod solde jeg 3 Harlinger effter deris derpaa vdgiffne beuis Adt leffuere fridt vdj schibet 50 Öxsen, huer Par for 23 Rixd. er Slette Penge 863 Dal. saa bliffuer frit Fortjenest paa samme Öxsen 14 D. 1 Mk. 12 Sk. och 2 Öxsen som jeg selv affschjöd[1]) och loed Slagte, noch af samme Öxsen bleff en buorte, som ieg iche kan gjöre Rechenschab for, i mensz en af samme döde i Kjercheby, och en toeg den holstensche Armede i Kiercheby.

IV.

Af Tingbogen for 1646, Onsdagen 13de November.

Fornævnte Otte Mend vdgich med Willum Hansen aff Tanderup paa et Siun vdj den Mölle wden Nörporten, som han haffuer i brug, och som nu stander öde, komb igien inden Tinge, wond med opholden Finger: effterssom dennem bleff paauist, saa de först, att Karmen for same Mölle, att de fleste Bielcker och gandsche fjelerne paa Samme Karm er gansche borttagen. Item fiellerne och Pellene paa Siderne slet borte, desligeste flöttilerne och Sideficlene slett borte, saa Vandet haffuer fanget sit Omlöb och Vndergang Inden igien-

[1]) at skyde Oxer kaldes endnu at kassere dem som gode Köbmands Varer, og saadanne kaldes derfor Skud Oxer.

nem Vnder-Möllhuset, desligeste saa dj, at den Indre och Vdder-Molt-Quern, Item Möll-Axelen i forne hiull Ehr gandsche sönderlöben och sprengt, som er alt scheet i forleden Feides-Tid, att same Mölle er bleffuen saameget Ruineret och forderffuit aff Finderne, och, som V. H. for dennem berettet haffuer, den ene Quern stander öde meistens 7 fierdings Aars Tid for en Mölle-Axel och anden Tömmer schyld, som fattis. Saa forne Mölle stander nu gandsche öde, formedelst den fatige Mand aff hanns egenn Midel icke kand formaa att lade den reparere och ferdiggiöre, som den haffuer werit tilforne under 1000 Daler och deroffuer, om den ellis schulde rett wel forfærdiggjöres, och er att befrögte, dersom endnu icke i Tide och med det förste bliffuer hiolpet och giort noget wed samme Mölle, först wed Wandwerket, att Wandet vider giör Schade och wnderlöber Husit och siden Riber Byes Mure[1]) saauel andre gaat Folckis Huuse, som boer nest Möllen och giör stoer schade.

Dernest wond forne Otte Mend, att de saa I Willum Hansens Adelhusz uden Nörport, att hand fattige Mand derwdj haffde faaet en meget stoer schade paa samme Husz och Eigendomb, saauel paa hans Stold wden Nörportten, som Slet er nederbrött och Plancken, som wor der wed, slet er borttagen och opbrend nu i denne forledne Feydestid aff Finderne, som holt deris Wagthusz inden Porten i Samme hannsz Adelhusz och deraf brechit ald Jndbygning wdj Stuffuen, Dörnsen och Kammer, med Lofftschede, Döre,

1) det er Murværket ved Broen, som vedligeholdes paa Byens Bekostning. Her kan altsaa ikke tænkes paa Fæstningsmure om Byen.

Winder och Windes-Karmer, saa Huszene er gandsche ruinerit, ödde och forderffuit baade Inden och wden, och en Paart deraff for nogen kort Tid er nederblest, och er at befrygte, at en Deel af det, som igien staar, vil gaa den samme Gang, med mindre der bliffuer nogit wedgiort i Tiide, och icke hand kand Reparere same Huszes Forderffuelse och Ruin, som Finderne giorde hannem derpaa, att den kan bliffue, som den nor tilforne, förend Finderne bleff Landet megtig, med 2000 Slette Daler, som dennem kunde Siune. Som de affhjemlet for edt fuldt wordering.

V.

Christian den Fierde ved Guds Naade o. s. v. Wor sönderlige Gunst tilforne. Och efterdi wore Kiære Undersaatter her wdj Riget paa Heste, Öxen, Hoper och Faar wdj denne Tid haffuer lidt stuor och merkelig Schade, och endnu större wor at formode, dersom det enhuer bleff tilladt det indnu herefter aff wore Riger ubehindret at wdföre, da haffuer wi, med forne woris Elschelige Danmarchis Riges Raads Raad och Sambtöche Raadsamt befundet derpaa en General Forbud at gjöre, thi beder wi eder och naadigste ville, at I offuer alt wdj Eders Lehn lader haffue goed och fligtig Indseende med, som I det agter att forsuare, at Ingen Heste, Grex- (Græs) Öxen, wngt Quæg, mauffre Suin och Faar her aff Riget til fremmede Steder wdföres, vort Slot Kiöbinghaffn d. 20de August 1645.

Christian d. 4de o. s. v. Efftersom wi naadigste formoder, at de som i vort Land Nör-Judtland heeste bchöffuer, sig nu dermed schal haffue forsiunet, och

wi daglig aff wore Undersaatter her i Förstendömmen om Pas och Beuilling til at wdföre heeste offuerlöbis och besögis, der hoesz och erfarer heester wdj stor Mængde paa wloulig Steder wdj denne haarde Winter, der Aaerne offueralt ere tilfröszen, osz paa woris Toldrettighed iche til ringe schaade at wdföres, da eragte wi Naadigste beest at were, att de alle dennem, som med rigtige Certificationer beuise sig wore Wndersater her i Förstendömmen, bör sett att were tilladet sig fornöden heester wdj wore Lande Seland, Loland, Fyn och Falster at tilforhandle och wdföre, naar de först den sedwanlige Told til osz och Cronen derfor erlægge och betalle, och iche större Heester wdföres end woris forrige naadigste Forordning om formelder, naar och Wandet Imellom wore Lande Oben er, ere wi naadigste tilfreds, at de wdj lige Maader wdj wort Land Nör-Judtland sig Heeste maa tilforhandle och wdföre, naar wor och Cronens told, som der aff bör och pleier att giffues, er erlagt, Inden huilchen Tid de, som wdj forne wort Lande Nör-Judtland endnu heeste behöffuer, sig dennem der kan tilforhandle, dog er Wndersaatterne wdj wort Leen Hadersleffhuus wdj Neeste Herreder wid wore Kiöbsteder Ribe och Kolding baades naadigst beuilget, att de wdj forne Nör-Judtland Heeste nu strax maa tilforhandle och wdföre, wdj den Störelse, som tilladt er, naar den sedvanlige Told först deraf erlegges och betalles, dermed schier wor Wilge, befalendis eder Gud, schreffuit paa vort Slot Flensborrighusz den 6te Febr. 1646.

Christian d. 4de o. s. v. Gjöre alle vitterligt, at eftersom wi naadigste kommer wdj Forfaring stoer Wndersleff att schie met Heest och andet som föris

wdaf Riget ind wdj Hadersleffhuus Lehn offuer Ledsted och Wilslef Aaer och andre Wadsteder osz paa woris Told och Rettighed ey til ringe Schade, daa saadant i Tide at forekomme, wille wi alfworligen hermed haffue forbiudet och befallit, at alle och enhuer, som heeste eller andet her af Riget ind i wort Förstendomb Holsten före och iche sig i wore Kiöbsteder Ribe eller Kolding angiffue, at de dermed offuer Gredsted- eller Follingbro och ingen andensteds Padsiere, hvor de sig for de tilforordnede Bromend angiffue och optegne schulle. Hvis nogen herimod at gjöre eller osz woris Rettighed at forsuige fordrister, haffuer ey allene forbrudt, hvis de haffuer medt at före, medens der forwden som wore Mandateres Offuertredere tilbörligen straffis. Huor epter alle och enhuer som wedkommer, sig haffuer at Rette och for schaade at tage ware, Kiöbenhaffn 14 May 1646.

VI.

Tillæg til Side 16.

I Domkirken findes paa den förste Pille til Höjre fra Alteret ud til Hoved-Gangen ophængt en Trætavle, i Form af et rundt Skjold, hvorpaa er malet et Vaaben, ovenover hvilket staaer S. M. og nedenunder 1644. Dette er et Minde over Oberst-Löjtnant Samuel Müller ved Infanteri-Regimentet Wittenberg. Han druknede anförte Aar, da han vilde rejse til Holland for at hverve Folk[1]), da Skibet kantrede ikke langt fra Strandbredden, men Liget blev fundet og begravet her. Terpager fortæller, at der endnu til hans Tid hang to Fa-

[1]) milites (clasiarios) conducturus. Terp.

ner over Skjoldet[1]), den ene sort, den anden med følgende Indskrift: Der Hoch-Edler, Gestrenger und Vester Hr. Samuel Müller ausz Geyr in Meissen gebohren, unter des Herren Gen. Maj. Wittenbergsch Regiment zu Fusz, wohlbestalter Odristen Lieutenant, welcher den 19 Julii Anno 1644 im 36 Jahr, ein Monat, 5 Tage seines Alters durch umbwerfeu des Schiffes in meer vertruncken. Der Seelen Gott gnädig sey. At han en Tid har opholdt sig her, kan sluttes af Terpager, som fortæller om hans Bibelfasthed og hvorledes han erhvervede denne. Ripæ Cim. Pag 328-30.

1) Jernkrogene, hvormed de have været befæstede, ses endnu.

De af Skolens Disciple, som iaar underkaste sig Dimissions-Examen, ere:

1, Carl Edvard Thorup, en Søn af Rector, Professor Thorup i Ribe,
2, Hans Christopher Didrich Victor Levetzow, en Søn af Kammerjunker og Toldcasserer v. Levetzow i Ringkjøbing,
3, Carl Raae, en Søn af den afdøde Sognepræst Raae i Lintrup,
4, Julius Moses Cohn, en Søn af Kjøbmand Cohn i Ringkjøbing,
5, Christian Frederik Müller, en Søn af Sognepræsten Müller i Gram, og
6, Johan Peter Buch, en Søn af Kjøbmand Buch i Ribe.

Dimittenderne afgaae i den Orden, som Examens Udfald bestemmer.

Examen begynder d. 12te September og holdes i følgende Orden:

Mandagen,	den 12te	Septbr.,	alle Classer (med Undt. af Dimitt.)	Græsk.
Tirsdagen	— 13de	—	. . . . .	Historie og Geographie.
Onsdagen	— 14de	—	Dimittenderne Form. . .	Historie og Geographie.
			Efterm. . .	Tydsk og Fransk.
Torsdagen	— 15de	—	Dimittenderne Form. . .	Latin.
			Efterm. . .	Hebraisk.
Fredagen	— 16de	—	alle Classer	Dansk og Latinsk Stiil.
Løverdagen	— 17de	—	Dimittenderne og 4 Cl. Form.	skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
			Efterm. alle Cl. .	Gymnastik.
Mandagen	— 19de	—	Dimittenderne Form. . .	Mathematik.
			Efterm. . .	Græsk.
Tirsdagen	— 20de	—	Dimittenderne Form. . .	Religion.
			Efterm. alle Cl. .	Fransk.
Onsdagen	— 21de	—	alle Classer	Mathematik.
Torsdagen	— 22de	—	. . . . .	Naturhistorie og Tydsk.
Fredagen	— 23de	—	. . . . .	Latin.
Løverdagen	— 24de	—	. . . . .	Religion.
Mandagen	— 24de	—	Form. Hebraisk, Efterm.	Dansk.

Examinationstiden er Form. Kl. 8—12, Efterm. 2—6.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes til at bevære de mundtlige Prøver med deres opmuntrende Nærværelse.

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1838.

Sjette Samling.

Af

Peter Adler,
Adjunkt.

Ribe 1838.
Trykt hos Chr. sal. Hyphoff.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Ribe By

under

Krigen 1657–1660.

Af

Peter Adler,
Adjunkt.

Ribe 1838.
Trykt hos Chr. sal. Hvphoff.

I.

Følger af den første svenske Krig.

(Aarene 1645—56.)

I det Afrids af Ribes Skæbne i Krigs-Aarene 1643—45, hvilket Forfatteren udgav som Program for 1836, omtalte han disses fordærvelige Følger for Byen, i det han dels støttede sig paa Danckwerths, en Samtidigs, Vidnesbyrd, dels beraabte sig paa Tingbøgernes Udsagn. Hvor meget Byen efter den Tid gik tilbage, hvor vanskeligt det var den, at forvinde de lidte Tab, og hvor lang Tid det tog inden Fordringerne fra den Tid bleve berigtigede, og Strids-spørgsmaale bilagte, bevises fremdeles, blandt mere, ved Regnskaberne fra Aarene efter Krigen, af hvilke man erfarer, hvor tungt Byen havde ved at udrede de den paahvilende Skatter og Byrder, samt ser, hvor stor Gjeld den Tid efter anden kom i, for at tilbagebetale de under Krigen gjorte Forskud og dække de da havte Udgifter. Om disses Størrelse har jeg forefundet bestemtere og fuldstændigere Angivelser, end de forhen meddelte, i de temmelig udførlige Revisjons-Anteg-

nelser ved Kæmner-Regnskaberne fra 1632 til 1654 (inclusive), hvilke ikke endnu vare komne mig for Øje under Udarbejdelsen af hin Afrids, og hvoraf jeg derfor her vil meddele et kort Udtog, forsaavidt denne Sag angaar[1]).

Først erfare vi, at Byen 1643 kort før Svenskens Indfald har forstrakt den danske Captejn Lyderwaldt 1390 Daler[2]) formodentlig til Kompagniets Lønning, videre 120 Daler til hans "Servis" i 10 Maaneder, og til en Marketenter af Kompagniet 30 Daler. Samme Aar har Løjtnant Struch[3]) af Major Gynthers Kompagni faaet 450 Daler. Disse og nogle flere til samme Kompagnier gjorte Udlæg godtgjordes Byen flere Aar efter med 1366½ Rxd.[4]), som eftergaves den 1651 i dens til den Tid restierende kongelige Skatter.

---

1) Naar, hvor og af hvem denne Revision er foretaget, findes ikke bemærket. Rimeligviis er den sket i Kiøbenhavn, af dertil af Regieringen Beskikkede, og næppe før i 1636. Men visinok er det, at Revisionen for alle 22 Aar er sket paa samme Tid, da Antegnelserne udgiøre et fuldkomment Helt, ere indførte i samme Hefte, i uafbrudt Sammenhæng, og alle skrevne med samme Haand. Af Besvarelser ere kun faa vedtegnede og kun ved Udsættelser fra de sidste Aar. De ere, saavidt jeg kan se, alle skrevne af Borgem. Anders Svane og vedkomme Antegnelser, som angaa ham personlig, dels for den Tid, han var Byens Pengemester, dels som Borgemester. — I Forbigaaende berøres kun et Par Gange, at de forlangte Forklaringer, de tiligere Aar angaaende, ikke kan meddeles, da de Paagjeldende for længe siden ere døde.

2) Hans Tilstaaelse herfor er dateret d. 19de Decbr. 1643.

3) Undertiden kaldes han Kaptein; han synes at have kommanderet Kompagniet.

4) I Regnskaberne for disse Aar regnes, ligesom i de i Progr. for 1831 og 1836 omhandlede, enten efter Rigsdaler til 96 ß. dansk eller 3 Mk. lybsk, den endnu heri Byen brugeligste Møntfod, eller efter Slette-Daler til 64 ß. dansk eller 2 Mk. lybsk.

Omtalte Revisjons-Antegnelser lære os fremdeles, at Beløbet af den saakaldte store Brandskat, som Svenskeu ved sit første Indfald paalagde Byen, var 9000 Rdl. eller 13,500 Sl. D., som udredes i to Terminer, først de to Trediedele, dernæst den Tredie. Til den første Termin skulde af hver Mark Skat svares 30, ved den 2den 15 Rdl.[1])

Da nu en stor Del af Indbyggerne ikke vare i Stand til at udrede det dem tilkommende Bidrag, saa maatte enhver, der havde rede Penge, om Lidt eller Meget, gaa i Forskud for hine, for at frelse Byen fra Udplyndring og Brand, hvormed den truedes af Folk, som vare bekjendte for ved saadanne Lejligheder at holde deres Ord. Men disse Forskud tilbagebetaltes ikke af dem, for hvem de vare gjorte. Kun 115 Daler i Alt anføres i Regnskaberne at være indkomne som Restanser af Brandskatten, og deraf de fleste først i 1654[2]). Revisjonen forlanger oplyst ved Brandskat-Sedlerne, om Restantsen dermed kan være afgjort. Herpaa er svaret af Raadet: "Hvad Brandskat-Sedlerne er anbelangende, dem findes der ingen af, og er os aldeles ubevidst, formedelst det haver været før vor Tid, Meste-Parten som nu sidder inden Dørre. Derfor ved vi Intet dertil at svare." Dette Svar, om det kan kaldes saaledes, skal formodentlig ogsaa gjelde for Revisjonens andre Antegnelser, Brandskatten angaaende.

1) De, der var højest beskattede, nemlig 5 Mk., havde altsaa 225 Rd. at udrede. Efter denne Skatteseetning kommer noget over 10,000 Rd.; en Skat lignedes altid efter en noget høiere Summa, end der skulde udredes, fordi alle Bidrag aldrig indkom. Min Gisning i Progr. 1834 Side 26 var altsaa omtrent rigtig.

2) annammet af N.N. deris Brandschatters Restandz 21 Daler, af hans Wilslef for huis hand af alle 4 Fierdinger haffde annammedt af Brandschatten 67 Daler 8 ß.

de, da der ikke findes noget Svar vedtegnet nogen af dem, hvor talrige de end ere. Ovenomtalte Forskud bleve for største Del efter længere Tids Forløb erstattede Vedkommende af Byens Kasse, som derved kom meget tilbage. Thi i 1645 betaltes paa denne Maade 30 Daler[1]) tilbage, i 1646 150[2]). Nu findes ingen Tilbagebetaling omtalt før i 1652, da dertil udbetaltes 1444 D. 2 Mk. 8 ß., i 1653 endog 2030 D. 13 ß., og endelig i 1654, 598 D. 2 Mk. 8 ß. Altsaa maatte Byens Kasse i Alt udrede 4253 D. 3 Mk. 13 ß. til de Borgere, som havde gjort Forskud for deres uformuende Medborgere, til denne Brandskat paa 9000 Rd[3])

Revisjonen var i det Hele, som ovenfor er antydet, misfornøjet med hele Fremgangs-Maaden i denne Sag. Den klager over: at ingen ordentlige Lister findes, hverken over hvad enhver har skullet erlægge, eller over hvad han virkelig har erlagt; at Sagen ikke er afgjort længe før, nemlig strax efter Freden; at Borgem. og R. ikke bevilgede Byen Henstand med Indtægter, som tilfaldt dem selv[4]); fremdeles mener

1) til Biskop Erik Monrad.

2) til M. Lange Andersen, Sognepræst til Katrine-Kirke "som Byen havde loent af hannem til Brandskatten"

3) Adskillige have faaet betydelige Summer tilbagebetalte. Apoteker Johan Pauch f. E. fik i Aaret 1653 375 Daler betalt og 1655 ligeledes 375, af disse sidste er ham tillagt 34 D. som i erholdt Aars Rente. Jens Jonssen, Kiøbmand 450, Borgem. Svane 300 D. Lauritz Baggesen 460 o.s.v. Nogle have derimod kun udlagt gamle smaa Summer, enkelte endog ikkun 1 D.

4) I Anledning af 500 Rd., som Pengemesteren anfører at have udbetalt af Byens Kasse til Magistraten, hvem Kongen havde tilstaaet dem, hvorom mere længere hen, bemærkes: "Huilche Penge er aff den Sagfald, kongl. Mai. Borgerm. och R. haffuer beuilget, saa efterdi det er en sønderlig Benaadning, Borg. och R. sched er, finnes

den, at ingen af Raadet burde være Byens Regnskabsfører;[1]) endelig synes den rentud at tilskrive Raadets gale Forholdsregler, at Byen var kommet i saa stor Gjeld.[2])

Af samme Antegnelser stadfæstes ogsaa, at foruden denne Brandskat paa 9000 Rd. blev i 1645 en Kontribusion paalagt Byen af Sebastian v. Rothenburg, Oberst Løjtnant ved General Wittenbergs Regiment, da han med dette laa i Lejren for Rendsburg. Derhen sendtes ham i Maj Maaned først omtrent 1100 Daler,[3]) som toges af den kongelige Skat, som

well, di maatte haffue ladet samme Penge bleffuen standendiß boß Byen, intill di efterhaanden kunde haffue bleffuen betaldt, och iche paa fremmede Steder dertil optagen Penge paa Rente, och ført Byen i Gield och Omkostning med."

1) "och ingen af Borgerm. och Raad att vere Pengemester eller med Byens Indtegt eller Udgift i saa Maade at bestille, eftersom de selv ere de, som samme Regnschab skal forhøre." Ligeledes klager Revisionen over, at flere bæve af Byens Indtægter og udgive igien deraf. Saaledes har Borg. Svane i 1649—51 oppebaaret og igien udgivet 2234 Daler efter et eget derover holdt Regnskab, "mens af saadanne, saavelsom andre flere deris serdeles Regnschaber forvildes meget Pengemesterens Regnschab och giffue adschillige Witløftigheder, saa det siunes at vere Byens Gaffn, at Ingen haffde med Byens Indkomb, March och Eug-Penge, saavelsom Schatte-Penge at giøre Regenschab fore wden Pengem. allene, och att Eng-March-Schattpengene og Anden Indkomb till samme aarligen vden nogen Restandtz bleff betalt, saa at Schattene vdi rette Tide kunde erleggis och Byens Kemnere kunde faa Redepenge at indkiøbe for, huis till Byens Byggening aarligen behoffuis. Paa det at der ikke paa Regenschab schulle tages hos andre dyrere, end som det for Redepenge kunde kiøbes for.

2) Den udførligste Antegnelse se Bilag 1.

3) Pengemesteren anføre nemlig at have betalt to Borgere Hans Vandel og Anders Jakobsen 1122 D. som Skattepenge og Omkostninger, da de leverede Ob. L. den første Skat i Leiren for Rendsborg. Revisionen forlanger, at det skal opløses ved Ob. L. Kvitering, hvormeget han har faaet, og ved Overbringernes Regning, hvormeget Omkostningerne have beløbet sig til.

var paabuden i Oktober 1644[1]) og derefter paalignet, og som ikke var bleven indbetalt. Senere hen sendtes ham 300 Daler,[2]) som bleve tagne af de Penge, der vare indkomne som Leje af Byens Enge. Endvidere blev ham sendt en Rostvogn, som kostede 50 Daler, og en Hest til 45 Daler foræredes "den lang Qvarthiermester Schieren-Kouw.[3])"

Oppebæreren af Byens Smaatold[4]) Hans Wandal (senere Raadmand[5]) havde under Løbet af Krigen paa Byens Vegne leveret eller besørget betydelige Leveringer af "Provant, Øl och andet mere" til Svenskerne. Derimod havde han ikke indbetalt den Oppe-

---

1) Revisionen bemærker nemlig, at efter Skattebogen findes, at en kgl. Skat er lagt i 1644: men ikke i Regnskabet anført at være udgivet. Derimod findes i Regnskabet for 1645 en Kontribusion udgivet, men efter Skattebogen er ingen Skat opkrævet hertil. "Om forschrne Schat dereffter kand vere indkreffuit och til Ob. L. benseudt kand wi iche wide." Om Skatten se Progr. 1836 P. 44.

2) Noch leuerit Anderiß Verlobreu aff Eng-Penge, som hand forreiste med til Ob. L. til Rendsborg, den resterende Schatt 300 Daler.

3) se Progr. 1836 S. 53. Om Rothenburgs Udskrivninger i Byen ved hans Ophold i September 1645 oplyser Revisionen Intet.

4) Smaatolden, en Udførsels-Afgift af Heste, og Indførselstold af Humle, m. m., var bevilget Byen til Aaens "Renevering". Den blev oppebaaren af en af de 24 udvalgte Borgere, som derfor beregnede sig snart 40 Rd., snart 40 Sletdaler (paa en Dreng og paa Blæk); men siden nedsattes hans Løn af Borg. og R. til 10 Daler. Tolden indbragte før 1644 aarlig mellem 8 og 900 Daler, i 1640 nøjagtig 919. Efter Krigen var den derimod kun 250 til 350, og ene i 1650 bævede den sig til 505 Daler. Hvilket ogsaa bidrager til at bevise, hvormeget Byen blev sat tilbage i sin Bedrift ved denne Krig.

5) var efter Overpager en Søn af Præsten Jens Iversen Vandal i Maugstrup, der var en Broder til Biskop Vandal i Viborg, begge Sønner af en Borger i Ribe, Iver Vandal, og fødte der. Iver V. skal have været en Søn af Hans Vandal, den første evangeliske Biskop i Ribe.

børsel, han havde i Behold 1643, nemlig 509 Daler. Længe efter, først i 1651[1]), blev denne Sag, formodentlig efter megen Strid frem og tilbage, afgjort saaledes, at begge Fordringer, hans til Byen og Byens til ham, skulde gaa op mod hinanden. Men Revisionen forlanger, at hans Fortegnelse paa det Leverede skal fremlægges, og hver Post noje efterses. Af denne Told indkom aldeles Intet i 1644, da Svenskeu havde Byen inde næsten hele Aaret. Ej heller havde denne den mindste Indtægt, hverken af Mark eller Engleje, Bro-Penge eller Andet. Da der imidlertid s. Aar er ført den 163 Daler til Udgift, mener Revisionen at ogsaa dette "will forklaris"[2]). Endnu i 1652 findes betalt 48 Rd. 1 Mk. 3 ß. til Apoteker Johan Pouch for Varer, han har leveret daværende Borgemester Morten Lassen til svenske Offiserer i Fejde-Tiden.[3])

Allerede før 1644 havde Byen paadraget sig adskillige Skatte-Restanser. Efter Krigen var det den en stor Lettelse, at den, saavelsom alle andre jydske Købstæder, ved et kongeligt Reskript blev forskaanet for

---

1) Det Aar synes man i det Hele først ret alvorlig at have tænkt paa den endelige Afgjørelse af Fordringerne og de omtvistede Spørgsmaal fra Krigens Tid.

2) Dette er den sædvanlige Form, hvormed den forlanger yderligere Opløsning.

3) I Borgemester Svanes "serdelis" Regnskab for 1651 har været anført 30 Dal., betalte Welb. Peder Lange til Kiergaard, Landkommissær, for en Ganger i Svenskens Tid. Paa Revisionens derved anteg nede "Will forklaris" svarer Svane: "Anbelangendis den Ganger, var af Welb. Peder Langes, der bleff S. Peder Baggesen leuerit i Forvaring, siden bleff den udspidset, saa (den svenske) Oberst Lotenant Israel begierede den paa Byens Weigne, och blef den betalt P. L. som jegleuerede p. B. 20 Rd. til paa Byens weigne.

alle "ordinaire og extraordinaire Skatter i de 3 Aar, som fulgte efter Svenskens Krig og Overfald." Men i de derpaa følgende Aar indkom de paabudne kongelige Skatter kun langsomt og ufuldstændigt; og aarlig stod Byen tilbage med flere af dem. Da der oftere er indløbet Paamindelser herom, har nogle af Raadet oftere foretaget kostbare Rejser til Kjøbenhavn, dels for at bevirke Henstand med disse resterende Skatter, eller Eftergivelse af nogle af dem, dels vel ogsaa for at sætte Byens Fordringer igjennem paa Erstatning af de Summer, der, som ovenfor er fortalt, var forstrakt de kongelige Tropper kort før Krigens Udbrud. I samme Hensigt synes det at have været, at Vedkommende af og til er tilsendt Foræringer.[1]) — I Regnskabet for 1652 er anført til Udgift 265 Daler, der er betalt Borgemester Anders Svane og Raadmand Johan Rathlev for Omkostninger, der medgik paa en Rejse, de (formodentlig Aaret i Forvejen) havde gjort til Kjøbenhavn paa Byens Vegne[2]). Revisjonen forlanger, at deres udførlige Regnskab skal fremlægges og eftersees, samt forklares, hvad Rejse det har været. Herpaa svarede Ovennævnte, (eller Svane i begges Navn,) at de i

---

1) I Regnskabet for 1652 er saaledes anført: For 10 Tdr. Østerling [Østers] och tu Tdr Fisch, som bleff forærit i Kiøbingbafn 39 D. 2 Mk. 4 ß. Herved er giort den Anteegnelse: "will forklaris, om det kommer Byen till at betale"; hvorpaa atter er svaret: "Fornævnte Østerling och Fisch er forærdt tu fornehme Venner i Kiøbingbafn, eftersom di det begierede og giorde Byen stor Tieneste."

2) 1630, leueret Hans Wandel til den Kiøbingbafner Reise til vor naadig Prindzes Uduellelse efter hans Reigenschab 376 D. Borgem. Morten Lassen var i 1647, Laurids Baggesen i 50 i Kbhvn.; deres Regninger ere ikke meget mindre.

sin Tid har leveret Pengemesteren Lauritz Baggesen Regnskab herpaa, "wor den Tid wi fich woris General Quitandz, saa vi laa en langsommelig Tid derover."

Disse Rejser og andre Forholdsregler have ej heller været uden Virkning, skjøndt det tog Tid, inden denne viste sig. Skjøndt der efter Skattebogen 1651 ikke er paalignet eller oppebaaret nogen Skat, er i dette Aar en Mængde resterende fejede til Dørs. Nemlig 1, Byskatten for 11 Aar[1]) 85 Rd. 21 ß. 1 Album aarlig, gjør i Alt 815 Rd. 1 Ort 18 ß. 1 Alb. 2, for 7 Aar[2]) de almindelige "Contributioner til Bodtsmænds Verbung och de ordinaire Postbuddes Underholdning," aarlig 100 Rd. gjør 700 Rd. 3, Penge Skatten for 3 Aar, som med "Drenge-schatten" udgjør aarlig 533 Daler er 1599 Rd. Af alle disse Skatter, 8214 Rdl., er kun en paa 533 Rd. bleven betalt i Penge til Landkommissarien Peder Lange til Kjærgaard. Alle de andre findes efter den kongelige Rentemesters Kvitering "att uere kwiteret oc betalt" deels i de 1366⅔ Rd. som Byen 1643 havde forstrakt Kongens Tropper, dels i de 1000 Rd. som "er den halffe Part af den uvisse Sagefald, som Hans Maj. Naadigste haffde beuilget Borgem. med Radd og Byen til Deling[3])." Revisionen finder, at Byen endnu maa være Kongen 315 Rd. skyldig, men Borg. Anders Svane godtgjør med Rentemesterens Kvitering at denne Rest er betalt i 1655. I 1651 betaltes

1) nemlig 1629, 30, 31, 32, 33, 38, 40, 49, 50, 51.
2) nemlig 1637, 38, 39, 40, 49, 50, 51.
3) Det er disse 500 Rd. Raadets Andel, som Revisionen, ikke med Urette, bebrejdede Raadet strax at have lader sig udbetale af Byen.

ligeledes 2 Aars Buddelön til Slotsskriveren paa Koldinghus. Men det varede ikke længe førend Byen igjen havde paadraget sig en betydelig Skatte-Restans. For at kunne tilfredsstille Borgernes Fordringer om Tilbagebetaling, hvilke stedse bleve mere og mere besværlige, og saaledes bringe disse fortrædelige Sager til Endelighed, kom Byen endvidere i Gjeld, fordi Raadet i Aarene 1651-52 aabnede Laan i Flensborg og Tønder, hvoraf det svarede høje Renter, og hvilket atter Revisionen lægger det til Last.

Ved Slutningen af Aaret 1654 var Byen i Alt bortskyldig følgende rentebærende Kapitaler: til Flensborg 3000 Daler, til Borgemester v. Hatting i Tønder 1500: Salig Mogens Graves Penge givne til Husarme, 1000 Rd. til Mester David Foss[1]), Præst til Kathrine Kirke, 125 Daler; til Gilden, Jep Vilslef og Johan Pouch, hver 75 Daler. Desuden skyldte Byen 1093 Daler til Regnskabsføreren Lauritz Baggesen[2]) og af Brandskats-Forskud, som endnu ikke vare afgjorte, 193 Daler. Af kongelige Skatter resterede det halve af Unionsskatten for 1652,[3]) og den hele for 1653, tilsammen 2350 D. Af Byssestytter-Pengene for 1654 649½ D. af Aars-Skatten for disse 3 Aar stod tilbage 364½ D. Byens hele Gjeld var altsaa:

Rentebærende	5850 D.
til Lauritz Baggesen . . .	1093

1) til 1648 Kapellan ved Domkirken.

2) 1651 stod han endogsaa i Forskud for 1883 Daler.

3) om disse Skatter, den ene til Sømagtens Underhold, den 2den til Rigernes Defension, se Program for 1834 Side 6 og for 1830 Side 4.

uafgjort Brandskat Forskud . .	193
resterende Skatter . . .	3354
i Alt	10,490 Daler.

Af de 3000 fra de slesvigske Stæder betaltes $6\frac{1}{4}$ pCt. i Rente. Af Gjelden her i Byen svaredes 6 pCt., undtagen Mogens Graves og Gildens Penge, hvilke ikkun forrentedes med 5. Lauritz Baggesen havde af de Penge, han havde tilgode, beregnet sig 6 pCt. ligesom hans nærmeste Formænd havde gjort[1]), men det mente Revisjonen ikke burde tilstaaes ham, da der aldrig blev beregnet Rente Byen til Fordel, naar den, hvilket tidligere oftere havde været Tilfælde, havde havt Overskud indestaaende hos Pengemesteren. De i Tønder laante Penge bleve imidlertid tilbagebetalte 1656, hvorved der atter vare nogle Omkostninger forbundne[2]). Denne bestandige Ebbe i Byens Kasse maatte volde, at der til Vedligeholdelsen og Forbedring af Byens Bygninger, af Broer, Diger, Veie, Aaens Rensning, o. s. v. ikkun kunde anvendes det unndgaaeligt Nødvendige; om nye Anlæg, Grund-Forbedringer og deslige, kunde Talen ikke være. Imidlertid medgik dog hertil ikke ubetydelige Summer, da Byens Beliggenhed ved de jevnlige Vandflod udsætter Broer, Bolværk og Vejanlæg mere for Ødelæg-

1) men tidligere er det derimod ikke sket. Efter det keiserlige Indfald havde daværende Pengemester Knud Lambertsen over 4000 Daler tilgode hos Byen, hvoraf ingen Rente beregnedes ham, (se Progr. 1834 Pg. 55—57).

2) betalt udi Tønder, som Byen var bortschyldig et Tusinde Rd. in specie, medt et Aars Rente 62 enh. Rd. er 1593 D. 3 Mk. gifuen til Procent af 562 enh. Rd. 17 Rd. 2 Mk. 4 ß. betalt Fortering paa Reisen til Tønder och tilbage igien 6 D. 2 Mk. 2 ß. betalt Peder Splidsen hans Vogn, 3 Daler.

gelse, end de fleste andre Steder er Tilfælde. Ogsaa paahvilede Byen Vedligeholdelsen af i det Mindste 3 Præste-Residentser[1]); hertil medgik f. Ex. 1654 omtrent 300 D. og saaledes vel i det Hele aarligen, det ene Aar regnet med det andet. I 1652 beløb hvad allene den ene af de 4 Kæmnere, han til Sønder-Port, Lambert Baggesen, havde udgivet til Byens Bygninger sig til 2042 D. Samme Aar sattes "Hoder" paa Teglholmen[2]), der, efter et eget derover ført Regnskab, kostede 332 D., anvendte mest til at grave Sadder (Græstørv), Kjørsel dermed, nedramme Pæle, kaste Dæminger, gjærde o.s.v. Byens Handel indskrænkedes vel ogsaa noget ved et kongeligt Forbud, som udgik 1652, mod Udførselen af Fedevare[3]).

2.

Krigens Udbrud og Byen under Svenskens Herredomme.

(1657—58)

Efter saaledes at have berørt den Forvirring Stadens økonomiske Forfatning var kommet i, som Følge af den forrige Krig "den gamle svenske Fejde", ville vi nu søge at nærme os vort egentlige Maal, Krigsaarene 1657—60. I Byens Øvrighed var siden for-

---

1) Stiftsprovstens (Snogdal) og begge Kappellaners.

2) Strax Vester for Byen, hvor nogle af de værste Grunde i Aaen har været, hvilket Sted dog nu ved Opmuddring og Grundenes Forandring skal være betydelig forbedret.

3) Som kongelig Majestets Kandzeli Budt med Breffue om Forbud, at nogen Victualia af Fleesk, Smør, Ister maatte vdføres indtil videre.

rige Periode foregaaet store Forandringer. De fleste af dens Medlemmer havde Døden bortkaldet. Lehnsmanden Gregers Krabbe var afgaaet 1651, og hans Eftermand Mogens Sehested 1655, og begge vare senere døde. Nu beklædte Otto Krag til Voldberg[1]) denne høje Post. Ogsaa havde Døden bortrevet begge hin Tids Borgemestre Peder Sørensen Skriver og Morten Lassen Hillerup; ogsaa førstnævntes Eftermand den i det foregaaende Afsnit oftere omtalte Anders Svane døde 1657, før Fiendens Ankomst. Da vare Byens Borgemestre Peder Olesen Roed, Riber og Carsten Tonnesen Flensborger. Af Raadmændene vare de Fleste bortkaldte, navnlig Brødrene Peder og Pengemesteren Lauritz Baggesen, hvilken sidste døde i 1655. Blandt de faa endnu levende Raadmænd, som havde været i Embede 1645, var Apotekeren Johan Pouch. Byfoged blev Clemens Madsen i 1657, da Ditlev Hansen døde, Byskriver Anders Hansen fra 1655. Af de Geistlige var Biskop Erik Monrad i 1650 blevet efterfulgt af Peder Jensen Kragelund. Søren Andersen Vedel, som havde været Sogne-Præst til Domkirken under begge de forrige Krige, var død i 1653, og var blevet fulgt af Niels Seerup. David Foss var Sognepræst til Kathrine Kirke.

Krigens Nærmelse bebudedes, ligesom begge de forrige Gange, ved hyppige Rejser, som foretoges med Offiserer og militære Embedsmænd. Alt i 1655 bleve flere Egter gjorte med Rigets Marsk Anders Bilde[2]),

1) i Hee Sogn, Hind Herred, Ringkøbing Amt. Var den Gang en betydelig Herregaard. Navnet bæres endnu af en Hoved-Parcel.

2) Med Marschens Folk til Egdtou (Egtved) med Rigernes Marsch, til

som opholdt sig her nogen Tid, som det synes med flere Rigsraader[1]). I 1657 i Marts og April afgaves flere Egter til "Krigs-Commissaries" som i den Tid, som ogsaa stundum senere, oftere reiste til og fra Byen[2]). En Ritmester Mejer befordredes ved samme Tid til Kolding, en Major Katt til Aandst. Sidst i April kom flere Hold Ryttere her igjennem, som til Skibs vare komne fra Holland, hvor de formodentlig vare hvervede. De befordredes tildels paa Byens Bekostning til Eltang mellem Kolding og Frederits.[3]) Efter Krigens Udbrud og da Fjenden nærmede sig, findes Befordring hyppigt at være afgiven for at føre Adels- og Offiserers Fruer og Folk til sikkrere Stæder[4]). Ogsaa ere Krigsfornødenheder herfra befordrede til Frederits[5]).

Maltønder (Mogeltønder) med Marschallen, til Seistrup (paa Vejen til Varde), o. s. v.

1) udtog Peder Pallesen til Rigens Raad paa Raadhuset 3 Vogger Papir. Lehnsmanden Otto Krag var Rigsraad. Ligeledes Mogens Høeg, som med Otto Krag drog udi nogle Dage frem och tilbage thil Liist medt deres Folch och Gester, maatte icke tage betaling, koste offuer 30 Daler (Regnskab 1655).

2) i Marts betaldt Niels Munk idt Egdt med Krigs-Commissaries til Kolding 2 D. 2 Mk. 9de April till Weiel med Krigs-Com. Tiener 3 D. 2 Mk., og den 12te med ham selv. 13de April til Flensborg med Krigs-Com. Tiener Olle Pedersen 5 D. o. s. v.

3) d. 21de April betaldt N. N. idt Egdt til Eltang med nogle Rottere, som kom fra Holland 2 Mk. NB. Slotsschriffueren Niels Mortensen betalte hannem to Daler; samme Dag giffuen N. N. for han aag nogelle Rotter som kom fra Holland till Eltang 1 D. 3 Mk. 8 ß. o. s. v.

4) 29de Juli till Skavborre (Skodborg) med Oberst Beenfeldts Frue til Meielfart-Sund med Otto Krags Haandschriffuer. ligl. med hans Tiener. 14de Aug. til Timmerbo med Krigs-Com. Tiener. 17de Aug. til Aandst medt Key von Annefeldts Folch.

5) 18de Aug. betalt N. N. for idt Egt til Frederichs-Adde med Krudt o. s. v.

Om her stadigt har ligget Krigsfolk i Byen 1657, ved jeg ikke, dog troer jeg det næppe, i det ringeste har det ikke været i noget betydeligt Antal. En Afdeling Ryttere laa i Maj i Branderup og derom-kring[1]). Smaa Trupper ere af og til i Februar, og især i Maj komne her igjennem Ribe, men synes kun at have opholdt sig her en Dags eller Nats Tid, og strax at være dragen videre, enten Syd paa eller til Frederits. Det har vel tildels været nyligt hvervede Tropper, som til Skibs ere komne fra Tyskland eller Holland. Deres Ophold og Fortæring her i Byen betaltes af dennes Kasse[2]).

Nogle af disse Soldater eller af andre Korps, som droge til Armeen paa Grændsen, ere deserterede fra deres Kommandoer, og have gjort Landevejene usikre ved deres Røverier. Ogsaa hertil ere nogle slige Marodører komne ved St. Hansdags Tider, altsaa efter Krigens Udbrud[3]); disse have havt deres

1) betaldt N. efter Borm. Carsten Tønnesens Befalning, for han gik til Brandrup medt Breffue till Richtmesteren. Brandrup ligger i Nør Rangstrup Herred, omtr. 4 Mil sydøst for Ribe.

2) 3 Febr. Efter B. och. R. Befalning betaldt till siuf Soldatter af Kongens Folch, bleff indlagt til N. Dog och Nadt a 12 ß. 18de Maj betaldt N. N. for nogen af Kongens Folch hand spisidt medt Øll och Mad idt Natt 1 Daler 1 Mk. 6 ß Ligl. en Anden for 15 Personer af Kongens Folch hand haffde i hans Hus och spisidt medt Mad och Øll 3 D. 3 Mk. 2 ß. d. 28de Maj for Fortering for Kongens Folch, N. haffde att spiise 7 D. 2 Mk. o. s v. 3 Maj blev Eiendommene i Byen vurderede for at bestemme Skatten derefter. "betaldt Johan Puck paa di Dannemends Vegne, som satte Eiendommene her i Byen, for hvis de foreteridt imidlertid vdj hans Hus 4 D. 2 Mk. en Bog Papir kom til Kopi af Husserningen.

3) Den da levende Præst til Vinding og Vind (Ulvborg Herred), Hans Hegelund, siger i nogle Optegnelser, som endnu 1766 vare ved Kaldet:

Tilhold i Ribe Kjær[1], hvorfra de udplyndrede Folk, der tog til Markedet i Ribe, der dengang, som nu, holdtes ved den Tid, og var meget stærkt besøgt[2]). Fra Byen udsendtes alle Vægterne mod disse Snaphaner[3]), ogsaa fik de fat i det mindste paa en af dem, som strax efter eskorteredes til Frederits[4]).

Det var vel mere for at skaffe Byen en sikkrere Beskyttelse mod slige Vagabunder, end i Haab om, at det kunde tjene til noget virksomt Forsvar mod et fiendtligt Overfald, at alt vaabenfort Mandskab i Byen kort efter (først i Juli) væbnedes og øvedes i Vaaben, inddelt i to Korps, det ene bestaaende af Borgerne,

---

den 1ste Juni da skref Kongen af Danmark Feidebrev til Sverrig, men de Giæster, han indbød, vare onde att komme af med igien. Han har fundet denne Krig forud varslet i 1652 i Decbr. En Comet (skriver han) lod sig see ved disse Tider heelt dunckel og med Straaler, som tycker indvicklet. Dend Krig, som paa 5te Aar efterfulde, indvicklede mange Potentater.

1) Ribe Kiær var endnu i det 17de Aarhundrede bevoret med Skov, dog ved denne Tid var det vistnok mest kun Kratskov. Boregnskaberne vise ikke allene, at der aarlig er hugget en stor Mængde Riis der, men efter Raadstu-Bogen er der endog i Begyndelsen af Aarhundret det flere Gange sket Udvisning af stort Træ. Se en saadan Raadstue-Beslutning Bil. 2, som Bevis paa, at Ribe Kiær var endnu den Tid en Skov.

2) Dette var, som nu, især med tør og saltet Fisk, men som da kom herhil i langt større Mængde, kiøbtes her af Kiøbmændene, som forsendte dem vidt omkring, især Flynderne, der vare bekiendte over hele Landet, ja vel endog i Tydskland og Holland under Navn af Ribere Flyndre (Skulle).

3) den 25. Juni betaldt alle 4 Veigtere, for di efter B. och R. Befalning gich till Riber-Kierd efter di Soldatter, som plynderidt Marchinds Folch 3 Mk. Formodentlig have Vægterne været ledsagede og understøttede af Borgere.

4) betalt Espen Vegter med sigh till Terepenge, da han gik med en Fange til Frederichs-Adde. 1 D. noch for hans Vmag 3 Mk.

det andet af det unge Mandskab[1]). Begge bleve mønstrede[2]), men der siges ikke under hvis Anførsel, ej heller om det var for Krigs-Kommissæren, Lehnsmanden[3]), eller Borgemester og Raad.

Den svenske Konge Carl Gustav var, som bekjendt, brudt op fra Polen, drog uden Hindring gjennem Tyskland, og lejrede sig den 18de Juli ved Ottensen ved Altona, hvor han især fra Hamborg provianterede og forfriskede, samt forstærkede sin Armee. Rygtet om denne hans Marsch har tidlig naaet Byen her og sat den og dens Øvrighed i Allarm. Thi allerede den 23de finder jeg, at alle 3 Udridere[4]) ere blevne udsendte for at indhente Efterretninger om Fjenden, og saa usædvanlig rigeligt betalte[5]), at det tyder hen paa en længere Rejse. Senere udsendtes bestandig af og til Spejdere, og Betalingens Aftagen kan vise, hvorledes Rejserne aftoge i Længden, efterhvorledes Fjenderne nærmede sig[6]).

---

1) 4de Juli en Bog Papir, som kom til Mønster-Rolle paa Borgerschabet, och de unge Karle.

2) 21de Juli betaldt tuende tydsche tromslaaer for di var med Borgerschabet paa Mønstering 2 Mk. d. 22 Juli bet. en tysch Tromslaaer, for han var med de unge Karle paa Mønstering 1 Mk.

3) Denne havde vistnok da forladt Byen, i det mindste findes flere Egter giorte ved og kort før den Tid med hans Skriver og andre Husfolk.

4) Ridende Patrolbetjente, som især havde at passe paa, at ingen Heste og Kreature udsmugledes.

5) betalt alle 4 Udridere, for di schulle ride paa Kundschab for Byen 22 D. 2 Mk.

6) 5te August betalt Knud Bundtmager for han reiste paa Kunschab 3 Rd. 1 Mk. 8 ß. d. 10de den samme i samme Anledning 3 Rd. den 14de betalt N. N. 1 D. 2 Mk. d. 15de Knud B. 1 D. osv.

I Juli[1]) og især i August[2]) omtales atter danske Tropper her i Byen. Disse, i det mindste de sidste, ere hidkomne til Skibs fra Holsten, thi Rigets Marsk Anders Bilde flygtede efter Nederlagene ved Elmshorn og Itzehoe til Glückstad, lod der Levningerne af den saagodt som opløste Armee indskibe og føre her til Ribe, hvor de udskibedes, og trak sig først til Kolding og siden til Frederits[3]). Byen blev altsaa, saavelsom Slottet, ligesom de forrige Gange, overladt til sin egen Skæbne. — En Del af Indbyggerne forlode nu Byen, andre bortsendte deres Kostbarheder. Adelen i Omegnen flygtede fra deres Gaarde. Lænsmanden Otto Krag havde alt før forladt Byen, og begav sig senere til Fyen, hvor han blev fangen af Svenskeu, ved denne Øs Indtagelse i Januar det følgende Aar.

Den svenske Konge fandt ingen Modstand i Slesvig, eller Jylland. Levningerne af den danske Hær havde indesluttet sig i det nyligt anlagde Frederiks-Odde, og for denne Fæstning slog nu Carl Gustav sin Lejr, og derfra udsendte han sine Befalinger angaaende Bestyrelsen af det erobrede Land.

Forskjellige Rytter Afdelinger vare nemlig trængte frem til de forskjellige Egne af Landet, som uden

1) 24 Juli for et Bog Papir och komb till Rotternes och Soldaternes Regenschab, ligel. til nye Indquarterings Rolle.

2) d. 17de August betalt N. og N. og N. for Indquartering de hafde aff Kong. Maiestets Folch.

3) Baden 372. Andreas Bilde hatte alle Truppen aus dem morastigen Lande zu Wasser nach Ripen, und von dennen nach Jutland übergeführet, wo er erstlich zu Koldingen und bald darauf zu Friderichs-Udde Posto gefaßt. (Puffendorff Carl Gustav. Deutsche Uebersetzung P. 370) Holberg siger, at de førtes omkring Jolland tilsøes lige til Frederits. Nogle ere maaske komne den ene, andre den anden Vei.

Modstand underkastede sig dem. Alt i August var Ribe blevet besat. Et Korps Kavalleri under Anførsel af Oberst Lübecker kom til Byen 21de eller Natten mellem 20de og 21[1]), men en Del af dem synes tilligemed Obersten selv at være draget videre. En Afdeling Rytteri blev her imidlertid tilbage[2]) De følgende Dage var her Gjennemmarsch af Ryttere-Afdelinger, hvoriblandt ogsaa af Liv-Garden[3]). Den 2den Septbr. kom Oberst-Løitnant Georg Lübecker[4]), som nu overtog Overbefalingen over Byen og Omegn, og førte den hele Krigen igjennem, dog uden bestandig at opholde sig her, da han f. Ex. deltog i Marschen over Isen og Fyens Erobring[5]). Med ham kom Jacob Gutheim, Krigskommissær, som derigere de Udskrivningerne saavel af Penge, som af Vare. Han var her i Byen uafbrudt[6]) indtil længe efter Krigen.

De Svenske søgte, ligesom de Kejserlige i 1627[7]),

---

1) Anno 1657 den 21 Augusti om Morgenen tidlig, da kom Hr. Oberste Lobecker i min Huß. Det her anførte Regnskab, hvorom mere siden, nævner udtrykkelig baade en Oberst og en Oberst-Løitnant Lobecker. Obersten omtales af Puffendorf med Fornavnet Fabian, ved Belt-Overgangen til Fyen, og den derpaa følgende Træfning d. 30te Jan. 1658, videre ved et Tog, han over Isen gjorde til Sprogø.

2) Noch bleff hos mig Cornet Hans Jacob af Drachenstern til d. 2den Sept.

3) d. 23de Aug. kom den Ritmester aff Liffguarden her met 6 Heste oc 3 Personer.

4) saaledes har han egenhændig underskrevet sig, som længere hen skal anføres.

5) Ved denne Leilighed anførte han, efter Puffendorf, Dronningens Liv-Regiment. Ved Stormen paa København førte han det anhaltske Kavalleri-Regiment.

6) korte Reiser paa nogle faa Dage fraregnede.

7) se Progr. for 1834, Pag. 31.

at formaa Indbyggerne baade i Stæderne og paa Landet til at blive ved Hus og Hjem, og fortsætte deres sædvanlige Haandtering. Korfitz Ulfeld, der fulgte den svenske Konge, tilskrev Landsdommerne og Landkommissærerne i Jylland, navnlig Peder Lange til Kjærgaard[1]), at Kong Gustav vilde tage Landet i sin Varetægt, naar de vilde underkaste sig ham og falde fra Kong Frederik. Puffendorf fortæller, at de Svenske, da General Bodtcher havde erobret Skanserne ved Sundby og Hals, havde nedsablet omtrent 800 af Bønderne[2]), som fangedes der, men jaget Resten hjem med den Erindring, at de for Fremtiden skulde holde sig til Ploven, istedetfor til Vaaben, og se til, hvorledes de kunde udrede deres Skatter og Paalæg. Her øjne vi samme Bestræbelse. Den svenske Krigs-Kammer Præsident Lauritz Flemming, tilstillede først i September Peder Kraglund, Biskop i Ribe-Stift, en Ordre, at alle Provster og Præster skulde uden Forhaling indsende rigtig Designation over alle hele og halve Gaarde, samt Boel i deres Pastorat, med Forklaring over, hvilke af dem tilhørte Adelen, og hvilke Kongen, samt at alle Bønder, saavelsom Borgere, skulle tilholdes at blive ved deres Huse og Gaarde, i vis Forhaabning, at dem ingen Overlast og Gevalt skal vederfares[3]). Biskoppen erhvervede ogsaa et Salvaguarde-Brev, for alle Provster og Præster i Stif-

1) Brevet, som findes hos Holberg, fører til Overskrift: Peder Lange, Landsdommer i Jylland, saa og samtlige Landsdommere og Landcommissarier hilser ieg med Gud.

2) damit ihnen die Luft, die Waffen zu führen, vergeben mögte. Dodt Overs. Pag. 371.

3) Af et Brev fra Biskop Kraglund til Provsterne af 5te Sept. 1657 meddeelt i Udtog af Grønlund i hans skrevne Tillæg til Terpager.

tet, egenhændig underskrevet af Kongen den 2den Septbr. 1657 i Lejren for Fredderiks-Odde[1]). Der tales ikke om, at der er givet nogen Betaling eller andet Vederlag for det, ikke heller, om Præsterne have noget at erlægge for Kopierne af dette Brev, som paa Forlangende meddeltes dem. Andre, der have erhvervet særegne Salvaguarde-Breve hos Vrangel[2]), have vist ikke faaet dem for Intet[3]). De Geistlige her i Byen synes ogsaa, ligesom i de forrige Krige, at have været fri for Indqvartering[4]), og ejheller kan jeg se, at de have bidraget til Brandskatten[5]).

Denne Fjendens Bestræbelse efter nogenlunde at holde Tingene i deres sædvanlige Gang, sporer jeg ogsaa i, at Bytinget og Raadstu-Retten ikke strax afbrødes i deres Virksomhed, hvilket var Tilfælde ved forrige Indfald, men de holdtes nogenlunde regelmæs-

1) af Salva-Guarda-Brevet findes en af Biskoppen stadfæstet Afskrift under Bilag 3.

2) Kongen af Sverrig havde i Sept. overgivet Kommandoen over Armeen i Jylland til Vrangel, og selv begivet sig til Tyskland, hvor han opholdt sig dels i Wismar, dels i Kiel.

3) af et saadant, meddelt Ludvig Pouch, Stiftsfosikus i Ribe, findes en noget forvandsket Kopi under Bil. 4. Man skulde tro, at D. Pouch, som Kanonikus og Medlem af Kapitlet, var indbefattet under den ovenfor omtalte de Geistlige i Stiftet meddelte Salvaguarde. Det maa dog ikke have været saa, eller ogsaa eller ogsaa han har fundet dette almindelige Beskyttelses-Brev mindre virksomt, siden han har udvirket sig et særligt.

4) I Domprotokollen 1661 siges f. E. "eftersom Byen samtid (i Krigen) saa baarelig waar tilsat och anstrengt, at ingen aff Verdslig Stand for Indquartering och andre Tynger kunde forschaanes.

5) Vi have vel ovenfor set, at Summer ere betalte af Geistlige til Brandskat 1644, men ogsaa at det kun var en Forstrækning eller et Laan, som godtgiordes efter Krigen. Men de have vel heller ikke været i Stand til at bidrage meget, da de vistnok hverken have faaet deres Tiender eller andre Indtægter i den trange Tid.

sigt, skjøndt kun faa Sager foretoges, indtil 17de Oktober. Men man har snart indset, at Retten ikke kan plejes, som den bør, i slige Gjesters Nærværelse, og at den i slige Tider ene stikker i Spydstagen: thi fra ovennævnte Dag er, paa en eneste Undtagelse nær, Tinget ophørt at holdes, og det begyndte først igjen d. 20de April 1658, hvorved der udtrykkelig er bemærket i Tingbogen, at det var det første Ting efter Svenskens Indfald. I Raadstu-Domprotokollen ere kun nogle faa Sager behandlede i den Tid.

Det var naturligvis for sin egen Fordels Skyld, at Svenskeu søgte at holde enhver ved sin vante Syssel, nemlig for at bidrage til at sætte Landet nogenlunde i Stand til at udrede de betydelige Omkostninger, som Armeens Underholdning krævede, og betale de store Skatter og Afgifter, der paalagdes det. Hvor betydelige disse vare her for Byen, kan jeg, i det mindste tildels, oplyse.

Strax efter Oberst. Løjt. Lübeckers og Krigskommissærens Ankomst blev Byen paalagt en Brandskat af 3000 Rdl., af hvilke Halvdelen skulde erlægges strax. Men da en meget større Sum behøvedes, for at tilfredsstille Fjendernes mange andre Fordringer og Udskrivninger, besluttede Magistraten og de 24 udvalgte Borgere, at der skulde opkræves 10 Rdl. af hver Mark Skat[1]), hvilket vilde udgjøre 2160 Rd.,

---

1) 1657 d. 7 Sept. Af Borgmester, Raad och di 24 Dannemend bleff sambtocht och paalagt, at 1 Mk. schatt schall giffue 10 Rd. til den første Termin, som er 1500, af de 3000 Rd., som schall udgiffues til Brandschat ber aff Byen, saavel som till andre Udgifters Bekostning, som er giort och udgiffuen till Suenschen, huilken Schatt straxen schall udlegges och betales med Rdlr. in specie, Kroner eller Mark, och

da Byen i 1657 skattede af 216 Mark[1]). Af den 2den Termin erlagdes den 24de September 1000 Rd. Midt i Oktober betaltes de resterende 500 Rd. tilligemed 1000 Rd., som paa ny var blevet Byen paalagt[2]). I November 1657 og Januar 1658 betaltes 1500 Rd.[3]) hver Maaned. Disse sidste paalagdes af Kongen af Sverrigs Stadmester, som havde sit stadige Ophold paa Koldinghus, hvor ogsaa den kongelige Marskal synes at have været; af og til besøgte han ogsaa Ribe for Udskrivningernes Skyld. I Februar og Marts Maaneder betaltes Skatten med 1000 Rd. for hver[4]), saa at Brandskatten i det Hele beløb sig til 9000 Rd. altsaa ligesom i 1644. Til dens Betaling maatte hver Mk. Skat udrede 60 Rd. eller 90 Daler. De højst Beskattede, som svarede af 5 Mk., maatte altsaa erlægge 300 Rd., de der var lavest ansatte, til 2 ß., 7 Rd. 3 Mk. — Told- og Konsumsions-Intraderne oppebare naturligviis de

---

ingen anden Mynt eller Vare. 1 Mk. er 15 Sldl., 2 ß er 7 enhalv Mk. [Skattebogen].

1) Da hele Skatten aldrig indkom, især naar den, som her, skulde indbrives paa en Studs, saa paalignedes stedse en større Summa, end der fordredes.

2) En Mark svarede hertil 10 Daler; 2 ß. 1 D. 1 Mk.

3) 17de Octobris bleff samtycht och paalagt, at 1 Mk. Skat skulde give 10 Rdl. til de 1000 Rdl. som Byen nu igien var paalagt af den suenske Krigs-Comminisarius og Kongl. May. Stadmester, at Riber By schall vdgiffue den 1ste November, och til de 500 Rdl., som resterer af di forrige 3000, som och til samme Tid schall erlægges (Skattebog).

4) 21 Now. samtycht och wedtagen, att en Mk. Schatt schall giffue 10 Rdl. til di 1500 Rdl. som schall vdgiffues til Kongl. May. Stadmester, han igien haffuer paalagt och til den 30 Now. førstkom. ufeilbar schall erlægges. Ligel. 11 Jan. samtycht o. s. v. 1 Mk. 10 Rd. til di 1500 Rdl. o. s. o. inden 31 Januar ufeilbar at erlægges.

5) 1 Mk. Skat svarede dertil 10 Sl. D. hver Maaned.

Svenske saalænge Krigen varede, og deres voldsomme Mishandlinger nødte Toldbetjenterne til formeligt at flygte[1]).

Den 19de Februar havde Carl Gustav i Thorslunde-Magle Præstegaard underskrevet de Freds-Betingelser, som begge Rigers Befuldmægtigede vare blevne enige om Dagen i Forvejen i Lejren ved Høje-Taastrup. Men, som bekjendt, forbleve Fjenderne endnu længe her i Landet. Først ind i April Maaned gjorde de Mine til at forlade Byen. Dog maatte denne kjøbe sig fri for dem med en ny Afgift paa 800 Rd., som den svenske Konges Staldmester paalagde Byen "til den kongelige Staldstabs Forflegning og for Indquartering fri at være." Denne Skat skulde erlægges inden Aprils Slutning[2]). Men da det var vanskeligt eller umuligt, at faa den tilstrækkelige Sum inddreven, udpræssede Magistraten omtrent Trediedelen af en Borger Morten Lassen, der var flygtet for Svenskerne ved Krigens Begyndelse, og nu var vendt tilbage, formodentlig i det Haab, at al Fare for Liv og Formue var ophørt med Krigen. Raadet formerede ham nemlig en Regning paa den Del af Brandskat, Proviantskat, osv. som han havde maattet erlægge, hvis han havde været hjemme; videre en Sum, som Godtgjørelse for hans Andel i Byrden af Ind-

1) men at han i forgangne Suenſche Feide ſig formedelſt adſchillige ſtore oc ſtrenge Beſueringer anlangende Toldens oc Acciſens Leilighed, dulcket Fienden at aabenbare hannem vraadſamt ſiuntis oc derfor Byen i nogen Tid maattet quitere, oc ſig paa andre Steder opholde. Haffuer han dog efter første Freds Slutning ſig igien indfunden (af et Skudsmaal meddelt en Toldbetient af Øvrigheden; Domprot. 1661.).

2) hertil svarede hver Mark Skat 8 Daler.

kvartering, Vagthold, osv., som han ved sin Flugt havde unddraget sig, og som altsaa var faldet paa hans Medborgere. Alt tilsammen til et Beløb af 253 Rd. I Forbindelse med de 24 Mænd afsagde Raadet en Kjendelse, at han skulde betale dem strax til Staldmesteren, da de ikke vidste nogen anden Udvej til Erlæggelsen af den paalagte Afgift[1]).

Da en stor Del af Borgerne umulig kunde udrede deres Andel af Skatterne inden den korte Frist, som gaves dem, saa har de mere Formuende vel ogsaa denne Gang gjort Forskud, saalænge de vare i Stand dertil. Endnu efter de svenske Troppers Afmarsch var ikke aflagt ordentligt og fuldstændigt Regnskab af dem, der havde oppebaaret de forskjellige Skatter til Fjenden: Brandskatten, Proviantskatten[2]), til Artilleri-Heste; og ej heller indleveret nøjagtige Restans-Lister.

1) Anno 1658 d. 27 Marts Paa Riber Raadhus neruerende Peder Ollesen, Carsten Tønnesen, Borgem. Jep Wilslef, Peder Gregersen, Bagge Baggesen och Jørgen Hansen Raadmend, saa och de 24 Dannemend, daa bleff samtycht, att Mortten Lassen straren schulle Vdgiffue sin Branschatt, som han resteredt med til di 9000 Rd., som er 180 Rd., hans Proviantschatter bedrager sig 7 Rd. 5 Mk. 10 ß. Iligemaade er samtycht, at han schall vdgiffue for hans Indquartering och Wacht, imedlertid hand haffde werret bortte, er hannem beuilget for 50 Rd. beløber sig tilsammen 237 Rd. 5 Mk. 10 ß. Senere er tilføiet: Herforuden Forphlegningspenge in Aprili efter schatt Zeddelen d. 21 Apr. er lagt efter 1 Mk. 8 Sld., er efter 3 Mk. 24 Sld. Er saa tilsammen in alles, som Morten Lassen er schyldig til i Dag, som er den 22 April 253 Rd. 5 Mk. 10 ß. Som af samtlig Borgemester och Raad och di 24 Mend er offuerdragen till Hr. Staldmesters Fuldmechtige udi denne Aprilli Maanedz Contribution, effrersom han tilforne ey goedwillig haffuer ville Claret, och wi nu ey udi denne Hast andere Middel wiste, till denne store Summa forphlegningspenge, wi nu strax schall vdgiffue. [Raadstu-Dombog 1658].

2) denne er enten erlagt in natura, eller derfor en bestemt Sum i Penge. Den har beløbet sig til 400 Rd. indtil Marts Maaned. Et

Dette beviser de gjentagne Paamindelser, som Raadet fandt nødvendigt at give Vedkommende herom[1]), ligesom det ogsaa ved samme Lejlighed driver paa Aflæggelsen af Proviant-Regnskaberne[2]).

Hvad og hvormeget, der er leveret in natura under denne Svenskens første Besættelse af Byen, kan jeg ikke give nogen nøjagtig Oplysning om. At saadanne Leveringer ere skete, kan man imidlertid see af det Foregaaende, blandt andet[3]) ogsaa af Regnskaberne for de følgende Aar, hvor af og til anføres Summer, der ere betalte for Varer, leverede Svenskeu i Krigens Tid, eller for Penge, der strax forstrakte af en og anden til Varers Betaling. Saaledes erstattedes Byskriveren 82 D. 3 Mk. som han havde udlagt til Proviant til Oberst Lybeckers Folk, maaskee ved deres Afmarsch. Den samme havde udlagt 30 Daler

---

Hns, som skattede af 3 Mk., betalte nemlig til den Tid omtrent 8 Rd., hvilket er 2Rd.4Mk.Skat og noget over 400 af alle Boens 216.

1) 17 Juli paa Riber Raadhuus blef alle Schattmestre, som hafde opbebaaret Brandschat-Penge i den Suendsche Feide, och ellers alle andre, som i denne Tid haffue opbaaret Penge eller Proviantschatter paa Boens Wegne paalagt, at de nu strax med det allerfordérligste clarerer och Rigtig giører paa ald deris Indtegter och Oppebørseler sampt Rigtig Udgifter, saaoc hvis endnu Rester af alle forschne Schatter, det vnder deris Hender rigtig fra dem at giffue beschreffuen, saa det kan være huer Mand det vedkommer til efter Retning. Og atter den 19de Aug. er schatmestrene anden Gang befalet och paalagt att giøre deris Regenschab och ufeilbar at begynde dermed paa Mandag, och saa adt bliffue berbos indtil de faa det Rigtig och Clart, saavelsom ogsaa om Husenes tarering och Artilleri-Hesters Regenschaber, saavel som ochsaa at forklare Proviant Regenschaber. (Raadstubog 1659).

2) Disse vare over den af Borgerne in natura leverede Proviant, og dennes Udlevering til Fienderne.

3) Betalt for 2 Bøgger Papir, som komb til Proviandt Zedeler (Regnskab for 1658).

til Krigs-Kommissæren til Specerier[1]). En Mand betaltes for 12 Tdr. Havre, han havde leveret til Staldmesteren i Kolding. Herhen hører maaske ogsaa 80 D., der i Juli 1658 er betalt en Skipper som Rest af den Fragt, der tilkom ham for en Rejse, han gjorde til Stade med Artilleri[2]). Dog troer jeg snarere, at denne Rejse er gjort før Svenskens Indfald, med danske Folk og Kanoner, da Anders Bilde gjorde sit ulykkelige Indfald i det Bremiske.

I April 1658 forlod altsaa den største Del, om ikke alle Tropperne Byen. — Krigskommissær Gutheim blev her endnu en lang Tid med sine Opvartere. Ogsaa har her været nogle Offiserer i Byen eller Omegn[3]), med hvem der da vel har været noget Mandskab. Ogsaa kom i Maj General Bødtcher[4]) hertil med en Del høje Offiserer og blev her d. 8. og 9. Maj. Holberg siger, at blandt alle de Generalspersoner, som skulde modtage de 3000 Ryttere, Danmark leverede Sverrig efter Roskilde Freden, var der

1) Efter B. og R. Befalling leuerridt til Anders Hannsen Boschriffuer, som han vdlagde til Commissaris Gudtheimb, 30 D. for det Spædseri, som schulle haffue wærridt leuerridt

2) Efter B. och R. Befaling betaldt til schipper G. N. som førde Lambert Baggesens Schib Restandz af den Fracht for den Reyse, hand gjorde medt forne Schib till Stade medt Stöckerne, 80 D.

3) Dette viser en Regning over hans Fortæring i den Tid, hvoraf man ser, at han ievnlig især i Mai og Juni har indbudet Offiserer til sit Bord.

4) d. 8 May til Middagsmoltid General Maior Bocher och andre Oberster och Oberst-Leutn. nemlig 13 Personer for hver 10 lß, Oll efter Maaltid, Tobak og Andet 4 Mk. lybsk. 8 Tienere a 5 lß. til Aften 5 Personer ved deres Bord a 10 lß. och 9 Tienere 5 lß. d. 9de May ligel. Generalen og Oberster 15 Personer, men den 10 nævnes allene Oberster og Oberst Leut. — General Bötcher faldt i Slaget ved Nyborg 1659.

ingen, der gjorde flere Vanskeligheder og Udsættelser baade paa Folk og Heste, end General Bødtcher. Det var omtrent ved denne Tid, at Leveringen skete af de sidste 1000, og da denne fandt Sted i Jylland, er det muligt i den Anledning, han var her. Endvidere omtales flere Officerer, der i disse Maaneder opholdt sig her en eller to Dage, deriblandt en General-Løjtnant, men ingen af dem angives ved Navn. I de sidste Dage af Juli var Oberst-Løjtnant Lybecker her igjen, og forlod Byen alt den 30te, og endelig rejste ogsaa Krigskommissæren den 31te.

Hvor talrigt det Korps har været, der besatte Byen kan jeg ikke angive. Antallet har vel været forskjelligt, eftersom Krigens Gang var. Strax efter Besættelsen sammentrængtes en stor Del af den svenske Hær i Lejren ved Bredstrup for Frederits, eller fulgte Bødtcher paa hans Tog til Vensysel. Efter Indtagelsen af Frederits (26de Okt.) fordeltes Troppperne omkring i Jylland i Vinterkvarterer, indtil ind i Desember, da de efterhaanden bleve trukne hen til lille Belt, hvorfra de i Januar droge til Fyen og videre. De have vel altsaa været talrigst her fra sidst i Oktober 1657 til henimod Nytaar 1658. Da den svenske Hær ikke var stor og fordelt over en ikke liden Strækning, kan Besætningen her vel ikke have været talrig, vistnok langt fra ikke saa stor som i 1627—29. Raadet har anslaaet Omkostningerne ved Indkvarteringen af et af de anseligere Huse til 50 Rd.[1]) fra Besættelsen indtil Marts, altsaa omtrent 25 Uger. Til 2 Rdl. ugentligen ansloges nok omtrent Omkost-

1) det var nemlig sat i 3 Mk. Skat. Se herom Side 27, Anm. 1.

ningerne ved at huse, kjøste osv. en Rytter med Hest eller en Underoffiser[1]), hvilket just ikke var nogen stærk Indkvartering for et af de større Huse[2]). Alle, saavel Offiserer som Mandskab, fordeltes nemlig, ligesom i de forrige Felttog, hos Borgerne, der ogsaa maatte forskaffe dem Kosten.

En Undtagelse skete imidlertid med Oberst-Løjtnanten og Krigskommissæren, med deres Folk og Heste. Disse bleve nemlig efter Borgemester og Raads Begjæring modtagen af en Borger, Lambert Baggesen, der beboede, som det synes, detsaakaldte Porsborg[3]), den gang ligesom nu, en af de største og smukkeste Bygninger i Byen, og dertil ved sin Beliggenhed ved Torvet vel skikket til Hovedkvarter. Disse Offiserers Beværtning skulde være paa hele Byens Regning; og for alle Udgifter, han havde med dem, lovede Raadet ham Erstatning. Han maatte ogsaa modtage de Offiserer, samt deres Tjenere og Heste, der hyppigen kom her ind fra Omegnen, enten indbudne af hine Over-Befalingsmænd, eller fordi de havde Forretninger med dem eller vel og blot for Tidsfordriv. Fremdeles indlagdes og beværtedes samme Sted høje Offiserer, som kom hertil paa Gjennemrejse og opholdt sig kun en eller nogle Dage. — Lambert Baggesen var Købmand[4]); ogsaa har han ventelig drevet Gæstgiveri, og det efter en

1) Krigen 1644—45 ansattes Indqvarterings Omkostningerne for 1 Soldat til 1 Rdl. og for en Rytter med Hest til 7 enb. Mk. ogsaa til 2 Rd. (se Program 1830 Bilag 2).

2) Dog sones det af Udtrykkene i den Raadsbeslutning, som her sigtes til, (Side 27, Anm. 1) at Raadet har anslaaet Godtgjørelsen til en lavere Sum, end det egentlig kunde tilkomme ham at erlægge.

3) Bebos nu af Justitsraad og Amtsforvalter Nielsen.

4) Vi saa foran, at han var Skibs-Ejer. 29 S. 2 Anm.

større Maalestok, siden hans Hus var indrettet baade hvad Værelser og Staldrum angaar, til at modtage saadanne og saa talrige Gæster, og han var forsynet med Dækketøj, Porselin, Glas, Sølvtøj og hvad der iøvrigt hører til Servering, for at kunne nogenlunde tilfredsstille deres Fordringer, om vi end antage at disse vare lavere stemte den Tid, end nu. Især maa det have faldet ham vanskeligt at holde ud i Længden hermed, da han klager over, at Utalligt af slige Sager blev ham frastjaalet.

Da Raadet havde paa Byens Vegne tilsagt ham Erstatning af hans Udgifter med disse ubudne Gjester, saa har han ført et udførligt Regnskab over hvor mange, han daglig har beværtet hele Ugen igjennem, og hvormeget de have kostet ham. Af dette vil jeg meddele mine Læsere Begyndelsen med Mandens egne Ord, og dernæst en Oversigt over og enkelte Uddrag af det Hele, forsaavidt det angaar det her omhandlede Tidsrum.

"Anno 1657 den 21 Augusti om Morgenen tillig kom Her Oberste Lybecker udj min Huß effter Velvise Borgemestere och Raadts Begiering, og loffuet mig min Betalling vden Schade i alle Maader, och samme Tid haffde han medt sig Ritmestere, Leutnanter och 9 andre Officerer och 7 Knegte."

"Først om Morgenen 2 Kander Rinsch Brendevin och Kringler for 15 Mk. 8 ß lybsch. For Mad och Øll til 9 Personer a 10 lß., for Mad og Øl til 7 deres Tjenere a 5 lß. Noch 6 Kander Viin a 12 lß. For Haffre och Hø til 11 Hester 5½ Mk. lybsch. Noch efter B. og R. Begiering blef Cornet Hans Jacob af Drachenstern hos mig met 3 Tjenere o.

6 Hester hos mig indtil den 2 September er 11 Dage. For Mad oc Øl til dennem self om Dagen 1 Rd., for Mad oc Øl til deres 3 Tjenere a 5 lß. for huer Maaltid i 11 Dage. Hø oc Haffre til 6 Heste udi 11 Dage, huer Hest om Dagen 8 lß. Win och Sucher offuer Maaltid och imellem Maaltid met Gester och Andre, som her wor, er vtallig och setter det for 20 Rdl."

"Den 23 Aug. kom den Ritmester aff Liffguarden met 6 Heste och 3 Personer och bekom her effter B. oc R. Befalling: dennem selff 3 Maalter Mad a 10 ß., for Mad oc Øll til 3 deres Tjenere a 5 lß. Hafer oc Hø til 6 Hester for 2 Mk. lybsch. Øll och Win efter Maaltid for 1 Rd. 8 lß."

"Den 2 Sept. kom Hr. Krigs Commissarie och Hr. Oberste Leutenandt Lybecher her til Byen, och effter B. och R. Begiering paa Raadhußet mig anmodet, at jeg dennem for Penge vdj min Huß vilde losere, och loffuet mig rigtig Betalling. Och samme Tid kom med dennem 2 andre Officerer. Den første Aften spisede jeg ved Commiss. oc Oberst L. Borde 6 Personer a 10 lß., 2 Kander Win samme Aften a 12 lß, 6 deres Tjenere, 11 Heste (Betaling som sædvanlig). 3die Septbr. ved deris Egen Bordt 6 Personer till Middag a 10 lß., 1½ Kande Win offuer Borde a 12 lß.; 8 Aff deris Tienere till Middags Maaltid a 5 lß. Till Aften 5 Personer ved deris eget Bord a 10 lß. 3 Kander Win a 12ß. 7 deris Tienere a 5 lß. Hø och Haffre samt Strøelse til 13 Heste, huer 8 lß. i Døffuen (Døgnet.)"

Saaledes fortsættes Regnskabet hele Krigen

igjennem. Kun at Antallet paa Personer (Officerer og andre Honoratiores), og Tjenere bestandigt afvexle. De første mellem 4 og 10, Tjenere mellem 6—12 og Hestene 8—13. Stedse anføres kun Middags og Aftens Mad, samt Forage til Hestene, bestandig til samme Betaling. Kaffe, The, Frokost osv, nævnes aldrig. Over Forbruget af Brændevin, Bittervin, Øl, Tobak, og Piber erklærer han ikke at have kunnet holde Regning, men overlader Betalingen herfor til Maadets "Discretion" hvortil han ogsaa henstiller sin Erstatning for Ild og Lys, for bortstjaalet og ødelagt Hus, geraad. o. s. v.

Det i Regnskabet anførte Forbrug af Vin er langtfra ikke saa stort, som man skulde have ventet det af militære Nordboere (Tyskere og Svensker) i hin drikkelystne Tid. Det Almindelige er næppe ½ Kande om Middagen, og noget over ½ Kande om Aftenen. Imellem er dette Maal blevet overskredet[1]), naar der har været Fremmede. Thi Husets 2 faste Gæster, især Krigs-Kommissæren, som var her længst og stadigst, synes at have været meget maadeholdne.

Den 13de Sept. kom Ob. Løjt. Gemalinde hertil og tog naturligvis ogsaa ind i hendes Mands Kvarter, med Tjenerskab og Eskorte[2]). Den almindelige Skik i de Tider, at baade Officerer og Soldater førte Koner og Børn med sig i Fjendens Land, har meget

---

1) For at anføre det første Exempel, som falder mig i Øinene: d. 6te Septbr. til Aften 4 Personer ved deres Bord, 5 Kander Vin over og efter Maaltid, og Dagen efter 4 Personer 4 Kander.

2) d. 13de om Aftenen kom Hr. Oberst. Leidtenandts Frue med 2 Officierer, hendes Pige Kudsch och Dreng, met Heste og Karm.

bidraget til at forøge det Byrdefulde og Bekostelige ved Indkvarteringen. Ved Fruens Ankomst er Tjenerskabet betydeligen tiltaget, daglig 9 a 10; ogsaa anføres flere Heste, daglig 14 a 16. Derimod synes Forbruget af Vin at være aftaget, selv naar der vare flere Fremmede[1]). Herfra gjordes dog Undtagelse, naar høje Offiserer kom tilrejsende. Saaledes blev d. 29de September, da Oberst Galle kom hertil med 4 Offiserer[2]) om Middagen af 10 Personer drukket 3 Kander Spansk Vin til 40 lß. Kanden og 2 Kander fransk Vin, og om Aftenen af 9 Personer $2\frac{1}{2}$ Kander spansk og 5 Kander fransk Vin. Dagen efter nød det samme Antal Personer til Middag $2\frac{1}{2}$ Kander spansk og $3\frac{1}{2}$ fransk Vin, samt om Aftenen $3\frac{1}{2}$ Kander spansk og 5 Kander fransk Vin. Derefter er Obersten igjen rejst. Han synes at have givet Husets gamle Gjester Smag paa den dyrere spanske Vin, thi før denne Tid er den aldrig nævnt i Regnskabet, men herefter forekommer den ikke sjeldent. En anden Drik, som nogle Gange nævnes, især ved Jule-Tid, er "Lurendranch" til 32 lß. Kanden.

Sidst i November har Ob. L. forladt Byen, ventelig med en Del af Besætningen. Fra den Tid af-

---

1) F. Ex. 6 Personer 1 Kande Vin, 9 Pers. 2 Kander osv. Jevnlige Undtagelser findes ogsaa her. Undertiden. skiendt meget sjeldent, have Herskaberne ikke spist hiemme. f. Ex. 13de October er kun ført til Regning 8 Tiener for Øll og Mad.

2) Oberst Galde med 4 andre Officierer oc di som var her i Huset. 9 Pers. Oberst Johan Galle anførte et Regiment finske Rottere under Kbhvns Beleiring og ved flere Leiligheder. Han nævnes ogsaa blandt de 40 Oberster, som ved Carl Gustavs Begravelse bare hans Ligkiste (Pufendorff).

tager de Fremmedes Antal og med dem Vinforbruget ikke ubetydeligt[1]). Derimod er Antallet paa Tjenere kun lidet, og paa Heste næsten slet ikke formindsket. Fra den Tid har begge Herskaberne, (som forresten førte hver sit Bord) oftere været hjemme fra. Navnlig har Kommiss. foretaget adskillige Smaarejser[2]). Hen i Januar Maaned tiltager igjen Gæsternes Antal, og da er der sædvanlig 6—9. Fruen synes først at være reist herfra den 26 Januar efter Middag[3]).

Har imidlertid den gode Lambert Baggesen glædet sig ved at være blevet fri for hendes Naade, med alle hendes Tjenere og Heste, saa har Glæden kun været af kort Varighed. Thi allerede den 28de kom hun tilbage, med endog forøget Svite og Bagage, og han fik Befaling af den ene Borgemester at tage imod hende igjen[4]).

Disse daglige betydelige Udskrivninger fortsattes

---

1) Dog findes ogsaa her Undtagelser, f. Ex. d. 28de til Aften 6 Personer 6 enhalv Kande Vin.

2) Saa nævnes allene et Bord, f. Ex. 25 Nov. 3 Pers. ved Fruens Bord, d. 26de 4 Pers. ved Fruens Bord. Ellers siges altid ved deres Borde.

3) Det kan sees af, at Benævnelsen "deres Borde" bliver til "Commiss. Bord" og paa den stærke Formindskelse af Antallet paa Tjenere og Heste. Om Middagen d. 26de var 11 Tjenere, om Aftenen kun "Hans (Commiss.) 4 Tjenere," d. 25de anføres 14 Heste og d. 26de kun Hans 4 Heste.

4) Strax efter Moltid kom Oberst L. Frue, och efter Borg. Casten Tønnesens Befaling tog bende ind igien med Folch och Heste. (Hun havde 9 Tienere og 15 Heste.) — Til Middag for Fruen 10 ß.: 1 Penche Vin 3 ß. Dette Udtrok forekommer ofte, og synes at have været bendes sædvanlige Ranson. Efter Prisen var det enb. Pot, og svarer altsaa til Almuens "Pinkrus„ eller "Planke„. Thi Benævnelsen "Pot„ bruges endnu ligesaa lidet blandt Almuen, som i hin Tid. — En Kande er som bekjendt 2 Potter.

flere Maaneder igjennem, og maatte tilsidst udtomme Lamb. Bag. Forraadskamre, og Raadet, som kun betalte ham med Løfter, har ikke sat ham i Stand til at fylde dem igjen. Først er hans Vinkjelder bleven lens eller paa Heldingen, thi fra Februars Begyndelse findes ingen Vin anført i hans Regning, paa nogle faa Gange nær. Kort efter er ogsaa hans Havre og Foder gaaet op, og fra 12 Februar findes Intet anført til Hestene i hans Regnskab. Hvorledes Raadet har gjort Udveje til disse Artikler, og hvem, der har leveret dem, kan jeg ikke finde. Men Svenskerne have vist hverken selv villet ganske undvære Vin, eller ladet deres Heste savne Hø og Havre. Hen i Februar er Fruen rejst, og fra den Tid anføres Kommiss. ikke sjelden ene, især om Aftenen[1]).

Den 5te April kom General Major Bødtcher her igjennem med Følge, ialt 12 Offiserer, og rejste videre samme Dag. Da har Lamb. Baggesen maattet lukke op for sin Vinkjelder. Thi disse 12 drak først ½ Kande Brendevin om Morgenen, dernæst 3 Kander Bittervin før Maaltidet og endelig 24 Kander fransk Vin over og efter Maaltidet[2]). I April, kort før Afmarschen, er Ob. L. Lybecher kommet tilbage hertil. Thi jeg finder, at han tilligemed Krigs-Kommissæren egenhændig har underskrevet L.Bs. Regning og anbefalet Raadet den til Betaling[3]). Den er sluttet d. 10de April og

1) Som oftest havde han dog 2 a 4 til Bords med sig.

2) Desforuden havde han 10 af "Majors„ Tienere til Middag, som efter Maaltidet drak for 2 Rd. Øl, og 4 af Kommissærens.

3) Deres Paategninger lyde ordret saaledes: Aldie weil die Eerenveste wndt wolweise herren Bürgermeister wndt Rath dieser Stadt mihr die boge Frundschaft getan, wndt verwilliget von disem meine Ankonfft zu bezallen, als bitte ich dinstfrundl., sie wollen meinen herren

beløber sig til 1155 Rd. 25 lß. Efter hines Paategninger, paa den næste Side, altsaa saaledes at de ikke have faaet det at se, har Lamb. Bag. tilføjet: Endnu foruden denne Regenschab: Brenduin och Bitteruin, Øll imellem Maaltider, Tobach och Piber, Ildt og Lius; min Forsømmelse i Næring og Biering. — Met Fare for Ulyche for Ildebrand och Andet, foruden det som er bortstollen, som er utalligt, huilchet jeg altsammen setter til veluise Borgermester og Raadts egen Discretion." Manden har virkelig ogsaa havt Grund til at beklage sig, thi ikke at tale om det betydelige Udlæg, han paa Raadets Anmodning eller Befaling havde gjort, foruden hans Andel af Brandskat. osv. saa maatte det Rykind og den Hurlumhej, der paa 8de Maaned havde fundet Sted i hans Hus, kunne ødelægge selv en velhavende Mand.

Efter Troppernes Afmarsch er atter Ting blevet holdt; og Handel og Skibsfart og anden borgerlig Næring kommet noget i Gang igjen. Imidlertid blev dog, som ovenfor fortalt, Krigs-Kom. endnu længe her i Byen. — Lamb. Bag. vedblev at huse og beværte ham, hans Gjester, og de gjennemmrejsende Offiserer[1]) med Tjenerskab, hvilke især i April og

---

Wirt, was mir antrifft, nicht schaden nehmen lasen, wndt in (ihn) Contentiren, abdine solches willig wndt gebrn, derer herren dienstwilligster

Georg Lobesser.

Es wirt ein Ehrbar hochweiser Raht sich günstig belieben Versprechen nach. den Wirt zu Contentiren. Wozu ich mich versehe und allererg. verbl.

derselbe dienstfall.

Jacob Gutheim.

1) Dog viser Regnskabet, at han ikke har leveret andet end Øl og Mad. 2 Maaltider om Dagen, til Herrer og Tienere. Selv for Gen. Bødtcher og hans Følge findes ingen Vin anført.

Maj vare talrige, ofte 12 a 13 Herrer. I Juni bleve de mindre hyppige. Den 19 rejste Kommiss. til Flensborg og kom først igjen d. 30te. I denne Mellemtid var Lamb. Bag. fri for slige kostbare Gæster. Den 31te Juli forlod han endelig ganske Byen. — Ved den nye Udgift var L. B's. Regnskab løbet op til 1388 Rd. 25 lß.

Det var dog kun en saare kort Frist, Byen havde. Som bekjendt brød Carl Gustav kort efter Freden og den 8de August landede han ved Korsøer. Da Freds-bruddet var fuldkomment uventet, saa vare aldeles ingen Anstalter gjorte til Modstand, ja man havde ikke engang havt Tid til Flugt, eller til at skjule sine kostbareste Sager. Prindsen af Sulzbach, hvem Overanførselen over Tropperne paa Halvøen var overdragen, udsendte overalt større og mindre Partier, som atter besatte de danske Stæder og overrumplede de danske Troppe-Afdelinger, der igjen havde samlet sig hist og her i Jylland. Ogsaa hertil Ribe synes i denne korte Tid at være kommen en Kommando danske Soldater. Men disse bleve den 13de August overfaldne af et fjendtligt Parti, af Oberst Lybeckers Tropper, og uden Modstand fangede og indespærrede[1]). Obersten kom samme Dag til Byen.

De Svenske toge, som sædvanligt, alle de offentlige Midler, de kunde faa fat paa. Saaledes blev Tolderen Carsten Oluffens Hus besat af Ryttere, hans

1) At Blod ikke er udgydt ved denne Leilighed, men Alt gaaet fredeligt og endog venskabeligt af, saa at de Svenske endog trakterede de Danske med — Bittervin, viser Lamb. Bagg. Regnskaber. Den 13 Aug. kom her Hans Jacob Oberst Lobeckers Leutenant och andre Officerer och tog Kongens Folch i Arest. — noch drach de Bitterwin met de Dansche, som er i Arest, for 2 Mk. lybsch.

Beholdning ham frataget, og han selv slæbt hen paa Torvet, hvor Soldaterne vare opstillede, og hvor han maatte blive indtil Toldbøgerne vare udleverede og gjennemsete. Efter Fredens Slutning var nemlig Handelen igjen begyndt, og en Del Varer blevne indklarerede. Men for den største Del af dem var Tolden endnu ikke erlagt. Svenskerne lode nu alle de Borgere, som, efter Bøgernes Udvisning, reste rede med Told, hente hen paa Torvet, og tvang dem til at skaffe Udveje til Toldens Betaling[1]).

Oberſten, der som sagt kom den 13de, blev med 6 andre Offiserer indlagt hos Lamb. Bag., af hvis Regnskab[2]) vi se, at han daglig havde 8 a 14 Off. og ligesaa mange Tjenere at huse og føde, fra 13de og indtil den 20de Avg. Fra den Dag var han fri for slige Gæster indtil den 12te September.

Om Byen ogsaa har været fri i samme Tid for fiendlige Tropper, maa jeg lade usagjort. At den ikke har været fri for fiendlig Indflydelse, viser Skattebogen. Af den ser jeg nemlig, at den 26 Avg. blev bestemt, at hver Mark Skat skulde udrede 1 Rd. ugentlig til "de Uge-Penge, som til H. Maj.[3]) hver Uge skal erlægges, saavel som til Korn til H. M. Heste og andre Udgifter, hvilke Ugeskatte bleve krævede med dobbelt og enkelt 9 Gange[4]).

Den 12te September havde B. L. atter talrigt

---

2) Se Tingsvidne herom under Bilag 4.

1) Paa denne Regning har han anført "Piber og Tobach., Øl imellem Maaltid for 2 til 4 enh. Mk. lybsk daglig. Vin derimod kun 2 Gange og det i ringe Kvantum.

2) Naturligvis til Sverrig.

3) I Alt er altsaa af hver Mark betalt 9 Rd. Efter den 27de Avg., da Skatten er lagt, vare de Svenske kun 4 Uger her i Byen. Fra

Selskab, deriblandt "Majoren", som han ikke videre navngiver[1]). Dennes Kone kom Dagen efter med 2 Piger og Barn. Desuden "spisede" han samme Dag 11 Officerer med et Tjenerskab af 18 Personer[2]), men alle disse forlode ham endnu samme Dag[3]).

Den 15 Sept. kom Regiments-Kvartermester Møller, som ventelig skulde drive paa, at Skatter og Rekvisitioner kom ind, og som forblev her til de Svenske ganske rømmede Byen[4]). Den 20de kom en Ritmester fra General Horn med et stort Parti Ryttere, for at tjene Byen "som Salve-Guarde[5])". Den 21de kom en Kaptejn, som afhentede 400 Rd[6]). Disse Officerer indlagdes alle hos L. B. paa Byens Regning, i det mindste indtil de kunde fordeles i passende

deres Ankomst til deres Bortgang i alt 6 Uger. Saa der altsaa er for nogle Uger erlagt dobbelt Skat.

1) d. 12 Sept. blef Maioren beliggendes hos mig, til Middag 10 Pers. a 10 lß. Vin før og offuer Bord 5 Kander, osv.

2) d. 13de Spisede jeg Maiorens Fru a 10 ß., 2 Piger och Barn a 5 lß noch spisede jeg 11 Personer, 2 enhalv Kande Vin, Øll for 8 enhalv Mk. lybsch, hø til Hesterne for 1 Rd., Tobak og Piber 1 Mk. deres Folch oc Tiener 18 Personer a 5 lß.

3) Enten de nu forlode Byen, eller fordeltes i Kvarterer. Her ender L. Bs. nu Regning, hvorpaa er tegnet, at den er leveret paa Raadhus d. 17 Septbr. og at dele hans Tilgodehavende nu er 1451 Rd. 1 Mk. 3 ß.

4) d. 16de 3 fremmede Offic. och hannem selff (Reg. Kvart.) en Kand spansch Vin offuer Maaltid 32 lß. Øll och Tobach den hele Dag 3 Mk. 8. Heste for Haffre Hø och Strøelse a 10 lß. (altsaa 2 lß. mere end i de andre Regninger) osv.

5) d. 20de til Middag Ridtmester och Møller self 5. Vin mellem Maaltid och Øll den hele Dag 1 enh. Rd.

6) Det var formodentlig af dem, som vare indkomne af Ugeskatten. Samdag (20de) kom en Captein, som fich 400 Daler. Till Aften ham og Quartiermester a 10 lß. Brendeuin efter Maaltid osv. d. 23de Middag 3 Pers. 2 enhalv Kande warm Vin før Maaltid a 3 Mk. osv.

Kvarterer. Det samme var Tilfældet med Major Sigler, som kom her med en Trop Ryttere; med ham var to Hof-Junkere, 1 Kornet og 1 Regiments-Kvartermester[1])

Ved denne Tid nærmede nemlig Danmarks Alli-erede sig Jylland; og de Svenske maatte nu tænke paa at trække deres adspredte Korps sammen, enten til Forsvar, eller for at rømme Provindsen. Men de plejede ikke at forlade noget Sted tomhændede, saaledes ej heller vor lille By. De udskrev og bortførte først et stort Parti Varer af forskjellige Slags, dernæst inddreve de endog i de allersidste Dage en Brandskat paa 1000 Rd., som Byen maatte betale, for at undgaa Brand, anden Ødelæggelse og fuldkommen Udplyndring[2]). Den Hurtighed, hvormed denne store Udskrivning dreves igjennem, i en, som man skulde synes, udtømt By, er overraskende. Den 24de kom Major Sigler, samme Dag blev Skatten lagt paa Raadhuset, og Varene ham leverede: og Dagen efter forlod han alt Byen med sit Bytte. Dette tyder paa, at usædvanligt voldsomme Forholdsregler ere anvendte; ogsaa kunde vel den Skræk have virket, som Rygtet om den Skænden og Brænden, under hvilken Fjenden forlod Holsten, maa have udbredt. Ogsaa skal de fuldkomment have ødelagt Slottet under deres Ophold

---

1) 24de kam Major Sigler met en Trop Rytter. bleff indlagt hos mig efter B. och R. Befalling med 2 Hof-Juncker, ofv. Kisber Win for Moltid 1 Rd. Brenduin 3 Mk. olv. Hø och Haffre och Strøelse til 13 Heste til de fick Quarter a 5 lß.

2) 1658 d. 24de Septbr. 1 Mk. Schatt 6 Rd. til di 1000 Rd. rede Penge, som Major Sigler fra Generaliteten bekom, foruden en stor Parthie Waare, for Plyndering, Brand oc Mollers Ruinering fri at være.

og vel især ved deres Bortgang, som Tervager beretter. I de Regnskaber, Rets-Protokoller, o. s. v., som have været mine Kilder ved dette Arbejde, finder jeg Slottet ikke en eneste Gang omtalt, hverken under de Svenske eller de Alliieredes Herredømme. Før Krigen var det endnu beboet af Lænsmanden; efter Krigen var det en ubeboelig Ruin. Dette Resultat vide vi; men hvorledes det bevirkedes, kan jeg ikke oplyse[1]). Hermed forlode de Svenske altsaa Byen den 25de Sept. 1658, da havde i det mindste Lamb. Bag. sidste Gang den Ære at beværte dem[2]).

3.

Byen under de Allierede.

(1658—60).

Det er nokſom bekjendt, at Jylland snarere tabte end vandt ved at skifte Herrer, og at de Allierede vare en nok saa tung Byrde for Landet, som Svenſken havde været. Thi for det første fik det et langt større Antal fordringsfulde Gjester at ernære; de vare nemligt langt talrigere end de Svenske, og have, selv efter de laveste Angivelser, udgjort over 30,000 Mand. Dernæst foretoge de Alliieredes Fyrster og Hærførere, som det hed, til deres Troppers Underhold lige saa fuldt

1) Se iøvrigt herom Prof. Thorups Efterretninger om Riberhus Pag. 27—28.

2) d. 25 Sept. til Middag 4 Pers. a 10 ß. 1 enh. kand spans Vin for Maaltid a 2 Mk. offuer och efter Maaltid 3 enh. Kaud Win a 12 ß. 7 Kander Øl efter Maaltid a 3 ß. For Aftens-Maaltid er Intet anført, saa at de altsaa have forladt Byen om Eftermiddagen.

og ligesaa store Udskrivninger, som de Svenske havde gjort. Ligesom disse solgte de deres Beskyttelse i dyre Domme, meddeelte for Betaling Privilegier, kort opførte sig ganske som i Fjendes Land. Endelig vare efter alle samtidige Efterretninger, og efter Sagnene, der have forplantet sig fra Slægt til Slægt, deres Krigstugt langt slettere end hos de Svenske.

Læseren vil i de følgende, desværre saare ufuldstændige, Anteegnelser om Byens Skæbne i dette Tidsrum, ikke savne Beviser for, at de Allieredes Udskrivninger, saavel i Levnetsmidler, som i Penge, som Anførerne selv have paalagt Byen, ikke have givet de Svenskes noget efter; ogsaa vil han finde noget, om det Byrdefulde ved Indkvarteringerne. Derimod vil han næsten forgæves søge noget om personlige Mishandlinger og Roverier, om Udpræsninger, fortagne af enkelt Offiser eller Soldat hos enkelt Borger. Om Sligt, hvor hyppigt det end er forekommet, har der kun været liden Anledning at tale i de Retsprotokoller og Regnskaber, som have været mine Kilder.

De første Allierede, Byen saa efter Fjendens Bortgang, var, ifølge Regnskaberne, et Parti keiserlige Ryttere, der kom hertil den 4de Oktober, og førte fangne Svenskere med sig[1]). De synes strax Dagen efter at være dragne videre.

Den 10de Okt. kom en Trop brandenborgske Ryttere under Anførsel af en Underoffiser[2]). Dagen

1) 4de Oct. om Morgenen kom her en partie Rotter af di Keiserlige, och efter Bor. och R. Befalling indtog ieg dem, nemlig 33 Personer med Fangerne Øll och Mad a 8 ß.; 31 Heste huer 7 ß. Øll for Maltid och efter 2 Rd.

2) 10de Oct. kom en Corporal med 10 Rottere af de brandenborgsche, og efter B. och R. Bef. logeret hos mig og loffuet mig strax Betalling,

efter kom et større Korps med en Ritmester og andre Officerer. De toge midlertidigen deres Hovedkvarter hos Lamb. Bag., og en Hoved-Vagt indrettedes paa Torvet[1]). De bleve i de følgende Dage, især fra den 15 af, indkvarterede i Byen, ligesom ogsaa de andre smaa og større Afdelinger, som nu dagligen indtraf. Navnligen blev et meget talrigt Parti indkvarteret d. 19de Oktober. Ved denne Lejlighed er udtrykkelig bemærket i Indkvarterings-Rullen, at de Indkvarterede skulle have Kosten hos deres Værter. Som Nogle ere kommne, ere andre dragne videre, saa at den ene Trop bestandig har afløst den anden.

Sidst i Oktober paalagdes Byen den første Kontribution til de Allierede, nemlig 2000 Rdl. Den 28de paalignede Magistraten d. 1ste Termin (1000

Aftensmad 11 Pers. a 4 lß. Øll och Breudeuin 6 enb. Mk.; 11 Heste baffre osv. a 12 lß. (Prisen paa Foder for en Hest i Dognet sattes i 57 først til 8 lß. og siden til 10 lß.) Samme Antal Personer og Heste havde L. B. ogsaa d. 11te og 12te.

1) 11te Oct. den Dag och Nat Ritmester war her i Huset och holtes Wagt paa Torffuer. Øll for 1 Rd. 4 Mk.

2) Endnu haves i Arkivet en "Ind-Quorter.Rulle paa di Brandenborger i Ribe, begondt d. 13 Oct." Man kan af den ikke rigtigt se Antallet af dem alle. Kurfyrsten og de høieste Officerer finder jeg ikke blandt de Indqvarterede. Af Byens Indvaanere findes Følgende ikke anført paa Listen og har altsaa været fri for Indqvartering: Biskoppen og alle Præsterne, Rektoren, Stifts-Medikus. og hans Fader Apothekeren, begge Borgem. og fl. Raadmændene have vel ikke været ganske fri, men ere dog ikke bleone behandlede saa stærkt, som de øvrige Borgere. Nogle ere paalagte at give Penge til en Medborger til Indkv. Underholdning. Ved nogle Indkvarterede er udtrykkelig tilføiet "at spise" (f. Ex. Michel Knudsen 1 Corporall at spiße), men ved andre staaer dette Tillæg ikke. Heraf kunde man maaske slutte, at det ikke altid var Værterne paalagt at levere Kost. Nogle faa Uddrag findes Bilag 6. Ved hver Borger er tilføiet, hvor høit hans Hus er sat i Skat, hvoraf man kan slutte sig til dets Størrelse.

Rd.), til hvilken hver Mark Skat skulde erlægge 8 Rd. Den 3die Nov. lagdes den 2den Termin[1]). Ved samme Tid blev undersøgt og optegnet, hvor meget Korn enhver havde i Behold, formodentlig for derefter at bestemme hans Andel af det, der ydedes in natura[2])

Den 6te kom et nyt talrigt Korps under Anførsel af Oberst-Vagtmester "von Willenstrup". Han synes at have ført Kommandoen her i Byen en Tid lang. Ogsaa ham maatte Lamb. Bag., hvor nødigt han vilde, tage imod og beværte[3]). Ligeledes indlagdes hos ham en talrig Flok Offiserer, "Gen. Skermsche hans Marschal self 13de" hørende formodentlig til en gjennemdragende Trop. Da de kun forblev her en Dag, havde Raadet befalet L. B. at gjøre dem til Gode med Vin, og hvad andet de begjerede, saameget, som dem lystede[4])

---

1) 1638 d. 28de Oct. en Mk. Schatt schal vdgiffue 8 Rd. til de 1000 Rd. som er den første Termin af de 2000, wi aff dans Churfürstl. Naade till Brandenburg befalet och paalagt beraff Byen at schall vdgiffue till den keiserlige, polsche og brandenborgsche Armees Vnderholdning, hvilche Penge strax vden nogen Forsømmelse schall vdlegges och betales. (Skattebog).

2) Mellem Michelsdag och Mortensdag, dend Gang Kornet er opschreffuen i Ribe paa Lufterne. [Tingb. 1661].

3) 6te Nov. kom Oberst Wagtmester von Willenstrup selff femte med Officier och 4 Knegte och da loed Borg. och Raad mig paa Raadhuset opkalde, adt Jegh dennem for Betaling ville Indlosere och loffuet strax mig rigtig Betalling. Fra den Tid satte han Betalingen for sin Beværtning noget høiere end før. Nemlig for et Maaltid til en Herre 12 ß, til en Tiener 6 ß. og for en Hest i Dogner 12 ß.

4) 10 Nov. kom Gen. Skermsche hanns Marschal selff 13: gaff sig an for Borg. och R., strax bleff Bud effter mig schicket paa Raadhuset och bad mig, iegh vilde giøre B. oc R. til Wille och tage dem ind for Betaling, bleff den Dag hoß mig til Aften, forteret Mad for 4 Rd. 14 Kander Øl offuer Maltid, win offuer och effter Maltid saa

Da de Allierede havde tvunget Svenskerne til overalt at rømme Marken, og dels gaa over til Fyen, dels kaste sig ind i Frederits, som var blevet forsærket med ny Fæstnings-Værker, og rigeligt forsynet med Levnetsmidler[1]); fordelte de sig i Landet i Vinterkvarterer, da de saa sildig paa Aaret ikke vovede at foretage noget mod denne Fæstning, og endnu mindre turde tænke paa at gaa over til Øerne. Ribe var bestemt til Hovedkvarter for Kurfyrsten, og da han var den allierede Hærs Over-Feltherre, altsaa ogsaa for hele Hæren. Derhen trak sig altsaa nu efterhaanden en stor Del af Kurfyrstens Omgivelser, og endnu før ham kom endel af hans Hofstat. — Den 18de Dec. indtraf Hærens General-Krigs-Kommissær med et talrigt Følge, som det synes, mest til Hofstaten henhørende. Dem maatte Lamb. Bag. atter sørge for[2]). Kurfyrsten selv kom, efter Terpager hertil d. 23de December, og paa samme Tid ogsaa den berømte Kejserlige Feldtherre, Grev Montecuculi[3]). Men paa hvilke Steder i Byen disse fornemme Herrer have været til Huse, kan jeg ingenlunde bestemt afgjøre. Paa Slottet kan det næppe have været; det havde Fjenderne forladt i en ubeboelig Tilstand. En stor

meget dem løstet, efter B. oc R. Bef. efterdi de bleff ichun 1 Dag; nemlig 10 Kander Spansch win a 40 ßß. 6 Kander Fransch win a 12 ßß, 4 Kander Brendevin a 32 ßß., 14 schiep Haffre osv.

1) Derhen er da formodentlig det store Parti Varer, som de Svenske ved deres Afmarsch, som ovenfor meldt, førte med sig, kommet hen.

2) Noch Efftер Borg. oc Raads Befalling Indtog ieg Gen. Krigs-Commissari, Inden Hoffquart. kom der, och hans Secretaro, Hofmester, Edelknaben, Kudscher och Drenge, bleff boß mig i 5 Dage og fortærede imidlertid for 40 Rdl.

3) Han underskriver sig paa et Sauvegarde Brev Raymundus, comes Montis Cucoli.

Del af Hæren, der var trukket sammen her, er den umilde Aarstid uagtet, blevet lagt i Lejer ved Byen. Har nu ogsaa Hærførerne delt Vilkaar med deres Soldater og kamperet mellem dem? Rimeligt nok af og til. Ogsaa er Forbunds-Traktaten mellem Danmark og Brandenburg udtrykkeligen dateret den kurfyrstelige Lejr ved Ribe d. 21de Januarius[1]). Men næppe kan man dog antage at disse høje Herrer, i den strængeste Vinter Tid, i alle de 5 Uger, i hvilke de vare her, skulde have taget til Takke med det kolde Ophold i en Lejr. Ogsaa taler Terpager aldeles ikke om noget Ophold i Lejren[2]). Videre ere de Sauvegarde Breve, som ere komne mig for Øje, undertegnede i Ribe[3]). I Tingbogen berettes endvidere, at den Tid, Hofstaten laa her i Byen, blev Beboerne fordrevet fra et Hus i Steenbogade, Værelserne i dette brugte til Hestestald, og Huset derved ødelagt[3]).

Ogsaa have en Del Soldater hele Tiden igjennem været indkvarterede her i Byen. Dog, ifølge Indkvarterings-Rullen, ikke saa mange, som der nødvendigvis maatte have været, naar de Fleste ikke hav-

---

1) In castris apud Ripas (Holberg). Men hvor har denne Leir staaet? Har den slet ingen Erindring efterladt, hverken i Sagnet eller paa Marken beromkring? Jeg har set mig lidt om efter den, men ikke vovet rigtig at fæste mig ved noget Punkt, af Frygt for, at det skulde gaa mig med Kurfyrstens Leir, som det gik Oldgrandskeren hos Walter Scot med Agricolas. Muligt har den været ved Vilslev Jedsted; disse Boer skal have været omskandsede i denne Krig; ogsaa er nogle Gange Ægter afgivne dertil med Korporaler og Officerer.

2) Det ene af Kurfyrsten er dateret Ripis Cimbrorum die 28 Decbr. 1658. Det 2det af Montecuculi (tosk) Ripen 10 Janu. 1659. Man maa erindre, at Montec. som Katolik og Keiserlig brugte den ny Stil.

3) Se Tingsvidnet under Bilag 7.

de ligget i Lejren. Først den 24de Januar og de følgende Dage er en meget stærk og almindelig Indkvartering sket her i Byen, hvorfra næsten intet Hus, af de i Rullen nævnte er blevet forskaanet. Muligt har en tiltagende Kulde jaget en Del ind fra Lejren[1]).

Til Lejren leveredes, men ikke blot fra Byen, Levnetsmidler baade til Folk og Heste. Hvortil det endog synes, at de Gejstlige maatte bidrage. Navnlig klager Biskop Kragelund over, at han har maattet levere 10 Tønder Rug. Han havde iøvrigt erhvervet Salvegarde-Breve, saavel hos Kurfyrsten, som hos Montecuculi for sig og hele Stiftets Geistlighed og dets veldædige Stiftelser[2]). Disse løstes mod høj Betaling i det "keiserl: kurfürstl. Candtzeli". Sammesteds maatte ogsaa Raadet indløse Byens "Breffue" og Privilegier for en Sum, hvis Størrelse vel ikke utrykkelig angives, men ikke kan have været ubetydelig, da en Skat er blevet paalagt for at udrede den, samt bestride nogle flere af Krigen flydende Udgifter.

Hovedkvarteret var her i 5 Uger[3]). Det er alt-

1) Blandt de, som da indkvarteredes, nævner oftnævnte Rolle General Sparres Gemal, en Hofjunker, en Kögemester, og flere slige kuldskiære Personer.

2) Disse indskrænkede ikke, som de før anførte svenske, deres Beskyttelse til Biskopen, Provster og Præster, men udstrakte den endog til Rektorer, Hørere, Degne, Kantorer, Klokkere og disses Enker. Brevene findes under Bilag 7 og 8.

3) Kurfyrsten gjorde i den Tid Byen den Ære at være Fadder til en af dens Døtre, se Dødebogen: Januarius 9de. Marin, Jørgen Hansens Datter bleff døbt, Suscep Kurfyrsten, og stoed hans Foder Marschalch Fyrsten von Anholt och stoed hans Capteen. Marin S. Peder Baggesens, Kirsten Bagge Baggesens Lene Lambert Baggesens. Denne Familie har altsaa endnu været i Veilen ligesf. i 1644. De vare beslægtede med Familierne Pouch, Friis. osv.

saa brudt op i de sidste Dage af Januar eller de første af Februar. Strax efter er ogsaa den største Del af Hæren draget videre. Især er den 11te og 12te talrige Korps bortmarscherede. Dog ere i samme Dage andre igjen komne andetsteds fra. Disse Gjennemmarscher varede saa længe de Allierede vare i Landet. Ogsaa omtales Lejren ved Byen langt ud paa Sommeren[1]).

Desuden laa et mindre Korps stadigt her i Byen som Besætning og "Salva-Guardi", for at tjene den til Beskyttelse mod Overlast af de gjennemdragende Korps, eller vel egentlig for at inddrive de paalagte Udskrivninger af Levnetsmidler og rede Penge. Dette Korps anførtes af en Kaptejn Ferdinand[2]), som var Byens Kommandant fra først i Februar og, for det første, indtil den 31 Maj. Han havde sit Hovedkvarter i den Tid hos L. Baggesen, som dog kun forsynede ham med Værelser, Ild, Lys, Øl og nogle Smaating. Til hans og hans Offiserers Underholdning leveredes paa Byens Regning Levnetsmidler in natura, og betaltes ham en vis Summa ugentlig. Dog klager Lamb. Bag. over den Ulejlighed, han har

---

1) Noch tilforn den 2den Juli kom her i mit Hus fra Leireu, en af hans Piger. osv. (L. B. Regnskab.)

2 Saaledes nævnes han bestandig i Skattebøgerne, i Regnskaberne Hovmand Ferdinandi. I Tingbogen for 1659. sones engang ogsaa hans Tilnavn at anføres. Men det er noget utydeligt skrevet: Rolthausen, el. Rolthausen, eller noget Lignende; dels staar det ogsaa saaledes, at det muligen kuude betegne den Del af Porsborg, hvor han boede. "Com. Ferdinand i Rol . . . . . paa Porsborrig.,. Han omtales Leilighedsvis i en Injurie og Slagsmaals Sag, mellem Kapellanen til Domkirken, Johan Pouch, og dennes yngre Broder strax efter Faderens, Apothekerens, Død. Man ser iøvrigt af denne Sag, at bemeldte Ferdinand endnu kom. her i Byen sidst i September.

havt med ham, og især over at han ved sin Bortgang tog den Seng med, han havde ligget i hos ham[1]).

I denne Tid (Febr. til Maj) kontribuerede Byen til det kejserlige Regiment v. Strudtz. Enhver By og ethvert Distrikt i Landet var nemlig paalagt at underholde et vist større eller mindre Korps, som just ikke stedse laa paa Stedet selv bestandig, men hvem Bidragene saa tilsendtes.

Til denne Oberst Grev von Strudtz, og hans Regiment blev Byen paalagt en Kontribusjon af 2500 Rd, af hvilken den første Termin til 1500 Rd. blev paalignet den 8de Febr. Men da der til Bestridelsen af andre Udgifter ogsaa udfordredes betydelige Summer; da nemlig en Sum ugentlig skulde betales Kommandanten; og fremdeles Betaling skulde erlægges for Stadfæstelsen af Byens Privilegier, videre til de mange og besværlige Vognrejser til Viborg og andetsteds: saa bestemtes, at hver Mark Skat skulde udrede 12 Rd., hvilket, hvis det Alt kunde indkræves, vilde udgjøre en Summa af 2500 Rd. Den 7de Marts lagdes den 2den Termin, 1000 Rd., men hvor

1) Han forlod den 31te Mai L. B's. Hus, om tillige Byen siges just ikke udtrykkeligen. Jeg seer nu, at der kan være Tvivl, om L. B's Hus ogsaa virkelig var Porsborg, som ieg har antaget; men til at skrive en Afhandling til Oplosning af denne vigtige Sag, er ieg ligesaalidt oplagt, som mine Læsere formodentlig ere til at læse den; vi ville altsaa lade det uafgiort. Vist er det, at L. B. boede ved Torvet. Noch her forwden wor Hopmanden Ferdinand, som var Commendanten och Saluaguarde her i Byen fra Febr. Maaned til den 31 Mao, hand kom bort. Och imidlertid bekom han store og smaa Lius, Ol och Fisch, beløb sig til 13 Rd. forwden anden Besuering ieg haffde medens hand wor her. Noch den Tid han drog bort, tog han met sig den Seng han laa paa, met Al sit Tilbeher war god for 12 Rd.

til hver Mark betalte 10 Rbd., fordi Byen ogsaa da havde mange andre Udgifter foruden disse 1000 Rd.[1])

Videre udskreves den 2 Marts en Skat, hvortil hver Mk. svarede 4 Rd. til Kom., Proviantmesteren[2]) og de andre Officerers Underholdning, ligesom til de talrige Vognægter, især til Viborg[3]). Alt den 2den Maj svaredes atter en Skat til samme Behov, hvortil hver Mk. gav 5 Rd. 2 Mk[4]).

Naar de Fordringer om øjeblikkelig Befordring, som ideelig gjordes og ofte af flere paa engang, ikke kunde tilfredsstilles strax og saaledes, som disse fordringsfulde Mennesker forlangte det, vare Borgerne udsatte for personlige Mishandlinger, Rov og Brand. For at afværge dette, ved at ordne Befordringsvæsenet saa godt, som muligt var, samledes Raadet og de 24

---

1) d. 8de Febr. 1ste Termin, som er 1500 Rd. af de 2500 Rd. som den Keiserl. Oberst Graffue von Strudtz til sin Winterforflegning heraf Ribe Boe schall haffue. Saavel som ogsaa til Hauptman Ferdinandi, som er Kommendant och Saluaguarde der paa Staden hans ugentlig Forflegning, desligeste til Byens Brefue oc Privelegier, som och endnu schal indløses af Churførstl. og keiserl. Candseli, Item til Wognleie, Reise og Postpenge, och ellers til anden Byens Udgifter i denne bedrøffuelige Tid. 1 Mk. svarer 18 Daler sl. Penge. (Skattebog.).

2) Han var vel her for at modtage og sone det Proviant, der senbtes til Regimenter.

3) 2 Marts 1 Mk. svarer 4 Rdl. til di mange och daglige Wognægter, som vi her af Byen til Viborg och andre Steder maa giøre, saavel som til Commend. Leutn. Proviantmesteren och andre Officerers monatlig Forflegning och ellers til Byens Udgifft i denne besuerlig Tid, huilche Penge strax schall erlegges.

4) 2 Mai til Com. oc andre Offic. af de Keiserlige och Brandenborgsche Forflegning oc Kostpenge oc til Vognegter til Viborg. At Viborg nævnes som det Sted hvortil især Vægter afgives, lader formode, at der Regiment, hvortil svaredes, eller dets Anfører, Stab og den største Del af det, har ligget der.

Mænd 27 Marts[1]), og bestemte, at 46 navngivne Borgere, som ejede Heste og Vogn, skulde være forpligtede til efter deres Tur at afgive Befordring, naar og hvorhen det befaledes. 10 ligeledes navngivne beordredes til at være ridende Bud[2]), og 6 bestemtes til løbende Bud, naar paafordredes. Disse sidste tillagdes i Betaling 8 ß. dansk for hver Mil Sønden for Byen. For Vogne bestemtes en vis Betaling for hver Tur[3]), halvt saa meget fik de Ridende. Alt udredtes af Byen, og at det løb op til store Summer, ses af de Skatter, der jevnligen er paalagt for at tilvejebringe disse Udlæg. Alle Vogne og Heste, som brugtes til disse Befordringer, skulde strax taxeres, og mistede nogen Vogn eller Hest paa disse Ture, da skulde Byen erstatte ham dem efter denne Taxation[4]).

---

1) Den 7de Marts paa Riber Raadhuß, daa bleff sluttet och paalagt anlangendes Wogenleie, Ridendes og Gaaendes Buder, vdi denne Wrødeligstids tilstand at schulle forboldes, som efterfølger. Paa det bove och lawe, som saadan Forderingsschab schall haffue, desto bedere kand bliffue beforderet och dermed alt Ulyche, som af saadan Forsømmelse kommer och kand bentedes til Modtwilligbed, at forekomme och att afwerge, som Byen ellers i Mangfoldige Maader for slige Aarsagers Schuld dagligen bleffuen truedt och besueret medt.

2) Ridendes Buder och smaa aggende.

3) Der bestemtes en Betaling for Sommeren. fra Pindse til Mikkelsdag, og en for Vinteren. f. Ex. til Varde 10 Mk. Sommer, 12 Mk. Vinter, Viborg 9 og 12 Daler, Middelfartsund 14 og 18 Mk., Foldingbro 5 og 6 Mk. Kolding 10 og 12 Mk., Flensborg 5 og 6 enh. Daler, o. s v.

4) Dersom nogen af forschre. Borgerschabs Vogne bliffue dennem i denne onde och besuerlige Tid fratagen, och di Sligt kand beuise louligen saaledes i Rette Sandhed att vere, da schal same Heste och Vogen dennem af Byen gotgiøris, samt de af begge Byens Kemnere och tuende vuildige Dannemend tilforn bliffue for taxerit, hvis billigt och Ret kan være; det samme schal forstaaes medt ridendes Buder, och schal for huer Gang halff saa meget som en Vogn, Sommer og

Sidste Forholdsregel var visnok fremkaldt ved Nødvendighed, da det sikkert ofte skete, at de paa slige Rejser bleve udplyndrede af Strejfpartier.

I Juni Maaned blev Byen paalagt maanedlig at levere en stor Mængde Levnetsmidler til General-Feldtmarschal v Sparres og Gen. Felt Tøjmester v. Dørflings Regimenter, hvilke den altsaa nu havde at kontribuere til. Til disse hørte de høje Officerer, som nu kom hertil for at inddrive Bidragene. En Oberst Løjtnant v. Bødtke[1]) kom saaledes hertil med Familie den 6te Juni og blev her til den 11 Juli. En General Quartermester-Løjtnant og 1 "Krigs Secretary" laa her fra d. 4 til 13 Juli[2]).

Om nu maaske Vedkommende have indset Vanskelighederne ved at tilvejebringe alle de paabudne Fødevare, eller disse ikke ere befundne tilfredsstillende: nok er det, sidst i Juni befaledes, at der, i Stedet for en Del af Levnetsmidlerne[3]), skulde erlægges en maanedlig Skat i Penge[4]). Denne svarede Byen til

---

Winter. — Och di motuillige at straffes effter Borgermesters och Raads sigelse. (Raadstu-Bogen N. 2)

1) Han laa hos Lamb. Bag., som dog ikke har havt med hans Kost at bestille. Han har fort sin egen Menage, og kun i de Dage, da de laa i Indpakning, har Lamb Bag leveret dem Kosten. "6te Juni kom Od L. Bødke i mit Huß met Fru och Folk, lod giøre til dem en Spisekammer i Bruduset, bekostet derpaa met Tilbehør 4 Rd. D. 11te Juli reiste hand bort met alle, och imidlertid de pacher neder, holdt ieg ham och hans Fru i 6 Dage, forteret om Dagen 1 Rd. och 4 Knegte och 2 Piger. Tilforn d. 2den Juli kom fra Levren en af hans Piger, war siug, bleff der udi 10 Vgger, holt en Quinde, som tog ware paa hende osv. ialt 35 Rd.

2) de laa ligeledes hos Lamb. Bag.

3) en Del vedblev der altsaa at leveres in natura.

4) D 29de Juni att eftersom di tuende Regiments-Quartermestre af Gen. Sparre oc Gen. v. Dörfling deres Regimenter, som Byen er

ovennævnte Regimenter for Juni, Juli og August. Den opkrævedes for den første Maaned med 6 Rd. 4 Mk., for den 2den med 8 Rd. og for den 3die end: og med 12 Rd. af hver Mark Skat[1]).

I August kom ogsaa en Afdeling danske Tropper hertil, formodentlig af Schacks Folk; til dem leveredes af hver Mark Skat 32 Skaalpund Brød, og af hver 4 Mark 1 Tønde Øl[2])

Sidst i August eller først i September Maaned kom Polakkerne hertil Byen, under Anførsel af deres "Øffuerste Hr. Casimirus". Skjønt nu Ribe betalte ovennævnte betydelige Afgift maanedlig til de Kejserl. og Brandenborg. Underholdning, blev den dog afpræsset en betydelig Skat til disse besværlige Gjester. Dertil maatte hver Mark Skat udrede 6 Rd. 4 Mk. og desuden 4 Skp. Rug og 3 Skp. Malt, eller, i Stedet for Varer, Værdien i Penge[3]).

---

assigneret, begiere Penge i Stedet for en Del af det meget Prouiant, som tilforn var paabudet att schulle were leffuereret, daa er sambtycht at en Mk. Schatt giffuer 10 Sld.

1) 17 Aug. en Schatt til Gen. Feldtmarschal Sparren och General-Feldzeugmester Dörfling inden trej Dage ufeilbarlig at erleggis af buer Mk. 18 Sld. D. Hvor stor Summa, der skal udredes nævner Skattebogen ikke. At det, hver Mark har at udrede, stiger hver Maaned, kan komme af, at Skatten, der paalignes Byen, hver Maaned forhøiedes. Dog kan Aarsagen ogsaa være, at det stedse blev flere og flere umuligt at udrede deres Bidrag, og at altsaa de Tilbageblivende maatte hver udrede saa meget mere.

2) Dette er den eneste Skatteseddel paa Proviant, jeg har fundet. Den er ikke indført i Skattebogen. Jeg fandt den paa en løs Seddel blandt nogle andre Papirer.

3) D. 4de Sept. en Skat til Polakkernes Øffuerste Hr. Casimirus, saavelsom andre store Udgifter i denne besuerlige Tid af buer Mk. 10 Sld. 4 Scheper Roug eller Meel, buer schepe beregnet til 24 ß. och 3 Schp. Malt, buer Schepe 2 Mk. 4 ß.

Om Polakkernes Voldsomheder og personlige Mishandlinger har et dunkelt Rygte endnu vedligeholdt sig her, som overalt i Landet. Men bestemte Kjendsgjerninger kan jeg ikke anføre. Som Bevis paa, at den enkelte Borger var udsat for Udpræsninger, selv af de øverste Offiserer, foruden ovenanførte Skat, kan jeg dog anføre, at Lambert Baggesens Enke[1]), der laa syg og derfor var befriet fra sine sædvanlige fornemme Gjester[2]), maatte give[3]) Generalen selv 6 Dukater og hans Hofmester og Kvartermester 8 Rd. At de drev Kvæget bort af Staldene, vidner en Bonde fra Vilslev, "och der Polacherne Rede bort, kom et Parthi ind til os og tog samme Køer met Geualt, Hug og Slag fra os, som Gud bedre det desuerre, jeg gandsche Inttet af mit kunde befrie"[4]).

Byens Nød med disse Folk og Besværingerne derover gjorde, at der endelig blev truffet Foranstaltninger for at befrie den fra dem. I denne Hensigt kom den kongelige General-Krigs-Komissær Nicolaus Nissen hertil Byen. d. 25 September. Han var kongelig dansk Kommissær[5]) ved den polske Hær, og kom, siger et Regnskab fra den Tid, "for at hjelpe os aff

---

1) Lambert Baggesen døde af Pesten d. 4de Aug 1659 i sit 39te Aar, efter Terpager, som regner ham blandt Raadmændene. Har han været det, maa det have været kort, og han maa være blevet det kort før sin Død. Han nævnes aldrig blandt Raadmændene i Raadstu-Protokollerne.

2) Dog maatte hun levere noget de andre til Hielp. Noch den Tid di Polacher kom, her maatte jeg levere til Generals Hofmester, som laa til Johan Radtlefs 5 Tdr. Haffre, da ieg laa sjug.

3) Baggesens Regnskab

4) Raadstu-Dombog for 1661.

5) et Sauvegarde Brev, han i denne Egenskab har udstædt til Præsten i Hvidding, under Bilag 10.

met Polacherne". For at give ham mere Anseelse, og hans Forholdsregler mere Eftertryk, har uden Tvivl nogle danske Tropper været ham medgivne, hvilke jeg finder har været her ved denne Tid[1]). I samme Hensigt har vist ogsaa Gen.-Løjt. Claus v. Ahlefeld været her, der kom her til Byen samme Dag som Nissen, med en Del Officerer og noget Mandskab[2]).

Nissen blev her i 7 Dage og drog saa bort med Polakkerne. Det var altsaa sidst i September eller først i Oktober, at det er lykkedes ham at faa Polakkerne til Døre.

Men uagtet Byen i September Maaned havde kontribueret til Polakkerne og lidt meget af dem, blev den dog ingenlunde fri for, som hidtil, ogsaa maanedlig at svare sit betydelige Bidrag til de Keiserl. eller Brandenb. Underholdning. Dette erlagdes nu ikke længer til de ovennævnte Regimenter (Sparre og Dørf-

---

1) 25 Sept. kom til mig i Quarter 3 Karle 6 Heste, haffde dem i 3 Dage, forteret Folkene om Dagen met Brendeuin om Morgen, Øl oc Mad huer Maltid 14 ß. Haffre, Hø, Strøelse er ialt 2 Rd. 12 ß. om Dagen. (L.Bag. Regn.)

2) 25de Sept. 1659 indtog ieg Gen. Leutnant Claus v. Alefeld med hans bosbaffuende Officerer, som Ritmestere och andre, sielf Niende, forterede til Middag ialt 3 Rd. Reiste af til Kolding, kom dog igien om Aftenen och forblef der til den 28de, fich band och hans med baffuende Folch imidl. for 3 enhalv Rd.; Øl Win og deslige bleff forteret for mere end for 4 Rd., Haffre for 6 Rd. Samt dag (25de) kom och Commiss. Nisson met en Tiener 3 Heste. blef till at afhielpe oß met Polacherne i 7 Dage. D. 8 Octbr. kom band igien fra Flensborre, baffde med sig Leutn. Ditlef Andersen war self 4 met 4 Heste, ialt Mad (62 Maalt. a 1 Mk.) Øl, Win, Brenduin, 19 Rd. 2 Mk. (af en Regning fra en Borger Jens Mortensen, bos hvem Officerer fra denne Tid af ogsaa bleve indlagte for Betaling. En Jens Mortensen blev Raadmand ved denne Tid.)

ling.) men til General-Vagtmester Quast's[1]) Regiment, i Følge Anvisning fra den danske Gen.-Krigs-Kom. Otto Povisch[2]). Skatten for September Maaned blev, formodentlig med Hensyn til, at en Afgift for kort siden var udredet til de Polske, først paalignet d. 15de Okt. med 6 Rd. 4 Mk. af hver Mark Skat. Den betalte Summa, der ikke er angivet, har altsaa været omtrent 1000 Rd. Allerede den 29 Okt. udskreves den samme Summa for Oktober, og den 17 Nov. erlagdes den for November. Dette var den sidste Skat, som i disse Krigs Aar blev svaret i Penge til fremmede Krigsfolk. Vi ville derfor her kaste et Overblik over de Penge-Udskrivninger, som i 1657–59 ere gjorte af Venner og Fjender af Ribe By, saavidt de indeholdes i Skattebogen.

Brandskat til Svenskn	9000	Rd., af hver	Mk	svaret	60	Rd.
Proviantskat omtr.[3])	400	—	—	—	2	— 4 Mk. —
I April 1658	800	—	—	—	5	— 2 —
Ugepenge omtrent[4]) . .	1800	—	—	—	9	— " —
Ved Bortgangen . . .	1000	—	—	—	6	— " —
Til Kurfyrsten[5]) . . .	2000	—	—	—	16	— " —
" Gen. Strudz . . .	2500	—	—	—	22	— " —
Febr.—Mai til Kom omtr.	1600	—	—	—	9	— 2 —
Juni—Aug. omtr. . .	4000	—	—	—	20	— 4 —
Polakker omtr. . . .	1000	—	—	—	6	— 4 —
Octbr.—Decbr. omtr. .	3000	—	—	—	20	— " —
i Alt	27100	Rd.	—	—	183	Rd. 4 Mk.

1) var med i Slaget ved Nyborg i Novbr.

2) d. 15de Oktbr. en Skatt til Gen. Wachtmester Quast for Sept. efter Hr. Gen. Krigs Commissaris Otto Powisches Assignation, som Velforne Gen. Quast Byen dasuer assignerit, nemlig af huer Mk. Schatt 10 Sl.D. som strax uden nogen Ophold Endelig skal erlegges.

3) se foran Side 27–28.

4) Hvor "omtr" er tilfojet er ikke hele Summen anfort i Skattebogen, men kun hvormeget, der svaredes af hver Mk.

5) Denne og især den følgende Skat er lagt langt højere, end efter den

De der vare højest beskattede (til 5 Mk.) have altsaa erlagt i Kontribusjoner 918 Rd 2 Mk. eller 1377 Sld. 3 Mk. og de mindste Huse 22 Rd. 1 Mk. 8 ß. Men da mange ikke have kunnet udrede deres Andel, have de, der havde noget, ogsaa i denne Krig maattet gjøre Udlæg. Regner man hertil de betydelige Leveringer af Fødemidler og andre Varer, den bekostelige daglige Indqvartering, og endeligen den Gjeld, Byens Kasse kom i, vil man ikke undre sig, at de gode Ribere gribe enhver Lejlighed til at klage sig over Tidens "Besuer". Desuden er meget, uden Rekvisisjon, frarøvet dem. "Brandenborgerne, Polakkerne og andre", siger et Tingsvidne, "som desværre havde bemægtiget sig Husene, gik paa Lofterne, tog hvad dem lystede, og hvo som noget kunde beholde, maatte det med en Foræring over den anden dyrt nok kjøbe". Bønderne flyttede baade Kreature, Korn og Andet herind. "Men vi", siger Vidnet videre, "saavelsom andre, der havde laant Bønderne Husrum, ere af Brandb. og Polakkerne saaledes blevet angrebet og medfaren, at vores eget, ikke udi 10 Tønders Tal[1]) men udi mange Snese Tønders Tal, er tilligemed Andres, hvorpaa de ingen Underscheed gjorde, blevet os berøvet og hentaget[2])".

angivne Sum bebsvedes, fordi tillige andre Udgifter skulde udredes af det Indkomne.

1) Den Sag i Tingbogen, hvoraf Ovenstaaende er taget, angaar nemlig 10 Tdr. Rug, som af en Bonde i Vilslev var indlagt hos en Kbmds Enke her i Byen under Krigen, og der forkommet. Raadet dømte imidlertid hendes Arvinger til at betale Kornet. Enken var død af Pesten.

2) At de Fremmede dog ogsaa stundum fik Skyld for det, de ikke havde gjort, kan man slutte af disse Ord i samme Sag: "vi kunde sige Brendenborgerschen eller Keiserens Folck havde taget det i denne store Indquartering, som Andre gjør.

I en høj Grad forøgedes den Forvirring og den Nød, som herskede her i Byen i Sommeren 1659, ved den Mængde Fremmede, Præster, Herremænd og især Bønder, der fra alle Sider flygtede herind fra Landet, da Byen dog altid frembød nogen mere Sikkerhed paa Liv og Lemmer. Her laa altid højere Officerer, her var en Kommandant, der som Byens Salva-Guarde dog maatte tage sig noget af at hæmme de groveste Uordener. Paa Landet derimod var enhver udsat for Vold og Mishandling af Strejfpartier og af enkelte Marodører. Dødebogen viser at Præsterne fra Andst, Fovling og Leirskov[1]) opholdt sig her i Byen med Familie, thi de have ladet deres Børn døbe her, hvor disse da vel ogsaa ere blevne fødte. Af Bønder maa her, efter Terpager, have været flere Tusinder. Husene og Gaardene paa Landet vare udplyndrede; Sæden nedtraadt og ødelagt paa Marken; mange Byer afbrændte, ja der var hele Sogne, hvis Befolkning var aldeles adspredt[2]): de ulykkelige Indvaanere tyede nu til Købstæderne, skjøndt disse ikke kunde yde dem stor Beskyttelse eller Hjelp i deres Nød.

Hvad der endelig bragte Elendigheden her i Byen til det Højeste, var en frygtelig Pest, som rasede her i Byen fra d. 9de Juni til d. 28de Oktober[3]). Den bortrev, som Terpager siger, den største og bedste Del af de fornemste Borgere, dræbte i Alt 900 af Byens

---

1) Hr. Ehresten af Bekbølling, M. Hans Lauesen af Gamst, M. Niels Pedersen af Leirskov, en Søn af Biskop Kragelund.

2) navnlig Grimstrup og Aarre, se herom næste Afsnit.

3) contagio lethifera vel rectius febris petichialis, siger Terpager R. Cim. 729.

Indvaanere og nogle Tusinde Bønder og Andre, som vare flygtede herind fra Landet. Sygdommen rasede voldsommest fra Midten af Juli til Midten af August. — Blandt dens mange Offere nævnes 8 Raadmænd[1]), navnlig: Jep Vilslef; Johan Pouch [15 Juli][2]), Casten Olufsen, tillige Tolder, [18de ditto], Lauritz Friis [21de ditto], Lambert Baggesen [4de Aug.], Hans Vandal [5te dito], Peder Gregersen [8de dito] og Johan Ratlev [24de Oktbr]; fremdeles Byfogden Clement Madsen [10de Sept], Byskriveren Anders Hansen [20de Juli]; endvidere to af Biskop Kragelunds Børn, Sognepræsten til Katrine Kirke David Foss [14de Aug], Jens Hansen Vandel [30 Juli][3]), nys hjemkommen fra en Udenlands-Reise, paa hvilken han Aaret tilforn havde disputeret for Doktor-Graden i Vittenberg. Ogsaa var over Halvdelen af de 24 udvalgte Borgere bortrykkede, hvorfor der den 1ste September holdtes en Forsamlig paa Raadhuset, for at "fyldestgjøre" deres Tal. Den 17de September valgtes Raadmænd i de Afdødes Sted,

1) Terpager siger 9: men jeg har kun kunnet finde de 8 nævnte, ogsaa var der to Raadmænd, der overlevede Pesten, nemlig Bagge Baggesen og Jørgen Hansen, og ikke, som han siger, kun en.

2) Han var en Tydsker og havde været Apoteker her i Byen under alle 3 fiendtlige Indfald i det 17de Aarh. Efter hans Død fortsattes Apoteket en Tid lang under Tilsyn og Bestyrelse af hans Søn Doktor Ludvig (Lydik) Pouch, som ogsaa fortæller, at have skiult i sit Hus mange af Apothekets Effekter i "Polak Tiden" Han opgav Bestyrelsen, da han med sine Fuld-Sødskende siden kom i Strid om Arven med den ældre Halvbroder, Præsten Johan Pouch, hvilken førtes, som Ting- og Raadstu-Protok. vise, med stor Hidsighed paa begge Sider. Apotekeren havde i den sidste Tid ikke svaret sin Andel af Kontribus., hvorfor hans Søn oftere krævedes af Raadet, men dette fik kun, som det klager over, vidtløftige og grove Svar.

3) En Søn af ovennævnte Raadmand Hans Vandal, kun 21 Aar gl.

men ikkun to, af hvilke den Ene, Jesper Hansen, allerede først i næste Aar blev Borgermester i Stedet for Peder Olesen Roed, som da døde. Ved samme Tid i Sept. beskikkedes ogsaa Carsten Sørensen til Byfoged her i Byen. I Forbindelse med Pesten staar visinok ogsaa et strængt Forbud, som Raadet lod udgaa den 30te Juli, mod at Ligbærerne skænkedes og trakteredes ved Begravelserne, hvad enten det var af Høje eller af Lave[1]) Af dette Forbuds Ord kan man se, at et Sygehus for Fattige var indrettet i St. Peders Kirke uden for Nørre-Port, hvilken ellers brugtes som Material-Hus.

At der mod Slutningen af 1659 ogsaa har grasseret en stærk Dødelighed blandt Hestene, kan man slutte af en Kæmners Beretning i sit Regnskab, at han i de 3 sidste Maaneder af Aaret har betalt Skorsteensfejerens Kvinde for at udslæbe 34 døde Heste af Byen[2])

Oktober eller November 1659 har de sidste af de Allierede forladt Byen, og senere finder jeg ikke deres Nærværelse omtalt i mine Kilder. Men derved befriedes Byen dog ingenlunde for Indkvartering og dermed følgende Bekostninger. Nu kom nemlig de Danske, eller rettere de tyske Tropper i dansk Tjeneste. Alt i November kom af og til Partier af Schacks Dragoner[3]). Den 16de Dec. kom en Ritmester "Neidz" hertil. Han blev med sit talrige Følge af

1) Raadets Beslutning herom er meddeelt under Bilag 11.

2) f. Ex. 12 Novbr. betalt efter Borg. C. T. Befallning Skorstensfejerens Quinde for døde Hester att udslebbe.

3) f. Ex 26 Novbr. af Gen. Schaches Folk 3 Karle met 6 Heste, hassde Peder Tornom til Hielp met enbalv foer til Hestene, wor boss mig 8 Dage, kostet for min Part 17 Rd. 5 Mk. 8 ß.

Folk, Heste og Hunde, lagt ind hos Lene Baggesen, hvor han krævede op, saagodt som nogen Svensker eller Polak, inviterede Gjester, osv. alt paa Byens Bekostning. Hans Vertinde formerede ogsaa Raadet en Regning paa hans Fortæring indtil den 31te Januar, da han forlod hendes Hus, men ikke Byen. Den beløb sig i den Tid til 126 Rd.[1]). Desuden beholdt hun nogle af hans Folk til 21 Juli, hvorfor hun beregner sig 78 Rd. 3 Mk.[2]). Efter den fuldstændige Regning[3]), indleveret 1660, tilkom hende 585 Rd. 3 Mk. 7 ß. Hendes afdøde Mands Udlæg i Svenskens Tid var 1451 Rd. 2 Mk. 6 ß., hvorpaa slet Intet var betalt. Hendes hele Tilgodehavende for Indkvartering, hvorfor Betaling var tilsagt hende og hendes Mand, var altsaa 2036 Rd. 5 Mk. 13 ß., foruden Godtgjørelse for det, der var ødelagt eller

---

1) 16 Decbr. om Aften kom Ritmester Reidtz selff 10de met 15 Heste hos mig i Quarteri, och haffuer hand oc hans Folch och Heste bekommet hos mig huer Dag som følger. Samme Aften forteredt hand self, hans Folk och Hestene met hans Hunde for 2 Rd. 3 Mk. 14 ß. 17de forteredt Folch, Heste och Hunde 5 Rd. 4 Mk. 4 ß. 18de forteret Ritm. met sine Giester, hand haffde, Folch, Heste oc Hunde for 8 Rd. 3 Mk. 10 ß., og saa fremdeles, en Dag mere, en anden mindre. Undtagen de sidste 7 Dage, som kun er anført for 5 Mk. om Dagen.

2) 1ste Febr. och til d. 24de Juni haffuer verit hos mig i Quarteri 2 af Ritm. Reidtzs Folch er 20 Vgger 4 Dage, for deris Fortering met fro Kost om Margen och Brendevin siden til, och huer 2 Moltider om Dagen oc Øl imellem, huer om Dagen 24 ß. En blev til 21de Juli.

3) Hun har endnu havt nogle flere hos sig i 1660. En Ritmester af Warde i 2 Dage. 1 Quartermester af Captain-Leut. Folch met Knegt och 2 Heste. For hans egen Tractement oc hans Gjesters Vndertiden, och schaffet dem Øl 14 Rd.

bortstjaalet osv., og af alt dette synes hun at have faaet saare lidt betalt igjen[1])

Ritmester Neitz Kompagni laa her i Kvarter til i Juli 1660. Adskillige fattige Folk, som ikke have formaaet at udrede alt det Fornødne til deres Underholdning, fik af Byens Kasse nogen Understyttelse til at bestride denne[2]). Til Ritmesteren leveredes,

1) Paa Regningen har hun kviteret for 100 Sl. D. d. 21 Decbr. 1660. Hun var en Datter af oftomtalte Apoteker Joh. Pouch. Raadet formerede hende 20de Decbr. 1660 en Kontra-Regning paa 890 Dal. Deriblandt 450 Dal. som Stampemøllens Istandsættelse vilde udkræve, efter en vedlagt, slet ikke specificeret Synsforretning. Denne tilkom det nemlig Lamb. Bag. efter Raadets Mening at holde vedlige. Enkens Broder, Dr. Ludvig, klager paa hendes Vegne over, at Regningen hverken er dateret eller underskrevet, eller dokumenteret. Videre at den først indgives henved 1 ethalvt Aar efter Mandens Død, uanset, at baade paa Kirkedøren, som sædvanligt, var anslagen og ved Registreringen og ofte siden begiert, at sligt i Tide maatte angives osv. I et Efterskrift klager han over, at hans afdøde Faders Mellemværende med Byen eiheller endnu var afgiort. Senere giftede Lene Bag. sig med Apoteker Tobias Frank. Og at hendes Fordringer endnu i 1667 ikke vare berigtigede, bevises af Raadets Svar paa en Del Besværinger fra samme Tob. Frank over Raadet, som havde sat ham i Skat tvertimod hans kongl. Privilegium, og dertil ladet Rodemestrene sende ham de saakaldte Exequer-Ryttere paa Halsen "en Time eller to". Det hedder nemlig deri, hin Sag angaaende: "Hvad Lamb. Bag. Regenschab och Opschrifft imod Byen angaaende Indquartering forleden suensche Feide Tider anbelangendis, huor paa Tob. Apotecher klager, at han ikke kan bekomme en Daller, da kan han iche negte, at Hustru haffuer io derpaa bekommet offuer 100 Daler, och hand sielf offuer 100 D. Och effter som Byen baade hos hans Hustru, saa oc hos Apotecheren self derforuden Resterer af schatter til Søstatten, item til Frøkenstyr ꝛc., saa schal med hannem derom giøres Afregning." Hvorledes Sagen endeligen er afgiort har jeg ikke fundet. Tob. Frank blev selv Raadmand længere hen.

2) Disse efterschrne fattige Folch er beuilget af B. och Raad, at schall hielpes i deris Armod, nemlig: Thomas Visiterers Rytter fattes 4 ß. om Dagen, Christen Stoelmand 1 Rd. Mette Bagkone (Bagerske) 4 Mk. Per Suarer 1 Schif Haffre 3 Mk. osv.

foruden det før Anførte, et ikke ubetydeligt Kvantum Havre til hans egne Heste, nemlig 12 a 20 Tønder maanedlig, og en 40 Tønder Hakkelse; en Løjtnant Offen fik 4 a 8 Tønder maanedlig, osv.[1]). I Aarets første Maaneder, og maaske i de sidste af 59, er desuden af og til blevet leveret og bortsendt Proviant[2]), maaske til Holsten, hvor der endnu laa af de Allierede. I Juni kom Oberst Gyldenløve her igjennem med sit Regiment, hvem Byen da ogsaa maatte beværte under Opholdet og proviantere ved Afmarschen[3]). Ogsaa havde den ikke faa Udgifter med Krigs-Kommissær Nissen, der fra April til August jevnligen opholdt sig her kortere og længere Tid, med en Løjtnant, og flere af sit Følge, og idelig befordredes herfra til Flensborg, Tønder, Fyen og endelig til Viborg[4]), hvor

1) Regningen paa den leverede Havre osv. samt nogle Fødevarer til Folkene beløber sig til 123 Rd. 3 Mk.

2) Prouiantmester Henrich Eolers haffde verit her fra och til wdi mit Huß indlagt Imedlertid hand samlede Byens Proviant efter Gen. Krigs Com. Ordre, var offuer 4 Uger met en Tiener, hans Fortering 2 Mk. om Dagen, Drengens 1 Mk.

3) Oberst Goldenlove indtagen d. 10de Juni, efter begge Borm. deris Begier, daa hans Regiment gich igiennem, fordruchet met Offuloten. och alle Indkomme Vin for 2 Rd. 3 Mk. Hofmester, Trompeter, Adiud. och en Stor Parti bleff om Natten offer,, fich Aften och Frokost her 2 Rd. 3 Ort. 16 schip Haffre, osv. 1 Td. aff mit eget Øl 3 Rd., 18 Kander Vin i en Ancker for Offuerst sielfe 4 enb Rd.

4) f. Ex. 4 April kom Nissen igien och hans Medhielp Løit. Detlef selff 4, som blef beliggendes Stille der Nissen drog vd. d. 8de och kom med Feltherren ind, saa reyste N. den 8de til Tønder och kom 2den Dag igien, forblef saa stille alle belegendis till 1ste Mad och reyste af til Fyen, imedlertid forteridt 72 Moltider osv. noch Wiin, spanschvin, Fransch Brendeuin, som mest blef hint, som dog icke schreffues an vden halfparten, er offr 10 Rd. osv. d. 3 Juli kom han igien och haffde Com. Suinge met fra Tønder, reiste saa til Wiborre och sich kold Kochen paa Reisen er 4 Rd.

han fra den Tid havde sit stadige Ophold; ligeledes omtales flere rejsende Offiserer[1]). Af Feltmarschal Schacks[2]) Dragoner har her bestandigt ligget nogle hele Sommeren, og desuden ere større og mindre Tropper af dem dragne her igjennem, som tildels ere blevne beværtede under aaben Himmel[3]). I denne Tid blev ByensSkrang ogsaa indrettet til Hovedvagt (Cartegarde).

I Avgust blev Oberst Løjt. Barnekov af Gen.-Major Fuchs's Regiment lagt her i Kvarter med en Del Offiserer, Underof. osv. Til dem, paalagdes Byen maanedlig at udbetale, som Traktement, 205 Rd.

---

1 f. Ex. Genior Brechling bleff mig och sendt paa fraa Borg., och schulde reise med hans Terkelsen ad holstevn, han haffde forterit hoß mig 2 Gange, och 3 Dage buer finde 2 enh. Rd. 9 schip Haffre til hans Hester 2 Rd. 1 enh. Mk.; Ritmester von der Milbo, kam d. 24de Febr. reyste 3 Marts Schriffues ingen Fortering oy, men fordruchen i Socher, Wiin och Brendeuin met hans Compagnies Selschab 4 Rd. Roch d. 15 Juli indtagen Offerste Grebens Prest efter Borg. Begier forterit 2 enh. Rd., win foedruchen med sine Giester indboden. 6 Oct. Oberst Lauridz Powisch, som var forordnet Commissarius offe Boen att sette i Tart i 3 Dage, kom 12 igien och bleff til 17de forterede med boshaffuende Giester Borgm. 2 Gange Off. Lot 3 Gange trachtament for 10 Rd., win och Brendeuin offr 5 Rd. osv. De i disse sidste Noter nævnte "Cauallierer" vare indlagt bos en Jens Mortensen (Raadmand) af hvis Regning, disse Notitser ere tagne, dens hele Belob var 171 Rd.

2) Schack (Feltherren) var som bekiendt, blevet Stiftamtmand i Ribe; men han har vist ikke opholdt sig meget der. En af ovennævnte Nissens Reiser var "efter Schachs Frue" i Marts 1659. Hans Formand, den sidste Lænsmand Otto Krag, spillede, ligesom Schack, en vigtig Rolle paa Rigsdagen 1660, men i en anden Retning. Han var nemlig en af de ivrigste Kæmper for Adel og Rigsraad, og den ivrigste Modstander af Regieringsforandringen.

3) D. 18 Juli kom 28 af Schacks Draguner, och efft. Borg. Befall. spist dem paa østre Mae (Maa eller Eng, uden for Nørreport) fik Øl for 1 Rd. 1 Ost osv. d. 19de fick de 1 Dags Fortering, 1 Td. Øl for 2 Rd. Brød for 5 Mk., 2 Hollands Ost 5 Mk., 1 flesche Bøsse 3 Mk. osv.

og desuden at give dem Servis (Kvarter og den nødvendige Kost)[1]).

Endelig længere hen paa Aaret, da Tropperne fordeltes i faste Kvarterer i Landet, bestemtes Ribe til Standkvarter for en Del af Staben af Schacks Regiment til Fods, samt for hele Livkompagniet; desuden har en Trup Ryttere, af de saakaldte "Exequer-Ryttere ligget her[2]). Alt under Overbefaling af Ob.L. Wassenberg. Til disse Troppers Underholdning maatte Byen betale 566 Rd. maanedlig, desuden passende Kvarter for dem alle, Folk, og Heste; og Servis til Offisererne. Ogsaa til Feldtherren betaltes Traktement som Regim.-Oberst. Men desuden formerede Oberst Løjtnanten Byen en Regning paa 196 Rd. maanedlig, for sig og sine. Sit Service beregner han til 20 Rd., men erklærer, at, da han ikke kan koste og holde sit Service for den bestemte Godtgjørelse,

1) Disse foreschreffne Offic. assigneres efter Gen.-Krigs-Com. Ordre Riberhue til deres Vnderholdning, hvorfor anmodes B. och R. samsteds, adt de disse forschfne Off. vdi deris By strax vilde indquartere och dennem Intet videre end Nødtørftig Underholdning indtil videre Anorning ville forschaffe; (af Krigs-Com Enewold Parsbiergs Brev til Raadet, dateret Aalborg 22 Aug 1660). I Regim. Sekretærens Assignation "der hiesigen Ober u. Unterofficiere", bestemmes "Traktement til 68 Rd 3 Mk, for Ob Lent., Seine eigene Person und wegen der Compagni, Reg. Sekretær, Leut, Fendr., a 18 Rd 2 Mk. 12 ß. Captain des Armées Reg. Gewaldiger, Sergeanter a 5 Rd. osv derhos tilføies: daß ohne den ordinirten VerpflegungsTractements ein jeder Officier sein Service Quartier gegeben werden möge. Service von dem Hr Obristl. Seinen Fendrich und den Regim Secretario.

2) Disse skulde saavel i Byen som paa Landet tvinge "de Modtvillige og Nachlæssige" til at betale deres Skatte-Restanser eller prøve Exekution. Hvilke Overtalelses-Midler man brugte, ved jeg ikke, men Apoteker Frank forsikrer, at han ved deres Besøg nødtes til at lukke sit Apothek.

maa Raadet for Fremtiden besørge hans Forpleining in natura[1]). Denne Besætning laa her ogsaa de følgende Aar, dog blev den maanedlige Afgift senere noget formindsket[2]), og Service til Offisererne ophørte sidst i 1661[3]). Idelig klages over de Uordner, Soldaterne begik, især over den store Mængde Tyverier, da der forsikkres, at ikke en eneste Nat forgik, uden at jo nogle, større eller mindre, udøvedes. Oberstl. erklærer i et Brev til Raadet herom, hvori han vedgaaer Sandheden heraf, at han ikke kan raade Bod herpaa, med mindre alle Indvaanerne, høje som lave, selv vilde huse den dem anviste Indkvartering, istedet for, som hidtil, at give dem Kvarterpenge.

Jevnlig sporer man Klager over disse Byrder, og mange, skjønt forgjæves, Forsøg gjorde Raadet paa at faa dem lettede og Indkvarteringen formindsket. Det maatte vistnok ogsaa falde den forarmede By

---

1) se hans Brev herom Bil. 12.

2) Dog var den i 1662 endnu omtrent den samme efter følgende Skatte-Seddel: 1662 Juli Maaneds Udgift. Efter Obr. Krigs-Com. Nissens og Ammtschriffuer Wild. Brochmans schriftlige Assignation til Militiens Underholning, tilkommer Ribe By i forne Juli Maaned at udgiffue som ufeilbarligen strarschall erlegges, nemlig af huer Mark Schatt 5 Sl. D.

3) Efterſom Kong M. Naadigst haffuer befalet, at Soldatesquet udi Kiøbstederne att logeris dog att haffue deris Forflegning af Kiøbstederne oc af Landet, som tilforne indtil videre Reduction skeer, efterſom berettis, att Officirerne begier af deris Stand-Quorter Service, saa forstendiges, att di ingen Service videre haffuer at giffue til nogen Officerer, end Kammer, Senge oc Staldrumb, efter Ordinantsen, och den gemene at niude Huswerelse, Ild oc Lius med Verten, hvormed de lade sig vere benøyet, oc ey deris Wert udi ringeste Maade widere besuerge, huis Nogen sig schulle understa enten af Off. eller Gemene offuer kongl. Ordinants at fordre, haffuer di det paa behørige Sted at forsuare. Viborg 26 Oct. 1661. Ebbo Gyldenstierne, kongl. Ob. Krigs Commiss. (af Raadstu-Ark.)

haardt, strax efter en langvarig og byrdefuld Krig, at udrede ovennævnte betydelige Maanedspenge, foruden andre Udgifter til Militærvæsenet[1]), og adskillige andre kongelige Skatter, f. Ex. til Søstaterne, Frøkenstyr. osv. Dog de, som ikke kunde eller vilde betale, "de Modtvillige", sendtes 2 eller flere "Exequer-Rytterе[2])" paa Halsen. Disse vare ikke altid i Kvarter her i Byen, men naar Restantserne bleve for betydelige, lagdes en Kommando herhen, for at inddrive dem, Byen til stor Besvær og Bekostning[3])

Hvis Raadet og Byen har profiteret af den Lej-

---

1) I 1660 betaltes saaledes endnu foruden de før anførte, en Afgift til Oberst Grøben, som erlagdes med 4 Sl. D. af Marken. Men af denne Skat skulde dog ogsaa udredes Omkostninger ved Afsendelsen af begge Borgermestre Carsten Tønnesen og Jesper Hansen, som Byens Deputerede ved den saa mærkelige Rigsdag i København dette Aar. I 1661 opkrævedes en Skat af samme Størrelse og til samme Behov.

2) at ogsaa engang formuende Folk nu vare udsatte for disse uvelkomne Gjester, findes flere Beviser paa. Saaledes hiemsøgtes Borgem. Svanes Enke af dem i 1667. Hendes Datter tager deraf Anledning til at anmode Raadet om, dog endelig at beskikke hendes Moder en Værge og hende en Formynder. Det var nemlig meget vanskeligt at faa nogen til at paatage sig Formynderskab, da en hver nogenlunde dertil skikket Borger var høist bebyrdet dermed, navnlig for de mange, som Pesten havde gjort faderløse.

3) f. Ex. Eftersom der resterer en stor Summa af K. May. Schatter och Byen trues med fremmede exequer Rottere, saa Byen vilde komme til temmelig stor Schade, saa advaris Niels Hansen, at han de Nachlessige ved Execution lade indfordre osv. (Raadstub. 1669). — Eftersom Exequere Rottere fra Aars bid er schicket, at indkreffue hvis Restandz Ribe By er anteegnet for, saa befables herved Rodemesterne at indriffue resterende maanedlig Contribution til Sostatten, ved neruerende Rottere, og at indkreffue 2 ß. over hver resterende Mark, hvoraf han siden skal betale Qvarteermesteren oc. met sig havende 4 Rottere, oc saa fremt Restancen inden i Morgen Aften ey indkommer, da offuer Morgen efter Advenant Exequer-Pengene forhøie. (Raadstubog. 11te Marts 1668).

lighed til at lære det tyske Sprog, som de Fremmedes lange Ophold her frembød, saa har det baaret sig meget fornuftigt ad, da dette Sprog synes at være blevet Mode her. Thi paa Tysk tilskrev ikke allene Oberstl. og Regim. Sekretæren Raadet; men ogsaa alle de Breve, Ordre, Assignationer, det modtog fra sin første Stiftamtmand Schack og første Amtsskriver Brockman, vare affattede paa dette Sprog, ligesom ogsaa de fleste fra Krigskommissærerne Povisch, Nissen osv.[1])

Dansk Atlas angiver, at Byen i Aarene 1657—60 har udgivet 113,700 Rd. i Vare og Penge til fremmede Tropper.

4.

Nogle Brudstykker om det Øvrige af Stiftet under Krigen.

Skøndt Forfatteren, overensstemmende med sin Plan, i sine Efterspgninger har indskrænket sig til Ribe, og de Oplysninger om den i denne Periode, som Byens Arkiver kunde forskaffe; troer han dog her at burde meddele nogle adspredte Efterretninger om den øvrige Del af Stiftet, hvilke uden megen Søgen have frembudt sig for ham. Der vilde vistnok endnu være Adskilligt at finde til Oplysning af denne Periode, men dette maa Forf. overlade en Anden, eller opsætte

1) om Indkvarteringen og øvrige militære Byrder efter Krigen, klagerne derover osv havde Forfatteren ønsket at give en udførligere Fremstilling. Maaske han ved en anden Leilighed kunde levere denne, som ogsaa en Skildring af Byens tilgrændse Dalen i Aarhundredets sidste Halvdel, tildels som Følge af de fiendtlige Indfald. Under Bilag 12 findes nogle Aktstykker Indkvart. vedkommende.

til en anden Gang. Disse Brudstykker ere tildels øste af samtidige Kilder, nemlig Kirkebøger og Optegnelser i dem, tildels af Sagn, som euten endnu leve blandt Folket, eller ere opskrevne længere Tid efter Begivenhederne, især i Beretninger, meddelte Biskop Carsten Bloch af Stiftets Præster i Aarene 1765–67[1]).

For at begynde med Distriktet Syd for Konge-Aaen, da fortælles, at Jedsted, saavelsom det ligeover for liggende Vilslev vare omgivne med Forskandsninger i Krigens Tid[2]). At mange af Indvaanerne fra disse Byer søgte at sikkre deres Korn, Fæmon, osv. ved at give det i Forvaring i Ribe, især til Folk som mentes at staa sig godt med Magthaverne, indeholde Byens Retsprotokoller Beviser paa. Mange ere ogsaa selv flygtede til Byen, og ere for en stor Del blevne Offere for Pesten. — Det samme har været Tilfælde med Bønderne i Kardrup Sogn. Disse skulle ogsaa have søgt at unddrage deres Heste og Kvæg for Svenskens Eftersøgelser ved at skjule dem i Ribe-Kjær[3]), endnu den Gang en betydelig Kratskov. Samme Nytte havde Spandet Sogns Beboere af Højmosen, en stor, den Tid næsten utilgængelig Mose, Norden for Kirken, hvorhen de i Krigene i det 17de Aarhundrede flyttede Kvæg og Mobilier, og selv flyg-

1) Det er Besvarelser paa en Del af Biskoppen opgivne Spørgsmaal. Han paatænkte nemlig Udarbeidelsen af en Historie og Skildring af Stiftet i geistlig Henseende. Skade, at Indber. ere saa ufuldstændige; langt over Halvdelen mangler, thi, skjøndt ieg fandt saare lidet Udbytte i dem til mit nærværende Formaal, indeholde de dog mange ikke uvigtige statistiske, historiske og især genealogiske Oplysninger. Det er Hr. Prof. Thorups Godbed, ieg skylder Meddelelsen af dem. Ieg betegner dem i det Følgende med "Indb. Bl."

2) Dansk Atlas.

3) Sagnet er mig mundtlig meddelt.

tede ind, naar Fare var for Haanden[1]). Præstens Kone maa ikke have fundet dette Skjul sikkert nok, thi hun flygtede ind til Ribe, hvor hun døde af Pesten.

Det gamle Gram Slot, hvoraf endnu findes tydelige, skjøndt svage, Spor i Skoven mellem det nuværende Gram og Fohl, skal, efter Sagnet, være blevet ødelagt i denne Krig[2]). Præsten til Gram Frederik Hansen Friis blev haardt medhandlet af Svenskeu og forjaget fra sin Præstegaard, men vedblev dog at røgte sit Kald i Kirken[3]).

Ved Hollesko, Øsien for Toftlund har staaet en mægtig Skov, som de Svenske, ødelagte og folgte "til de Fyrstelige i Apenrade". Præsten i Toftlund Anders Clausen, var fordrevet hjemme fra med Familie. Hans Kone døde her i Ribe i Juni 1659, altsaa i Pestens Tid[4]).

I ovennævnte Indberetning af 1767 fortælles følgende Sagn, Toftlund angaaende, hvilket endnu skal være gængs der paa Egnen. — "Byen har oprindeligen ligget ved Kirken, og hed den Gang Herrested By. Men ved en fjendtlig Oversvømmelse skal et Parti være draget højere ind i Landet, af hvilket en

---

1) Indb. Bl. "derfra, siger Indb. videre, komme de af Ribe Borgere saa bøit elskede Høimose-Klynge." Det er nok nu gaaet med dem, som saa ofte ellers, at den lange Fraskand har udslukket Kærligheden.

2) ieg skulde være tilbøielig til at tro, at det er snarere skeet i den forrige. Dette maatte vel ikke være vanskeligt at oplyse.

3) Terpager, hvem ieg dac dette fra, siger nemlig: multa incommoda et adversa perpessus ab hostibus in bello Svecico anno 1657 et 1658, laresque relinquere coactus sed nunquam Deum et Ecclesiam.

4) Indb. Bl. giver ham Tilnavnet Slange. Se om ham Progr. 1837 Pag. 18. Hans Kone var en Datter af hans Formand Marcus Stuer.

Rytter kom ved Aftens Tid og spurgte om Vej efter de Andre. En af Beboerne i Herrested viste ham en, som førte i Moserne. Han red først ad denne, men mærkede snart, at det var Fejl, red tilbage, og for at revangere sig, skjød han med skarpe og antændende Ting Byen i Brand. Indbyggerne flygtede nu ned i en nedenfor liggende Lund, hvor der før den Tid kun boede nogle Tofte-Mænd. Der skjulte de sig først, og dernæst byggede de deres Gaarde, enhver paa sin forhen havte Lod, hvorved Toftlund By først blev til. Altsaa var Herresteds Ødelæggelse Toftlunds Opkomst." Saavidt Sagnet, hvorom Fortælleren ikke ved, til hvilket af de fjendtlige Indfald, det skal henføres. — Det synes her, at et ældgammelt, dunkelt Sagn er sat i Forbindelse med en sildigere, virkelig Begivenhed. Vel er det nemlig vist, at Kirken lige indtil den senere Tid ene kaldtes Herresteds-Kirke, og at Sognet ofte nævntes efter Kirken, saaledes hos Danckwert, og i alle Kaldsbrevene lige til 1758. Men ligesaa vist er det, at Toftlund nævnes som Hoved-Byen i Sognet og som Præstens Opholdssted før de fjendtlige Overfald i det 16de Aarh.[1]); saa Byens Flytning, hvis den ellers nogentid har fundet Sted, ikke staar i Forbindelse med disse. Af nogle Papirer[2]) i Stiftsarkivet, ser jeg, at Begivenheden, som er forbundet med Sagnet, har fundet Sted i Krigen 1644

1) Saaledes berettes, at Hr. Mads Jacobsen døde 1605 i Toftlund. At Byen ofte nævnes under de Keiserliges Indfald, kan ses af Prog. 1834.

2) nemlig Concept til en Ansøgning til Cantsler Ditlev Reventlow i Hadersleb om at bevilge Præsten en Understyttelse af Landets Kirker. Den er dateret 22de Oct. 1645 og egenhændig skrevet af Biskop Monrad. Ligeledes findes Reventlows samtykkende Svar paa Tydsk.

—45. "En suensch Parti", hedder det deri, "haffuer plutzlig offuerfalden oc ilde handlet med den hæderlig Mand Hr. Marcus Stuer Sognepræst til Toftlund oc Provst i Nørrangstrup Herrit, som offte oe ilde sit Fæmon oc Formue er beroffuet oc endelig meget forarmet ved en skadelig Ildebrand, hvilken en Rytter frivillig paa Toftlund By satte, som Præstegaarden med næst omliggende Huse i Hast fortærede."

I Brons Sogn var før en Herregaard Astrupgaard, som blev opbrændt og ødelagt under Krigen, og siden udstykket[1]).

I Døstrup bemægtigede de svenske Offiserer sig undertiden Præstegaarden saa udelukkende, at Præsten maatte flygte og skjule sig i Nørkjær, en Eng Nord for Byen, hvilken før har været begroet med Rør[2]). — I en gammel Kirkebog findes Følgende herhid hørende: "1657 Pridie dom. 14ta post Trinit. som vaar den 29de Augusti døde Nis Christ. i Winum i Kloster[3]) under Badskernes Hænder, som bleff den 20de August huggen i sidt Hoffuit paa Winum Stene af en Suensche Rytter. 1658 Dom. 2da post Epiph. døbte jeg i Nisi Christ. Huß i Winum Andres Marquetenters Datter, och hun bleff christnet med 3 Naffne Catharina Elisabeth Christina. Den 15de April copuleredes thuende Personer i Drengsted. Hand vaar en Suensche Rytter, som den Vinter vaar en frej Rytter[4]) ved Bredebro ved Naffn Hans Skillerkneckts, hun en

1) Danske Atlas.

2) Efter en Optegnelse, som findes blandt Præstegaardens Papirer, og er mig velvillig meddelt af Provst Koch, tilligemed de anførte Udskrifter af Kirkebogen.

3) Løgumkloster.

4) vil vel sige det samme som Salvegarde.

Knipelspige aff Tønder o. s. v. — Dom. exandi jordet thuende Suenſche paa Medolden Kirkegaard, ſom druknede i Aaen. Den ene vaar en Polſke, 18 Aar; den anden en Høytydſk, 26 Aar ungefer. De kom begge i een Grav og predikede jeg offuer deris Liig paa Predickeſtolen". 1659 i September ere 3 danſke Ryttere jordede til forſkjellige Tider[1]).

Ogſaa Præſten i Medolden Peder Pedersen Hjortlund blev forjaget fra Hus og Hjem, og døde 1659 paa Roms. — Som Exempel paa de danſke Troppers Voldſomheder efter Krigen kan tjene, at en Rytter i

---

1) Følgende Udſkrift af ſamme Kirkebog, ſom Provſt Koch ligeledes har havt den Godhed at meddele mig, Krigen 1644—45 angaaende, anføres her ſom Tillæg til Efterretningerne om denne Krig i Progr. for 1836: 1644 3die Jan. bleff N. N. jordet. Samme Notaar var bedrøffuelig. thi Suenſchen var da indfaldet i Holſten-Gottorps Lande, i Kloſter, i Tønder. Der var mange dos os ſielf oc de giorde ſtor Schade med Røffuerie. Gud ved, huilcken Vanghed vi da haffue. Vi motte ſaa godt ſom ſtiele os til at begraffue den ſalig Mand af Fruct for Fienderne." Under 28de Febr. ſtaar bemærket ved en Afdød: "i bans Huß laa 7 aff Suenſchens Folck. D. 24de Novembris bleff Thyge Hanſen jordet ſom 3 Dage tilforn bleff ihiel ſchot af en ſuenſche Rotter ved Hußom Aae. Tirsdag post dom. trinit. 22 bleff en ſuenſche Rotter ihiel ſchott; et Schud giennem Tondingen, et Schud i Panden, ved Navn Chriſtoffer, fordi han for 14 Dage ſiden haffde i Druckenſchab ihielſchodt en fructſommelig Quinde, oc bleff begraffuen i den ſøndre Side i Kirkegaarden oc predikede Felt-Predicker offuer hans Lig udi vores Kircke. 1645, Jap Nielſen bleff ſchott af en Rotter 8 Dage efter Pintzdag ved Roſtbroe (i Arrild Sogn) oc bleff jordet af ſine egne Børn uden Preſt oc Predicken." "Her bleff en Suenſche Rotter død i Wollum oc bleff begraffuen i Døſtrup Kirkegaard, ſom længe under das Regiment haffde været kranck, nomine Johann den Tid Wrangel med ſit Folk 14 Dage haffde deromkring Indquartering 14 Dage før Michelsdag". I ſamme Krig havde de Svenſke ſtærkt forſkandſet ſig ved Vallum, hvis Kirke de havde omdannet til en lille Fæſtning (et Blokhus).

Drukkenskab ved et Skud stak Ild paa Præstegaarden i Brandrup 1666, hvorved ogsaa Byen brændte.

Vi ville nu henvende os til Stiftets østlige Del. Her støde vi først paa Frederiks-Odde, som den da hed. Denne Fæstnings-Belejring og Erobring i 1657 af Wrangel, med 3000 Belejrere, mod Anders Bilde, med 6000 Forsvarere; dens Gjenerobring i 1659 af de Allierede, er bekjendt nok og findes beskrevet i enhver udførligere Danmarks Historie. — Her vil jeg kun anføre, hvad der fortælles om Peder Bøgvad, den første Præst til Trinitates Kirke i Byen, at han nemlig satte Livet til ved Indtagelsen, da han med Magistraten ilede ud af Byen for at gjøre Forbøn, men blev revet omkuld og nedtraadt af Mængden[1]). Hans Eftermand Peder Dorsch[2]), fortæller man, stod for Alteret, da han fik Ordre at bede for den svenske Konge fra Prækestolen, men svarede: at han havde kun en Gud at bede til, og en Konge at bede for. Man betydede ham, at hvis han ikke efterkom den ham givne Ordre vilde han finde sin Præstegaard i lys Lue, naar han kom hjem; men han svarede: Hvad min Gud vil, det ske, altid er hans Villie den bedste. — Præstegaarden blev virkelig ogsaa brændt, skjønt der var betalt en Sum Penge, for at den skulde skaanes.

Da vi ere Middelfart saa nær, og ere komne ind i Sagnhistorien, kan jeg ikke undlade ogsaa at meddele et Sagn om denne Byes Befrielse fra Brand, hvor-

---

1) Denne saavelsom de følgende Beretninger ere tage af Indb. Bl.

2) Dennes Søn, ogsaa en Mag. Peder Dorsch, reiste udenlands med den danske Prinds Carl, og da denne oftere giorde sig lystig over hans Navn, forandrede han det til Dorschæus, hvilket Familien siden har beholdt. (Indb. Bl.)

med Wrangel havde truet Byen, og hvortil han alt havde gjort Anstalter. Borgemester Claus Madsens Enke i Middelfart, Anne Clausdatter, en bemidlet Kone, skal nemlig have taget alt sit Guld, Sølv, samt alle rede Penge, baaret dem i sit Forklæde ud af Byen, og ved dette Offer bevæget den barske Krigsmand til at afstaa fra sit grumme Forsæt.

Ved Lyngs-Odde saaes endnu 1767 tydelige Spor af de Forskandsninger, Fjenden havde opkastet, og jevnlig opgravedes Kugler, Feldtkjedler o. s. v.

Veilby Kirke blev saa godt som ødelagt i den Tid; Fjenden tog Blyet af Taget og støbte Kugler af, brændte Stolene o. s. v.

Nogle af Indbyggerne af Frederits og mange Bønder fra de nærmeste Herreder havde søgt Skjul og Tilflugt i Trelde Skov, hvor de byggede Hytter, hvoraf der endnu 1767 var Spor. Trelde By blev rent afbrændt, fordi Bønderne havde skudt nogle Skildvagter som de Svenske havde udsat ved Fjorden. Alt Kvæget var bortdrevet eller ødelagt, og efter Krigen var der kun en eneste Mand i Byen, der for sine sidste Penge kunde kjøbe en Kvie[1]). -- Ved og i Bredstrup havde Wrangel, som bekjendt, sin Lejr; Kirken i Annexet Kongsted blev ødelagt i Krigen, og er ikke senere bleven opbygt.

Gaverslund[2]) Præstegaard blev brændt af de Svenske. Det samme var Tilfældet i Piedsted[3]).

1) Indb. Bl. Fortælleren, Marcus Clod, tilføier, at denne Kvies Yngel var ved Gaarden og holdtes meget i Hævd til den uddøde i den sidste Kvægsyge før 1767.

2) Efter et Dokument i Stiftsarkivet fra 1685. Da dette blot beskæftiger sig med Præstegaarden, kan ogsaa gierne Byen, eller en Del af den, være brændt samme Gang, uagtet det ikke omtales i Dokum.

3) ligel. efter Dokum. fra 1685.

I Smidstrup By har været et saakaldet "Barfred", som afbrændte i Polak-Tiden[1]).

Ligeledes ødelagde Polakkerne en mægtig Skov, der var ved Kragelund i Øster Snede Sogn, og som de solgte for Rover-Kjøb.

Vi vende os nu mod Vest til Nykirke. "Præsten Jens Berentsen Falencamp, siger oftanførte Indberetninger, havde udstaaet tvende haarde Fjende-Tider under de Svenske, blev jaget fra Hus og Hjem af Brandenborger og Polakker, som tilsidst berøvede ham hans Liv 6te Aug. 1659. Hans Kone var død af Sorg samme Aar i Januari. Den foreige Præstes Enke, der i trende haarde Fejder havde udstaaet megen Gjenvordighed, blev omsider jaget fra sit Hus af de Polakker, og hensov i sin Lund 10de Juli 1659."

Naar vi nu igjen drage mod Syd finde vi Spor af Ødelæggelsen i Egtved. Præsten Peder Jensen har blandt andet bemærket i sin Kirkebog ved et Barns Hjemmedaab 20 Septbr. 1658 "dette var i de store Plyndre-Dage, Deus misereatar Nostri." Hans Familie flygtede fra Præstegaarden; hans Kone døde i Kolding 1659, hvor ogsaa hans ældste Datter var flygtet hen. Han selv døde samme Aar og begravedes i Egtved[2]). I Nørup skal nogle Svenske være blevne dræbte af Bønder og begravne i et Hjørne af Kirkegaarden[3]).

---

1) Gaarden skal have havt adskillige Privilegier, som allene tilkom den ældste Søn, naar han hed Hans Hanssen, hvorfor der vare 10 Eiere af dette Navn. Den første skal have været en ægte Søn af Kong Hans Ved Gaarden holdt altid 4 Vogne for at befordre Adelen paa deres Reiser (Indb. Bl.)

2) Sammesteds. 3) Mundtlig Sagn.

I Leirskov[1]) maatte Præsten Niels Pedersen Kraglund en Tidlang holde sig skjult i Kirketaarnet for Svenskeu. Præstegaarden blev ødelagt og opbrændt af Polakkerne, da var Præsten flygtet ind til Ribe, hvor han midlertidig fungerede som Rektor ved Latinskolen[2])

Herregaarden Hundsbek i Læborg Sogn blev aldeles ødelagt i Krigene i det 17de Aah. Ejeren Rigsraad Erik Juul var flygtet med sin Kone. 2 af hans Døtre havde skyrtet sig Haand i Haand i en Brønd i Gaarden. De to yngste havde Ammen reddet, ved at skjule sig i 8 Uger med dem i Skoven. Til Belønning herfor lod Erik Juul efter Krigen Gaarden Kielberg i Sognet opbygge til hende[3])

I Vejen finde vi atter en ødelagt Præstegaard. Ogsaa om dette Sogn fortæller Indb. et Sagn, men hvorom de, som sædvanlig. ikke ved, til hvilket af de fjendtlige Indfald, det skal henføres: "Da Fjenden havde belagt Vejen By, som forhen havde forsynet sig med Stok-Gjerde til Modstand, tog en Bondemand ved Navn Thygesen sig paa at være Anfører for Bønderne, hvilke saaledes modstod Fjenderne, at ofte over 100 Mand af disse bleve nedlagte. Ja Vejen Bønder vovede endog at anfalde Fjenden om Natten i

1) Kirken og Sognet har i ældre Tider hedt Eest eller Eerst.

2) Se Progr 1827 p. 59; se ogsaa Bilag 7. Han var her endnu i Decbr., som Dødebogen viser

3) Indb. Bl. Begivenheden, om den ellers er sand, kan dog ikke er urimeligt, maa sandsynligst henføres til Keisertiden, men Gaardens fuldkomne Ødelæggelse falder i den 2den svenske Krig. Den solgtes noget efter Freden til en Bondekarl for 400 Rd., men hævede sig siden i Pris til 2200 Rd. Den var engang en kongelig Gaard, og i Julernes Tid saa betydelig, at Estrup og Sønderskov skal have været Voldsgaarde derunder.

hans Lejr ved Schudstrup i Skodborg Sogn, hvor de gjorde ham stor Skade. Men tilsidst kom han med svære Kanoner, og da maatte Bønderne tage imod en haard Medfart, og Byen blev ganske ødelagt. Som Minde herom opgravedes endnu 1767 stundum Stykkugler fra 3 til $7\frac{1}{2}$ Pd. Vægt i Vejen Mose, og 3 af dem var i Fortællerens, Præsten Hans Clemensen Fogs, Eje[1]).

Gaa vi nu dybere ind i Heden, da støde vi atter i Vorbasse paa en i den sidste Krig afbrændt Præstegaard. I en Beretning fra 1690 skildrer Præsten Hans Hendrichsen Koch begge sine Sognes tiltagende Armod. Før Krigen, siger han, var i Vorbasse Sogn $28\frac{1}{2}$ Gaard ved Magt og 4 Boels Huse, men i 1690 kunde kun $12\frac{1}{3}$, og det endda med Nød og Neppe, udrede deres Tiender og Afgifter. 6 vare forarmede og færdige at betle deres Brød, 9 havde siden Krigen, altsaa i 30 Aar, staaet ganske øde; af Boelshusene stode de to, og af 18 Gadehuse de 15 ganske øde. Tienden, som før den Tid beløb sig til 20 Ørter Rug, var siden kun 12 til 16 Tønder. I Grene Sogn, som den Tid var Annex til Vorbasse, var før Krigen 19 Gaarde i fuld Drift; i Aaret 1690 kunde kun $4\frac{1}{2}$ give sædvanlig Tiende: $7\frac{1}{2}$ vare forarmede og gik om at tigge; 7 hele Gaarde havde staaet ganske øde siden Krigen. Tienden var faldet fra 10 Ørter Korn til 5 eller 6 Tønder.

---

2) Ind. Bl. tilføje, at der endnu er en Bonde af Anførerens Familie i Live i Sognet. I hvilken af Krigene Beienterne viste denne Dragelighed, og om ogsaa i den Grad, som ovenfor er fortalt, kan jeg ikke afgjøre, men uden historisk Grund er Sagnet vistnok ikke.

Ogsaa Grindsted Præstegaard blev et Rov for Luerne[1]). En da meget anselig Herregaard Urup (Sønder-Urup) blev ligeledes afbrændt og saa aldeles ødelagt, at Junker Christian Krabbe Aar 1689 gav Gaardens Herlighed bort til Kongen for en Skatte-Restans paa 30 Rd.[2]). Ogsaa Utoft Gaard i samme Sogn blev ødelagt af Polakkerne, og kom aldrig rigtig i Drift mere. Under Krigen, eller strax før, tildrog det sig, at Præsten Oluf Simonsen, som var kommet i Strid med en Bonde om et Par Stude, traf denne Morgenen efter og slog ham ihjel ved en Bæk, som endnu 1767 kaldtes Præstevad. Sagen blev ei paatalt da Fjenderne kom ved samme Tider til Sognet og ødelagte Alting[3]).

Andsager Sogn blev ogsaa hjemsøgt af Svenskeu, hvis Offiserer jevnlig faldt Præstegaarden til Besvær med deres Besøg, om hvilke nogle Pistolkugler, som vare skudte ind i en Bjelke i Stuen, længe bevarede Mindet. De plyndrede Levnetsmidler, Kostbarheder, rede Penge, kort hvad der forefaldt; brændte nogle Gaarde, saa Bønderne fra den østlige Del af Sognet (Quie, Stenderup, Krogsager) forlode Byerne og søgte Skjul nde i Heden.

½ Mil vesten for Hejnsvig By er nemlig nogle Sandbanker, neden for hvilke en Bæk løber forbi, og som overalt ere omgivne af Moser og Engbund, gjennem hvilke kun de, der vare meget godt kjendte, kunde finde Vej. Derhen flygtede hine Mænd fra Andsager-Sogn, ligesom ogsaa Beboerne fra Hejnsvig Sogn, og fra Grindsted, sønden for Aaen, med Kone, Børn,

1) Brev i Stiftsarkivet. 2) Indb. Bl. og Danske Atlas. 3) Indb.Bl.

Kreaturer og rørligt Gods. De gravede sig ind i Bankerne, hvor hver Famile havde sit Hul, med en fælles Indgang, med en Pibe eller Trækhul for Røgen og en fælleds Skorsten, opført af "Raasten"[1]). Bønderne vare væbnede, og de skiftedes til at holde nøje Udkik. Men en vis Peder Spillemand fra Hejnsvig forraadte dette afsides Skjul til en lille Trop af 8 svenske Ryttere, og tjente dem som Vejviser gjennem Moserne; de kom ogsaa bag paa Forposten, som netop fik Tid til at affyre sin Bøsse som Signal. Bønderne styrtede ud af Hulerne, og fældede i første Salve de 7 af Fjenderne. Ogsaa den 8de, som flygtede, blev indhentet og dræbt, som ogsaa den forræderske Spillemand, hvem Bønderne nedgrov i en Sandbanke ved Søgaard i Sognet[2]).

I Kirkebogen for Grimstrup og Aarre Sogne[3]), længere mod Vest, har Stedets daværende Præst, Anders Hansen Roest anmærket, at 1657 i Decbr. begravedes en Soldat fra Skaane, som de Svenske havde gjort til Fange i Frederiks-Odde. I 1659 (Anno turbulenti seculi) "bleff aff de Keyserlige, som her i Sognene haffde deres Qvartier under Oberst-Leutnandt Albert v. Thasern døbte 7 Børn fra 8de til 15de Januar. Af de fremmede Gjester, som Gud

1) I Indgangen af Hulen var to Stolper med Klofter ovenpaa, paa disse laa et Stykke Træ, som en Skorstens-Hammer. Paa en af de klofrede Opstandere var hængt en Dør osv.; saaledes beskriver Præsten Claus Hansen Stedet, der kom til Kaldet 1728 og af hvis Beretning Fortællingen er taget.

2) I Progr. 1836 er dette Sagn berørt, eftersom jeg havde hørt det fortælle. Jeg henførte det da til Krigen 1644—45. Tilflugtsstedet er jo ogsaa ventelig benyttet under alle Krigene i Aarhundredet, som Udtrykkene i Indb. "i Feide Tid, i Fiende-Tid" ogsaa antyde.

3) Som Mag. Zeuthen, Stedets Præst, har tilladt mig at afbenytte.

havde sendt os hid ind at straffe vore Synder retfer-deligen døde af Vester-Gaarden en Person, som blev hid ført til Kirkegaarden 13de Januar. Ellers døde en i Roesthøj og blev nedlagt i en Kaalgaard. Af vores egne Landsfolk døde Raßmus Buchardsøn Giandrup, tantum de peregrinis". Blandt de døbte ere: N. N. Søn af lille Andst, hid til oß fordreffuen. Hans Agersbøl hid fordreffuen.

I 1658[1]) da Præsten den 10 Sept. var til en Begravelse i Aarre[2]) Kirke, "da uden Kirken fraplyn-drede mig de Svenske mine Heste og Vogn, och huis derhos vaar, god for 60 Daler". De synes og-saa at have røvet Kalk og Disk af Grimstrup Kirke[3]), Ved Aarets Slutning siger han i et latinsk Vers, at de blodige Krige forhindrede kysk Kærligheds Pagt[4])

At den ovenfor omtalte Pest, som i 1659 grasse-rede i Ribe, ogsaa har hjemsøgt Landet, leverer denne Kirkebog fuldstændigt Bevis paa. Den siger videre, at Beboerne havde forladt Huse og Gaarde, og ad-spredt sig vidt omkring. Da Præsten desuden selv blev angreben af Sygdommen, kunde han ikke anføre, hvad Dag hver enkelt var død eller begra-ven[5]). Men efter Sygdommens Ophør, og da Folke-

1) Anno domini regnante Sveco.

2) Præsten skriver stedse "Aars".

3) Kalk og Disk, som nu ere i Kirken, er nemlig forsynet med den Ind-skrift: Ex 200 Joachemicis, quos morieus Nicolaus Anthonii usui ecclesiæ Grimstrupiensis legavit, parta sunt vasa hæc sa-cra post bellum Svecicum 1660.

4) Impediunt castam Venerem copulamque per annum
Atque ultra populo bella cruenta meo.

5) I Grimstrup Kirkebog: "Ob Parochianorum dispersionem et gra-vissimum, in quem incideram morbum, denatorum nomina

ne vare vendte tilbage, har han undersøgt og ved Navn anført hvilke og hvormange, der i hver enkelt By vare bortrevne af Pesten, og man ser deraf, at snart ingen Familie har været fri for den. I Grimstrup Sogn døde nemlig 168 Personer, og i Aarre 94[1].) Blandt de Døde vare Præstens Kone og 3 Tjenestepiger. Ved flere Huse er anført døde, Mand, Kone og 3 Børn; nogle Gange 4 Børn, I Rosthøj bortreves endog Mand, Kone og 5 Børn; et andet Sted, hvor Dødeligheden var ligesaa stor, er bemærket, at 2 Børn endnu vare ilive[2]). En er død i Ribe med Kone og Barn, en anden i Varde[3]). osv.

Længere mod Vest finde vi, at Sneumgaard er blevet brændt i denne Krig[4]).

Gaa vi nu mod Nordvest, da viser Janderup og Billum Kirkebog[5]), at ogsaa Smitsot har herskket der i 1659, skjøndt ikke saa voldsomt, som i Grimstrup. I begge Sogne er nemlig fra sidst i Juli til Aarets Ende begravet omtrent 50 Personer; deriblandt to

---

non possunt ad certos dies sepulturæ more consveto designari: ea propter in singulos pagos ea annotando procedere visum fuit. Og ved Aarre Sogn: "Defuncti et sepulti kand ved Dag oc Datum ei noteris for min Egen Siugdoms Skyld oc Sognefolkenes Adspredelse for de vmilde Krigsfolk mod Suensken med Danmark den Tid Allierede, som vaar Keyserlige, Brandenburgsche oc Polackerne, aff huer Slags 18000 Mand. Dog forfaris af Aars Sogn at were døde 94 Mskr. hvis Naffne her vndertegnes."

1) Grimstrup talte 1801 492 Mskr. og Aarre 252.

2) Duo remanserunt superstites.

3) obiit Ripis cum uxore et filia; sepulta Vardæ. En Pige er "baptizata Vardæ". I 1660, som Præsten kalder "anno restauratæ pacis, anno luctuoso" har Hymen igien holdt sit Indtog i Sognet, da der ikke er holdt mindre end 14 Bryllupper i Grimstrup, deriblandt Præstens.

4) Dansk Atlas. 5) mig meddelt af Pastor Ask.

landflygtige Kvinder. I 1658 har der ligget Svenske i Sognene, da nogle Gange Korporaler og Ryttere findes anførte blandt Fadderne. I Januar ere fra 7de—13de en brandenborgsk Trompeters og nogle Ryttereres Børn blevne døbte, blandt Fadderne ere "2 brandenborgsche Kvinder".

Ogsaa i Ho skal under og strax efter Krigen en smitsom Syge have raset, som, efter Sagnet, bortrev den halve Del af Befolkningen. I Præstegaarden uddøde alle Beboerne, Præsten selv var den længst levende[1])

Vende vi os nu mod Nord, høre vi, at i Bork blev Præstens Søn bortført af en svensk Offiser, som iøvrigt fik ham meget kær, behandlede ham godt, og ved Hærens Bortmarsch, paa Forældrenes indstændige Bønner, gav ham tilbage[2]).

Flere Beretninger fra Bølling Herred, indgivne i 1690, skildre Tilstanden der sørgelig, især som Følge af Krigen. I Skjern Sogn vare 3 øde Gaarde, 6 svarede næsten ingen Tiende; i Lemb var 11 Gaarde øde, 8 forarmede. I Vordegod Sogn var en By Borre næsten øde. I Borris stode 3 hele og to halve Gaarde, i Faster 4 hele og to halve ganske forladte osv. — Disse Klager over, at Gaarde stode øde og altsaa ingen Tiende svarede, høres i det Hele fra alle Kanter af Stiftet, igjennem hele sidste Halvdel af Aarhundredet.

Uldsund Herregaard i Reessogn kjøbtes af den svenske Oberst Morten Barthold, som kom herind

---

1) Indb. Bl.
2) Det var Mag. Christen Borch, som blev Præst i Frederits 1685.

under Krigen, og beboede den og Bekkemark med sin Frue Cathrina v Andersen.

I Hammerum Herred blev Faver Gaard (Fuer G.) brændt af Svenſken og ſtod ſiden øde.

Nordveſtlig i Stiftet, i Vandborg, havde Beboerne ſkjult deres bedſte Gods paa Kirkehvelvingerne. Præſten Lauritz Gregerſen maatte derfor udſtaa ſvære Pinſler, indtil han fik 60 Mand til Sognets Forſvar, ſom han med ſtor Bekoſtning maatte underholde i Præſtegaarden 14 a 16 Uger, i hvilken Tid enhver Mand i Sognet drev ſit Kvæg og ſine Faar derhen.

Videre mod Oſt fortælles, at den ſtore Skov i Ry Sogn blev brændt og ødelagt af Polakkerne.

I Mejrup Sogn boede paa Gaarden ſtore Tovſtrup en fornem Mand "en Græve" der flygtede fra Gaarden for Svenſken, ſom i Bund og Grund ødelagde den. Til Idom Præſtegaard hørte en Mølle, ſom ligeledes ødelagdes i Krigen, og ikke ſiden er bleven opbygt[1]).

Nytaarsdag 1658 øvede 3 ſvenſke Ryttere af Overbecks Regiment Voldtægt og Mord paa en Pige i Holſtebro, Margrethe Chriſtensdatter[1]).

Præſten til Vinding og Vind Anders Jacobſen Hegelund[2]) har efterladt ſig noget udførligere Anteg-nelſer om Krigen, med hvis Meddelelſe vi ville ſlutte diſſe adſpredte Efterretninger.

"1657 2den Nov kom det Overbeckſke Regiment til Holſtebro i Qvarteer. D. 25de Jan. 1658 kom Winding og Wind Sogner fra det Overbechiſche til det Taubiſche Regimente, og contribuerede de til

1) Diſſe ſidſte Beretninger og Sagn ere øſte af Indb. Bl.

2) Indb. Bl og Hofmans Fundatſer Tom. 4. P. 530.

Captain Kanne, som logerede paa Tanderup. Dom. 1 a Paschatos kom det Seherſche Regiment til Quarteer i Hammerum Herred, og contribuerede disse Sogner til samme i femten Ugger. 4de Auguſti kom disse Sogner under det Darenſtadtiſke Rig. ndi 7 Ugger, og haffde vi da den ſtrengeſte Indquartering under de Svenſke. Til Michaelis droge de til Fyen. Gud lade dennem aldrig ſee Danmark mere, Amen."

"Den 4de Febr Ao. 1659 kom det kejſerl. Reg. ſom kaldes det alte Garniſche til Quarteer i Ulfborg Herred, og fick Winding Barhon Pet. Alberti de la Soſte hands Compagni i Quarteer 124 Heſte ſterck. Vind Sogn fick et Compagnie, ſom en Reformerede Oberſt Lieutenant cognomine Smit commenderet, deraf bleff Wind Sogn ſaa forarmet, at det aldrig mere ſiunes at komme paa Fode."

"6te Maj bortmarßſirte det alte Garniſche, paa 3die Pintzegag angick den ſtore Marchering rundt om os. Gud bevarede os dog uden ſtor Skade, alligevel vi vare hart deran. Hvor megen Fare og Bedrøvelſe, vi haver udſtanden, kan vi aldrig fortælle Efterkommerne."

In margine af Kirkebogen ved at tegne et Barns Daab, har ſamme Præſt ſkrevet "For disſe Smaas Skyld haver Gud visſeligen ſparet os ſaa meget Brød, at vi er opholdt uden Hungers Nød, imod ald menneſkelig Tancke og Forhaabning. Røven og Plyndring paaſtoed denne Sommer i elleve Ugger. Mit beſte Qvæg gick med i Løbet. 7 Heſte og Hopper haver jeg tilſat i denne Krig. Jylland og Holſtein haver født 5 Armeer i denne Krig den Danſche, Svenſke, Kejſerlige, Polniſke og Brandenburgiſke.

Dominas providet". — Præstens Kone døde d. 21de Juli 1659[1]). Samme Præst har anmærket, at det brandenb. Reg. Quast, paa sin Marsch gjennem Sognet 3die Pindsedag, bortførte en 13 Aars Bondedreng fra Weiwod By, som vogtede sin Faders Qvæg; tillige tog det 2 Plage. Han tilføjer det Ønske, at hans Forældre maa faa ham at see igjen. — En af Præstens Eftermænd, Dorschæus, som 1766 har meddeelt Ovenstaaende i de oftomtalte Indberetninger, tilføjer, at dette Ønske gik i Opfyldelse. Drengens ældre Broder var fulgt efter ham, havde faaet Plagene igjen, og for en Tid ogsaa befriet sin Broder. Men to Ryttere havde fundet ham, da han havde skjult sig i en Lyngstak, bundet ham til Hestens Hale, siden solgt ham for en "lumpen" Rigsdaler til nogle andre. Derefter var han snart blevet solgt, snart givet bort "som et umælende Creatur" indtil han var kommet til Brandenborg. Der havde han faaet en af Kurfyrstens Gaarde, havde giftet sig, og var endelig med Kone og Børn igjen kommet til sin Fødeby[2])

1) Det ses et andet Sted i Indb. Bl. besonderligt nok, at Præsten ikke taler derom, eller regner dette Dødsfald med blandt sine Ulykker og Tab.

2) Historien er meget udførligt fortalt i Indb. Bl. og kunde give Stof til en net lille Novelle.

Bilag.

1.

Revisjonens Slutnings Antegnelse om Brandskatten fra 1645.

Efter at have anfört Summen paa de tilbagebetalte Penge (4254 D.) og de endnu resterende (193 D.) slutter den:

Hvilcket er en stor Summa och haffuer for-Aarsaget Byen er kommen Vdi den store Gjeld, baade med derisz Resterende paabudne Kongl. schatter och di penge, di schall were schyldig paa fremmede Steder.

Derimod findis iche aff Brandschattens Restandtz att were förte i Alle forschr. Regenschaber Byen till Indtegt vden it hundred och fembten Daler. Mens vdi en af Byens Bögger, dertill gjort aff Ny Ao. 1651 findesz indeschreffuen huad en Part aff Bosgerschabet schulle haffue for derisz forstrechning, di haffde gjort till Brandschatt. Och huad en Part haffde aff denom resteredt aff derisz Brandschatt.

Medens iche dervdi findesz, huad enhuer wor lagt for til forne Brandschatt att udgiffue. Iche heller

huad der war betaldt udaff enhuer. Dertill med och icke huad enhuer deraff er bleffuen schyldig til Restandtz, saa och iche heller, huad Forstreckening enhuer till samme Brandschatt gjort haffuer, som billigen burde.

Ochsaa straxen effter Freden war slutet, med samptlig Borgerschabet och Interesirede gjordt Endelig Sluttening om Alting dermed, och iche haffue ladet det henstaa mange Aar dereffter[1]). Och efftersom Intet heller findes i schattebogen om samme Brandschatt, huor höjt den er lagt, mens berettis, at till samme 9000 Rd. Brandschatt som Byen gaff, schulle en huer Mk. schat som Byen paa di Tider haffde at schate efter, giffue förste Gang 30 Rd. och anden Gang 15 Rd. som da kunde belöbe sig Thusinde och nogle Hundrede Rd. offuer forschreff. 9000 Rd. Brandschat. Saa det siunis well, dersom saa er, at samme Brandschat och dens dertil Forstrechning well dermed daa kunde haffue weret betalt.

At Byen iche haffde kommen i slig en vidtlöfftig Gield.

Will derfore med samme Brandschattes Regenschaber och Lignelser, huad en huer dertill er lagt for, och medt samme Schatens Restandtz, huad en huer rester deraf, saa och med enhuer deris undersch. Regenschab paa huad Forstrechning di dertil gjort haffuer forklaris, Att deraf kan erfaris, om Byen tilkommer den forschr. store Summa att betale, som i disse forschreff. Byens Pengemestres Regnschaber er Jndfört.

1) Her kunde vel Raadet til Gjengjeld bemærke, at Revisjonen ikke havde megen Ære af at tale med om at komme bagefter, i det den 1656 reviderede Regnskab fra 1632.

2.

(Af Raadstubogen No. 1.)

Anno 1618 den 24de Januari paa Riber Radhus nerverendis Kield Jörgensen och Morten Lime Borgemestre, Niels Grisbech, Olluf Roed, Hans Hegelund, Baldtzer Knudsen och Bagge Pedersen, Raadmend, sambtycket disze ephterschreffne aff de 24 Mend, som idag tilstede vor (følger Navnene) Att der maa hugges for det förste en Dag eller thou vdi Byens Kjerd, en huer som di haffuer behoff thil aff the gammele och Hallænde thræ thil Brendszel och ingen adt suie (?) nogit wed thou Rigsdalers Bröde thil Byen. Och huad som hugges vdi forne Kjerd, thet schall Roedhuggis ved forne Bröde, och indtet at hugges aff de smaa vngge Thræer, medens aff de störste och gammeleste. Och schall di giffue for huer Lasz Brendsel, aff thesse gammele, hallende Thrær VI sk. och aff the grönne Birck och Ell Brendsell XII sk. Och deris Zeddeler schall di annamme huos schriffueren och giffue hannem for huer Zeddel I sk. dansch, och daa stragS att legge Pendingen fraa dennem och thil hannem, och ingen att bytte deris Zedeler eller Polletter ved then forne Bröde, och nu paa Thirsdag nestkommende att begynde och hugge, och daa stragsten samme Dag att hiemb-Age och scball dj fornne Dag daa Andtuorde Stadtzbuddene deres Zeddeler ved Suingelen. Och Ingen att forloffues mere end fire Las. Och huo, som will haffue Gierdsell, schall giffue for Lassen 1 Mk. Och Ingen att beBomme aff Gjerdsell mere endt thou Lasz.

3.

Wir Carl Gustav von Gottes Gnaden, der Schweden, Gothen und Wenden König, Groszfürst in Finland, Hertzog zu Ehesten, Carelen, Bremen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingemanland und Wismar, wie auch Phalzgraff beim Rhein, in Beyern, zu Gülich, Cleve und Berge Herzog etc. Thun Kundt hiemit: Demnach wier den Wohlehrwürdiger undt Hochgelarten H. D. Petrum Bischoff zu Ripen, zu sambt seiner Vnterhabenden Probsten undt Pastoribus in der Stadt und aufm Lande nebst ihren Pfarren mit allen undt jeden Pertinentien und Zugehörungen, in Vnsern special Schütz, Schirm und Salva-Guardie auff- und Angenommen, massen ein solches wörchlich geschieht: Als befehlen wir hiemit Allen und jeden Vnserer Generalitet und Commandanten, wi auch hohen vnd Nidrigen Krigs-Officiren zu sambt gemeiner Soldatesque zu Rosz vndt Fus, vndt Allen Anderen vns Angehörigen gnädigst vndt ehrnstlich, das Sie eingangs ehrmeldten Bischoff zu Ripen zu sambt seinen angehörigen Probsten vndt Pastoribus, sowohl in der Stadt als auffm Lande, mit Allen undt Jeden darzu gehörigen Pertinentien an Persohnen, Gebäwden, Färnüsse, Haab vndt Gütern, Getreydich, Pferden, Wagen, kleinem vndt groszem Vihe, vnd sonsten Allem, wie das immer Nahmen haben mag, im Geringsten nicht beleidigen, sondern bey dieser vnser Salva-Guardie allerdings Ruhig vnd Vngekränchet sein vnd Verbleiben lasseu, vnd darwider, vnter was Schein vndt prætext es geschehen möchte, mit Eigenwilligen Einquartirungen vnd Durch-Marscheu, Auch selbst anmaszten Contributionen vnd Andern Kriegs-Beschwer-

den nicht graviren oder Belegen, noch die dazu gehörige Persohnen mit Bestraffung[1]), Brand, Raub, Nahm oder Plunderung im geringesten nicht Verunruhigen, infestiren oder beleidigen, weniger dieser Vnsere Salva-Gvardie in einigerley Wege violiren, sondern vielmehr selbige vndt Deren glaubhaffte Copeyen, gebührend respectiren vnd ehren, Auch mehr gedachten Bischoff, Probsten vndt Pastoren zu sambt derselben Pertinentien vndt darzu gehörigen Personen wieder alle gewalt vndt Thätigkeit, so dennenselben wider über Verhoffen zugefüget werden möchte, in Vnsern Nahmen Gebührend mainteniren vnd Schützen. Hieran gesshieht was vnsern gnädigsten Willen vnd ehrnstlicher Befehl gemäs ist. Vhrkundlig haben wir dieses eigenhändig vnterschreiben vnd mit Vnsern hiefür Gedrüchten Königl. Secret-Insigel bekräfftigen lassen. So geschehen in Vnsern Feldtlager, Unter Frederichs-Udde. den 2 Septemb. Anno 1657.

Nedenfor er skrevet:

Adt dette er en richtig oc trowerdig Copie af höibemeldte Kong. Mayst. til Sverrig naadigst udgiffne Salva-Gvardie bref med egen Haand oc Segel mig meddelt, widner jeg vnderskrefven med egen Haand. Ribe d. 12te Septemb. 1657.

Pet. J. Kraglund D.
Rip. Episcopus.

(Afskrevet efter et Exemplar, som opbevares ved Stiftsprovstiet)

4.

Der Königl. Mayts. unndt Dero Reiche Schweden

1) Ordet er noget utydeligt, da Manuscriptet der er noget i Styk-
ker,

Rath, Königl., Lieutenant General über Dero Armeen und Militair Stat in Deutschland, Vice-Reichs-Admiral, wie auch General Gouverneur im Herzogthumb Pommern und Esberland, und Richter über Näricke.

Caroll Gustav Wrangell.

Graff zu Salmis, Freyherre zu Lindenborg und Ludenhoff, Herr zu Schog-Kloster, Brehmer-Vöhrde, Wrangelsburg, Spicker vund Rustrop.

Demnach im Nahmen vnndt von wegen Hogstgedachte Ihro Königl. Mayts des Königl. Lieutenant Generals Hochgräffl Excellence undt Gnaden aus bewegende wollewisseud unndt erheblichen Ursachen der Edelen, Vesten undt hoch gelahrten D. Ludovicum Pouchium, Medicum undt Canonicum der Thum-Kirche zu Ripen, sampte seiner Frawen, Kindern, Gesinde, Häuser undt Höfe, Mobilien vndt immobilien, nichts ausgenommen in Höchstgdr. Ihrer Königl. May Special Schutz undt Schirm auf undt angenommen dergestalt undt als dasz demselben alle seine von Alters her übliche Privilegien undt genoszene Freyheiten, wie auch Seine jährliche intraden undt Verpflegungen, so derselbe wegen seines offieii unndt Bestallung von Thum Capitell zu Ripen genossen, hinfüro als behalten, die zugehörigen Capitils Bauren auch Ihme ihre gehörige schulden unndt Verpflegung zu geben verpflichtet sein und bleiben sollen, alsz werden alle undt jede Königl Schwedische, des Königl. Herr Lieutenant Generals Hochgr. Excellence undt Gnaden Conduite untergebene hohe und niedere Krigs Ofiiciren, auch andere dero befehlshabere ersucht, erinnert, undt ernstlich befehliget, dasz sie sich an obgemelten D. Ludovicum Pouchium seinen angehörigen Leuten, Dienern, Bauren,

Hause, Höfern, mobilien undt immobilien keines wegen vergreiffen, noch sie beleidigen oder mit einigens hartlichen. selbst willigen Contributionen, Geldpressuren, Brand oder Brandschatzungen, Ein-Qvartirungen, Abnahm pferde, Viehes, Getreide vnndt andern beschweren ängstigen oder beladen, sondern in Respect des Hoch-Gräfl. Excell. undt Gnaden deren widimirte Copeyen gleich als Original selbsten gültig sein soll, damit in alle wege gantzlich verschonen unndt übersehn wollen unndt sollen. Wornach sich ein jeder zu richten und vor Straffe der Betretung zu hüten. Diessen wirdt im Königl. Schwedische Feldlager unter Friderichsudde 29 Sept. 1657.

(Efter en Kopi, som var blandt de Dokumentər, der 1776 indsendtes fra Stifts-Arkivet til Geheime-Arkivet, afskrevet af Grönlund; om denne eller den förste Afskriver bör bære Skylden for den Mængde Fejl, hvoraf Afskriften vrimler, vilde omnævnte Kopi bedst vise.)

5.

(Af Raadstu Dombogen 1661.)

Wii efterskreffne Iesper Hannsen Borgermester udj Ribe, Bagge Baggesen, Iörgen Hansen och Iens Mortensen Raadmend sammesteds, kundgjörer hermed for alle som dette seer och læser, Att Hæderlige Matrone Ide affgangne Carsten Olufsens, forrige Kongl. May. Tolder her i Staden, haffuer paa Raadhuset for Retten ladet begjere nogen Certification och Vidnesbyrd at fremligge hosz hendis Sahl. Mands Regenschaber paa behörige steder, huorledis de Suensche med hendis Sahl. Mand for hans Kongl. Maist. Told, som i den kortuarende Fred vor Indkommet, Procede-

ret, der de saa Wformodentlig bröd Freden, Saa er det vitterligt, at de Suensche besatte den Sahl. Mands Husz med Rytter, der Freds rupturen scheede, och förde hannem aff sit Husz paa Torfuett, huor de Suensche haffde stillet sig, huor hand forbleff Arresterit, indtil Toldböger vor offuerleffuerit, effter huis Antegnelse, Pengene strax maatte vdtellis, som faldt da heel besuerligt for denne Stads fattige Indvaanere, hosz huilcke en stor Deel aff samme Told resterede, som desforuden höyligen samme Tid bleff beschattet. At saaledis Pasherit er, haffuer wi til Vidnisbyrd ladet Vorisz Stads Secret her vndertrycke.

Ribe d. 11 Iuny 1661.

Hieronymus Threllund.
Reip. Notar.

6.

Nogle Uddrag af Indqvarterings Rullen over Brandenborgerne i Ribe 1658—59.

Ib Hansen Friis, 3½ Mk. 11 Oct. 1 Rytter oc Hest, bort 30 dito ; 27 Nov. 1 Prouiantschriffuer, 3 hest. 1659. 3 Feb. 2 Karl 3 Hest, 1 Nat. 9 dito 3 Rytter 1 Nat.

Michel Knudsen, 12 sk. 19 Oct. 1 Corporal at spise 21 Nov. 1 Rytter, d. 10 Dec. 1 Corporal 1 Hest, 18 bort. 1659. 24 Ian. 1 Corporal.

Clement Madsen Byfouget, 24sk. 23 Nov. 1 Quartermester 2 Hest, 17de bort, 1659. 16 Feb. 1 Ritmester 3 Hest 1 Nat.

Marie sal. Jens Joensens, 30 Oct. 1 Captein, bort

12 Nov. 22 Nov. 1 dansch Leutnant 3 Hest 1 Knegt, bort 6 Dec. 1659 2 Feb. 2 Rytter. 9 Febr. til Hjelp met Anders Höm.

Christen Hansen Hjort, 20 sk. 19 Okt. 1 Corporal at spise 20 Nov. 1 Corp. 1 Hest, 5 Dec. bort. 1659. 24 Jan. 1 Vagtmester holt til 1ste Febr.

Iörgen Hansen, Raadmand 5 Mk. 30 Jan. Gen. Sparres Gemal holt 2 Netter.

Niels Terpager, $3\frac{1}{2}$ Mk. 19 Oct. 1 Ritmester, 3 Leutn. at spise. 14 Nov. 1 Reg. quart-mester, 4 Hest, 3 Knegte. 18 Dec. 1 Quartiermester. 24de Jan. 1 Hoffjuncher 6 Heste bort 14 Febr.

Johan Engel, Isenkremmer, 19 Oct. 1 Cornet och 1 Vagtmester at spise, 3 Nov. at giffue Else Suanis tel Hjelp om Dagen $1\frac{1}{2}$ Mk. 18 Dec. 1 Ritm. 1 Knekt, 2 Hest. 9 Febr. 3 Rytter 1 Nat, 12 dito 1 Kögmester.

Peder Iepsen, Toldschriffuer 6 sk. 27 Oct. 1 Rytter 1 Nat, 28 dito 1 Karl at spise. 21 Nov. 1 Rytter. 27 Nov. 1 Rytter. bort 4 Dcbr. 24 Jan. 1 Soldat.

Adam Verlohren 20 sk. 27 Oct. 1 Rytter, bort 6 No-. 21 Nov. 1 Rytter, 6 Nov. bort, 28 Nov. 1 Rytter, bort 8 Dcbr. 1659. 24 Jan. 2 Rytter holt til 11 Febr. 3 Febr. 2 Rytter 1 Nat. 6 dito 1 Trompet 3 Heste 3 Netter 11 d. 2 Hest 1 Knekt 3 Netter.

Casten Ollsen, Raadmand. 18 Nov. Hans Arenfeld 1 Karl 3 Heste, bort 22 dito.

Mats Jepsen Schumager 4 sk. 28de Oct. 1 Karl met Ole Buntmager, 1 Rytter med samme. holt til 6 Dec. 14 Dec. 1 Karl. 1659 24 Jan. 1 Rytter holt til 1 Febr. 9 Febr. 1 Tromslaa.

Söffren Udrider, 6 sk. 28 Dcb. 1 Karel at spise. 22 Nov. 1 Rytter bort 28 dito. 14 Dec. 1 Rytter bort 20

dito. 24 Jan. 1 Rytter holt til 1 Febr. 9 Febr 1 Fureer-schött holt 1 Dag, 12 dito 1 Soldat.

Mette, Lanritz Baggesens 2 Mk. 6 No. 1 Ritmester holt 2 Dage. 18 Dec. 1 Gen. lyt. Quartermester. 1659. 9 Feb. 1 Oberst Lytenant.

Maren S. Splidsens, 6 Nou. 1 Leitenant. 27 Nov. 1 Karl 2 Heste. 15 Dcbr. 1 Gen.-Quartirmester met Anders Verloren. 24 Jan. 1 Löjtenaut.

Hieronimus scholmester, 1 Ritmesters Fru, at indtage met Folch och Heste for Betaling. NB. haffde 8 Tienere 6 Heste; giffuen til den döde Hopmands Folk, Heste og Wogn $2\frac{x}{2}$ Rd.

(Herved maa bemærkes. at Rullen blot omtaler Brandenborgerne, og at paa samme Tid laa Kejserlige i Byen.)

7.

(Af Tingbogen for 1659.)

For Tingsdom stod Cornelius Detleffsen paa hederlig oc höilærd Mand Mester Niels Kragelnnd Latin Skolemesters Vegne oc begjerede att de Dannemend, som var vdneffnit att siune Thomas Skreders Husz udi Steenbogaade, som latinsche Scholes forsuarer haffuer i Pant, oc Knud Hansen sidst i boede, da fremstod (Navne) vnnde och kundgjorde, att de haffuer verit i bete Husz oc den besichtiget, da befandt de, att der vor fiire Vinduer borte vdi Stuen, Gulfvet aff Hestefödder fortraaden oc Stenene i Stykker. I Bryggerhuset var der ingen Loft, Taflerne udi Adelhuset mestendel löse oc meget bröstfældige, Kackeloffuen ocsaa schulle hjelpes, thou Vinduer vdj Adelhuset vd til Pe-

der Douns Gade vor borte, oc en Vindue ved Gaddö-ren vor ocsaa borte, huilcket de affhjemlede for en fuldkommen Sjun. Herimod i Retten mötte Knud Hansen oc sagde, huad Vinduerne i Stuen oc Gulffvet i Stuen Anlangindes, da er det sched af Indquartere-de Heste, da hans Churfl. Durchl. aff Brandenburg, hans Hoffstat laa her, til efter att han var flöt vd aff Huset, er tvende Vinduer ud til Peder Douns Gaade bortstollen o.s.v.

§.

Nos Fredericus Wilhelmus Dei gratia Marchio Brandenburgensis, sacri Romani imperii Archi-Came-rarius et Princeps, Elector, Magdeburgi, Prussiæ, Juliæ, Clivii Montium, Stetini Pomeraniæ, Cassubiorum, Van-dalorumqve, necnon in Silecia, Crosnæ et Carnoviæ Dux, Burgravius Norinbergensis, Princeps Halberstadii et Mindæ, Comes Marcæ et Ravensbergi, Dominus in Ravensteen etc.

Nostro et Confoederatorum nostrorum exercitui, om-nibus et singulis cujuscunque demum sint ordinis et dignitatis, hisce litcris clementer indicamus, quod tem-pla, Nosocomia civitatis et Dioceseos Ripensis, cum omnibus sacri ordinis hominibus, tam urbicis quam ru-ralibus Pastoribus, præceptoribus, Conrectoribus, Collegis, Ædituis, Cantoribus et viduis illorum in specialem no-stram tutelam et defensionem sucepimus, ædesque et bona illorum ab omnibus contributionibus hospitationis, aliisque bellicis oneribus libera et immunia conservari velimus, omnesque ita et singulos, Generales, Tribunos et Comissarios, Qvarteriarum Magistros, aliosque tam officiales quam gregarios milites sub sacræ Cæsareæ

Majestatis ant Serenissimi Poloniæ Regis exercitu militantes convenienter reqvirimus, Nostris autem seriò et severè mandamus, velint illos nostro nomine ab omnibus pecuniarum exactionibus, a nocturnis et diurnis diversoriis et commorationibus, a præstationibus, et hujusmodi aliis, quocunque demum nomine veniant, belli oneribus tutos et immunes præstare, privilegia illis atque illorum bonis, a Serenissimis Danorum Regibus deinceps indulta, pro ratione singulorum ordinum atque dignitatum, et quæ iis assignata sunt pro officii laboribus sarta tecta conservare, atque omni studio in illam incumbere, ut suo quisque officio in Dei gloriam rectè fungi possit. Confidimus omnes et singulos huic nostræ voluntati convenienter obtemperaturos, quod vicissim erga unumquemque gratia et affectu Electorali agnoscemus. Refractarii v. et qvi proterve hocce protectionis nostræ diploma violare ausi fuerint, non tantum indignationem nostram incurrent, sed debitos quoque pro ratione circumstantiarum poena luent. In quam fidem hasce exemptionis et Salvaguardiæ literas (qvarum fide dignum exemplar, æqvales originali ipsi vires habere decernimus) propria manu subscripsimus et sigillo nostro Electorali eas muniri jussimus. Dabantur Ripis Cimbrorum die 28 Decembris 1658.

Fredericus Wilhelmus Elector.

Cum autografo Autoris Latino exemplar hoc optima fide convenire manu et sigillo testor

Petrus Iani Krag: D.
Ripensis Fpiscopus
manu mea.

(Forhen aftrykt i Engelstofts Univ. og Skole-An. 2 B. 1809, mig meddelt ligesom Bil. 2 og flere andre Dokumenter af Professor Thorup.)

9.

Demnach in der Röm. Kay. auch zu Hungarn und Boheimb Königl. Mayt. Unsers allergnädigster Herrens absonderliche Protection und Schutz die Kirchen, Schulen, Hospitalen und Armen-Häüser der Stadt und des StiftsRiepen, mit allen und jeden deren Bedienten, als Bischoffen, den Wohl Ehrwürdigen und Hochgelehrten Herrn D. Petrum Cragelundium, samt Præpositis und Predigern, Schuldienern, Organisten, Küstern und Klochern, wie auch derselben Wittiben, deren Haüser, Wohnungen und Pertinencien aufgenohmen, auch darüber Eine Salvaguarde ertheilet worden. Thue auch solches hiermit, und nehme besagte Kirchen, Schulen, Hospitalen und Armenhaüser, mit Vorgenanten Hrrn Bischoffen, allen Predigern, Schul-und Andern Bedienten haüser und zu behörungen, in meinem Schutz und Schirm, dergestalt das hierdurch dennen meinem Commando Untergebenen Alles Ernsts und bey Unauszleibender Leib- und Lebens Straffe anbefohlen wirt, dasz sie ins gesambt, und ein Jeder in sonderheit obbennante Herrn Bischoffen, Predigern, Schul- und andern Bedienten, wie auch deren Wittiben, Haüser, Wohnungen und Pertinencien mit Keinerley Einquartirung, Nachlagern Contribuciou, weiniger Raub, Plinderung Brandtschatzung, Verderbung der Landfrüchten, Abnehmung Kleinen oder groszen Vihes, gelt exactionen und andern Kriegspressiren, wi die immer Nahmen haben mögen, belegen, beschweren und incommodiren, sondern vielmehr für diese obgemelten und andere dergleichen Ungelegenheiten schutzen, Vertheidigen und in allem die Salvaguardi gebührent respectiren und deren glaubwürdigen, vidimirten abschrifft gleichmessig glauben,

als dem Originali selbsten zustellen wollen und Sollen. Wornach sich die meinem Commando Untergebene zu achten haben, sich auch von Unausbleibender Leib und Lebens Straffe zu hüten. Signatum Hauptquartier Riepen d. 10 Jannary Anno 1659.

Der Röm. Kay. auch zu Hungern undt Boheimb Königl. May. Hoff-Krigs-Radt, Cammerer, Graf Feldt Marschall und bestalter Obrister.

Raymundus Comes Montis Cucolli.

(L.S.)

Dasz diese Abschrifft dem Original allerdingsz gleichlautendt, wirt mit Jhrer Exc. des Herrn General Feltmarschl. Grauens von Montecuculi herunter gestölltem Cantzley Insichl bekräfftiget Dat. Ripen d. 19de January Ao. 1659.

(meddelt mig ligesom No. 3, af Stiftsprovst Frost).

10.

Lectori pio plurimam salutem.

In nomine et ex parte Serenissimi ac potentissimi Regis Daniæ et Norvegiæ omnes et singuli amice et fraterne rogantur, ut Rever. dominum pastorem Thomam Henrici cum tota familia et mobilibus indemne absque omni pecuniarum exactione ut et hostili insolentia in Domo sua in Huidding vivere permittant, neque ullo modo graventur. Hanc singularem gratiam erga omnes et singulos demerendam sincere pollicear. Dabam Viellæ 20 Novembris Ao. 1659 Serenissimi et potentissimi Regis Daniæ Comissarius bellicus apud Exercitum pollonicum.

Nicolaus Nissen.

11.

(Af Raadstubogen No. 2.)

Anno 1659 d. 30te Juli paa Riber-Raadhusz, udj Borgermester och Raad samt aff di 24 Dannemend, som tilstede waare deris Neruerelse, er Sluttit: Efftersom megen stor Uschichelighed findis her udj Riber by met Fylderi och dricheri effter Ligberende, saa enten dj er fattig eller Rige, haffuer di nu paa nogen Tid giffuen dj, som Berre de Döde till Graffuen, En Tönde Öll, undertiden tracteris met Win eller anden Drich, som kommer Menigheden till stor wnöttig Bekostning. Huorfore aff Borg. och Raadt er for godt anseet, och aff di forordnede 24 Dannemend sambtykt, alt Slig Dricheri at affschaffe, saa at ingen, were sig och huo det were kand, schall Effter Dags mer vnderstaa sig, som Lig til deris Begraffelses stedt haffue at lade bestedige, dennem, som forhjelper at bere, tractere eller tractere lade med nogen Drich enten Win, Öll eller noget Andet, effter Liget er henbaaret, Medens saadan Vschikelighedt her effter Dags gandsche hermedt at were forbudt och afflagt, huo sig herimod forseer, schall haffue forbrudt till di Fattige vdj Siughuset, nemlig i St. Peders Kirke Thi Rixd., huor effter en huer sig kand vide at Rette och for Schade att tage waare. Riber Rahdhusz ut supra.

12.

Afskrift og Udtog af nogle Breve og Dokumenter, angaaende Indkvarteringen i Ribe i 1660.

1. Demnach Ihr Königl. Mayst. Gnädigst befohlen, dssz die Officirer in den städten sollen inquartieret

werden, Alsdann wirt zu die Statt Ripen assigneret vnd hingewiesen, desz Herrn General-Feltmarschall Schacken Regiments Stab zu Fuesz, wie auch desz Herrn Oberst-Lieutenant Wassenbergs Compagnie zu Roosz; so woll Auch die Offecirer des Herrn Gen. Felt. Marsch. Leib Compagni zu Fuesz, allda nach Jhr Kön. M. Gnädigste vnd jetzt neue ausgegebene Ordonnance in Natura ihre Verpflegung zu geniessen, begehre deswegen freundlich, die Herrn Bürg. u. R. zu Ripen wolle den Anstalt machen, dasz diese gedachte Offecirer mit Unterhaltnng bis weitere Anordnung möchte versehen werden. Datum Wiborg 30 Aug. 1660.

Dero zu Denmark Norweg Kongl May. General Kriegs-Commiss.

Otto Powisch.

2. Dem Hern Oberstl. von. Wassenberg gebühret von der Stadt Ripen der Köngl. Ordinance nach monatlich: An Tractemente 21 Rd 1 Mk. auf 8 Pferde a 8 Rd. Servis zum wenigsten 20 Rd., ist 105 Rd. 1 Mk.; 3 Corporals, jedem an Tractament 5 Rd. 1 Mk., Jedem auf 2 Pferde a 8 Rd., ist 64 Rd. Trompeter an Tractement und Pferd, 13Rd. 1 Mk. Munsterschreiber ebenso. Summa Rd. 196. Weil ich diesen Monat aber befunden, da ich mich selber beköstiget vnd mein eigen Service gehalten, dasz ich mit dem selben, was die königl. Ordinance mit sich führet, bey weitem nicht auskommen kann, besonderen Viel mehrers aufwenden müssen, Als wird Bürgm. u. R. Vorsehung thun, dasz ich kunftig in Natura verfleget werden möge. (Uden Underskrift).

Ribe den 27 Sept. 1660.

3. Demnach bey Jüngster Anwesenheit der sambt-

lichen Stände, und deren Einhellige VerEinbahrung, wie die Distributio der Cavallerie, Artiglerie vnnd Infanterie fügligst Vorzunehmen, der Statt Ripen zu Ihrem Antheil 170 Portiones jede zu 5 Sl. D. Gerechnet, welche Summa dann Monatlich betragt 850 Sl. D. Als ist Ihnen wom Hr. Gen. Krigs Commusario Folgendes darauf Assigniret worden alsz.

Zu Pherde Obr. Leut. Wasseuberg 78 Rd. 43 Sk. 1 Trompeter, 1 Munsteschreiber, 1 Corporal a 10 Rd. 24 Sk. 8 Reuter a 7 R. macht 166 Rd. 10 Sk.

Vom Reg. Stab zu Fuesz. Reg. Quartiermeister a 16 Rd. Reg. Secretarius, Reg. Feltscherer a 14 Rd. Reg Tambour, Reg. Profos a 6 Rd., Sticken-Knecht 3 Rd. 16 sk. macht 59 Rd. 16 Sk.

Von der Leib-Compagnie Capt. Liutn. 20 Rd. Capt. des Armes, Sergiant, Fourier, Gefreyter Corporall, Munsterschreiber a 6 Rd. 2 Corporalls a 4 Rd. 36 Sk. 2 Tambour, 1 Pfeiffer, 9 Gefreyter a 4 Rd. 70 Gemeine a 5 Sl. D. macht 340 Rd. 40 Sk.

Die Ganze Summa 566 Rd. 27 Sk., oder Ohngef. 850 Sl. D.

Wann nun dan mit dieser Summa die 170 Portiones Ergentzet, Alsz soll die Statt Ripen mit keiner Andern Einqnartirung, Durchzügen, Nachtlagern vnd freyen Wagenfuhren, es sey dann, das anderweitige Expresse Ordre Einkommen, weiter nicht prægraviret, noch einiger Maszen incommodiret werden, besonderen, hat Hr. Obr- L. oder wer sonst die Militie Commendiret, hierüber stets zu halten. vnd sich nach diesem zu achten. Copenh. 28 Novembris 1660.

Ihrer Königl. May. und dero
Reiche Denmarck, Norwegen

Rath Feltherr, Krigs Præsident wnd Assessor in Collegio Status, Ambtmann auf Riepen und Obersten zu Rosz und Fusz. (L.S.) hansz schack.

4. 1 Gen.Krigs Kom. Powischs Assignat. af Septemher er ogsaa anfört i Tractement for Feltmarschal Schak selv som Regimentets Oberst, 4 Mk. om Dagen er 21 Rd. 2 Mk. Maanedlig, hver Maaned regnedes nemlig til 32 Dage. Oberst. L. Tractament var det samme. Men for hver af hans 8 Heste, beregnedes kun 4 Sl. D.; og dog, som Brevet ovenfor viser, formerede han Raadet Regning paa 8 Rd. for hver Hest, skönd Assign. var gruudet paa den trykte Kgl. Ordinants, som Offisererne altsaa ikke altid holdt sig efterrettelige. Fortæring for en Capt. Leut. til Hest, regnet imellem Ritmester og Leutn. bestemtes til 13 Rd. 2 Mk. 1 Quartermester fik 1 Ort om Dagen uden Servis, 1 Mönsterskriver o. s. v. 8 Sk. for Maaltidet eller 1 Mk. om Dagen, o. s. v. Den hele Summa for Sept. Maaned er 840 Rd.

5. Demnach B. u. R. bey Jhr. Exc. dem Feldtherrn sich beklaget haben, dasz ein Theil Reuter, wann sie auf Execution verschicket werden, vndt also eine Zeitlang ausz ihren Quartiren, von jedem Tage, dasz sie zur Stelle nicht gewesen, 3 sk. forderen, wie nun aber Ihro Exc. solche vnbillige Abforderung durchaus nicht gestatten wollen, besonderen befohlen, dasz man hiemit einhalten vnd den Bürgern nicht beschweren solle. (af Wass. Brev til Raadet.)

6. Ich höre mit keinem geringen Verdrusze, dasz fasst alle Nacht eine vndt andere Diebereyen bey nächstverlauffener Zeit in der Statt vorgehen, also

das diese begehende Leichtfertigkeit so woll zu beklagen, als auch, wan die Diebevey erwiesen, billig vnd von allem Recht zu bestrafen sey. (Han foreslaar nu, at enhver Borger selv skal huse de ham anviste Folk, og vedbliver): Im Fall nun aber dieser mein wolmeinendliger Vorschlag nicht acceptirt werden kann, vndt die Bürger die Ihnen angewiesenen Reuter nicht würchlich beheusen noch beherbergen wollen, so selbsten werden meine groszgünstige Herren die nach diesem entsthehende Disordren mir nicht beymessen, sondern entschuldiget halten, o. s. v. (af et andet Brev fra samme)

7. Af et langt, særdeles höfligt, Brev fra samme, fuldt af Klager og Fordringer, ville vi anföre följende til Oplysning af det Anförte. Ob Ich mich nun zvar woll erinnern, dasz man mir von Jehero die auf jedem Pferde gerechneten 8 Rthr. difficultiren wolle, so kann ich doch meine Pretension dahero nicht fallen lassen, weil der herr Commiss Parsberg bey seiner letzten Annwesenheit in herr Bagge Baggesens Hause, mich berichtet, dasz mir besagte 8 Rth. auf jedem Pferde gebührten, aber dasz auch zu erweisen stett, dasz ein jeglicher Offiecir in dem ganzen Königreiche dasselbige solange gennossen, bis andertweitige Verpflegung verordnet wurde u. s. w. Vndt weil schlieszlich meine grosz günstige Herren woll bekandt, dasz mir vom Anfang bisz dato nicht das geringste an Service, es habe Nahmen, wie esz wolle, Auszerhalb dasz blosze Quartier gegeben, Jedoch Jhnen woll wissend ist, dasz dem Offeciren, welcher an einem Ortte commendiret, einige Ergötzlichkeit von der Statt widerfahren, als zweifle ich gantz nicht, es werden meine

Grostg. H. nicht zugeben, in Betrachsung die Feuerung vndt was man sonst nötig hat, alhier sehr kostbar ist, dasz ich die geschehene Kosten an Licht, Holz, Saiver (?) vnd Salz aus meinem beuthel erlege. Es werden meine Groszg. H. dero mir bekannte Dexteritet vndt Billigkeit nach mir hiefür 12 Rth. monatlich zukommen lassen, u. s. w. Han lader Raadet forstaa, at da han har fört en ulastelig Kommando i Byen, saa maa det tage det i Konsideration og vise "eine resonable Billigkeit." Han lover at vise dem alle mulige Tjenester igjen, og endelig: "wunsche Ihnen Allerseits von dem Allerhöchsten Glückliches Wollergehend, vnd selbst desiderirende Prosperität, ich bleibe negst Empfehlung göttlicher gnadigen beschirmung u. s. v.

8. Dem Hrn. Obr. A. von Wassenberg laut inhende habende Anweisung, gebühret monatlich. Als Oberst. Leut. an Tractament 21 Rd. 16 Sk. auf 8 Pferde 64 Rd. Als Ritmeister Tractam. 16 Rd. Auf 5 Pherde 40 Rthr. Trompeter vnd Munsterschreiber Tract. 5 Rth. 16 Sk. 2 Pferde a 8 Rth. Summa monatlich 168 Rthr. 10 Sept. 1661.

Examen begynder d. 15de September og holdes i følgende Orden:

Løverdagen d. 15de Sept.	alle Classer (Dimittend. indbef.)		latinsk og dansk Stiil.
Mandagen — 16de —	Form. Dimittenderne	. .	Mathematik og Tydsk.
	Efterm. Dimittenderne	. .	Religion og Fransk.
Tirsdagen — 18de —	Form. Dimittenderne og 4de Classe		skriftl. Overs. fra Latin.
	Efterm. alle Classer	. . .	Gymnastik.
Onsdagen — 19de —	Form. Dimittenderne	. .	Latin og Græsk.
	Efterm. alle Classer	. . .	Hebraisk.
Torsdagen — 20de —	Form. Dimittenderne	. .	Historie og Geographie.
	Efterm. alle Classer	. . .	Naturhistorie og Tydsk.
Fredagen — 21de —	alle Classer	. . . .	Latin.
Løverdagen — 22de —	. . . . .		Historie og Geographie.
Mandagen — 24de —	. . . . .		Mathematik.
Tirsdagen — 25de —	. . . . .		Religion.
Onsdagen — 26de —	. . . . .		Fransk.
Torsdagen — 27de —	. . . . .		Græsk.
Fredagen -- 28de —	. . . . .		Dansk.

Examinationstiden begynder hver Formiddag Kl. 8, Eftermiddag Kl. 2.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes herved til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Mandagen d. 1ste October, om Eftermiddagen Kl. 3.

Efterretninger

angaaende

Byen Ribe,

udgivne
som Indbydelsesskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1839.

Syvende Samling.

Af

Dr. P. N. Thorup,
Rector, Professor, Ridder af Dannebrog.

Ribe 1839.
Trykt hos Chr. sal. Hyphoff.

BIBLIOTHECA REGIA · SISNIPNSIS · HAFNIENSIS

Bilag.

1.

Omnibus presens scriptum cernentibus Mathias Stigoti, Laurentius Jone, Andreas Hinrici, Paulus Tidimanni, Johannes Kurt, Wirk Popsen, Jehan Gertsen, Hermannus remmesnider, Hannes Hinrici, Hennikinus Mwn, Wolterus et Laurentius Thome cives ripen Salutem in domino sempiternam. notum facimus universis presentibus et futuris quod sub anno domini MCCCXC quinto, sabbato infra octavas beatorum Petri et Pauli apostolorum coram nobis et aliis presentibus fide dignis in placito nostro civili propter hoc personaliter constituta honesta mulier dna Katerina relicta Erici viris discretis Consulibus nostris ripensibus fundum cum domo in eodem constructa a parte orientali ab ecclesia beati *Clementis* situm, cuius longitudo protenditur a cimiterio usque ad *plateam orientalem*, latitudo vero a terra civitatis usque ad *vicum modicum a parte aquilonari*, scotavit, alienavit et cum omni iuris plenitudine libere et sponte resignavit perpetuo possidendum. recognoscens se pro predictis ab eisdem plenum et sufficiens pretium totaliter sublevasse. Insuper firmiter obligavit se

ab omni iusta impetitione quorumcunque predictis consulibus prelibatum fundum cum domo appropriare, liberare et penitus disbrigare.

Quod ut vidimus et audivimus coram omnibus tenore presentis publice protestamur verbo veritatis. In cuius rei testimonium Sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno et die suprascriptis.

2.

Alle men thethe breff se eller höre helse wy Jesse persen pether smalstheth fouder bothe paa herscaps och bysens wegen jaspar nielssen anders nielssen essgy holst theloff thidichsen japp holthus och senesi screder bymen i ribe Ewinneligh meth wor herre kungöre ath aar effther gudz byrd m c d viii then thiisdag nest for pinzedagh pa riber by thing war skikket for oss och for flere gothe men beschethen man Her lydich hartleffsen borgemester i ribe framghich meth sin fri weli pa then gantze menigh almowens wegen i ribe schöthe salde och uplaath thenne breffwiser claus thidichsen byman i ribe then stenhuss meth jordh som kalles *then gamle radhuss* som byen maghsciffte meth hanem for then stenhuss och jord som ligger i *grönergadh* northen *then nw radhuss* meth then öster del aff eth anneth stenhuss som ligger northen nest meth begge theres rethticheyt, for thet forde. gamel radhuss som liggendes er northen wor Frue kirckygardh meth alle forde. stenhuss och jordzens rethticheyt i brethe och i lenge meth beggy gawl och frii takdropp pa bothe sidhe forde. claus thidichsen

och hans arwing ath nydhe och ath brughe til ewinneligh eyæ och eyendom, och fri och ubeworti for alle mens atale som ther met rethe kan patale — ath sua for oss er sköth sköth och uplath i alle madhe som forscreueth staar til ydermere stadfestels och wynnesbyrd tha have wy for^de^. latheth henge wor inzegel nethen for thethe breff — giuet i Ribe aar och dagh steth och thiid som forscreueth staar.

3.

(pa eth steenhws i Grönergadh.)

Omnibus presens scriptum cernentibus, consules citerique cives ripenses, salutem in domino sempiternam, — tenore presentium universis tam presentibus quam futuris declaramus, veritati testimonium perhibentes, quod exhibitor presentium vir discretus andreas bundisen nobiscum consul et concivis quandam domum lapideam, retro in curia, quam quondam inhabitabat jonas bondæ, bone memoriæ, in platea grönergatæ inter domos lapideas domini johannis bondæ canonici ripen et cristine gödys dötr situatum cum fundo quem occupat et exitu eiusdem domus gangstigh vulgariter nuncupato, versus ampnem sibi per nobilem matronam hæster relictam memorati jone et suos filios pro viginti duabus marchis puri argenti, ad terminum pasce, in placito nostro ripen per modum forweth impignoratam et debito termino non redemptam elapsis dictis tribus annis quatuor placitis exhibuit legaliter redimendam et quod minime redempta fuit, decrevimus eandem domum cum predictis suis pertinentiis memorato an-

dree at suis veris heredibus secundum nostre civitatis iura ab antiquo conservata adiudicari, iure perpetuo possidendam, in cuius rei testimonium sigillum nostre civitatis presentibus duximus apponendum, Datum anno domini M.CCC quinquagesimo secundo sabbato proximo post festum beati nicholai episcopi et confessoris.

4.

(*Pa bysens steenhus i grönergaad then sönder siide.*)

Omnibus presens scriptum cernentibus, Consules ceterique cives Ripenses salutem in domino sempiternam. Noverint universi tam presentes quam futuri quod sub anno domini MCCC quinquagesimo primo sabbato proximo ante festum omnium sanctorum in placito nostro civili personaliter constitutus hergerdus filius jone bundæ, quondam Consulis ac concivis nostri, discreto viro exhibitori presentis andree bundysen, nobiscum consuli et concivi, quandam domum lapideam sitam in platea grönergath ad partem orientalem eiusdem platee, inter domum lapideam gödekini *nyborgh* bone memoric, et domum lapideam nunc ecclesie beate virginis attinentem, nec non quandam parvam domum lapideam, retro in curia ex transverso positam, dictam thwærhusæ, cum domuncula privata eidem annexa, ac omnes fundos quos occupant ipse domus, ac terras inter easdem domos situatas, singulasque terras a fundo memorate ecclesie ad orientem immediate durantes cum libero transitu versus ampnem, cum omni latitudine sua, sicut jonas pater ipsius hergerdi dignoscitur possedisse,

scotavit ac alienavit pleno iure, ac libere resignavit in perpetuum possidendas, sponte recognoscens se plenum pretium pro supradictis bonis a memorato andrea bundysen se integraliter percepisse, omnibus modis et articulis, contentis in literis super dictorum bonorum impignoratione prius factis, iuste et explete in omnibus observatis, et hoc omnibus, quorum interest uel intererit in futurum per presentes publice protestamur. In cuius rei testimonium nostre civitatis sigillum presentibus duximus appendendum. Datum anno et die supradictis.

5.

(*pa eth stenhws i grönergadh tuert offuer fra tuerhus.*)

Omnibus presens scriptum cernentibus thytmarus blawe, johannes Kürt, johannes bramsen, rikmarus maysen, hermannus reemsnither, gotscalcus brynnymæster, albertus sutor, wolterus woltersen, henricus gullsmyth, hincerus loongh, nicholaus jacobi et johannes stoltfood cives ripen. salutem in domino sempiternam. Noverint universi tam presentes tam futuri quod sub anno domini M. CCC X C IV proxima tertia feria ante festum pentecostes in placito nostro civili coram nobis et aliis pluribus fide dignis personaliter constitutus *andreas henrici* filius henrici andree quondam consulis et concivis nostri, bone memorie, discretis viris exhibitoribus presentis *consulibus ripen* ad valitatem et commodum predicte ripen. civitatis quandam domum lapideam in platea grönergath ad orientem situatam, inter domum lapideam nunc ecclesie beate vir-

ginis attinentem et domum lapideam quam quondam gödekinus nyburgh inhabitabat, ac omnes fundos eidem domui adiacentes in quibus olim retro in curia ex transverso quedam domus lapidea erat constructa, vulgariter dicta thwerhws, cum domuncula privata eidem annexa nec non terras singulas a fundo prefate ecclesie ad orientem immediate cum libero transitu vulgariter dicto gaanghstiigh durantes versus ampnem cum omni latitudine sua, scotavit, alienavit et cum omni iuris plenitudine libere resignavit, iure perpetuo possidendas, recognoscens se plenum pretium a memoratis consulibus pro predictis bonis totaliter sublevasse obligansque se ad appropriandum predictis consulibus præscriptas domos et terras ab impetitione quorumcunque. Quod vidimus et audivimus in verbo veritatis lucide protestamur in hiis scriptis. Datum anno dic et loco suprascriptis, nostris sub sigillis.

6.

Ericus dei gratia danorum sclavorumque rex omnibus presens scriptum cernentibus salutem in domino sempiternam. Notum facimus universis quod constitutus in placito nostro dominus Esbernus Aghisun recognovit se vendidisse et scotasse consulibus civitatis ripensis ex parte ejusdem civitatis unum fundum in Daam iuxta forum piscinum in nostra civitate iure perpetuo possidendum. In cuius rei testimonium sigillum nostrum duximus presentibus apponendum.

Datum ripis anno domini millesimo ducentesimo nonagesimo septimo, sabbato proximo ante dominicam

qua cantatur officium oculi mei, teste domino nicholao dicto billar dapifero nostro.

7.

Jeg Cresten kremer Borgher vti Ribe giör alle witterligt och kendes i thette myt opne breff at jegh haffuer giordt sadhen gerickt och forligelsse medt the ærlige Dannemend Borgemesthere Radt och menighedt i Ribe at paa thet ieg matte *opsette och bygge then mölle vden nörport* paa byens iordt och paa thet ieg matte nyde the bygninge som byen tillhörde och satt war wed bege sydher wed wantlöbett therfor skall iegh och mynne arffwinge och hwem thenne mölle bruger effter oss til ewige tidh holde then bolwerck ferdige wyd bege sydher med peel och bolle, ledher owen och nedhen, flodtylyer och andet, fraa möllen och saa langt som broen recker saa thet skall were byen aldelis udhen skadhe — och skall byen inthet holde ferdigh vthen alle mytt peel, mytt belker och broen owen mellem bege ende. Till windesbyrdt at saa skall holdes haffuer iegh hengt mytt indzegelle nedhen for thette mytt opne breff. Dat. Ribe anno dni MDXXVI Die sancti Laurentii.

8.

Alle men thette breff see eller höre helse wii Andersz Eysen Fowet i Kalslunde Hered, Jeib Nielsen, Peder Lawssen, Jep Pederssen, göre wii Widerligt aar effter Gudz Byrd MD octavo Odenssdag nest effter

helige tree Konge Dag war skikket po forne Herredzting hederlig Man Mester Lambert Kanik i Ripe ok fegh en wwillig Stokkeneffnd af 12 Dannemen Jeib Nielsen, Peder Lawesen, Ogi Pouelssen, Mattis Truelssen, Nis Hansen i Fardrop, Peder Pederssen, Lasz lassen, Grawers i Linterop, Lawe Anderssen, Anders Knuttssen, Anders Warbo, Hans Pedersen i Fardrop, thesse XII Danne Men the elste og the beste Herredz Men the wonne poo theres troo Siell og Sannen, ath thennom full wider er i sannen och mange flere Herredz Men met them och thennom icke annet mynnes en Lawe Jenssen i Hiortwadh han hawer aarlige giffwen tiil Skyld af forne syn Gard Hjortwad III orthogh Korn tiil Capittell i Ripe *och alder han gaff mere tiil Frwer Kloster wedh Ribe en ien örtogh Korn fförre end Kristern Jwde han nödde ok twangh ham tiil at giffve mere, ok alder han wanth sigh ther mere in med Lowen i nogher madhe.* Ok at soo er wonnet ok tyget her for Dom som forscrewet star, thet witne wii met wore Jngsegell hengendes neden for thette Breff. Datum ut supra.

9.

Iech Lydich Hartloffsen borghemester i Ribe bekennes meth thette mith obne breff, och myn arwing skyldigh at ware thenne breffwiser *Truwels Nielsen Forstander i Fruer Kloster i Ribe* och hans Arwing thredyve Lyb. mark gothæ Penning som i Lybech och Hamburg geue och genge ære, for huilke Penning jech til Pande setter hannem mit lordh som iech hauer lig-

gende wden nörre Port ta den Ghade som ligger til *Fruer Kloster* och westen wiith Ghaden som olaff Jeypssen, Hans Stach och Grawers Jenssen nw i weræ haue for beskethen skyld meth sodhan underschethe at iech æller myn arwingh schall giue for^de^ Truwels Nielssen eller hans arwing huart aar to lyb. mark til schyld aff thet for^de^ Jordh saa lenge som iech eller myn arwing the forsaud xxx mark i være haue och i twynne thiidhe wth ad giue som ær 1 mark wm Missumer och en mark wm s^ti^ andree Dagh, som war stads rente reth wdwiser och schal engen skyld eller rente affslass i for^te^ Houethstool, item ware thet saa, ath iech eller myn arwyng wil thet forsaud Jordh ighenn lööse eller forsaud Truwelsz Nielsen eller hans arving vele theres Penningh æy lenger umbere, tha schal en then anden athware eth halt aar tilforne och fyrst thet halue aar forgangen ær, tha schal iech och myn arwing giue och betale for^de^ Truwels Nielsen eller hans arwing the forsaud xxx lyb. mark igheen uden nogher Hinder eller Hyelperethe ther yuer tilbinder iech megh och myn arwing for^de^ Truwels Nielsen och hans Arwing then forsaud Jordh meth sin Rethicheyth i brethe och i lengde ath frii och frelse och fulkomelig til ath stande for eth Pant for huer Mans atale, som ther kand pa tale met rethe. thes til tyghe och wynnesbyrd tha hauer iech for^de^ Lydich Hartloffsen ladeth henge mit inzegel nethen for thette breff met ander dandemens inzegel, som ær olaff Jeypsen Radhman i Ribe, Johan Erlandssen och Anders Niessen Bymen i thet samme steth, som iech hauer beteth och thette wetherligt ær. Datum Ripis Anno D^m^ MCDXLVIII in profesto S^ti^ Severini Episcopi et martiris gloriosi.

I Forbindelse hermed staaer et senere Document, hvorved Capitlet forpligter sig at holde en Begængelse hvert Aar, Tirsdag efter Valentini, for *Truels Nielsen*, hans *"Husfru" Mette* og deres Forældre, fordi han har opladt til Capitlet forommeldte Toft uden for Nörreport, som han havde faaet i Pant af Borgemester *Lydik Hartlefsen* for 30 mk. lybsk. Dat. feria 3tia ante valentini 1454.

10.

Omnibus presens scriptum cernentibus Petrus Dei gratia Ripensis Episcopus Salutem in Domino sempiternam. Discrecione noverint singulorum, quod licet tenore presencium recognoscimus nos fuisse anno Domini millesimo trescentesimo quinquagesimo proxima sexta feria post Mathie Apostoli in placito justiciario Domini Ducis Jucie personaliter constitutos et donasse ac libere scotasse Canonicis Ripensibus communitatem habentibus omnia bona nostra in Parochia Jernæ et omnia bona nostra in Parochia Bellyn, que habuimus de Domina Gertrude relicta Henrici Litlæ et bona nostra in Thordorph Mark, que habuimus de Henrico Kreest in Parochia Brunnum sita cum omnibus suis pertinenciis mobilibus et immobilibus nil excepto modos tamen et condiciones, que secuntur, volumus observari, ita videlicet, quod dicti Canonici per procuratorem suum predictorum bonorum redditus in *tres partes* dividi faciant annuatim, quorum unam partem pro distribucionibus in choro augmentandis sibi retineant, *aliam partem Monialibus Ripis amicorum adjutorio destitutis*

et magis egentibus infra portam earum distribuant et assignent, et terciam partem pauperibus in casis degentibus sive ostiatim mendicantibus conferant sine fraude, prout coram Deo voluerint respondere. In cujus rei testimonium majus sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum anno quo supra, in profesto annunciacionis virginis gloriose.

II.

Hogeborne Førsthe aller Naadigste Herre och Konning wilde eders Naades kongelige Mats hogmegtighet werdes for gudz skyldt at wide at wores dyb indt fore wores by Riipe er saa gott som paa en stoer ferring weg igien dreffwen sza at wy eki kunde fanghe en baad indt i aaen tiil skibbroen vthen westhen wedder oc floedt: Saa achte wy mett gudz och E. k. m. tröst tage ossz thenne szommer fore at wille forbethre then thet yderste gudt wil vndhe lycke oc naade tiil, och thet kunne wy icki bekomme uthen e. k. mats help oc bistandt: som e. k. mats Rentemester *iörgen Pederszen*[1]) vel wed oc kand widere berette fore e. k. m.

Sammeledes giffue wy e. k. m. ganske ydtmygeligen tiil kende at ther ligger en liden By vthen fore wores by Ripe vdi wor Byes rett, heder *graffsogen* som nogle aar tiil forne ickj wor vthen nogle smaa husze saa en fattig meniske kunde bo vdi, ther eblandt haffde the iumfruer two smaa bygge som stodt paa theres

1) Jörgen Pedersen Rentemester omtales i Ribe Raadstue Prot. Anno 1544.

agger ender oc haffde inthet at bruge ther tiil vthen huad forstanderen i samme closter vilde faae thennem tiil en sk. korn ij eller try af samme closteragger: som nu er laugdt tiil slottet:

Saa haffuer St. *Jörgen* som e. k. m. nu haffuer vnth tiil hospitalet i Riipe nogle boendes paa en tofft eller two som skylder inthet szaa got ther aff tiil Hospitalet andhet thet bleff thennem aff förste stedt at bo ther for theres sygdom oc armodt szom oc jörgen pedersen wed widere at kandt giffue e. k. m. tiil kende huor ther om er.

Ther foruthen er ther nogle smaa toffte som ligger tiil st. *Karine* swortebrödre sognekirke somme skylder IIII sz. aarlig somme two sz. oc somme vi sz. danske oc enthet andhet saa thet ickj belöber sig ther aff vthen 1 mk. d. ther fra i thet meste beregnet.

Paa samme toffter oc bygge er bygt saa stoer en forszammeling som huerken en part aff thennem skatter e. k. m. eller byen saa thet er jwel paa thet neste saa stort som fierde parten aff byen oc driffue vores forthe oc bruge byens egendom saa got som, osz alle tiil fortredt oc fosz foruthen hues anthen besuering oc gudzfortörnelse som ther skeer hwilket wy e. k. m. nw kort ickj kunde scrifftlig saa tiil kende giffue: wthen e. k. mts store bemödelse, oc belöber alles theres wdgifft ickj offuer $1\frac{1}{2}$ Dr i thet högeste thi enthen giffue e. k. m. eller tiil byen.

Therfore allerkiereste naadigste Herre oc konning er wores gantske ydmyge bön oc begeringhe at e. k. mat. for gud skyld wil werdes tiil at ramme then fattige byes gaffn och besthe at wy motte bliffue vdaffue mett samme vnyttige bygning oc folck, som osz saa

storligen henghe paa halszen bode mett ett oc andeth, hwilke aff thennem ther welige ere oc wille flytte y byen tiil osz tha er ther wel rwm thennem wele wy mett gudz tröst saa handle met som wy wille antsware for gud oc were bekendt for ethers k. mat. Oc giffue eders k. mat. all then aarlige rente som e. k. m. hör ther aff oc hospitalet oc kirken hues thennem aarligen hör oc thet epter eders K. mats egen gode tycke og wilie forbethre, paa thet at byen ickj widere skal komme aff thennem i skade eller forderff: som befröchtendes er enthen mett brandt eller andhen forrederi, helst forthi forszamlinghen er gantske stoer oc mest löszafftig som e. k. m. wel ydermere i fremtiden kan komme i forfaringe.

Kiere naadigste Herre vdi hues maade wy thet enthen mett Liiff eller godz i noghen maade epther wores fattiige ringhe formöge igien forskylde kunde, som wy dog pligtiig ære tha skall e. k. m. nest (gudz?) help ther tiil finde osz gantske welwillig.

E. K. M.

ytmyge oc pligtiige Tjenere
Borgemester oc Radt af Ripe.

---

thette bestaaer ieg Korfits Wlffeld mett egen handscrifft att thette forne er lest ord fran ord for K. Mt.

12.

Alle mend thette breff seer eller höre lesze hellser wy Niellsz tögeskou byffoget vdi Rybe mattz epssen graffuers ryber ebbe clementssen claues iffuerssen och Hans knudssen borgher sammested ewindelig

met gud oc kundgiöre for alle met thette wort opne breff Aar etc. MDXLVII then Löffuerdag for Sanctorum phylippi et bacobi apostolorum dag paa ryber byting wor skicket for osz oc megnige almoffue som then dag ting sögtte thenne breffuiszer *Niellsz thermenssen* byens kemener som loffuelig bedes finge och framledede en fwlld tingz vinde aff otthe wvildige dannemend som er Mattz epszen graffuers Ryber olluff Stabi Mattz knudtszen peder krage Jens twillde ebbe clementszen oc christen trellundt thisze forne otthe dannemendt alle samdregttelige wonde paa therris christelige tro seel oc sanden at thy neruerendes hosz worę samme dag paa forne ting hörde oc soffue at forne Niellsz thermenszen paa byens wegne haffde standen tree samfoldige ting och liudelige effter konniglig Maiestattz domsz breffues lindellsze forboden alle grauszogen mend at bygge oc baa sammested offuer then thermyns liudelsze som samme forscreffne wor kiereste naadige Herres breff melder indholder oc Itthermere vduiszer Och ther som nogen forherder thennom at side offuerhörighe emod samme ko: Mats breff at were whörszomlig oc thy lider nogen brast oc skade ther offuer aff nogen ryber Indbygher tha shulle thii haffue ther for hiemgialld Oc bestod dommer oc menige tingmend at forne Niellsz thermenszen haffde standen then förste dregting epter paaske oc tho ting ther epter oc loffuelig giffuet them mondelig tiil kende at huer aff them skullde vide rette segh therepther At saa er wonden for osz thet winde wy framdellisz met wore Indzegler trichendes neden for thette wort opne breff.

13.

Wii Chriistiann mett gudz naade Danmarcks Norges, Wendiis oc Gottes Konning . . etc. Giöre alle wittherliigtt att epter thii wore vndersaatthe borgemester raadmenndt oc menige borgere vti wor kiöpstedt Riibe haffue hafft theriis fuldmectige her hoss oss oc berett Hvorlediis at forne wore vndersaatte haffue stoer oc merckeliig skaade vti mange maade aff graffuer sogen bye oc thet folck ther vti boer wdenn for Riibe liigendis oc ther bruge theriiss byes fortaa oc tiisliigeste att ther hollis megett löszagtiige folck Thaa paa thett att forne wor kiöpstedtt Riibe saa meget thes bedre kandt bliffue wedt magtt oc wore wndersaatthe wedt theres nering oc bierring haffue wii vndtt oc tiilladett oc nu mett thette wortt obne breff vnde oc tiillade att forne graffuersogen bye skall strags affbrydis oc ödeleggis oc ingen epter thenne Dag att sculle mwe tiilstedis ther att boe eller haffue theriiss waning oc ther som nogenn findis att boe vti forne Graffuersogen bye oc icke haffue afflööt inden sancti hans dag midsommer förstkommendis tha schall wore wndersaatthe vti Ribe haffue fuldmagtt thet att ödeleghe, oc ther som nogenn aff thennom som boe vti Graffuersogen bye wiile Indflötte wdi Riibe oc ther bögge oc boe oc skatte oc skylle liige wedtt andre Borgere ther sammesteths thaa skall thet thennom were friitt faare Thii forbinde wii alle ihvo the helst ere eller were kunde Serdellis wore fogetther Embitzmenn oc alle andre nogen att tiilstede att bygge eller boe vti forne graffuersogen bye epter som forschriiffuit staar eller thennom her emodt at hindre eller i nogenn maade

forfangh att giöre Wnder wortt hylst oc naade Giffuet paa wortt Slott Kollinghws Sönndagenn quasi modo geniti Aar MDXLVII Vnder wortt Sygnet.

Rtores
Per ebbesen
Höuittzmand paa lundenis
oc *Jyrgen persen*
renttemester.

14.

Jordschyld aff Ribeby paa S. Jörgens Jord i Graffsogen som er VIII march och X sz d.

Wii Effterschreffne Borgemester och Raad vdi Ribe giöre witterligt med dette wort obne breff at wii Kiendes os och woris effterkommere, och paa Meeninge Byens wegne, at haffue nogen Jordt hertill Byen, som legendis er hervdi *Grawsogen*, som *kaldis S. Jörgens Jord*, met huilchet Koniglige Maytt. wor Kiereste Naadigste Herre, Naadeligen haffuer vndt Byen til Euindelig Eyendomb, att Byen Aarlige Aar hereffter schal giffue til Hospital udi Suortbrödre, Otte march Thi schilling dansche pending, huilche Byens Kemener schal betale och wdrette paa Thuende thider, som er haldeelen vd at giffue om Midsommer som er IIII mk. 5 sz. och om S. Andreæ Dag de andre IIII mk. V sz. som wiis och wanlicht er her udi Ribe, och beplichter wii os och woris effterkommere, paa Meeninge Byens wegne at wdgiffue samme forne Jordschyld huert aar i sin betemmelig tid och holde forne Hospital det aldielis schadislöst udj alle maade effter denne dag,

och naar som slig Pending icke Kommer till slige fattige Stacharle deris ophold, Meden brugis Eller til nogen andre deris therffue och Nytte, daa schal Borgemester och Raad, som daa befalling haffue tage det och giffue det til Stackarle deris ophold huort dennemb helst lyster, som de wille Ansuare for Gud och were bekiendt for Kongl. May^{tt} Til ydermere Widnisbyrd lader wii henge wore Stadz Secret nedenfor dette wort obne Breff. Schreffuit i Ribe Sancti Olai Regis Dag Aar MDXL paa det siuende.

15.

Af Raadstubog for 1596—1654.

1597, 2 Sept. feste Jens Laugeszen *Graff Sogen Marcks* Affgröde wdi Sex Aar, huert Aar for XXIII Daller, Regnendiz fra thenne Dag Til huer St. Morthens Dag att Betalle.

1604, 4 Jan. For meeninge Borgemestere och Raadt och 24 Mendt som tillstede waare feste Jens Laussen *Graffs Sogen* Marck wdi vj Aar, huert aar for XV Daller.

1610, 3 Sept. Feste Jensz Lauszen *Grausom* (sic) Marck vdi 6 Aar och schall han giffue huert Aar XV slett Daller huer til 32 sz. lb.

1616, 21 Aug. feste *Hans Heggelund Grausogen marck* och Eng vdi Segs Aar fraa dette Aars dato Och schall giffue Aarligen deraf XV Daller huer til 32 sz lübsch.

1622, 30 Aug. feste Wellemb Hanszen *Grauffsougen Marck* och Eng vdi Segs Aars thidt fraa dett

Aars Dato at angha, Och schall hand Aarligen giffue der aff thil Byen 55 daller huer daller til 32 sz lybsch Som schall vdgiffues thil Rette Aarthide huer St. Morttens dagh.

1629, 22 Aug. bleff Begge Borggermestere vndt och bevilliget *graffsogen Marck* och Eng vdi Sex Aar fraa dette Aars Dato vden Afgifft vdi forskne Aaringe ephterdj adt deres Enge Som ligge til deres Embeder ere meget forderffuet aff sand och Stormflodt.
(Om Graffsogenmark forekommer nu Intet förend)

1646, 25 Martii. Paa Riber Raadhusz neruerinde Borgemester och Raad saa (och) de tilforordnede 24 Mend, som i Dag tilstede wor dieres Neruerelsze og sambtöche feste Borgemester Peder Söffrensen Siebiere Toft och *Hans Heggelunds* March att bruge Affgröden aff i Sex Aar, att angaa nu i dette Aar och bruge til forde Sex Aar er wde, och schal han deraff giffue byen aarligen Tröduffue Slette Daller, huorpaa hand strax betalde til Hans wandell femten Slette Daller som han schal haffue til Teepenge (sic) til Kjöbenhaffn, disse penge fich Hans wandell icke Af Aarsagh han icke komb paa samme Reigse til Kjöbenhaffn, mens Borgemester haffde dem ei sjelff Endnu hoes sig.
(Denne Borgemester Peder Söffrensens Fæste maa være bleven forstyrret, saafremt Hegelunds och Grauslundtmark er eet; thi)

1647, 22 Febr. Feste Anders Suane *Grauszlundt*

marck med hendes tilligendes Engh vdi neste 6 Aar fra denne Dag beregnit, och schal aarlig der aff give 55 Slette Daler.

1653, 22 Febr. feste V. Anders Suane *Graffsmarck* met tilligendes Eng vdi 6 efterfölgende Aar och schal aarligen giffue til Affgift til Byen Penge 60 Slette Dall.

De af Skolens Disciple, som iaar underkaste sig Dimissions-Examen, ere:

1, **Sophus Magdalus Høxbro**, en Søn af den afdøde Amtsprovst Dr. Høxbro i Rødding;

2, **Frode August Bøgh**, en Søn af Toldinspecteur Bøgh i Ribe.

Ligesom Dimissionen forudsætter et tilfredsstillende Udfald af Prøven, saaledes afgaae Dimittenderne i den Orden, som Examens-Characteren bestemmer.

Examen begynder d. 14de September og holdes i følgende Orden:

Løverdagen	d. 14de	Sept.	alle Classer (Dimittend. indbef.)	latinsk og dansk Stiil.
Mandagen	— 16de	—	Form. Dimittenderne . . .	Mathematik og Tydsk.
			Eferm. Dimittenderne . .	Religion og Fransk.
Tirsdagen	— 17de	—	Form. Dimittenderne og 4de Classe	skriftlig Overs. fra Latin.
			Eferm. alle Classer . . .	Gymnastik.
Onsdagen	— 18de	—	Form. Dimittenderne . . .	Latin og Græsk.
			Eferm. alle Classer . . .	Hebraisk.
Torsdagen	— 19de	—	Form. Dimittenderne . . .	Historie og Geographie.
			Eferm. alle Classer . . .	Naturhistorie og Tydsk.
Fredagen	— 20de	—	alle Classer	Latin.
Løverdagen	— 21de	—	. . . . .	Historie og Geographie.
Mandagen	— 23de	—	. . . . .	Mathematik.
Tirsdagen	— 24de	—	. . . . .	Religion.
Onsdagen	— 25de	—	. . . . .	Fransk.
Torsdagen	— 26de	—	. . . . .	Græsk.
Fredagen	— 27de	—	. . . . .	Dansk.

Examinationstiden begynder hver Formiddag Kl. 8, Eftermiddag Kl. 2.

Den os anbetroede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Velyndere, indbydes herved til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Mandagen den 30te September, om Eftermiddagen Kl. 3.

Fortsættelse og Slutning

af

de i Programmerne for 1833 og 1835

meddeelte

Antiqvariske Bidrag

til

Ribe-Byes Beskrivelse.

(Med en lithographeret Grundtegning af Byen)

Anhang.

Anmerkungen

zu

Bibel-Sprüche für Kinder.

(Titel in lithographirter Grundschrift auf Papier)

Min Gjæld til Læserne af vore Programmer har jeg denne Gang afdraget. Belobet er ikke betydeligt i Forhold til den Umag, som det har kostet at samle. Vel muligt, at min Tid og Flid kunde have været nyttigere anvendt paa Undersøgelser af meer almindelig Interesse end denne, som kun tør vente Paaskjønnelse hos dem, der enten elske Ribe som Fødeog Levested, eller sætte Priis paa saadanne Bøger, som Terpagers Ribe, og Alt, hvad der kan bidrage til slige Værkers Fuldstændighed og Berigtigelse.

Blandt disse sidste Læsere er jeg dog saa heldig at kunne nævne Hr. Conferentsraad Engelstoft, som den der først har opmuntret mig til Arbeider i denne Retning, ligesom og Hr. Conferentsraad Werlauff og Hr. Justitsraad Molbech, der begge have værdiget mine og mine Medlæreres Programmer af historisk Indhold en anbefalende Bedømmelse. Med oprigtig Yttring af den Taknemmelighed, jeg skylder disse høitagtede Velyndere, leverer jeg her mit sidste Bidrag til Ribe Byes antiquariske Beskrivelse.

I øvrigt benytter jeg denne Leilighed til ogsaa at bevidne den gamle By og Skole, til hvilke en Række af Indbydelsesskrifter har været indviet, de Følelser af Hengivenhed og Kjærlighed, som ledsagede mig under Arbeidet, og som i den nærmest henrundne Tid have fundet no og oplivende Næring.

Thorup.

Rettelser.

S. 8, L. 3 fra neden hans Jessen l. Hans Jessen.
— 10, Note 2, 1670—80 l. 1570—80.
— 14, Linie 18 kiobt af Regel Skomager l. Peder Notler.
— 34, — 12 udeholder l. udholder.

Min Formodning om Punderboden i Grønnegade (S. 7) er, — som jeg siden har seet —, den samme, der anføres i Danske Atlas S. 653, hvorfra jeg dog ikke er mig bevidst at have hentet den.

Da Grundtegningen savner en Maalestok, bemærkes, at hele Udkastet, om ikke just i enhver Uberodelighed, staaer i Forhold til Domkirken, hvis Længde er 100 Alen.

I Programmet for 1833 tog jeg Afsked fra mine Læsere paa det Sted, hvor St. Clemens Kirke formodentlig har staaet. Da jeg imidlertid ikke har opdaget noget Document, som kunde bringe denne sandsynlige Formodning, hvori Terpager, Forfatteren af den Danske Atlas, og Galthen ere enige med mig, til fuldkommen Vished, meddeles her blandt Bilagene, under N. 1, det forrige Gang omtalte Skjødebrev af 1395, i hvilket St. Clemens Kirke nævnes, og hvoraf man seer, at der har ligget en Gade østen for Kirkegaarden og et Stræde eller, som man her kalder det, en Slippe norden for samme. Af den sidste er nu intet Spor tilbage, og ligesaalidet af den første, hvis denne ellers, som det synes, er forskjellig fra Graabrødregade.[1]) Dersom altsaa Galthen har nogen Hjem-

1) Forskiellig fra Graabrødregade er idetmindste den, hvorom det hedder i den gamle Jordebog: Ith hauer Boen en Gadh, som gaaer østen fra St. Clemenskirke och øster up til Gadhen. Som Claus Seheſted haffuer lugt epter paa den Ende til Kirkegaarden.

mel for sin Clementsgaath og Skovgaathsslippe, (den første anføres ogsaa af Terpager og Hofmann,) maatte man vel søge dem her, østen og norden for St. Clemens Kirke.

At jeg aldeles ikke kan anse Grydergaden for at være den forrige Clemensgade, følger af mine i ovennævnte Program, S. 37, fremsatte Anskuelser. Hvad den Danske Atlas iøvrigt, uden at angive sin Kilde, bemærker: at St. Clemens Kirkegaard nævnes 1264, samt at Thuro Hartbo blev der begraven 1330, findes i Necrol. Ripense.[1]) Resten har Forfatteren øst af Terpager.[2]) Fra St. Clemens Fjerding begiver jeg mig da med Læsernes Tilladelse, og opmuntret ved velvillige Paamindelser om Fortsættelsen, til

den sidste Fjerding.

Den bestaaer af 1, en Deel af Grønnegade, 2, en Deel af Storegaden, 3, Fiskergaden, 4, Skibbroen, 5, en Deel af Mellemdammen og endelig 6, en Deel af Nørreportsgaden, foruden adskillige saakaldte Slipper imellem disse Gader indbyrdes.

Til dette Qvarteer maatte altsaa den gamle Normandsgade henregnes, hvis Terpagers: "hodie Nederdam" var rigtigt. Men at det er urigtigt, har jeg i mit forrige Program bemærket, uden dog at anføre mine Grunde. Han omtaler nemlig selv, S. 112, en Gaard, som ligger imellem Grønnergade og Normandsgade. Hvorledes vil dette kunne passe sig paa Nederdammen eller, med det nu almindeligere Navn, Nørreportsgade? Man maa naturligviis forestille sig begge de Gader, mellem hvilke Huset laa, som jevnsi-

1) Langebeks Scriptores r. d. T. V. p. 542 og 543.
2) R. C. p. 58 og 383.

des løbende, saaledes som for Exempel Grønnegade og Fiskergade. Uden at have undersøgt Sagen nærmere foretrak jeg da med Danske Atlas, S. 621, at antage sidstnævnte Gade for Normandsgade. Men heller ikke denne Hypothes, som vistnok hidrører fra Grønlund, hvis Bidrag til Danske Atlas nævnes i Fortalen til den 4de Deel, vil kunne holde Prøve. Af en Antegnelse i Skolens Exemplar af Ripæ Cimbricæ seer jeg, at Grønlund har bygget denne Formodning paa følgende Sted i den gamle Jordebog: "Nør up i den samme Gadh (Grønnegade) oc northelegh i Gaden hauer Byen eth Ferding Stig, som gar fra Grønnegadh oc vesten til den Gadh, som kaldes Normandsgadh." Men Fiskergade ligger jo ikke vesten, men tvertimod østen for Grønnegade. Desuden nævnes flere Gange paa samme Side i Jordebogen Fiskergaden udtrykkeligen. Af det anførte Sted maatte man altsaa snarere slutte, at Normandsgade var et ældre Navn paa Præstegade, som ligger vesten for Grønnegade. Og at det virkelig forholder sig saaledes, viser Necrologium Ripense, p. 544, hvor det hedder, at Marqvard Skinkel ligger begravet paa vor Frue Kirkegaard ved Stænten, hvorigjennem man gaaer til Normandsgaden (juxta transitum dictum *stæet*, qui ducit ad Normangathæ).

En saadan Stænte, ligeud for Præstegade, vil Enhver kunne erindre sig, som har kjendt den nu nedbrudte Kirkegaardsmuur; paa Grundtegningen i Danske Atlas er denne Gjennemgang betegnet, og ved at sammenholde dette Sted i Nekrologen med Jordebogens ovenanførte Udtryk maa enhver Tvivl i dette

Stykke forsvinde. Med Hensyn til Tiden sætter Langebek Nekrologens Anteegnelse til det 14de Aarhundred, Jordebogens skjønnes at være fra Midten af det 15de. At Præstegaden ogsaa fordum er bleven kaldet Yppergade eller Overgade, og at den først omtrent i Begyndelsen af det 16de Sec. har faaet sit nuværende Navn, vil sees af Beviisstedet hos Terpager, S. 26.

Da denne Undersøgelse har ledet os tilbage til St. Clemens Fjerding, hvorhen Præstegade hører, og vi befinde os nu ved Domkirkegaardens nordre Muur, hvor Stænten fandtes, ud imod Præstegaden, vil jeg blot bemærke, at det var her, i Bøddelgaden, det ældste Raadhuus stod, for i denne Anledning at opbevare blandt Bilagene (N. 2) Skjødebrevet, ved hvilket Byen i Aaret 1448 overdrog Claus Thidichsen bemeldte Raadhuus i Mageskifte for hans Gaard, som laae i Grønnegade, norden for det nye Raadhuus, samt for en Deel af en anden tilstødende Gaard, som han eiede. Dette Document maa have været Terpager ubekjendt, eftersom han ikke beraaber sig paa det, men paa en Anteegnelse i Jordebogen, hvis Ord han noget urigtigen anfører.[1]) Brevet viser, at det nye Raadhuus da allerede var til, og følgelig fik han ikke, som Galthen (og D. A., S. 642) siger, det gamle i Vederlag for det nye, men for et Par Bygninger, som

1) I Jordebogen læser Grønlund: Ith. haffuer Byen et Stenhuß, som kalles gammel Rathuss, som Claus Tidicsen (Terpager: Didriksen) feck aff Byen til Magskifft for the to Stenhuß i Grønnergadh, som nu er Vynkielder, oc sythen there efter II eller III Aar førend han døthe, tha solde han (T. hannem) then same Stenhuß meth Jord til Byen igien och skiotte Byen then meth alle renthe (T. denne alle Rente) Ao. Dni LVIII. Och er Vodelie under then same Rathuß.

laae ved Siden af dette og nu ere blevne forenede dermed. I denne nordre Deel af Raadhusets Bygninger havde Byen, ifølge Jordebogen, en offentlig Vinkjelder.

Det nye Raadhuus, som allerede før bemeldte Mageskifte fandtes i Grønnegade, havde Byen ikke, som Terpager siger, kjøbt af Claus Thidichsen. Denne Beretning gjendrives af de endnu opbevarede Adkomstbreve, af hvilke de vigtigste ere optagne blandt Bilagene.[1]) At dette Raadhuus forhen havde været Kjøb-

---

2) Under et Omslag med Paategning: Sex Skiøder og Breve paa det gamle Raadhuus i Grønnergade findes:

a, af Aar 1350. Paaskrift: pa et steenhws i Grønergadh. Indhold: et Steenhuus, pantsat af Jonas Bondes Enke, tilkiendes Panthaveren Andreas Bondesen, da det ikke til rette Tid var bleven indløst.

Dette Document kan maaskee tiene til at oplyse den stridige Theorie om det saakaldte Pant til Brugelighed, hvis Oprindelse Etatsr. Kolderup Rosenvinge sætter i en midlertidig Overdragelse af Eiendomsretten, hvilken Ret ved Pantets Indfrielse til den bestemte Termin tilbagevandtes, men i modsat Fald tabtes aldeles. (Retshist. 2 D. S. 26.) Med denne Anskuelse synes ogsaa Bil. 9 at stemme overeens, hvor Debitor forpligter sig til en aarlig Jordskold af den pantsatte Jord. Ved denne Note ønsker Forfatteren, der er uindvier i det juridiske Studium, kun at henlede de Lovkyndiges Opmærksomhed paa disse Bilag.

b, 1351. Paaskrift: Pa hysens steenhwß i grønergaad den sønder Side. Indh.: Skiøde paa bemeldte pantsatte Eiendom, meddeelt Andreas Bondesen af Jonas Bondes Søn Hergerd.

c, 1394. Paaskr.: pa et steenhwß i grønnergadh tuert offuer fra tverhwß. Indh.: Skiøde til Byen paa den i foranf. Documenter omhandlede Eiendom.

d, 1394. Uden Paaskrift. Indh.: Anders Henriksens Skiøde til Poul Tidemansen paa en Jord i Grønnergade, der form. siden er afhændet til Raadstubygningens Udvidelse.

e, 1433. Paaskr. Paa et Huus og Jord i Grønnergadh. Indh.

mændenes Børs, hvilket efter Terpagers Vidnesbyrd almindeligen foregives, sees vel ikke af disse Brevskaber, men kan derfor gjerne forholde sig saaledes, da det ikke udtrykkeligen er nævnet, til hvilket offentligt Brug man havde tilkjøbt sig denne Eiendom. Den laae paa den østlige Side i Grønnegade, kun ved eet Huus adskilt fra Torvet.[1]) Det er bekjendt, at de fornemmeste Bryllupper holdtes paa Raadstuen; den havde derfor sit Stegers til Afbenyttelse ved saadanne Leiligheder.[2])

Førend jeg gaaer videre, falder det mig ind, ved Synet af Porsborg, at Hr. Adjunct Adler i forrige Aars Program, S. 51, yttrede nogen Tvivl om, at det var rigtigt, hvad han S. 31 havde antaget, nemlig at denne Gaard beboedes af Lambert Baggesen. At skrive en Afhandling om denne Sag er vistnok, som Forfatteren siger, næppe Umagen værdt; men i Forbigaaende vil jeg blot til Stadfæstelse af min Col-

---

et Huus med Jord vesten i Grønnergade pantsættes til Byen. Brevet vedkommer alsaa ikke egentlig Raadhuset.

f, 1448. Paaskr.: Skiødebreff paa den norderste Huß af Raadhusen. Som nu er Vinkielder. Med Gordsrum neder til Fiskergade. Indh.: Claus Thidichsens Skiøde paa de Bygninger, som han overlod Byen i Mageskifte for det gamle Raadhuus i Bøddelgaden.

a, b og c findes blandt Bilagene No. 3, 4 og 5.

1) 1573. Sabb. p. Joh. Baptistæ: Christen Sørensen Badskær tilskiødes et Huus i Grønnegade mellem Byens Raadhuus paa den nørre Side og Thomas Prongs Huus paa det Hiørne ved Torvet.

2) 1597, Oct 8. Jens Pedersen Trellund skiøder til Niels Griisbæk hans Huus og Gaardsrum paa Vesterside i Fiskergaden, nemlig Niels Griisbæks Huus, som han i Dag kiøbte af Jens Trellund paa Østerside, og Niels Tøgersens Jord, som han kiøbte af Byen paa Vesterside, strækkende fra Gaden og indtil Raadstue-Stegers.

legas Formodning anføre, at det i Ribe Byes Taxering 1661 den 8de Aug. hedder: "Sal. Lambert Baggesens grundmuret Adelhuus, kaldet Porsborg, som nu er meget brøstfældig — 900 Sldr." Som Lambert Baggesens forrige Eiendomsgaard nævnes ligeledes Porsborg i et Skjøde af 29 Febr. 1676, der tillige viser, at hans Broder Laurids Baggesen havde boet paa Torvet i den tilstødende Gaard, som nu eies af Gjæstgiver Fölsch.

Hvad man skal forstaae ved den Punderbod[1]) i Grønnegade, som den Ripensiske Nekrolog blot nævner, henstilles til Læserens Skarpsindighed at besvare. Mon ikke en Veierbod, der kan have staaet i Forbindelse med Børsen?

Blandt Grønnegades Mærkværdigheder fortjener at anføres, foruden den herværende Badstue, som Terpager omtaler S. 74, at det var i denne Gade, den navnkundige Skipper Hans Jessen boede.[2]) Angaaende hans Seier over 9 Søroverе læses i Ripæ Cimbricæ en efter Foregivende egenhændig Optegnelse, som han skal have efterladt sig i en Bog, der havde tilhørt ham. Tildragelsen fortælles der saaledes:

1583, den 10 Aug., i Dagbrækningen, kom 9 Søroverе med et nyt Rostoker Skib til ham i Søen mellem Hamborg og Ribe, omtrent paa 30 Favne dyb Vand, og indtoge med Magt hans Skib, hvis hele Besætning var 3 Mand foruden ham selv. De

1) p. 534. „fundus in platea Grönergath prope pwnderbooth ad aquilonarem partem situatus.„ ad An. 1365.

2) 1573, Løverdag ante Esto mihi — omtales i et Tingsvidne „thet huus Bygning og eyendom, som Karen Sørensdatter paa Quist nu vdi boer vdi Grønnergade nest norden op till Hans Jessen Skippers huus han och nu sielff udi boer.

"tornerede" og drak nu i hans Fartøi til hen imod Aftenen, da Vinen begyndte ret at virke, saa at de bleve overstadig drukne. Da steg Capitainen Alexander op paa Dækket med 3 af hans Karle og prøvede paa at kaste Skipperen overborde; men de bleve selv styrtede i Søen af Hans Jessen og dennes Folk. Imidlertid havde een af disse lukket Lugen for de 5 Røvere, som vare nede i Kahyten, og som Hans Jessen førte fangne til Ribe, hvor de bleve halshuggede og deres Hoveder satte paa Stager i den Eng, som deraf skulde være kaldet Hovedeng. Skipperen blev ved denne Fægtning selv saaret i sit venstre Been, een af hans Karle, Christen Nielsen, blev dræbt, og en anden stukket gjennem Laaret med et Sværd. Røvernes hjembragte Skib og Gods blev registeret af Lehnsmanden, som her kaldes Albert Friis, og vurderet til 9000 Speciedaler, hvilket Kong Frederik den anden forærede Skipper Hans Jessen altsammen for den Livsfare, han havde været udi.

I denne Optegnelse forekommer flere Urigtigheder, som gjøre det tvivlsomt, at den er authentisk. For det første er Aarstallet urigtigt. Efter Vidneforhørene forefaldt denne Begivenhed i Aaret 1573. Det var dernæst ikke mellem Ribe og Hamborg at han blev taget. Efter det Forhør som holdtes den 15 Aug. (Fred. ante ascensionis Mariæ) over de fangne Røvere Franciscus fra Mecheln, Hendrik fra Essens, Cornelius Clausen fra Amsterdam, Dode Reperde fra Gröningen og Dunckert Komyn fra Skotland, siges, at de toge hans Jessens Skib ved "Vester Emsk" (V. Ems i Ostfriesland). Efter deres Forklaring spurgte Anføreren Alexander Hock, saasnart han var kommen

ombord paa Hans Jessens Skib, hvor de havde hjemme, og da han hørte, at de vare fra Dannemark, svarede han: I ere de Folk, jeg længe har søgt efter. Da Skipper Hans Jessen yttrede det Haab, at Capitainen ikke vilde gjøre ham nogen Fortræd (Ufyrm) eller Skade, fik han det trøstelige Svar, at de Danske vare i hans Øine værre end Tyrker og Hedninger. 60 Skotter vare blevne halshuggede i Norge; men kunde han overkomme 6000 Danske, da skulde ikke en eneste slippe med Livet. I det samme befalede han sin Styrmand at sætte Cursen mod Engelland, og da de vare komne Landet paa 1 Dags Seilads nær, bød Hans Jessen Sørøveren 100 Daler, om han vilde løbe enten til "Enkhysen, Maeß eller paa Briil," og der lade ham sælge sit Gods. Men Alexander spurgte ham, om han ansaae ham for gal, at han skulde lade ham beholde Skib, Gods og Liv for 100 Daler. Det havde han ingenlunde isinde. — Saavel i dette Forhør som flere følgende tilstode Fangerne, at den saakaldte Capitain intet Kaperbrev havde, men drev Sørøveri paa egen Haand. Franciscus fra Mecheln bekjendte, at Hans Jessens Skib var det sjette han havde været med at røve; at han havde opholdt sig 2 eller 3 Dage paa Helgoland ("hellige Landt"), og at Præsten paa Øen tilbød at sende ham i god Behold til "Holstæ" (Holsteen) eller et andet Sted; men han vilde ikke forlade Alexander Hock. — Røvernes Henrettelse fandt ikke Sted førend i November, saavidt jeg kan skjønne; thi det lykkedes dem at undvige af Fængselet, og de bleve først paagrebne i Husum. Franciscus fra Mecheln bekjendte paa Retterstedet, at Dode Ripperde var den, som stak Laasen op med en Kniv og tog

Stangen fra Døren den Nat, han laae i Yderkamret, hvorpaa de samtlige undkom.

Det er fremdeles urigtigt, at Hovedengen har sit Navn af Sørovernes Hoveder, som der bleve satte paa Stager. Dette Navn forekommer allerede i den gamle Jordebog fra det 15de Aarhundrede, og i Raadstuprotocollen ved Aarene 1565 og 1567.[1]) Og endelig var Erik Lykke, ikke Albert Friis, Lehnsmand paa Riberhuus i det Aar, da Begivenheden indtraf.[2]) Optegnelsen er da næppe, hvad den udgiver sig for, Hans Jessens egenhændige.

Endskjøndt Pilleporten er et Navn, som endnu har vedligeholdt sig og tillægges den Port ved den nordre Ende af Grønnegade, hvor Indkjørselen er til Slotsbleggaarden: synes det dog ikke overflødigt at anføre et Sted, som viser, at man nogenlunde kan forlade sig paa den nuværende Benævnelse med Hensyn til denne Ports Beliggenhed i gamle Dage. Et saadant meddeles i Noten.[3])

En Gade, hvis Navn forekommer i Necrol. Rip.,

---

1) Jordeb. „Een Engh som ligger norden og westenn St. Peders Kirke och kallis Huoe Enngb.„
Raadstuprot. Ao 1565 Paaskeaften blev bortfæst Tuodes Eng, kaldet Hoed Eng til Else Lamberts for XIIII Dal. 1567 Tuodes Eng houit Eng fest Peder Wandel for XV Daler.

2) Erik Lykke Lehnsmand 1670—80.

3) 1573 ante Miser. Dni. Efter Lehnsmand Erik Lyches Ordre blev taget Syn over det Gierde, som er sat længere ind til Gaden end de gamle Huse tilforn stode, nede ved Pillesporti Grønnegade, og der befandtes da at være fra Grønnegades Hiørne og langs op ad Skovgade 8 Skar (af Gierdet neml.) mere udsat end forben; ligelebes ud til Grønnegade var Gierdet ogsaa rykket længere frem end de gamle Huse stode tilforn. Sammenl. Progr. 1833, S. 27.

anfører Terpager slet ikke, nemlig Bothæmengatæ (p. 547) eller, som den paa et andet Sted (p. 534) kaldes, Bothmundgathe. Det sidste er formodentlig en Skrivfeil, hvis der virkelig staaer saaledes i Haandskriftet, i andet Fald en Læse- eller Trykfeil; thi at det er een og samme Gade, røber Navnet Thetmar Tidemannsen, der efter begge Antegnelser var det omtalte Steds Beboer paa en Tid, som rimeligviis ikke kan være forskjellig. Bathmængade, hvis Navn efter D. Atlas forekommer omtrent paa samme Tid, nemlig i Begyndelsen af det 14 Aarh. (1311), er udentvivl ligeledes en afvigende Bogstavering af det først anførte Navn. Isaafald er der ingen Sandsynlighed for den sammesteds (S. 621) fremsatte Gisning, at Badstuegade har været kaldet saaledes. Med større Rimelighed antager Galthen Bothmandsgaden, (det vil sige Baadsmandsgaden,) for eensbetydende med Fiskergade. Det sidste Navn gaaer ellers langt op i Tiden og forekommer i det af Claus Thidichsen 1448 udstedte Skjøde. Imellem dette Aar og det 14de Aarhundredes Begyndelse, da Thetmar Tidemannsen levede, maatte altsaa Baadsmandsgadens Navn være gaaet af Brug.

Skibbroen, som nu den hele Gade langs med Aaen kaldes, omtales i det 17de Aarhundrede tildeels under Navn af Nyjord, hvorved den nordlige Deel, som sildigere er bleven opfyldt og bebygget, vistnok betegnes.[1])

[1]) 1611, 3 Dec. Borger Niels Hansen skjøder til Niels Nielsen sit Huus paa "Nyjord ved Skibbroen."
1614, 14 Dec. O. C. Rosenkrantz skjøder til Christen Clemensen Marcebæk et Huus "paa Nyjord, tvers fra Skibbroen, fra Adelgaden og ud til Fiskergaden."

Maaskee kunde det fortjene en Bemærkning, at de Jøder, som boede paa Skibbroen i Aaret 1680, ere noget nær de første, som have bosat sig i Ribe. Før den Tid omtales ingen, saavidt mig er bekjendt, i Tingbogen. Det vilde heller ikke af historiske Grunde være sandsynligt, at de ret mange Aar før den Tid kunde have opslaaet deres Bopæl her i Landet.[1])

Den sydlige Deel af Skibbroen, ligeud for Toldboden, udgjorde i den ældre Tid Fisketorvet. At en Deel af samme sildigere er bleven bebygget, er kjendeligt nok af de ældre Bygningers Beliggenhed indenfor de nyere. Dette Torv nævnes i Erik Menveds latinske Pergamentsbrev af 1297. Forunderligt nok, at Terpager først giver Indholdet af dette Document saaledes paa Dansk: "at Hr. Espen Aagesen haver været paa Kong. Mai. Ting her udi Ribe paa Dammen (Nederdammen) mod Fiskertorvet," og tilføier dernæst en latinsk Oversættelse af disse Ord, efter hvilken Meningen bliver en ganske anden; ikke at Kongens Ting holdtes paa Dammen, men at en Eiendom, som Espen Aagesen solgte til Byen, laae paa dette Sted, i Nærheden af Fisketorvet. Fra Oversættelsen at slutte, er ved Uagtsomhed en Sætning udeladt i Dansken. Galthen holder sig desuagtet til den danske Text, men at Feilen just stikker i den, og ikke i den latinske Oversættelse, viser det originale Kongebrev, som Terpager enten ikke har havt, eller ikke fuldkommen har kunnet læse, efterdi han, dets høie Ælde og Mærkværdighed

1) 1680, 6 Julii. H. J. Bech skiøder til N. Pedersen Raadmd et Huus paa Skibbroen, ved Siden af det, som beboes af Jøderne. Deres Navne seer man paa andre Steder vare Isac Joseph, Nathan Moses og Simon Hartvig.

uagtet, meddeler kun dets Indhold. Det findes her udførligen aftrykt blandt Bilagene. (N. 6).

Den nuværende Toldbod er kjøbt til dette Brug den 5te Aug. 1661.[1]) Østen for samme laae i sin Tid Overmøllen, som Terpager, hvis Beskrivelse over Ribe udkom 1736, siger at være bleven ødelagt og afskaffet for faa Aar siden. — Men herved maa erindres, at Terpagers Manuskript var sendt til Trykken 1726, men opbrændte i Khvns Ildebrand, saa at han maatte levere et nyt, hvori Adskilligt af Uagtsomhed blev staaende, som efter 10 Aars Forløb ikke saa ganske passer med Tiden. Han ønsker for Exempel Kong Frederik den Fjerde, der allerede var død 1730, et langt Liv. (S. 196) Efter Vandfloden 1696 er Overmøllen næppe nogensinde bleven sat i brugbar Stand. Hvorledes den da blev ødelagt, viser den derover optagne Synsforretning.[2]) Af samme seer man,

---

1) 1661, 5 Aug. Joh. Knipper og Magnus Knipper fisder til Tolder Marturin Dupont paa Hs. K. Mai. Vegne det Huus Joh. Ratlef forhen i boede mod Skibbroen paa Sønderside af Gaden, imellem K. Mai. Mølle mod Østen og Sal. Christen Kieldsens Huus paa venstre Side.

2) 1696, 28 Jan. Syn over den Skade, Floden har giort d. 18, 19, 20 og 21 Jan. paa Mølleströmmene.

a. Ved Overmøllen, som nu ligger øde, er alt Underværket bortskyllet, saa Nebsaa løber frit igiennem, og dersom der ikke bliver sat Stifborde, ville de andre Møller blive forlegne for Vand.

b. Har Vandet brudt ind paa den søndre Side af Mølleströmmen og giort et Dyb af 4—6 Alen i Grunden, hvor før Hs. K. M. Mølles Stald og Bygning har staaet, og ud til Sal. Dr. Omeises Huus, som nu maatte nedtages, og er der nogle Steder ikke over 2, 3 a 4 Al. fast Jord op til Toldboden, som ogsaa staaer Fare, naar Vandflod igien indtræffer, dersom samme Jord ikke ved Bolværk bliver befæstet. Havde Doctorinde Omeis ikke nedtaget sin Stald, var den falden i Mølleströmmen.

at nogle til Møllen hørende Bygninger havde staaet paa den søndre Side af Strømmen, paa det Sted, som nu kaldes Dr. Omeises Plads.

Den af den forrige Mølle benævnede Overmølle-bro bortskylledes af Vandfloden den 30 Dec. 1763, der ogsaa borttog Nybro og Sønderportsbroen.

Slusebroen, som i gamle Documenter omtales, formoder Terpager (S. 50) og Danske Atlas (S. 623) var den samme som Midtmøllebroen. I den Ripenske Nekrolog forekommer dens Navn 1334 (p. 568) og 1369 (p. 552). At det netop er den selvsamme Bro, bliver mere end blot Formodning, naar man sammenligner de tvende nedenanførte Steder af den gamle Jordebog og af Tingbogen.[1]) Thi det Stykke Jord, som først Regel Skomager, og dernæst Lars Lime, efter Jordebogen, paaboede, maa jo være den samme Grund, som den Gaard stod paa, hvilken Lars Hansen Lime, efter Tingbogen havde kjøbt af Regel Skomager, og dens Beliggenhed, der paa det første Sted angives at være næst vesten op til Slusebroen, er paa det sidste Sted udtrykt: vesten op til Midtmøllen, hvilket altsaa maa komme ud paa eet. Om det er denne Mølle, som menes i Skjødebrevet af 1408, der læses hos Terpager, kan være Tvivl underkastet; thi deels ligger Midtmøllen umiddelbar ved

1) Jordeb. It. bauer Byen eth Stykke Jord, som ligger vesten nest Slussbroen, som nu i Vere bauer Anna Asfers og skyller buart Aar 18 Skilling lybsk. — Som nu Nis Hansen Smed paaboer. Nu Regel Skomager. — Nu Lars Lime paaboer.
Tingb. 1574, Torsd. ante Esto mihi: Peder Notler stiøder Lars Hansen Lime sin Gaard, som han kiøbte af Regel Skomager næst vesten op til Midtmøllen og øster op til Pedder Baggesens Gaard.

Broen; men her omtales en Bopæl imellem Møllen og Sluſebroen, deels lader "inter molendinum et Slusbro" ſig uden al Tvang forbinde med "aggere" og kan ſaaledes betegne Dammen mellem Sluſebroen og (Over)-Møllen, d. e. Mellemdammen.[1])

Nederdammen kaldes derimod Mølledammen (agger molendini) i et Teſtament af 1314 (R. C. p. 282), ved hvilket Hans Voltersen ſkjænkede ſin Badſtue paa Mølledammen ved Steenporten til de Fattiges Afbetjening 8 Gange om Aaret. At Dammen her benævnes af Midtmøllen, vil næppe nogen drage i Tvivl, da Badſtuen laae, ſom man ſeer, ved Nørreport, og Nederdammen ogſaa ellers til Forſkjel fra Mellemdammen betegnes ved ſæregne Udtryk, f. Ex. i Necrol. rip. "agger inter portam lapideam et Slws", "agger juxta pontem Sluse", hvorimod Mellemdammen hedder i Erik Menveds Brev agger juxta forum piscinum.

Med Henſyn til Midtmøllens Ælde er da Teſtamentets Udtryk: agger molendini, ligeſaavel værdt at bemærke, ſom med Henſyn til bemeldte Badſtue.

Tværs over for Midtmøllen, det andet Huus fra Broen, boede i ſin Tid Borgemeſter Søren Jacobſen Stage.[2]) Hans Datter Marine var gift med Hiſtorieſkriveren Hans Svane eller Svanning, og blev

1) p. 48. discretus vir Hans Naddy . . discreto viro Tuly Righælsen . . quendam fundum in aggere inter molendinum et Slusbro ad partem australem situm . . . scotavit . .

2) 1604, 30 Oct. Jens Andersen Guldſmed ſkjøder til Jens Andersen Klyne den Arvedeel, hans Huſtrue Eliſabeth Andersdatter er tilfalden efter hendes ſal. Fader Anders Sørensen Raadmand i det Huus paa Nørreſide af Nederdammen mellem Mølleſluſen paa Veſterſide og ſal. Borgemeſter Søren Jacobſens Huus, ſom Jens Andersen Guldſmed i boer, paa Øſterſide, ſtrækkende ſig fra Adelgade til Riberaa.

saaledes Bedstemoder til Ærkebiskop Svane, hvis virksomme Deeltagelse i Enevoldsmagtens Indførelse er bekjendt nok. En Søn af bemeldte Søren Jacobsen Stage var Raadmand Anders Sørensen: en Mand, som for Ribe-Skole har en særegen Mærkværdighed, i det hans Drab gav Anledning til et Legat, der endnu tilhører Skolens Stipendiefond. Til denne Anders Sørensens forhen næsten aldeles ubekjendte Biographie har jeg samlet et lidet Bidrag, der tillige kan betragtes som nogle Træk til en Skildring af Tidsalderens Sæder og Retspleie, hvorfor det tør haabe at modtages af mine Læsere med samme Velvillie, som de andre antiquariske Undersøgelser af topographisk Indhold, til hvilke det her knyttes.

Anders Sørensen var født i Aaret 1552; det viser den Indskrift, som er opbevaret i Terpagers Inscriptiones Ripenses, N. 148. At han var en Søn af Borgemester Søren Jacobsen, oplyses paa flere Steder i Tingbøgerne, hvor man blandt andet finder: at Raadmand Anders Sørensen den 4de September 1591 tog sit Skudsmaal at være født i Ribe af Faderen Sal. Søren Jacobsen, Borgemester sammesteds, og Moderen Anna Sørensdatter. Det er altsaa denne Anders, Søren Jacobsen Stages Søn, der af Terpager nævnes som Maigreve i Aaret 1577:[1]) en Omstændighed, hvoraf igjen følger, at han efter al Sandsynlighed paa den Tid har været Discipel i Latinskolens øverste Classe, da Maigreven i Reglen blev udvalgt blandt Mesterlectiens unge Mandskab.

---

1) p. 723.

Til deres Underretning, som ikke vide, hvad en Maigreve har at betyde, vil jeg tilføie Rector Falsters Beskrivelse: "Den 1ste Mai forsamledes Latinskolens Ungdom paa en Høi uden for Byen, Løghøi kaldet; derfra droge de (gjennem Nørreport) ind i Byen med en Maigreve i Spidsen. Dette var en Discipel af øverste Classe, som havde Hatten pyntet med Maigrønt, og Klæderne besatte med Guld og Ædelstene. Hørerne sluttede Troppen. Efterat man var kommen ind i Byen, gik Optoget til de Fornemmeres Huse, hvor man stillede sig uden for Døren, opførte en Sang og fik en lille Foræring.[1]) Dagen endtes med et Maigrevegilde."

At nu just vor Anders Sørensens Navn er bleven foreviget af Terpager, medens Forglemmelse hviler over alle hans Forgængere og Efterfølgere i den samme korte Grevestand, forklarer jeg mig enten deraf, at han muligen har vakt meer end almindelig Opmærksomhed ved sin Person og Dragt, eller snarere, at hans følgende Skjebne har givet Terpager Anledning til udtrykkeligen at nævne ham fremfor enhver anden. Nogle af mine Læsere have muligen allerede gjort den Beregning, at han maa have været en Ungersvend paa 25 Aar, da den maigrevelige Værdighed blev ham til Deel, og kanskee forundret sig over, at Karle af den Alder endnu gik i Skole; men det er intet

---

1) Amoenit. philol. P. II p. 155.

2) Virkelig var han paa sit Epitaphium, der ikke mere er til, forestillet som en anseelig Mand, med et smukt Ansigt, der faldt saa meget mere i Øinene, da de omkring ham knælende Sønner ingenlunde havde noget fordeelagtigt Physiognomie.

Særsyn paa den Tid; man har Exempel paa en Discipel, som sad 10 Aar og derover i øverste Classe alene. (Progr. 1827 p. 51.) — Mere maa det forundre os, naar vi erfare, at han i sit 22de Aar havde begaaet et Drab, og — ligefuldt er vedbleven at søge Skolen. De nærmere Omstændigheder oplyses meget utilstrækkeligen i de Vidneforhør, som Tingbogen indeholder, kun seer man, at den Dræbte hed Povel Hansen, og var en Søn af Hans Jensen; at Hans Jensen besværer sig over, at nogle Skoledrenge, (i Nutidens Sprog Latinere,) som han havde ladet stævne til Vidnesbyrd, unddroge sig fra at give Møde, og endeligen, at Borgemesterens Søn slap[1]) med at bøde 27 gode Daler til den Dræbtes Frænder, Kongen og Byen, hvorhos Familien fik Løfte om ydermere Godtgjørelse, naar "Kjøbmændene kom hjem fra Elben."

Om vor Maigreve nogensinde er bleven academisk Borger, maa jeg lade staae uafgjort. Da Faderen just døde i Aaret 1577, og udentvivl efterlod sig en betydelig Formue, vil jeg snarere troe, at Sønnen, der allerede havde naaet sin myndige Alder, har foretrukket strax at blive ripensisk Borger. I denne Egenskab finde vi, at han den 13 Dec. 1578 faaer Lov til selv, under edelig Angivelse, at lægge sig i Byskat, paa det at han ikke skal besvære sig over at være for

1) Han blev — som det bedder — svoren til sin Fred. — Naar Mandeboden efter J. L. 2 B. 9 Cap. og Chr. 3 Recess, 21 C., var 18 Mark Penninge, udgiorde denne Bod oprindeligen 27 Daler, da Daleren (før Chr. 3) var beregnet til 2 Mark, og 1 Mark = 1 Lod Sølv. S. Knud Ostersøn Weile, S. 553. Men naar der nu (1577), da 1 Daler var 3 Mark, betaltes ligeledes 27 Daler i Mandebod, maa 1 Mark Penninge altsaa være beregnet til 1 enhalv Mark gangbar Mynt, eller til den oprindelige Værdi af enhalv Daler.

høit ansat; endskjøndt Magistraten formener, "at Ingen i Ribeby har den Formuenhed til sin Skat, som han." Desuagtet var han dog ikke tilfreds, men opsagde det følgende Aar, i Overilelse, som det synes, sit Borgerskab.[1]) Formodentlig er denne mundtlige Erklæring snart igjen bleven tilbagekaldt. 1581 attraaer han Byens Vinkjelder tilleie. Man seer deraf, at han har givet sig af med Handelen og, da han var en bemidlet Mand, ventelig drevet den i det Store. 1589 møde vi ham i Raadmændenes Række. Om hans borgerlige Virksomhed maa jeg iøvrigt af Mangel paa nøiagtigere Efterretninger fatte mig kort: den synes at have været heldig, og velberegnet paa at forøge hans arvede Formue; thi endskjøndt en voldsom Død bortrykkede ham tidligen, i den kraftfuldeste Alder, efterlod han dog en Enke, som eiede Huse og Gaarde i hver anden Gade i Byen,[2]) og som lod Kjøbmandsskibe bygge og udrede paa egen Bekostning.[3]) 4 Sønner og 5 Døttre overlevede ham. Een af Døttrene, ved Navn Anna, var gift med Biskop Hegelund. Om de øvrige Børn kommer jeg siden til at tale. Først vil jeg meddele, hvad jeg af Tingbøgerne har samlet

---

1) Raadstueb. B. 10.

2) Navnligen i Fiskergade, Hundegade, Mads Høines Gade, Mellemdam, Nederdam, Peder Dovns Gade, Saltgade, Skibbroen, Smedegaden, Steenbogade, Sønderportsgade, uden at tale om de Huse og Eiendomme, hvori hun eiede Pant. Paa Nederdammen vare flere Huse i Rad Anders Sørensens Eiendom. Et af disse solgtes efter Enkens Død for 1500 Daler.

3) 1600, den 28 Febr. fører hun Klage for Retten over en Skibbygger, som havde bygget hende og hendes Børn et Skib, der sank ude paa Aaen. Det var rimeligviis ikke det eneste hun eiede.

om den sørgelige Begivenhed, som berøvede dem deres Fader den 1 Mai 1598.

Det Vidne, som først blev afhørt i denne Sag, var Magister Jacob Svaning, en Søn af Historiographen. Til ham kom hans Morbroder, Anders Sørensen, ind om Eftermiddagen Kl. 3, tilligemed "Velbaarne" Hr. Hans Munch til Visselberg. Kort derefter blev Selskabet uventet forøget med Herredsfogeden i Gjørding Herred, Søren Bramminge, og de sadde nu, som Magister Svaning udtrykte sig, i fredsommelig Glæde indtil Kl. 9. Imidlertid var Herredsfogeden, for at jeg skal bruge Vidnets egne Ord, bleven flux drukken. Hans Kone vilde gjerne have havt ham hjem med sig; men han vilde ikke forlade saa gode et Lag. Da nu Velbaarne Hans Munch tog det fornuftige Parti at begive sig til Ro, og Raadmanden, at gaae hjem, fik den sidste iſinde paa Veien at see ind til sin Svigersøn, Biskop Hegelund, hvis lille Søn var syg. Herredsfogeden, i ovenmeldte Tilstand, gjorde Følgeskab. Dette er Indholdet af Mag. Svanings Udsagn for Retten.

Hæderlige Claus Grummesen (med dette Prædicat optræder han i Forhøret) vidnede fremdeles: Da han Kl. 9 kom hjem efterat have været ude i Byen i Bispens Ærinde, (han var kanskee Amanuensis,) sad Anders Sørensen og Søren Bramminge ved Bordet hos Mester Peder, og efter adskillig Snak og Skjemt, som Søren og Anders, der vare gamle Venner og Dusbrødre, dreve med hinanden, gav man sig til at synge. Raadmanden sang baade en dansk og latinsk Psalme (nisi dominus providebit) og blev ved at qvinkelere, som Claus Grummesen kalder det. Bispen, hans

Datter og Vidnet selv stemmede i med. Efterat de nu havde sjunget en Stund og vare blevne "skjænkede", stod Anders op og gik ud i Gaarden. Claus Grummesen og Eske Christensen, Anders Sørensens Dreng,[1]) fulgte efter. Derpaa kom Søren ud, og, da de bleve opmærksomme paa ham, stod han med blottet Hoved og draget Sværd i Haanden, hvilket han svingede over Hovedet, og pukkede paa, at han var en gammel "Hofkarl" (Cavalier). I det Samme vender Anders sig om, tager Filthatten op, som Søren havde tabt, og kaster den til ham. Da denne nu bød Værget frem mod Anders, svarede den sidste: Vil Du den Vei, det skal være mig en let Sag. Dreng, hent mig mit Spyd! — Saasnart dette blev ham bragt, holdt han det stivt frem mod Søren, dog uden at røre ham dermed, og tilsiede, at det aldeles ikke vilde være ham vanskeligt at svare paa slig en Opfordring, hvorpaa han trak Spydet til sig igjen. Men just i dette Øieblik styrtede Søren, ligesom med en Snublen, ind imod ham; Anders, som blev det vaer, tog med sin venstre Haand mod Sørens høire Skulder og raabte: Skaan mit Been, Broder, skaan mit Been! Imidlertid fik han sit Banesaar. Han lod strax Spydet falde, holdt Benet op, og greb til Saaret med de Ord: Søren, nu har Du vel gjort, see der til mit Been! I denne Forfatning tyede han hen til Vinduet og raabte, at hans Hase var heel overskaaren; jeg døer,

---

1) Han er vel kommen for at følge sin Hosbonde hiem. At et saadant Geleide var Skik og Brug, seer man af Skippernes Gildeskraa: It. skall ingen Mandz Svend eller Dreng komme til sin Hosbondt om Affren med Løcter før 7 slaaer, hvo som før kommer, stander uden Døren saa lenge til siu slaaer. N. D. Mag. 2 B. S. 161.

jeg dør strax! Ved dette Raab ilede Bispen ud, og hans Broder Jacob, Præsten i Darum, (som allerede var gaaet tilsengs før ovenmeldte sildige Besøg,) kom ogsaa til. Ligeledes begges Koner. Tvende Piger løb strax efter Badskjæreren.

Eske Christensens Vidnesbyrd var overeensstemmende med Foranførtes, kun lægger han til, at Herredsfogden, efterat Ulykken var skeet, tog sin Tilflugt til Biskoppens Kammer, hvis Dør gik ud til Forstuen, og da han strax efter kom tilbage derfra, fulgte Eske efter og holdt Øie med ham, indtil han var kommen ind i sit Herberg. Han var dengang aabenhovedet og værgeløs.

Biskoppen, som var paa Visitats i Harsyssel, afgav den skriftlige Forklaring: at begge Venner havde siddet hos ham en Timestid i al Enighed, hvorfor han intet befrygtede, da de gik ud i Gaarden, men blev siddende i "Dørnser" ved sit syge Barn. Da Raabet kaldte ham ud, var han først gaaet hen til Anders, som stod lænet op til Stuevinduet; men i det han vendte sig om og blev Søren Bramminge vaer, staaende i Forstuen ved Kammerdøren med et draget Sværd, sagde han: Eia! hvad er her ilde gjort! hvortil denne taug, og imedens Bispen igjen henvendte sig til den Saarede, var Gjerningsmanden undvegen.

Præsten Hegelunds Karl var ogsaa i Forhør og vidnede det samme som Biskoppen.

Endeligen berettede 3 Disciple: Thomas Sørensen, Jørgen Andersen og Hans Jørgensen, at da de kom fra Maigildet paa Skolen og gik igjennem Omgangen, havde de i Nærheden af Bispens Laage fundet et blodigt Sværd. Ligeledes havde Vidnet Svend

Knudsen, Hr. Knuds Søn i Darum, samme Aften fundet en Skede i Omgangen. Begge Dele havde Borgemesteren den følgende Dag ladet afhente.

Dette Vidneforhør, som hidtil er meddeelt, blev først holdt den 23 Mai. Imidlertid var Gjerningsmanden Dagen efter hiin ulykkelige Begivenhed kommen paa fri Fod, da Byfoged og Raadmand Niels Povelsen med 3 andre Borgere: Anders Lydiksen, Hans Bartskær og Mads Hjort, havde ladet sig bevæge til at sige god for ham. Anders Sørensen var død den 4de Mai, og ved Synsforretningen, som blev foretagen den 5te, var befundet, "at han havde faaet et Sting i sit venstre Been, bag neden for Knæet til Kalven (Læggen), rigeligen 3 Fingre bredt, men oven for Knæet, inden paa Laaret, ikke uden 1 Tomme bredt, hvilket ligeledes var kjendeligt paa hans Strømper og Buxer." Da Arvingerne omsider havde lagt Sag an mod Søren Bramminge og æsket af hans Cautionister, at de skulde bringe ham personligen tilstede, blev ovennævnte Forhør optaget. Samme Dag (den 23 Mai) mødte Præsten Peder Jensen i Bryndom, med 2de Samfrænder,[1]) paa sin Broder Herredsfogdens Vegne, som af Forloverne var indstevnet, og erklærede, at dersom den Tiltalte frit og uden al Feide maatte drage til og fra Byen, da skulde han gjerne møde til Tinge og svare til sin Gjerning. Ogsaa havde samme Tid adskillige formaaende Velyndere: Hans Munch til Visselberg, Christopher Kruse til Sønderriis, Christen Lange til Bramminge og Frands Poll til Starup, indfundet sig i Retten, og

1) Benned Jepsen i Vilslef og Therkild Jepsen i Krogstrup. Den sidste var Herredsfogedens Svoger.

tilbøde Anders Sørensens Slægt og Venner at ville af yderste Formue, ja over deres Formue, med Guld og Penge udsone Søren Bramminges Brøde, naar Sagen i Mindelighed maatte blive afgjort; men, da alt var forgjæves, og Mag. Jacob Svaning, den Dræbtes Søsterson, tilligemed Raadmand Bertel Struch, en Svoger af den Afdøde, erklærede, paa Familiens Vegne, "at de vidste ingen Dage og Stunde at unde dem, ei heller at holde Møde med dem, men ville forfølge samme Sags Manddrab, saavidt de kunde gjøre med Lov og Ret": blev Søren Bramminge med 12 Sandemænds edelige Udsagn dømt som Morder og erklæret fredløs den 13 Julii s. A. — [2]) Dog, efterdi Tougsmændene ikke aldeles ubetinget havde erklæret ham skyldig, udvirkede Lehnsmanden Albert Friis, at en Kongelig Commission blev nedsat, bestaaende af Christopher Kruse til Sønderriis, Eggert Abildgaard til Schodborg, Thomas Juel til Estrup og Frederich Munch til Krogsgaard, hvilke i Forbindelse med Borgemester og Raad i Ribe den 10 August afgave den Kjendelse, at Vidneforhøret var ensidigt, da man ikke havde tilstaaet den Anklagede frit Leide og billig Frist til sit Forsvar.[2]) Sandemænds-

1) Den af Tougsmændene, som de kaldes, afgivne Kiendelse, lød til Slutningen saaledes: Efterdi Søren Bramminge i Hoe er desværre kommen for Skade og ihielslog Sal. Anders Sørensen, og efter de Vidnesbyrds Lydelse, de for dem hørte, desligeste efterdi han har taget sageløs Mand af Dage efter fornævnte Vidnesbyrd, saa og haver ladet bekiende Manddød over Graven: da svoer de forte. Søren Jensen Bramminge fra sin Fred, imedens og saalænge som forte. Vidnesbyrd stander ved sin fulde Magt.

2) Erklæringens Ord ere disse: "Fordi Søren Jensen ikke maatte fange Leide, Dage og Respit at svare til de forte Vidner: vidste de ikke

kjendelsen af 13 Julii blev derpaa indanket af Lehnsmanden for Borgemester og Raad den 1 Sept. næstefter og kjendt magtesløs, deels paa Grund af dens lovstridige, ubestemte og betingede Form, deels fordi den retsgyldige Tid af 6 Uger var forlængst udløben.[1]) Hvilke Skridt nu fremdeles den Dræbtes Familie har gjort, finder jeg ikke nogen Oplysning om; men den 27 Marts 1599, formodentlig efter et nyt Forhør, er Sagen atter optagen tildoms, med samme Udfald som første Gang, men uden hiin paaankede Feil i Formen, da Tougsmændene dennesinde uden alt Forbehold afgave den Kjendelse: at, efterdi Søren Jensen Bramminge (desværre) havde ihjelslaaet Sal. Anders Sørensen, og efterdi han havde dræbt sagesløs Mand, svore de forne Søren Jensen Bramminge en fuld Manddød over og fra hans Fred. — Om Sagens videre Forfølgelse for høiere Domstole, er mig intet

---

Vidnerne saa nøiagtig at være tagne, saa de kunde ved Magt blive, dog hvis Bispens Vidnesbord og Beretning sig belanger, finde de samme ind for sin tilbørlige Dommer." Denne Commissions Nedsættelse i en Drabssag forekommer mig saa meget mærkeligere, da Commissariers Brug ved den Kallundborgske Reces (1576,) C. 2, udtrykkelig blev indskrænket til Afgjørelse af Sager angaaende Herredsskiel og Markeskiel, efter foregaaende Sandemændskjendelse. Men den Commission, hvorom her tales, var heller ikke udrustet med den dømmende Magt, kun bemyndiget til at afgive sin Betænkning. Derfor udfordres en Dom af Borgemester og Raad til at cassere Sandemændenes Kjendelse.

1) "Efterdi", hedder det, "Tougsmændene ikke efter Kongelig Majestæts aabne Mandat saa og efter vores Stadsret have giort deres Toug udi forte. Drab endeligen og uden al Om inden 6 Ugers-Dagen efter Loven: vide vi ikke samme uendelige Toug ved Magt at kunne blive". — Ved den Kallundborgske Reces, Cap. 4, var nemlig forbudt at afsige uendelige Domme, og (C. 5) at opsætte nogen Sag længere end 6 Uger.

videre bekjendt, end at Enkens Sagfører Niels Lunde den 7de Junii 1602 forlangte Processens Omkostninger godtgjorte af Forloverne med 500 Daler, og førte dem blandt andet til Regning: Vedkommendes Reiseomkostninger for at hente Stævning og Dom i Viborg,[1]) og ligeledes deres Fortæring paa Reiser til Kjøbenhavn i Anledning af Sagen. Man skulde da næsten troe, at den fra Landstinget er appelleret i tredie Instants til Rigets Cantsler, endskjøndt der ikke udtrykkeligen tales om nogen Stævning, som gav Anledning til den sidste Reise. Ogsaa seer man af Regningen,[2]) at et Forlig var prøvet og indledet med

1) Skjøndt Malmø og Ribe vare undtagne fra Landstingets Jurisdiction ved Fdg. af 6 Jun. 1586, seer man dog af dette Ex., at Sager, som i første Instants vare afgjorte ved Sandemændseed, fra hvilken ingen Appel almindeligviis fandt Sted, under særegne Omstændigheder gik til Landstinget her fra Ribe ligesom fra andre Byer. Cfr. Etatsr. Kolderup Rosenvinges Retshistorie 2 D., S. 220.

2) N. N. vontne, Att Niels Hanssen Lunde hand liudelig idag for ting dom, Eskid vct. dr. aff Niels Pouellsen, Anders Lydicksen, hanns Bardscher och Matz hioortt, Som Kirstine S. Anders Seuerinssens och hindis Søren haffuer anwend paa thend Dottslags thrette, først haffuer the giffuet M. Jacob Suane 2 ct. dr. — Noch haffuer Søren Anderssen thuinde gange fortherid till Wiiborg fremb och tilbage att hentte steffning och dom som er beretted for hannem 24 dr. Disligeste haffuer forne. M. Jacob Suaning paa forne. S. Anders Sørensens Arffuingers Wegne forthærid att hentte dom vdi Wiiborg med heste wogen och en Karll 16 dr., — It. haffuer Kierstine Anderskone och Jenns Klone forreyst till Kiøpnehaffn, med heste wogen, och en Karll, fortheridther i Kiøbnehaffn i 14 Dage, Regnid samme Rerse fremb och tilbage 50 dr., Noch paa nv haffuer forne. Kierstine Anderskone forreigßed till Kiøpnehaffn paa same Sag forthærid 40 dr. It. haffuer forne. Kierstine Anderskone bekosted och wdlagd till wiin Sucker och hamborg øll Ther M. Anders och gott Folch flere vaar vdi hindis huuß paa en Forlig 16 dr., herfor uden haffuer forne. S. Anders Sørensens Arffuinger

Viin og Hamborger Øl, men uden den tilsigtede Virkning. Ligesom nu den seirende Part holdt sig til Forloverne om Erstatning af Processens Omkostninger, saaledes søgte disse igjen Søren Bramminges Hustru, der brugte hans Gaard i Hode, uden at holde dem skadesløse for de Udgifter, som vare en Følge af deres Forløfte. Efter en ved Tingbogen opbevaret Concept, hvoraf kun et Par Linier under 23 Aug. 1602 er indført, men aaben Plads levnet til Resten: kunde det synes som om Forloverne endeligen havde bequemmet sig til at udbetale de forlangte 500 Daler, hver for sin Deel 125, og derpaa at have faaet deres Forløftebrev udleveret; men Underhandlingen maa være bleven afbrudt og forstyrret, i det den skulde føres til Protocollen, saavidt man nemlig kan skjønne af Gavebrevet til Ribe Latinske Skole, udstedet den 25 Februar 1604. I dette omtales et Forlig, sluttet ved Albert Scheels Mægling den 22de Marts 1603, som det Actstykke, der omsider gjorde Ende paa den fast i

---

nu paa 4 Aars thiid werid forbindritt och opholditt af forne. vittløfttige thrette fraa anden theris nøttige Bestilling, forsatt och forspiltt ther offuer som hannem er berett offuer 2 ct. dr. foruden thend vliidelige skade forne. S. Anders Sørenssens Boren endnu daglige Dag liider aff theris S. Faders Død Som her icke kand opregnis, Hvortill forne. Niels Pouellsen, Anders Lydicksen, hanns Bardscher, och Matz hiortt Suarede hannem och sagde, At effter thi forne. Niels Sichter thennem, Att forne. Kierstine Anderskone og hendis Boren haffue forsatt och fortherid forne. pendinge som foruitt. staaer, mener the, At hun haffuer icke forsatt eller fortherid thennem for theris forsømmelsse skyld Efftersthi huercken hun eller hindis Boren haffuer icke steffnet eller kalditt thennem her vdaff Boen for theris Forsømmelse skyld enthen till Wiborg eller Kiøpnehaffn Och meente the att thet er en løgnactige Beretning indtill saa lenge han kand beuise thet, paa huad dag thiid och sted Same pendinge ere vdgiffne.

5 samfulde Aar førte Retsstrid. Ved dette Forlig fritages Borgensmændene for alle Sagens Omkostninger, som blive at udrede af Søren Bramminge; de skulde have deres Forpligtelsesbeviis tilbage; Anders Sørensens Enke og Slægt bevilger Søren Bramminge Fred og lover at anbefale ham til Hs. Maj. Kongens Benaadning, hvorimod han forbindes til at udbetale 400 gode Daler til Understøttelse for trængende Skolediscipler, dog under den Betingelse, at han erholder Fred og Benaadning af Kongen; i andet Fald betaler han Intet. At han erholdt den Kongelige Benaadning, derom vidner den Dag i Dag Kirstine Lauridsdatters Legat.[1])

Endnu et Par Ord til Slutning om den øvrige Familie. Den 17de Oct. 1607 gav Jens Andersen Klyne (efter en paa den Tid almindelig Skik førte han Moderens Familienavn) sin Moder Afkald efter hans tyende Sal. Brødre Søren og Hans. Den første var død før den 30 Julii 1604. Ved at kaste et Blik paa denne Families Færd og Skjebne, overbeviser man sig om, at Slagsmaal, Saar og Drab hørte til Dagens Orden. Søren havde saaledes saaret Therkild Bertelsen i Brøndum, og Moderen maatte stille ham tilfreds med 1 Tønde Rug og 2 Daler i Penge, foruden at hun havde draget Omsorg for hans Helbredelse hjemme i sit eget Huus, hvorom et Vidnesbyrd i Tingb. af 12 Febr. 1600. — Samme Aar den 14 Julii, maatte Jens Andersen Klyne betale 15 Daler i Bøder for Saar og Skade, han havde gjort Niels Jensen, Borgemester Jens Andersens Søn. Et

1) Det sidstomtalte Actstykke er optaget i Program 1826, S. 44—52.

Par Maaneder tilforn (den 12 April) var hans Fætter Jens Svane, Magister Jacob Svanings Broder, for begaaet Mord bleven dømt fredløs. Selv blev Jens Klyne næste Aar saaret i Hovedet af Jørgen Christensen, som blev svoren Toug over, at bøde mod Sagvolderen, Kongen og Byen. Endeligen blev han 1610 gjennemstukken af en Tydsker, Peder Jensen, da han vilde gaae imellem Tvende, som sloges med Kaarde. — Af de fire Sønner, som ved Anders Sørensens Drab bleve faderløse, var altsaa efter 12 Aars Forløb kun Frederik Andersen Klyne tilbage, der 1615 tog Magistergraden ved Universitetet i Kjøbenhavn og siden blev Slotspræst i Frederiksborg.

Af Anders Sørensens 5 Døttre kiende vi Anna, som var Biskop Hegelunds tredie Kone. Hun døde 1640. Ingeborg var gift med Dr. Christen Lassen Bording, Provincialmedicus i Ribe. Elisabeth med Jens Andersen Guldsmed. — En Datter Karen, som havde været gift og efterladt Børn, findes at være død før den 20 Oct. 1621. Den femtes Navn og Skjebne er mig aldeles ubekjendt. Anders Sørensens efterladte Enke, som døde den 17de Oct. 1634, var en Datter af Borgemester Lars Thøgersen (Klyne.)

Fra denne biographiske Excurs kommer jeg igjen tilbage til mit egentlige Æmne.

Hvad Galthen fortæller om Nørreport, at den oprindeligen med større Ret kaldtes Østerport, er af Terpager oplyst ved et Haandskrift fra Aaret 1379 (p. 47). Men, naar Galthen af et Udtryk i Mag. Anders Wedels latinske Brev til Cantsler Niels Kaas (*ponti incumbit* turris muro lateritio elata, porta ampla aditum ad ipsam urbem patefaciens,) slutter, at

Porten i Wedels Tid var opført over Broen, og altsaa siden maa være flyttet længere ind til det Sted, hvor den nu findes: da er dette en Fortolkning, som ikke kan forenes med den Kjendsgjerning, at den saakaldte Udermølle i Aaret 1526, (altsaa før Wedels Tid,) blev anlagt "udenfor" Nørreport.[1]) Wedels Ord lade sig ogsaa meget vel forklare om Portens Beliggenhed i Nærheden af Broen. Ydermøllen er, som det paaberaabte Bilag viser, opbygt af Christen Kræmer, der i denne Anledning har udgivet en Forpligtelse til Byen at vedligeholde Bulværket paa begge Sider af Vandløbet med Pæle, Bulle, Leder oven og neden, Flodtilier osv. fra Møllen og saa langt som Broen rækker.

Om denne Mølles Mishandling i Krigen 1643—45 s. Adj. Adlers Progr. 1836 p. 62 og sammes Bil. p. 77.

Forstaden uden for Nørreport.

Naar man gaaer ud af Nørreport, deler Forstaden sig i tvende Strækninger: den ene, som ligger paa venstre, den anden, som ligger paa høire Haand af den Gade, der paa Grundtegningen i Danske Atlas er betegnet med No. 35 og kaldes sammesteds Bredegaden. For nærværende Tid bærer den Navn af Saltegaden, hvilket Navn staaer malet paa Hushjørnerne, hvor dog ogsaa Spor ere at opdage af den tidligere Benævnelse, under hvilken den af Hofman er anført. At det første Navn ikke har været brugeligt i Terpagers Dage, maa man slutte deraf, at det ikke forekommer i hans Fortegnelse paa Forstadens Gader; derimod nævner han Soltegaden som een af de gam-

1) S. Bil. 6. A. S. Wedel var født 1542 og døde 1616.

2) p. 23.

le Gader udenfor Nørreport. I den Danske Atlas, hvor Bredegaden ved Nørreport, som sagt, er betegnet med No. 35, findes Saltgaden nævnet blandt dem, som vare udenfor Nørreport, men ikke mere findes. (S. 621.) Galthen har Saltgaden blandt Forstadens gamle Gader (S. 40), men hverken den eller Bredegaden blandt de nærværende. Dog er det vistnok den nu saakaldte Saltgade, som han mener, naar han siger, at det er den eneste af alle Forstadens gamle Gader, der endnu kan kaldes en Gade. Om vor nyere Saltgade er den samme som Oldtidens, ville vi for det første ikke indlade os paa at undersøge.

I den Strækning, som ligger paa høire Side af Saltgaden, maa vi, foruden adskillige ubenævnte Gader og Stræder, søge Nicolaigaden, Aalegaden, Paipøt og Ladegaardsgaden.

Nicolaigade. Aalegade.

Nicolaigaden (paa Grundt. i D. A. N. 33) var paa Terpagers Tid det brugelige Navn paa den Gade, som fordum gik til Nicolaikirke. Aalegaden anfører han som een fra denne forskjellig Gade. Ligesaa Danske Atlas. (S. 621.) Hos Galthen er Aalegaden No. 3, St. Nicolaigade No. 5 i Forstaden. (S. 40.) Om den sidste siger han: St. Nicolaikirke laae i Forstaden udenfor Nørreport, i den første Gade paa høire Haand, som deraf kaldes St. Nicolaigade. Den førstes Navn forklarer han, ligesom Terpager, af Aalevognene, som der i Markedstiderne holdte. Men at det er een og den samme Gade, som i Tidens Løb har vexlet Navn, mener jeg, er klart

1, deraf, at Eiendomme, der skjønnes at være de samme, anføres til forskjellig Tid beliggende først i

Nicolaigade, siden i Aalegade. Efter Tingbøgerne ligger saaledes:

Anders Lydichsens Stald 1593 i Nicolaigade.[1]) En Stald med samme Eiers Navn 1643 i Aalegaden.[2]) Lars Limes Stald 1582 i Nicolaigade. Mads Lassen Limes (formodentlig Lars Limes Søns) Stald 1643 i Aalegaden.[3])

2, 1690, den 4 Nov. lader Biskop Christen Lodberg et Tingsvidne optage paa Cathrinekirkes Vegne, for at haandhæve dens lovlige Indtægter. I Forhøret forelægges Willum Knudsen af Biskoppens Befuldmægtigede det Spørgsmaal:

a, om han ikke vidste eller havde hørt sige, at den Gade, som da kaldtes Aalegade udenfor Nørreporten, tilforn var kaldet St. Nicolaigade. Willum Knudsens Svar: at han ikke udi 48 Aar kunde erindre andet, end at samme Gade jo havde været kaldet Aalegade, synes vel at undvige en Bekræftelse af Spørgsmaalets Hovedpunkt; men han benegter det heller ikke. Dette bliver efter Omstændighederne at betragte som en ufrivillig Tilstaaelse; thi hans Svar vise i det Hele, at han vogtede sig for at vidne til Skade for dem,

---

1) 1593, 2 Mai: Thorbern Jensen Skriver, Borger i Kiøbenhavn, sidder hans Staldgaard paa Sønderside i Nicolaigade, mellem Marine Ole Stephansens Gaard paa Østerside og Anders Lydichsens Stald paa Vesterside, fra Gaden til Nebsaa.

2) 1643, 4 Mai: Anders Lydichsen, dansk Skoleholder, sidder til Lector Mag. Christen Friises Svigerson, Jens Pedersen Brøndum hans Stald, strækkende fra Saltgaden og ud med Aalegaden med den ene Side og Mads Lassen Limes Stald med den anden Side.

3) 1582, 17 Febr.: Peder Rotler sidder sin Svoger Las Lime sin Stald paa vestre Side Nicolaigade mellem Anders Sørensens Toft paa østre Side og Niels Munchs Arvingers Stald paa vestre Side.

som Biskoppen sigtede. Desuden feiler man vel ikke i at antage Biskoppens Spørgsmaal for et Udtryk af hans egen paa Sagens Undersøgelse grundede Overbeviisning, som han ved Tingsvidnet ønskede at give den juridiske Kraft, der her kan være os ligegyldig.

b, Dernæst lod Biskoppen spørge: om Vidnet ikke vidste, at Sal. Johan Apotheker havde udi samme Gade eiet en Stald, som nu Dr. Ludvig Pouchs Arvinger eiede; og om Sal. Johan Apotheker flere Stalde udenfor Nørreporten havde eiet. Herpaa svarede Willum Knudsen, at han ikke vidste, at Sal. Johan Apotheker havde havt eller eiet andre Stalde udenfor Nørreport beliggende, end den, som laae udi Aalegade.

Da det nu befindes, at Sara Pedersdatter, Sal. Hans Lassens, har den 28de Marts 1618 skjødet til Johan Pouch Apotheker sin Stald i Nicolaigade, mellem Hans Hansens Stald paa østre Side og Lauge Gredsteds paa vestre Side: maa Nicolaigade og Aalegade nødvendigviis være een og den samme, saafremt Johan Pouch, efter Vidnets Udsagn, ikke har eiet mere end een Stald udenfor Nørreport.

Imidlertid vil jeg dog ikke fordølge, at Johan Pouch ogsaa havde eiet en Stald udenfor Nørreport i den første Gade, som gik fra Saltgade ned mod St. Peders Kirke, hvilket sees af Tingb. 1621, 16 Apr. — At Willum Knudsen ikke erindrer dette, lader formode, at Joh. Pouch tidligen har afhændet den. Overalt kommer denne ikke i Betragtning ved Spørgsmaalet her, om Nicolaigade er den samme som Aalegade. Det er os nok, at Joh. Pouch paa denne Kant

af Byen, hvor begge Gader nødvendigviis maae søges, ikke har eiet meer end een Stald.[1])

Til Gjengjæld for den Gade i Forstaden, som jeg har berøvet mine Forgængere, kunde jeg skaffe dem en anden, som ikke saa sjeldent omtales i Skjøder fra det 17de Aarhundrede og som ingen af dem har paa deres Fortegnelse, jeg mener Ladegaardsgaden. Men da den, der behandler dette, maaskee uraknemlige, Stof, med en Smule Kritik, snart vil gjøre den Opdagelse, at samme Gade til forskjellig Tid har baaret forskjellige Navne: maa der meer end Navnet til for paa min Liste at komme i Nummer. Ladegaardsgaden udholder ligesaa lidet Prøven som Aalegaden: de ere begge afvexlende Benævnelser af Nicolaigaden. For at bevise denne Paastand, vil jeg for det første tage min Tilflugt til — Daarekisten. I Tingbogen for 1629 læses, at Magistraten den 11 Sept. solgte et Stykke Kaaljord, liggende tværs over for Udermøllen ved Nørreport, som Daarekisten tilforn haver paastanden, til Willum Hansen, med Forpligt at holde Muurværket ud til Møllekarmen som og Træværket for Møllebroen

---

1) Efterat mit Manuskript var færdigt til Trykken, har jeg fundet et Indlæg af Biskoppen, dat. 8 Apr. 1690, hvori han yttrer, at Dr. Omeis, som J. Pouchs Arving, ikke vil gjøre Kirken Uret, "naar han alene ste lader sig informere, at Aalegaden, hvorudi hans Stald ligger, er den samme Gade, som fordum kaldtes St. Nicolaigade, hvilket med rigtige Vidnesbyrd kan bevises." I en Commissions-Dom af 2 Mai 1727 anføres endnu en Afgift til Cathrinekirke af Joh. Apothekers Stald i Nicolaigade. Den er nu indbefattet i Frands Klynes Toft ifølge en Regnskabsbog for 1683, som jeg siden har havt til Eftersyn. Hvis jeg itide havde truffet paa disse Oplysninger, kunde jeg have fattet mig kortere, end ovenfor er skeet, og have sparet mig en vidtløftig og trættende Randsagning af Protocollernes chaotiske Indhold.

veblige, saavidt samme Jord strækker sig. Daarekisten havde altsaa ligget i Nicolaigade, nærmest Nørreport; det er klart nok. Men 1650, den 19de October, skjøder samme Willum Hansen til Hans Frises Arvinger en øde Stald i Ladegaardsgade mellem Knud Skomagers Stald paa Søndreside og Daarekisten paa Nørreside. Gjenfinde vi ikke her omtrent den samme Strækning i den ovenfor saakaldte Nicolaigade, der nu har faaet et andet Navn?

Man kunde nemlig ved Daarekisten forstaae den Plads, hvor Daarekisten forhen havde staaet, da intet er almindeligere, end at et Sted vedbliver at bære sit gamle Navn endnu længe efter at den Gjenstand, som gav Anledning til Navnet, er forsvunden. Saameget synes vist, at den Bygning, som for nærværende Tid Hr. Chr. Frandsen Møller eier i Nicolaigade paa den Kant, hvor Daarekisten før 1629 beviisligen har staaet, er den samme, som endnu i Aaret 1683 sagdes at ligge ved Daarekisten. Enten maa altsaa den tomme Plads have beholdt den gamle Benævnelse, eller en ny Daarekiste er bleven opført igjen om ikke paa samme Plads, (thi den var solgt til Willum Hansen,) saa dog i Nærheden af den nedbrudte. I begge Tilfælde bliver Ladegaardsgaden den samme som Nicolaigaden.[1])

1) I St. Cathrinekirkes Regnskabsbog, ved Aar 1683, findes under Overskrift: Jordskold til Cathrinekirke, anteegnet:

„Knud Michelsens Jord ved Daarekisten, siden Ib Frises, derefter Bertel Portners, men bruges nu af Christian Farver — aarlig 2 Mk."

I Commissionsdom af 2 Mai 1727 ang. Cathrinekirkes Indtægter: "Sal. Raadmand Farbers Enke og Ingeborg Sal. Christian

Videre: 1600, den 21 April, skjøder Bertel Struck til Byen en Fjerdingsti, beliggende paa den vestre Side ved Gaden, mellem Just Harboes Stald paa den søndre Side og Jens Termannsens Jordsmon paa den nordre Side, strækkende sig fra Gaden til Rebsaa. Det er upaatvivlelig denne Stald, som Laurids Stephansen Skriver, paa sine Stifbørns Vegne, 1616, den 16 Marts, skjøder til Bagge Pedersen, da den siges at være arvet efter deres Fader Just Jensen Harboe; men i det sidstnævnte Skjøde er

---

Farbers af fornævnte Christian Farbers Stald og Hauge uden Nørreport — 2 Mk."

Hvis ovennævnte Jord ved Daarekisten er indbefattet under Christian Farbers Stald og Hauge, hvorom der vel ikke kan være nogen Tvivl, var denne Eiendom i Taxationsforretning af 12 Juni 1682 betegnet med No. 595.

I Grundtaxten af 1778, hvor det første Tal betegner det daværende Nummer, det andet det dertil svarende i foranførte Taxation af 1682, hedder det:

"97: 595. Hr. Kammerraad Goldt en Stald og Hauge." (Som sildigere Eiere ere i Protocollen tilskiede): "Hr. Palle Hiort. 1803 Christen Frandsen Møller."

Efter en Forandring i Huusnummerne, som blev foretagen 1795, blev Palle Hiorts Stald No. 382.

Ifølge den mig af Stiftscasserer Andersen meddeelte Underretning svarer Hr. Chr. Frandsen Møller aarlig Jordskyld til Catrinekirke med 42 totrediedeel Rbß. Sølv, efter som det hedder, af Bygningerne No. 2 (den egentlige Møllebygning) og No. 382, (d. e. nysnævnte Palle Hiorts, forhen Christian Farbers Stald og Hauge). I denne Jordskyld maa formodentlig den oprindelige Afgift af 2 Mk. være indbefattet. Resultatet bliver, hvad jeg ovenfor har anført: at 1683 omtales endnu en Daarekiste i Nicolaigade.

Endskiøndt det Beviis, som heraf kan uddrages for min Paastand, gior, efter min Formening, ethvert andet overflødigt: har jeg dog ikke villet udslette mit følgende Argument, da det i een eller anden Henseende desuden kan tiene til Kundskab om den Gade, som endnu har sit Navn af Nicolaikirke, til hvilken den fordum førte.

Beliggenheden angivet saaledes: uden Nørreport paa den venstre[1]) Side den Gade, som løber til Ladegaarden, mellem Bagge Pedersens Stald (som han nemlig forhen eiede) paa søndre Side og Ribebyes Fjerdingsted(sic), som løber ud til Nebsaa, paa nørre Side. Her seer man altsaa Nicolaigade betegnet som den Gade, der løb til Ladegaarden, hvorfra Overgangen var let til Navnet Ladegaardsgaden. Den Bagge Pedersen her tilskjødede Stald, som forhen havde tilhørt Just Jensen Harbo, er upaatvivlelig igjen den samme, som Maren salig Peder Baggesens 1656, den 11te Novb., skjøder til Jørgen Hansen, liggende, som det hedder i Skjødet, paa Søndreside ved Ladegaardsgaden, strækkende fra Gaden til Nebsaa. Saaledes har da Nicolaigade forandret sit Navn til Ladegaardsgade. En Indvending seer jeg vel kunde gjøres med Hensyn til Udtrykket "paa søndre Side ved Gaden", som paa det sidste Sted er brugt om Staldens Beliggenhed, afvigende fra det i Skjødet af 21 Apr. 1600 brugte: paa vestre Side. Men en saadan Forskjellighed finder ogsaa Sted ellers, hvor samme Bygninger dog unegteligen betegnes. Og netop Just Jensen Harboes Stald, som i Skjødet af 21 April 1600 lægges paa Nicolaigadens vestre Side, er i et tidligere Skjøde lagt paa den søndre.[2]) Det synes, at Nørreportens urigtige Benævnelse har givet Anledning til undertiden at kalde Nicolai- eller Lade-

1) Jeg formoder der en Skrivfeil i det Grønlundske Excerpt, som jeg benytter. I Tingbogen, som ikke er at finde, har rimeligviis staaet vestre.

2) 1587, 25 Febr. Stephan Pedersen Skomager skjøder til Jens Pedersen Terpager sin Stald og Kaalgaard paa den søndre Side i Nicolaigade mellem Skaris Pedersen og Jens Harboes Gaarde-

gaardsgadens tvende Sider den nordlige og sydlige, istedet for ellers den østlige og vestlige. Sagen er ikke mere forunderlig, end at Oldtidens Østerport er bleven til Nørreport, endskjøndt den vender mod Østen.

Undertiden synes dog Ladegaardsgaden at have betegnet den sydligere, ligesom Aalegaden den nordligere Deel af Nicolaigaden.[1])

I Nicolaigaden, som paa Terpagers Tid igjen var bleven det herskende Navn (R. C. p. 377), er Kirken og Nonnekloſteret, af hvilke Gaden har faaet Navn, naturligviis de vigtigste Gjenstande for vor Undersøgelse. Begge laae, efter Terpagers Beretning, hin Side Nebsaa, paa den saakaldte Løghøi. (p. 376.) Angaaende denne Høi findes i Alb. Thuras utrykte Brevsamling en nærmere Oplysning, som han den 20 Mai 1732 har meddeelt Dr. Med. Grothaus, der paa den Tid var Læge ved Vaisenhuset i Kjøbenhavn og havde isinde at udgive Sjellands Naturhistorie.[2]) Baade i historisk og botanisk Henseende fortjener denne Meddelelse her at opbevares. — Strax udenfor Ribe, siger han, findes en Høi, kaldet Løghøi, og som nævnes af Peder Kylling i hans viridario danico p. 4. Om denne Høi, den jeg selv for mange Aar siden har

---

1) 1647, 8 Marts. Kirsten Sal. Mads Lassens skjøder til Jens Pedersen Brøndum en Hauge og Kaalgaard uden Nørreport mellem Sal. Peder Sørensens Kaalgaard paa den søndre Side og Knud Pedersens paa nordre Side, strækkende fra Ladegaardsgade og ned igiennem til Aalegade.

2) Molior (ere dans Ord til Alb. Thura) historiam Sjælandiæ naturalem, ne extranei habeant quod dicant in Theatro naturæ Daniæ nullam agi scenam et in foro medico continuas esse ferias.

været oppe paa og seet det Græs, som derpaa voxer og havde i alle Maader Smag som Løg, har jeg min Hr. Grothaus til Tjeneste indhentet denne Underretning fra den berømmelige Mand Hr. Mag. P. Terpager, S. S. Theologiæ Lector i Ribe og Sognepræst til Vester-Wedsted Menighed. "Løghøi menes at have faaet sit Navn af et Slags Løg, som der voxer og er noget trindt Græs og kaldes Allium montanum capite rotundo, og smager som Løg. Nogle af vore Ribefolk, som jeg i mine unge Dage har kjendt, plukkede og skar af samme Græs om Sommeren, tørrede dem og brugte dem i deres Mad hele Aaret igjennem, hellere end Løg, fordi de skal have havt en bedre Smag end andre Løg. Denne Løghøi ligger strax uden for Nørreport, ved Siden af Veien til den Landsby Tunge eller Tange. Paa den samme Høi haver staaet et Jomfruekloster, som der har ligget mange Enge til, (der nu ere i Bøndernes Eie) leiede fordum af Priorissen. Dette Jomfrukloster laae strax tæt ved Nicolaikirke, paa Høien, og var før Reformationen een af de 4 Sognekirker. Nu omstunder pløies og besaaes Pladsen."

At Nicolaikirkegaard var, i det mindste tildeels, den Plads, hvor Apotheker Eilschou har anlagt en Have, som nu tilhører Apotheker v. Stocken, viiste sig, da Jorden i Forveien blev kuulgravet og renset. Man fandt da mangfoldige Been af Mennesker, som der havde været begravede, og nogle murede Gravsteder med hele Beenrade udi. (Galthen S. 45.)

Hvad Beliggenheden af Fruekloster angaaer, er jeg af samme Mening som Galthen: at den laae paa denne Side af Kirken, nærmere Byen; men da Gal-

then ingen Grunde angiver for sin Mening, kan jeg alene meddele mine egne:

1. I sin Beskrivelse over Løghøi, hvor Klosteret laae, siger Terpager, at den fandtes strax uden for Ribe. Dette Udtryk maatte synes mindre passende, hvis Klosterets Plads antoges at have været paa hiin Side Kirken.

2. Af et Skjødebrev, som Terpager anfører (p. 708), erfare vi at en Toft, Kjeldstoft kaldet, laae vesten for Fruekloster og strakte sig ned til Aaen. Det samme sees af Capitlets Laughævd (1531), som er aftrykt blandt Bilagene til Program 1833, hvor det hedder, at Capitlet eiede to Agre vesten fra Fruekloster udi Kjelsetoft. (S. 32.) I et andet Bilag til bemeldte Program, S. 13, omtales en Toft vesten ved Nicolaikirke paa et Bjerg, liggende mellem Adelveie, (?) næst til den Toft, som Thomas Oluffsen gav til Domkirken, og af Udstrækning, fra Østen ned til Vandet, 117 Alen, fra Nør til Sønder 180 Alen. Efter denne Beskrivelse maa Tosten have strakt sig i Breden tværs over den Jord, som ligger imellem Nicolaigade og Nebsaa, og, da Thomas Oluffsens tilgrændsende Toft ligeledes gik ned til Aaen, maa denne have ligget i samme Retning, rimeligviis sønden for den førstnævnte Toft, altsaa ogsaa vestlig for Nicolaikirke. Men denne Toft, som Thomas Oluffsen gav til Domkirken er netop den her omhandlede Kjeldstoft, hvilket sees af det anførte Sted hos Terpager. Kjeldstoft har følgeligen ligget vestlig saavel for Kirken som Klosteret. Endskjøndt nu Talebrugen vakler i Hensseende til Beliggenheden af Nicolaigade, som siges snart at strække sig fra Norden mod Sønden, snart

fra Vesten mod Østen: maa dog Kjeldstoft, med det mod Østen tilgrændsende Kloster, enten den i Virkeligheden laae vesten eller norden, eller hvad der vel var usiagtigst, nordvest for Nicolaikirke, under alle Omstændigheder søges paa den Side af Kirken, som vender mod Byen; thi i det modsatte Tilfælde maatte Kjeldstoft enten have ligget sønden eller østen eller sydost for Nicolaikirke; men nu have vi seet, at dens Beliggenhed var vestlig for samme. At Klosteret har nærmet sig mere til Gaden end til Aaen, følger af dets angivne Situation østen for Kjeldstoft og paa en Bakke (Løghøi); thi ned imod Vandet bliver Jordsmonnet stedse lavere. Dermed stemmer ogsaa overeens det Udtryk, som bruges i et af Rentemester Jørgen Pedersen udstedet Beviis for, at han skal holde Capitlet frit for Thomas Olufsens Arvingers mulige Fordringer paa Kjeldstoft, som han havde kjøbt af Capitlet: han siger nemlig i dette Beviis, at denne Toft ligger mellem Fruekloster og Aaen. Til yderligere Bekræftelse af Kjeldstoftens Beliggenhed mellem Nicolaikirke og Byen tjener, at de Rhoders Toft eller Mølletoften, som den nu kaldes, der tilhører Cathrinekirke og de Fattige, strækker sig fra Apothekerens omtalte Hauge hen imod Byen, hvilken sidstnævnte Toft indbefatter den forrige Kjeldstoft efter Sagkyndiges Mening, som jeg har fundet bestyrket derved, at en Afgift til Cathrinekirke af St. Jørgens Jord i Kjeldstoft længere hen i Tiden ydedes af St. Jørgens Jord i de Rhoders Toft.[1])

---

1) Paa et løst Blad, udrevet som det synes af en Regnskabsbog, findes blandt Afgifter til St. Cathrinekirke:

3. Mag. Hans Svaning fik 1570, Tirsd. f. St. Galli Dag, Skjøde paa en øde Stald, Jord og Kaalgaard i Nicolaigade paa Hjørnet af den Fjerdingsti, som løber ned til Nebsaa. Paa hin Side af Nicolaikirke vilde man ikke med Rimelighed kunne formode at finde en saadan Fjerdingsti, som gik ned til Vandet, da Afstanden fra Aaen der er saa betydelig; heller ikke er der ellers Spor af at Nicolaigadens private Bygninger have strakt sig paa den anden Side af Nicolaikirke. Bliver derfor Mag. Svanings Stald at søge paa denne Side af Kirken, da finde vi i et forhen paaberaabt Skjøde af 1600, 21 Apr., at den omtalte Fjerdingsti gik mellem Marine Sal. Mester Svanings Gaardsjord paa den ene og Kjeldstoft paa den anden Side. Ogsaa dette stemmer overeens med vor antagne Mening om Frueklostrets Beliggenhed.

Da Hensigten af disse Blade ikke er at afskrive hvad man i bekjendte Hovedværker kan finde om det gamle Ribe, men at udvide saavidt muligt, og berigtige eller begrunde ældre Forfatteres Beretninger, samt redde fra Undergang hidtil utrykte Brevskaber, der vedkomme Byen: maa jeg her indskrænke mig til et Udtog af Nicolaiklosterets Historie, som udførlig kan læses hos Daugaard.

Klosteret var et af de ældste i Byen, en kongelig Stiftelse, hvis første Oprindelse er ubekjendt; men det omtales allerede 1215 under Valdemar den Anden.

Aff S. Jørgens Jord vdi Kiellds Toft. Skylder aarligen 5 ß. 1 Alb.

I Commissionsdommen af 1727 hævdes Kirken samme Indtægt med disse Ord:

Hr. Amtmand Teilmann og Amtsforvalter Bundesen af St. Jørgens Jord i de Rhoders Toft 5 entrediedeel ß.

1494 satte Johanniterne eller Korsbrødrene sig i Besiddelse af Klosteret, hvis Nonner beskyldtes for en Vandel, der beskæmmede deres sædvanlige Titel af reenlivede Jomfruer; men Korsbrødrene bleve indstævnede for Paven i Rom, til Misfornøielse for Kong Hans, der selv vilde være Dommer i Sagen; Brødrene bleve dømte til at give Nonnerne Alt tilbage og, indtil dette skeete, satte i Band. Imidlertid vedbleve Stridighederne mellem begge Parter endnu i nogen Tid, idet Nonnerne paastode ydermere Fyldestgjørelse ifølge den pavelige Kjendelse, Munkene derimod formeente at have givet dem al billig Erstatning. Endelig blev Sagen afgjort ved Kong Hans's Mellemkomst, som 1502 frikjendte Korsbrødrene for videre Tiltale i denne Anledning.

Under denne Strid var Christiern Jude Nonneklosterets Forstander. Terpager giver Navnet paa Latin Christianus Cimber, og efter dette Vink skrive de sildigere Forfattere Christiern Jyde. Det bliver dog kanskee et Spørgsmaal, om det ikke var rigtigere at skrive Jude, da man har en adelig Familie af dette Navn, til hvilken Klosterets Forstander muligen hørte. At Christiern Jude var en anseelig Mand, skjønnes deraf, at han, som af K. Hans's Brev sees, under Sagen var reist ud af Landet i Kongens Ærinde. Om hans maaskee overdrevne Strenghed i at paasee Klosterets Fordeel taler et Tingsvidne af 1508, som tillige viser, at en Gaard i Hjortvad, skyldte til Fruerkloster ved Ribe 1 Orte Korn aarlig[1]). Her skrives ogsaa Iwde.

En ældre Forstander, hvis Navn ikke forekommer

1) Bil. 8.

hos Daugaard, er Truels Nielsen. Til ham pantsatsatte Lydich Hartlossen, Borgemester, en Jordeiendom, vesten for Klosteret, som Truels Nielsen siden skjænkede til Capitlet med Forpligtelse, at det hvert Aar skulde holde en Begængelse for ham og hans Hustru Mette og deres Forældre. — Documentet desangaaende er optaget blandt Bilagene[1]).

Nicolaiklosteret findes jevnligen betænkt i Testamenter ligesom andre gudelige Stiftelser. Jeg kan i denne Henseende henvise til Terp. p. 54, 57, 58, 59, 62, 64. Hertil kan føies Biskop Peders hidtil utrykte Testament,[2]) ved hvilket endeel Gods skjænkes Capitlet, med Vilkaar, at en Trediedeel af Indtægterne aarligen uddeles til dem af Nonnerne i Ribe, som ere meest trængende og blottede for Venners Understøttelse. — Enkelte Klosterfrøkeners Navne forekomme R. C. p. 57 og 62.

Paa hvilken Tid Nicolaikirke er nedlagt, har Terpager ikke underrettet os om. Han siger vel, at Christian den 1ste i Aaret 1479 skjenkede Brødrene af Johannes den Døbers Orden (o: Korsbrødrene) denne Kirke med tilliggende Jordegods; men, som Daugaard bemærker, torde her kanskee en Vildfarelse have indsneget sig. Noget Uklart og Forvirret er der visnok i det, som Terpager beretter om Nonneklosteret og Kirken i Aarene 1479 til 94. — 1476 lode Kirkeværgerne for Nicolaikirke en Klokke støbe, som siden er bleven anbragt i Cathrinekirke. Lader det sig ikke deraf formode, at Nicolaikirke først er bleven nedlagt ifølge den Kongelige Bevilling af 1537 (R. C. p. 395), ved hvilken det tilladtes at dele Ribeby i de nuværende 2de Kirke-

1) Bil. 9. 2) Bil. 10.

sogne og anvende de øvrige Sognekirker, "som ødelægges skulle", til at forbedre den Anden (Cathrine kirke) med —? (Galthen S. 145). At Nicolai Sogn 1386 strakte sig til Langebro, seer man af Skjødebrevet hos Terpager S. 49. Paaskriften, som han anfører, indeholder den Urimelighed, at den bortskjødede Jord laae ved Langebro (nu Nybro), i den Gade, ad hvilken man gaaer fra Byen til Nicolaikirke. Men Skjødet selv er uskyldigt i denne Paategning, som er skreven hen i Taaget af den velvise Archivarius.

Gravssogn.

Et andet Sogn paa denne Kant af Byen er Gravssogn, om hvilket Terpager meddeler nogle Brudstykker, som ere hentede fra den gamle Jordebog og Byens under Navn af Bursprog bekjendte Vedtægter. Af den første Kilde vil jeg her nedenuder, (med tilføiede Tal ved enhver Post,) hensætte det hele Afsnit, i hvilket Gravssogn omtales, istedetfor, som Terpager, blot at uddrage de enkelte Sætninger, hvor bemeldte Sogn udtrykkeligen nævnes, da den af ham udeladte Slutningssætning, som ikke er den mindst vigtige, uden en saadan Forbindelse med det Hele slet ikke kan forstaaes. Endda bliver dens Fortolkning, som man vil see, usikker og tvivlsom.[1])

---

1) 1, It. en Ferding Stig kommer vesten for St. Nicolaikirki og løber northen nether til Gravskirki.

2, It. løber ther en Gadh Nør øster fra St. Nicolai Kirkegaard oc saa i Gravs Sogn nether til Langwethel Strøm.

3, It. østen vedh then samme Gadh ligger to Tofte, ther haffuer St. Nicolai Kirky en Thofft imellem. som nu Nis Truelsen bruger. Borgemester bruger

4, It. Vesten then samme Gadh haffuer Byen eth Stykke Jordh, som skyder øster och vester och synder, northen weth then Toft,

Det vil nemlig komme an paa, hvor mange af de opregnede Nummere man troer at burde indbefatte under "alle de forte Toffte", som udgjorde det gamle Gravs Sogn. — At det strakte sig fra Nicolaikirke nordlig ned til Veilen og laae for en Deel paa den østlige Side af den under anden Post betegnede Gade, er temmelig indlysende. — Paa et følgende Sted i Jordebogen nævnes "Graffue Sognebanke med then liden Engh vesthenn vid Spongegrob". Denne Bakke maa man uden Tvivl ligeledes søge østen for Gaden, saavidt Jordsmonnets nærværende Beskaffenhed lader formode.[1]) — Vi ville siden faae Anledning til nøiag-

---

som gamle Jess Juel pabothe, oc skyller hvert Aar 11 (ɔ: 2) Skpr. Byg.

5, It. haffuer byen en Toft, som Jess Gødsen paabothe och sythen fek Peder Jensen Fromland then samme toft aff Byen i sin Fest for X ß. Engl. och nu Peder Christensen haffuer oc skuller then Jord som the huß pastaaer IX ß. lyb. huert Aar fornden then tofft som saaes huert Aar.

6, It. En Ferding Stigh, som gaar Synden fra Jess Gødhsens oc saa till Klostermark, som saaes huert Aar.

7, It. 1 Tofft i Graws Sogn, som Jess Assersen pabothe och skuller huert Aar IX Skill. lyb.

oc nu Thomas Olsen paboer.

8, Jess Pallsen haffuer eth Stykke Jord i Graws Sogn, som han haffuer bygt opaa oc skuller huert Aar XII ß.

9, It. haffuer Ingwar eth Stykke Jord i Graws Sogn, som bygd er och skuller huert Aar IX ß. lyb.

10, It. Gherloff haffuer en staar Toftt, som bygd er oc met en enloth Bougtofft och skuller huert Aar XVIII ß.

Alle forte. Toffte ere nu i Feste oc saaes aarlig oc ganger en besunderlig Skyld aff tiil Byen oc huert Aar, som mest Part var gammel Graw Sogn.

1) Jeg forudsætter, at den Vei, som paa Grundtegningen i D. A. gaaer fra Nicolaigade til Nybro (J). forbi Hegelunds Mark, sandsynligviis er den her omtalte Gade. Paa dens venstre Side, naar man kommer fra Broen, er Jordsmonnet betydeligt høiere end Veien.

tigere at opgive de Jorder, der formodentlig have hørt til Gravssogn.

Den grønne Plads ved "Grafffaagen", hvor Ingen under en Dalers Brøde maatte lægge Noget, ifølge Bursprogets 23de Artikel, er muligen den Plads imellem Ladegaardstoften og Tvedveien, som nu netop er kjendelig derpaa, at man upaatalt lægger der — hvad de gamle Vedtægter søgte at forebygge. — Nysnævnte Gade, som gik fra Nicolaikirke til Langvedelstrøm, kalder Galthen Paapøt; efter min Formening urigtigen. Den, som paa Grundtegningen i D. A. har givet Gaden No. 34 dette Navn, finder Medhold i Tingbøgerne, hvilket jeg siden skal søge at godtgjøre. Gravskirkes Beliggenhed tiltroer Galthen, imod Sædvane, sig ikke at kunne bestemme nøiagtigen, men antager dog, at den laae i den Gade, som han kalder Paapøt. Bestemt at paavise den Plads, hvor Kirken har staaet, lader sig nu vel ikke gjøre; men af den Beskrivelse, som man har af Historiographen Wedel, i hvis Tid den endnu maa have været til, da han siger, at den for ikke ret mange Aar siden var bleven nedbrudt, erfare vi, at den laae i Nærheden af den Bro, over hvilken man passerer ind i Forstaden, og som havde sit Navn af Gravskirken. Denne Bro kan ikke være nogen anden end den saakaldte Nybro, som fordum var bekjendt under Navn af Langebro og, hvad man af Beskrivelsen kan skjønne, ogsaa er bleven kaldt Gravsbro af den hosliggende Kirke, der var bygt i Skikkelse af Christi Grav.[1]) Paa den sydvest-

1) Ad hæc stabula introitum præbet pons, qui a templo vicino ad formam sepulchri Christi expresso nomen obtinuit. Ante annos non ita multos destructo templo intra urbis portas

lige Side af Broen maa Kirken have ligget, efterſom Jordebogen omtaler en Fjerdingſti (N. 1), der kom veſten St. Nicolaikirke og løb mod Norden ned til Gravskirke. Sammeſteds tilføier Wedel, at Indbyggerne fra Gravsſogn vare flyttede ind i Byen og havde der anlagt en egen Gade af ſamme Navn.

En fuldſtændigere Efterretning om denne Rømning har jeg fundet i nogle Actſtykker, ſom ere indlemmede blandt Bilagene til dette Program.[1]) Det førſte er en Anſøgning til Kongen, ſom gaaer ud paa, at alle Bygninger i Gravsſogn ſkulde rømmes og nedbrydes. Der ligger, hedder det, en liden By uden for Ribe og paa dens Enemærker, Gravsſogn kaldet, ſom nogle Aar tilbage i Tiden beſtod alene af nogle ſmaa Huſe, ſom et fattigt Menneſke kunde boe udi. Dertil hørte:

1, paa Jomfrukloſterets Agerender[2]) et Par ubetydelige Boelsſteder, ſom ikke havde anden Jord at bruge, end hvad Forſtanderen i bemeldte Kloſter vilde overlade dem til een eller to, tre Skjepper Korn af ſamme Kloſteragre, der ſenere bleve lagte til Slottet. Videre hørte til Graves Sogn:

2, paa St. Jørgens Mark,[3]) ſom er lagt til

---

recepti ejus loci incolæ vicum peculiarem eodem de nomine condiderunt. Terp. R. C. p. 18.

1) Bil. 11, 12, 13, 14.

2) Formodentlig en i Nærheden af Kloſteret beliggende Mark mellem Nicolaigade og Nebsaa. Da den ſiden blev lagt til Slottet, var det maaſkee den Deel af den forrige Ladegaardsmark, ſom nu tilhører Apotheker v. Stöcken og grændſer mod Veſten til ſammes Hauge.

3) Herved forſtaaes næppe St. Jørgens Mark, ſom nu bærer dette Navn og grændſer mod Syden til Tved Vomark, fra hvilken den ved Nørre- eller Tvedaa er adſkilt. Denne St. Jørgens Mark, ſom tilhørte Hospitalet, ligger for langt borte til her at kunne menes. Derimod finder jeg det rimeligere, at Talen er paa dette Sted om St. Jør-

Hospitalet i Ribe, nogle Beboere, der ydede en ubetydelig Afgift til Hospitalet, og som fra Begyndelsen af havde faaet Lov at nedsætte sig der for deres Armods og Sygdoms Skyld.

3, Nogle smaa Tofte, som ligge til Cathrinekirke[1]) og skylde somme 4, somme 2, somme 6 ß. danske, i det Hele neppe 1 Mark. Paa disse Tofter var Antallet af Beboerne, som tildeels ingen Skatter svarede, hverken til Kongen eller Communen, nu saaledes formeret, at det næsten udgjorde en Fjerdedeel af Byens Folkemængde. Og alle disse Gravssogns Indbyggere, hvis hele Afgift til det Almindelige neppe beløb til 1½ Daler, brugte Byens Eiendom ligesaafuldt som Borger-

---

gens Jord i Gravssogn, som ifølge Bilag 14 blev skiænket til Byen imod en Afgift til Hospitalet, der vidner om, at Jorden forhen har tilhørt dette. Hvis nu St. Jørgens Jord er det samme som Gravssognemark, der efter Bil. 15 udleiedes til Fordeel for Byens Casse, saa maa det være den Mark, der siden har faaet Navn af Hans Hegelunds Mark, maaskee efter den Hans Hegelund, som fra 1616 til 1622 havde Marken i Fæste. At Gravssognemark, Grausom-, Hans Hegelunds og Gravslund-Mark er eet, som det anførte Bilag lader formode, bestyrkes end mere ved følgende Sted i en Taxationsforretning af 12 Junii 1682:

"Graufverslund eller Hans Hegelunds mark ved Lang eller Nye bro beliggendes, som for aarlig Afgift bortleies og kan derudi saaes det ene Aar med det andet lignet 15 Skp. Rug, 15 Skp. Byg. Og kand paa samme Markes Engbund avles Gæsthøe 8 Læs.„

1) Formodentlig deels den Jord senden for Hans Hegelunds Mark, som Cathrinekirke eier og har fæstet til Justitsraad Amtsforvalter Nielsen, deels den Capellanen til samme Kirke forhen tillagte Jord, som Justitsraad Nielsen har kiøbt. Om den sidste bedder det i nysnævnte Taxationsforretning: "Noget Kirkeiord, som Capellanen til St. Cathrinekirke Hr. Lauridz Christensen Aagaard nu pro officio bruger, eragtes for Bygsæd 20 Skp."

ne, og førte dertil et høist forargeligt og løsagtigt Levnet, hvorfor man androg paa, at samtlige Bygninger i dette Sodoma skulde nedbrydes og Beboerne enten see sig om anden Leilighed eller flytte ind i Byen. — Paa denne Forestilling fulgte et kongeligt Rescript af 1547, som bevilger, at Gravssogn straxt skal afbrydes og ødelægges, og ingen efter denne Dag tillades at boe der, og dersom nogen ikke inden St. Hans Dag førstkommende var bortflyttet og endnu befandtes at boe sammesteds, da skulde Borgerne i Ribe have Fuldmagt til at ødelægge disses Vaaninger; de derimod, som vilde flytte ind i Byen og underkaste sig samme Skatter og Tynge, som de øvrige Borgere, skulde der modtages.[1])

Paa denne Maade opkom inde i Byen en ny Gade, kaldet ny Graves Sogn eller Gravsgade, hvilket Navn siden er forandret til Gravene. (Grundtegn. i D. A. Nr. 10.) — I D. A. udledes den sidste Benævnelse af Byens Grave, som fordum der have gaaet; men dette er kun for saavidt rigtigt, at da den rette Oprindelse til Navnet Gravsgade var gaaet i Glemme, faldt man paa at søge den i de hosliggende Fæstningsgrave, hvilken Hypothes igjen efterhaanden gjorde sig gjældende i det Navn: Gravene, under hvilket Gaden er anført i den Danske Atlas.[2]) Nu

---

1) Bil. 12 og 13.

2) 1574, Løverd. ante Joh. Baptist. Christen Sørensen Bundtmager sløder til Thomas Pedersen 4 Fag Stald sønden fra Puggaard ved den inderste Byens Grav i Ny Graves Sogn mellem Svend Remsniders Vaaning paa østre Side og Peder Knivsmed i Puggaardgaden hans Kaalgaard paa vestre Side. Ligeledes

bærer den igjen Navn af Gravsgade, som den paamalede Indskrift viser.

Paipotgade.

I Forbigaaende yttrede jeg den Mening, at Galthens Foreſtilling om Paipotgade, ſom ogſaa kaldes Paapot eller Papot o. ſ. v., var urigtig, i det han antog, at den løb fra Nicolaikirke ned til Langvedelſtrøm. Her følge mine Grunde: Den øverſte Ende af Paipot vendte mod Daarekiſten,[1]) og denne laae, ſom vi have ſeet, ligeover for Ydermøllen, udenfor Nørreport. Flere Steder viſe, at Paipot og Nicolaigade gik, om ikke juſt jevnſides, dog ved Siden af hinanden, efterſom en Eiendom ſnart ſiges at ligge mellem begge Gader, ſnart at ſtrække ſig tværsigjennem fra den ene til den anden.[2]) Ingen af Delene lader ſig forene med Galthens Paaſtand. Jeg formoder, at Gaden har ſit Navn af en Paddepyt, en Sump,

---

1592, 6 Nov., et Stykke Jord langs ud med Grafs Sognegade ſønden op til Puggaards Jord. Item:
1608, 6 Febr., et Huus ved Gravene i Gravsſogn.

1) 1576, Tirsd. ante Cantate: 12 Mænd vare ude paa et Syn paa Paapotgade og vidnede, at fra øverſt i Gaden mod Daarekiſten og ſaa langs ned i Gaden imod Søren Jacobſens Toft fandtes ſtor Bræk med Mog og Skarn, hver Mand, ſom haver Stalde der, til Braſt og Skade.

2) 1616, 24 Febr. Marine ſal. Niels Povelſens ſiisder til Mag. Jacob Nielſen Bonum i Darum bendes Kaalgaard mellem Paapotgade og Nicolaigade fra Hans Vandals Stald til Kield Jørgenſen Borgemeſters Kaalgaard.
1575, Onsd. ante Elisabet. Niels Jepſen Møller i Linirup Mølle ſiisder til Maurits Podebuſk hans Stald, Kaalgaard og Eiendom, beliggende paa Nørreſide i Nicolaigade, mellem Claus Gjørdings Stald paa østre og Jep Borgs Stald paa veſtre Side, ſtrækkende ſig fra Nicolaigade og tvertgiennem til Papotgade vedtager.

hvor Frøer opholdt sig, til hvilken den engang i ældre Tider har ført ned. Et saadant Ord, i den her angivne Betydning, findes efter Molbechs Danske Ordbog at være brugt af Hvidtfeldt. Ligeledes er Padde, der udtales Pai, et her paa Egnen gangbart Udtryk for Frø, og Pyt for Sump, hvilket ogsaa i Molbechs Dialect-Lexicon er bemærket.

Denne Gisning om Navnets Oprindelse, som henstilles til den kyndige Læsers Bedømmelse, bestyrkes ved den gamle Jordebogs Udtryk, at der gaaer en Gade fra Saltgade ned i Paipyt. Kanskee just dette Sted har bragt Galthen paa den Formodning, at Gaden Paipøt ikke kom umiddelbart fra Saltgade, men maatte søges længere nede; men ligesom Gaden, der gik til Ladegaarden, var Ladegaardsgaden,(S.37) saaledes er Gaden, der gaaer ned i Paipøt, efter min Forklaring, der ogsaa finder Medhold i Tingbøgerne, aldeles den samme som Paipøtgade, der altsaa, som Jordebogen melder, kommer umiddelbar fra Saltgade.

Saltgade.

(St. Bartholomæi Capel. St. Jørgens Capel. St. Jørgens Gaard.)

At ligeledes Aalegaden, der er den samme, som Nicolaigade, grændsede med den øverste Ende, mod Nørreport, til Saltgaden, have vi seet, S. 32, hvor Anders Lydichsens Stald omtaltes, der strakte sig fra Saltgade langs ud med Aalegade. Naar nu den øverste Ende af Nicolaigaden indbefattede Daarekisten, som laae tæt ved Nørreport, og den øverste Ende af Paipøtgade vendte mod Daarekisten: maa Saltgaden netop have været den samme, som nu bærer dette

paany optagne Navn, efterat det en Tidlang havde været ombyttet med Navnet Storegade og Bredegade, der findes paa Grundtegningen i Danske Atlas. Hvad der med Grund opvakte Betænkelighed hos mig imod denne Mening, som jeg nu med fuldkommen Overbeviisning vedkjender mig, var Grønlunds afvigende Foreskilling: at Saltgade var en Gade, som gik fra Bredegade mod Sønden. Saaledes læses i et Manuskript, som maaskee er en Concept til det Bidrag, han har ydet til Danske Atlas. Men denne Mening gjendrives af Tingbøgerne, hvis Udtryk vise, at Saltgaden gik omtrent i samme Retning som nu, fra Sønden mod Norden ned mod Langvedelstrøm, dog saaledes, at den tilsidst bøiede sig mod Osten henimod Langebro. Huusrækkerne eller Gadens Sider betegnes derfor almindeligviis som den vestlige og østlige[1]). Den ved Langvedelstrøm beliggende Deel af Gaden kaldes den nederste.[2]) Da denne Deel havde en østlig Retning, finder man ogsaa der en Staldbygning omtalt,

---

1) 1573, Onsd. ante Gregorii. Ib Tornum lod vurdere en af sal. Henning Guldsmed pantsat Stald paa den vestre Side i Saltgade, næst sønden op til den 1ste Fierdingsti, som løber ned til St. Pedershirke, for 30 gode Daler, hver til 4 Mk.

1573, Tirsd. ante Can. Regis. Peder Knudsen Kæmner skiøder paa Byens Vegne til Oluf Nielsen en Stald paa den vestre Side i Saltgade, paa den nordreste Hiørne ved den første Fierdingsti, som løber ned mod St. Pederskirke, som Byen tog i Gield af Ebbe Ibsen.

1574, Løverdag ante esto mihi. Mag. Jens Erkedegn skiøder til Peder Mortensen Hegelund den Stald han fik af sal. Jens Hegelund Borgemester paa den østre Side i Saltgade, sønden op til sal. Ole Pedersen Borgemesters Stald.

2) 1561, Mand. efter Misericordias: Claus Sebestedt til Spandetgaard lader vurdere Hans Severinsens Huus og Gods, deriblandt den XVIII

som laae paa Gadens nordlige Side,[1]) og de tilstø-dende Eiendomme siges at ligge østen og vesten for samme, hvilket ikke er Tilfældet i Saltgadens øverste, næst ved Nørreport beliggende Deel, hvor Talen stedse er om den østlige og vestlige Huusrække. — Med denne Forestilling om Gadens Beliggenhed stemmer den Post overeens, som findes i Stadens Vedtægter af 1540, hvorved forbydes at kjøbe adskillige Vare ved Langvedel, førend de ere komne inden Porten; men Langtømmer maa kjøbes uden Porten, naar det er kommen op i Saltgade.[2])

I den Ripensiske Nekrolog anføres et Sted i Saltgade med det vistnok urigtigen læste Navn: Saand buitto.[3]) Udentvivl have disse Ord i Haandskriftet været utydelige at læse og ere af den Grund udeladte i det kobberstukne Facsimile, som er taget af den øvrige Antegnelse, hvortil dette gaadefulde Navn hører. Jeg tillader mig derfor en Conjectur, som de, der ere vante til at læse Skrift fra hiin Tid, muligen ville værdige nogen Opmærksomhed. Stedet lyder saaledes: Anno domini MCCCL anno videlicet jubileo, obiit Ebbo Niclæssen, civis Ripensis, qui fecit deputari ad an-

---

Fag Stald nederst udi Saltgaden nest ved Vedelen. 1570, Fred. for Lucæ Evang. Dag: Hans Vibe, Borger i Ribe, contra Christen Nielsen i Peder Douns Gade og Jacob Stage, som havde indløst hans Stald i Saltgade ved Langvedel Strøm.

1) 1585, 3 Marts: Hans Jessen Raadmand sløder til Jens Jensen Skræder en Stald og Kaalgaard neder paa Saltgaden mod St. Peders Kirke, paa nørre Side Gaden, mellem Hans Kiøbenhavns Stald paa østre Side og Peder Trellunds Kaalgaard paa vestre Side.

2) N. D. Magazin 2 B., S. 271.

3) Necrol. Rip. p. 505.

niversarium suum sex solidos Sterlingorum de pensione curie sue in fine platee *saltæ gatæ* juxta *saand huitto*, in qua quidem curia personaliter residebat. Da det Sted, hvorved man, saaledes som her, betegner et andet Steds Beliggenhed, maa have en vis Navnkundighed, erkjender jeg i dette, som jeg forudsætter, kun halvlæselige Navn S. Bartholomæi Capel: Sanct Bartho. — Sanct har jeg i et Document, jeg erindrer nu ikke hvilket, fundet skrevet i den jydske Dialect saanct. — Terpager siger at dette Capel laae paa en Plads, som kaldtes Sommertoft, uden for Nørreport: den samme Toft, formoder jeg, hvor der pleiede at holdes Marked, om hvilken Ribe Cap. Regist. 1553 skal (ifølge Grønlunds Note i R. C.) indeholde denne Oplysning: "Sommer Torgh er then Platz uden Norreport, som Peder Thomsen fordum Borgmester lod sætte then Staldt paa hos Dorekisten oc saa Øster til Sal. Per Ibsens Staldt." Om Peder Thomsens Stald kan hermed sammenholdes den gamle Jordebog, som viser, at den har ligget norden for Paipøt.[1]) Af disse Notitser, Sommertoften (maaskee rettere Sommertorvet) angaaende, synes altsaa ogsaa det Resultat at fremgaae, at Bartholomæi Capel laae ved Saltgade, hvilket maaskee kan tjene til Understøttelse for min Conjectur.

Til Slutning vil jeg tilføie en Fortegnelse paa de Gader og Stræder, som i den her behandlede

---

1) Morthenn Nielsen haffuer et Stuck Jord i Paypytt VI ß. til Skyld huert Ar.
Peder Tammesen Borgemester haffuer jord nest norden vyd Iver Stubs Stall for VIII ß. om Aret bode for then Jord stallen paastaaer och for then Ferdingstigh han ther tiil haffuer.

Strækning omtales uden at være betegnede med noget særeget Navn:

1, en Gade, som gaaer østen fra Saltgade og til Steilbjerg, sønden for St. Jørgens Capel;
2, en Gade, som kommer sønden fra Paipøt og løber i Saltgade ned til Langvedel;
3, en Fjerdingsti, som gaaer mere østlig, mellem Toftene, kommende fra Paipøt, og løber østen og norden om St. Jørgens Gaard;
4, en Fjerdingsti, som kommer vesten St. Nicolaikirke og løber norden ned til Gravskirke;
5, den forhen omtalte Gade, som strækker sig nordøst fra Nicolaikirkegaard, og derpaa i Gravssogn ned til Langvedelstrøm;
6, en Fjerdingsti, som gaaer sønden fra Jes Gødesens og saa til Klostermark.

1.

Om den første af disse Gader ere Jordebogens Ord følgende:

Jt. en Gadh gaaer østen aff Saltgadh och til Steilberg, som nu oben staaer, Sønden fra St. Jürgens Capel, som nylig bygt er.
Jt. aff then Jord, som St. Jørgens Capelle stoid opaa giffuer aarlig IIII ß., som Graffuers Niibers arfvinger i Vere haffuer.
Nu Hans Henrich bruger.

Man seer, at disse Antegnelser ere gjorte til forskjellig Tid, samt at Terpager urigtigen citerer: "synden til St. Jürgens Capel". Da Jordebogens ældste og oprindelige Fortegnelse er forfattet før 1458, skulde man troe, at St. Jørgens Capel er bygt i Mid-

ten af det 15de Aarhundrede, mod hvis Slutning (1498) hellig Kors Capel uden for Sønderport ogsaa var stiftet. Steilberg skal (efter Grønlunds forhen omtalte Manuskript) ligge vesten (?) for Veirmøllen i en Toft paa Ladegaardsmark.[1]) Naar saa er,[2]) maa vi efter Nørreports Misviisning antage et mod Østen temmelig forrykket Nordpunkt; thi paa ingen anden Maade kan en Gade gaae østen fra Saltgade til Steilberg efter den nuværende Saltgades Beliggenhed, som ifølge vor paa Tingbøgerne støttede Formening er omtrent den samme som fordum. (Endnu mindre indsees, hvorledes Grønlund, der antager, at Saltgade gik mod Sønden fra Bredegade, vil komme til Steilberg ad en Gade, som strakte sig fra hans Saltgade mod Østen. Den maatte, saavidt jeg skjønner, føre over Veilen.) Kalde vi nu Saltgadens Retning nordlig og sammenholde hiint Sted af Jordebogen med det hos Terpager anførte Gavebrev, hvor et Stykke Jord siges at ligge nordlig i Saltgade, vesten fra St. Jørgens Capel:[3]) indseer jeg ikke, at dette Capel kunde ligge noget andet Sted end mellem

---

1) Navnet tyder ben paa, at Retterstedet fordum har været her. Efter et gammelt Sagn, siger Grønlund, bar Galgen i den fierne Oldtid været opreist midt i Ribe. Han tænker sig altsaa, som det lader, Muligheden af, at Steilberg har engang været Byens Middelpunkt.

2) I Angivelser af Beliggenhed har jeg ingen uindskrænket Tillid til Grønlund. I sine Manuskripter har han oftere sat det Modsatte af hvad der udentvivl var det Rigtige. Østen findes derfor undertiden rettet til Vesten, Syd til Nord; men en Adspredelse af dette Slags, hvortil han synes tilbøielig, er vel ikke altid bleven bemærket og berigtiget. En Forverling af Øst og Vest have vi seet i hans Formodning om Normandsgadens Beliggenhed. Maaskee jeg, uden at vide det, selv feiler paa samme Maade.

3) R. C. p. 391.

den gamle Ladegaardstoft (Grundtegn. i D. A. m.) og Veilen, saa nær den sidste, som Jordsmonnet forhen egnede sig til at have været bebygget. Fra den Plads, som min Gisning desangaaende er falden paa, er nu en stor Deel Jord bortført til den nye Veis Opfyldning, hvorved Jordbundens Udseende er forandret. I Grunden fandtes Bygningsgruus og enkelte svære Trærødder. Mellem St. Jørgens Capel og Gravskirken har Afstanden, hvis min Formodning er rigtig, ikke været betydelig.[1])

2.

Den anden Gade lader sig tænke, jevnsides ved vor Saltgade at komme fra Paipøtgade og falde i Saltgade paa det Sted, hvor denne tager en østlig Retning hen imod Langebro. Jordebogen tilføier, at den var efterbygt. Vi ville da ikke opholde os længere ved denne tidligen aflagte Gade.

3.

For at bestemme Beliggenheden nogenlunde af St. Jørgens Gaard, vilde det være interessant at gjøre sig et klart Begreb om dette Strædes Løb. Hvad om man, efter Jordebogens Vink, forestillede sig St. Jørgens Gaard som en firkantet Plads, begrændset mod Vesten af Saltgade, mod Syden af Paipøt, mod Osten og Norden af bemeldte Fjerdingsti? Ved denne Bestemmelse forudsætter jeg, at Læseren er orienteret

---

1) Danske Atlas giver omtrent samme Forestilling om Beliggenheden af St. Jørgens Capel, men fortier de Grunde, hvorpaa den bygges. Den lægger dette Capel mellem Nybro og St. Pederskirke; men tilføier: Nordost, som det synes, for Nicolaikirke. Saaledes synes det vel efter Grundtegningen i dette Værk, i Virkeligheden bliver det derimod, hvis jeg ikke feiler, nærmere Nord.

efter vort foromtalte, nogle Streger mod Østen forrykkede, Nordpunkt. Vi fik da St. Jørgens Gaard til at nærme sig til Daarekisten, der efter Grønlunds Beretning, hvis Hjemmel er mig ubekjendt, skulde være en Levning af St. Jørgens Gaard.[1]) Hans Ord i det før omtalte Haandskrift ere følgende: "St. Jørgens Gaard findes ei heller at have havt nogen Kirke, men været alene for de Spedalske, og af samme blev efter Reformationen tilbage en Daarekiste udenfor Nørreport, hvor St. Jørgens Gaard har staaet, som (Daarekisten) og siden er nedbrudt." — Den Danske Atlas antager samme Beliggenhed af St. Jørgens Gaard, og omtaler i Forbindelse med denne St. Jørgens Capel, som om dette var bestemt for Hospitalslemmerne fornemmelig, hvad vel heller ikke er usandsynligt. 1523 forlehnedes Prior og Brødre i St. Hans Kloster med St. Jørgens Gaard under Forpligtelse at holde den Gudstjeneste, som bør holdes udi Gravskirke,[2]) samt forsørge de Syge, som sendes dem fra de Herreder, der yde Almisse og Korn til St. Jørgens Gaard. 1552 fik Claus Sehested dette Hospital tilligemed St. Hans Kloster i Forlehning.[3])

4. 5.

Disse Fjerdingstier maa man, saavidt jeg skjønner,

---

1) Efter den Forestilling, jeg gjør mig om St. Jørgens Gaards Beliggenhed, var den adskilt fra Daarekisten, som laae i Nicolaigade: men da denne Gade løber i en spids Vinkel sammen med Paipot, til hvilken St. Jørgens Gaard stødte mod Syden, var der kanskee blot en aaben, ubebygget Plads mellem Daarekisten og Hospitalet, til hvis Bygninger biin før Reformationen kan have været henregnet.

2) Efterat St. Jørgens Capel var nedbrudt, er St. Jørgens Gaard kanskee henlagt under Gravssogn.

3) D. A., S. 638.

forestille sig at gaae ved Siden af hinanden, No. 4 vesten for No. 5. Om den sidste have vi forhen afgivet vor Betænkning, S. 46, Not. 1.

6.

Den Mark, til hvilken bemeldte Sti gik, er formodentlig Frueklosterets Mark, som ikke kan søges norden for Klosteret, hvor deels Ladegaardens og Cathrinekirkes Jorder, deels private Folks Tofter optoge den hele Strækning. Snarere har denne Mark omgivet Klosteret mod Syden og Vesten. Paa Klosteragrene vare nogle Boelssteder, som regnedes til Graves Sogn. Maaskee denne Fjerdingsti førte til disse.

St. Peders Sogn.

(St. Pederskirke. St. Pedersgade. Skibbyggerplads. Den gamle Teglgaard.)

Paa den anden Side af Saltgaden, mod Nordvest, indeslutter Nebsaaen og den nordlige Arm af samme, som i ældre Tider kaldtes Langvedelsstrøm, paa Grundtegningen i D. A. Tvedaa, en Strækning, hvoraf en betydelig Deel fordum var bebygget og indeholdt adskillige Gader, som forlængst ere forsvundne.

Det Afsnit af den gamle Jordebog, hvor flere saadanne endnu spores, vil jeg uden Afkortning eller Forandring anføre her neden under[1]) med tilføiede

1) Thette er den Jordh och Ferding Stigh, som uden then norre Port ligger:

1, Primo. Som man gaar uth at Porten, sa ligger ther en Gadh vesten fra Saltgadh och langt i then vesten til Buggo Sten pa then synder Sidh wiith forne. Gadh ligger .... Jensens Jordh och pa then norre Sidh er St. Peders Gille Jordh.

Tal for desto lettere at kunne henvise til enhver enkelt Post.

Och nu St. Peders Gille tilhøer och skoller huert Aar IIII mk. bothe Jord och Stald, som Peder Christensen Borgem. haffuer halffdel och Iass Hansen Suder then anden halffdel bothe Jord och Stald.

Ith. Boen haffuer et Stykke Jord paa then høire Hand som mand ganger til St. Nicolaikyrke, som Store Iwer i Veere haffuer och nu Peder Jepsen, som skoller huert Aar VIII ß.

2, Ith. kommer ther en Ferding Stigh aff ther Northen fra Langwethel Strøm och Isber Syndhen nether til Bosens Grav — och haffuer Jesf Paulsen Kalgaard paa en Dels aff then samme Ferdingh och nu Peder Bundsen haffuer i dans Feste.

3, Och wester mer kommer en Ferdingh Stigh ogsaa fra Langwetel Strøm oc gaar nether til Bosens Graffue som Marqvard Nielsen haffuer en dels Kalgard pa, och ligger bothe tesse Ferdingh Stigh gennem then Bygtofft, som wor Fruekirke tilhører.

Iørgen Pedersen och Niels Stadsbudt haffuer then østerste. Som nu Birgitte Espens Dotter saa nær paa emodt offuer lang østen Sti Peders Kirkegardt och sa nær nether i Langwetelstrøm. Then anden øderste bauer Claus Rebslaer bygt en Stald paa. Birgitte Espens dabit IIII ß. aff hendis hun bruger.

4, gaaer ther en Gadh westen langs weth St. Peders Kirkegardh fra Langwethel Strøm och Syndher Northen (nether?) til Graven.

Som Bosens Huß paastander up til Kirkegordt en Part.

5, It. haffuer Boen then halff Toft westen St. Peders Kirke som then gamel Teilgardh stodh opa.

6, It. En Gadh gaar northen fra Sti Pethers Klokhuß och nether til Langwethel Strøm.

7. It. En Ferding Stigh gaar Østen fra Sti Peder Kirke och saa østhen nether til then lille Gadh, som Isber aff Saltgadh och ligger mellem Korsbrødre Jord och wor Frue Kirke Jord, som ligger northen nest.

8, It. Then forne. lille Gadh kommer aff Saltgadh och Isber nether til Langwethel Strøm.

It. Ther østen nest then forne. lille Gadh haffuer Boen eth Stykke Jordh, som kalles en Grre, (sic) som Morten Kræmer haffuer bygtopa

Ved en opmærksom Gjennemlæsning af det anførte Afsnit af Jordebogen har jeg dannet mig følgende Forestilling om denne Deel af det gamle Ribe, da den endnu var bebygget.

Saltgaden antages at løbe i den forhen omtalte Retning, saaledes, at den, omtrent ligesom nu, strækker sig fra Syden mod Norden ned mod Langvedelstrøm, men dog bøier sig tilsidst østlig hen mod Langebro. St. Pederskirke, hvis Plads endnu paavises, laae omtrent i Midten af det hele Qvarteer. Sønden for den løb en Gade, fra Saltgade mod Vesten. (Jordeb. N. 1.) Østen for St. Peders Kirke, 2de Strœder eller Fjerdingstier, (Jordeb. N. 2 og 3), jevnsides med Saltgade, fra Langvedelstrøm ned mod den Deel af Nebsaa, som af Skibbroen ogsaa kaldes Skibbroaaen, hvor Byen maa have været befæstet, da der tales om "Bysens Grave" paa begge Steder. Vesten for St. Peders Kirke en Gade i samme Retning og Udstrækning. (Jordeb. N. 4.) Vesten for samme den gamle Teglgaard. (Jordeb. N. 5.) Norden for Kirken en Gade, som gik ned til Langvedelstrøm, (Jordeb. N. 6) og endelig et Strœde, som synes at have gaaet fra St. Peders Kirke i en Retning fra Vesten mod Østen. (Jordeb. N. 7.) Dog faldt det ikke i Saltgade selv, men i en lille Gade, som kom fra samme og gik ned til Langvedelstrøm. Denne sidste Gade, der følgelig gik fra Syd mod Nord, ligesom Saltgaden for største Delen, maa formodentlig være afsat af

---

och nu Niis Thomassen i Vere haffuer och skuller huert Aar V ß. Nu Frantz Matsen.

Och skodder then same Jordb noor up til Hwidh Henrichs Jordh som nu Esgi Pedersen haffuer Stald opa.

Saltgaden paa et Sted, hvor denne bøiede sig noget mod Østen, og have dannet en spids Vinkel med denne. Den nuværende Saltgades paafaldende Bredde mod Nord stemmer ikke ilde overeens med min Hypothes, hvis Usikkerhed jeg iøvrigt gjerne indrømmer og overlader til Læseren, hvis han finder det Umagen værd, at udtænke en anden, hvorefter Jordebogens Angivelser maaskee rimeligere lode sig forklare. — Grønlund mener, at det var den førstnævnte af disse Gader, der kaldtes St. Peders Gade. Dens Husrækker betegnes stadigen i Tingbøgerne som den nordlige og sydlige.[1])

Om de øvrige Gader og Stræder, som berøres i Jordebogen, har jeg intet fundet i Tingbøgerne, den Fjerdingsti undtagen, som af Saltgaden gik ned til Veilen, hvorom jeg formoder at Talen er i det nedenfor anførte Skjøde.[2])

Vesten for St. Pederskirke nævnes Skibbygger-

---

1) a, 1576, Løverd. prius Laurentii. Anders Lydichsen sjøder til Anders Sørensen, Søren Jacobsen Borgemesters Søn, hans Staldgaard og Gaardsrum paa den Nørre Side af den Gade, som løber vesten ned mod St. Peders Kirke mellem Ogge Pedersens Stald paa den østre og Christen Friises Stald paa den vestre Side, strækkende sig fra Gaden og til St. Peders Kirkegaard, samt en Kaaliord tvert over fra og ned til Pælene ved Aaen.

b, 1573, Løverd. ante esto mihi. Jeb Larsen Glarmester og Hustru Inger sjøder til Christen Nielsen Borg en Stald udi den første Staldgade vesten Saltgade, som løber ned imod St. Peders Kirke imellem Ogge Pedersens og Birthe Friises Stalde.

2) 1619, den 13 Febr. Anne Jensdatter sal. Ebbe Jensens Enke og hendes Søster Lene Jensdtr. sjøder til Jess Hansen deres Stald i Saltgaden, mellem Jens Andersens Stald paa Nørre Side og Kir-

pladsen,[1]) som formodentlig laae nærmest Aaen, sønden for den gamle Teglgaard, der ligeledes efter Jordebogen havde ligget vesten for St. Pederskirke.

Vesten og norden for St. Pederskirke laae ifølge Jordebogen "Huoe Engh", hvor efter Sagnet de af Hans Jessen tilfangetagne Sørøvere bleve lagte paa Steile, en Begivenhed, hvoraf man, som forhen er viist, urigtigen har udledet Navnet, der stiger længere op i Tiden, men dog kanskee har sin Oprindelse fra en ældre lignende Tildragelse, som Sagnet har forvexlet med den sildigere.

St. Peders Kirke var udentviol den ældste Sognekirke i Ribe. I Aaret 1486 blev den annecteret Capitlet, som beskikkede en Capellan til at besørge Gudstjenesten sammesteds.[2]) 1542 blev Kirken nedlagt

---

sten Anderskones øde Jord paa Søndre side, strækkende sig ud til Saltgaden og ud til Byens Fierdingsted, som løber ned til Veilen.

1) a, 1587, 7 April. Hans Jessen skiøder til Jost Pedersen Hospitalsfoged paa Hospitalets Vegne en Kaalgaard ved Skibbyggerplads vesten ved St. Peders Kirkegaard ɔc.

b, 1591, 30 Oct. Den første Staldgade, som løber vester ned fra Saltgade og til Riberaa imod Skibbyggerplads.

c, 1595, den 1 Marts. Joen Pedersen Trellund skiøder til Jens Jensen Skræder en Kaalgaard vesten St. Peders Kirkegaard ved Skibbyggerpladsen ɔc.

2) Nos Hartvicus miseracione divina nec non apostolice sedis gracia Episcopus Ripensis universis et singulis presentes literas visuris seu audituris. Paternum affectum in Domino cum salute. Pastoralis cura regiminis illo est jugo onerata solicitudinis ut in sibi commisso agro Dominico divini coetus augmentacionem precipue consideret ac disponat, quapropter considerantes prebendarum ac reddituum Canonicorum nostre ecclecie Cathedrali quotidie serviencium exilitatem, ac pii patris more eos relevare cupientes, Eccleciam beati Petri apostoli prope Ripis cum omni juris sui plenitudine auctoritate nostra ordinaria ad usum et mensam dilecti Capituli nostri

og dens Menighed, hvortil ogsaa Mellemdammen og Nederdammen hørte, fordeelt mellem Byens 2de nuværende Sognekirker.

Dog blev Kirken ikke nedbrudt før 1673, og endnu i Terpagers Tid var Grundvolden tilbage, som han opmaalte og fandt, at Kirkens Længde var 43 Al., dens Brede 14 Al.

Pladsen, hvor Kirken har staaet, bærer endnu Navn af St. Peders Kirkegaard og anvendes efter Fattigvæsenets Foranstaltning til Havedyrkning for uformuende Familier. (Historisk-stat. Maanedst. f. Ribe Stift. Juli 1838, P. 54.)

Ved Jordens Gravning fremkomme jevnlig Kjendetegn paa, at her har været en Kirkegaard, saa at man ikke kan tvivle om, at Pladsen bærer sit rigtige Navn. Her begravedes, ifølge et Kgl. Resc. af 1548, de, som døde af Pest.

At Kirken er bleven brugt til Sygehuus for de Fattige, seer man af Raadstueprotocollen, hvor det hedder:

Ao. 1659 d. 30 Juli blev af Magistrat og 24 Mænd samtykt, at hvo herefter tracterer dem, som bærer Lig, med Drik, Viin eller Øl eller andet, skal

---

preprenarrati sponte ac libere ex nostra certa scientia tenore presentium annectimus et unimus cum auctoritate Capellanum inibi unum post reliquum instituendi ac destituendi, nichil juris nobis vel successoribus nostris in ipsa ecclesia denuo reservantes. in cuius provisionis testimonium ac evidenciam firmiorem sigillum nostrum una cum sigillo Capituli nostri pretacti presentibus duximus appendendum. — Datum anno Incarnacionis Dominice MCCCC octogesimo sexto, in vigilia beati Thome Apostoli gloriosi.

have forbrudt til de Fattige i Sygehuset, nemlig St. Peders Kirke, 10 Rdlr.

Til Oplysning af de Programmers Indhold, i hvilke Ribes antiqvariske Topographie er bleven behandlet af mig, haaber jeg, at den iaar medfølgende Grundtegning vil kunne bidrage noget. Kun som et saadant Hjælpemiddel beder jeg den betragtet; strengere Fordringer har den ikke paataget sig at opfylde.

Forklaring

over

den medfølgende Grundtegning.

(De i den første Række anførte Tal eller Bogstaver ere de, som findes paa mit Grundrids; den anden Række indeholder de tilsvarende Mærker i Danske Atlas).

De nuværende Gaders Navne.

I. I Byen.

a 22 Grønnegade. Program 1839, S. 5.

b 26 Fiskergade, ford. Baadsmændsgade. Progr. 1839, S. 11. Mellem Grønnegade og Fiskergade ere 4 Stræder, af hvilke 1, det nordligste kaldes i D. A.

\- 32 Bredeslippe, 2, det næstliggende

\- 30 Skidenslippe[1]), 3, det sydligste

\- 29 Smalslippen. Strædet mellem 2 og 3 er

1) Nu Skomagerslippe.

ubenævnt i D. A.[1]) Ingen af disse Stræder er paa mit Grundrids betegnet med noget Bogstav.

c 27 Skibbroen. Progr. 1839, S. 11. Den Vinkelgade, som paa den nordligste Kant bøier sig fra Skibbroen til Fiskergade, kaldes i D. A.

- 31 Svinkrog[2]).

d 23 Storegade.

e 24 Mellemdammen.

f 25 Nørreportsgade ell. Nederdammen.

g 5 Sortebrødregade, ford. Karensgade. Progr. 1833, S. 5.

h 6 Peder Dovns Gade. Sstds. S. 6. Stræk-ker sig tværs over Sortebrødregade til Steenbogade.

i 12 Sønderportsgade. Gaden bøier sig m. S. og gaaer lige ned til Sønderport. Det Stræde, som forbinder denne Gade med Skovgade, kaldes i D. A.

- 13 Smedegaden, forskjellig fra den i Progr. 1833, S. 24, omhandlede Smedegade.

k 7 Vægtergade, ford. Mads Høines G. Progr. 1833, S. 6.

l 15 Steenbogade, ford. Kræmergade. Sstds. S. 7. Paa det nordligste Hjørne af denne Gade, mellem Peder Dovns Gade og Torvet, er Gaarden Porsborg. Progr. 1839. S. 6.

m 1 Badstuegade. Progr. 1833. S. 5.

1) Nu Mellemslippe.
2) Nu Skomagerkrog.

n 4 Hundegade, fordum Mads Skrivers G. Progr. 1833, S. 8.

o 2 Klostergade. Sstds. S. 8. Et Stykke af Badstuegaden, mellem Klostergade og Hundegade, kaldes i D. A.

- 3 Cathrinegade.

p 8 Bispegade, ford. St. Hans Gade. Sstds. S. 21.

q 9 Puggaardsgade.
Ligeud for Indgangen til Puggaard, paa den anden Side af Gaden, ligger det nuværende Stiftamthuus.

r 11 Sviegade.

s 18 Graabrødregade.

t 17 Skolegade. Paa samme Side af Gaden, hvor Latinskolen findes betegnet med E, er Stiftsprovstens forrige Residents, Snogdal, hvis Beliggenhed er paa Hjørnet af Skolegade og Sønderportsgade. Ved Siden af Snogdal, i Skolegaden, er den Gaard, hvor A. S. Wedel havde sit Bogtrykkerie paa det saakaldte Lilliebjerg. Ligeoverfor, paa den modsatte Side af Gaden, er den gamle Bispegaard, som Biskopperne havde beboet fra Reformationen og indtil Biskop J. A. Brorson, i hvis Tid den nuværende Bispegaard i Puggaardsgade blev kjøbt til denne Bestemmelse. Mellem Skolegade og Steenbogade gaaer et Stræde fra Sønderportsgade til Domkirken, nemlig:

- 16 Rykind, som ikke er betegnet med noget Bogstav paa min Grundtegning.
u 19 Grydergade, ford. Nørregraabrødregade. Progr. 1833, S. 37.
v 21 Præstegade ford. Normandsgade. Progr. 1839, S. 2. Gaden langs med den nordlige Kirkegaardsmuur (som nu er nedbrudt), mellem Grydergade og Grønnegade, er
- 28 Bøddelgaden, hvor det ældste Raadhuus laae. Gaden er ikke her særskilt betegnet. Progr. 1839, S. 4.
x 20 Korsbrødregaardsgade.
y 14 Skovgade, ford. Laurentiigade. Progr. 1833, S. 26.
z 10 Gravsgade eller i D. A. Gravene. Progr. 1839, S. 50,

2, Udenfor Nørreport.

æ 35 Saltgade, i D. A. Bredegade. Sstds. S. 52.
ö 33 Nicolaigade. Sstds. S. 31.
aa 34 Paipøtgade. Sstds. S. 51.

Offentlige Bygninger, Pladse o. s. v.

A A Domkirken. S. Adj. HansensProgr. 1831.
B B Cathrinekirke.
C C Torvet.
D D Raadhuset.
E E Latinskolen.
F F Toldboden. Progr. 1839, S. 13.
G G Nørreport. • — — S. 29.
H H Sønderportsbro.

I I Nybro, ford. Langebro, Gravsbro. Progr. 1839 S. 47.
K K Hundegades Blegdam.
L L St. Hanses Holm. S. om den og foranf. Blegdam Progr. 1833, S. 18.
M M Hauger, ford. Mure.
N N Stampemøllen.
O O Korsbrødregaard med Hauge. Progr. 1833, S. 29.
P P Slotsbanken. Progr. 1835.
Q Q Slotsblegdammen. Progr. 1833, S. 29.
R R Nebsaa. Smsts. S. 13.
S S Tvedaa, ford. Langvedelstrøm. Progr. 1839, S. 60.
T T Hospitalet, ford. Sortebrødrekloster. Pgr. 1833, S. 9.
U a, Bispegaarden, den nuv. i Puggaardgade.
V g, Puggaard. Dens Historie findes i Progr. 1826.
X - Pillesport. Progr. 1839, S. 10.
Y - Spadseregang omkring Byen, anlagt af Stiftamtmand Grev Sponneck.
Z - Stiftsph. Justitsraad Randrups Hauge.
Æ - Veirmøllen. Mellem Z og Æ har den gamle Ladegaard ligget. Progr. 1835, S. 38.
Ö - Apotheker v. Stockens Toft, fordum en Deel af Ribe Ladegaards Jord.

Desforuden er Hans Hegelunds Mark paa min Grundtegning betegnet med H H M. I Danske Atlas er den efter en sagkyndig Mand, Hr. Guldsmed Bützows, Forklaring lagt urigtigen.

Antiqvariske Mærkværdigheder.

1 - Kobberuthe. Progr. 1833, S. 12.
2 f Kobberueport.
3 - St. Hans Kirke. Sfds. S. 16.
4 - Bredegade. Sfds. S. 19.
5 - St. Hans Gade. Sfds. S. 20.
6 - Den gamle Bispegaard. Sfds. S. 21.
7 c Sognegaard. Sfds. S. 22.
8 - Smedegaden. Sfds. S. 24.
9 - St. Michels Gade og
10 - St. Michels Capel. Sfds. S. 25.
11 - Horsfald. Sfds. S. 27.
12 - Kongensgade. Sfds. S. 28.
13 - Helligaands Huus. Sfds. S. 32.
14 - Graabrødre Kirke og
15 - Kloster. Sfds. S. 37.
16 - St. Clemens Kirke. Sfds. S. 38.
17 - Det gamle Raadhuus i Bøddelgaden. Progr. 1839. S. 4.
18 - Raadhuset i Grønnegade. Sfds. S. 5.
19 - Fisketorvet. Sfds. S. 12
20 - Nicolai Kirke. Sfds. S. 39.
21 - Nicolai Kloster. Sfds. S. 39.
22 - Graves Kirke. Sfds. S. 47.
23 - St. Jørgens Capel. Sfds. S. 57.
24 - St. Barthol. Capel. Sfds. S. 55.
25 - St. Jørgens Gaard. Sfds. S. 58.
26 - Gaden No. 1, som gaaer østen fra Saltgade til Steilberg. Sfds. S. 56.
27 - Gaden No. 2, som kommer sønden fra Pai-

pøt og løber i Saltgade ned til Langvedel. Sſtds. S. 53.

28 - Gaden No. 3, som kommer fra Paipøt og gaaer østen og norden om St. Jørgens Gaard. Den danner en Vinkel, hvis ene Been antages at være en Levning af den næst foranførte Gade, der i Jordebogen siges at være efterbygt. Sſtds. S. 58.

29 - Gaden No. 4, som gaaer vesten for St. Nicolaikirke, ned til Gravskirke.

30 - Gaden No. 5, som strækker sig nordøstlig fra Nicolaikirke ned til Langvedelstrøm. Om 29 og 30 s. sſtds. S. 59.

31 - Gaden No. 1, som gik fra Saltgade mod Vesten ned til Skibbyggerplads. Efter Grønlunds Mening St. Pedersgade.

32 - Første Stræde, østen for St. Pederskirke.

33 - Andet Stræde, østen for samme Kirke.

34 - En Gade vesten, for St. Pederskirke.

35 - En Gade norden for samme.

36 - En Gade, som kom fra Saltgade og gik ned til Langvedel. Om disse Gader 31—36 s. Progr. 1839 S. 62.

37 - St. Pederskirke. Smsſtds. S. 64.

38 - Den gamle Teglgaard. Smsſtds. S. 62.

39 - Skibsbyggerpladsen. Smsſtds. S. 63.

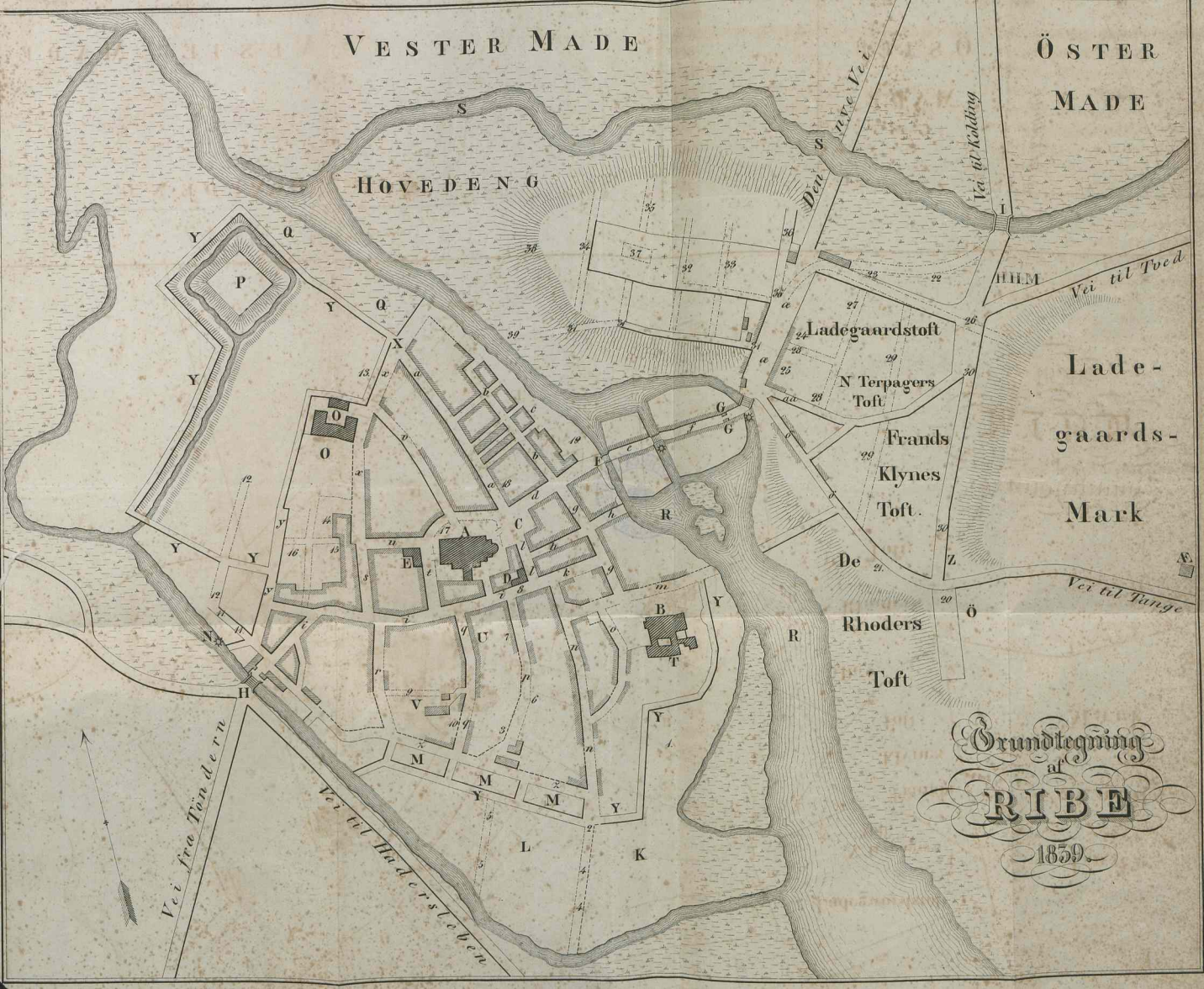
VESTER MADE
ØSTER MADE
HOVEDENG
Den nye Vei
Vei til Kolding
Vei til Tved
HHM
Ladegaardstoft
N Terpagers Toft
Frands Klynes Toft.
De Rhoders Toft
Lade-gaards-Mark
Vei til Tunge
Vei fra Tønder n
Vei til Hadersleben
Grundtegning af RIBE 1859